

શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા-પુસ્તક ૧૮૨ નું

શ્રી ઋગ્વેદસંહિતા

શ્રી માયણાચાર્યશાખ્યાનુસાર.

અષ્ટક ૧ છું; વિભાગ ૧ લો.

અનુવાદક

મોતીલાલ 'રવિશંકર' ઘોડા, બી. એ. એલ. એલ. બી. વકીલ,
ચંકેરાનંદી ભગવદ્ ગીતાના અનુવાદક.
રે. જૂનાગઢ, હાલ-નડિયાદ.

પ્રકાશક

અંબાલાલ વિક્રમભાઈ ઠક્કર
મૌલિક, હાલુણામિત સ્ટીમ પ્રિં. પ્રેસ—વડોદરા.

ઈ. સ. ૧૯૩૨
વિ. સં. ૧૯૮૮

} કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ {

પ્રથમાવૃત્તિ
પ્રત ૫૦૦

વડોદરા-લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં હકકર અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈએ
પ્રકાશક તરીકે તા ૧૫-૩-૩૨ ના રોજ છાપ્યું.

વિજ્ઞાપન.

આપણા દેશી ભાષાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવામાં સદુદ્દેશથી શ્રીમંત પતિતપાવન મહારાજ સાહેબ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ, સેનાખાસજેલ, સમથેર બહાદુર, જી. સી. એસ. આઈ., જી. સી. આઈ. ઈ., એલએલ. ડી., એઓશ્રીએ કૃપાવંત થઈ બે લાખ રૂપિયાની જે રકમ અનામત મુકેલી છે તેના વ્યાજમાંથી “ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા ” રૂપે વિવિધ વિષયોને લગતાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

તદનુસાર આ “ મહાવેદસંહિતા ” અષ્ટક ૧ હું; વિભાગ ૧ લો નામનું પુસ્તક રા. રા. મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા, વકીલ, બી. એ. એલએલ. બી. એમની પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવેલું છે; અને તે ઉક્ત માળાના એકશો બાંશીમા પુષ્પરૂપે, આથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ભાષાંતર શાખા . પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર વડોદરા. તા. ૧૦-૬-૩૦	મં. ૨. મજમુદાર ભાષાંતર મન્દનીશ	ભા. ૬. ભાટે વિદ્યાધિકારી, વરોડગ મંદળ
---	-----------------------------------	--

શ્રીયુત મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડાના અન્ય અનુવાદ તથા પ્રકાશનો

પુસ્તકનું નામ.

- (૧-૩) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા (શ્રી શંકરાનંદીની સંપૂર્ણ ટીકા સમેત)
- * (૪-૧૯) શ્રી અગ્નેદ્મંદિતા ભાષાંતર (શ્રી સાયણભાષ્યાનુસાર)
- (૨૦-૨૨) શ્રી મંદોક્તરાયાર્પણીતા ઉપદેશસદસી
- (૨૨-૨૩) શ્રી ભક્તિરસાયન (શ્રીમધુસૂદનસરસ્વતીકૃત)
- (૨૪) શ્રી ધ્વજસદઅનામ.
- * (૨૫) શ્રી ધ્યોપનિષદ (મંવાદાત્મક ૭ ટીકાસાર સમેત)
- * (૨૬-૨૭) શ્રી શુકલયજુર્વેદ સંદિતા (શ્રીમત્ ઉવદાચાર્ય તથા મહીધરના મંપૂર્ણ ભાષ્ય સમેત)
- * (૨૮-૨૯) અનુભૂતિપ્રકાશ (શ્રી વિદ્યારણ્યમુનિકૃત)
- (૩૦) શ્રી જૂનાગઢનિવાસી શ્રી નાયભવાન જિજ્ઞેસ્વામીશ્રી અનુભવાનંદકૃત શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (શ્રીધરી-સુખો-ધિની ટીકા સમેત)
- * (૩૧) શ્રીનાયભવાન જિજ્ઞેસ્વામીશ્રી અનુભવાનંદકૃત શ્રી ધ્વજગીતા રકેદપુરાણાન્તર્ગત (પદાત્મક)
- (૩૨) માયત્રી વાર્તિક (વાર્તિકકાર શ્રી સુરેશ્વરાચાર્ય પ્રણીત)
...ઇત્યાદિ

* આ ચિન્નવાર્ગી પુસ્તકો ૬૭ અપ્રસિદ્ધ છે.

નિવેદન.

“ કોઈ અકલ્પ્ય પ્રાચીનતમ કાવના અવરોધ રૂપે સહિત યદ્યપે પરંપરાગત યતા રહેલ ઝગ્ગવેદ ” જેવા, માનવ ઇતિહાસની અવેષણા કરવાના કામમાં સૌથી વધારે હપકારક મણાતા વિશ્વવલ્લ મંથનો અનુવાદ ગુર્જરગિરામાં કરવાનો સુયોગ મને મળી આવતા મારા ચિત્તમાં અતિ આનંદ હૃદયને એ કેવળ સ્વાભાવિક છે ન. ઝગ્ગવેદ જો કે એક પદ્યાર્તમક-ઈંદ્રોબદ્ધ-મંથ છે, તથાપિ તેનો અનુવાદ મેં અદ્યમાં કરેલો છે, અને હું આશા પણ રાખું છું કે, આ પ્રમાણે મારા તરફથી પાઠકગણ સમક્ષ ધરાતો આ અદ્યાર્તમક અનુવાદ, આપણા એ ધર્મભૂજ રૂપ અસલ સંસ્કૃત મંથની ‘ કથિક-બાહ્ય-સુંદરતા ’ બતાવી આપવાના કામ પૂરતો ન્યૂનાધિક અંશે હપકારક નહીં નીવડે એમ તો નહીં ન.

મેં અંહી ‘ કથિક-બાહ્ય-સુંદરતા ’ એ શબ્દ વાપરેલો છે તે કદાચિત્ પ્રથમદર્શને સ્પષ્ટ અર્થવાળા હોયારી નહીં, અને તેથી તેમના અર્થને સ્ફુટ કરવાની જરૂર પણ કદાચિત્ રહેશે ઝગ્ગવેદ, મંત્રદ્રષ્ટા ઋષિઓથી પ્રણીત હોઈ એક મંત્રમંથ છે, અને તેમાંના મત્રો એવા છે કે, તેમના અર્થ બાહ્ય અને આભ્યન્તરિક રીતે યદ્યપે તેમ પણ છે.

આ અનુવાદ, શ્રી સ્વામીજીઆચાર્યે કરેલ ભાષ્યના આધારે યજેલો હોઈને તે જોટલા પ્રમાણમાં ઝગ્ગવેદની બાહ્ય સુંદરતા બતાવી આપે તેમ છે તેટલા પ્રમાણમાં તે તેની આભ્યન્તરિક કે આધ્યાત્મિક સુંદરતાનું સરળતાથી દર્શન કરાવે તેમ નથી એટલું તો નહીં પરંતુ એ પ્રકારની એની આભ્યન્તરિક કે આધ્યાત્મિક સુંદરતાને જણાવી કાઢી નીતારી લેવાનો પ્રયત્ન પણ મેં કરેલો નથી. હું આશા રાખું છું કે આપણા ગરવા ગુરુસાતનો અન્ય કોઈ સમર્થ તત્ત્વચિંતક આ મહાકવ્ય પોતાને માથે હપાડી લઈને આપણા શનાત્તર જનસમાજની પિપાસાને તૃપ્ત કરવાને કટિબદ્ધ થશે. ન.

આખાય ઋગ્વેદનો ભાષાંતર આપણા વાડમયમાં પહેલીજવાર પ્રગટ થવા પામે છે અને તેથી કરીને તે આખાય મહાઅન્યતું સ્વરૂપ નાણુવાની તક આપણા જનસમાજને પહેલી જ વાર પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહેવાની નોંહું ધૃષ્ટતા કરું તો તે અક્ષમનીય નહીં ગણાય. મારા આ કયનમાં ઐતિહાસિક દોષ ન હોવાય તેટલા ખાતર મારે અંહી સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે, ઋગ્વેદને ગૂજરાતી ભાષામાં ઉતારવાના પ્રયત્નો પૂર્વકાળમાં નથી થયા એમ તો નથી જ.

ઇ. સ. ૧૮૮૦ ના અરસામાં મારા એક પરમપૂજ્ય શિક્ષક કે જેઓ પાછળથી એક કુશળ સમોપચાર વિદ્યાલિંગ (હોમીઓપેથીસ્ટ) તરીકે માસ્તર સંજ્ઞાથી સુપ્રસિદ્ધ થએલ છે તેમણે-એટલે કે, સ્વ. મધુરાંદાસ અમૃતલાલ વસાવડાએ-નૂતાનમાં 'વેદાર્થપ્રકાશ' નામક માસિકપત્ર કાઢીને આ ઋગ્વેદનું ભાષાંતર પ્રગટ કરવાની પહેલ કરેલી. તથાપિ તે એમનો પ્રયાસ અખંડિત રહી શક્યો નહીં, અને એ ભાષાંતરનું કામ અધૂરું રહી ગયું ! પરંતુ એ પછી ધણી વર્ષે ઋગ્વેદનું ભાષાંતર કરવાની વૃત્તિનો પુનરાદય અન્ય દિશામાં થયો, અને તેના પરિણામમાં મહારાષ્ટ્રના કેટલાક વિદ્વાનોએ સહકારથી 'શ્રુતિબોધ' નામક માસિક પત્ર કાઢી તે દ્વારા વેદાર્થ-પ્રકાશનનું કામ ચાલુ કરી દીધું આ પ્રવૃત્તિ પણ કાળબળે પડી ભાંગી, અને અખિલ વેદનો પરિચય આપણને માટે અસંભવિત થઈ પડ્યો.

આખરે આ ઋગ્વેદ જેવા અંચતું ભાષાંતર કરવાની યેરણા કોઈ અકલિત થોગના પરિણામે અને પોતાને થઈ આવી. આ સંબંધમાં અત્રે નોંહું કાંઈ કહું તો તે અસ્થાને નહીં ગણાય મારા પરમ પૂજ્ય વેદપરાયણ તથા બ્રાહ્મણ-વત્સલ પિતામહ સ્વ. મયારાંકર દેવારાંકર ઘોડા અવિચ્છિન્ન વેદાધ્યયન કરનાર હતા, તેમજ મારા સ્વ. પિતાશ્રી પોતે પણ હરહમેશ સ્વ. વેદમૂર્તિ નૂતાનઠ નિવાસી પંડયા માહારાંકર કુંવરજી ઉર્ફે ડોસા મહારાજને સાથે રાખીને પોતાના જીવન પર્યંત વેદાધ્યયન કરી રહેલા હતા. આમ હોઈને કીર્તુગ્નિક પ્રણાલિકા પ્રમાણે મારું મન વેદાધ્યયન તરફ વળે તેમાં કશું અસ્વાભાવિક ન હોય. ઇ. સ. ૧૮૯૧ માં નૂતાનઠ નિવાસી વેદમૂર્તિ સ્વ. કૃપારાંકર મયારાંકર વોરા.ઉર્ફે કપૂ મહારાજ જેમને ઘેર મારા યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર થએલા

તેમની પાસે પદ્ધતિપૂર્વક જગવેદનું અધ્યયન કરવાની પ્રવૃત્તિ એ આદરેલ અને પાછળથી ' બી એ. ' ની પદ્ધતિ અર્થે વિદ્યાભ્યાસ કરતી વેળા પણ મને જગવેદનો કેટલાક પ્રમાણભાવ વધારે પરિચય થવા પામેલો પણ ખરો. આમ એક તરફથી જો કે મારું ચિત્ત વેદાનુરાગી બનતું ગયલું પણ તથાપિ આ જગવેદનું ભાષાતર કરવાની વૃત્તિ મારા ચિત્તમાં ઉદિત થયેલી તો નહીં અને તે હું સ ૧૯૨૧-૧૯૨૨ ના અરસામાં મારા વડિલ ભાઈશ્રી છવ્વણલાલ ઘોડા કે જેઓ ધણા વર્ષોથી જગવેદનું અધ્યયન સતત કરી રહેલા છે તેમણે, આપણા આ આદ્યવેદનું ભાષાતર કરવાની સૂચના મને કરી અને તે સૂચના મને ખમી જતા હું સ ૧૯૨૨-૨૩ ના ગાળામાં હું મારા અમદાવાદના નિવાસ દરમ્યાન એ કામ કરવાને પ્રેરાયો પણ ખરો તથાપિ મારે મુક્તકંઠે વિદિત કરવું જોઈએ કે આ અનુવાદ સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર કરાવવાનું તથા તેને પ્રકાશમાં મૂકવાનું માન તો વસ્તુતઃ વડોદરા રાજ્યને જ છે. પ્રાચીન-અર્વાચીન, સ્વદેશીય તથા પરદેશીય વાઙ્મયને આપણી ગૂઝરાતી ગિરામાં ઉત્તરાવવાની જે વિરાળ યોજના વડોદરા નરેશ શ્રીમત મહારાજ સાહેબ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસુખેલ, રામશૈર બાહાદુર એવોશ્રીએ કરેલી છે તે યોજના જોયેલા પામી ન હોત અને તે યોજના સાથે સંબંધ ધરાવનાર રાજ્યાધિકારીઓએ તેને સંજ્ઞ કરવાના પ્રયત્નો જે પ્રકારની કુશળતાથી કરેલા છે તે પ્રયત્નો જો તેટલી કુશળતાથી થયા ન હોત તો આ જગવેદ જેવો શિષ્ટ અને હીર્ષકાળ પર્યંત આણુકરેલ અવસ્થામાં રહેવા પામેલ કાળજૂનો ગ્રંથ પ્રકાશમાં આવી શકત નહીં એ વાત પણ ઉપાડી જ ગણાશે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મારા તરફથી આ અનુવાદમય અરાત તૈયાર થયો એટલામાં મારા મામાના દીકરા શ્રીયુત જયસુખરાય પુરષોત્તમરાય જોષીપુરા એમ એ કે જેઓ વડોદરા રાજ્યમાં તે વખતમાં ભાષાગર અધિકારી હતા તેઓ અમદાવાદ આવી પહોંચ્યા તેમની પ્રેરણાથી તા ૨૨-૧૨-૧૯૨૩ ના રોજ એ એક વિજ્ઞાપનપત્ર લખીને વડોદરા રાજ્યના તે વખતના દીવાન સાહેબ સર મનુભાઈ નંદરા કર મહેતા, નાઠડ; સી એસ. આઈ એઓશ્રીની પાસેથી આવશ્યક મદદની માગણી કરી, અને મને લખતા આનંદ થાય છે કે એ સાહિત્યપ્રેમી પ્રધાને મારી આ માગણીને

સ્વીકાર કરીને મને પ્રોત્સાહિત પણ કરી દીધો. અતે એ મનિવર્ચની પ્રેરણાથી એ રાજ્યના વિદ્યાધિકારી સાહેબે મારી પાસેથી મારા આ અનુવાદ અથવા હસ્તલિખિત પ્રત મંગાવી નીધી અને તેને એ રાજ્યના સુવિખ્યાત શાસ્ત્રી જે શા સ જદરીનાથ ત્ર્યંબકનાથ, તર્કવાચસ્પતિ-એઓશ્રી તરફ મોકલી આપીને તે પરત્વે તેમનો તેમણે અભિપ્રાય મંગાવી લેયો. ક્ષમતા અને સતોષ થાય છે કે, એ સ્વ શાસ્ત્રીજીએ જે અભિપ્રાય આપીને મને પ્રોત્સાહન આપેલું છે તે ખરખર મને અનેક રીતે ઉપકારક થઈ પડેલું છે અને પડશે શાસ્ત્રીજીએ આપેલ અભિપ્રાય નીચ મુજબ છે.—

અભિપ્રાય.

વિ કે ભા શા જ એ પૂર્વ

‘ આપના તરફથી મોકલેલું ઋગ્વેદમહિતાના ભાષાતરનું હસ્તલિખિત પુસ્તક સ્થળ પરત્વે જોયું છે મૂળ મત્રોનું ભાષાતર રાખ્શ સરવ ભાષામા સ્પષ્ટ કરવામા આવેલું છે આ ભાષાતર સંસ્કૃત નહીં જાણનારા લોકોને ઘણું ઉપકારી છે, અને તે ઉપરાંત સામાન્ય સંસ્કૃત જાણનાર વાચકવર્ગને ઘણું ઉપયોગી છે અને છપાવના લાભક છે એવો હમારો અભિપ્રાય છે ”

(મહી) જદરીનાથ ત્ર્યંબકનાથ શાસ્ત્રી

આ પ્રમાણે એક દરે અનુકૂળ અભિપ્રાય થવાથી વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારી સાહેબે છેવટે તા ૨૪-૬-૨૪ ના રોજ ભાષાતર શાખાના ન ૧૬૬ એ આખાય ઋગ્વેદનો અનુવાદ મને યોગ્ય પારિતોષિક આપીને ખરીદી નીધો, અને આજ તે એ રાજ્ય તરફથી પ્રકાશમા પણ મૂકાય છે

મને આશા છે કે મારા તરફથી તૈયાર કરાયેલ આ અનુવાદ ધાર્મિક જનોને તેમજ જિજ્ઞાસુઓને અને ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓને અનેકધા ઉપકારક થઈ પડશે. આ અનુવાદ તૈયાર કરવામા અસલ ઋણી, નીચે

પદ્મપાઠ તથા પ્રત્યેક સૂક્તને અંતે એક એક સંખ્યાર્થકોશ મૂકાયલાં છે. આ સંખ્યાર્થકોશ વેદાર્થ સમજવાના કામમાં માર્ગદર્શક થઈ પડશે એમ મારે નમ્ર માનવું યાય છે.

ઉપસંહારમાં મારે ઉપકરપ્રદર્શન કરવાનું ચૂક્યું ન લેઈએ. મારા સહમત મિત્ર શ્રીયુત મનભાઈ ચતુરશાઈ પટેલ, બાર એટ લો., રવ. સર રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ નાઈટ, બી. એ. એલ. બી. તથા શ્રીયુત રા. રા. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા બી. એ., એ ત્રણ વિદ્વાન ગ્રંથસ્થોએ મને જે સૂચના તથા સહાય આપી મને મારા આ કામમાં પ્રોત્સાહન આપેલું છે તે બદલ હું તેમનો ઋણી છું એટલું જ નહીં, પરંતુ વડોદરાના હાલના મિત્ર પ્રીતીર્થ પ્રેમના માણીકે જે શ્રમ ઉઠાવી આ કાર્ય પાર ઉતારવામાં અંત તથા ધીરજ બતાવેલ છે તે બદલ પણ હું તેનો આભાર માનું છું. વળી ભાષાંતર શાખાના એક વખતના હેડક્લાર્ક અને પાણીથી ભાષાંતર મદદનીસ શ્રીયુત ભરતરામ ભાતુસુખરામ મહેતાએ પણ જે પરિશ્રમ ઉઠાવેલો છે તે બદલ તેનો તથા હાલના ભાષાંતર મદદનીસનો પણ હું ઉપકર માનું છું.

મારા આ અનુવાદમાં જે કંઈ ભૂલચૂક રહેલી હોય તે મારા વિદ્વાન પાઠકો કૃપા ગણીને સુધારી લેશે એવી અંતિમ વિશ્વાસના સાથે હું વિરમું છું.

મુ. નડિયાડ.
સં ૧૯૮૬ ના નવેમ્બર
શુક્ર ૧૪ ને મંજળ
તા. ૧૦-૬-૧૯૩૦

મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા, વકીલ

બી. એ, એલએલ. બી.

अध्याय सूक्त ऋचा तथा शब्दार्थकोशनी पृष्ठवार अनुक्रमणिका ।

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
१	१	१	१	
११	११	२-४	२	
११	११	५-७	३	
११	११	७-९	४	४-५
११	२	१-२	५	
११	११	२-४	६	
११	११	५-७	७	
११	११	८-९	८	८-१०
११	३	१	१०	
११	११	२-४	११	
११	११	४-६	१२	
११	११	७-९	१३	
११	११	१०-१२	१४	१५-१६
११	४	१-३	१७	
११	११	४-६	१८	
११	११	६-८	१९	
११	११	८-१०	२०	२१
११	५	१-३	२२	
११	११	४-६	२३	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
१	१	७-९	२४	
११	११	१०	२५	
११	६	१	२६	२५-२६
११	११	२-४	२७	
११	११	४-६	२८	
११	११	७-९	२९	
११	११	९-१०	३०	३०-३१
११	७	१	३२	
११	११	२-४	३३	
११	११	५-७	३४	
११	११	७-९	३५	
११	११	१०	३६	३६-३७
११	८	१-२	३८	
११	११	३-५	३९	
११	११	६-८	४०	
११	११	९-१०	४१	४१-४२
११	९	१-३	४३	
११	११	४-६	४४	
११	११	७-९	४५	
११	११	१०	४६	४६-४७
११	१०	१-२	४८	
११	११	३-५	४९	
११	११	५-७	५०	
११	११	८-१०	५१	

अध्याय	सूक्त	श्रुचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
१	१०	१०-१२	५२	५३-५४
११	११	१-३	५५	.
११	११	३-५	५६	.
११	११	५-७	५७	.
११	११	७-८	५८	५८-५९
११	१२	१	५९	.
११	११	२-४	६०	.
११	११	४-६	६१	.
११	११	७-९	६२	.
११	११	१०-१२	६३	६४-६५
११	१३	१	६५	.
११	११	२-४	६७	.
११	११	४-६	६८	.
११	११	७-९	६९	.
११	११	१०-१२	७०	७१-७२
११	१४	१-२	७२	.
११	११	३-५	७३	.
११	११	६-८	७४	.
११	११	९-११	७५	.
११	११	१२	७६	७६-७७
११	१५	१	७७	.
११	११	२-४	७८	.
११	११	५-७	७९	.
११	११	८-१०	८०	.

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
१	"	११-१२	८१	८२-८३
११	१६	१-२	८३	
११	"	३-५	८४	
११	"	६-८	८५	
११	"	९	८६	८६
११	१७	१-३	८७	
११	"	४-६	८८	
११	"	७-९	८९	९०
११	१८	१-२	९१	
११	"	२-५	९२	
११	"	६-८	९३	
११	"	९	९४	९४-९५
११	१९	१-२	९६	
११	"	३-४	९७	
११	"	५-८	९८	
११	"	९	९९	९९-१००
२	२०	१	१०१	
११	"	२-४	१०२	
११	"	५-७	१०३	
११	"	८	१०४	१०४-१०५
११	२१	१-२	१०६	
११	"	३-५	१०७	
११	"	६	१०८	१०८-१०९
११	२२	१	१०९	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
२	२२	२-४	११०	
११	११	५-६	१११	
११	११	७-९	११२	
११	११	१०-१२	११३	
११	११	१३-१५	११४	
११	११	१६-१८	११५	
११	११	१९-२०	११६	
११	११	२१	११७	११७-११९
११	२३	१	११९	
११	११	२-४	१२०	
११	११	५-६	१२१	
११	११	७-९	१२२	
११	११	१०-१२	१२३	
११	११	१३-१५	१२४	
११	११	१६-१८	१२५	
११	११	१९-२०	१२६	
११	११	२१-२३	१२७	
११	११	२४	१२८	१२८-१२९
११	२४	१	१३१	
११	११	२	१३२	
११	११	३-५	१३३	
११	११	६-७	१३४	
११	११	८-९	१३५	
११	११	१०-११	१३६	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
२	२४	१२-१३	१३७	१३९-१४०
"	"	१४-१५	१३८	
"	२५	१-३	१४१	
"	"	४-६	१४२	
"	"	७-९	१४३	
"	"	१०-१२	१४४	१४८-१४९
"	"	१३-१५	१४५	
"	"	१६-१८	१४६	
"	"	१९-२२	१४७	
"	२६	१-३	१५०	
"	"	४-६	१५१	१५३
"	"	७-९	१५२	
"	"	१०	१५३	
"	२७	१-३	१५४	
"	"	४-६	१५५	
"	"	७-९	१५६	१५९-१६०
"	"	१०-११	१५७	
"	"	१२-१३	१५८	
"	२८	१	१६०	
"	"	२-५	१६१	
"	"	६-८	१६२	१६४
"	"	९	१६३	
"	२९	१-२	१६४	
"	"	३-५	१६५	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
२	२९	६-७	१६६	१६७
११	३०	१-२	१६८	
११	३१	३-६	१६९	
११	३१	६-९	१७०	
११	३१	१०-१२	१७१	
११	३१	१३-१४	१७२	
११	३१	१५-१६	१७३	
११	३१	१७-१९	१७४	
११	३१	२०-२२	१७५	१७६-१७७
११	३१	१	१७७	
११	३१	२-३	१७८	
११	३१	४-६	१७९	
११	३१	६-७	१८०	
११	३१	८-९	१८१	
११	३१	१०-११	१८२	
११	३१	१२-१३	१८३	
११	३१	१४-१५	१८४	
११	३१	१६-१७	१८५	
११	३१	१८	१८६	१८७-१८८
११	३२	१-२	१८९	
११	३१	३-६	१९०	
११	३१	६-७	१९१	
११	३१	८-९	१९२	
११	३१	१०-११	१९३	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
३	११	१२-१३	१९४	१९६-१९७
११	११	१४-१५	१९५	
३	३३	१	१९८	
११	११	२-३	१९९	
११	११	४-५	२००	
११	११	६-७	२०१	२०६-२०८
११	११	८-९	२०२	
११	११	१०-१२	२०३	
११	११	१३-१४	२०४	
११	११	१५	२०५	
११	३४	१	२०८	
११	११	२-३	२०९	
११	११	४-५	२१०	
११	११	६-७	२११	
११	११	८	२१२	
११	११	९-१०	२१३	२१५-२१६
११	११	११-१२	२१४	
११	३५	१-२	२१७	
११	११	३-४	२१८	
११	११	५-६	२१९	
११	११	७-८	२२०	२२२-२२३
११	११	९-१०	२२१	
११	११	११	२२२	
११	३६	१	२२३	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकारा
६	९१	१५-१७	१५९	१६३-१६५
११	११	१८-१९	१६०	
११	११	२०-२१	१६१	
११	११	२२-२३	१६२	
११	९२	१	१६५	
११	११	२-३	१६६	
११	११	४-५	१६७	
११	११	६-७	१६८	
११	११	८-९	१६९	
५	११	१०-११	१७०	
११	११	१२-१३	१७१	१७४-१७५
११	११	१५-१६	१७२	
१	११	१७-१८	१७३	
११	९३	१-२	१७४	
११	११	३-४	१७७	
११	११	५-६	१७८	
११	११	७	१७९	
११	११	८-१०	१८०	
११	११	११-१२	१८१	
११	९४	१-२	१८३	१८२
११	११	३-४	१८४	
११	१	५	१८५	
११	११	६-७	१८६	
११	११	८-९	१८७	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
६	९४	१०-११	१८८	
११	११	१२-१३	१८९	
११	११	१४-१५	१९०	
११	११	१६	१९१	१९२-१९३
११	९५	१-२	१९४	
७	११	३-४	१९५	
११	११	५	१९६	
११	११	६-७	१९७	
११	११	८-९	१९८	
११	११	१०-११	१९९	२००-२०१
११	९६	१	२०१	
११	११	२-३	२०२	
११	११	४-५	२०३	
११	११	६-७	२०४	
११	११	८-९	२०५	२०६-२०७
११	९७	१	२०७	
११	११	२-४	२०८	
११	११	५-७	२०९	
११	११	८	२१०	
११	९८	१-२	२११	
११	११	३	२१२	
११	९९	१	२१३	
११	१००	१-२	२१४	
११	११	३-५	२१५	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
७	१००	६-७	२१६	
११	११	८-९	२१७	
११	११	१०-११	२१८	
११	११	१२-१४	२१९	
११	११	१५-१६	२२०	
११	११	१७-१८	२२१	
११	११	१९	२२२	२२२-२२५
११	१०१	१-२	२२३	
११	११	३-४	२२७	
११	११	५-६	२२८	
११	११	७-८	२२९	
११	११	९-१०	२३०	
११	११	११	२३१	२३१-२३२
११	१०२	१-२	२३३	
११	११	३-४	२३४	
११	११	५-६	२३५	
११	११	७-८	२३६	
११	११	९-१०	२३७	
११	११	११	२३८	२३८-२३९
११	१०३	१	२३९	
११	११	२-३	२४०	
११	१	४-५	२४१	
१	११	६-७	२४२	
११	११	८	२४३	२४३-२४४

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोष
७	१०४	१-२	२४४	
११	११	२-४	२४५	
११	११	५-६	२४६	
११	११	७-८	२४७	
११	११	९	२४८	२४८-२५०
११	१०५	१	२५०	
११	११	२	२५१	
११	११	३	२५२	
११	११	४-५	२५३	
११	११	६-७	२५४	
११	११	८-९	२५५	
११	११	१०-११	२५६	
११	११	१२-१४	२५७	
११	११	१५-१६	२५८	
११	११	१७-१८	२५९	
११	११	१९	२६०	२६०-२६२
११	१०६	१	२६२	
११	११	२-४	२६३	
११	११	५-६	२६४	
११	११	७	२६५	२६५-२६६
११	१०७	१	२६६	
११	११	२-३	२६७	२६७-२६८
११	१०८	१-२	२६८	
११	११	३-४	२६९	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
७	११२	१३-१४	२९७	
११	११	१५-१६	२९८	
११	११	१७	२९९	
११	११	१८-१९	३००	
११	११	२०	३०१	
११	११	२१-२२	३०२	
११	११	२३-२४	३०३	
११	११	२५	३०४	३०४-३०६
८	११३	१	३०७	
११	११	२-३	३०८	
११	११	४-५	३०९	
११	११	६-७	३१०	
११	११	८-९	३११	
११	११	१०-११	३१२	
११	११	१२-१३	३१३	
११	११	१४-१५	३१४	
११	११	१६-१७	३१५	
११	११	१८-२०	३१६	३१७-३१९
११	११४	१-२	३२०	
११	११	३-४	३२१	
११	११	५-६	३२२	
११	११	७-८	३२३	
११	१	९-१०	३२४	
११	११	११	३२५	३२६-३२७

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
८	११५	१	३२७	
११	११	२-३	३२८	
११	११	४	३२९	
११	११	५-६	३३०	
११	११६	१	३३१	११
११	११	२	३३२	
११	११	३-४	३३३	
११	११	५-६	३३४	
११	११	७-८	३३५	
११	११	९	३३६	
११	११	१०-११	३३७	
११	११	१२-१३	३३८	
११	११	१४-१५	३३९	
११	११	१६-१७	३४०	
११	११	१८-१९	३४१	
११	११	२०-२१	३४२	
११	११	२२-२३	३४३	
११	११	२४-२५	३४४	३४५-३४८
११	११७	१-१	३४९	
११	११	३-४	३५०	
११	११	५-६	३५१	
११	११	७-८	३५२	
११	११	९	३५३	
११	११	१०-११	३५४	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
११	११७	१२-१३	३५५	
११	११	१४-१५	३५६	
११	११	१६-१७	३५७	
११	११	१८-१९	३५८	
११	११	२०-२१	३५९	
११	११	२२-२३	३६०	
११	११	२४-२५	३६१	३६२-३६५
११	११८	१-२	३६५	
११	११	३-४	३६६	
११	११	५-६	३६७	
११	११	७-८	३६८	
११	११	९-११	३६९	३७०-३७१
११	११९	१-२	३७२	
११	११	३-४	३७३	
११	११	५-६	३७४	
११	११	७-८	३७५	
११	११	९-१०	३७६	३७७-३७९
११	१२०	१	३७९	
११	११	२-३	३८०	
११	११	४-६	३८१	
११	११	७-८	३८२	
११	११	९-११	३८३	
११	११	१२	३८४	३८४-३८६
११	१२१	१	३८६	

अध्याय	सूक्त	ऋचा	पृष्ठ	शब्दार्थकोश
११	१२१	२-३	३८७	
११	११	४-५	३८८	
११	११	६-७	३८९	
११	११	८-९	३९०	
११	११	१०	३९१	
११	११	११-१२	३९२	
११	११	१३-१४	३९३	
११	११	१५	३९४	३९५-३९९

॥ श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीसरस्वत्यै नमः॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः॥

श्री ऋग्वेदसंहिता.

[प्रथम अष्टક]

[પ્રથમ મહાકલ

[પ્રથમ અધ્યાય]

[પ્રથમ અનુવાક.

વર્ગ ૧-૨

સૂક્ત ૧.

ઋષિ:-વિશ્વામિત્ર પુત્ર મધુચંદ્ર-૬, દેવતા:-અગ્નિ, છંદ:-ગામત્રી.

ૐમ્ અગ્નિમીळेપુરોહિતં યજ્ઞસ્ય દેવમૃત્વિર્જમ્ ।

હોતારં રત્નઘાતમમ્ ॥ ૧ ॥

પદછેદ-અગ્નિમ્ । મીळे । પુરોઃહિતમ્ । યજ્ઞસ્ય । દેવમ્ ।

ઋત્વિર્જમ્ । હોતારમ્ । રત્નઘાતમમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ-અગ્નિદેવ, યજ્ઞના પુરોહિત રૂપ છે અથવા (૨) તે યજ્ઞના પૂર્વ ભાગ વિષે આલવનીમરૂપે અવસ્થિત છે; તે દાનાદિ યજ્ઞબુક્ત છે; તે યજ્ઞ વિષે દેવોના હોતા નામના ઋત્વિજરૂપે છે; તે યજ્ઞ-રૂપ રત્નોના ધારણ કરનાર અષ્ટ મંડારરૂપે છે; (તેથી) આ અગ્નિ નામના દેવની કું રત્નિ કરે. ૧

અગ્નિઃ પૂર્વેભિક્ષિભિરાંડયોનૂતનૈસ્ત ।
સદેવાંણશ્વસતિ ॥ ૨ ॥

પ૦—અગ્નિઃ । પૂર્વેભિ । ક્ષિપિદમિઃ । ઈંડયઃ । નૂતનૈઃ । ઊત । સઃ ।
દેવાન્ । આ । ડહ । વસતિ ॥ ૨ ॥

અ૦—બૃહુ આદિ પુરાતન ઋષિઓને આ અગ્નિ સ્તુત્યરૂપે હતા; અને અર્વાચીન ઋષિઓને પણ તે સ્તુત્યરૂપ (સ્તવન કરવા યોગ્ય) છે; તેજ અગ્નિદેવ, આ યજ્ઞ વિષે દ્વિર્બોક્તા દેવોને સ્તવ આપે. ૨

અગ્નિનારયિમશ્વસ્પોષમેવદિવેદિવે ।
યુશસં વીરવંતમમ્ ॥ ૩ ॥

પ૦—અગ્નિના રયિમ્ । અશ્વત્ । ષોષમ્ । એવ । દિવેદિવે ।
યુશસમ્ । વીરવંતમમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—આ અગ્નિનું સ્તવન કરવાથી યજ્ઞમાનને, પ્રતિદિન વૃદ્ધિને પામે તેવું ધન પ્રાપ્ત થાય છે; તેમજ તે (યજ્ઞમાન) દાનાદિ વડે યુક્ત થઇ યજ્ઞને પ્રાપ્ત થાય છે; તથા પુત્ર તથા જૂત્યાદિક વીર પુરૂષો વડે યુક્ત થઇ તે અધિક વૃદ્ધિને પામે છે. ૩

અગ્નેયંયજ્ઞમધ્વરંવિશ્વતઃ પરિશૂરસિં ।
સદેવેષુ ગચ્છતિ ॥ ૪ ॥

પ૦—અગ્નેઃ । યમ્ । યજ્ઞમ્ । અધ્વરમ્ । વિશ્વતઃ । પરિશૂરઃ । અર્ધિ ।
સઃ । ઇત્ । દેવેષુ । ગચ્છતિ ॥ ૪ ॥

અ. —હે અગ્નિદેવ ! જે યજ્ઞ વિષે તમે સર્વ દિશામાં વ્યાપ્ત થઇને રહો છો, તેજ યજ્ઞ હિંસારહિત સુરક્ષિત હોય છે; તથા તેજ દેવોને પ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય છે. ૪

અમિર્હોતાકવિક્રતુઃ સત્યચિત્રશ્રવસ્તમઃ ।

દેવોદેવેભિરાગમત્ ॥ ૫ ॥ ૧

પ. —અગ્નિઃ । હોતા । કવિક્રતુઃ । સત્યઃ । ચિત્રશ્રવઃસ્તમઃ । દેવઃ ।

દેવેભિઃ । આ । ગમત્ ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ. —આ અગ્નિદેવ હોમનો નિષ્પાદક, વિષ્ણુ ત કર્મ અથવા બુદ્ધિવાળો, સત્યરૂપ અર્થાત્ અવસ્થા ફેરવેને આપનાર તથા અતિશય વિચિત્ર કૃતિવાળો છે; આવો અગ્નિદેવ, હવિર્બોધતા દેવો સહિત આ યજ્ઞ વિષે પ્રાપ્ત થાઓ. ૫ (૧)

યદક્ષદાશુપેત્વમેર્ગેભદ્રંકરિવ્યસિં ।

તવેત્તત્સત્યર્મંદ્ગિરઃ ॥ ૬ ॥

પ. —યત્ । અક્ષઃ । દાશુપેં । ત્વમ્ । અર્ગે । ભદ્રમ્ । કરિવ્યસિં ।

તર્વ । ઇત્ । તત્ । સત્યમ્ । અંદ્ગિરઃ ॥ ૬ ॥

અ. —હે અગ્નિદેવ !, હે અંદ્ગિરસ !, હવિર્દાતા યજ્ઞમાનોતું, તું વિત્ત તથા મૃદ્ધાદિની પ્રાપ્તિપટે જે કાંઈ કલ્યાણ કરે છે તે પટે ઘુનેજ સુખ (પુનઃ યજ્ઞાનુષ્ઠાન રૂપ) પ્રાપ્ત થાય છે એમાં કાંઈ શક નથી. ૬

ઉપત્વાગ્રેદિવેદિવેદોપાવસ્તર્ધિયાવ્યમ્ ।

નમોભરન્તર્ણમસિ ॥ ૭ ॥

૧૦—ઉપ । ત્વા । અગ્ને । દિવેડિદિવે । દોર્ષાઙ્ગૈસ્તઃ । ધિયા । વ્યમ્ ।
નમઃ । મર્ન્તઃ । આ । ઇમેસિ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ !, પ્રતિદિન રાત્રિદિવસ, અંતઃકરણપૂર્વક નમસ્કાર કરતા અમે તારી સમીપમાં આવીએ છીએ. ■

રાજન્તપધ્વરાણાં ગોપામૃતસ્યદીદિવિમ્ ।
વર્ધમાનમ્ સ્વેદમે ॥ ૮ ॥

૧૦—રાજન્તમ્ । અધ્વરાણામ્ । ગોપામ્ । ઋતસ્ય । દીદિવિમ્ ।
વર્ધમાનમ્ । સ્વે । દૈમે ॥ ૮ ॥

અ૦—કારણ કે, તું પ્રત્યેક યજમાં દેહીધ્માન, યજોનો રક્ષક, અવશ્યભાવિ કર્મફલોને પુનઃ પુનઃ અથવા અધિકરૂપે પ્રગટ કરનાર છે. યજ્ઞશાક્ષા વિષે તું હવિ વડે વૃદ્ધિ પામે છે. ૮

સનઃપિતૈર્વસૂનવેગ્રેસંપાયનોર્ભવ ।
સર્વસ્વાનઃ સ્વસ્તયૈ ॥ ૯ ॥

૧૦—સઃ । નુઃ । પિતાઙ્ગૈર્વ । સૂનવૈ । અગ્રે । સુ ઉપાયનઃ । ભવ ।
સર્વસ્વ । નુઃ । સ્વસ્તયૈ ॥ ૯ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ !, અમે ત્હારાં છોડી છીએ. પિતાની માફક તું અમેને શોભન પદાર્થો પ્રાપ્ત કરાવ્યું. અમે વિનાશ રહિત થઈએ તે માટે તું અમારી સમીપમાંજ રહે.

‘ કેટલાક શબ્દાર્થ ’

૧ ળંગ = હે = હે.

૨ દાશુષે = દશિર્દેવસ્યસે યજમાનાય = હવિદોતા યજમાનને.

- ૩ લોષાયસ્તઃ = રાત્રી અહનિચ = રાત્રિ દિવસ.
 ૪ નમોભરંતઃ = નમસ્કારં સંપાદયન્તઃ = નમસ્કાર સંપાદન કરતા.
 ૫ ઉપપમસિ = આગચ્છામઃ = સમીપમાં આતીએ છીએ.
 ૬ દોદિધિમ્ = પૌનઃ પુન્યેન ઘાતકમ્ = વારવાર પ્રગટ કરનાર.
 ૭ સ્વેદમે = સ્વકીયગૃહે યજ્ઞશાલાયામ્ = સ્વકીય ગૃહ વિશે યજ્ઞશાળામાં.
 ૮ સઘસ્ય = સમયેતો મય = સમીપમાં રહે.

સૂક્ત ૨.

અધિ-મધુચન્દ્ર, દેવતા-(૧-૩) વાયુ, (૪-૬) ઇન્દ્રવાયુ, (૭-૮) મિત્રવરુણ, ૭-૮-ગાયત્રી.

વાયુનાયાહિદર્શતેમેસોમાઅરંકૃતાઃ ।

તેપાંવાહિશ્રુચીર્હવમ્ ॥ ૧ ॥

૫૦-વાયો । આ । યાહિ । દર્શતૈ । ઇમે । સોમાઃ । અરંકૃતાઃ ।

તેપામ્ । વાહિ । શ્રુચિ । હવમ્ ॥ ૧ ॥

અર્-દર્શનીય સ્વરૂપ હે વાયુદેવ !, આ યજ્ઞકર્મ વિશે તારું આગમન થવા દે તારા માટે આ સોમરસની ઉત્તમ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી છે તેમાથી ત્હારા ભાગવું તું સેવન કર. તે સોમગ્નવું પાન કરવા અર્થે ત્હારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ તે તું સાભળ. ૧

વાયંલવયેર્મિર્જરન્તેત્વામન્છાંજરિતારં ।

સુતસોમાઅહર્વિદં ॥ ૨ ॥

૫૮—વાયો । ઉક્થેભિઃ । જન્તે । ત્વામ્ । અઙ્ઠ । જસ્તૌરઃ ।
 સુતડ્તોમાઃ । અર્હં ડવિદઃ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે વાયુદેવ !, આ ઋત્વિઃ તથા યજમાનો ત્હને અભિલક્ષી
 મુદ્રે ઋતોત્રો વડે ત્હારો મહિમા ગાય છે. તેઓ યાગકાળના
 શાનવાળા વિદ્વાન છે. તેઓએ સોમરસનું અભિયવન કરી
 ગળેલું છે. ૨

વાયોતર્વપૃજ્વતીધેનાંજગાતિદાશુર્પે ।
 ડરુચીસામંપીતયે ॥ ૩ ॥

૫૦—વાયો । તર્વ । પ્રડપૃજ્વતી । ધેનાં । જિગોતિ । દાશુર્પે ।
 ડરુચી । સોમંડપીતયે ॥ ૩ ॥

અ૦—હે વાયુદેવ !, તારો શબ્દ વિશ્વસંચારી છે. સોમરસનું પાન કરવા
 તારો શબ્દ યજમાનો પ્રતિ ગમન કરે છે. સોમરસના ગુણનું,
 ત્હારા શબ્દ વડેજ વર્ણન કાગ્ય છે. ૩

ઇન્દ્રવાયૂર્દમેસુતાઠપ્રપયોંભિરાગંતમ્ ।
 ઇન્દ્રોવામુશન્તિહિ ॥ ૪ ॥

૫૦—ઇન્દ્રવાયૂ । ડમે । સુતાઃ । ડર્વ । પ્રયં ડવિઃ । આ । ગતમ્ ।
 ઇન્દ્રોઃ । વામ્ । ડરોન્તિ । હિ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રવાયુ !, અહીં આ સોમરસ દાઢી તૈયાર કરી રાખ્યો છે
 તેથી અમેને આપવા યોગ્ય અન્ન-સદવર્તમાન અમારા પ્રતિ
 આગમન કરે. આ સોમરસ તમારીજ દામના કરી ગયો છે
 માટે તમેને અહીં આગમન કરવું ધરે છે. ૪

વાયવિન્દ્રથ્ચેતયઃ સુતાનાંવાજિનીવસુ ।

તાંવાયાતુમુપદ્રવત ॥ ૫ ॥ ૩

પ૦—વાયો । ઇન્દ્રઃ । ચ । ચેતૈર્યેઃ । સુતાનાંમ્ । વાજિનીવસુ । તૌ ।
આ । યાતુમ્ । ઉપ । દ્રવૈત ॥ ૫ ॥ ૩

અ૦—હે વાયુદેવ !, તું તથા ઇન્દ્ર સોમરસના સ્વાદને જાણો છે માટે
હે યજ્ઞ વિશે વાસ કરનારા !, તમે હિમય ત્વરાથી અહીં આગ-
મન કરો. ૫ (૩)

વાયવિન્દ્રથ્ચસુન્વતઆયાતુમુપનિષ્કૃતમ્ ।

મુદિચિત્ત્યાધિયાનરા ॥ ૬ ॥

પ૦—વાયો । ઇન્દ્રઃ । ચ । સુન્વતઃ । આ । યાતુમ્ । ઉપ ।
નિઃસ્કૃતમ્ । મુદિચુ । ક્ત્યા । ધિયૌ । નરા ॥ ૬ ॥

અ૦—મેં (યજ્ઞમાને) આ સોમરસ તૈયાર કરેલો છે તો હે
વાયુદેવ !, તું તથા ઇન્દ્ર તેના સમીપ પીવાને માટે આવો. હે
અજવાળા !, તમે જો અહીં આવો તો કાર્થસિદ્ધિ અવશ્ય જ થશે
સિદ્ધ થાય. ૬

મિત્રંહુવેપૂતદક્ષંવર્ણંચરિશાદસમ્ ।

ધિયંધૃતાર્ચીસાધન્તા ॥ ૭ ॥

પ૦ મિત્રમ્ । હુવે । પૂતદક્ષમ્ । વર્ણમ્ । ચ । રિશાદસમ્ ।
ધિયમ્ । ધૃતૈર્ચીમ્ । સાધન્તા ॥ ૭ ॥

અ૦—હવિઃપ્રદાન માટે હું પવિત્ર અજવાળા મિત્રનું આહવાન કરું-

ધુ. વળી દ્વિંસક પુરુષોના બક્ષકરૂપ વરુણદેવને પણ હું આહવાન કરું છું. આ બન્ને દેવોની ઇચ્છા વડે ભૂમિ વિષે જળ-પ્રતિ થાય છે. ૭

કૃત્તેન મિત્રાવરુણાવૃતાવૃધાવૃતસ્પૃશા ।

કૃતુવૃહન્તમાશાયે ॥ ૮ ॥

૫૦ કૃત્તેન । મિત્રાવરુણૌ । કૃતુવૃધૌ । કૃતુસ્પૃશા । કૃતુમ્ ।
વૃહન્તમ્ । આશૌચે ॥ ૮ ॥

અ૦—હે મિત્ર તથા વરુણદેવ !, તમે વડે ઉદક, સત્ય અથવા મઠ વૃદ્ધિને પામે છે. તમેજ ઉદકાદિના આધારરૂપ છો. અંગોપાંગ વડે અતિ પ્રૌઢ આ સોમયાગ વિષે આગમન કરી તમે અમોને જળ આપો. ૮

કુર્વોનોમિત્રાવરુણાતુવિજ્ઞાતાઊરુક્ષયાં ।

દર્શદધાતેઅપસમ્ ॥ ૯ ॥ ૪ ॥

૫૦ કુર્વી । નઃ । મિત્રાવરુણા । તુવિજ્ઞૈતૌ । ઊરુક્ષૈયાં । દર્શમ્ ।
દધાતે । અપસમ્ ॥ ૯ ॥ ૪ ॥

આ મિત્રવરુણદેવો બુદ્ધિવાળા, સર્વોપકારી, તથા સર્વવ્યાપી છે; તેઓ આપણા બળ તથા કર્મને પ્રતિ આપનાર છે. ૯ (૪)

મૂક્ત ૨

૧ દર્શત = દર્શનીય = દર્શનીય સ્વરૂપ.

૨ અરંકૃતાઃ = અલંકૃતાઃ = ઉત્તમ તૈયાર કરેલા છે.

- ૩ દધમ્ = અસ્મદીયં આહવાનમ્ = અમારી હાંકને.
 ૪ અચ્છ = અમિલક્ષ્ય = અભિલક્ષી.
 ૫ જરિતારઃ = સ્તોતારઃ = સ્તુતિ કરનાર.
 ૬ અદ્યધિદઃ = કત્વધિજ્ઞાઃ = યાજ્ઞકાળના ગણનાર વિદ્વાન્ પુરુષો.
 ૭ પ્રપૃચ્ચતીઃ = પ્રવર્ણેણ સોમસંપર્કકુર્વન્તી; સોમગુણંવર્ણયન્તી
 = પ્રકર્ષણે સોમસંપર્ક કરનાર; સોમરસના ગુણનું વર્ણન
 કરનાર.
 ૮ ધેના = ધાક્ = વાણી; યજ્ઞ.
 ૯ જિગતિ = ગચ્છતિ = ગમન કરે છે.
 ૧૦ ઉરુચી = ઉરુન = ઘટ્ટન યજમાનાન્ ગચ્છતી = અનેક
 યજમાનો પ્રત્યે ગમન કરનાર.
 ૧૧ પ્રયઃમિઃ = અન્નૈઃ = અન્ન વડે.
 ૧૨ રૂદયઃ = સોમાઃ = સોમરસ.
 ૧૩ ઈશન્તિ = કામયન્તે = કામના કરે છે.
 ૧૪ ચેતથઃ = જાનોથ = જાણે છે.
 ૧૫ યાજિનીવસુ = યાજ્ઞઃ = અગ્નિ, તથસ્વાં રૂદિઃ સંતતો
 અસ્તિ સા યાજિની । તસ્વાં વસથઃ = યજ્ઞ વિશે વાસ કરનાર.
 ૧૬ દ્રવત્ = સિમ્પમ્ = જલ્દી.
 ૧૭ નિષ્કૃતમ્ = સંસ્કૃતારં સોમમ્ = તૈયાર કરેલ સોમરસ.
 ૧૮ મશ્તુ = સ્વરયા = જલ્દી.
 ૧૯ ધિયા = અમુના કર્મેણા (સંસ્કાર સંપત્સ્યતે) = આ
 કર્મ વડે (સંસ્કાર સંપાદન થશે).
 ૨૦ પૂતદક્ષમ્ = પવિત્રવલ્લમ્ = પવિત્ર જળવાળા.
 ૨૧ રિશાદક્ષમ્ = દિસકાનામ અદક્ષમ્ = અચ્ચારમ્ = દિસક
 પ્રાણિના લક્ષક.
 ૨૨ ધિયમ્ = વર્ષણકર્મેણમ્ = જળવૃદ્ધિપી કર્મે.

- ૨૩ ઘૃતાધીમ્ = ઘૃતં = ઉદકં અંચતિ = મૂર્મિ પ્રાપયતિ તમ્
= ભૂમિ પ્રત્યે જળ પ્રાપ્ત કરાવનાર.
- ૨૪ ક્રતેન = અવશ્યંભાવિ તથા સત્યેન ફલેન = અવશ્યં
ભાવિ તથા સત્યફલક.
- ૨૫ આશાયે = આનશાયે = ઇયામવસ્તૌ = વ્યાપ્ત કરે છે.
- ૨૬ તુયિજાતૌ = યજ્ઞનામ ઉપકારકતથા સમુપજ્ઞૌ =
સર્વોપકારી.
- ૨૭ ઠક્ષણ્યા = ઉરુક્ષયૌ = યજ્ઞનિવાસી = સર્વવ્યાપી.
- ૨૮ અપસમ્ = કર્મ = કર્મ.

સૂક્ત ૩.

અધિ:—મં'૩૭-૬, દેવના-૧-૩ અધિનીકુમાર, ૪-૬ ઇંદ્ર, ૭-૯
વિશ્વેદેવ, ૧૦-૧૨ સરસ્વતી, ૭-૬:—આયત્રી.

અધિનાયજ્ઞંરોરિપોદ્રવંસ્પાણીશુર્મસ્પતૌ ।

પુરંધ્રજાચનસ્યતમ્ ॥ ૧ ॥

૫૦ અધિના । યજ્ઞંરો: । રૂપ: । દ્રવંસ્પાણી । શુર્મ:પતી । પુરંધ્ર-
મુના । ચનસ્યતમ્ ।

અ.—હે અધિનો !, દેવિ ગંદણુ માટે દસ્તો વડે ચપળ ગનિવાળા
તમે, સર્વ શુભ કર્મોના આધિ છો. વળી તમે વિદ્યાજ શુભવાળા
અથવા અસંખ્ય બકતોના આધારરૂપ છો. તમે આ યજ્ઞના
દેવિનું બક્ષણ કરો. ૧

અશ્વિનાપુરુદંસમાનરાશર્વૈરયાધિયા ।

ધિષ્ણ્યાવર્નતે ગિરઃ ॥ ૨ ॥

૫૦ અશ્વિનો । પુરુ । દંડેસા । ના । શર્વૈરયા । ધિયા । ધિષ્ણ્યા ।
વર્નતમ્ । ગિરઃ ॥ ૨ ॥

અ.—હે અશ્વિનો !, આપ અનેક કર્મો વડે વિખ્યાત છો. આપ
નેતાશ્પે છો. તથા શૌર્યયુક્ત છો. (અથવા) બુદ્ધિવાળા છો.
આપ એકાગ્ર મનથી અમારી સ્તુતિનો આદરપૂર્વક સ્વીકાર કરો. ૨

દક્ષાયુવાક્રવઃ સુતાનાસંત્યાવૃક્તર્વર્હિષઃ ।

આયાતંરુદ્રવર્તની ॥ ૩ ॥

૫૦—દક્ષા । યુવાક્રવઃ । સુતાઃ । નાસંત્યા । વૃક્તર્વર્હિષઃ । આ ।
યાતમ્ । રુદ્રવર્તની ॥ ૩ ॥

અ.—હે સત્યસ્વરૂપ અશ્વિનો !, શત્રુઓના અથવા રાજશત્રુના નાશ
કરનાર તરીકે આપ વિખ્યાત છો; તથા ભીષણ પરાક્રમ વાળા
છો. વૃક્તર્વર્હિષ નામના ઋત્વિજે સ્વાદિષ્ટ પદાર્થનું મિશ્રણ
કરી આ સોમરસ તૈયાર કરી મૂક્યો છે માટે આપનું આગમન
અત્રે થવા છો અને તે સોમરસનો સ્વીકાર કરો. (‘વૃક્તર્વર્હિષઃ’
પદનો અર્થ આ સોમરસમા પડેલી દર્ભની સળીઓ (કાડી)
કાઢી નાખી પીણીને તૈયાર કરેલ છે એમ પણ થાય છે) ૩

ઇન્દ્રાયાદિચિત્રમાનોસુતાઙ્ગમેત્વાયવઃ ।

અર્જ્વીમિસ્તનાપુતાસઃ ॥ ૪ ॥

૫૦—ઇન્દ્ર । આ । યાહિ । ચિત્રમાનો । સુતાઃ । ઇમે । ત્વોઽયવઃ ।
અળ્લવીષિઃ^{૧૫} । તેનો^{૧૬} । પુતાસઃ ॥ ૪ ॥

અ०—હે વિચિત્ર કાતિવાળા ઇન્દ્રદેવ !, અહીંયા આવ. આ સોમરસ
અમેાએ આગળાએવતી પીલી મુક્યો છે. તે હમેશાજ પવિત્ર
છે. આ સોમરસ ત્હારી આવવાની કામના કરી રહ્યો છે. ૪

इन्द्रायाहिधियेपितो विप्रजूतः सुतावतः ।
उपब्रह्माणिवाघतः ॥ ५ ॥

૫૦ ઇન્દ્ર । આ । યાહિ । ધિયા । ઇપિતઃ । વિપ્રઽજૂતઃ । સુતઽ-
વતઃ । ઉપ^{૧૫} । બ્રહ્માણિ^{૧૬} । વાઘતઃ ॥ ૫ ॥

અ०—હે ઇન્દ્ર !, ધણા વિદ્વાન્ ઋત્વિજોએ ત્હાઈ સ્તવન કરેલું છે.
અમે પણ ભક્તિપૂર્વક ત્હારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. આ
ઋત્વિજોએ સોમરસ તૈયાર કરી રાખ્યો છે માટે તેમનાં વેદરૂપ
સ્તોત્રાનો સ્વીકાર કરી અહીં આવ. ૫

इन्द्रायाहितूतुजानुपब्रह्माणिहरिवः ।
सुतेदधिष्वनश्नः ॥ ६ ॥

૫૦ ઇન્દ્ર । આ । યાહિ । તૂતુંજાનઃ । ઉપ^{૧૦} । બ્રહ્માણિ । હરિઽવઃ ।
સુતે^{૧૧} । દધિષ્વ^{૧૨} । નઃ । ચનઃ ॥ ૬ ॥ ૬ ॥

અ०—હે પીતવર્થુના અશ્વવાળા ઇન્દ્રદેવ !, અમારાં સ્તોત્રાનો સ્વીકાર
કરી તું જલ્દીથી અહીં આવ. સોમરસ તૈયાર કરી મુક્યો છે;
દબ્બરૂપ અમારું આ અન્ન તું સ્વીકાર. ૬

ઓર્માસથર્પર્ણાધૃતોવિશ્વેદેવાસુઆગત ।

દ્રાશ્વાસોદ્રાશુર્પઃ સુતમ્ ॥ ૭ ॥

૫૦—ઓર્માસૈઃ । ચર્પણિઽધૃતૈઃ । વિશ્વે । દેવાસુઃ । આ । ગત ।

દ્રાશ્વાસૈઃ । દ્રાશુર્પઃ । સુતમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે વિશ્વેદેવો !, આપ જગતના રક્ષણકર્તા અને મનુષ્યોના પોષણ કરનારો છો. આપ હસદાતા છો. આપને હું દિવિભાગ અર્પણું કરું છું. આ સોમરસ તૈયાર કરી મુક્યો છે માટે આપ અહીં આવો. ॥

વિશ્વેદેવાસોઅપ્તુરઃસુતમાગન્ત તૂર્ણયઃ ।

હ્રસ્વાઽઽવસ્વસરાણિ ॥ ૮ ॥

૫૦—વિશ્વે । દેવાસૈઃ । અપ્તુરૈઃ । સુતમ્ । આ । ગન્ત । તૂર્ણયઃ ।

હ્રસ્વાઽઽવ । સ્વસરાણિ ॥ ૮ ॥

અ૦—હું વિશ્વેદેવો !, યોગ્યસમયે આપ વૃષ્ટિદાન કરો છો. દિવસના ભાગમાં મુર્ખનાં કિરણો જેમ આલસ્યરહિત થઈ સમાગમન કરે છે તે રીતે આલસ્યરહિત થઈ અમારો અનુમદ કરવા અહીં આગમન કરો અને સોમમદણુ કરો. ૮

વિશ્વેદેવાસોઅસિર્ધર્હિમાયાસોઅદ્રુઢઃ ।

મેર્ધજુપન્ત્ત્વહર્નયઃ ॥ ૯ ॥

૬૦—વિશ્વે । દેવાસૈઃ । અસિર્ધર્ધઃ । ઇહિમાયામઃ । અદ્રુઢઃ । મેર્ધમ્ ।

જુપન્ત્ત્ત્વ । વહર્નયઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—વિશ્વેદેવોએ અમારા હવિનો સ્વીકાર કર્યો. તેમનો નાશ અથવા શોષણ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. તેઓ વિશ્વપ્રદ છે. તેઓ કોઈનો દ્રોહ કરતા નથી. તેઓ ધનને દમેશાં પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૬

પ્રાવૃકાનઃસરસ્વતીવાર્જેભિર્વાજિનીવતી ।

યજ્ઞર્વણ્ડધિયાવસુઃ ॥ ૧૦ ॥

પ૦—પ્રાવૃકા । નઃ । સરસ્વતી । વાર્જેભિઃ । વાજિનીવતી । યજ્ઞર્મ્ । વૃણ્ । ધિયાવસુઃ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે જગતને પાવન કરનાર સરસ્વતી !, તમે અન્નવતી છો. તમે ધન પ્રાપ્ત કરાવનાર છો. અમારા યજ્ઞમાંના હવિર્ભાગની પ્રેમથી ધણી કરો. અર્થાત્ અમારા યજ્ઞનું નિર્વાહન સફળ કરો. ૧૦

ત્રોટ્યિત્રીસૂતૃતાનાંચેતન્તીસુમતીનામ્ ।

યજ્ઞર્દધેસરસ્વતી ॥ ૧૧ ॥

પ૦—ત્રોટ્યિત્રી । સૂતૃતાનામ્ । ચેતન્તી । સુમતીનામ્ । યજ્ઞર્મ્ । દધે । સરસ્વતી ॥ ૧૧ ॥

અ૦—પ્રિય તથા સત્ય વાક્યોની પ્રેરનાર તેજ છે. શાબનમુદ્ધિવાળા કર્મના અનુષ્ઠાતાઓને અનુષ્ઠેયનું ખર્ચ ચાન કરાવનાર પણ તેજ છે. આજ સરસ્વતીદેવીએ અમારા યજ્ઞનો સ્વીકાર કર્યો છે. ૧૧

મહોર્ણઃસરસ્વતીપ્રચેતયતિક્ષેતુનાં ।

ધિયો વિશ્વાવિરાજતિ ॥ ૧૨ ॥

પ૦—મહઃ । ઈર્ણઃ । સરસ્વતી । પ્ર । ચેતયતિ । ક્ષેતુનાં । ધિયઃ । વિશ્વાઃ । વિ । રાજતિ । ૧૨ ॥ ૬ ॥

અ૦—તે નદીરૂપી દેવી !, તેના પ્રવાહરૂપ કર્મવડે મહાસાગરની કલ્પના કરાવે છે; અને પોતાના દેવી સ્વરૂપ વડે, સર્વદા અનુગ્રાહવિષયક બુદ્ધિ વિતરણ કરે છે. ૧૨ (૬)

મૂક્ત ૩

- ૧ યજ્ઞચરીઃ = યાગનિષ્પાદિકાઃ = યાગનિષ્પાદક
- ૨ હવઃ = હવિર્લેક્ષણાન્યન્નાનિ = દધ્યાન્ન.
- ૩ ઘનસ્યતમ્ = હ્રસ્વછતમ્ = ધમ્જા કરે.
- ૪ શશીરચા = ગતિયુક્ત્યા = ગતિયુક્ત.
- ૫ પુરુષંસસા = બહુકર્માણો = અનેક પરાક્રમવાળા.
- ૬ ધિષ્ણયા = ધાપ્ત્યંયુક્તૌ, બુદ્ધિમંતૌવા = શૌર્યયુક્ત; વા બુદ્ધિવાળા.
- ૭ ઘનતમ્ = સંમજતમ્; સ્વીકૃતમ્ = સેવન કરે; સ્વીકારે.
- ૮ ગિરઃ = સ્તુતીઃ = સ્તુતિ.
- ૯ નાસત્યા = અસત્યરહિતૌ = સત્ય સ્વરૂપ.
- ૧૦ ઘૃક્તઘર્હિઃ = ઘૃક્તં મૂલૈર્ઘર્જિતં ઘર્હિઃ આસ્તર્જીયેષામ્ = મૂળવર્જિત દર્શાસનવાળા; યધ્વા તે નામનો ઋત્વિજ.
- ૧૧ ત્વાયઘઃ = ત્વાં કામયમાનાઃ = ત્હારી કામના કરનાર.
- ૧૨ અઘ્વોભિઃ = અંગુલિભિઃ = આગળી વડે.
- ૧૩ તના = નિત્યમ્ = નિત્ય.
- ૧૪ જૂતઃ = પ્રેરિતઃ = પ્રેરાયેલ.
- ૧૫ ઉપગ્રહાણિ = વેદરૂપાણિ સ્તોત્રાણિ ઉપૈતુમ્ = વેદરૂપ સ્તોત્રોત્રોને પ્રાપ્ત કરવા.
- ૧૬ ઘાઘતઃ = ઐ નામનો ઋત્વિજ.
- ૧૭ તૂતુજ્ઞાનઃ = સ્વરમાણઃ = સ્વરાયુક્ત યજ્ઞ.

- ૧૮ હરિઃ = હરિ ધોડાનું નામ છે, = અશ્વયુક્ત.
 ૧૯ સુતે = સોમાભિષવયુક્તે કર્મણિ = સોમાભિષવયુક્ત કર્મ
 પરત્વે.
 ૨૦ ઘનઃ = હવિર્લેક્ષણમન્નમ્ = હવ્યાન્ન.
 ૨૧ યુધાકવઃ = યુમિશ્રણેયસતીવરીઆદિશ્રયણ = યુઃ =
 મિશ્રણ કરવું. વસતીવરી આદિ શ્રયણ કરનાર.
 ૨૨ ઓમાસઃ = રક્ષકા. = રક્ષક.
 ૨૩ ચર્વણી ધૃતઃ = મનુષ્યધર્તા = મનુષ્યના પોષક.
 ૨૪ દાશ્વાંસઃ = દાતારઃ ફલસ્ય = ફળદાતા.
 ૨૫ અપ્તુરઃ = તત્તત્કાલમ્બૃષ્ટિપ્રદાઃ (તુરત્સ્વરણે) = તે તે
 કાળે વૃષ્ટિ દેનારા. તુર = ત્વરાવાચક છે.
 ૨૬ તૂર્ણયઃ = ત્વરાયુક્તાઃ = ત્વરાયુક્ત.
 ૨૭ ડસાઃ = સૂર્યરશ્મયઃ = સૂર્યરશ્મિ.
 ૨૮ સ્વસરાણિ = અદ્વાનિપ્રતિ = નિત્ય આલસ્ય રહિત થઈ.
 ૨૯ અક્ષિઃ = ક્ષયરહિતાઃ = અવિનાશી.
 ૩૦ ધદનયઃ = ધનલોદારઃ = ધનને પ્રાપ્ત કરાવનાર.
 ૩૧ ષદ્દુઃ = કામચતામ્ = ઇચ્છા કરે.
 ૩૨ કેતુના = પ્રવાહરૂપેણ કર્મેણા = પ્રવાહરૂપ કર્મ વડે.

સૂક્ત ૪.

મંત્રિ:-મધુ-૭-૬;

દેવતા:-ધ-૬;

છંદ:-ગાયત્રી.

સુરૂપકૃત્નુમૂતયેંસુદુષામિવગોદુર્હે ।

જુહ્મસિદ્યવિદ્યવિ ॥ ૧ ॥

૧૦-સુરૂપકૃત્નુમ્ । કૃતયેં । સુદુષામૃદ્ધવ । ગોદુર્હે । જુહ્મસિં ।
દ્યવિદ્યવિ ॥ ૧ ॥

અ-—તું સુદર કર્મોનો કરનાર છે. દૂધ દોડવા દૂઝણી ગાયતું
જેમ દોઝ્યા આહવાન કરે, તેમ અમે પ્રતિદિન હે ધ-૬ !, ત્હાં
આહવાન કરીએ છીએ. તું અચારું રક્ષણ કરે. ૧

ઉર્પન્નઃસવનાગંહિસોમંસ્યસોમપાઃપિવ ।

ગોદાદૃદ્વેવતોમદઃ ॥ ૨ ॥

૧૦-ઉર્પ । નુઃ । સર્વના । આ । ગૃહિ । સોમંસ્ય । સોમૃદ્ધાઃ ।
પિવ । ગોદદાઃ । રત્ । રેવેર્તઃ । મદઃ ॥ ૨ ॥

અ-—હે ધ-૬ !, તુંને સોમ બહુ પ્રિય છે. સોમનો હવિ ગ્રહણ કરવા
તું અત્રે આવ. આ સોમરસતું પ્રાપ્ત કર; તું ધનસંપન્ન
છે. તું પ્રસન્ન થવાથી અમને ગાયોડપી ધન અવશ્ય પ્રાપ્ત
થાય છે. ૨

અથાતિઅન્તમાનાંવિદ્યામંસુમતીનામ્ ।

માનોઅતિરૂપ્યાગંહિ ॥ ૩ ॥

૫૦—અયં । તે । અન્તમાનામ્ । વિદ્યામં । મુહમૃતીનામ્ । મા ।

નઃ । અન્નિ । રુઘ્યઃ । આ । મુહિ ॥ ૩ ॥

અ•—હે ધન્દ !, સોમરસતું તું પ્રાપ્ત કર; શોભનબુદ્ધિવાળો મનુષ્યોજ ત્દારા નિકટ સ્વરૂપને જાણી શકે છે; તું અમને તેવી બુદ્ધિ આપ. અથવા (૨) કર્મોત્થાન વિષય સિદ્ધ થાય તે માટે ત્દારા સમરથ કરીએ છીએ માટે તું અમને તેવી બુદ્ધિ આપ; અમારા સિવાય અન્ય કોઈને ત્દારા સ્વરૂપનું કથન કરીશ નહિ. કેવળ અમનેજ તેનું કથન કર. ૩

પરૈદિવિપ્રમસ્તૃતમિન્દ્રંપૃચ્છાવિપૃથિતમ્ ।

યસ્તેસર્લિભ્યુઆચરમ્ ॥ ૪ ॥

૫૦—પરૈ । દિહિ । વિપ્રમ્ । અસ્તૃતમૈ । ઇન્દ્રમ્ । પૃચ્છ । વિપઃ
દૃષિતમ્ । યઃ । તે । સર્લિભ્યઃ । આ । ચરમ્ ॥ ૪ ॥

અ•—(યજમાન પ્રતિ હોતા કહે છે)—ઈદ્ર બુદ્ધિશાળી, અપરાજિત તથા પ્રશાવાનુ છે. તેની સમીપમાં તું જા અને તેને પુછ કે—હોતાના સ્તવનથી તું પ્રસન્ન થયો કે નહિ ? પ્રસન્ન થયે તે પુને તથા ક્રત્વિજ્ઞેને ધનપુત્રાદિક ઇષ્ટ વસ્તુ ચોભેર આપશે. ૪

હૃતઘ્રુવન્તુનોનિદ્રોનિરન્યત્થિદારત ।

દર્ષાતાઈન્દ્રદુર્લભઃ ॥ ૫ । ૭ ॥

૫૦—હૃત । ઘ્રુવન્તુ । નઃ । નિદ્રઃ । નિઃ । અન્યતઃ । ચિત્ ।
આરત । દર્ષાતાઃ । ઇન્દ્રૈ । ઇત્ । દુર્લભઃ ॥ ૫ ॥ ૭ ॥

અ•—હે ક્રત્વિજ્ઞે !, તમે ધન્દનું સ્તવન કરો. આ ક્રત્વિજ્ઞે તો કેવળ ઇદ્રનીજ ઇષાસના કરે છે. એમ નિંદાએર મનુષ્યો

અમે કહે. હે નિંદાખોરો ! અહીં તથા અન્યથાએ તમે ૬૨૪
રહો. ૫-૭

હુતનેઃસુભર્ગોઅરિર્વોચેયુર્દસ્પકૃણ્યઃ ।

સ્યામેદિન્દ્રસ્યશર્મેણિ ॥ ૬ ॥

૧૦-હુત । નુઃ । સુહમાન્ । અરિઃ । વોચેયુઃ । દસ્મં । કૃષ્ટયઃ ।
સ્યામં । इत् । इन्द्रस्य । शर्मेणि ॥ ६ ॥

અ-શત્રુને નાશ કરનાર હે ઇન્દ્ર !, તારા અનુગ્રહ વડે તો
'અમે મોટા બાગ્યવાન છીએ' એમ અમારા શત્રુઓ પશ્ચ
ઉચ્ચારણ કરે છે તો અમારા મિત્રો તેમ કહે તેમા શું આશ્ચર્ય ?
ધનસંપન્ન સતા અમે સદા તારા સુખાશ્રય નીચે રહીએ. ૬

પ્રમાશુમાગર્વેભસ્યજ્ઞશ્રિયંનુમાર્દનમ્ ।

પતયન્મન્દ્યત્સંસ્ત્રમ્ ॥ ૭ ॥

૧૦-આ । ઈમ્ । આશુર્મે ઓર્શર્વે । મૈર્ । યજ્ઞશ્રિયમ્ । નુહમા-
ર્દનમ્ । પતયર્તે । મન્દ્યત્સંસ્ત્રમ્ ॥ ૭ ॥

અ-આ યજ્ઞકર્મમા પ્રાપ્ત સર્વવ્યાપી ઇન્દ્રને સવનત્રયવ્યાપ્ત
(પ્રાતઃ આદિ ત્રણે કાળની સવનક્રિયા વિષે વ્યાપ્ત) સોમરસ અર્પણ
કરે. એ સોમરસપાન વડે ઋત્વિજે તથા યજ્ઞમાનને આનંદનું
રકુરણ થાય છે. તે સોમરસજ યજ્ઞની સંપત્તિરૂપ છે. યજ્ઞમાનને
હર્ષ પમાડનાર ઇન્દ્રને તે સખારૂપે પ્રિય છે. ૭

અસ્યપીત્વાશંતક્રતોઘનોવૃત્રાણાપભવઃ ।

માલોવાજેર્પુવાજિનમ્ ॥ ૮ ॥

પં—અસ્ય । પીત્વા । શતક્રતો । ધૈનઃ । વૃત્રાણામ્ ॥ અમવઃ ।
પ્ર । આવઃ । વાજૈષુ । વાજિર્નમ્ ॥ ૮ ॥

અ—આજ સોમરસનું પાન કરી હે ધન્ધ ! તેં વૃત્રાસુરાદિ
ઘનુઓનો વધ કર્યો, અને તેથી સંગ્રામ વિષે યુદ્ધ કરનાર તારા
ભક્તાનું સુરક્ષણ કર્યું. ૮

તંત્રાવાજૈષુવાજિર્નવાજયામઃશતક્રતો ।
ધર્નાનામિન્દ્રસાતયૈ ॥ ૯ ॥

પં—તમ્ । ત્વા । વાજૈષુ । વાજિર્નમ્ । વાજયામઃ । શતક્રતો ।
ધર્નાનામ્ । ઇન્દ્ર । સાતયૈ ॥ ૯ ॥

અ—હે મહાપરાક્રમી અથવા મહાશુદ્ધિશાળી ધન્ધ ! યુદ્ધ વિષે
તારું બળ શુભ્રસિદ્ધ છે. અમને વેશવ પ્રાપ્ત થાય તે અર્થે
આ અન્ન વડે તારી સ્તુતિ કરીએ છીએ. ૯

યોગાયોર્વનિર્મહાન્સુધારઃસુન્વતઃસર્વા ।

તસ્માદન્દ્રાયગાયત ॥ ૧૦ ॥ ૮ ॥

પં—યઃ । રાયઃ । ઐર્વનિઃ । મહાન્ । સુધૈર્ધારઃ । સુન્વતઃ ॥
સર્વા । તસ્મૈ । ઇન્દ્રાય । ગાયત ॥ ૧૦ ॥ ૮ ॥

અ—જે સંપત્તિનો સ્વામી છે, જે મદાન શુભ્રસંપન્ન છે, શોભન
કર્મોનો જે પાલક છે તથા સોમરસ અર્પણ કરનાર યાજ્ઞકોનો
જે સખા છે, તે ધન્ધનું યજ્ઞમાન કરે. ૧૦-૮

सूक्त ४

- १ सुरुपकृत्वम् = सुंदर कर्म करना; तेने.
- २ रेवतः = धनवतः = धनसंपन्न.
- ३ अस्तृतम् = अहिंसितम् = अ-परान्वित.
- ४ निदः = निदितारः = निंदितो भवति.
- ५ निरारत = इतोदेशात् निर्गच्छतु = आ स्थलेषु निर्गमन करे.
- ६ दुषः = परिषया = विपासना.
- ७ दृष्टम् = शत्रूणां उपक्षयितृ = शत्रुना नाश करना.
- ८ कृष्टयः = मनुष्याः = मनुष्यो.
- ९ आशुम् = सवनप्रवृत्त्यां = ऋषे सवनक्रिया विषे व्याप्त.
- १० आशवे = कृत्स्नयागव्याप्ताय, इन्द्राय) = सर्व यज्ञो विषे व्याप्त; सर्वव्यापी.
- ११ भर = आहर = अर्पण करे.
- १२ पतयत् = कर्माणि प्राप्नुवन्तम् = कर्मोने प्राप्त करावनार = संपत्तिश्च.
- १३ घनः = हंता = वध करना.
- १४ वाजिप्र = संग्रामेषु = संग्रामो विषे.
- १५ वाजयामः = अश्वघ्नः कुर्मः = अन्नवडे स्तुति करीये जीये.
- १६ सातिः = संभजनं = प्राप्ति.
- १७ अघनिः = रक्षकः = स्वामी.
- १८ सुपारः = सुष्ठु कर्मणः पूरयिता = शोभन कर्मोने पालक.

સૂક્ત ૫.

ઋષિ:-મધુચંદ્ર;

દેવતા:-ઇન્દ્ર;

છંદ:-ગાયત્રી.

આત્વેતાનિપદિતેન્દ્રમભિમગાયત ।

સત્વાયઃસ્તોમંવાહસઃ ॥ ૧ ॥

૧૦-આ । તુ । આ । ડત । નિ । સીદત । ઇન્દ્રમ્ । અભિ । પ્ર ।

ગાયત । સત્વાયઃ । સ્તોમંવાહસઃ ॥ ૧ ॥

અ-હે સ્તોત્રો ગાવામા કુશળ મિત્રો (ઋત્વિજો) ! આ યજ્ઞર્થે વિશે શીઘ્ર આવો, ખેસો અને ઇન્દ્રને અધિક પ્રકારે ગાન કરો. ૧

પુરુતમંપુરુણામીશાનંવાર્યાણામ્ ।

ઇન્દ્રંસોમેસર્વાસુતે ॥ ૨ ॥

૧૦-પુરુતમમ્ । પુરુણામ્ । । ઇશાનમ્ । વાર્યાણામ્ । ઇન્દ્રમ્ ।

સોમે । સર્વા । સુતે ॥ ૨ ॥

અ-હે મિત્રો ! તમે સર્વે એકત્ર થઈ યજ્ઞગાન કરો. અંશવા એકત્ર થઈ સોમરસ પીધી તૈયાર કરી ઇન્દ્રને ગાન કરો. આ ઇન્દ્ર શત્રુઓને ઝાલિને દ્વિપળવે તેવો તથા અનેક સ્પૃહણીય સંપત્તિનો સ્વામી છે. ૨

સર્વાનોયોગગ્રામંવત્સરાયેસપુરંધ્યામ્ ।

ગમધ્વાર્જેભિરાસનઃ ॥ ૩ ॥

૧૦-સઃ । ઘે । નુઃ । યોગે । આ । મુક્ત । મઃ । રાયે । સઃ ।

પુરંધ્રધ્યામ્ । ગમધ્ । વાર્જેભિઃ । આ । સઃ । નુઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—આજ ઇન્દ્ર અમારા પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરાવે. અમારી ધન-
સંપત્તિ તથા અમારી સ્ત્રી અથવા બુદ્ધિ વિષે આજ દેવ વાસ
કર્મે. અન્નાદિ સર્વ સામર્થ્ય સાંચે આજ દેવ અમારી પાસે
આવે. ૩

यस्यसंस्थेनवृण्वतेहरीसमत्सुशत्रवः ।

तस्माइन्द्रायगायत ॥ ૪ ॥

૫૦—યસ્ય । સમ્હસ્થે । ન । વૃણ્વતે । હરી । સમતૈસ્તુ । શત્રવઃ ।
તસ્મૈ । ઇન્દ્રાય । ગાયત ॥ ૪ ॥

અ૦—જેના રથ વિષે અશ્વ સત્ત્વ થયેલ જોઇ શકુઓ સુદ્ધમા
સામા મોચે ઊભા રહેતા નથી કિંતુ પલાયન કરી ભય છે
તે ઇન્દ્રનો મદિમા ગાઓ. ૪

सुतुपर्वाञ्जेसुताइमेशुचंयोयन्तिवीतये ।

सोमासोदध्याशिरः ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

૫૦—સુતુર્દર્પાજ્ઞે । સુતાઃ । ઇમે । શુચંયઃ । યન્તિ । વીતયે ।
સોમાસઃ । દર્ષિદર્શાશિરઃ ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ૦—પીણી તૈયાર કરેલ આ પવિત્ર તથા દહીં વડે મિશ્રિત સોમ-
રસનું પાન કરે તે માટે તે (સોમ) સોમપાલક (ઇન્દ્ર) પાસે
ભય છે. ૫

त्वंसुतस्यंप्रीतयेसद्योवृद्धोअजाययाः ।

इन्द्रज्यैष्ठ्यायसुक्रतो ॥ ૬ ॥

૫૦—ત્વમ્ । સુતસ્યં । પ્રીતયે । સદ્યઃ । વૃદ્ધઃ । અજાયયાઃ । ઇન્દ્ર ।
જ્યૈષ્ઠ્યાય । સુદ્ધક્રતો ॥ ૬ ॥

અ०—હે રૂડા કર્મ (અથવા રૂડી બુદ્ધિ) વાળા ઇન્દ્ર ! સોમરસનું પાન કરવા તથા દેવો વિષે જ્યેષ્ઠપણુ પ્રાપ્ત કરવા તું એકદમ ઉત્સાહયુક્ત થઈ પ્રગટ થયો ।

આત્વાવિશન્ત્વાશર્વ સોમાસિન્દ્રગિર્વણઃ ।

શન્તેસન્તુપ્રચેતસે ॥ ૭ ॥

૧૦—આ । ત્વા । વિશન્તુ । આશર્વ । સોમાસ । ઇન્દ્ર । ગિર્વણ^{૧૩} । શમ્ । તે । મન્તુ । પ્રદૈતસે^{૨૫} ॥ ૭ ॥

અ०—હે સ્તુતિસેવ્ય ઇન્દ્ર ! સવનત્રયવ્યાપ્ત અથવા સર્વ અવધવો વિષે વિકાર કરનાર આ સોમરસ તારા શુભમા પ્રવેશ કરેલ અને તને આનંદ આપેલ તુ પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનવાળો છે ।

ત્વાસ્તોમાઅવીઘ્નન્ત્વામુવયાશતક્રતો ।

ત્વાર્ધર્વન્તુનોગિરઃ ॥ ૮ ॥

૧૦—ત્વામ્ । સ્તોમા । અવીઘ્નન્ । ત્વામ્ । હુકયા । શતક્રતો । ત્વામ્ । ધર્વન્તુ । ન । ગિરઃ ॥ ૮ ॥

અ०—હે અનેક પરાક્રમવાળા ઇન્દ્ર ! સામગાનારના સ્તોત્રો વડે તારો મહિમા વધ્યો તથા નપિઓના શસ્ત્રો (સ્તવન) વડે તારો મહિમા સર્વત્ર વૃદ્ધિને પામ્યો. અમારા સ્તોત્રો પણ તારો મહિમા વધારે ।

અક્ષિતોતિઃસનેદિપંવાજપિન્દ્રઃસહસ્રિર્ણમ ।

યસ્મિન્વિશ્વાનિપૌસ્થા ॥ ૯ ॥

૧૦—અક્ષિતઃ^{૩૩}ઉતિ । મનેત્ । હૃમન્ । વાનંમ્ । ઇન્દ્રઃ । સહસ્રિર્ણમ્ । યસ્મિન્ । વિશ્વાનિ । પૌસ્થા ॥ ૯ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તું સતત રક્ષણ કરનાર છે. તું આ સોમરસરૂપ અન્નનું પ્રાશન કર. આ અન્ન અગણિત સ્વરૂપવાળું છે. તેના યોગ વડે અન્ય સર્વ સામર્થ્ય સિદ્ધ થાય છે. ૬

માનોમર્તાઅધિદ્રહન્તનૂનામિન્દ્રગિર્વણઃ ।

ઈશાનોયવયાવધમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦

પ૦—મા । નુઃ । મર્તાઃ । અમિ । દ્રુહન્ । તનૂનામ્ । ઇન્દ્ર । ગિર્વણઃ । ઈશાનઃ । યવ્ય । વધમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે સર્વસ્તુત ઇન્દ્ર ! કોઇ વિરોધી મનુષ્યો અમારા શરીરને ઉપદ્રવ કરવાને સમર્થ ન હો. તું સમર્થ છે. કોઇ પણ વૈરી વડે અમારો વધ ન થાય તેમ અમને ઉપદ્રવ રહિત કર. ૧૦

સૂક્ત ૫.

૧ પુરુતમમ્ = પુરુત્ત શત્રુત્ત તામચતિ તમ્ = અનેક શત્રુઓને ગ્ધાનિ ઉપજાવે તેવો; તેને.

૨ ઘાર્યાણામ્ = ઘરણીયાનાં ધનાનામ્ = સ્વૃક્ષ્ણ સંપત્તિનો.

૩ સઘા = સર્વે. સઘ પરસ્પરસમવાયેન = એકત્ર થઇને.

૪ ઘ = અવધારણાર્થે = 'ધ' પદ નિશ્ચયવાચક છે.

૫ પુરંધ્યામ્ = બહુવિધ્યાં યોપિતિ ષા યુદ્ધધ્યામ્ = સ્ત્રી વા બહુવિધા બુદ્ધિ વિષે.

૬ સંસ્થે = રથે = રથ વિષે.

૭ સમરસુ = યુદ્ધેષુ = યુદ્ધ વિષે.

૮ પાલનઃ = પાલનકર્તા = પાલક.

૯ દધ્યાશિરઃ = દધિરઘાશીર્યેવામ્ = દહીં વડે મિશ્રિત.

૧૦ ઘૃદઃ = ઉત્સાહેન યુક્તઃ = ઉત્સાહ વડે યુક્ત.

- ૧૧ જ્યૈષ્ઠઘાય = દેવેપુજ્યેષ્ઠતાર્યમ્ = દેવો મધ્યે જ્યૈષ્ઠર્ષાણાં
પ્રાપ્ત કરવા.
૧૨ શતક્રતો = શતક્રમનું વહુપણ = અનેક પરાક્રમ વા શુદ્ધિવાળો.
૧૩ ગિર્વેણઃ = સ્તુતિભિઃસંમજ્જનીય = સ્તુતિસેવ્ય.
૧૪ પ્રચેતસે = પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનાય = પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાળાને.
૧૫ અક્ષિતોતિઃ = અદિસિતરક્ષણઃ = સતત રક્ષણ કરનાર.
૧૬ પૌંસ્યા = પુંસ્તથાનિ બલોનિ (ચર્તન્તે) = સામર્થ્ય.
૧૭ મતાંઃ = વિરોધિન.મનુષ્યાઃ = વિરોધી મનુષ્યો.
૧૮ યથય = અસ્મત્તઃપૃથક્કુરુ = અમેથી પૃથક્ કર.

સૂક્ત ૬.

અર્ષિઃ-મધુચ-૬; દેવતાઃ-૧-૩ ઇન્દ્ર, ૪-૬-૮-૯ મરુત, ૫-૭
મરુત તથા ઇન્દ્ર, ૧૦ ઇન્દ્ર; ૭-૬ઃ-આયત્રી.

યુજ્જન્તિઃબ્રહ્મનમ્પરંતરંતંપરિત્સ્થુર્ષઃ । *

રોચન્તેરોચુનાદિવિ ॥ ૧ ॥

૫૦- યુજ્જન્તિઃ । બ્રહ્મનમ્ । અરુર્ષમ્ । ચરન્તૈમ્ । વૈરિઃ । ત્સ્થુર્ષઃ ।
રોચન્તે । રોચુના દિવિ ॥ ૧ ॥

અ૦-—પરંપર, ઇન્દ્રદેવ મહાન્ ઐશ્વર્યપુક્ત છે; અગ્નિ, વાયુ આદિ
તથા નક્ષત્રરૂપે તેજ અવગ્નિત છે. છું ઇન્દ્રદેવ મહાન્ તથા
દિવસક (શત્રુ) રહિત અગ્નિરૂપ છે. છું ચોમેર વાયુરૂપે
પ્રસરે છે. ત્રણે લોકનાં પ્રાણિઓ પોતપોતાના કર્મ વિશે તનેજ

“દેવોરૂપે પૂજે છે. આ નક્ષત્રરૂપી તેજોગણ આકાશમાં ચળે છે તે પણ ત્હારીજ મૂર્તિ રૂપે છે. ૧

યુજ્જન્ત્યસ્યકામ્યાહરીવિપક્ષસારયે ।

શોણાધુષ્ણૂનુવાહંસા ॥ ૨ ॥

પ૦—યુજ્જન્તિ । અસ્ય । કામ્યા । હરી । વિઠ્ઠલેશ્વર । રયે ।

શોણા । ધુષ્ણૂ । નુહવાહંસા ॥ ૨ ॥

અ૦—સારથિઓ આ ઇન્દ્રદેવના રથની બન્ને બાજુએ હરી નામની બે અશ્વોને બેઠે છે. તે અશ્વો સુંદર તથા જોનારને અભિલાષા ઉત્પન્ન કરે તેવા છે; તેઓ રંગે જરા ચૂત્તા છે. તેઓ ઇન્દ્ર તથા તેના સારથિ આદિનું વહન કરનાર, પ્રગલ્ભ સ્વરૂપવાળા છે. ૨

કેતુકૃષ્ણન્નકેતવેપેશૌમર્યાઅપેશસે ।

સમુપધિમરજાયથાઃ ॥ ૩ ॥

પ૦—કેતુમ્ । કૃષ્ણન્ । અકેતવે । પેશૌઃ । મૈર્યાઃ । અપેશસે ।

મમ્ । ઉપતૈર્હમિઃ । અજાયથાઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે મનુષ્યો ! અચેતન પદાર્થને ચેતન્ય આપતો તથા અઅકૃત પદાર્થને બ્રહ્મ કરતો ઉપાની સાથેજ આદિત્યરૂપ આ ઇન્દ્રદેવ પણ ઉદય પામ્યો. હે મર્ષરૂપ ઇન્દ્ર ! (સૂર્યનો અસ્ત થાય ત્યારે તે મરણ પામે છે એમ ઔપચારિક અર્થ થાય છે.) દાહક રશ્મિઓ વડે સુક્ત થઇ, દૈન પ્રતિદિન ઉદય પામે છે. ૩

આદહંસ્વધામનુપુનર્ગર્ભત્વમેરિરે ।

દધાન્તાનામયત્રિયમ્ ॥ ૪ ॥

પ૦—આત્ । અહ । સ્વવામ્ । અનુ । પુનઃ । ગર્મદ્વત્ત્વમ્ ।
આદર્શરિરે । દર્શાનાઃ । નામં । યજ્ઞિયમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—વર્ષાઋતુ વ્યતીત થયા પછી તરતજ, યજ્ઞકર્મમાં પરિમિત નામ ધારણ કરી આ મરદેવો ઉદ્ધકરવરૂપ સ્વલોક વિષે પુનઃ પુનઃ ગર્ભાવાસ કરે છે; અર્થાત્ મેઘ મધ્યેના જળને મર્માકારે પ્રેરે છે. ૪

(આ સૂક્ત ઇન્દ્ર સંબંધી છે તથાપિ આ ઋચાથી આરંભી બીજી ૭ ઋચાઓ મરદેવનું વર્ણન કરે છે).

વીરુચિંદારુજત્નુભિર્ગુહાચિદિન્દ્રવહ્નિભિઃ ।
અવિન્દહુસિયાઅનુ ॥ ૫ ॥

પ૦—વીરુ^૧ । ચિત્ । આરુજત્નુ^૨દમિઃ । ગુહા । ચિત્ । ઇન્દ્ર ।
વહ્નિદમિઃ । અવિન્દઃ । હુસિયાઃ । અનુ ॥ ૫ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! તે દુર્ગમસ્થાન (પર્વત)ને પણ ભેદી નાખે તેવા વાદકરૂપ મરદેવોના યોગ વડે, ગુહાઓ વિષે સ્થાપિત આયોનો પત્તો મેળવી તેમને પ્રાપ્ત કરી. ૫

(જુઓ—નિરુદ્ધા આપઃ પળિમેવ ગાવઃ इति क्र. सं. ૧-૨-૩૮)

દેવપન્તોયયામ્તિમચ્છાંવિદધ્વસુંગિરઃ ।
મહાર્મનૂપતશ્રુતમ્ ॥ ૬ ॥

પ૦—દેવદર્શ્યન્તોઃ । યયા । મતિમ્ । અચ્છ । વિદત્^૧ધ્વસુમ્ । ગિરઃ ।
મહામ્ । અનૂપેત્ । શ્રુતેમ્ ॥ ૬ ॥

અ૦—મરદેગણ પ્રૌઢ, વિખ્યાત, સુપ્રસિદ્ધ વૈભવવાળા છે;

તેની કામનાવાળા આ ઋત્વિજોએ ધન્વની પેઠે તેની સ્તુતિ
કરી. ૬ .

इन्द्रेणसंहिदक्षसेसंजग्मानोअविभ्युषा । *

मन्दसमानवर्चसा ॥ ७ ॥

પ૦—इन्द्रेण । सम् । हि । दक्षसे । समुदज्जमानः । अविभ्युषा ।

मन्द । समानवर्चसा ॥ ७ ॥

અ૦—જેને બપ રૂપમાં કરી ચક્રો નથી તેવા ધન્વદેવની સાથે
સંગમન કરતાં હે મહત્ દેવતાઓ! તમે સુંદર દેખાઓ છો;
તમે ખન્ને નિલ પ્રમુદિત તથા સામાન્ય તેજવાળા દેખાઓ છો. ૭

(ભુઓ—इन्द्रोच्चैर्बृहन्निष्यन् ये मा. ૩-૨૦)

अनवद्यैरुभिर्युभिर्मलःसहस्रवर्चति ।

गणैरिन्द्रस्यकाम्यैः ॥ ८ ॥

પ૦—अनवद्यैः । अभिर्युद्धभिः । मलः । सहस्रवर्चति । अर्चति ।

गणैः । इन्द्रस्य । काम्यैः ॥ ८ ॥

અ૦—આ યજ્ઞ વિશે, દોષરહિત, અતિ તેજસ્વી અથવા છુસોક વિશે
રહેલ તથા અનિલાવા કરવા યોગ્ય મહાગણ સહવર્તમાન
ધન્વદેવનું અર્ચન જોરજોરે ચાલી રહ્યું છે. ૮

अतःपरिजग्मनागहिदिवो वारोचनादधि ।

सप्तस्मिन्नृज्जलेगिरः ॥ ९ ॥

પ૦—અતઃ ॥ પુરિદ્ધજ્મન્ ૧૪ । આ । ગહિ ૧૫ । દિવઃ ૧૬ । વા ૧૭ । રોચનાત ૧૮ ।
અર્ધિ ૧૯ । સમ્ ૨૦ । અસ્મિન્ ૨૧ । ઋજૈતે ૨૨ । ગિરઃ ૨૩ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે સર્વવ્યાપી મરુદ્ગણ ! અંતરિક્ષમાંથી, ધ્રુવોકમાંથી, આદિત્ય
મંડલમાંથી, અર્થાત્ ત્યાં ત્યાં તું હો ત્યાંથી અત્રે આગમન કરે;
આ યજ્ઞકર્મ વિષે, ઋત્વિજને સુંદર રીતે ત્હારું સ્તવન કરી રહ્યાછે. ૬

इतोवांसातिमीमहेद्विवोवापार्थिवादधि ।

इन्द्रंमहोवारजसः ॥ १० ॥ ११ ॥

પ૦—ઈત ૧૬ । વા ૧૭ । સાતિમ્ ૧૮ । મૈમહે ૧૯ । દિવઃ ૨૦ । વા ૨૧ । પાર્થિવાત ૨૨ ।
અર્ધિ ૨૩ । ઇન્દ્રમ્ ૨૪ । મૈમહે ૨૫ । વા ૨૬ । રજસૈઃ ૨૭ ॥ ૧૦ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! ત્હારી પાસે અમે અબીષ્ટ વસ્તુની અધિક માત્રના
કરીએ છીએ; પૃથિવી, ધ્રુવોક. અથવા ઔઠ અંતરિક્ષભોક-
માંથી અર્થાત્ ગમે ત્યાંથી લાવીને તું તે અમને પ્રાપ્ત કરાવ્યું. ૧૦

सूक्त ६.

- ૧ ધ્રુવમ્ = આદિત્યરૂપેણાયસ્થિતમ્ = આદિત્યરૂપે અવસ્થિત.
- ૨ અરુપમ્ = દિસકરદિતાગ્નિરૂપેણાયસ્થિતમ્ (ઇન્દ્ર) =
શત્રુરદિત અગ્નિરૂપે અવસ્થિત (ઇન્દ્ર);
- ૩ વરુણમ્ = વાયુરૂપેણાયસ્થિતમ્ = વાયુરૂપે અવસ્થિત.
- ૪ રોચના = નક્ષત્રાણિ = નક્ષત્રરૂપી તેજોમય.
- ૫ વિપક્ષસા = વિવિધપક્ષસ્તોરયસ્યપાશ્વૈર્ધયોરશ્વયોઃ
રયસ્યધ્વયોઃ પાશ્વયોઃ યોજિતો = રથની બન્ને બાજુએ
નેડેલ.

- ૬ શોણા = રક્તૌ = જરા ગ્રાતા રંગના.
- ૭ કેતુમ = પ્રજ્ઞાનમ્ = ચૈતન્ય.
- ૮ અકેતવે = રાત્રૌનિદ્રામૃતત્વેન પ્રજ્ઞાનરાહિતાય પ્રાણિને =
રાત્રિ વિષે નિદ્રામૃતપણાને લઈ અચેતનમૃત પ્રાણિને.
- ૯ પરિતસ્થુષઃ = પરિતોપસ્થિતાઃ લોકત્રયવર્તિનઃ =
પ્રાણિનઃ = ત્રણેલોકનાં પ્રાણિઓ.
- ૧૦ યુજ્ઞન્તિ = સ્વર્ગકોષે કર્મણિ દેવતાત્વેન સંવંધં કુર્ષન્તિ =
પોતાના (યજ્ઞાદિક) કર્મમાં દેવતારૂપે પૂજે છે.
- ૧૧ પેશમ = રૂપમ્ અભિવ્યક્તમાર્ગં કુર્ષન્ પ્રાતઃ અન્ધકાર-
નિવારણેન = પ્રાતઃકાળના અન્ધકારને નિવારી રૂપે વ્યક્ત
કરતે.
- ૧૨ અપેશસે = રાત્રૌ અન્ધકારાદૃતત્વેનાનાતિવ્યક્ત્યેન
રૂપરહિતાય પદાર્થાય = રાત્રિ વિષે અન્ધકારવડે આવૃત્તત્વ
લીધે અવ્યક્તપણાને લઈ અવ્યક્ત પદાર્થને.
- ૧૩ ધીહુચિત્ = વૃદ્ધમપિ = દુર્ગમ હોય તેને પણ.
- ૧૪ આરુજસ્તુમિઃ = ઋજદ્ભિઃ = બેઠી નાંખે તેવા.
- ૧૫ ઉક્તિયાઃ = માઃ = માયે.
- ૧૬ દેવયન્તઃ = દેવાન્ દૃષ્ટન્તઃ = દેવોની કામનાવાળા.
- ૧૭ મતિમ્ = મન્તારી (હન્દ્રમ) = ધ્રોઃ શુદ્ધિવાળા (હન્દ્રને).
- ૧૮ યિદધ્યસુમ્ = યેદયદ્ભિઃ સ્થમદ્દિમપ્રચ્યાપકૈઃ ધસુ-
યુક્તમ્ = સુપ્રસિદ્ધ વૈભવવાળો.
- ૧૯ અનૂપત = સ્તુતયન્તઃ = સ્તુતિ કરી છે.
- ૨૦ ગિરઃ = સ્તોતારઃ = ઋત્વિજો.
- ૨૧ ધ્રુતમ્ = વિચ્યાતમ્ = વિખ્યાત.
- ૨૨ અપિમ્યુપા = મીતિરહિતેન = જેને કાંઈ સ્પર્શ કરતો નથી
તેવા (ધન્)ની સાથે.

- ૨૩ સદસ્યત્ = ચલોપેતંયયાસ્યાત્ તયા = બેરબેર.
 ૨૪ પરિજમન = પરિતોઘ્યાપિન્ (મહદ્ગજ) = સર્વવ્યાપી
 (મહદ્ગજ).
 ૨૫ સંગ્રમતે = સમ્યક્પ્રસાધયતે = સુંદર રીતે સંપાદન કરે છે.
 ૨૬ રૂતઃ = મહદ્ગજસ્થાનાત્ = મહદ્ગજના સ્થાનમાથી.
 ૨૭ સાત્તિમ્ = ધનદાનમ્ = ધન (અભીષ્ટ વસ્તુ) દાનની.
 ૨૮ રૂમહે = યાચામહે = યાચના કરીએ છીએ.
 ૨૯ મહઃ = પ્રૌઢાત્ = પ્રૌઢ.
 ૩૦ મયાંઃ = મનુષ્યાઃ = મનુષ્યો.
 ૩૧ સમુષ્વમિઃ = વાહકૈઃ = દાહકે રશ્મિઓવડે યુક્ત થઇ.
 ૩૨ રજસઃ = અન્તરિક્ષલોકાત્ = અન્તરિક્ષલોકમાથી.

સૂક્ત ૭.

ઋષિ-મધુચંદ્રઃ;

દેવતાઃ-ધન્વઃ;

૭-૬-ગાયત્રી

ઇન્દ્રમિદ્વાયિનોઽવૃહદિન્દ્રમર્કેભિરુર્કિણઃ । *

ઇન્દ્રંવાર્ણીરનૂપત ॥ ૧ ॥

૧૦-ઇન્દ્રમ્ । રૂતૈ । ગાયિર્નૈઃ । વૃહતૈ । ઇન્દ્રમ્ । અર્કેભિઃ ।
 અર્કિણૈઃ । ઇન્દ્રમ્ । વાર્ણી । અનૂપત ॥ ૧ ॥

અ-ગાયા ગાનારા ઉદ્ગાતાઓએ બૃહત્ નામના સામમંત્ર વડે
 ધન્વની સ્તુતિ કરી. અર્કપાઠક હોનાઓએ ઋષ્ય મંત્રોવડે
 ધન્વનું અર્ચન કર્યું, તથા અધ્વર્યુ આદિએ પણ યજુરૂપી
 વાણીવડે તેનીજ સ્તુતિ કરી. ૧

૧. . ઇન્દ્રૈદ્યૌઃસચાસમ્મિશ્લઆવચોયુજા ।

ઇન્દ્રૌવૃજીહિરણ્યયઃ ॥ ૨ ॥

૧૦—ઇન્દ્રઃ । ઇત । હયૌઃ । સર્ષા । સમ્મૈમિશ્લ । આ । વચ્ચઃઈ-
યુજા । ઇન્દ્રઃ । વૃજી । હિરણ્યયઃ ॥ ૨ ॥

અ. — આ હરિ નામના અથવા હરિદ્યૌ એ અથો મન્દના શબ્દો
આર માત્ર વડે રથે જોડાઈ જાય તેવા સુચિહિત છે. ઇન્દ્રેવ જ
તેનો સ્વામી છે. આ વજ્રધારી ઇન્દ્ર સર્વ આભરણો વડે ભૂષિત
છે; અર્થાત્ સર્વ સંપત્તિનો સ્વામી છે. ૨

૧. ઇન્દ્રૌદીર્ઘાયચક્ષસઆસૂર્યૈરોહ્યદિવિ ।

વિગોભિરદ્રિમૈરયત્ ॥ ૩ ॥

૧૦—ઇન્દ્રઃ । દીર્ઘાય । ચક્ષસૈ । આ । સૂર્યમ્ । રોહ્યત । દિવિ ।
વિ । ગોભિઃ । અદ્રિમ્ । રૈરૈયૈત્ ॥ ૩ ॥

અ. — પ્રૌઢસ્વરૂપે નિરતર દર્શન થાય તે માટે ઇન્દ્રે સૂર્યને આકાશમાં
સ્થાપિત કર્યો. તે સૂર્યે પોતાના કિરણો વડે પર્વતથી માઢી
સર્વ જગત્ ને વિશેષે કરીને પ્રકાશિત કર્યું. અથવા (૨) આ
ઇન્દ્ર જ જળ નિમિત્તે મેધને રેરે છે. ૩

ઇન્દ્રવાજેપુનોવસહસ્રપ્રવનેપુચ ।

ઉપ્રગ્રામિરુતિધિઃ ॥ ૪ ॥

૧૦—ઇન્દ્રઃ । વાજેપુ । નુઃ । અવ । સહસ્રપ્રવનેપુ । ચ । ઉપ્રઃ ।
ઉપ્રામિ । ઉતિધિઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તું ઉગ્રસ્વરૂપ છે; યુદ્ધ વિશે તથા જોમાં અસંખ્ય ગળ તથા અશ્વાદિક લાલ ચામ તેવા મહાયુદ્ધ વિશે પણ તારાં ઉગ્રસાધનો વડે તું અમારું રક્ષણ કર. ૪

इन्द्रं वृषं महाधनं इन्द्रमर्षे हवामहे ।

युजैर्वृत्रं पुं वृज्जिणम् ॥ ५ ॥ ૧૩ ॥

૧૦—ઇન્દ્રમ્ । વૃષમ્ । મહાધનને । ઇન્દ્રમ્ । ઐર્ષે । હવામહે ।

યુજૈર્મ્ । વૃત્રેષુ । વૃજ્જિર્નમ્ ॥ ૫ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—અધિક અથવા અસ્પ ધન પ્રાપ્ત કરવું હોવે તથાપિ અર્ષે તો ઉગ્રતુલ્ય આહવાન કરીએ છીએ; તે ઉદ્દેશ, શત્રુ પ્રાપ્ત થતાં સમાહિત થઇ વળ ધારણ કરી અમને સહાય કરે છે. ૫

सनौ वृषभ्रमं चरुसत्रादावृक्षपावृधि ।

अस्मभ्यमर्षति कुतः ॥ ६ ॥

૧૦—સઃ । નઃ । વૃષૈન્ । અમુમ્ ચૃર્મ્ । સત્રાદૈર્ઋન્ । અર્ષઃ ।

વૃધિ । અસ્મભ્યમ્ । અર્ષતિર્કૃતઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તું વૃષ્ટિવડે અમને સકળ અભીષ્ટ રૂપો એકઠાં આપનાર છે; માટે અમારી કાંઈ પણ અવગણના ન કરતાં તું આ મેધપટને બેઠી નાંખ્યુ. ૬.

तु जेतुं ज्ञेयं रक्षितोऽप्रा इन्द्रस्त्वज्जिणः ।*

न विन्दे अस्य सुष्ठुतिम् ॥ ७ ॥

૧૦—તુજેઠેતુજે । યે । ઉત્તેઠેતેરે । સ્તોમાઃ । ઇન્દ્રસ્ય । વૃજિર્ણઃ ।
ન । વિન્વે । અસ્ય । સુહસ્તુતિમ્ ॥ ૭ ॥

અ—અન્ય ઇળદાતા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્તુતિઓ જોઈ કિંતુ હે વજ્ર-
ધારી ઇન્દ્રદેવ ! તારી ચોખ્ખતાને સાચક એકે સ્તુતિ મને જડતી
નથી. ॥

દૃપાયુયેવસંગઃકૃષ્ટીરિયસ્યોજસા ।
ઈશાનોઅપ્રતિષ્કૃતઃ ॥ ૮ ॥

૧૦—દૃપૈ । યુપાહૃંવ । દંસંગૈઃ । કૃષ્ટીઃ । રિયેતિ । ઓજસા ।
ઈશાનઃ । અપ્રતિષ્કૃતઃ ॥ ૮ ॥

અ—સર્વ કામનાને વર્ષાવનાર ઇન્દ્રદેવ, સુંદર અતિવાળો મદાન્
વૃક્ષ (આખલો) જેમ ગાયોના ટોળાની પાસે જાય તેમ
પોતાના બળવડે અનુમદ કરવાને મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે. તે
ઇન્દ્રદેવ સમર્થ તથા સર્વેશ્વર છે. તે કોઈની પણ માયનાનો
પરિત્યાગ કરતો નથી. ૮

યર્કશર્પણીનાંવસુનામિરુજ્યતિ ।
ઇન્દ્રઃપર્ચસિત્તીનામ્ ॥ ૯ ॥

૧૦—યઃ । ઈર્કઃ । ચર્પણીનામ્ । વસુનામ્ । ઇરુજ્યતિ । ઇન્દ્રઃ ।
પર્ચઃ । સિત્તીનોમ્ ॥ ૯ ॥

અ—એકલો ઇન્દ્રજ સર્વ મનુષ્યો તથા સંપત્તિનો સ્વામિ છે; તે
ઇન્દ્રદેવ, નિવાસયોગ્ય નિષાદ તથા પંચવલ્લુના ભોળોનો
અનુમદ કરનાર છે. ૯

इन्द्रं वो विभ्वत्स्पृह्वामहे जनैभ्यः ।

अस्माकं मस्तु केवलः ॥ ૧૦ ॥ ૧૪ ॥

૫૦—इन्द्रम् । वः विश्वत् । परि । ह्वामहे । जनैभ्यः । अस्मा-
कम् । अस्तु । केवल ॥ ૧૦ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હે ઋત્વિજ તથા યજમાનો ! અમે સર્વ મનુષ્યોના સ્વામિ
ઇન્દ્રદેવનું તમારા માટે આર્જન કરીએ છીએ. તે અમારો
અધિક અનુગ્રહ કરો, તે કેવળ અમારો હો. ૧૦ .

મૂક્ત ૭

૧ इत् = षष् = ૪.

૨ गायिनः = उष्गातारः = ઉષ્ઘાતાઓ.

૩ बृहत् = बृहत् नामकेन साम्ना = બૃહત્ નામના સામમંત્ર વડે

૪ अकिणः = होतारः (अर्घ्य) = હોતાઓ.

૫ घाणोः = यजूरुपा वाक् = યજૂરૂપી વાણી

૬ सखा = सह युगपत् = એકસાથે.

૭ आसंमिश्रः = सर्वत सम्यक् मिश्रयिता = સર્વતઃ સુદર
રીતે મિશ્રયિતા.

૮ वधोयुजा = सुशिक्षित = યજ્ઞોચ્ચાર, માત્ર વડે યથે નો-
ડાઈ જાય તેવા સુશિક્ષિત.

૯ दीर्घाय = निरन्तराय = નિરંતર.

૧૦ वक्षसे = दर्शनाय = દર્શન.

૧૧ गो = रश्मि, जल = કિરણ, જળ

૧૨ व्यैरयत् = विशेषेण प्रेरितयान् = વિશેષે કરીને પ્રેરણિત
કરુ; પ્રેરુ.

- ૧૩ અર્ધે = સ્વરૂપે = અર્થ.
 ૧૪ યુજમ્ = સદ્કારિણં; સમાહિતમ્ = સદ્કારી; સમાહિત.
 ૧૫ વૃષન = વૃષ્ટિપદ = વૃષ્ટિપ્રદાન કરનાર.
 ૧૬ ચરમ્ = મેથ = મેધપદલ.
 ૧૭ સપ્રાદાવન = અભિમતફલજાતં સકલં સદ્ (સપ્રા = સદ્) દદાતિ = સકળ અભીષ્ટ ફળ એકઠા આપનાર.
 ૧૮ અપાવૃધિ = ઉત્પાટય = ભેદી નાખ્યું.
 ૧૯ અપ્રતિષ્કૃતઃ = યાચ્યમાનં અ પરિહરમાણઃ = પાચના કરનારની અવગણના ન કરતા પ્રતિશબ્દ રહિત (અપ્રતિષ્કૃત); અપ્રતિસ્ખલિત.
 ૨૦ તુંજેતુંજે = તસ્મિન્ તસ્મિન્ ફલદાતરિ દેવાંતરે = તે તે ફળદાતા અન્ય દેવો પરત્વે.
 ૨૧ ઉસરે = ઉત્કૃષ્ટાઃ = ઉત્તમ.
 ૨૨ ઘંસગઃ = ઘનનોયગનિર્ઘ્નમઃ = સુંદર ગતિવાળો વૃષભ.
 ૨૩ વૃષા = કામાનાં વર્ષિતા = કામનાનો = અભીષ્ટ ફળોનો વરસાવનાર.
 ૨૪ કૃષ્ણોઃ = મનુષ્યાન્ = મનુષ્યોને.
 ૨૫ દ્યતિ = પ્રાપ્નોતિ = પ્રાપ્ત થાય છે.
 ૨૬ દુરઘ્યતિ = દૃષ્ટે = સ્વાભીરૂપ છે.
 ૨૭ ક્ષિત્તીનામ્ = નિવાસાર્હાણામ્ વર્ણાનામ્ = નિવાસયોગ્ય વર્ણુના લોકોનો.

સૂક્ત ૮.

ઋષિ:-મધુચંદ્ર;

દેવતા:-ધન્ર;

છંદ:-ગાથત્રી

एन्द्रसान॒सिर॒यिस॒जित्वा॑नंस॒दास॑हम् ।

वर्षि॑ष्ठ॒मूतये॑भर ॥ १ ॥

૧૦-આ । હન્દ્ર । સાનૈસિમ્ । રયિમ્ । સહજિત્વાનમ્ । સદાહસૈ-
હમ્ । વર્ષિષ્ઠમૂતયૈભર ॥ ૧ ॥

અ૦-હે ધન્ર ' જેના યોગવડે શત્રુ ભૂત્યોને સંપાદન કરી સમાન
શત્રુઓને છતી શકાય, જેના યોગ વડે શત્રુઓનો અભિભવ
કરાય. તેવો અધિક તથા ઇષ્ટ વૈભવ, તું અમારા સંરક્ષણ
માટે અર્પણ કર. ૧

नियेन॑मु॒ष्टिह॒त्यया॑नि॒वृत्रा॑रु॒णधाम॑है । *

त्वो॒ता॒મो॒न્યર્વે॑તા ॥ ૨ ॥

૧૦-નિ । યેન । મુષ્ટિહૃત્યયાં । નિ । વૃત્રા । રુણધામૈ ।
ત્વાર્હેઠતાસઃ । નિ । અર્વેતાૌ ॥ ૨ ॥

અ૦-અમે જે ધન (વૈભવ)ના યોગ વડે યૌદ્ધાઓ સંપાદન કરી
તેમના અતિશય મુષ્ટિપ્રદાર વડે શત્રુઓનો નિરોધ કરી શકીએ
તથા અશ્વારૂઢ થઈ અમે તારા સંરક્ષણ વડે તેમનો નાશ કરી
શકીએ અર્થાત્ પદાતિ (પાયદળ) યુદ્ધ તથા અશ્વયુદ્ધ વડે
શત્રુઓનો નાશ કરી શકીએ તેવો વૈભવ અમને અર્પણ કર. ૨

* ૧ સૈ. સં ૨-૬-૪ ।

૨ સૈ. સ ૧-૬-૧ ।

इन्द्रत्वोतासु आवयं वज्रं घनाददीमहि ।

जयेमस युधिस्पृधः ॥ ३ ॥

प०—इन्द्र । त्वाह उतासः । आ । वयम् । वज्रम् । घना ।
ददीमहि । जयेम । सम् । युधि । स्पृधः ॥ ३ ॥

अ०—हे इन्द्र ! तुं अभाइं रक्षय्य करो। होवाथी अमे अत्यंत
। इह प०० वडे युक्त यद्य युद्ध विषे अभावा अतिस्पर्धाओने
सारी रीते श्रुतीये. ३

वयं शूरैर्भिरस्तुभिरिन्द्र त्वया युजा वयम् ।

सप्तह्यार्षपुतन्यतः ॥ ४ ॥

प०—वयम् । शूरैर्मिः । अस्तुर्दभिः । इन्द्र । त्वया । युजा ।
वयम् । सप्तह्यार्ष । पुतन्यतः ॥ ४ ॥

अ०—अमे कर्मातुष्काताओने शौर्ययुक्त अस्त्रवेता योद्धाओ प्राप्त
याओ. तुं अभाइे सदायक होवाथी अमे आ योद्धाओ वडे
शत्रुओने। पूर्य पराजय करीये. ४

महाइन्द्रः परश्च नुमह्नि त्वमस्तु वज्रिणे ।

घौर्नमंयिनाशवः ॥ ५ ॥

प०—महान् । इन्द्रः । परः । च । नु । मह्नि । अस्तु ।
वज्रिणे । घौः । न । मंयिना । शवः ॥ ५ ॥ १५ ॥

अ०—आ ईद्र स्वभावसिद्ध प्रौढ शरीरवाजो । तथा उल्लिख्य युधुवान्
छे; ते ईद्रेने अधिक बल तथा युधुसिद्धि हो. तेन सेनाइपी
बल युक्ताकना जेटयु महान् विजयवाणु हो. ५

સમોદેવાયઆશંતનરસ્તોકસ્યસનિતૌ ।

વિપ્રાસોવાધિયાયર્વઃ ॥ ૬ ॥

૧૦—સમુદ્દે^૧ઓહે । વા । યે । આશંત । નરઃ । તો^૨કેસ્ય । સનિતૌ ।

વિપ્રાસઃ । વા । ધિયો^૩દ્યૈર્વઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—સંગ્રામ વિષે જેને યશની કામના હોય, જેને પુત્રલાભની કામના હોય, તેમજ જે મેધાવી પુરુષને બુદ્ધિપ્રાપ્તિની કામના હોય, (તે સર્વેયને ઇન્દ્રની રત્નિ વડેજ અર્ધસિદ્ધિ થાય છે.) ૬

યઃકુક્ષિઃસોમપાત્તમઃસમુદ્રંદ્રુપિન્વતે ।

હર્વોરાષોનક્રાકુદઃ ॥ ૭ ॥

૧૦—યઃ । કુક્ષિઃ । સોમપાત્તમઃ । સમુદ્રઃદ્રૈ^૧વ । પિન્વતે । હર્વોઃ ।

આર્ષઃ । ન । ક્રાકુદઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—સોમરસનું અધિક પાન કરી ઇન્દ્રની કુક્ષિ (ઉદર) સમુદ્રની પેઠે વૃદ્ધિને પામે છે; તે સોમરસ વડે પૂરેલ કુક્ષિનું જિહવાગત મુખોદકની પેઠે કદાપિ શોષણ થતું નથી. ૭

एवाहस्यसूनृताविरपृशोगोर्मतामही ।

एक्वाशाखानदाशुर्पे ॥ ८ ॥

૧૦—एव । हि । अस्य । सूनृतां । विहरि^૧ર્પृशी । गोर्द^૨ર્મती । मही ।

एक्वा । शाखां । न । दाशुर्पे ॥ ८ ॥

અ૦—આ ઇન્દ્રની વાણી ખરેખર ગ્રિય તથા સત્યરૂપ, અનેક ગાયાદિઃ જાણને દેનારી, બહુવિધ ઉપચારવાદવાળી તથા મૂલ્ય

હોય છે; પાંડિલાં ફળવાળા વૃક્ષની સાખા પોં છે યજ્ઞમાનોને તે ફળદાયક હોય છે. ૮

एवाहितेविभूतयऊतयइन्द्रमावते ।

सुद्यश्चित्सन्तिदाशुर्षे ॥ ९ ॥

૫૦—एव । हि । ते । विभूतयः । ऊतयः । इन्द्र । माद्व૨૩૫૧ ।
सुद्यः । चित् । सन्ति । दाशुर्षे ॥ ૯ ॥

અ૦—યજ્ઞાદિ કર્મોનુષ્ઠાન કરનાર મહારા જેવા દાસને ત્યારા સંરક્ષણની
એકદમ પ્રાપ્તિ થાય છે તે હે ઇન્દ્ર ! મહારાજ ઐશ્વર્યનો
મહિમા છે. ૯

एवाहस्युकाम्यास्तोमउक्थंचुशंस्या ।

इन्द्रायसोमपीतये ॥ ૧૦ ॥ ૧૬ ॥

૫૦—एव । हि । अस्य । काम्या । स्तोमः । उक्थं । च ।
शंस्या । इन्द्राय । सोमपीतये ॥ ૧૦ ॥ ૧૬ ॥

અ૦—આ પ્રશંસનીય સામસાધ્ય સ્તોત્રનું તથા મહાસાધ્ય રાત્ર
(સ્તોત્ર)નું ગાન ઇન્દ્રને સોમપાન કરાવવા માટેજ થાય
છે. ૧૦ (૧૬)

सूक्त ८

૧ સાનમિમ્ = સંમજનોયમ્=સેવન કરવા યોગ્ય; ઇષ્ટ. (સન્)

૨ સદમ્ = શત્રુણાં અભિમથદેતુમ્ = શત્રુનો પરાભવ કરાવે તેવો.

૩ ઘર્ષિષ્ઠમ્ = અતિશયેન વૃદ્ધં પ્રમૂતમ્ = અધિક.

૪ ત્યોતાસઃ = ત્વયા કૃતાઃ = ત્યારા સંરક્ષણ વડે.

- ૬ અયેતા = અશ્વેન (અથ ગતૌ) = અશ્વયુદ્ધ વડે.
 ૬ અસ્તૃભિઃ = આયુધાનાં પ્રક્ષેપ્તૃભિઃ (અસ્ક્ષેપણે) = અસ-
 વેતા ગોદા વડે.
 ૭ પૃતમ્યતઃ = સેનામિચ્છતઃ શત્રૂન્ = યુદ્ધેશ્ચ શત્રુઓને.
 ૮ ન = ઇવ = પેડે.
 ૯ પ્રથિના = પ્રથિમ્નાઃ; પૃથુશ્વેન = વિસ્તાર વડે.
 ૧૦ શઘઃ = ઘલમ = સેના બળ.
 ૧૧ સમોદે = સંગ્રામે = સંગ્રામ વિષે.
 ૧૨ નૌક = અપત્યમ્ = સંતતિ (પુત્ર)
 ૧૩ સનિતિ = લાભ = પ્રાપ્તિ.
 ૧૪ ધિયાયઃ = પ્રજ્ઞાકામાઃ = જુદિપ્રાપ્તિની કામનાવાળા.
 ૧૫ વિમ્યતે = ચર્ચતે = જુદિ પામે છે. (વિવિસેષને)
 ૧૬ ઉર્ધ્વીઃ = વહલ્યઃ = અતિશય; અધિક.
 ૧૭ કાકુદઃ = મુલસંવધિની = મુખ્ય સંબંધી.
 ૧૮ ષ્વ = ષ્વંવિધા = એ રીતની.
 ૧૯ ધિરણી = વિવિધરૂપણાપેત યાવયયુક્તા = બહુવિધ
 ઉપચાર વાદવાળી.
 ૨૦ ગામતી = ગોમદા = ગોદાન કરનારી.
 ૨૧ માચતે = મત્સ્યશાય = મહારા જેવાને.
 ૨૨ સ્તોમઃ = સામસાધ્યસ્તોત્ર = સ્તોત્ર.
 ૨૩ ઉવ્યં = પ્રકૃતસાધ્યશસ્ત્રમ્ = ઋક્સાધ્ય સ્તોત્ર.

સૂક્ત ૯.

મંત્રિય:—મધુચંદ્ર:

દેવતા—ઇન્દ્ર;

છંદ—ગાયત્રી.

इन्द्रेहिमतस्यन्वंसोविश्वेभिःमोमपर्वभिः ।

मूहाँअभिष्टितोजंसा ॥ १ ॥

પ૦—ઇન્દ્ર । આ । હિહિ । મૈત્સિં । અન્વંમ. । વિશ્વેભિઃ । સોમ-
પર્વંમિ. । મુહાન્ । અભિષ્ટિઃ । ઓર્જવા ॥ ૧ ॥

જ૦—હે ઇન્દ્ર ! આ યજ્ઞ વિશે તું આજમન કર. આ સોમરસરૂપી
હવિરજનું પ્રાશન કરી પ્રસન્ન થા અને તારા બળના પરાક્રમ
વડે આ શત્રુઓનો પરાજય કર. ૧

एमेनंसुजनासुतेमन्दिमिन्द्रायमन्दिने ।

चक्रिविश्वानिचक्रये ॥ २ ॥

પ૦—આ । ઈમ્ । એનમ્ । સુજેત । સુતે । મુંન્દિમ્ । ઇન્દ્રાય ।
મુંન્દિને । ચૈક્રિમ્ । વિશ્વાનિં । ચક્રયે ॥ ૨ ॥

જ૦—હે અધ્વર્યુઓ ! આ સોમરસ તૈયાર થયો છે; તે હર્ષપુક્ત
ઇન્દ્રને અર્પણ કરો; સર્વ કર્મના નિષ્પાદક આ ઇન્દ્રને આ
આનંદ દેનાર તથા કાર્યસમર્થ કરનાર સોમરસ અર્પણ કરો. ૨

मत्स्वामुशिप्रमन्दिभिःस्तोमेभिर्विश्वचर्षणे ।

सचैपुसर्वनेष्वा ॥ ३ ॥

પ૦—મત્સ્વ । મુહશિપ્રે । મુંન્દિભિઃ । સ્તોમેભિઃ । વિશ્વેષ્વર્ષણે ।
સર્વા । એપુ । સર્વનેષુ । આ ॥ ૩ ॥

અ०—હે સુંદર હડપત્ની (હનુ) અથવા નાસિકાવાળા ઇન્દ્રદેવ ! તું
આ રસિક સ્તોત્રો વડે આનાંદિત હો. હે સર્વપૂજ્ય ઇન્દ્ર ! તું
આ યાગમત સવનકર્મ વિશે અન્ય દેવો સહ આગમન કરે. ૩

અસૃગ્રમિન્દ્રતેગિરઃપ્રતિત્વામુદહાસત ।

અર્જોપાવૃષ્ઠપતિમ્ ॥ ૪ ॥

પ૦—અસૃગ્રમૈ । ઇન્દ્ર । તે । ગિરઃ । પ્રતિ । ત્વામ્ । ઉત્ । અ-
હૌસત । અર્જોપાઃ । વૃષ્ઠમૈ । પતિમ્ ॥ ૪ ॥

અ०—હે ઇન્દ્ર ! મેં તુને ઉદ્દેશી આ સ્તુતિઓ કરી તે સર્વે તને
ઉંચે (સ્વર્ગમાં) પ્રાપ્ત થઈ. તું સર્વ સંપત્તિઓનો વરસાવનાર
છે; તું સોમરસનું પાન કરનાર અથવા ભક્તોનો પાલક છે;
આ સ્તુતિઓ તારા અરણ્યમાં રહી તારીજ સેવા કરે છે. ૪

સંચોદયચિત્રમર્વાગ્રાવંદ્યેન્દ્રવરેણ્યમ્ ।

અસદિત્તૈવિષ્ણુમ્ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

પ૦—સમ્ । ચોદય । ચિત્રમ્ । ઐર્વાક્ । ગ્રાવઃ । ઇન્દ્ર । વરેણ્યમ્ ।
ઐસત્ । ઇત્ । તે । વિષ્ણુમ્ । પ્રજ્ઞમ્ ॥ ૫ ॥ ૧૭ ॥

અ०—હે ઇન્દ્ર ! એક તથા વિવિધ પ્રકારનું ધન અમને સારી રીતે
અભિપ્રાય કરે; સર્વોત્કૃષ્ટ તથા સર્વવ્યાપક ધનનો સ્વામિ તું
એકજ છે. ૫

અસ્માન્ત્સુતત્રંચોદ્યેન્દ્રરાયેરમસ્વતઃ ।

તુવિદ્યુમ્નયરાસ્વતઃ ॥ ૬ ॥

પ૦—અસ્માન્ । સુ । તત્ર । ચોદ્ય । ઇન્દ્ર । રાયે । રમસ્વતઃ ।
તુવિદ્યુમ્ન । યરાસ્વતઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે અધિક ધનવાળા ઇન્દ્ર ! પ્રપત્નપૂર્વક, આ, યજ્ઞાદિ કર્મ કરી
અમે સારો વૈભવ તથા સચ પામીએ તેમ છું અમે અનુક્રાતા-
ઓને, પ્રજ્ઞત કરે. ૬

સંગોમંદિન્દ્રવાજવદ્સ્મેપૃથુશ્રવોબૃહત્ ।

વિશ્વાયુર્ધેહસિંતમ્ ॥ ૭ ॥

૫૦—યમ્ । ગોઢમંત । ઇન્દ્ર । વાજઢવત્ । અમ્મે । પૃથુ । શ્રૈવઃ ।
બૃહત્ । વિશ્વઢઓયુઃ । ધેહિ । ઈસિંતમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તું ગોધન તથા અન્નધનાદિ અધિક ઉત્કૃષ્ટ સર્વ
પ્રકારે આયુષ્યને વધારનાર અખૂટ વૈભવ અમને અર્પણ કરે. ૭

અસ્મેર્ધેહિશ્રવોબૃહદ્યુન્નસંહસ્રસાતંમમ્ ।

ઇન્દ્રતારુયિર્નારિપઃ ॥ ૮ ॥

૫૦—અસ્મે । ધેહિ । ધ્રવઃ । બૃહત્ । યુન્નમ્ । સહસ્રહમાતંમમ્ ।
ઇન્દ્ર । તારુ । રુયિર્નારિપઃ । રિપઃ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! અમારી કીર્તિ પુષ્કળ વધારે, અપાર ધન અમને
અર્પણ કર તથા બીહિયવાન્કિ રથોપેત (ગાડા બારીને) ધાન્ય
અમને અર્પણ કરે. ૮

વસોરિન્દ્રંવસુપતિર્ગીર્ધિર્ગુણન્તઃકૃમિયમ્ ।

હોમગન્તારમૂતયૈ ॥ ૯ ॥

૫૦—વસોઃ । ઇન્દ્રમ્ । વસુધ્વપતિમ્ । ગીર્ધિઃ । ગુણન્તઃ । કૃમિ-
યમ્ । હોમૈ । ગન્તારમ્ । મૂતયૈ ॥ ૯ ॥

જી૦—સ્તોત્રો વડે સ્તવન કરી આપણો ધનનું રક્ષણ થાય તે માટે આસો આપણે ઇન્દ્રનું આર્પણ કરીએ. આ ઇન્દ્ર ધનનો પાલક છે. ક્રમચેદો વડે યશોમાન કરવા જવો છે. હાક મારીએ એટલે માગદેશ વિશે આવીને ઉભો રહે તેવો છે. ૯

સુતેઽસુતેન્યૌકસેબૃહ્મૃદ્ધપદ્મરિઃ ।

ઇન્દ્રાયશૂપમર્ચતિ ॥ ૧૦ ॥ ૧૮ ॥

પ૦—સુતેઽસુતે । નિઢેઢો કસે । બૃહત્ । બૃહતે । આ । ઇત્ । ઘૈરિઃ ।
ઇન્દ્રાય । શૂપમે । અર્ચતિ ॥ ૧૦ ॥ ૧૮ ॥

જી૦—આં આં સોમરસ ઠાઠી તેપાર કરાય છે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર નિયતસ્થાનક ઔઠ (ઔઠ) ઇન્દ્રના ઔઠબળનું સર્વ માધ્યમમાન સ્તવન કરે છે. ૧૦ (૧૮)

મુક્ત ૯.

૧ મન્થિ = માંચદૃષ્ટો ભવ = પ્રસન્ન થા.

૨ અન્ધસઃ = અન્ધોયિઃ અન્નેઃ (અન્) = અન્નવડે.

૩ મોમપર્વભિઃ = મોમગ્નસ્ત્રુપૈઃ. (પૃષ્ઠરણે) = સોમરસરૂપી.

૪ અભિષ્ટિઃ = (ઇષ્ટગતૌ) શત્રૂનાં અભિમથિતા ભવ = શત્રુનો પરાભવ કરનાર થા.

૫ આસૃજત = પુનરભ્યુજયત = ફરી લાવો.

૬ મન્થિમ્ = હર્ષહેતુમ્ = આનન્દ દેનાર.

૭ ચક્રિમ્ = સાધુકરણશીલમ્ = કાર્યસમર્થ કરનાર.

૮ ચક્ષુઃ = કૃતવર્તે = નિષ્પાદન કરનારો.

૯ શિષ્ય = હનુઃ માસિકા = હડપત્તી; નાક.

- ૧૦ વિશ્વચર્યેણે = સર્વેમનુષ્યયુક્ત; સર્વેઃ યજ્ઞમાનૈઃ પૂજયઃ = સર્વપૂજ્ય.
- ૧૧ અસૃગમ્ = અસૃષ્ટવાન્ = સપાકન કરી.
- ૧૨ ઉદ્દાસત = ઉદ્દગસ્યમાપ્નુવન્ = ઊંચે (સ્વર્ગમાં) પ્રાપ્ત થય. (ઓદાદ્ ગતૌ).
- ૧૩ ધૃષમ્ = કામાનાં ઘર્ષિતારમ્ = કામનાનો વરસાવનાર.
- ૧૪ અર્ષાફ્ = અભિમુક્ષમ્ = અભિમુખ.
- ૧૫ અસત્ હત્ = અસ્ત્યેષ = છે જ.
- ૧૬ રમસ્વતઃ = ઉદ્યોગયતઃ = પ્રયત્નપૂર્વક યશાદિ કર્મ કરનાર.
- ૧૭ તુવિદ્યુન્ન = પ્રમૂતધનેન્દ્ર = હે અધિક ધનવાળા ઇન્દ્ર !
- ૧૮ ઋષઃ = ઋયતે इति ઋષ = ધનન્ = ધન.
- ૧૯ અક્ષિતમ્ = વિનાશરહિતમ્ = અખૂટ. (ક્ષિક્ષયે).
- ૨૦ રયિનીઃ = હ્રુરયોપેતાઃ = અનેક ગાડા ભરીને.
- ૨૧ ર્ષઃ = અન્નાનિ = અન્ન.
- ૨૨ ઋગ્મિયમ્ = ઋષાંમાતારમ્ = ઋચાઓનો પ્રમાતા.
- ૨૩ હોમ = આહવામઃ = આહ્વાન કરીએ.
- ૨૪ ન્યોકસે = નિયતસ્થાનાય = નિયતસ્થાનવાળા.
- ૨૫ શૂપ્ = શલમ્ = જળ.
- ૨૬ અરિઃ = હ્યર્તિગચ્છત્યનુષ્ટેયંક્રમંશાતોતિ इति = યજ્ઞમાન (ઋગ્મતૌ)

સૂક્ત ૧૦.

અર્ષિ-મધુચ-દ.

દેવતા-ઇન્દ્ર.

છન્દ-અનુષ્ટુભ.

ગાયન્તિત્વાગાયત્રિણોર્ચિન્ત્યર્કમર્કિણઃ ।

બ્રહ્માણસ્ત્વાશતક્રતુચ્ચંશમિવયેમિરે ॥ ૧ ॥

પ૦-ગાયન્તિ । ત્વા । ગાયત્રિણ । અર્ચિન્તિ । અર્કમ્ । અર્કિણઃ ।

બ્રહ્માણઃ । ત્વા । શતક્રતો । ઉત્ । ચંશમ્દૈવ યેમિરે ॥ ૧ ॥

અન્-હે મહાપરાક્રમી ઇન્દ્ર । હૃદગાતાઓ (ગાયક લોક) ગાયત્રી વૃત્ત વડે તારૂં 'યશોગાન' કરે છે; હે 'અર્ચનીયદેવ' હોતાઓ (અર્ક-પાઠક લોક) શબ્દગત મંત્રો વડે તારૂં 'અર્ચન' કરે છે; વળી જેમ વાસની આગળ નાયનારા શિલ્પિઓ (નટ લોક) પ્રૌઢ વાસને ઉંચો કરે અથવા જેમ સન્માર્ગી પુરૂષો પોતાના કુળને ઉન્નત કરે તેમ બ્રહ્મા પ્રભૂતિ ધરત્ર આહ્વાણો (બ્રહ્મપાઠકલોક) સ્તોત્રો વડે તારી કીર્તિને ઉંચે (ટાંચે) ચઢાવે છે.

યત્સાનોઃસાનુમારુહદ્યૃયસ્પષ્ટકર્ત્વમ્ ।

તદિન્દ્રોઽર્ચયેતતિયુષેનૃષ્ણિરેજતિ ॥ ૨ ॥

પ૦-યત્ । સાનોઃ । સાનુમ્ । આ । અરુહત્ । મૃરિ । અસ્પષ્ટ ।

કર્ત્વમ્ । તત્ । ઇન્દ્રેઃ । અર્ચયમ્ । ચેતતિ । યુષેન । વૃષ્ણેઃ ।

પુજતિ ॥ ૨ ॥

અન્-ત્યારે સોમવસ્ત્રી નથા સમિધાદિક લેવા વજ્રમાનને પર્વતના એક શિખર ઉપરથી બીજા શિખર ઉપર ચઢતો જુવે છે ત્યારે સોમપાત્ર રૂપી અગ્નિ કર્મનો આરંભ થવાનું જાણી

મળમાનના દિલનો ભાવ સમજી લઇ અભિવાધનો પૂરનાર
ધેન્દ્ર, મરદગેણ સાથે યજ્ઞભૂમિવિષે જવાને તૈયાર થાય છે. ૨

યુક્ત્વાદિકેશિનાહરીવૃષ્ણાકશ્યપા ।

અથાનંદ્રસોમયાગિરામુપશ્રુતિચર ॥ ૩ ॥

૫૦—યુક્ત્વાદિકેશિનાહરી । વૃષ્ણા । કશ્યપા । અર્થ ।

નંદ્ર । સોમયાગિરામ । ઉપશ્રુતિચર ॥ ૩ ॥

અર્થ—હે સોમપ્રિય ધન્દ્ર ! તારા ધોડા લાખી માળવાળા, વૃષ્ટિ
ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ જળવાળા છે, પુષ્ટ અગના લીધે તેમના
ખંધનપટ્ટા (તંગ) ખેંચાય છે; આવા તારા આ હરી નામના
ધોડાએને રથે બેઠા અને તું અમારી સ્તુતિ સાંભળી શકાય,
તેટલા નજીક પ્રદેશમાં આવ. ૩

... અહિસ્તોમૌઅભિસ્વરાભિર્ગુણીતારુવ ।

અર્ચનોવસાસવેન્દ્રયજ્ઞંચર્વય ॥ ૪ ॥

૫૦—અહિ । સ્તોમૌ । અભિ । સ્વરા । અભિ । ગુણીહિ । આ ।

રુવ । વૈશ્વ । ચ । નં । વસો । મર્ચા । ઇન્દ્ર । યજ્ઞમ્ । ચ ।

ચર્વય ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે સંપત્તિમાન ધન્દ્ર ! આ યાગકર્મ વિશે તું આવ અને
, તહિદ્ગાતાનાં સ્તોત્રોની પ્રશંસા કર; તેમજ અધ્વરુ તથા હોતાના
સ્તોત્રો માટે પ્રશંસાના હિદ્ગાર કાઢ, તદ્દનંતર અનસહિત યજ્ઞ,
સમૃદ્ધિવાળો તથા સફળ થાય એમ કર. ૪

અવ્યમિન્દ્રાયજ્ઞંચર્વયનંપુરુનિષ્પિવૈ

અક્રોયયાસુતેયુજોરર્ષણસ્રખ્યેયુચ ॥ ૫ ॥

૫૦—ઉક્થમ્ । ઇન્દ્રાય । ગંભીરમ્ । વર્ધનમ્ । પુરુનિઃસિર્ધે । શુક્રઃ ।
ગર્ગા । સુતેર્ષુ । ન । રુર્ણતૈ । મુલ્યેર્ષુ । જુ ॥ ૧ ॥

અ૦—ઇન્દ્ર અનેક શત્રુઓનો નિષેધ કરનારો છે; તેને ઉદ્દેશાને
વૃદ્ધિદાયક સ્તોત્રો ગાયયે; આ વડે પ્રસન્ન થઇ શક્તિમાન ઇન્દ્ર
આપણા પુત્રપૌત્રાદિક તથા ઇષ્ટમિત્રાની બહુધા પ્રશંસા કરે. ૫

તમિત્તમસ્તિત્વર્ધ્મહેતરાયેતસુર્વીયૈ ।

સશુક્રવૃતનઃશકુદિન્દ્રોવસુદયમાનઃ ॥ ૬ ॥ ૧૯ ॥

૫૦—તમ । ઇત્ । મુતિર્ધર્ત્વે । ર્ધ્મહે । તમ્ । રાયે । તમ્ । સુર્વીયૈ ।
સઃ । શુક્રઃ । વૃત । ન । શક્ત્ । ઇન્દ્રઃ । વર્ધુ । દયમાનૈઃ
॥ ૬ ॥ ૧૯ ॥

અ૦—અમે તેના જ સખાપણાની કામનાથી 'તે ઇન્દ્રને જ શરણે
જઇએ છીએ. ધન તથા સુંદર સામર્થ્ય માટે પણ તેનેજ શરણે
જઇએ છીએ; તે શક્તિમાન ઇન્દ્ર અમને ધનસંપત્તિ અર્પણ
કરતો સતો, અમારૂં સંરક્ષણ કરવાને સમર્થ હો. ૬ (૧૯)

સુવિવૃત્તસુનિરજમિન્દ્રત્વાદાતમિથશઃ ।

ગવામર્ષવ્રજવૃષિકૃણ્ણરાધોઽદ્રિવઃ ॥ ૭ ॥

૫૦—સુવિવૃત્તમ્ । સુનિઃસર્ધૈર્જમ્ । ઇન્દ્ર । ત્વાદાતમ્ । ઇત્ ।
યશઃ । ગવામ્ । ઋષ । વ્રજમ્ । વૃષિ । કૃણ્ણ । રાધઃ ।
ઽદ્રિર્ધર્ત્વૈઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! અમને તોરારી રૂપો વડે 'યશઃકર્મ'ના ફળરૂપ નિરોધ
અત્ત, યોગેર-સુખે પ્રાપ્ત થાયાં છે; હે વળધારી ઇન્દ્ર ! હવે

ક્ષીરાદિ રસ પ્રાપ્ત થાય તે માટે ગાયને બધનગ્રથાનમાથી મુક્ત કર અને અમને ધન તપાદન કરાવ્યુ ૭

નહિત્વારોદસીહુમેઋગાયમાણમિન્વતઃ ।

જેપઃસ્વર્વતીરપઃસંગાઅસ્યમ્યધુનુહિ ॥ ૮ ॥

૫૦—નહિ । ત્વા । રોદસી । હુમે । ઋગાયમાણમ્ । ઇન્વતૈઃ ।
જેપૈઃ । સ્વર્વતીઃ । અપઃ । મમ્ । ગા । અસ્યમ્યમ્ ।
ધૂનુહિ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે શત્રુઓનો વધ કરનાર ઇન્દ્ર ! સ્વર્ગ તથા પૃથ્વી બન્ને તારા મહિમાને સમાવવા સમર્થ નથી. સ્વર્ગમાના જળને તું પ્રેરિત કર અર્થાત્ વરસાવ્યુ, અને તે વડે ક્ષીરાદિ રસને આપે તેવી ગાયો અમને રૂડી રીતે પ્રાપ્ત કરાવ્યુ ૮

આશ્રુત્કર્ણશ્રુધીહવંનૂવિદ્ધધિષ્વમેગિરઃ ।

ઈન્દ્રસ્તોમમિમંમમકૃષ્વાયુજશ્ચિદન્તરમ્ ॥ ૯ ॥

૫૦—આશ્રુત્કર્ણ । શ્રુધિ । હવમ્ । હું । ચિત્ । દધિષ્વ । મે ।
ગિરઃ । ઇન્દ્ર । સ્તોમમ્ । હવમ્ । મમ । કૃષ્વ । યુજૈઃ ।
ચિત્ । ઐન્તરમ્ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તારા કાન ચોમેર સામળે તેવા છે. મારી સ્તુતિ જાન્દી સામળ. મારી પ્રાર્થના પણ તારા ચિત્ત વિષે ધારણ કર, મિત્રના વચનની પેઠે અમારા આ સ્તવનો વિષે પ્રીતિ કર. ૯

વિદ્વાહિત્વારુપન્તમંવાજેષુહવનશ્રુતમ્ ।

રુપન્તમસ્યહૂમહર્જિતિસદસસાર્તમાષ ॥ ૧૦ ॥

૫૦— વિદ્મ । હિ । ત્વા । વૃષ્ણંદતમમ । વાજેષુ । હવનંશ્રુતમ્ ।
વૃષ્ણંદતમસ્ય । હુમહે ઋતિમ્ । મહસ્રઠસાર્તમામ્ ॥ ૧૮ ॥

અ૦—બધા દેવતાઓમા તુ શ્રેષ્ઠપણે કામના પૂર્ણ કરનાર છે. તથા
સત્રામે વિષે હે ઇન્દ્ર ! તુ અમારી પ્રાર્થના સાંભળે છે એ
અમે જાણીએ છીએ. અમે અતિશય ધનસંપન્ન થઈએ તે
માટે હે કામનાને પૂર્ણ કરનાર ઇન્દ્ર ! તારી યાચના કરીએ
છીએ. ૧૦

આતૂનંદ્રકૌગિકમન્દસાનઃસુતર્પિવ । *
નઘ્યમાયુઃપ્રસૂતિરકૃધોસંહસ્રસામૃપિમ્ ॥ ૧૧ ॥

૫૦— સા । તુ । નઃ । ઇન્દ્ર । કૌગિક । મન્દસૌન । . સુતમ્ ।
પિન્ન । નઘ્યમે । આયુઃ । પ્ર । સુ । તિરે । કૃધિ । મહસ્રઠ-
સામ્ । ઋપિમ્ ॥ ૧૧ ॥ -

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તુ અમારા પ્રતિ સત્વર આગમન કર. હે કૌશિક
ઇન્દ્ર ! દર્પિત થઈ આ સોમરસનો સ્વીકાર કર. દેવોના સ્તુત્ય
કર્મો કરીએ માટે અમારા આમુખ્યમા વધારો કરે. અસંખ્ય
લાભ પ્રાપ્ત કરાવે તેવું ઋષિપદ મને અર્પણ કર ૧૧

પરિત્વાગિર્વણોગિરંડુમાર્ભવન્તુવિશ્વતઃ ।
વૃદ્ધાયુમનુષ્ઠ્યયોજુષ્ટાભવન્તુજુષ્ટયઃ ॥ ૧૨ ॥ ૨૦ ॥

* ટીપ—કુશિકે (એધિરથ) ઇન્દ્રતુલ્ય પુત્રની ઇચ્છા કરતા
અહ્યર્થા કરી. તેને ઇન્દ્રજન્ (ગાથીપુત્ર) પુત્રરૂપે અવતર્યો તથા
ઇન્દ્રને કૌશિક કહે છે.

૫૦-પરિ' । ત્વા । ગિર્વર્ણેઃ । ગિરં । રૂપાઃ । મવન્તુ । વિશ્વતેઃ ।
 વૃદ્ધદર્શયમ્ । અનુ' । વૃદ્ધયઃ । જુષોઃ । મવન્તુ । જૈષ્ઠયઃ
 ॥ ૧૨ ॥ ૨૦ ॥

૫૦ હે સ્તુતિનું સેવન કરનાર ઇન્દ્ર ! બધા કર્મોમા પ્રયોગતી
 અમારી આ સ્તુતિઓ તુને સર્વતઃ વ્યાપ્ત હો. તારા દીર્ઘ
 આયુષ્યને અનુસરી અમારા આ સ્તોત્રો પણ વૃદ્ધિને પામે.
 તેમને તું આદર કર અને તેથી અમને આનંદ હો. ૧૨(૨૦)

સુ. ૧૦

- ૧ અર્કમ્ = અર્ચનોયમ = અર્ચનીય.
- ૨ ઉદ્યેમિરે = ઉન્નતિ પ્રાપયતિ = ઉન્નતિને પ્રાપ્ત કરાવે છે.
- ૩ કત્થમ્ = સોમયોગરૂપં કમં = સોમયાગ રૂપી કર્મ.
- ૪ અસ્પૃષ્ટ = સ્પૃષ્ટવાન; ઉપક્રાન્તવાન = આરંભ કરેલું
 હોય છે (સ્પર્શસ્પર્શને).
- ૫ ધૃષ્ણિઃ = કામાનાં ધર્ષિતા = અભિલાષાનો વરસાવનાર.
- ૬ કર્ષયપ્રા = અશ્વસ્યોદરધંધનરજ્જુ(કર્ષયા)તસ્યાં પૂરકૌ
 = પુષ્ટાંગી = પુષ્ટ અંગવાળા (પ્રાપૂરણે).
- ૭ ધૃપણા = સેવનસમર્થો યુવાનો = યુવાન.
- ૮ પત્નો = નિવાસકારણમૂતેન્દ્ર = નિવાસકારણભૂત; સંપત્તિમાન.
- ૯ રરણત્ = અતિશયેન શબ્દ કુર્યાત્ = બહુધા પ્રશંસા કરે.
- ૧૦ યદ્વત્ = અગ્રં = અન્ન.
- ૧૧ દ્યમાનઃ = પ્રયચ્છન્ = અર્પણ કરતો.
- ૧૨ સુધિવૃત્તમ્ = સુદૃઢ મર્ચંત્ર પ્રમૃતં = ચોમેર રૂઢી રીતે વ્યાપ્ત.
- ૧૩ સુનિરજમ્ = સુલેન નિઃશેષપ્રાપ્તુંશક્યમ (અજૂગતી) =
 નિઃશેષ (અન્ન) મુખેથી પ્રાપ્ત થવાને શક્ય.

१४ व्रजं = निवासस्थानं = वाडे.

१५ अद्रिषः = पर्वतोपलक्षितप्रअयुक्तेन्द्र = पञ्चधारो षन्द्र.

१६ ऋधायमाणम् = नृन् हन्ति इति ऋधा = शत्रुयधंकुर्माणम् = शत्रुओनो वध करता.

१७ न इव्यतः = क्यात्तु न समर्थः (इविव्याप्तौ) = व्याप्त करवाने समर्थ नहीं.

१८ जेषः = जयेः = प्रेरय = प्रेरित कर.

१९ नु = क्षिप्रम् = जल्दी.

२० चित् = अपि = पक्ष.

२१ दधिष्ठ = चित्ते धार्य = चित्त विषे धारण कर.

२२ अंतम् = आत्मन्म = समीपवर्ति; प्रीतिविषयक.

२३ युजः = मलयुः = मित्रता.

२४ मन्दस्तानः = हृष्टाभूत्या = हर्षित यध (मदिमोदे).

२५ नव्यम् = स्तुत्य (नुस्तुनौ) । = स्तुतिपात्र.

२६ प्रसूतिर = प्रकर्षेण सुष्ठु व्रधय = प्रकर्षे करी इही रीते वधार.

२७ ऋषिम् = अतीन्द्रियव्रष्टारम् = अतीन्द्रिय द्रष्टा (ऋषीणस्तौ).

२८ तिर्षणः = अस्मदीयस्तुतिभाकः = आभासी स्तुतिनु' सेवन करता.

२९ घृद्वयः = वर्धमानाः = वृद्धिने पाभतां.

३० जुष्टयः = प्रीतिहेतवः = आनन्दकारक.

સૂક્ત ૧૧

ઋષિઃ—મધુચન્દ્રનો પુત્ર એતા; દેવતાઃ—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—અનુષ્ટુપ.

“ઇન્દ્રં વિશ્વાં અવીરૂઘન્ત્યમુદ્રવ્યવસંઘિરંઃ ।

રંધીતમં રયીનાં વાજાનાં સત્પતિપતિમ્ ॥ ૧ ॥

૧૦—ઇન્દ્રમ્ । વિશ્વાઃ । અવીરૂઘન્ । સમુદ્રવ્યવસંઘિરંઃ । રયીઃ-
તમમ્ । રયિનામ્ । વાજાનામ્ । સત્પતિપતિમ્ । પતિમ્ ॥ ૧ ॥

અ૦—ઇન્દ્ર સમુદ્રની પેઠે વ્યાપક છે; સર્વ ગ્રથબુક્ત થે દ્વાઓ મધ્યે
તે અતિશય શ્રેષ્ઠ છે. તે સર્વેથી અન્નોનો શ્રામિ તથા સન્માર્ગ-
ગામિઓનો પાલક છે. અમારા અગ્નિય અનિવચનોએ ઇન્દ્રનો
જ મહીમા વધારી દીધો છે. ૧

સુરભ્યેતં ઇન્દ્રવાજિનોમાર્ભે પશવગસ્પતે ।

ત્વામમિમણોનુમોજેતાર્મપરાજિતમ્ ॥ ૨ ॥

૧૦—સુરભ્યે । તં । ઇન્દ્ર । વાજિનઃ । મા । ભેમ । શવસઃ । પતે ।
ત્વામ્ । અમિ । પ્ર । નુમુઃ । જેનાર્મમ । અર્પરાજિતમ્ ॥ ૨ ॥

અ૦—હું બ્રહ્માધિપતે ઇન્દ્ર । તું અમારા મખાશ્વે છે; તારા અનુ-
શ્વ વડે અન્નબુક્ત થઇ અમને શત્રુઓનો કાષ્ઠપથ બચ ન દો.
તું જ બુદ્ધિયો જયશીલ છે; તારો પરાજય કોણ કરી શકે ?
એ અભયસિદ્ધિ માટે અમે પુનઃ પુનઃ તારે અવન કરીએ
છીએ. ૨

પૂર્વારિન્દ્રસ્ય રાતયોનિર્દસ્યન્ત્યુતયઃ ।

યદીવાજસ્ય ગોર્મતઃ સ્તોત્ર્યો મંહંતે મુઘમ્ ॥ ૩ ॥

૫૦—પૂર્વોઃ । ઇન્દ્રસ્ય । રાતયઃ । ન । વિ । દસ્યેન્તિ । ઉતયઃ ।
ગદિ । વાજસ્ય । ગોદર્મતઃ । સ્તોતૃદમ્યઃ । મંહતે । મુષમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—ધન્વનો પૈભવ તથા ઔદાર્યતા અનાદિકાલસિદ્ધ, અથવા
(૨) અપાર છે. તે ગોધન સહિત અન્નરૂપી વૈભવ ક્ષત્રિ-
જ્ઞેને દક્ષિણારૂપે અર્પણ કરે છે તથાપિ તેથી ધનદાનાદિ વડે
અમારું સંરક્ષણ કરે છે તેમા કામ્યે ન્યૂનતા પ્રાપ્ત થતી નથી. ૩

પુરાંભિન્દુર્યુવાંકવિરમિતૌજાઅજાયત ।

ઇન્દ્રોવિશ્વસ્યર્કર્મણોધર્તાવુજીપુરુષુતઃ ॥ ૪ ॥

૫૦—પુરામ્ । મિન્દુઃ । યુવાં । કવિઃ । અમિતદ્ભોજાઃ ।
અજાયત । ઇન્દ્રઃ । વિશ્વસ્ય । કર્મણઃ । ધર્તા । વુજી ।
પુરુષસ્તૈતઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—ધન્વ અસુરોના નગરોના ભેદનાર, સદા યુવાન, અત્યન્ત
ઓળસંપન્ન તથા પુષ્કળ બળવાળો છે. જ્યોતિષ્ટોમાદિ
અખિલ કર્મોના તે પોષણ કરનાર અથવા સકળ વિશ્વનો
ધારણ કરનાર છે મનમાનને અર્થે તે વજ્રને ધારણ કરે છે.
અનેક કર્મો વિષે બહુ પ્રકારે તેનું જ સ્તવન કરેલું છે. ૪

ત્વંવલસ્યગોમૃતોપાવરદ્રિવોવિલંમ્ । *

ત્વાંદેવાઅત્રિભ્યુપસ્તુજ્યમાનાસઆવિપુઃ ॥ ૫ ॥

૫૦—ત્વમ્ । વલસ્ય । ગોદર્મતઃ । અર્પ । અવઃ । અદ્રિદ્વઃ ।
વિલંમ્ । ત્વામ । દેવાઃ । અત્રિભ્યુપઃ । તુજ્યમાનોસઃ ।
આવિપુઃ ॥ ૫ ॥

* ઇન્દ્રોવલસ્યવિલમાપીર્જાતિ ॥ તે૦ સુ. ૨-૧-૫.

અ૦—હે વજ્રધારી-ધન્વ ! દેવોની ગાયોના અપહરણ કરનાર વસા-
સુરનો કોટ તે તારા સૈન્ય વડે તોડી ઉઘાડી નાખ્યો. વસા-
સુર દેવોની હિંસા કરવા આવતા તારા રક્ષણ વડે યુક્ત
હોવાથી તેનાથી કાંઈ પણ ભય ન પામી તે દેવો તારેજ આશ્રયે
આવ્યા. ૫

તથાદંગૂરરાતિભિઃપ્રત્યાયંસિન્ધુમાવદન્ ।

ઉપાતિષ્ઠન્તર્ગિર્વજોવિદુષ્ટેતસ્યંકારવઃ ॥ ૬ ॥

૫૦—તથા । અહમ્ । ગૂર । રાતિર્મિ । પ્રતિ । પ્રાયમ્ । સિન્ધૂમ્ ।
આહવદન્ । ઉપ । અતિષ્ઠન્ત્ । ગિર્વજઃ । વિદુઃ । તે ।
તસ્ય । કંકારવઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે શર ધન્વ ! યજ્ઞકર્મ માટે ધનદાન નિમિત્તે હું હોતા સ્તુતિ
ગાતો ગાતો પુનઃ તારી પાસે આવ્યો છું. તારી જ ઉદારતા
વડે યજ્ઞમા સોમરસનું પુષ્કળ સ્વપણ દેખાય છે તારી આ-
રીતની કીર્તિ સુપ્રસિદ્ધ છે હે સ્તુતિસેવ્ય દેવ ! ઋત્વિજ તથા
યજ્ઞમાનો પણ ધનની પ્રાપ્તિ અર્થે પૂર્વે તારા પાસેજ આવેલા.
તેઓને પણ તારી ઉદારતા સુવિદિત છે ૬

માયાભિરિન્દ્રમાયિનંત્વણમર્વાતિરઃ । *

વિદુષ્ટેતસ્યમેધિરાસ્તેપાશ્રવાંસ્યુત્તિર ॥ ૭ ॥

૫૦—માયાભિઃ । ઇન્દ્ર । માયિનમ્ । ત્વમ્ । શુણમ્ । અર્વા ।
અતિર । વિદુઃ । તે । તસ્ય । મેધિરાઃ । તેષામ્ । શ્રવાંમિ ।
ઉત્ત । તિર્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! જૂતપ્રાણિઓનું શોષણ કરનાર શુધણ્ણ નામના બૃહ
પ્રપંચી અસુરનેા તેં હજકપટથી, અથવા (૨) ત્હારી વિચક્ષણ
બુદ્ધિ વડે નાશ કર્યો. બુદ્ધિશાળી અનુષ્ઠાતાઓ ત્હારા આ મહિ-
માને જાણે છે તે અનુષ્ઠાતાઓને તુ અન્નાદિ વડે મુક્ત કરી
વૃદ્ધિને પમાડ. ૭

इन्द्रमीशान्मोजंसाभिस्तोमांअनूपत ।

सहस्रंयस्यंरातयंउतवांसन्तिभूर्यसीः ॥ ८ ॥ २१ ॥

પ૦—इन्द्रम् ।-ईशानम् । ओजंमा । अमि । स्तोमां । अनूपत ।

सहस्रम् । यस्य । रातयं । उत । वा । मन्ति । भूर्यसीः ॥

॥ ८ ॥ २१ ॥

અ૦—પોતાના બગ વડે જગતનું નિયમન કરનાર ઇન્દ્રનું ઋત્વિ
'જેએ' સર્વેન રતવન કરેલું છે તે ઇન્દ્રની ઉદારતા અગણિત છે
'એટલુંજ નહિ પણ તે અધિકાધિક છે. ૮

सूक्त, ११

૧ અપાઘ = અપાવૃત્તયાન (શૂઙ્ગવરણે) = ઉધાડી નાખ્યો.

૨ સુહ્યમાનાસઃ = દિશ્યમાનાઃ = દિસા (ઉપદ્રવ) કરાતા
(તુજ્ઞ હિમાયા) .

૩ સિન્ધુમ્ = સ્યન્દમાન સોમમ્ (સ્યન્દ = પ્રસવણ થવું) =
સવણ થતો સોમરસ.

૪ કાર્ગ્યઃ = કર્તારઃ = ઋત્વિગ્યજમાનાઃ = ઋત્વિજ્ઞે તથા
યજમાનો.

૫ ઘર્વાંસિ = અન્ન.

- ૬ ઉત્તિર = ઘર્ષય = વૃદ્ધિને પમાડ
 ૭ સ્તામા = સ્તાતાર ઋત્વિજ = સ્થિતિ કરનાર ઋત્વિજે
 ૮ વ્યચસમ્ = વ્યાસવન્તમ્ = વ્યાપક
 ૯ વિદસ્યન્તિ = વિશેષેણ ઉપક્ષીયન્તે (દસુઉપક્ષયે)
 કાષ્ઠ્યે ન્યૂનતાને પ્રાપ્ત થતા નથી
 ૧૦ મદત્તે = દક્ષિણારૂપેણ દદાતિ (મંદ્ = દાન કરવું)
 દક્ષિણારૂપે દાન કરે છે
 ૧૧ પુરસ્તુત = અનેક કર્મો વિશે સ્તવન કરાયેલ.
 ૧૨ પૂર્વો = અનાદિકાલસિદ્ધા = અનાદિકાલસિદ્ધ

સૂક્ત ૧૨

ઋષિઃ—મેઘાતિથિ કાષ્ઠ્ય (૦૬૫પુત્ર), દેવતાઃ—ઋચાનુ પહેલું ચરણ
 નિર્મથ્ય તથા આહવનીય અગ્નિ, અવશિષ્ટ અગ્નિ, છન્દઃ—ગાયત્રી

અગ્નિદૂતવૃણીમદ્રેહોતારવિશ્વવેદસમ્ । *

અસ્યયજ્ઞસ્યસુક્રતુમ્ ॥ ૧ ॥

૧૦—અગ્નિમ્ । દૂતમ્ । વૃણીમેદ્રે । હોતારમ્ । વિશ્વવેદસમ્ । અસ્ય ।
 યજ્ઞસ્ય । સુક્રતુમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—અગ્નિ દેવોનો દૂતરૂપ છે તે દેવોનો હોતા (ખોલાવનાર) રૂપ
 છે તે સર્વસપ્તિમાન છે, આ યજ્ઞકર્મમાં તે શોભન કર્મ

* અગ્નિર્દેશનાદૂતઆસીદુશના કાવ્યોડસૂરાણામ

તૈં સં ૨-૬-૮ ।

વાળો અથવા શોભન શુદ્ધિવાળો છે. આ 'યજુકર્મ' વિષે અમે તેનું સેવન કરીએ છીએ. ૧

અગ્નિમર્ગિનુહર્વીમભિઃસદાહવન્તવિશ્વપતિમ્ । *

હવ્યવાહૈપુરુષપ્રિયમ્ ॥ ૨ ॥

પ૦—અગ્નિમ્હર્મ્યમ્ । હર્વીમહમિ । સદા । હવન્ત । વિશ્વપતિમ્ ।
હવ્યવાહૈમ્ । પુરુષપ્રિયમ્ ॥ ૨ ॥

અ૦—યજુના અનુષ્ઠાતાઓ, મન્ત્રોપડે કેવળ અગ્નિદેવનુજ નિરંતર આર્પિત કરે છે. તે હોતાદિનો પાલક છે; તે અન્ય દેવતાઓને ક્ષપિ પહોંચાડનાર છે, તે અનેકને પ્રિય છે. ૨

અગ્નેદેવાંહૃદ્વાહજજ્ઞાનોઘૃક્તર્ધર્ષિષે ।

અસિહોતાંનૃઈર્ઘ્યઃ ॥ ૩ ॥

પ૦—અગ્ને । દેવાંન્ । હૃદ્ । આ । વહ । જજ્ઞાનૈઃ । ઘૃક્તર્ધર્ષિષે ।
અસિ । હોતાં । નૃઃ । ઈર્ઘ્યઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—અરણીના કાષ્ઠમાથી પ્રગટે થનાર હે અગ્નિદેવ । દર્શન! અગ્રભાગ વગેરે કાઢી નાખી યજમાને દર્શાસન તૈયાર કર્યું છે. યજમાનના અનુગ્રહાર્થે તું અહીં દેવોને લક્ષ આપ; તું દેવોને ખોલાવનાર છે; તું અમને સ્તુત્ય (પૂજ્ય) રૂપ છે. ૩

તૌહૃદ્વાહૈવિવૌઘયયદગ્નેયાસિદૂર્ત્યમ્ ।

દેવૈરાસંતિસવૃદ્ધિષિ ॥ ૪ ॥

* ટીપ—(સ્વરૂપે કરીને અગ્નિ એકજ હોય છે, તથાપિ પ્રયોગ, આર્પિનીયાદિ ધર્મોને ભેદ, તેથી પાંચકોદિ વિશેષજુભેદ કરીને બિન્ન બિન્ન પ્રકારનો હોય છે તેથી 'અગ્નિ' શબ્દ એ વખત વાપરેલો છે.)

૫૦-તાન્ । ઊશનૈઃ । વિ । ઓઘય । યત્- । અગ્ને । યામિ ।
દુત્યમ્ । દેવૈઃ । આ । સિત્સિ । વૃહિષિ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! તું દેવોના દૂતકર્મને પ્રાપ્ત થનાર છે તેથી તું
હવિની કામનાવાળા તે દેવોને હવિનો સ્વીકાર કરવા જાગૃત કર
અને આ યજુકર્મ વિશે તેઓની સાથે આરી સમીપમાં બેસ. ૪

ધૃતાહવનદોદિવઃપ્રતિષ્ઠરિપતોદદ ।

અગ્નેત્વૈરક્ષસ્વિનઃ ॥ ૫ ॥

૫૦-ધૃતાહઆહવન ! દોદિવઃ । પ્રતિ । મમ । રિપત । વહ ।
અગ્ને । ત્વમ્ । રક્ષસ્વિનઃ ॥ ૫ ॥

અ૦—હે ધૃતની આહુતિ સ્વીકારનાર દીપ્તિમાન અગ્નિદેવ ! અમારા
દેવ કરનાર રાક્ષસયુક્ત પ્રતિકૂળ શત્રુઓનો તું સર્વથા નાશ
કર. ૫

અગ્નિનાગ્નિઃસમિધ્યતેકુવિર્ગૃહપંતિયુવા ।

હવ્યવાદ્ગુહાસ્યઃ ॥ ૬ ॥ ૨૨ ॥

૫૦-અગ્નિના । અગ્નિઃ । સમ । ઇધ્યતે । કુવિ । ગૃહપંતિઃ ।
યુવા । હવ્યવાદ્ । ગુહાસ્ય ॥ ૬ ॥ ૨૨ ॥

અ૦—આગ્નિનીયં નામનો અગ્નિ, તેમાં બીજો અગ્નિ નાખવામાં
આવે છે તે વડે અથવા (૨) તે અગ્નિનું નિર્મથન કરવાથી
નિર્મથ્ય નામના અગ્નિસદ સુંદર રીતે દેદીપ્તમાન થાય છે.
આ અગ્નિદેવ સુદિમાન છે; તે વજ્રમાનના ગૃહોનો અધિપતિ
નિત્યતરૂણ, દેવોને હવિ પહોંચાડનાર, તથા સુહ (બાળા) રૂપી
મુખવાળો છે. ૬

કૃવિમગ્નિમુપસ્તુહિસત્યધર્માણમધ્વરે ।

દેવમમીવૃચાર્તનમ્ ॥ ૭ ॥

પ૦—કૃવિમ્ । અગ્નિમ્ । ઉપ્ । સ્તુહિ । સત્યધર્માણમ્ । અધ્વરે ।

દેવમ્ । અમીવૃચૌર્તનમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સ્તોતાઓ ! યજ્ઞ વિધે જધુ તમે અગ્નિદેવની સ્તુતિ કરો.
તે વિદ્વાન, તે સત્ય ધર્મનો પાલનકર્તા, દેદીધ્યમાન કાન્તિવાળો
તથા યજ્ઞમાં વિધન કરનાર શત્રુઓ અથવા રાજાનો નાશ કર-
નાર છે. ૭

યસ્સ્વામગ્નેહુવિષ્પતિર્દૂતદેવસપુર્યતિ ।

તસ્યસ્મમાવિતાભવ ॥ ૮ ॥

પ૦—યઃ । ત્વામ્ । અગ્ને । હુવિઃ^{૩૦}પતિઃ । દૂતમ્ । દેવ । સપુર્યતિ ।

તસ્ય । સ્મ । પ્રડઅવિતા । ભવ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! જે હવિર્ધુક્ત ઉપાસક દેવદૂત તરીકે ઘુને
પૂજે છે તેનું તું અવશ્ય રક્ષણ કર. ૮

યોઅગ્નિદેવવીતયેહુવિષ્મા^{૩૧}આવિવાસતિ ।

તસ્મૈપાવકમૃત્ય ॥ ૯ ॥

પ૦—યઃ । અગ્નિમ્ । દેવ^{૩૨}વીતયે । હુવિષ્મા^{૩૩}ન્ । આ^{૩૪}હવિવાસતિ ।

તસ્મૈ । પાવક । મૃત્ય ॥ ૯ ॥

અ૦—હે પવિત્ર અગ્નિદેવ ! યજ્ઞમાં આવી દેવો હવિર્મક્ષણ કરે તે
માટે જે હવિર્ધુક્ત ઉપાસક મનઃપૂર્વક ત્હારી પરિચર્યા કરે તેને
તું સુખ અર્પણ કર. ૯

સનઃપાવકર્દાદિવાગ્નેદેવાંદૃઢાવઢ ।

ઉપયજ્ઞંદૃવિશ્વનઃ ॥ ૧૦ ॥

૧૦—સ । નઃ । પાવકઃ । દીદિદ્વઃ । અગ્ને । દેવાન્ । દૃઢ । આ ।

વહ । ઉપ । યજ્ઞમ્ । દૃવિઃ । સ્વ । નઃ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે દીપ્તિમાન પવિત્ર અગ્નિદેવ । તું આ યજ્ઞનદેશ વિષે
દેવાને લઇ આવ; અને તેમને આ યજ્ઞ તથા યજ્ઞ મધ્યેના દવિ
સમીપમા લઇ આવ. ૧૦

સનઃસ્તવાંનુઆભરગાયત્રેણનવાયસા ।

રયિર્વોરઘ્વનીમિર્પમ્ ॥ ૧૧ ॥

૧૦—સઃ । નઃ । સ્તવાંનઃ । આ । ધ્રેરે । ગાયત્રેણ । નવીયમા ।

રયિમ્ । વોરઘ્વનીમ્ । ઇર્પમ્ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ! અમે અપૂર્વ સ્તોત્રવડે તાર સ્તવન કરીએ
છીએ; તું અમને ઐશ્વર્ય તથા પરાક્રમી પુત્રાદિપુત્રા અન્ન
સંપાદન કર. ૧૧

અગ્નેશુક્રેણશોચિપાવિશ્વાભિર્દેવદૂતિમિઃ ।

હમંસ્તોર્મેજુપસ્વનઃ ॥ ૧૨ ॥ ૨૩ ॥

૧૦—અગ્ને । શુક્રેણ । શોચિપા । વિશ્વામિ । દેવદૂતિમિઃ । હમમ્ ।

સ્તોર્મમ્ । જુપસ્વ । નઃ ॥ ૧૨ । ૨૩ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ । તું એતવર્ણ વડે કાંતિમાન નજીવ છે; દેવ-
તાતું આદીન કરવા આપેલાં સર્વ સ્તોત્રો સાથે તું આ સ્તોત્રને
સ્વીકાર. ૧૨

સૂક્ત ૧૦

- ૧ વૃણીમદ્દે = સંભજામ = સેવન કરીએ છીએ
- ૨ વિશ્વવેદસમ્ = સર્વંધનોપેતમ્ = સર્વ સપતિમાન
- ૩ દ્યૌમભિ = આદ્વાનકરણે મત્રૈઃ = આહવાન સાધનભૂત મત્રો વડે (હે શબ્દે)
- ૪ વિશ્વપતિમ્ = વિશામ = પ્રજાના = હાત્રાદિનાપાલક = હોતાદિનો પાલક
- ૫ જ્ઞાતામ = અરણ્યોત્પન્ન = (જનોપ્રાદુર્ભવિ) = અરણ્ય-માથી પ્રગટ થનાર
- ૬ વૃક્તર્ધિષે = છિન્નેન વર્ધિષા યુક્તાયુ = છેદેલ ક્ષેત્ર વડે યુક્ત
- ૭ ઉશત્ = દશિ વામયમાનાન્ (વશ્ = કામના કરવી) = હવિની કામનાવાળા
- ૮ આસન્તિ = આસીદ = આત્મ્ય ઉપવિશ્વ = આવી સમી પમા બેસ
- ૯ વર્ધિષિ = કર્મણિ = યજ્ઞકર્મ વિશે
- ૧૦ ત્રિષત્ = દ્વિસકાન્ શશૂન્ = દેવ કરનાર શત્રુઓને (રિષુ = હિસા કરવી)
- ૧૧ જુઠ્ઠાસ્ય = (જુઠ્ઠરૂપેણ) મુખેન યુક્ત = જ્વાળાશ્વી મુખવાળો
- ૧૨ અમોઘચાતનમ્ = (અમરોગે) = દ્વિસકાનામ્ = શ-પ્તારોગાનાઘાઘાતકમ્ = શત્રુ વા રોગનો નાશ કરનાર
- ૧૩ દ્યૌષ્વપતિ = યજ્ઞમાન = હવિર્યુક્ત ઉપાસક (દ્યૌતે દિતિ દ્યૌ)
- ૧૪ સપર્યતિ (સપર્) = પરિચરતિ = પૂજે છે
- ૧૫ દેવપ્રીતયે = દેવાના દ્યૌર્ભક્ષણદેતુયાગાર્થમ્ = દેવાના હવિર્ભક્ષણ અર્થે

- ૧૬ હવિષ્માન્ = હવિર્યુક્ત યજ્ઞમાન = હવિર્યુક્ત ઉપાસક.
 ૧૭ આવિશસતિ = સમીપે વિશેષેણ આગત્ય પરિચર્યાક-
 રોતિ = સમીપમા આગમન કરી મનઃપૂર્વક પરિચર્યા કરે છે.
 ૧૮ સ્તવાનઃ = સ્તૂયમાનઃ = ગુણિ કરાતે.
 ૧૯ આમર = સંપાદય = સંપાદન કરે (હ).
 ૨૦ પ્રતિ = પ્રતિકૂલાન્ = પ્રતિકૂળ.

સૂક્ત ૧૩.*

ઋષિઃ—મેધાતિથિ કણ્વપુત્રઃ દેવતાઃ—૧ મુલમિદ્ર, ૨ તત્ત્વપાત્,
 ૩ નરાશંસ, ૪ ધળા, ૫ બહિ, ૬ ચત્વરુના કારો, ૭ ઉપા
 તથા રાત્રિ, ૮ બે દેવી હોળા, ૯ ત્રણ દેવીઓ સરસ્વતી,
 ધળા, તથા બારતી. ૧૦ ત્વષ્ટા, ૧૧ વનસ્પતિ, ૧૨ સ્વાહા.
 છન્દઃ—ગાયત્રી.

સુસંમિદ્ધોનઆવિદ્દેવાંર્થદેદ્વિન્નિ ।

હોતઃપાવકુયન્નિચ ॥ ૧ ॥

૫૦—સુદર્મમિદ્ર । ન । આ । વ્રહ । દવાન્ । અગ્ને । હવિષ્મતે ।
 હોત । પાવક । યર્ષિ । જ ॥ ૧ ॥

સર્વાનુક્રમણિકામા કલ્પુ છે કે પ્રચેતસ (રાત્રી) એ દેવી હોતા નામના બે દેવોનુ વિશેષણ છે. ઝંમ દીકાકાર પહોળાશિષ્યે વેદાર્થ, દીપિકામા કલ્પુ છે તેથી કેટલાક આવી દેવી હોતાઓ એટલે અગ્નિ તથા આદિત્ય, અગ્નિ તથા વરુણ અથવા વરુણ તથા આદિત્ય એમ સૂચવેલુ છે. એકંદરે ત્રણ આપ્રીસૂક્તો ઋગ્વેદમા છે. આ આપ્રી-સૂક્તોનો યજ્ઞ સાથે પ્રત્યક્ષ સંબંધ છે.

આપ્રીસૂક્તના દેવતા તથા તેમનો અર્થ.

૧ સુસમિદ્ર = પ્રજ્વલિત અગ્નિ.

૨ તનૂનપાત્ર = અરણિમા ગર્ભરૂપે રહેનાર અગ્નિ.

૩ નગદાંસ = તરત ઉત્પન્ન થયેલ અગ્નિ.

૪ ઇલા = (સ્તુતિ આલતી વખતે હોનાર) અગ્નિ.

૫ યર્ષિઃ = દર્ભ.

૬ દ્વાર = યજ્ઞદ્વાર.

૭ ઉપસાનક્ર = ઉપા અને રાત્રિ.

૮ દેવ્યૌહોતારૌ = બે અગ્નિ (સાયણુ), વાયુ તથા અગ્નિ (દુર્ગામાર્ગ), અગ્નિ તથા આદિત્ય, અગ્નિ તથા વરુણ, કિંવા વરુણ તથા આદિત્ય (પદ્મગુરુ)

૯ તિસ્રોદેવોઃ = સરસ્વતી (નદી), ઇલા (અન્ન), ભારતી (વાણી), ત્રણ અગ્નિની મૂર્તિ (સાયણુ) કાષ્ઠ ઠેકાણે ભારતી નદી પણ મહો નામની દેવી હોય છે.

૧૦ ત્વષ્ટા = દેવોનો સુતાર વિશ્વકર્મા.

૧૧ ઘનરૂપતિ = યુષ.

૧૨ સ્વાહા = અગ્નિમા હવિ અર્પણ કરતી વેળાનો સંબંધ.

અ૦—હે સુસમિદ્ધ અગ્નિદેવ ! હવિયુક્ત યજમાને હવિ તેયાર કરી રાખેલો છે. તેનો અનુગ્રહ કરવા તું દેવોને અહીં લાઇ આવ અને હે પવિત્ર, હોતા (હોમ-નિષ્પાદક) દેવ ! તું તેમને હવિ અર્પણ કર ૧

મધુમન્તંતનૂનપાદ્યજંદેવેષુંનાકવે ।

અદ્યાકૃણુહિઘૌતયૈ ॥ ૨ ॥

૧૦—મધુમન્તમ્ । તનૂનપાત્ । યજ્ઞમ્ । દેવેષુ । નઃ । કવે ।
અદ્ય । કૃણુહિ । ઘૌતૈયૈ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે બુદ્ધિશાળી તનૂનપાત્ અગ્નિદેવ ! આજે આ મધુયુક્ત હવિ દેવોના બક્ષ્યાર્થે તૈયાર કરેલો છે; તે તું તેમને પહોંચાડ. ૨

નરાશંસમિદ્ધપ્રિયમસ્મિન્યજ્ઞત્વપદ્યે ।

મધુજિહ્વહવિષ્કૃતમ્ ॥ ૩ ॥

૧૦—નરાશંસમ્ । રૂઢ । પ્રિયમ્ । અસ્મિન્ । યજ્ઞે । ઉપે । હુયે ।
મધુજિહ્વમ્ । હવિઃસ્કૃતમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—આ યજ્ઞમાં અમે નરાશંસ અગ્નિનું આર્પણ કરીએ છીએ; તે દેવ દેવોને પ્રિય, મીઠી જીભવાળો અથવા મધુર રસનું આસ્વાદન કરનાર જીભવાળો છે; તે હવિનો નિષ્પાદક (સિદ્ધ કરનાર) છે. ૩

અગ્નેસુસ્વત્પ્રેરથેદેવાંઈલિતઆવહ ।

અસિહોતામનુર્હિતઃ ॥ ૪ ॥

૫૦—અગ્નૈ । સુલ્લઘ્તમ । રથે । દેવાન્ । ર્દ્વિલિન । આ । વહ ।
અસિ । હોતા । મનુઃ દ્વિહિન ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર (સર્વસ્તુત) અગ્નિદેવ ! અમે ત્હારું સ્તવન કરીએ છીએ તું અત્યંત સુખદાયક રથમાં બેસાડીને દેવોને આ કર્મભૂમિ વિશે લઈ આવ તું દેવોને બોલાવનારો છે, મત્ર વડે અથવા (૨) યજ્ઞમાનાદિ મનુષ્યો વડે તું ને અહીં સ્થાપેલો છે. ૪

સ્તુણાત્પર્હિરોનુપઘૃતપૃષ્ઠમનીપિણઃ ।
યન્નામૃતસ્યચર્ષણમ્ ॥ ૫ ॥

૫૦—સ્તુણીત । પર્હિ । આનુપૈર્ઋ । ઘૃતપૃષ્ઠમ્ । મનીપિણ ।
ય । અમૃતસ્યૈ । ચર્ષણમ્ ॥ ૫ ॥

અ૦—હે બુદ્ધિશાળી ઋત્વિજો ! વેદિના ઉપર અનુક્રમે દર્ભાસન ગોઠવો ઉપરના ભાગમાં ધૂતનો સ્પર્શ લાગવાથી આ દર્ભાસનો ચળકાટ મારે છે, અમૃતસમાન ધૂતનું, અથવા (૨) અહિં નામના આગ અગ્નિદેવનું દર્શન આપ્યું ને આ દર્ભાસન ઉપરજ થશે ૫

વિગંયન્તામૃતાવૃદ્ધોદ્ધારોદેવીરસશ્વતઃ ।
અધ્યાનૂનચયપૃષ્ઠે ॥ ૬ ॥ ૨૪ ॥

૫૦—વિ । શ્રયન્તામ્ । ઋત્તદ્વૃષ્ઠ । દ્ધાર । દેવો । અસશ્વતઃ ।
અથ । નૂનમ્ । ચ । યૈષ્ઠે ॥ ૬ ॥ ૨૪ ॥

અ૦—સત્ય અથવા યજ્ઞની વૃદ્ધિ થાય તે માટે આ આની યજ્ઞગૃહના પવિત્ર પ્રકાશમાન દારો ઉઘાડા હો અથવા (૨) યજ્ઞગૃહના

દ્વારાભિમાની અગ્નિદેવાનું ખાસ સેવન કરે। જેથી ખાલી
યજુષ્ઠમા મનુષ્યો પ્રવેશ કરે અને આજે યજુ અવશ્ય સિદ્ધ
થાય ૬ (૨૪)

નસ્તોપાસાંસુપેશંસાસ્મિન્યજ્ઞવપંહ્યે ।

ઇદનોર્વર્હિરુસદૈ ॥ ૭ ॥

પ૦—નસ્તોપતા । સુદ્યૈશંસા । અસ્મિન્ । યજ્ઞે । વપં । હ્યુયે । ઇદમ્ ।

ન । વર્હિ । આદ્યૈર્મૈર્ ॥ ૭ ॥

અ૦ નક્ત (ગતિ) તથા ઉપાભિમાની (પ્રભાત) સુદર અગ્નિદેવાને
આ પ્રવર્તમાન યજુર્કર્મ વિષે હુ આશ્વાન કરૂ છુ; આ વેદિમા
તેમને જેસવા દર્બ પાથરેનુ છે તે ઉપર તે જેસો ૭

તાસુજિહ્વાવપંહ્યેહોતારાદૈવ્યાકૃત્રી ।

યજ્ઞનોર્યક્ષતામિમમ્ ॥ ૮ ॥

પ૦—તા । સુદ્ગિહ્વો । વપં । હ્યુયે । હોતારા । દૈવ્યા । કૃત્રી ।

યજ્ઞમ્ । ન । યક્ષતામ્ । ઇમમ્ ॥ ૮ ॥

અ૦—હવી હોતા નામના જે અગ્નિદેવાને હુ નિમત્રણ કરૂ છુ.
તેઓ મીઠી શુભ અથવા સુદર વ્યાખ્યાવાળા તથા શુદ્ધિશાળાછે.
તેઓ અમારા આ યજુને ઝીકારે ૮

ઇલાસરંસ્વતીમહીતિસોદેવીર્મયોશુવઃ ।

વર્હિઃસીદન્ત્વસ્તિર્ષ ॥ ૯ ॥

પ૦—ઇલાં । મૈસ્વતી । મહી । તિસ્ર । દેવી । મય દૈર્ઘ્યં ।

વર્હિ । સીદન્તુ । અસ્તિર્ષ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે ધર્મા, સરસ્વતી તથા મહાન્ ભારતી અગ્નિદેવીઓ !
 ત્રણ વેદિમા પાયરેલા આ દર્બ ઉપર તમે બેસો. તમે દેદીધ્યમાન
 કાતીવાળા, સુખોત્પાદક તથા અક્ષય સ્વરૂપ છો. ૯

इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुपह्वये । *

अस्माकमस्तુ કેવલઃ ॥ ૧૦ ॥

૫૦—હહ । ત્વષ્ટારમ્ । અગ્રિયમ્ । વિશ્વરૂપમ્ । ઉપ । હુયે ।
 અસ્માકમ્ । અસ્તુ । કેવલઃ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—બ્રેબ્બે તથા બહુવિધ રૂપવાળા ત્વષ્ટા નામના અગ્નિદેવને અમે
 અહીં આમંત્રણ કરીએ છીએ. ધતર યજમાનો કરતાં તે
 અમારા ઉપર અધિક અનુગ્રહ કરો. ૧૦

अवसृजावनस्पतदेवदेवेभ्यो हविः ।

प्रदातुरस्तु ચેતનમ્ ॥ ૧૧ ॥

૫૦—અવ । સૃજ । વનસ્પત । દેવ । દેવેભ્યઃ । હવિઃ । પ્ર । દાતુઃ ।
 અસ્તુ । ચેતનમ્ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે વનસ્પતિ (અગ્નિ) દેવ ! દેવતાઓને અમારું હવિ સમર્પિત
 કર; પ્રદાતા યજમાનને ત્યારા પ્રસાદ વડે પરલોકવિષયક વિદ્યાન
 સિદ્ધ હો. ૧૧

स्वाहाग्र्यं कृणोतु नेन्द्राग्र्यं ज्वनोगृहे ।

તત્ર દેવાં સર્પદ્યયે ॥ ૧૨ ॥ ૨૫ ॥

૧૦—સ્વાહા । યજ્ઞમ્ । કૃણોતન । ઇન્દ્રાય । યજ્ઞનઃ । ગૃહે । તત્ર ।
દેવાન્ । ઉપૈ । હુયે ॥ ૧૨ ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે ઋત્વિજો ! ઇન્દ્રની તુષ્ટ્યર્થે યજ્ઞમાનના ગૃહ વિષે
સ્વાહા દેવ વડે સંપાદિત યજ્ઞ કરો; હું તેમાં સર્વ દેવાને
બોલાવું છું. ૧૨ (૨૫).

સૂક્ત ૧૩.

- ૧ યજ્ઞિ = યજ્ઞ = હવિ અર્પણ કર.
- ૨ યજ્ઞં = હવિ = હવિ.
- ૩ યોતયે = ભક્ષણાર્થમ્ = ભક્ષણાર્થ.
- ૪ મનુહિતઃ = મંત્રેણ વા યજ્ઞમાનાદિરૂપેણમનુષ્યેણ હિતઃ
સ્થાપિતઃ=મંત્ર વા યજ્ઞમાન વડે અહીં સ્થાપેલો છે. (મનુષ્યોનું
હિત કરનાર એમ પણ કેટલાક અર્થ કરે છે.)
- ૫ આનુષક્ = અનુક્રમેણમક્તં; પરસ્પરસંબદ્ધમ્ = અનુક્રમે
ગોઠવેલ; પરસ્પરસંબદ્ધ.
- ૬ અમૃતસ્ય = દેવસ્ય વા અમનમમાનઘૃતસ્ય = દેવતું વા
અમૃતસમાન ધૃતતું.
- ૭ ચક્ષણમ્ = દર્શનમ્ = દર્શન
- ૮ વિઘ્રયંતામ્ = કષાટોદ્ઘાટનેનવિઘ્રિયંતાં વિશેષેણ સેવ-
ન્તામ્ = દાર ઉઘાડી ખુલા કરો; વિશેષ રીતે સેવન કરો.
- ૯ અમઘ્રતઃ = પ્રચિષ્ટપુરુષરહિતાન્ = ખાલી. (સસ્ત્રૂ ગતી)
- ૧૦ દેયોઃ = ઘોતમાનોઃ = પ્રકાશમાન.
- ૧૧ યષ્ટવે = યષ્ટુમ્ = યજ્ઞ સિદ્ધ કરવા.
- ૧૨ આસદે = આસતું પ્રાપ્નુમ્ = પ્રાપ્ત થવાને;
- ૧૩ સુપેશસા = શોભનરૂપયુકે = સુંદર; રૂપવાન.

१४ मयाभुव = सुखोत्पादिका = सुखोत्पादक

१५ अस्त्रिध = शोषणक्षयेन वारहिता = अक्षय्य स्वरूप.
(स्त्रिध हिंसाया शोषणेष्वा)

१६ अवसृज = समर्पय - समर्पित करा

१७ चेतनम् = परलाकविषयविज्ञानम् = परलोकविषयक
विज्ञान

सूक्त १४.

ऋषिः—मेधातिथि क्षत्रभुज देवताः—विश्वेदेव, छन्दः—गायत्री.

एभिरग्नेदुवागिरोविश्वेभिःसोमपीतये ।

देवेभिर्याह्नियक्षिच ॥ १ ॥

प०—आ । एभि । अग्ने । देव । गि । विश्वेभि । सोमपी-
तये । दुवभि । याहि । यक्षि । च ॥ १ ॥

अ०—हे अग्निदेव । अमारी परिश्रया तथा स्तवननो स्वीकार करी
सर्व देवो सद्वर्तमान आ यज्ञमा सोमपान अर्धे आगमन कर
अने अमारो यज्ञ स्वीकार १

आत्वाऋष्या अहृपतगृणन्तिविप्रतेधियः ।

देवेभिरग्नुआगहि ॥ २ ॥

प०—आ । त्वा । ऋष्या । अहृवैत । गृणन्ति । विप्र । ते । धिय ।
देवभि । अग्न । आ । गहि ॥ २ ॥

અ૦—મેધાવી ઋત્વિજે (કર્ણવે) તુને આમંત્રણ કરે છે તથા તારા ઠમોની સ્તુતિવડે પ્રશંસા કરે છે માટે હે બુદ્ધિશાળી અગ્નિદેવ ! તું સર્વ દેવોને લઈ આવ ૨

इन्द्रवायूबृहस्पतिर्मित्राग्निपूषणंभगम् ।

आदित्यान्मारुतंगुणम् ॥ ૩ ॥

૧૦—इन्द्रवायू । बृहस्पतिम् । मित्रा । अग्निम् । पूषणम् । भगम् ।
आदित्यान् । मारुतम् । गुणम् ॥ ૩ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! ઇન્દ્ર, વાયુ, બૃહસ્પતિ, મિત્ર, પૂષા, ભગ, આદિસ તથા મરૂદગણ, આ સર્વ દેવોને સોમપાન કરાવ્યુ ૩

प्रवोभ्रियन्तइन्द्रंवोमत्सरामादयिष्णवः ।

दृप्सामध्वश्चमुषदः ॥ ૪ ॥

૧૦—प्र । वो । भ्रियन्ते । इन्द्रं । वो । मत्सरा । मादयिष्णवः ।
दृप्सौ । मध्वं । चमुषदः ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રાદિ દેવો ! તમે સર્વને માટે અહીં પુષ્કળ મધુર સોમરસ તૈયાર બરી મૂક્યો છે. તે મદ ઉત્પન્ન કરનાર, આનંદદાયક તથા મધુર છે આ ચમસાદિ પાત્રોમા તે દપકી રહ્યો છે ૪

ईळतेत्वामवस्यवःकण्वांसोवृक्तवर्हिषः ।

हविर्मन्तोअरुक्तः ॥ ૫ ॥

૧૦—ईळते । त्वाम् । अवस्यवः । कण्वांस । वृक्तवर्हिष । हवि-
र्मन्त । अरुक्त ॥ ૫ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! આ બુદ્ધિશાળી ઋત્વિજે ત્હારું સ્તવન કરે છે. તેઓ ત્હારા રક્ષણની ધન્યતા કરે છે. તેઓએ ત્હારા આસન માટે દર્ભ તોડી રાખ્યા છે. તેઓએ હવિ તૈયાર કર્યો છે. ૫

ધૃતપૃષ્ઠામનોયુજોયેત્વાવહન્તિવહ્નયઃ ।

આદેવાન્ત્સોમંપીતયે ॥ ૬ ॥ ૨૬ ॥

પ૦—ધૃતપૃષ્ઠા । મનુ ઇયુનઃ । યે । ત્વા । વહન્તિ । વહ્નયઃ । આ । દેવાન્ । સોમંદપીતયે ॥ ૬ ॥ ૨૬ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! પુષ્પાગવાળા હોવાથી ચળકતી પીઠવાળા ત્હારા અશ્વો (જવાળા) તારા સંકલ્પમાત્રથી સ્વપ્નેરણા વડે રથે જોડાઈ જાય તેવા છે; તેઓ તારા રથમાં અન્યદેવોને સોમપાન અર્થે તારી સાથે અહીં લઈ આવે. ૬ (૨૬)

તાન્યજન્ત્રાઋતાવૃધોગ્નેપત્નીવતસ્કૃધિ ।

મધ્વઃસુઙ્ગિહપાયય ॥ ૭ ॥

પ૦—તાન્ । યજન્ત્રાન્ । ઋતુઽધૃત્ત્વઃ । અગ્ને । પત્નીઽવતઃ । કૃધિ । મધ્વઃ । સુઙ્ગિહુ । પાયય ॥ ૭ ॥

અ૦—આ ઇન્દ્રાદિ સર્વ દેવો યજ્ઞનીય રૂપ છે. તેઓ સત્ય અથવા યજ્ઞને વૃદ્ધિ પ્રમાણનારા છે. તેમને આ યજ્ઞમાં તેમની પત્ની સહિત લઈ આવ. હે સુંદર જિર્ઘાવાળા અગ્નિદેવ ! મધુર સોમ-રસનો ભાગ તેઓને પણ અર્પણ કર. ૭

ધેયજન્ત્રાયઈદૃગ્પાસ્તૈતૈપિવન્તુજિહ્વાયાં ।

મર્ધોરગ્નેવપેતૃકૃતિ ॥ ૮ ॥

૧૦—યે । યન્ત્રા । યે । ઈંડ્યાઃ । તે । તે । પિવન્તુ । મિહ્યા ।
યધોઃ । અગ્ને । વપદ્દૃઠ્ઠિતિ ॥ ૮ ॥

અ. —હે અગ્નિદેવ । જે દેવો વળનીય હોય, જેઓ પૂજ્ય હોય
તે સર્વેય દેવો, વપદ્કાર સમયે અથવા વપદ્કારયુક્ત યજ્ઞ વિષે
તહારી છૂટ્કા વડે પોતપોતાના ભાગના સોમરસનું પાન કરે. ૮

આર્ક્ષીમૂર્યસ્યરોચનાધિશ્વાન્દેવાંઽપુર્વુષઃ ।

વિમોહોત્તેહર્વક્ષતિ ॥ ૯ ॥

૧૦—આર્ક્ષીમ્ । મૂર્યસ્ય । રોચનાત્ । વિશ્વાન્ । દેવાન્ । ઽપુર્વુષઃ ।
વિમોહઃ । હોતા । ડહ । વક્ષતિ ॥ ૯ ॥

અ. —આ હોમનિષ્પાદક શુદ્ધિશાળી અગ્નિદેવ ઉપાકાળે જાગેલા
૯ સર્વ દેવોને પ્રકાશિત સ્વર્ગલોકમાથી અહીં લાવે. ૯

વિશ્વેભિઃસોમ્યમધ્વગ્નદ્રેણવાયુનાં ।

પિશ્વામિત્રસ્યધાર્મભિઃ ॥ ૧૦ ॥

૧૦—વિશ્વેભિઃ । સોમ્યમ્ । મધુ । અગ્ને । ઇન્દ્રેણ । વાયુનાં ।
પિશ્વ । મિત્રસ્ય । ધાર્મદેભિઃ ॥ ૧૦ ॥

અ. —હે અગ્નિદેવ । પૂષાભગાદિ દેવો તથા ઇન્દ્ર અને વાયુ તથા
મિત્રદેવની વિભૂતિ-સહવર્તમાન તહાજા ભાગના મધુર સોમરસનું
પ્રાશન કર. ૧૦

ત્વંહોત્તામહર્હિતોગ્નેયત્તેપુસીદસિ ।

સેમનોઽધ્વરંયજ ॥ ૧૧ ॥

૫૦-ત્વમ્ । હોતા । મનુ દહિત । અગ્ને । યજ્ઞેર્પુ । સીદસિ । સઃ ।
 ઇમમ્ । નઃ । અધ્વરમ્ । યૃજ્ઞે ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! મનુષ્યો તુંને હોતા તરીકે સ્થાપિત કરે છે;
 પ્રત્યેક યજ્ઞમાં તુંજ દવ્યવાદક રૂપે બેસે છે; તું અમારા આ
 યજ્ઞને વિધિરહિતપણે પાર પાડ. ૧૧

યુક્ષ્વાહરુપોરથેહૃતિતોદેવરોહિતઃ ।
 તામિદેવાંદૃદ્વાવહ ॥ ૧૨ ॥ ૨૭ ॥

૫૦—યુક્ષ્વ । હિ । અરુપોઃ । રથે । હૃતિઃ । દેવ । રોહિતઃ । તામિઃ ।
 દેવાન્ । દૃદ્વા । આ । વહ ॥ ૧૨ ॥ ૨૭ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! તારી રેહિત નામની ધોડીઓને અથવા રક્ત-
 વર્ણના, ગતિમાન તથા સમર્થ રથને બેઠા અને તે વડે દેવાને
 અર્હો લાવ. ૧૨ (૨૭)

મૂક્ત ૧૪.

૧' દુષઃ = પરિષર્ગા = પરિશર્પા.

૨ કળશઃ = મેધાગ્નિઃ ક્રન્વિજઃ = મેધાગ્ની ક્રત્વિન્ને (કપવો)

૩ અહપતઃ = આહ્યંતિ = આર્હ્યાન કરે છે.

૪ મત્સરાઃ = તૃપ્તિકરાઃ = આનંદદાયક.

૫ દ્રપ્તાઃ = વિદુરૂપાઃ = બિન્દુરૂપે ટપકતા.

૬ અથસ્યથઃ = અથનદેતૂન્ દેવાનિષ્છંતઃ = રક્ષણ કરનાર
 દેવાની કામનાવાળા.

૭ ઘૃતપ્રષ્ઠાઃ = પુષ્ટાંગથેનદોષપ્રષ્ઠાઃ = પુષ્ટાંગતાને લઘ દોષ-
 ખ્યાન પીધાળા.

- ૮ ચદ્વયઃ = ચોદ્ધાર = વહન કરનાર.
 ૯ યજ્ઞાન્ = યજ્ઞનીયાન્ = યજ્ઞનીય.
 ૧૦ યજ્ઞકૃતિ = યજ્ઞકારકાલે યજ્ઞકારયુક્તગામે =
 યજ્ઞકાર સમયે વા યજ્ઞકારયુક્ત યજ્ઞ વિશે
 ૧૧ આત્મો = નિપાત પદ છે.
 ૧૨ ધામસિઃ = તેજામિ. સ્મૃતિવિશેષરૂપે = વિભૂતિઓ પડે.
 ૧૩ અરુણોઃ = ગતિમતી = અભિન (ઋગતી)
 ૧૪ હરિતઃ = હર્તુ સમર્થા = હર જ્વાળે સમર્થ
 ૧૫ રોહિતઃ = તે નામની ગ્રેહીઓ.
 ૧૬ યજ્ઞ = નિષ્પાદય = વિદ્ય દિનાણે પાર પાડ.
-

મરુતઃપિવંતઃક્રતુનાંપાનાદ્યજ્ઞર્પુનાંતન ।

યુયંદિષ્ટાસુદાનવઃ । ૨ ॥

૧૦—મરુતઃ । પિવંતઃ । ક્રતુનાં । પોષાત્ । યજ્ઞમ્ । પુનીર્તન ।
યુયમ્ । દિ । ષ્ઠ । સુદાનવ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે મરુદેવો ! ઋતુસદ પોષાત્ નામના ઋત્વિજના પાત્રમાંથી
સોમગ્રસ્તું પાન કરો. હું દાનચર મરુતો ' તમે યજ્ઞને પાવન
કરનાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છો (માટે) અમાગ યજ્ઞને પવિત્ર કરો. ૨

અભિયજ્ઞગૃણીદિન્નોગ્રાવાંનેષ્ટઃપિવંક્રતુનાં । *

ત્વંદિરંત્નઽધાઅભિં ॥ ૩ ॥

૧૦—અભિ । યજ્ઞમ્ । ગૃણીહિ । નુ. । ગ્નોર્વઃ । નેષ્ટઃ । પિવં ।
ક્રતુનાં । ત્વમ્ । દિ । રંત્નઽધાઃ । અભિં ॥ ૩ ॥

અ૦—હે પત્નીયુક્ત નેષ્ટાદેવ (ત્વષ્ટાદેવ) દેવાની સમીપમાં અમારા
યજ્ઞની પ્રશંસા કર. ઋતુ સદ ગ્રં સોમપાન કર. ગ્રં ઉત્કૃષ્ટ
રત્નોનો નિધિરૂપ છે.

અગ્નૈદેવાંઙ્રહાવંહસાદયાયોનિપુત્રિષુ ।

પરિભૂપપિવંક્રતુનાં ॥ ૪ ॥

૧૦—અગ્નૈ । દેવાન્ । ઙ્રહ । આ । વંહ । સાદૈયં । યોનિર્પૈ । ત્રિષુ ।
પરિં । ભૂપ । પિવં । ક્રતુનાં ॥ ૪ ॥

* ટીપ્પણ—ઙ્રાઈ દેવયજ્ઞવિષે ત્વષ્ટા દેવ નેષ્ટા તરીકે પ્રવર્તેલા તેથી
તેને નેષ્ટા કહે છે.

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! તુ દેવોને અહીં લઇ આવ. તથા દેકાણાના આસન પર તેમને વિરાજિત કર. તેમને અલંકૃત કર. ઋગ્વ સહ તું સોમપાન કર. ૪

બ્રાહ્મણાદિન્દ્રાર્ધસઃપિવાસોર્મમૃતૃન્નુ ।

તવેદ્વિસુખ્યમસ્તૃતમ્ ॥ ૫ ॥

પ૦—બ્રાહ્મણોત્ત । ઇન્દ્ર । ગૌર્વમ । પિવં । નોમમ્ । ઋત્ન । અર્તુ । તવ । ઇત્ । દિ । સુખ્યમ્ । અસ્તૃતમ્ ॥ ૫ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તું આ ધનજૂત બ્રાહ્મણાઓની પાત્રમાથો (અમસમાથો) ઋગ્વ દેવોને અનુસરી સોમપાન કર; કારણકે, ઋગ્વએ સાથે તારે અપિચ્છિત સખ્યભાવ છે. ૫

યુવંદક્ષધૃતવ્રતમિત્રાવરુણદુહર્ધમ્ ।

ઋતુનાયજમાશાયે ॥ ૬ ॥ ૨૮ ॥

પ૦—યુવમ । દક્ષર્ધમ્ । ધૃતવ્રતમ્ । મિત્રાવરુણા । દુહર્ધર્ધમ્ । ઋતુના । યજમ્ । આશયે ॥ ૬ ॥ ૨૮ ॥

અ૦—હે સર્વ કર્મોને ધારણ કરનાર મિત્રાવરુણદેવ ! ઋગ્વ સહ તમે ' અમારા યજ્ઞનો વીકાર કરો; આ પ્રબળ યજ્ઞમા સમગ્ર તૈયારી કરી મૂકી છે. તેના કોઇ પણ શત્રુ વિનાશ કરી શકે તેમ નથી. ' (૨૮)

દ્રવિણોદાદ્રવિણસોગ્રાવંહસ્તાસોઅધ્વરે ।

યજ્ઞેપદેવર્ષીળ્ઞતે ॥ ૭ ॥

પ૦—દ્રવિણ'દ્વદાઃ । દ્રવિણર્ષૈઃ । ગ્રાવંહસ્તાપઃ । અધ્વરે । યજ્ઞેપ્તે । દેવમ્ ઈળ્ઞતે ॥ ૭ ॥

सूक्त १५.

- १ तदोक्षसः = तद्विद्यामाः सख्यदात्पदुदरे स्थापिताः =
तेभ्य निवाम इत्यादि; सर्वदा तदाग उदरे विधे स्थापित.
- २ सादय = उपवेशय = जेनाइ विराजित इ.
- ३ योनिषु = स्थानेषु = स्थान विधे
- ४ ब्राह्मणात् = ब्राह्मणाशंसितस्यद्वात् = ब्राह्मणांशी
५ प्रभाथी.
- ५ राधनः = धनभूतात् (राजात्) = धनभूत (पात्रभाथी)
- ६ अमृतम् = अविच्छिन्नम् = अ-विच्छिन्न (स्तुतिस्त्रायां).
- ७ पोषात् = पोषणामकस्य ऋत्विजः पात्रात् = पोष
नामना ऋत्विजना पात्रभाथी.
- ८ पुनोत्तन = शोधयत = भवित्र इति.
- ९ रमायः = (मास्त्री) पत्नीयुक्त = पत्नीयुक्त.
- १० दक्षम = प्रवृद्धम = प्रवृद्ध (दक्षवृद्धो)
- ११ धृतवत = ह्योक्तवर्माणी = सर्व कर्मेभ्यो धारयु इति.
- १२ दूळमम = दुर्दृढम = शत्रुवदे विनाश इत्यने अशम्य. (दृढ)
- १३ वृषिणमः = धनार्थिनः = धनेच्छु.
- १४ यन्मर्द = संभजामः = श्रीकारीये छीये.
- १५ नेष्ट्रात् = नेष्ट्रसंघोषात् = नेष्ट्राना पात्रभाथी.
- १६ इच्छत = गच्छत = गच्छे. (इच्छतो)
- १७ ददिः = धनस्यदाता = धनदाना.
- १८ अथ = तत् = तस्मात्कारणात् = तथा.
- १९ दीपघ्नी = दीपमानादयनोयाधप्रियुक्ती = दीपमान
आदवनीयादि अग्निवदे युम्.
- २० शुविप्रता = शुद्धवर्माणी = शुद्ध कर्माणा.

૨૧ યજ્ઞવાહતા = યજ્ઞસ્ય નિર્વાહકો = યજ્ઞના નિવાહક.

૨૨ સન્ત્ય = હે ફલપ્રદામિદેવ = હે ૧૬૩૬ અગ્નિદેવ !
(પણુદાને).

સૂક્ત ૧૬.

ઋષિઃ—મેધાતિથિ કણ્વપુત્ર; દેવતાઃ—ધન્વ; છન્દઃ—ગાયત્રી.

આત્વાવહન્તુહરંયોઽવૃષ્ણંસોમંપીતયે ।

ઇન્દ્રંત્વામૂરંચક્ષસઃ ॥ ૧ ॥

૫૦—આ । ત્વા । વહન્તુ । હરંયઃ । વૃષ્ણમ્ । સોમંપીતયે ।

ઇન્દ્રં । ત્વા । સૂરંચક્ષસઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે ધન્વ ! તું સર્વ કામનાને પૂરણ કરનાર છે; આ સોમરસ તૈયાર કરી મકથો છે. ત્યારા હરિધ્વર્ણના અશ્વો તને સોમ-પાનાર્થે આ યજ્ઞમાં લાઇ આવો. સૂર્ય સમાન પ્રકાશપુક્ત ઋષિવિભો મનેાવડે ત્યાર આગમન પ્રગટ કરો. (અર્થાત્ તેઓ ત્યાર સ્તવન કરે છે). ૧

इमाघानाघृतस्नुवोहरिंइहोपंचक्षतः । *

इन्द्रंमुखतमेरथे ॥ २ ॥

૫૦—इमाः । घानैः । घृतस्नुवः । हरि । इह । उप । वक्षतः ।

इन्द्रम् । । मुखतमे । रथे ॥ २ ॥

+ ૧ હર્યોઃ સ્થાત । તૈ૦ સં. ૧-૪-૨૮ ૨ હરિ-
મ્યાત્યેન્દ્રો દેવતાંગમયતુ । તૈ૦ સં. ૧-૬-૪.

અ૦—(વેદિમા) આ ઘીથી ટપકતા રાધેલા યવનકુલાદિ તૈયાર છે, સુખસામગ્રીવાળા રથમા બેસાડી હરિદ્વર્ણના અશ્વો ઇન્દ્રને અહીં લાવે ૨

इन्द्रं प्रातर्हवामह इन्द्रं मयत्पंच्वरे ।

इन्द्रसोमस्य पीतये ॥ ૩ ॥

૫૦— इन्द्रम् । प्रात । हवामहे । इन्द्रम् । प्रह्वयति । अघ्वरे । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये ॥ ૩ ॥

અ૦—પ્રાત સતન સમયે અમે ઇન્દ્રનુ આર્ધ્ધાન કરીએ છીએ, સોમયાગનો આરભ થતા માધ્યહ્નિસવન સમયે તેનુ આર્ધ્ધાન કરીએ છીએ, યજ્ઞસમાપ્તિ સમયે (તૃતીય સ્તવન સમયે) પણ સોમપાનાર્થે તેનુ આર્ધ્ધાન કરીએ છીએ ૩

उपनः सुतमागं हि हरिभिरिन्द्रकेशिभिः ।

सुते हित्वा हवामहे ॥ ૪ ॥

૫૦— उप । न । सुतम् । आ । गृहि । हरिंहभि । इन्द्र । केशिभि । सुते । हि त्वा । हवामहे ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! આ લાખી યાગવાળા અશ્વોને બેડી અહીં આવ્યું; આ સોમરસ દાઢેનો છે તેથીજ તુને દાઢ મારીએ છીએ ૪

सेमनः स्तोममागुपेदंसरनंसुतम् ।

गौरोनर्पितः पित्र ॥ ૫ ॥

૫૦— स । इमम् । न । मनोमम् । आ । गृहि । उप । इडम् । सवनम् । सुतम् । गौरै । न । नृपित्र । चि ॥ ૫ ॥ ૩૦ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! આ અમારી સ્તુતિ સાંભળા તુ અહીં આવ્યું;

દેવયતની સમીપમા આ સોમરસ કાઢેલો છે તેનો તું સ્વી-
કાર કર. તૃપાકાત મૃગની પેટે તું ઉત્સુકતાથી તેનું પાન
કર. ૫ (૮૦)

इमेसोमोसइन्दवःसुतासोअधिर्वहिषि ।

ताँइन्द्रसहसेपिव ॥ ६ ॥

૧૦—હમે । સોમોસઃ । ઇન્દવૈઃ । સુતાસઃ । અધિર્ । વૈર્હિષિ । તાન્ ।
ઇન્દ્ર । સહસે । પિવ ॥ ૬ ॥

અ૦—યતમા પુષ્કળ સોમરસ કાઢી વેદિ ઉપર પાત્રોમા આ તેપાર
કયો છે. હે ઇન્દ્ર ! બળાર્થે તેનું પ્રારાધન કર. ૬

अयंतेस्तोमोअग्रियोन्हृदिस्पृगस्तुशन्तमः ।

अध्रासोमंसुतंपिव ॥ ७ ॥

૧૦—અયમ્ । તે । સ્તોમઃ । અગ્રિયઃ । હૃદિસ્પૃક્ । અસ્તુ ।
શમ્હતમઃ । અધ્રં । સોમમ્ । સુતમ્ । પિવ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર ! તારાં આ સ્તોત્ર એટલું હૃદયસ્પર્શી તથા આત્મંત
મુખકર છે. તેનો સ્વીકાર કરી તું આ પીથેલ સોમરસનું
પ્રારાધન કર. ૭

विद्वमित्सर्वनंसुतमिन्द्रोमद्रायगच्छति ।

वृत्रहासोमंपीतये ॥ ८ ॥

૧૦—વિદ્વમ્ । સર્વનમ્ । સુતમ્ । ઇન્દ્રઃ । મદ્રાય । ગચ્છતિ ।
વૃત્રહા । સોમંદપીતયે ॥ ૮ ॥

અ૦—શત્રુઓનો સંહાર કરનાર આ ઇન્દ્ર, સર્વેય મોખયાગ મધ્યે
મોખપાનાથ બન્ય છે. એમા એને ધણો આનંદ થાય છે. ૮

સેમન્નઃકામપાપૃંણગોભિરચ્ચૈઃશતક્રતો ।

સ્તવામત્વાસ્વાધ્યઃ ॥ ૯ ॥ ૩૧ ॥

૫૦— મ । ઇમમ્ । નુ । કામમ્ । આ । વૃંણ । ગોભિઃ । અચ્ચૈઃ ।

શતક્રતો । સ્તવામ । ત્વા । સુદ્ધૌઽધ્યઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે પગકમળાલી ઇન્દ્ર ! તું અમારી ગાય તથા અશ્વાદિ
ધનસિદ્ધિની કામના સર્વતઃ પરિપૂર્ણ કર. અમે એકાગ્રચિત્તથી
ત્વાં ધ્યાન કરીએ છીએ ૯ (૩૧)

મૂક્ત ૧૬.

૧ સૂરચક્ષમઃ = સૂર્યસમાનપ્રકાશયુક્તાઃઋતિયજ્ઞાઃ = સૂર્ય
મમાન પ્રકાશયુક્ત ઋતિજ્ઞે.

૨ ધાનાઃ = ભૃટયયતળ્લુલાનુદ્વિદય (ધીયતે इति धानाः) =
ગધેય યવનાદિવાદિ.

૩ પ્રયતિ = પ્રગच्छति, પ્રારમ્ભયતમાનેસતિ = પ્રારંભ
કર્તા.

૪ ગૌર = મૃગ = મૃગ.

૫ ઇન્દય = ક્લેદનયુક્તાઃ (उन्दीक्लेदने) = દુષ્કર્મો; ગણતો.

૬ ચર્દિપિ = યજ્ઞો = યજમા.

૭ નદસે = ઘટાર્થે = અવાર્થ.

૮ દૃદિન્પૃક્ = મનમિઅગીઠતઃ = હૃદયસ્પર્શી.

૯ અથ = સ્તુતેઃ અનંતરમ્ = આ યજ્ઞતિ રીકારી તે પછી.

૧૦ વિશ્વમિત્ = સર્વમપિ = સર્વે.

૧૧ આપૃણ = મધેતઃ પૂરય = સર્વતઃ પરિપૂર્ણ કર.

૧૨ સ્વાધ્યઃ = સુદ્ધસર્વતોધ્યાનયુક્તા મન્તઃ = એકાગ્ર ચિત્તથી.

सूक्त १७.

ऋषिः—भेधातिथि कण्वपुत्र; देवताः—धन्, वरुण; छन्दः—१.३.६—८
गायत्री, ४, ५ पाठनियुक्त.

इन्द्रावरुणयोरहंसभ्राजोरवुआवृणे ।

तानोमृच्छातईदृशे ॥ १ ॥

प०— इन्द्रावरुणयोः । अहम् । तमहराजोः । भवः । आ । वृणे ।
ता । नः । मृच्छातः । ईदृशे ॥ १ ॥

अ०—हे धन् तथा वरुणदेव ! तमे सभ्राह्, अथवा (२) सुहर
कतिवाजा छे। हुं' रक्षार्थं योभेर तभारी करुण भाग्यं धुं.
ते करुणार्थी अभने सुख प्राप्त हो. १

गन्ताराहिस्थोर्वसेहवविप्रस्यमावतः ।

धूर्ताराचर्पणीनाम् ॥ २ ॥

प०— गन्तारा । हि । स्यः । अवसे । हवत् । विप्रस्य । मावतः ।
धूर्तारा । चर्पणीनाम् ॥ २ ॥

अ०—हे धन् तथा वरुणदेव ! तमे निश्चये, भक्षार जेवा आत्मसु
ऋतिवर्नी हाड सावणी अनुष्ठानानुं रक्षाय करवा सदा प्रवृत्त
हो छे; तमे प्राप्तिमात्रना पोषणकर्ता छे. २

अनुक्रामंतर्पयेयामिन्द्रावरुणरायआ ।

तावानेदिष्ठमामहे ॥ ३ ॥

प०— अनुक्रामम् । तर्पयेयाम् । इन्द्रावरुणा । रायः । आ । ता ।
वाम् । नेदिष्ठम् । ईमहे ॥ ३ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર તથા વરુણદેવ ! તમારી અભિલાષા અનુસાર સંપત્તિ અર્પણ કરી અમને યોગે તૃપ્ત કરો, તમે અમને અત્યંત સમીપવર્તી હો. એમ માગીએ છીએ (અર્થાત્ અમને વગર વિલંબે સંપત્તિ પ્રાપ્ત હો.) ૩

યુવાકુહિશર્ચીનાંયુવાકુંસુમતીનામ્ ।

મુયામંવાજદાન્નામ્ ॥ ૪ ॥

૫૦—યુવાકું । હિ । શર્ચીનામ્ । યુવાકું । સુદમતીનામ્ । મુયામં । વાજદાન્નામ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—અમાગ વરુકર્મમા, પયસાદિ વડે મિશ્રિત સોમરૂપી દ્રવિ તેવા છે: શોભન બુદ્ધિવાળા ઋત્વિજો નાના પ્રકારના સ્તુત્ય ગુણોવડે મિશ્રિત ગ્તોત્ર ગાય છે. અમે (તમારી કૃપાવડે) અન્નપ્રદ પુરુષો મધ્યે શ્રેષ્ઠ યજ્ઞએ. ૪

इन्द्रःसहस्रदाब्नांवरुणःशंस्यानाम् ।

ક્રતુર્ભવત્યુત્થ્યઃ ॥ ૫ ॥ ૩૨ ॥

૫૦—इन्द्रः । सहस्रदाब्नाम् । वरुणः । शंस्यानाम् । कर्तुः । भवति । उत्थ्यः ॥ ૫ ॥

અ૦—દાનરીશો મધ્યે ઇન્દ્ર એવ ધનદાતા છે, સ્તુત્ય દેવો મધ્યે વરુણ અત્યંત શ્રુત્ય છે. ૫ (૨૦)

तयोरिदवंसावयंसनेमनिचंधीमहि ।

ત્યાદુતપ્રરેચનમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦—तयो । इत । अवासा । वयम् । सनेम । नि । च । धीमहि । म्यात् । उत । प्ररेंचनम् ॥ ૬ ॥

અ—તે દેવોના જ સંરક્ષણથી (કૃપાથી) અમને પુષ્કળ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; તેઓ જ અમારા દ્રવ્યનિધિને સાચવનાર છે; અમને આથી પણ અધિક સંપત્તિ પ્રાપ્ત હો. ૬

इन्द्रावरुणवामहं हुवे चित्राय राधसे ।

अस्मान्सुजिग्युपस्कृतम् ॥ ७ ॥

૧૦— इन्द्रावरुणा । वाम् । अहम् । हुवे । चित्राय । राधसे ।
अस्मान् । सु । जिग्युपः । कृतम् ॥ ७ ॥

અ—હે ઇન્દ્ર તથા વરુણદેવ ! નાના પ્રકારની સંપત્તિની ઇચ્છાથી હું તમારૂં આર્જન કરું છું; અમને રી રીતે વિજયશાળી કરો. ૭

इन्द्रावरुणानुवांसिपांसन्तीपुधीष्व ।

अस्मभ्यं शर्मयच्छतम् ॥ ८ ॥

૧૦— इन्द्रावरुणा । नुं । नु । वाम् । सिपांसन्तीषु । धीषु । आ ।
अस्मभ्यम् । शर्म । यच्छतम् ॥ ८ ॥

અ—હે ઇન્દ્ર તથા વરુણદેવ ! અમારું મન સદા તમારા વિષે જ આસક્ત રહે છે; અમને સર્વવ્યાપી સુખ જલ્દી અર્પણ કરો. ૮

प्रवामश्नोतुसुष्टुतिरिन्द्रावरुणयां हुवे ।

यामृधार्थेसुधस्तुतिम् ॥ ९ ॥ ३३ ॥

૧૦— प्र । वाम् । अश्नोतु । सुष्टुतिः । इन्द्रावरुणा । याम् ।
हुवे । याम् । ऋधार्थे । सुधस्तुतिम् ॥ ९ ॥ ३३ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્ર તથા વરુણદેવ ! હું આ મુન્દર સ્તોત્રોત્તરે તમારી બન્નેની ભેળા સ્તુતિ કરું છું; તે આપનો મહિમા વધારનારી છે; તમે આ સ્તુતિને સ્વીકારો. ૯ (૩૩)

મૂક્ત ૧૭.

- ૧ અયઃ = રક્ષણમ્ = રક્ષણ.
- ૨ માચત = મદિપ્રધસ્ય = મહારા બેવાની.
- ૩ શશ્વોનામ્ = અત્મદોષ કર્મણાંસંબંધિસોમરૂપંદયિમ્ = અમારા કર્મ સંબંધી સોમરૂપી દેવ.
- ૪ મદસ્રદાઠનામ્ = મદસ્રસંસ્થાક ધનપ્રદાનાં મધ્યે = દાનધીર મધ્યે.
- ૫ ક્રતુઃ = ધનદાનસ્યકર્તા = ધનદાતા.
- ૬ પ્રરેચનમ્ = પ્રકર્ષેણ અધિકમ્ = પ્રકર્ષપણે અધિક.
- ૭ નૂનુ = અતિશયેન ક્ષિપ્રમ્ = જલ્દી.
- ૮ નિપાસન્તીષુ = નનિતુ = સંભવતું સમ્યક્ પસેવિતુ મિલ્હન્તીષુ = ત્તારા સેવન કરવાની કચ્છાવાળી.
- ૯ ઋધાયે = વધાયે (ઋધુર્વૃદ્ધો) = મહિમા વધારનારી છે.
- ૧૦ મદસ્તુતિમ્ = મદસ્તુતિર્યસ્વાંસુષ્ટુતીતામ્ = ભેળા સ્તુતિવાળી.
- ૧૧ ઘર્ષણીનામ્ = મનુષ્યાણામ્ (કુર્ષ્ણ)
- ૧૨ યુવાકૃ = મિશ્રિત (યુનિ)

સુક્ત ૧૮.

ઋષિ -મેધાતિથિ કપવપુત્ર, દેવતા:-૧-૩ બ્રહ્મણ્યપતિ, ૪ બ્રહ્મણ્ય
સ્પતિ, ૫-૬ અને મોમ, ૫ બૃહસ્પતિ
અને દક્ષિણા, ૬-૮ સદસ્પતિ, ૮ સદ
સ્પતિ અથવા નગશત્ર ઇન્દ્ર:-ગાયત્રી

સોમાન્સ્વરણઋણુહિર્બ્રહ્મણસ્પતે ।

કૃશોર્વન્તયઔશિજઃ ॥ ૧ ॥ *

૧૦- સોમાન્મ । સ્વરણમ્ । કૃણુહિ । બ્રહ્મણ । પતે । કૃશોર્વન્તમ્ ।
ય । ઔશિજ ॥ ૧ ॥

અ-હે બ્રહ્મણ્યસ્પતિ દેવ । મે મોમરસ તાલ્યો છે ઔશિજ
(ઊશિજના પુત્ર) કૃશીવાનલી પેટે દેવો મધ્યે અને પ્રખ્યાત
કૃ ૧

યોરેવાન્યોઅમીવૃહાવંસુવિત્ષુષ્ટિર્વર્ધનઃ ।

સર્નઃસિપક્તુયસ્તુરઃ ॥ ૨ ॥ *

* ૧ પતંચૈપરઆદ્નાર કૃશોર્વાઔશિજોઘીત દૃશ્ય
આયસસ્રસદસ્યુ પૌરુકુત્સ્ય પ્રજાકામાઅચિન્વત । તે૦ સ૦
૫-૬-૫ ૨ અહકશોર્વાઋષિરસ્મિવિપ્ર । ઋ૦ ૬-૬-૨૫
૩ સોમાન્સ્વરણમિત્યાહસોમપીથમેધાવરુન્ધે કૃણુહિ બ્રહ્મ
ણસ્પતિત્યાહ બ્રહ્મણર્ચંસમેધાવરુન્ધે । તે૦ સ૦ ૧-૫-૭
૪ ૧ અગ્નિવાનૈવદર્ભસ્તવ । તે૦ વ્રા૦ ૨-૨-૧ ૨
ઉપદગ્ધાણિહરિવ । ઋ૦ સં૦ ૧-૧-૫ ૩ દેર્વાં ઇન્દ્ર ।
તે૦ સ૦ ૨-૨-૧૨

અ૦—હે ઇન્દ્ર તથા વરુણદેવ ! હું આ સુદર ઓત્રોત્રો તમારી
બન્નેની બેળી સ્તુતિ કરૂ છું, તે આપનો મહિમા વધારનારી
છે, તમે આ સ્તુતિને સ્વીકારો. ૯ (૩૩)

મૂક્ત ૧૭.

- ૧ અથઃ = રક્ષણમ્ = રક્ષણ
- ૨ માયત = મદિષધસ્ય = મદારા જેવાની.
- ૩ શચીનામ્ = અરમદોય કર્મણાંસંવંધિસોમરૂપહવિમ્ =
અમારા કર્મ સબધી સોમરૂપી દેવિ
- ૪ મહસ્ત્રદાઢનામ્ = મહસ્ત્રસરૂપાક ધનપ્રદાનાં મધ્યે =
દાનનીરૂ મધ્યે
- ૫ ક્રતુઃ = ધનદાનસ્યકર્તા = ધનદાતા.
- ૬ પ્રરેચનમ્ = પ્રકર્ષેણ અધિકમ્ = પ્રકર્ષપણે અધિક
- ૭ નૂનુ = અતિશયેન ક્ષિપ્રમ્ = જલ્દી.
- ૮ નિષામન્તોષુ = નનિનુ = મંભક્તુ સમ્યક્ પસેવિતુ
મિચ્છન્તોષુ = ત્યાગે સેવન કરવાની હઠાવાળા.
- ૯ ઋધાથે = વર્ધાથે (ઋધુવૃદ્ધી) = મહિમા વધારનારી છે.
- ૧૦ મધસ્તુતિમ્ = સદસ્તુતિચંચ્યાંમુષ્ટુતૌતામ્ = બેળી
સ્તુતિવાળું.
- ૧૧ ચર્ચણીનામ્ = મનુષ્યાણામ્ (કૃષ્) = પ્રાણીમાનનો.
- ૧૨ યુગાકૃ = મિશ્રિત (યુમિશ્રણે) = મિશ્રિત.

સુક્ત ૧૮.

ઋષિ:-મેધાતિથિ કપવપુત્ર; દેવતા:-૧-૩ બ્રહ્મણ્યપતિ, ૪ બ્રહ્મણ્ય-
પતિ; ૫-૬ અને શ્રોમ; ૫ બૃહસ્પતિ
અને દક્ષિણા; ૬-૮ સદસ્પતિ; ૯ સદ-
સ્પતિ અથવા નગશંસ છન્દઃ-ગાયત્રી.

સોમાનંસ્વરણંકૃણુહિવ્રહ્મણસ્પતે ।

કૃક્ષીવંન્તંયઐશિજઃ ॥ ૧ ॥ *

૫૦- સોમાનંમ્ । સ્વરણંમ્ । કૃણુહિ । વ્રહ્મણ । પતે । કૃક્ષીવંન્તમ્ ।
યઃ । ઐશિજઃ ॥ ૧ ॥

અ૦-હે બ્રહ્મણ્યપતિ દેવ ! મે શ્રોમરસ કાલ્યો છે. ઐશિજ
(ઉશિજના પુત્ર) કૃક્ષીવાનની પેઠે દેવો મધ્યે મને પ્રખ્યાત
કરે. ૧

યોરેવાન્યોર્અમીવુહાર્વમુવિત્પુંષ્ટિર્વર્ધનઃ ।

સનઃસિપક્તુયસ્તુરઃ ॥ ૨ ॥ ×

* ૧ પતંવૈપરઆટ્નારઃકૃક્ષીર્વાઐશિજોષીત દ્રવ્યઃ
શ્રાયસશ્વસદસ્યુ.પૌરુકુત્સ્યઃપ્રજાકામાઅચિન્વત । તૈ૦ સં૦
૫-૬-૫ ૨ અહકૃક્ષીર્વાઐશિજરસ્મિધિષ । ઋ૦ ૬-૬-૨૫,
૩ સોમાનંસ્વરણમિત્યાહસોમપીયમેવાધરુન્ધે કૃણુહિ બ્રહ્મ-
ણસ્પતિત્યાહ વ્રહ્મણર્ચસમેવાધરુન્ધે । તૈ૦ સં૦ ૧-૫-૭.

× ૧ અગ્નિવાનવૈદર્ભસ્તયઃ । તૈ૦ ઘા૦ ૨-૨-૧. ૨
ઉપવ્રહ્માણિહરિયઃ । ઋ૦ સં૦ ૧-૧-૫ ૩ રેર્વા ઇન્દ્ર ।
તૈ૦ સં૦ ૨-૨-૧૨

૫૦— યઃ । રેવાન્ । યઃ । અમીઢૃૃહા । વસુઢૃવિત્ । પુષ્ટિઢૃવર્ધનઃ ।
સઃ । નઃ । સિર્સૃત્તુ । યઃ । તુરૈઃ ॥ ૨ ॥

અ૦—જે ધનવાન, જે રાગનાશક, ધનલબ્ધા, પુષ્ટિનો વધારનાર,
તથા જે શીઘ્ર ફલપ્રદ છે તે (બ્રહ્મણસ્પતિ) અમારા ઉપર
અનુગ્રહ કરે. ૨

માનુઃશંસોઅરંરુપોઘૂર્તિઃપ્રણહૃમર્ત્યસ્ય ।
રક્ષાણોબ્રહ્મણસ્પતે ॥ ૩ ॥

૫૦— મા । નઃ । શંસીઃ । અરંહૃગઃ । ધૂર્તિઃ । પ્રણહૃ । મર્ત્યસ્ય ।
રક્ષ । નઃ । બ્રહ્મણઃ । પતે ॥ ૩ ॥

અ૦—અમારા સમીપવર્તી ઉપદ્રવ કરનાર યત્રુનો દિઃસક શાપ અમને
કદાપિ પ્રાપ્ત ન હો. હે બ્રહ્મણસ્પતે ! અમારું સંરક્ષણ
કર. ૩

સઘાઘ્રીરોનરિપ્યતિયમિન્દ્રોબ્રહ્મણસ્પતિઃ ।
સોમોઢિનોતિમર્ત્યમ્ ॥ ૪ ॥

૫૦— સઃ । ઘ્રી । ઘ્રીરઃ । ન । રિપ્યતિ । યમ્ । ઇન્દ્રઃ । બ્રહ્મણઃ ।
પતિઃ । સોમઃ । હિનોતિ । મર્ત્યમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—ઈન્દ્ર, બ્રહ્મણસ્પતિ, તથા સોમદેવ જે યજમાનનું સંરક્ષણ કરે
છે તેજ વીર થાય છે. તે વિનાશ પામતો નથી. ૪

ત્યંતંબ્રહ્મણસ્પતેસોમૃન્દ્રમર્ત્યમ્ ।
દક્ષિણાણાત્વંદેસઃ ॥ ૫ ॥ ૩૪ ॥

૫૦—ત્વમ્ । વ્રક્ષણઃ । પતે । સોમઃ । ઇન્દ્રઃ । ત્રુ । મર્ત્યમ્ । દક્ષિણૌ ।
પાતુ । અંહેસઃ ॥ ૬ ॥ ૩૪ ॥

અ૦—હે વ્રક્ષણુરપતે ! તું સોમ, ઇન્દ્ર, તથા દક્ષિણાદેવ, તે અનુ-
શાતાને પાતકમાથી ઉગારે. ૫ (૩૪)

સદમસ્પતિમદ્ભુતંપ્રિયમિન્દ્રસ્યકાર્મ્યમ્ ।
સુનિમેધાર્મયાસિપમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦—સદમઃ । પતિમ્ । અદ્ભુતમ્ । પ્રિયમ્ । ઇન્દ્રસ્ય । કાર્મ્યમ્ ।
સુનિર્મ્ । મેવાર્મ્ । અર્યૌસિપમ્ ॥ ૬ ॥

અ૦—સદસ્પતિ (ગૃહદેવતા) દેવ, આશ્વપકારક, ઇન્દ્રનો વિપ્ર-
સખા, કામપૂરક તથા વાંછિત ધન અર્પણ કરનાર છે હું
તેની પાસે બુદ્ધિયાચ્છા કરું છું. ૬

યસ્માદ્દુતેનસિધ્યંતિયજ્ઞોવિંપશ્ચિતશ્ચન ।
સધીનાંયોર્ગમિન્વતિ ॥ ૭ ॥

૫૦—યસ્માત્ । દુતે । ન । સિધ્યંતિ । યજ્ઞ । વિંપશ્ચિત્ ।
ચૈન । સઃ । ધીનામ્ । યોર્ગમ્ । ઇન્વતિ ॥ ૭ ॥

અ૦—વિદ્વાન્ યજ્ઞમાનનો પણ યજ્ઞ જોતી સદાચ્છ વિના સિદ્ધ થતો
નથી તે સદસ્પતિ દેવ, અમને બુદ્ધિયોગ વા કમયોગ સિદ્ધ
કરે છે અર્થાત્ અમારા યજ્ઞને પરિપૂર્ણ કરે છે ૭

આદદ્ધનોતિહવિષ્કૃતિમાર્ચ્વકૃણોત્યધ્વરમ્ ।
હોત્રાદિવેપ્રગન્ધતિ ॥ ૮ ॥

૫૦- ઓતૈ । ઋઘ્નોતિ । હવિઃકૃતિમ્ । પ્રૌઞ્ઞમ । કૃણોતિ ।
અન્વરમ્ । હોત્રા^{૨૧} । દેવેષુ । ગચ્છતિ ॥ ૮ ॥

અ૦—હવિરજ અર્પણ કરનાર યજ્ઞમાનને આ સદસ્પતિ દેવ તરત જ ફલમિદ્ધિ આપે છે; તથા યજ્ઞને વિધિરક્ષિત પરિસમાપ્તિને પહોંચાડે છે અને નિમત્રેલ દેવતા સતૃપ્ત થઈ દેવો પાસે જઈ યજ્ઞમાનની પ્રશંસા કરે છે અથવા (૨) અમારી સ્તુતિશ્રી વાણી દેવોને પ્રાપ્ત થાય છે. ૮

નરાશસંસુદૃષ્ટમપર્શ્યંસપ્રથંસ્તમમ્ । *

દિવોનસર્ગમસ્ત્વસમ્ ॥ ૯ ॥ ૩૫ ॥

૫૧- નરાશસમ્ । સુદૃષ્ટમમ્ । અર્પશ્યમ્ । સુપ્રથઃકૃતૈર્મમ્ । દિવઃ ।
ન । સર્ગમસ્ત્વસમ્ ॥ ૯ ॥ ૩૬ ॥

અ૦—મનુષ્યો વડે શંસનીય એવા સદસ્પતિ દેવનું અથવા નરાશસ નામના દેવનું મને આજે જ શાસ્ત્રદૃષ્ટિયા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તે અત્યંત પરાક્રમી, અતિશય પ્રખ્યાત તથા હુસોકની માફક તેજસ્વી છે ૯ (૩૫)

સૂક્ત ૧૮

૧ સ્વરણમ્ = દેવેષુ પ્રકાશનવન્તમ્ = દેવો મધ્યે પ્રખ્યાત.
(સ્વૃશઙ્કદોડપતાપયોઃ)

૨ સોમાનમ્ = અભિપથસ્યકર્તાર માં અનુષ્ટાતારમ્ =
સોમરસ કાઢનાર હુ-અનુષ્ટાતાને (ધુજ્અમિપથે)

* પ્રજાવેનરોધાકશસઃ । પે૦ વ્રા૦ ૨-૪.

- ૩ કક્ષીયન્તમ (દય) = કક્ષિનું નામ છે. અહીં દય શબ્દ અધ્યાહાર્ય છે.
- ૪ અમીયદ્વા = ગંગાનાં હન્તા = રોગનાશક (અમરોગે .
- ૫ ત્વરઃ = ત્વરોપેતઃ શીઘ્રફલપ્રદઃ = શીઘ્ર ફલપ્રદ (તુર ત્વરણે).
- ૬ નિપક્તુ = સેવતાં અનુગ્રહણાતુ = અનુગ્રહ કરે.
- ૭ અરુરુપઃ = ઉપગ્રવંકર્તુમસ્મત્સમીપપ્રાપ્તસ્ય = ઉપગ્રવ કરવાને અમારી સમીપમાં આવનાર (ઋગતૌ)
- ૮ શમઃ = અધિક્ષેપઃ = શાપ.
- ૯ પ્રગક્ = સપૃગ્વતુ = પ્રાપ્ત હો (પૃચ્છીસંપર્કે).
- ૧૦ ધૃતિઃ = દિસકઃ = દિસક (ધુષીદિસાયાં)
- ૧૧ ય = યવ = જ.
- ૧૨ દિનોતિ = પ્રાપ્નોતિવર્ધયતિવા (દિગતીવૃદ્ધૌ) = પ્રાપ્ત થાય છે વા સંરક્ષણ કરે છે.
- ૧૩ દક્ષિણા = દેવનું નામ છે (દક્ષવૃદ્ધૌ).
- ૧૪ સ્તનિમ્ = ધનસ્યદાતાશમ્ = ધન અર્પણ કરનાર.
- ૧૫ મેઘાં = મેઘાં (લઙ્ઘુમ્) = ભુદિયાથા અર્થે.
- ૧૬ અપાસિધમ્ = પ્રાપ્તયાન્ = પ્રાપ્ત થયો છું.
- ૧૭ હ્સ્વતિ = વ્યાપ્નોતિ = વ્યાપ્ત કરે છે (હિવિવ્યાપ્તૌ).
- ૧૮ માત્ = હવિર્દાનાનન્તરમેષ = હવિરન્ન અર્પણ કર્યા પછી તરત જ.
- ૧૯ પ્રાજ્ઞમ્ = પ્રકર્ષેણગચ્છન્ત અધિષ્ઠ્ઠેનપરિસમાપ્તિયુક્તમ્ = વિધનગ્રહિત પરિસમાપ્તિયુક્ત.
- ૨૦ હોત્રા = હયમાનાદેવતાસ્તુતિરુપાધાકવા = નિમંત્રિત દેવતા અથવા રતોત્ર.

૨૨ નપ્રથસ્તમમ્ = અતિશયનેપ્રક્રયાતમ્ = અતિશય પ્રખ્યાત
(પ્રથમપ્રક્રયાતે)

૨૩ સદ્ગમલ્લનમ્ = (સદ્ગમહોયસ્ય) સપ્રાપ્તતેજસ્કમ્ = તેજસ્વી.

૨૪ ઘન = અપિ = પણ

સૂક્ત ૧૯.

ઋષિ — મેધાતિથિ, દેવતા — અગ્નિ અને મરુત, છંદઃ — ગાયત્રી

પ્રતિત્યચાર્લમ્-વરગોંણીયાયપ્રહૃયસે ।

મરુદ્ધિરગ્નઆગંહિ ॥ ૧ ॥

પ૦— પ્રતિ । ત્યમૈ । ચાર્લમ્ । અન્વરમ્ । ગોઠપીયૌયે । પ્ર ।
હ્યમ્ । મરુદ્ધિર્મિ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૧ ॥

અ૦— તને દરેક સુદર યજ્ઞ વિશે સોમપાનાર્થ બોલાવે છે મરુતો
સહ હે અગ્નિદેવ ! તુ આવ્ય ૧

નૃહિદેવોનમ્તર્યોમહસ્તવ્રકતુપરઃ ।

મરુદ્ધિરગ્નઆગંહિ ॥ ૨ ॥

પ૦— નૃ । હિ । દેવ । ન । મર્ત્ય । મહ । તર્વ । વ્રતુમ્ । પર ।
મરુદ્ધિર્મિ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૨ ॥

અ૦— ॥ અતિ શ્રેષ્ઠ કે નિશ્ચ, ત્હાગ કર્મનુ ઉલ્લધન કરનાર
દેવ તથા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ હોતા નથી, અર્થાત્ જે મનુષ્યો
ત્હારો યજ્ઞ કરે છે તથા જે દેવો તે યજ્ઞમાં ભાગ લે છે તેજ
ઉત્કૃષ્ટ હોય કે મરુતો સહ હે અગ્નિદેવ ! તુ આવ્ય ૨

* યેમહોરજસોવિદુર્વિશ્વેદેવાસોઅદ્રુહઃ ।

મરુદ્ધિરગ્નઆગંહિ ॥ ૩ ॥

પ૦—યે । મહૈઃ । રજમૈઃ । વિદુઃ । વિશ્વૈઃ । દેવામઃ । અદ્રુહઃ ।

મરુતદ્ધિમિઃ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૩ ॥

અ૦—જે ઉદકવર્ષણ પ્રકારને બાધુનાર, કાતિવાળા, તથા દ્રોહરહિત (સર્વ ભૂતોપકારી) છે તે સર્વેય (સાતગણ) મરુતોસહ, હે અગ્નિદેવ ! તું આવ્યુ. ૩

યદગ્રાઅર્કમાનુચુરનાધૃષ્ટામઓજસા ।

મરુદ્ધિરગ્નઆગંહિ ॥ ૪ ॥

પ૦—યે । ડગ્રાઃ । અર્કમ્ । આનુચુઃ । અનાધૃષ્ટાસઃ । ઓજમા ।

મરુત્દ્ધિમિઃ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૪ ॥

અ૦—જે મરુતો તીવ્ર સત્તા (વર્ષણ વડે) ઉદકને સંપાદન કરનાર, બળમાં કોઈ વડે ન હારે તેવા છે તેઓ સહ હે અગ્નિદેવ ! તું (અહીં) આવ્યુ. ૪

* સસ્રગણધૈમરુતઃ । તૈ૦ સ૦ ૨-૨-૬. ૨ ડદીર

યથામરુતઃસમુદ્રતોયૂયંવૃષ્ટિર્વર્ષયથાપુરીપિણઃ । ઋ૦ સં૦ ૪-૩-૧૭. ૩ મરુતાંપૃષ્ઠતયઃસ્થ । તૈ૦ ટ્રા૦ ૩-૩-૯.

૯૫—આપો યા અર્કઃ । સોર્ચન્નચરત્તસ્યાર્ચતઆપોજા-
યન્તાર્ચંતોયૈમેકમમૂદિતિતદેષાર્કત્યમિતિ । સજગત્સૃષ્ટયા
દિરપયગર્ભેડક સ્પૃધુમુચુકઅર્ચન્ ડકસન્યસંકલ્પન્યમહિ
મપ્રહ્યાપનેન સ્વાત્માને પૂજયન્નચરત્ તથા પૂજયતોદિર-
પયગર્ભેસ્યસકાશાદુદકમુત્પન્નંતદાનીમર્ચંતોમનઃ કમમૂદિ-
ત્યધોચત્ તેનોદકસ્યાર્કનામનિષ્પન્નમ્ ॥

યેશુભ્રાગ્નોરવર્ષસઃસુક્ષ્મગ્રામોરિશાડ્દસઃ ।

મુરુદ્ધિરમ્નુઆગર્હિ ॥ ૫ ॥ ૩૬ ॥

પ૦—યે । શુભ્રા । ગ્નોરવર્ષસઃ । મુદ્ધસગ્રામ । રિશાડ્દસઃ ।

મુસ્તદ્ધિમિં । અગ્નુ । આ । ગૃહ્ણિ ॥ ૫ ॥ ૩૬ ॥

અ૦—જે સોબન સ્વરૂપવાળા, ઉગ્રસ્વરૂપ ધારણ કરનાર, સોબન સપત્તિ વાળા અને શત્રુઓનો વધ દગ્ધવામા કુશળ છે તે મરતો સદ હે અગ્નિદેવ । ઇ આપ્યુ ૫ (૩૬)

યેનાઋસ્વાધિરોચનેદિવિદેવાસઆસંતે ।

મુરુદ્ધિરમ્નુઆગર્હિ ॥ ૬ ॥

પ૦—યે । નાર્કસ્યં । અધિં । રોચને । દિવિ । દેવાસં । આસંતે ।

મુસ્તદ્ધિમિં । અગ્ને । આ । ગૃહ્ણિ ॥ ૬ ॥

અ૦—દેદીપ્યમાન ધ્રુવોકમા જે સુર્યસોહ ઉપર વિરાજમાન રહેવા ડ તે મરતોસદ હે અગ્નિદેવ । ઇ આપ્યુ ૬

યદૈર્લ્યન્તિર્પર્વતાન્તિરઃસમુદ્રર્ણવમ્ ।

મુરુદ્ધિરમ્નુઆગર્હિ ॥ ૭ ॥

પ૦—યે । દૈર્લ્યન્તિર્ । પર્વતાન્ । તિરઃ । સમુદ્રમ્ । અર્ણવમ્ ।

મુસ્તદ્ધિમિં । અગ્ને । આ । ગૃહ્ણિ ॥ ૭ ॥

અ૦—જે મેધોને અપાયમાન કરે છે તથા ઉદ્ધકયુક્ત સમુદ્રને જે આન્દોલિત કરે છે તે મરતોસદ હે અગ્નિદેવ । ઇ આપ્યુ ૭
આયેતન્વન્તિરશિમિંસ્તિરઃસમુદ્રમોર્જમા ।

મુરુદ્ધિરમ્નુઆગર્હિ ॥ ૮ ॥

૫૦—આ । યે । તન્વન્તિ । રશ્મિદમિ । તિર । સુમુદ્રમ ।
ઓર્જમા । મસ્તુદમિ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૮ ॥

અ૦—સૂર્યકિરણો સહ જે આકાશને વ્યાપ્ત કરે છે તથા જે પોતાના
બળ વડે મહુદ્રનો પણ તિગ્સ્કાર (અવગણના) કરે છે, તે
મરતોસદ હે અગ્નિદેવ ! તુ આવ્ય ૮

અભિત્વાંપૂર્વપીતયેસુજામિસોમ્યમધું ।

મરુદ્ધિરગ્નુપ્રાગંહિ ॥ ૯ ॥ ૩૭ ॥ ૧ ।

૫૦—અમિ । ત્વા । પૂર્વદપીતયે । સુજામિ । સોમ્યમ । મધું ।
મસ્તુદમિ । અગ્ને । આ । ગૃહિ ॥ ૯ ॥ ૩૭ ॥ ૧

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! આ મહુદ્ર સોમગ્નસ દુ સર્વત તુને અર્પણ
૧ કરે છું, સર્વેયની પહેલા તુ તેનુ પ્રાશન કર મરતો સહ તું
અહી આવ્ય. ૯ (૩૭)

મૂક્ત ૧૯

૧ ત્યત્ = તત્ તથાવિધમ્ = તેવિધ

૨ નીપીથાય = સામપાનાય = સોમપાનાર્થ

૩ મહ = મહત્ = શ્રેષ્ઠ

૪ રજમ્ = રુદ્રકસ્ય = ઉદકેનુ

૫ વિશ્વે = સર્વે સપ્તવિધગણોપેતા = સર્વેય, સપ્તવિધગણ
વડે યુક્ત •

૬ અર્કમ્ = રુદ્રકમ્ = ઉદક

૭ આનૃચુ = અર્જિતચત્ = વર્ષણ વડે સંપાદન કરનાર

૮ ઘોરથર્પમા = રુદ્રરૂપધરા । = હિમ સ્વરૂપ ધારણ કરનાર.

- ૯ સુક્ષ્મશાસ્તઃ = શોભનઘનોપેતાઃ = શોભન સંપત્તિવાળા.
 ૧૦ નાકસ્ય = સૂર્યસ્ય = સૂર્યલોકના દુઃખરહિત.
 ૧૧ પર્ધતાન્ = મેધાન્ = મેધાને.
 ૧૨ ર્દિશ્યન્તિ = ચાલ્યન્તિ = ચલાયમાન કરે છે. (ર્દિશિ
 ગૌર્યર્થઃ)
 ૧૩ અર્ણવમ્ = ઉદકયુક્તમ્ = ઉદકયુક્ત.
 ૧૪ તિરઃ = તિરસ્કુર્વન્તિ = આન્દોલિત કરે છે.

ઇતિ પ્રથમાષ્ટક મધ્યે પ્રથમ અધ્યાય સમાપ્ત.

॥ श्री गणेशायनमः ॥

अध्याय २

यस्यनिःश्वसितं वेदायो वेदेभ्यो खिलं जगत् ।
निर्ममेहं तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥

अ०—वेदा जेना श्वास રૂપે છે, વેદોમાંથી જેણે અખિલ જગતને
નિર્માણ કર્યું છે તે વિદ્યાતીર્થમહાશ્વર (પરમાત્મા)ને હું વદન
કરું છું.

સૂક્ત ૨૦.

ઋષિઃ—મેધાતિથિ કશ્વપુત્રઃ; દેવતાઃ—ઋશુ; ઇન્દ્રઃ—ગાયત્રી.

ઉમ્મઅયં દેવાયુજન્મનેસ્તોમો વિપ્રેભિરાસૃયા ।
અકારિરત્નધાતમઃ ॥ ૧ ॥

પદપાઠ—અયમ્ । દેવાયં । જન્મને । સ્તોમઃ । વિપ્રેભિઃ । આસૃયા ।
અકારિ । રત્નધાતમઃ ॥ ૧ ॥

ટીપ—અગિરસ મુધન્વાને ઋશુ, વિષ્ણુ અને વાજ નામના ત્રણ
પુત્ર હતા. તે પ્રથમ મનુષ્ય હતા તે પછી તેઓ દેવતારૂપ બનેલા.
દેવોના કારીગર ત્વષ્ટા દેવતા તે શિષ્ય હતા. એક વખત આ
દેવોએ, ત્વષ્ટાએ એક ચમમ પાત્ર તૈયાર કરેલો તેમાંથી ચાર પાત્ર
બનાવ્યા.

અ૦—(સ્થુત્યોને) દેવપદ પ્રાપ્ત હોનારી વેળાએ તેમની પ્રાત્ન્યર્થ
વિદ્વાન્ ઉપાસકોએ આ શ્રુતિ ગ્વમુખે ગાઇ, તે (શ્રુતિ)
મણિમુક્તાદિ વૈભવને પ્રાપ્ત કરાવે તેની છે ૧

ઇન્દ્રાંયવચાયુર્જાતતક્ષુર્મનસાહરો ।

શર્મીભિર્યજમાંસત ॥ ૨ ॥

૫૦—યે । ઇન્દ્રાંય । વચ હયુર્જા । તત્તેક્ષુ । મનસા । હરી ।

શર્મીભ । યજમાં । આજન ॥ ૨ ॥

અ૦—જેણે ઇન્દ્રાંયર્થ કહેતા સાથેજ તેડાઇ ગય તેવા હરિ
નામના આશો સકંપ માન વડે નિર્માણ કર્યાં. તે (સક્ષુ)એ
(ગૃહ્યમસાદિનિષ્પાદનરૂપ) કારીગરીના ઝમે વડે અમારા યજ
નિરે વ્યાપ્ત થતા છે ૨

તપન્નામંત્યામ્યાપરિજ્વાનમુત્વરયમ્ ।

તર્ષન્નેનુસંદુર્ગામ્ ॥ ૩ ॥

૫૦—તપન્ । નામંત્યામ્યામ્ । પરિ'ડન્વાર્નમ્ । મુહુત્તમ્ । રયમ્ ।

તર્ષન્ । ઘનુમ્ । સર્વં હદુર્ગામ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—તેઓએ અગ્નિદેવો માટે સર્વત્ર મચ્છ-કર્તા, સુખકારક
ગ્ય તૈવાજ ક્યો, તથા દ્વઝચી ગાય નિર્માણ કરી ૩

યુવાનાપિતરાણુનઃમૃત્યદમંત્રાઋજૂયયઃ ॥

ઋષર્વોઽપિપ્રજન ॥ ૪ ॥

૫૦—યુવાના । પિતરાં । પુત્ર । મૃત્યદમંત્રા । ઋજુદયર્વ ।

ઋષર્વ । વિષ્ણુ' । અવ્રત ॥ ૪ ॥

अ०—ऋभुदेवाभ्यो पोतानां वृद्ध मातृपितृभ्यो पुनः तर्षणं कर्मा;
तेभ्यो सत्यं, सर्वसिद्ध-भन्त्रसिद्धिवाणा तथा सरणं छे. ४

* संघोमदांसोऽगमतेन्द्रेणचमृत्वता ।

आदित्येभिश्चरार्जमिः ॥ ५ ॥ २

प०—सम् । वृः । मदांसः^२ । अगमते । इन्द्रेण । च । मृत्वता ।
आदित्येभिः । च । रार्जमिः ॥ ५ ॥

अ०—हे ऋभुदेवा ! तमने भर्तो सभवेत् छन्दः तथा देदीप्यमान
आदित्य देव सद्वर्णमान भदकर सोमरस प्राप्त यथेयो (तृतीय
सवन विधे). ५

* व्रतत्यंचमसंनवंत्वष्टुर्वेवस्यनिष्कृतम् ।

अकृतंचतुरःपुनः ॥ ६ ॥

प०—व्रत । त्यम् । चमसम् । नवंम् । त्वष्टुः । वेवस्यं ।
निः^१कृतम् । अकृतं । चतुरः^३ । पुनः ॥ ६ ॥

अ०—वणी त्वष्टादेवे तैथार करेव ते (सुप्रसिद्ध) यमसना (आ ऋभु
देवाभ्यो) पुनः यार यमसं जनाभ्या. ६

तैन्नोरत्नानिधत्तन्नत्रिरासाप्तानिसुन्वते ।

एकमेकंसुशस्तिभिः ॥ ७ ॥

प०—तै । नः । रत्नानि । धत्ते^२ । त्रिः^३ । आ । साप्तानि ।
सुन्वते । एकम्^३ एकम् । सुशस्तिभिः ॥ ७ ॥

* मरुद्भिर्हिन्द्रसख्यतेस्तु । ऋ० सं० ६-८-३३.

* एकंचमसंचतुरःकृणातन । ऋ. सं. २-३-४.

અ૦—ને દેવો, અમારી સુંદર સ્તુતિઓ વડે યુક્ત સતા ઉત્તમ,
મધ્યમ તથા અધમ પ્રકારનાં સપ્ત ધન એકેકે અર્પણ કરો.
ત્રેવર્ગિક સમ્પદન સિદ્ધ કરો; અમે (યજ્ઞમાને) સોમરસ તૈયાર
કાઢેલો છે. ૭

* અધારયન્તવદ્યોર્મજન્તસુકૃત્યયા ।

માગંદેવેપુંયજિયમ્ ॥ ૮ ॥ ૨ ॥

૫૦—અધારયન્તૈ । વહર્વેઃ । અર્મજન્ત । મુદ્કૃત્યયા । માગમ્ ।
દેવેર્પું । યુજિયમ્ ॥ ૮ ॥ ૨ ॥

અ૦—(ચમમાદિ સાધન નિષ્પાદન કરીને) યજ્ઞનેા નિર્વાહ કરનાર
ઋષીઓ અમરપણાને ધારણ કરનારા થયા. તેઓ દક્ષાં કર્મ
વડે દેવો મધ્યે યજ્ઞીય બાળને પામ્યા. ૮ (૨)

અધ્યાય ૨.

મૂક્ત ૨૦.

૧ જન્મને = જ્ઞાયમાનાય = હોનારને.

૨ દેવાય = ઋણસંધર્ષ દેવની પ્રીત્યર્થ.

૩ આસયા = સ્થીકૈયાનામ્યેન = સ્વમુખે.

૪ તતશ્ચુઃ = સંપાદિતયંતઃ (તશ્ચુ) = સંપાદન કરેલું.

૫ શમોભિઃ = ચમસાદિનિષ્પાદનરૂપૈઃ કર્મભિઃ = ચમ-
સાદિ નિષ્પાદન કરવા રૂપી કર્મો વડે (શમયન્તિ પાપાનીતિ
શમ્યઃ કર્માણિ)

* ૧ મર્તામિઃ સન્તા અમૃતદ્યમાનશ્ચુઃ । ઋ૦ સં૦ ૧-૭-૨૦ ।

૨ મૌઘમ્યાયજિયંમાગમાનશ્ચુઃ । ઋ૦ સં૦ ૩-૪-૭ । ૩

ઋમયોર્વેદેવેષુતપસાસોમયોયમમ્યજયન્ । ઋ૦ ઘા૦ ૩-૩૦ ।

- ६ परिजमानम् = परितः गन्ताम् = सर्वत्र संचार करना
(अज्)
- ७ सव = क्षीर = दूध.
- ८ ऋजूयवः = छलरहिताः = सरल.
- ९ विष्टो = व्याप्तियुक्ताः = सर्वसिद्ध. (विष्टे व्याप्तौ)
- १० समगमतः = संगताः = सहवर्त्मान.
- ११ मददासः = मदहेतवः सोमाः = मदकर सोमरस.
- १२ निष्कृतम् = निशेषेणसंपादितम् = संपूर्ण तैयार कर्तुं.
- १३ चतुरः = चतुर्धा विभक्तान् = चार गुण गुण.
- १४ धत्तन = प्रयच्छ = अर्पण करो.
- १५ त्रिः आ = त्रिवारमावृत्तानि (उत्तम मध्यम अधम) =
उत्तम, मध्य, अधम ओम त्रिषु प्रकारना.
- १६ साप्तानि = सप्तसकृद्यानिष्पन्नवर्गरूपाणि कर्माणि =
त्रैविर्गिक कर्मे सप्तसंख्याक.
- १ (वर्ग) अग्नाधेय, दशपूर्यभास, अग्निहोत्र, आग्नयण,
आतुर्भाज्य, निश्ठपशुबन्ध, सौत्राग्रिण्यु = द्वाविंश कर्मे. -
- २ (वर्ग) पंचमहायज्ञ, अष्टकाश्राद्ध, पार्वण्यश्राद्ध, अवस्थाकर्म,
प्रत्यवरोहण, शलगव, आश्वयुज्य = पाक्षयज्ञ कर्मे.
- ३ (वर्ग) अग्निष्टोम, अत्यग्निष्टोम, उक्त्य. षोडशी, दानपेय,
अतिरात्र, अप्तोर्धाम = सोमयज्ञ कर्मे.
- १७ सुन्वते = सोमामिषवं कुर्वते यज्ञमानाय = सोमरस
टाढी तैयार करना यजमानने.
- १८ अधारयन्त = पूर्वं मनुष्यत्वेन मरणयोग्याप्यमृतत्वला-
भेन प्राणान्धारयितवन्तः = पूर्वं मनुष्यरूपे दत्ता ते अमर-
पशुमे धारयु करना था.

- ૧૯ વહ્નયઃ = ચમસાદિસાધનનિષ્પાદનેનયજ્ઞસ્ય વોદારઃ =
અમસાદિ યજ્ઞ સાધન તૈયાર કરીને યજ્ઞનેા નિવાહ કરનારા.
- ૨૦ ઋમઃ = ઉરુમાન્તીતિવર્તેનમાન્તીતિવર્તેનમઘન્તીતિ
તિ. ૧૧-૧૫ ।

સૂક્ત ૨૧

ઋષિઃ—મેધાતિથિ કણ્વપુત્ર; દેવતાઃ—ધન્વ તથા અગ્નિ; છન્દઃ—ગાયત્રી

इहेन्द्राग्नी उपह्वयेतयोरिस्तोममुश्मसि ।
तासोमंसोमपातमा ॥ १ ॥

૧૦—इह । इन्द्राग्नी । उप । ह्वये । तयोः । इत् । स्तोमम् ।
उश्मसि । ता । सोमम् । सोमपूतमा ॥ १ ॥

અ૦—હે ધન્વ તથા અગ્નિદેવને આ યજ્ઞ વિષે બોધાપુ' છું. તેમની
જ સ્તુતિ એમને પ્રિય છે. તે બન્નેને સોમરસ અત્યંત પ્રિય છે. ૧

तायज्ञेषुप्रशंसतेन्द्राग्नाशुमतानरः ।
तांगांयत्रेषुगायत ॥ २ ॥

૧૦—ता । यज्ञेषु । प्र । शंसते । इन्द्राग्नी । शुभेत । नरैः । ता ।
गायत्रेषु । गायत ॥ ૨ ॥

અ૦—હે ઋત્વિજ્ઞે ! આ યજ્ઞ વિષે તે ધન્વ તથા અગ્નિદેવનું

(શરૂ વડે) સ્તવન કરે. તથા નાનાવિધ અલંકાર વડે તમને શોભિત કરે. તથા ગાયત્રીછન્દા સામમન્ત્રે વડે તેમનું ગાન કરે. ૨

તામિત્રસ્યપ્રશસ્તયન્દ્રાગ્નીતાહવામહે ।

સોમપાસોમર્ષીતયે ॥ ૩ ॥

૧૦—તા । મિત્રૈત્યં । પ્રશસ્તયે । ઇન્દ્રાગ્ની । તા । હવામહે ।
સોમપા । સોમર્ષીતયે ॥ ૩ ॥

અર્—મહારા અતુષ્ટાતા મિત્રની પ્રશસ્ત્યર્થે તે દેવો સપત્ન હો; યદ્વા મહારા મિત્રના તે દેવોની અમે પ્રસન્ન કરીએ મોમપ્રિય ઇન્દ્રાગ્નિ દેવને સોમપાનાર્થે અમે બોલાવીએ છીએ. ૩

હ્યાસન્તાહવામહુપેદસર્વનંમુતમ્ ।

ઇન્દ્રાગ્નીપહર્ગચ્છતામ્ ॥ ૪ ॥

૧૦—હ્યા । સંતા । હવામહે । ઉપે । હૃદમ્ । સર્વનમ્ । મુતમ્ ।
ઇન્દ્રાગ્ની । આ । હૃદ્ । મુન્નતામ્ ॥ ૪ ॥

અર્—હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવ આ સોમરસ કાઢી મૂકેલો છે. (પેરીપ્રત્યે) ઉપ્ર સતા એવા તમને બોલાવીએ છીએ. તમે અહીં મમીપમા આગમન કરા. ૪

તામૃહાન્તાસદસ્પતીન્દ્રાગ્નીરક્ષંન્નતમ્ ।

અપ્રંજાઃસન્ત્રિણઃ ॥ ૫ ॥

૫૦—તા । મુહાન્તા । સદમ્પત્ની । ઇન્દ્રાગ્ની । રસઃ । ઉઙ્ગેતમ્ ।
અપ્રમૌઃ । સન્તુ । અત્રિર્ષિઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—તે શ્રેષ્ઠ સમાપાલક ઇન્દ્ર તથા અગ્નિદેવ, રાક્ષસોને સીધા
કરો. ભક્ષક રાક્ષસો નિઃસંતાન હો. ૫

તૈનમ્સત્યેનંજાગૃતમર્થિમ્પ્રચેતુર્નેપદે ।
ઇન્દ્રાગ્નીર્શર્મયચ્છતમ્ ॥ ૬ ॥ ૩ ॥

૫૦—તૈનં । સૃત્યેનં જાગૃતમ્ । અર્થિમ્ । પ્રૃષ્ઠચેતુર્ને । પદે ।
ઇન્દ્રાગ્ની । શર્મ । ચ્છતમ્ ॥ ૬ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવ ! શ્રેષ્ઠ ભોગભૂમિ (સ્વર્ગાદિ સ્થાન) વિષે
સત્યનિષ્ઠ થઇ અત્યંત સાવધાન હો; અમને ગૃહ અથવા સુખ
અપાળુ કરો. ૬ (૩)

સૂક્ત ૨૧

૧ ઉદમસિ = કામયામહે = કામના કરીએ છીએ.

૨ સોમપાતમા = અતિશયેનસોમપાતુંક્ષમૌ = અત્યંત
સોમપ્રિય.

૩ તા = તૌ પૂર્વોક્તૌ = તે પૂર્વોક્ત.

૪ શુભત = નાનાવિધેરલંકારૈઃ શોભિતૌ કુરુત = નાનાવિધ
અલંકારો વડે શોભિત કરો.

૫ નરઃ = હે પ્રકૃતિજનઃ = હે ઋત્વિજ્ઞે !

૬ ગાયત્રેણ = ગાયત્રીછન્દસ્કેપુમંત્રેણુસામરૂપેણ = ગાયત્રી
છંદમા સામમંત્રો વડે.

- ७ मित्रस्य = स्नेहविषयस्यभ्रम अनुष्ठानुः = भ्रंशान् अनु-
ष्ठाता मित्रनी.
८ प्रशस्तये = प्रशस्तये (संपद्यताम्) = प्रशंस्यर्थे संपन्न हो.
९ सदस्पती = सभापालक = सभापालक गृहपति
१० उज्जतम् = ऋजुकृतं; क्रौर्यं परित्याजयत = क्षीय
करे.
११ अग्निण. = भक्षकाः राक्षसाः = लक्षक राक्षसो.
१२ अपजाः = अनुत्पन्नाः = निःसंतान.
१३ तेन = अस्माभिरनुष्ठितेन कर्मणा = अभ्ये अनुष्ठित
करेण कर्म वडे.
१४ सत्येन = अवश्य फलप्रदात् अचितथेन = सत्यनिष्ठ.
१५ प्रचेतुने = प्रकर्षेण फलभागज्ञापके = प्रकर्षपक्षे इण
भागना सापके.
१६ शर्म = गृह; सुख = गृह; वा सुभ

सूक्त २२

ऋषिः—मेधातिथि कश्यपुत्र; देवताः— १-४ अग्नी, ५-८ सविता,
९-१० अग्नि, ११ देवी, १२ धन्वाष्ठा, वरुणानो अने अग्नाथी,
१३-१४ द्यावापृथिवी, १५ पृथिवी, १६ विष्णु किंवा सर्वदेव,
१७-२१ विष्णु. छन्दः—गायत्री

प्रातर्युजाविवोध्याभ्विनावेहर्गच्छताम् ।

अस्यसौमस्यप्रातये ॥ १ ॥

૫૦—પ્રાતૃ દ્યુતૃં । વિ । જોષ્ય । અશ્વિનૌ । આ । રૂહ ।
ગુચ્છતામ્ । અત્ય । સોમત્ય । પીતર્યે ॥ ૧ ॥

અ૦—(હે અશ્વર્યુ ') પ્રાત સવન સમયેજ તૈયાર થઇને આવનારા
અશ્વીદેવાને જાગૃત દર, આ સોમરસનું પ્રાશન કરવા તેઓ
અહીં આગમન કરે. ૧

યાસુરથારથીતમોઘાદૃવાદિવિસ્પૃશો ।
અશ્વિનાતાદ્વમહે ॥ ૨ ॥

૫૦—યા । સુદૃથા । રથિસ્તમા । હમા । દેવા । દિવિદૃષ્ટશા ।
અશ્વિના । તા । હવામહે ॥ ૨ ॥

અ૦—જે ઉત્કૃષ્ટ રથવાળા છે, રથી મધ્યે જે એક રથી છે, હુયોકમા
જેને નિવાસ છે, તે બે અશ્વીદેવાને અમે બોલાવીએ છીએ. ૨

યાત્રાંકશામધુમત્યશ્વિનાસૂનૃતાવતી ।
તયાયુજ્ઞમિમિક્ષતમ્ ॥ ૩ ॥

૫૦—યા । વ્રામ । કશૌ । મધુદર્મેતી । અશ્વિના । સૂનૃતાવતી ।
તયા । યુજ્ઞમ્ । મિમિક્ષતમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવ ! અશ્વના પરસ્પૃવાથી ભીંજાયેલ, પ્રિય નાદવાળી
ચાણુક મારતા જશ્દી આવો અને યજ્ઞમા (સોમરસનું) સેવન
કરો. હે સુંદર તથા પ્રિયવાણીવાળા અશ્વીદેવ ! તમારી વાણી
વડે સોમરસની આહુતિ નિષ્પાદન કરવા તત્પર હો. ૩

નૃદિવાપસ્તિદૂરકેયત્રારયેનુગચ્છયઃ ।
અશ્વિનાસોમિનોઘૃહમ્ ॥ ૪ ॥

प्र०—न॒हि । व॒म । अ॒स्मि॒न । दू॒र॒क । य॒त्र । र॒थे॒न । ग॒च्छ॒थ ।
अ॒धि॒ना । सो॒मि॒र्न । गृ॒ह॒म् ॥ ४ ॥

अ०—हे अश्वीदेव ! ते सोमय ग वरनाग्ने धेर आप यथमा ज्येभ्यो
ज्योते ते निश्चे कथंन दूर नथी ४

* हिर॑ण्यपाणि॒मू॒तये॑स॒वितार॑मु॒प॒द्वये॑ ।
स॒चे॒त्ता॒दे॒वता॑ण॒दम् ॥ ५ ॥ ६ ॥

प्र०—हि॒र॒ण्य॒पा॒णि॒म् । ऊ॒नये॑ । स॒वि॒ता॒र॒म् । उ॒प । ह॒व्य॒ । स॒ ।
चे॒त्ता॑ । दे॒वता॑ । पु॒द॒म् ॥ ५ ॥ ६ ॥

अ०—अमाह सरक्षस्य करवा सुवर्णधारी अथवा सुवर्णभय हस्त
नाणा सवितादेवने इ आभनस्य कउ छु आ देव (यजमान
प्राप्य) पदो नक्षुपनाग होय छे ५ (४)

* अ॒पा॒न॒पा॒तृ॒म॒व॒से॒स॒वि॒ता॒र॒मु॒प॒स्तृ॒हि॒ ।
त॒स्य॑व्र॒तान्पु॑श्म॒मि ॥ ६ ॥

प्र०—अ॒पा॒म् । न॒पा॒तृ॒म् । अ॒व॒से॒ । स॒वि॒ता॒र॒म् । उ॒प॒ । स्तृ॒हि॒ ।
त॒स्य॑ । व्र॒तानि॑ । उ॒श्म॒सि ॥ ६ ॥

* सवित्रे प्राशिन्नप्रतिज्ञास्तस्य पाणी प्रचिच्छेदतस्मै
हिरण्ययौ प्रतिदधुस्तस्माद्धिरण्यपाणि । (कौपीतकि ब्रा-
ह्मण) = देवयान विषे सवितादेव पोते ऋत्विज्ये अश्वे गयना त्या
प्राशिन्न नामनो पुरोडाश जाग तेभ्ये दायमा अदस्य कृता तेभ्यो
दाय कपाध गयतो आ उपरथी अप्वयुज्यो ज्ये सुवर्णनो दाय जना
वीने आप्येते तेथी सवितादेव हिरण्यपाणी कहेवाय ७

* अग्नेराय । (तै आ अष्टमप्रपाठक)

અ૦—'હે ઋત્વિજ્ઞ' જળજોષક સવિતાદેવની રક્ષણાર્થ સ્તુતિ કરે. તેના સોમપાનાદિ તો (કર્મો) અમને પ્રિય છે. ૬

વિભક્તારહવામહેવસોઽશ્વિત્રસ્યરાવસઃ ।

સવિતારંનૃચક્ષસમ્ ॥ ૭ ॥

પ્ર૦—વિઙ્મક્તારમ્ । હવામહે । વસોઽશ્વિત્રસ્ય રાવસઃ ।
સવિતારમ્ । નૃચક્ષસમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—અમે સવિતા દેવને જોવાવીએ છીએ. તે બિન્ન બિન્ન પ્રકારની સપત્તિ અને ધન બહેચી આપનાર છે, તે મનુષ્યોના પ્રકાશક (નજર રાખનાર) છે. ૭

સલાયંબ્રાનિર્પીદતસવિતાસ્તોમ્યોનુનઃ ।

દાતારાઘાસિશુંભતિ ॥ ૮ ॥

પ્ર૦—સલાય । આ । નિ । મીદત । સવિતા । સ્તોમ્ય । નુ ।
ન । દાતા । રાઘાસિ । શુંભેતિ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે સખીભૂત ઋત્વિજ્ઞે ! જેમો આવો આપજે મરેય સવિતા દેવની જલ્દી સ્તુતિ કરીએ સપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવવા આ (દેવ) તત્પર દીસે છે. ૮

અગ્નપત્નીરિહાર્વહેદેવાનામુશતીરુપ ।

ત્વષ્ટારંસોમંપીતયે ॥ ૯ ॥

પ્ર૦—અગ્ને । પત્ની । રિહ । આ । વહ । દેવાનામ્ । ઉશતી ।
ઉપ । ત્વષ્ટારમ્ । સોમંદશીતયે ॥ ૯ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! તું ઉત્સુક દેવપત્ની તેમજ ત્વષ્ટા દેવને સોમપાનાર્ય અદી સહ આવ્યુ. ૯

आश्राअग्रइहावमेहोत्रांविष्ट्वारंतोम् ।
वरुणांघ्रिपणांवह ॥ १० ॥ ५ ॥

१०—आ । शै । अग्ने । इह । अवंसे । होत्रां । विष्ट्व ।
वारंतां । वरुणां । घ्रिपणां । वृत् ॥ १० ॥ ५ ॥

अ०—हे अग्निदेव । अमागः दक्षायः देवपत्नीभ्यो नु अदी
सध आभ्य तेभ्य दे अत्यत तश्च दे । तुं होत्रा
(अग्निपत्नी), अरती (अदित्यपत्नी) तथा वरुणीय (धृष्ट)
वादेरीने अदी सध आभ्य १० (५)

अभिर्नोद्रेरीरवसाप्रहःशर्मगानुपत्नीः ।
अन्विउन्नपत्राःसचन्ताम् ॥ ११ ॥

१०—अभि । नु । द्रेवी । अवंसा । प्रह । शर्मजा । नुद्रेनी ।
अन्विउन्नपत्रा । सचन्ताम् ॥ ११ ॥

अ०—आ देवपत्नीभ्यो आपन् अभिभुज सरक्ष्य तथा भद्रान्
भुज आप्न करणे तेभ्यो अनुजोनी पासक, अभ्यउ पाभ
वाणी छे ११

इहेंद्राणीमुपहयेरुणानीस्वस्तये ।
अग्रार्यीसोमर्षातये ॥ १२ ॥

१०—इह । इन्द्राणीम् । उप । हुये । रुणानीम् । स्वस्तये । अमा-
र्यीम् । सोमर्षातये ॥ १२ ॥

अ०—आ यज्ञ रिषे, इन्द्राणी, वरुणी (वरुणपत्नी) तथा
अमायी (अग्निपत्नी) ने, इ अमास कराय तथा सोम-
पत्नार्थ अदी जोराय छे १२

* પ્રદાદ્યૌઃપૃથિવીચંનદ્વમયજ્ઞમિમિસતામ ।
પિપૃતાંનોભરીમભિઃ ॥ ૧૩ ॥

૧૦—મૃદી । દ્યૌઃ । પૃથિવી । ચ । નુઃ । દ્વમમ । યજ્ઞમ । મિમિ-
સતામ્ । પિપૃતાંમ્ । નુઃ । ધર્મિમદ્ભિઃ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—વિશાળ દાવાપૃથિવી દેવતા અમારા યજ્ઞમા સમૃદ્ધિને વહેવ-
ડાવો. અમને પુષ્ટિકર પદાર્થ ભરપૂર અર્પણ કરો. ૧૩

તયોરિદ્ધતત્રપયોવિપ્રારિદ્ધન્તિધીતિભિઃ ।
ગન્ધર્વસ્યધ્રુવેપદે ॥ ૧૪ ॥

૧૦—તયૌઃ । ઇન્ । ધૃતદ્ધત્ । પયઃ । વિપ્રાઃ । રિદ્ધન્તિ । ધીતિ-
ભિઃ । ગન્ધર્વસ્ય । ધ્રુવે । પદે ॥ ૧૪ ॥

અ૦—ગન્ધર્વના અદ્યક્ષસ્થાન (અન્તરિક્ષ)મા તેજ દાવાપૃથિવીના
ધૃતસદૃશ (સ્નિગ્ધ) વા પૌષ્ટિક જળાતુ મેધાવી મનુષ્યો
(યાગાદિ) કર્મો વડે આસ્વાદન કરે છે. ૧૪

સ્યોનાપૃથિવિભવાનૃક્ષરાનિવેશની ।
યચ્છાનઃશર્મસપ્રયઃ ॥ ૧૫ ॥ ૬ ॥

૧૦—સ્યોનોઃ । પૃથિવિ । મુવ । અનૃક્ષૌ । નિદેવેશની । યચ્છે ।
નઃ । શર્મ । સુદપ્રયઃ ॥ ૧૫ ॥ ૬ ॥

† ટીપ—૧૩-૧૫ આ મંત્ર કલશસ્થાપના અને બૂમિપ્રાર્થના
સંબંધમા ઉપયોગી છે.

अ०—हे पृथिवि ! त्वं अग्ने उदार वा सुप्रसारक, कंठद्वरदित तथा निवेशस्थानभूता (जगा देवारी) हो. अग्ने विष्णु सारथ्य आर्पण्य कर. १५ (१)

* अतोद्विचार्चन्तुनोयतोविष्णुर्विचक्रमे ।

पृथिव्याः सप्तधामभिः ॥ १६ ॥

प०—अतः । देवाः । अवन्तु । नः । यतः । विष्णुः । विचक्रमे ।

पृथिव्याः । सप्त । धाम^{३१}भिः ॥ १६ ॥

अ०—(गामत्री आदि) सप्तजगदे वडे श्रीविष्णुदेवे पृथिवीना जे प्रदेशभाषी विविध पादकभक्ष करैयुं ते प्रदेशभाषी आवी देवे आभाई संरक्षण करै. १६

इदंविष्णुर्विचक्रमेन्नेधानिदंघेपदम् ।

समूहमस्यपांसुरे ॥ १७ ॥

प०—इदम् । विष्णुः । वि । चक्रमे । नेवा । नि । दंघे । पदम् ।

समूह^{३२}मस्य । पांसुरे ॥ १७ ॥

अ०—(त्रिविक्रमावतार धारण करी) श्रीविष्णुदेवे आ जगतमा पादकभक्ष करैयुं त्वारे तेखे त्रय स्थाने पञ्चधां भूम्या. तेना भुविभय पादस्थान मध्ये आ सर्व जगत् इटी रीते निभन्न ययुं. १७

श्रीणिपदाविचक्रमेविष्णुर्गोपाजदाभ्यः ।

अतोधर्माणिघारयन् ॥ १८ ॥

* विष्णुमुखावेदेवाच्छन्दोभिरिमांल्लोकाननपञ्चममभ्यसयन् ॥ तै० सं० ५-१-१.)

૫૦— ત્રીણિ । પદા । વિ । ચક્રમે । વિષ્ણુઃ । ગોપાઃ । અદાધ્યૈઃ ।
અતઃ । ધર્માણિ । ધારયન્ ॥ ૧૮ ॥

અ०—અવિનાશી, સર્વ જગતના રક્ષક શ્રીવિષ્ણુદેવે પૃથિવ્યાદિ લોક-
વિષે ત્રણ પગલાં ભર્યાં અને તે વડે (અગ્નિહોત્રાદિ) ધર્મનું
સંરક્ષણ કર્યું. ૧૮

* વિષ્ણોઃકર્માણિપश्यतयतोव्रतानिपस्पशे ।
इन्द्रस्ययुज्यःसखा ॥ ૧૯ ॥

૫૦— વિષ્ણોઃ । કર્માણિ । પश्यત । યૈતઃ । વ્રતૈર્નિ । પસ્પશે ।
ઇન્દ્રસ્ય । યુજ્યઃ । સખા ॥ ૧૯ ॥

અ०—હે ઋત્વિજાદિ મિત્રો ! શ્રીવિષ્ણુદેવનાં અલૌકિક પરાક્રમ જુઓ.
તેથીજ (અગ્નિહોત્રાદિ) કર્મોનું પાલન થાય છે. તે ઇન્દ્રનો
દિમાગન સખા છે. ૧૯

तद्विष्णोःपरमं पदं सदा पश्यन्तिसूरयः ।
द्विविद्धैव । चक्षुः । आहृततम् ॥ ૨૦ ॥

૫૦— તત્ । વિષ્ણોઃ । પરમમ્ । પદમ્ । સદા । દ્રશ્યન્તિ । સૂરયઃ ।
દ્વિવિદ્ઐવ । ચક્ષુઃ । આહૃતતમ્ ॥ ૨૦ ॥

અ०—આકાશમાં વિશાળ નેત્ર પ્રસારીએ તેમ ઋત્વિજાદિ વિદ્વાન
પુરુષો શ્રીવિષ્ણુદેવના તે (શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ) પરમપદ (સ્વર્ગસ્થાન)
નું (શાસ્ત્રદૃષ્ટાં) સર્વદા નિરીક્ષણ કરે છે. ૨૦

તદ્વિપ્રાસોવિપ્રન્યવૌજાગૃત્વામ્સમિન્ધતે ।

· વિષ્ણોર્યત્પરમંપદમ્ ॥ ૨૧ ॥ ૭

૫૦— તત્ । વિપ્રાસઃ । વિપ્રૈર્ન્યવઃ । જાગૃત્વામ્સઃ । સમ્ । ઇન્ધતે ।

વિષ્ણોઃ । યત્ । પરમ્ । પદમ્ ॥ ૨૧ ॥ ૭ ॥

અ૦—પરમબક્તિથી સ્તવન કરનાર, જાગૃક, બુદ્ધિશાળી પુરુષો
શ્રીવિષ્ણુને જે પરમપદ તેને રૂઢી રીતે પ્રકાશિત કરે છે. ૨૧(૭)

સૂક્ત ૨૨.

૧ પ્રાતર્યુજા = પ્રાતઃસવનગ્રહેણસંયુક્તા = પ્રાતઃસવન સમયે
જે તૈયાર થઈને આવનાર.

૨ દિવિસ્પૃશા = ઘુલોકનિવાસિનો = ઘુલોકનિવાસી.

૩ કશા = અશ્વતાદિનીવાગ્ધા (કશગતિશાસનયોઃ) =

આબુક અથવા વાણી

૪ મધુમતી = ઉદકવતીમાધુર્યોપેતાવા = પસેવાથી ભીંજ-
યલ; વા ગ્રિધ.

૫ મિમિક્ષતમ્ = સોમરસેન સેવતુમિચ્છતમ્ (મિદ્ધસેવને)

= સોમરસનું સેવન કરે.

૬ હેસા = હાપયિતા = જથ્થુવાર

૭ નપાત્ = નપાલકમ્ = સન્તાપેનશોષકમ્ (પારક્ષણે)
= જલશોષક.

૮ યસોઃ = નિવાસહેતોઃ = નિવાસહેતુક.

૯ નૃવક્ષસમ્ = મનુષ્યાણાંપ્રકાશકમ્ = મનુષ્યોનો પ્રકાશ
કરનાર.

૧૦ સ્તોમ્યઃ = સ્તુતિયોગ્યઃ = સ્તુત્ય.

૧૧ શુભતિ = શોભતે = (તત્પર) દીસે છે.

૧૨ ગ્નાઃ = દેવપત્નીઃ (ગમ્યન્તેતિગ્નાઃ) = દેવપત્ની.

૧૩ હાત્રામ્ = હોમનિષ્પાદકાં અગ્નિપત્નીમ્ = હોમનિષ્પાદક અગ્નિપત્ની.

૧૪ ભારતીમ્ = ભરતનામકસ્યાદિત્યસ્યપત્નીમ્ = ભરત નામના આદિત્યની પત્ની.

૧૫ ચરુગ્રીમ્ = ચરણીયામ્ = વરણીય (ધૃષ્ટ) તે નામની દેવ- પત્ની (કેદલાયક).

૧૬ મહઃ = મહતા = મહાન્ (મહપૂજાયાં).

૧૭ નૃપત્નીઃ = મનુષ્યાણાંપાલયિત્ર્યઃ = મનુષ્યોની પાલક.

૧૮ પક્ષાઃ = પક્ષાઃ = પાખ.

૧૯ ધિષણામ્ = વાગ્દેવોમ્ = વાગ્દેવી.

૨૦ મરીમભિઃ = ધોષણઃ = પુષ્ટિકર પદાર્થ વડે (મૂલ્યધારણ ધોષણધોઃ)

૨૧ પિપૃતામ્ = પૂરયતામ્ (પૃષ્ઠાલનપૂરણયોઃ) = ભરપૂર અર્પણ કરે.

૨૨ ધીતિભિઃ = કર્મભિઃ = કર્મો વડે.

૨૩ પદે = અન્તરિક્ષે = અન્તરિક્ષ વિષે.

૨૪ સ્યોમા = વિસ્તીર્ણાં = વિદાર; વા મુખકારક (વિવૃતન્તુ- સ્ત્રાને).

૨૫ અનૃક્ષરા = કંટકરહિતા (ઋષોગતૌ) = કંટક રહિત.

૨૬ ગિહન્તિ = લિહન્તિ = આટે છે; આન્વાહન કરે છે.

૨૭ નિવેશનો = નિવેશનસ્થાનમૂતા = જગા દેનારી.

૨૮ સપ્રયઃ = વિસ્તારમૂતમ્ (પ્રથમરૂપાને) = વિપુલ.

૨૯ શર્મે = શરણુ

૩૦ સમૃદ્ધમ્ = (વહપ્રાપ્તે) = સમ્યગન્તમૂતમ્ = સ્વી રીતે નિમગ્ન થયું.

- ૩૧ ધામભિઃ = ગાયત્ર્યાદિછન્દોભિ સાધનમૂતૈઃ = ગાયત્ર્યાદિ સાધનમૂત છન્દો વડે.
- ૩૨ અદામ્યઃ = દિસિતુમશક્યઃ = અવિનાશી (દમ્).
- ૩૩ યતઃ = યૈઃકર્મભિઃ = જે કર્મો વડે.
- ૩૪ વ્રતાનિ = અગ્નિહોત્રાદીનિ = અગ્નિહોત્રાદિક કર્મો.
- ૩૫ યુજ્યઃ = યોજ્યઃ = દિશોબ્જન.
- ૩૬ સૂરયઃ = વિદ્વાંસઃ = ઋત્વિગાદિ વિદ્વાન્ પુરોહી.
- ૩૭ ચિપ્ત્યવઃ = (પન્) વિશેષેણસ્તોતારઃ = પરમભક્તિથી સ્તવન કરનાર.
- ૩૮ જાગૃષાંસઃ = જાગૃદાર્થયાઃ પ્રમાદરાદિત્યેનજાગૃક્તાઃ = જાગૃક્.
- ૩૯ સ્પૃષ્યે = સ્પૃષ્ટયાન્ (સ્પૃશસ્પર્શને) = વિષ્ણોરનુગ્રહાત્ અનુતિષ્ઠતિ = શ્રીવિષ્ણુના અનુગ્રહથી યજમાન (કર્મોત્) પાલન કરે છે

સૂક્ત ૨૩.

ઋષિઃ—મેધાતિથિ કણ્વપુત્રઃ; દેવતાઃ—૧ વાયુ, ૨-૩ ઇન્દ્ર તથા વાયુ, ૪-૬ મિત્ર તથા વૃક્ષ, ૭-૯ ઇન્દ્ર તથા મરુત, ૧૦-૧૨ વિશ્વેદેવ, ૧૩-૧૫ પૃથા, ૧૬-૨૨ આપ, ૨૩-૨૪ અગ્નિ, છન્દઃ—૧-૧૮ ગાયત્રી, ૧૯ પુરુષિષ્ણુદ, ૨૦ અનુષ્ટુપ, ૨૧ પ્રતિષ્ઠા, ૨૨-૨૪ અનુકૃત્.

ત્રીવાઃસોમાંસુઆગંહ્યાશીર્વિન્તઃસુતાઃપ્રમે ।

વાયોતાન્મસ્થિતાન્પિવ ॥ ૧ ॥

૫૦— ત્રીઞ્રૌઃ । સોમૈસઃ । આ । ગૃહિ । આશીઃદવન્તઃ । મુતાઃ ।
 ડમે । વાયો । તાન્ । પ્રદસ્થિતૌન્ । પિત્ર ॥ ૧ ॥

અ૦—આ સોમ તીક્ષ્ણ છે. તું આવ્યું દૂધાદિ પદાર્થ મિશ્રિત કરી
 (ઉત્તરવેદિ પ્રતિ) રસ તૈયાર આણ્યો છે. હે વાયુદેવ ! તેનું તું
 પ્રાશન કર.

હ્રમાદેવાદિવિસ્પૃશૈન્દ્રવાયૂર્હવામહે ।

અસ્યસોમસ્યપ્રાંતયૈ ॥ ૨ ॥

૫૦— હ્રમા । દેવા । દિવિઽસ્પૃશૈઃ । ઇન્દ્રવાયૂ । હ્રવામહે । અસ્ય ।
 સામસ્ય । પ્રાંતયૈ ॥ ૨ ॥

અ૦—દુક્ષોઽપર્ત્તિ ઇન્દ્ર તથા વાયુ, આ ઉભયદેવને આ સોમરસ-
 પાનાર્થ અમે બોલાવીએ છીએ. ૨

* ઇન્દ્રવાયૂર્મનોજુવાવિપ્રાંહવન્તઃકૃતયૈ ।

સહસ્રાક્ષાધિયસ્પતી ॥ ૩ ॥

૫૦— ઇન્દ્રવાયૂ । મનઃઽર્જુવાં । વિપ્રાઃ । હવન્તે । કૃતયૈ । સહસ્ર-
 અક્ષા । ધિયઃ । પતી ॥ ૩ ॥

અ૦—વિદ્વાન્ ઋતિવજ તથા યજમાનો પોતાના સંરક્ષણાર્થે ઇન્દ્ર
 તથા વાયુદેવનું જ આર્ધ્ન કરે છે. તેઓ મનની પેઠે વેગ-
 વાળા, હજારો નેત્રવાળા, કર્મ અથવા જુદાના સ્વામી છે. ૩

મિત્રંવયંહવામહેવરુણંસોમપોતયે ।

જહાનાપુતૈક્ષસા ॥ ૪ ॥

* ૧૫—કેવળ ઇન્દ્રને હજાર નેત્ર હોય છે તથાપિ ઇન્દ્રિન્યાયે
 વાયુને પણ હજાર નેત્રવાળો કહેલો છે.

‘પ૦— મિત્રમ્ । વયમ્ । હવામહે । વરુણમ્ । સોમંદષીતયે । જજ્ઞાના ।
પુતદ્દક્ષતા ॥ ૪ ॥

અ૦—મિત્ર તથા વરુણદેવને સોમપાનાર્ય અમે આર્જીન કરીએ છીએ.
તેઓ (કર્મપ્રદેશ વિષે) પ્રાદુર્ભાવને પામનાર, શુદ્ધબળ-
વાળા છે. ૪

* કૃત્વેનપાઠતાદૃધાવૃતસ્યજ્યોતિસ્પતી ।
તામિત્રાવરુણાહુવે ॥ ૫ ॥ ૮ ॥

‘પ૦— કૃત્વેન । યૌ । કૃત્તદ્વૃષૌ । કૃત્તસ્ય । જ્યોતિસ્પઃ । પતી ।
તા । મિત્રાવરુણા । હુવે ॥ ૫ ॥ ૮ ॥

અ૦—(કર્મફલની) સત્યસિદ્ધિ વડે જે સત્યનું પ્રમાણ વધારનાર છે,
સત્યપ્રકાશના જે અધિષ્ઠાતા છે તે મિત્ર તથા વરુણદેવને હું
આર્જીન કરું છું. ૫ (૮)

વરુણઃપ્રાવિતામૃવન્મિત્રોવિશ્વામિરુતિર્મિઃ ।
કરતાંનઃસુરાધ્રસઃ ॥ ૬ ॥

‘પ૦— વરુણઃ । પ્રદભ્રવિતા । મુવન્ । મિત્રઃ । વિશ્વામિઃ । કૃતિર્મિઃ ।
કરતાંમ્ । નઃ । સુરાધ્રસઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—(આ) વરુણદેવ અમારે પ્રકર્ષપણે સંરક્ષણ કરનાર હો.
મિત્રદેવ સંરક્ષણના સર્વ માર્ગો વડે અમારું સંરક્ષણ કરનાર
હો. તે ઉભય દેવો અમને વિપુલ-વૈભવ-સંપન્ન કરે. ૬

* દીપ—અદિતિના પુત્ર હોવાથી મિત્રાવરુણને જ્યોતિઃનું અધિ-
ષ્ઠાતાપણું થોડું છે.

મૃત્વેન્તંદવામહુન્દ્રમાસોમપીતયે ।

સજર્ગુણેનતંપતુ ॥ ૭ ॥

૧૦— મૃત્વેન્તમ્ । હવામહે । ઇન્દ્રમ્ । આ । સોમંઠીતયે । સહનૂઃ ।
ગુણેન । તંપતુ ॥ ૭ ॥

અ૦—મરતો સદવર્તમાન ઇન્દ્રદેવને સોમપાનાર્થે અમે આશ્વિન.
કરીએ છીએ. મર્જ્યુસહિત તે તૃપ્ત હો'. ૭

ઇન્દ્રજ્યેષ્ઠામરુદ્ધણાદેવાસુઃપૂર્વરાતયઃ ।

વિશ્વેમર્મશ્રુતાહર્વમ્ ॥ ૮ ॥

૧૦— ઇન્દ્રજ્યેષ્ઠાઃ । મરુતદ્વગણાઃ । દેવાસઃ । પૂર્વરાતયઃ । વિશ્વે ।
મર્મ । શ્રુત । હર્વમ્ ॥ ૮ ॥

અ૦—જે મધ્યે ઇન્દ્ર એક છે, જે મર્જ્યુની સહિત છે, જે મધ્યે
ઉત્કૃષ્ટ દાતા પૂષાદેવ છે તેવા હે સર્વે દેવો ! તમે મ્હારી હાંક
સાંભળો. ૮

હતવૃત્રંસુંદાનવૃન્દ્રેણસહસાયુજા ।

માનોદુઃશંઈશત ॥ ૯ ॥

૧૦— હત । વૃત્રમ્ । મુહટાનવઃ । ઇન્દ્રેણ । મહંસો । યુજા । મા ।
નઃ । દુઃશંઈશત ॥ ૯ ॥

અ૦—હે ઉત્કૃષ્ટ દાન દેનારા મરનો ! તમારા જગવાન મિત્ર ઇન્દ્રની
સદાચ્છ લક્ષ્મીને વૃત્રાસુરને દણે. તે દુષ્ટ-કીર્તિવાળાનો અમારા
ઉપર અધિકાર ન હો. ૯

* વિશ્વાન્દેવાન્દેવામહપ્રરુતઃસોમપીતયે ।

હિમ્માહિપૃશ્નિમાતરઃ ॥ ૧૦ ॥ ૯ ॥

પ૦— વિશ્વાન્ । દેવાન્ । હિમામહે । મરુતઃ । સોમદપીતયે । હિમાઃ ।
હિ । પૃશ્નિદર્માતરઃ ॥ ૧૦ ॥ ૯ ॥

અ૦—મરુત નામના સર્વે દેવાને સોમપાનાર્થે અમે આર્જીવ
કરીએ છીએ. નાનાવર્ણની પૃથિવી માતાના (તે) પુત્રો નિશ્ચે,
અસલ બળવાળા છે. ૧૦ (૯)

જયતામિવતન્યુતમરુતામેતિઘૃણુયા ।

ચક્ષુર્ભયાધનાનરઃ ॥ ૧૧ ॥

પ૦— જયતામહદૃશ । તન્યૈર્જુઃ । મરુતામ્ । ઇતિ । ઘૃણુક્ષયા । યત્ ।
શુભમ્ । યાધૈર્ન । નૈરઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે પરાક્રમી મરુતો ! તમે ત્યારે સુંદર થય પ્રત્યે પ્રયાણ કરો
છો ત્યારે વિજય મેળવીને આવતા સુખદોની પેઠે પ્રત્યક્ષ
ગર્જના સંભળાય છે. ૧૧

હસ્કારાદિદ્યુતસ્પર્યતોજાતાઅવન્તુનઃ ।

મરુતોમૃલ્યન્તુનઃ ॥ ૧૨ ॥

પ૦— હસ્કારાત્ । વિદ્યુતઃ । પરિઃ । અતઃ । જાતાઃ । અવન્તુ ।
નઃ । મરુતઃ । મૃલ્યન્તુ । ન ॥ ૧૨ ॥

અ૦—દીપ્તિકર, વિશેષે દેદીપ્તમાન અંતરિક્ષથી ચોમેર ઉત્પન્ન મરુતો
આમારું સંરક્ષણ કરે. તે અમને સુખસંપન્ન કરે. ૧૨

આપૂષ્ચિત્રવર્હિપમાર્ઘ્ણેધુરુણદિવઃ ।

આજાનૃત્યયાપશુમ્ ॥ ૧૩ ॥

૧૦— આ । પુષ્પન્ । ચિત્રવર્હિપમ્ । આર્ઘ્ણે । ધુરુણમ્ । દિવઃ ।

આ । અજ । નૃત્યમ્ । યયા । પશુમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—હે અત્યંત દેદીપ્યમાન ગમનશીલ પૂષાદેવ । મહા અરણ્યમા
ભૂલા પડેલ વાઝડાને જેમ કાઢ શોધી આણે તેમ તું ચિત્ર-
વિચિત્ર રંગવાળા દર્બો વડે યુક્ત, યાગધારક સોમને દુસોઠકમાથી
શોધી આણ્યુ. ૧૩

પૂષારાજાનમાર્ઘ્ણિરપંગૂદ્ધંગુહાહિતમ્ ।

અવિન્દચિત્રવર્હિપમ્ ॥ ૧૪ ॥

૧૦— પૂષા । રાજાનમ્ । આર્ઘ્ણિઃ । અપંગૂદ્ધમ્ । ગુહા । હિતમ્ ।

અવિન્દત્ । ચિત્રવર્હિપમ્ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—અત્યંત દેદીપ્યમાન, શુભાસદય દુર્ગમ દુસોઠ વિષે રિયત
પૂષાદેવે ચિત્રવિચિત્ર રંગના દર્બ વડે યુક્ત, અત્યંત ગૂઢ સોમ
રાગને શોધી આણ્યો. ૧૪

હૃતોસમહ્યમિન્દુભિઃપદ્યુક્તોઅનુસેષિષત્ ।

ગોભિર્યવંનચર્કુપત્ ॥ ૧૫ ॥ ૧૦

૧૦— હૃતો । સઃ । મહ્યમ્ । ઇન્દુદમિઃ । પદ્ । યુક્તાન્ । અનુદ-
સેષિષત્ । ગોભિઃ । યવમ્ । ન । ચર્કુપત્ ॥ ૧૫ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—વળા જેમ ખેતીકાર પ્રતિવર્ષ ધાન્યાર્થે બળદ વડે પૃથિવીને
ખેડીને ધાન્ય પકવે છે તેમ આ પૂષાદેવ પણ દુઃ ૫૦/માનાર્થ

સોમરસયુક્ત વસંતાદિક ડબ્બે ઋણુઓ અનુક્રમે પુનઃ પુનઃ
ઉત્પન્ન કરતો રહે છે. ૧૫ (૧૦)

અમ્બયોયન્ત્યર્ધ્વભિર્જામયોઽધ્વરીયુતામ્ ।

પુઙ્ચતીર્ધનુનાપયઃ ॥ ૧૬ ॥

પ૦—અમ્બયઃ । યન્તિ । અર્ધ્વઃક્રમિઃ । જામયઃ । અધ્વરિહ્યુતામ્
પુઙ્ચતીઃ । ધનુના । પયઃ ॥ ૧૬ ॥

અ૦—(અમે) યજ્ઞ કરનારાની હિતકારક બન્ધુરૂપ માતા (આપો
દેવી) દેવધનનમાર્ગે પ્રયાણ કરે છે. તે ગાવાદિકને મધુર
જળ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. ૧૬

* અમૂર્યાવપમૂર્યેયામિર્ગામૂર્યઃસુહ ।

તાનોહિન્વન્તધ્વરમ્ ॥ ૧૭ ॥

પ૦—અમૂઃ । યાઃ । ઉર્વ । સૂર્યે । યામિઃ । ગા । સૂર્યઃ । સુહ ।
તાઃ । નઃ । હિન્વન્તુ । અધ્વામ્ ॥ ૧૭ ॥

અ૦—જે સૂર્યની સમીપમાં રહે છે અથવા સૂર્ય જેની સદવર્તમાન
રહે છે તે (આપોદેવી !) અમારા યજ્ઞને પરિપૂર્ણ કરે. ૧૭

અપોદેવીરુપંદ્યયગ્નગાર્વઃપિવંન્તિનઃ ।

સિન્ધુમ્યઃકર્ત્વિહૃવિઃ ॥ ૧૮ ॥

પ૦—અપઃ । દેવીઃ । ઉર્વ । દ્યુયે । યજ્ઞ । ગાર્વઃ । પિવંન્તિ ।
સિન્ધુમ્યઃ । કર્ત્વિમ્ । હૃવિઃ ॥ ૧૮ ॥

* આપઃસૂર્યેભગાહિતાઃ । ૨. તે૦ આ૦ પ્રથમઅર્ધમાં

અ०—જે વિષે અમારી ગાયો જળપાન કરે છે તે આપોદેવીને (જળદેવતાને) હું આર્ધ્યાન કરૂ છું; (ચાલો) આ વહેનાર દેવીને આપણે કવિર્દાન કરીએ. ૧૮

* અપ્સવૃન્તરમૃતમપ્સુર્મેપજમપામુતપ્રશંસ્તયે ।
 દેવાભવંતવાજિનઃ ॥ ૧૯ ॥

૫૦—અપ્સવૃ । અન્તઃ । અમૃતમ્ । અપ્સુ । મેપજમ્ । અપામ્ ।
 ઉત । પ્રશંસ્તયે । દેવાઃ । ભવંત । વાજિનઃ ॥ ૧૯ ॥

અ०—જળના અંતરંગમાં અમૃત રહેલ છે; જળના અંતરંગમાં ઔષધિ-ગુણ રહેલ છે. હે ઋતિગાદિ આલણે! જલ્દી યાએ આપોદેવીનું સ્તવન કરે. ૧૯

* અપ્સુમેસોમૌઅગ્રવીત્ન્તર્વિશ્વાનિમેપજા ।
 અગ્નિચંવિશ્વશંશુવમાપથવિશ્વર્મેપજીઃ ॥ ૨૦ ॥ ૧૧ ॥

૫૦—અપ્સુ । મે । સોમઃ । અગ્રવીત્ । અન્તઃ । વિશ્વાનિ ।
 મેપજા । અગ્નિમ્ । ચ । વિશ્વશંશુવમ્ । આપઃ । ચ ।
 વિશ્વર્મેપજાઃ ॥ ૨૦ ॥ ૧૧ ॥

અ०—જળના અંતરંગમાં સર્વેય ઔષધિ રહેલ છે. (તેજ પ્રકારે) સર્વ જગતનું કલ્યાણ કરનાર અગ્નિદેવ પણ જળના અંતરંગમાં રહેલ છે. જળ સર્વરોગપરિહારક છે એમ સોમદેવે હું—(મંત્રદષ્ટામુનિ)ને કહેલું. ૨૦ (૧૧)

* ૧ (અમૃતવાઆપઃ—તૈ૦ સં૦ ૧-૬-૨. ૨ પત્તેઘેદેવાઃ પ્રત્યક્ષંયદુઘાદ્યજા.—તૈ૦ સં૦ ૧-૭-૩. ।

* સોપઃપ્રાધિશત્ । તૈ૦ સં૦ ૧-૬-૬. ।

આપઃપૂણોતમેપૂજંવરૂયંતન્વેમમં ।

જ્યોક્ચમૂયેદુશે ॥ ૨૧ ॥

પ૦— આપઃ । પૂણોત । મેપૂજમ્ । વરૂયમ્ । તન્વે । મમં । જ્યોક્ ।
ચ । મૂયેમ્ । દુશે ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે ઉદકો ! મારા શરીરમાં રોગનિવારક ઔષધિ પૂર્ણ
(નિરોગી થઇ) અમે ચિરકાળ પર્યંત સૂર્યનું દર્શન કરીએ. ૨૧

इदमापःप्रवहतयत्किंचदुरितंमयि ।

यन्वाहमभिदुद्रोहयद्वांशेषउतानृतम् ॥ २२ ॥

પ૦— હૃદમ્ । આપઃ । પ્ર । વહત્ । યત્ । કિમ્ । ચ । દુઃકૃતમ્ ।
મયિ । યત્ । વા । અહમ્ । અભિદુદ્રોહં । યત્ । વા ।
શેપે । ઉત । અનૃતમ્ ॥ ૨૨ ॥

અ૦—હે ઉદકો ! (યશ વિષે) મેં જે કાંઇ પાપાચરણ કર્યું હોય
વા કાંઇને પણ મેં ક્રુદ્ધિપૂર્વક દ્રોહ કરેલ હોય, વા કાંઇ પણ
સાધુપુરુષનું મેં જુરું ધમ્જ્યું હોય, વા મેં કાંઇ અસત્ય વર્તન
કર્યું હોય, તે મારા માવત્ અપરાધો આમ ઝડી થોઇ કાઢે. ૨૨

आपोअद्यान्वचारिपुंरसेनसमगस्महि ।

पर्यस्वानग्नागंहितमासंसृज्वर्चसा ॥ २३ ॥

પ૦— આપઃ । અદ્ય । અનુ । અચારિપમ્ । રસેન । સમ્ । અગ્ન-
સ્મહિ । પર્યસ્વાન્ । અગ્ને । આ । ગૃહિ । તમ્ । મા । સમ્ ।
સૃજ । વર્ચસા ॥ ૨૩ ॥

અ૦—(અવભૂથ સ્નાનાર્થે, જળમાં મેં અનુપ્રવેશ કરેલ છે. હે જળવર્તિ અગ્નિદેવ ! તું (આ યજ્ઞમાં) આવ્યું. અને તે રીતે સ્નાન કરેલ એવા મને તેજઃસંપન્ન કર. ૨૩

સંપાંન્નેવર્ચસામૃજસંપ્રજયાસમાયુષા ।

વિદ્યુર્મેઽસ્યદેવાઈન્દ્રોવિદ્યાત્સહઋષિભિઃ ॥૨૪॥૧૨॥

પ૦— સમ્ । મા । અગ્ને । વર્ચમા । મૃજ । સમ્ । પ્રજયા ।
સમ્ । આયુષા । વિદ્યુઃ । મે । અસ્ય । દેવાઃ । ઈન્દ્રેઃ ।
વિદ્યાત્ । સહ । ઋષિઃમિઃ ॥ ૨૪ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! મને તેજઃસંપન્ન કર. સંતતિસંપન્ન કર. આયુષ્યસંપન્ન કર. સોમપાન કરનાર દેવાને આ-હું-યજ્ઞ-માનનું અનુષ્ઠાન સુવિદિત હો. ઋષિઓ સહવર્તમાન ઇન્દ્રને તે સુવિદિત હો. ૨૪ (૧૨)

મૂક્ત ૨૩

૧ તોદ્રાઃ = તીક્ષ્ણ.

૨ પ્રસ્થિતાન્ = (ઉત્તર વેદિપ્રતિ) આલેક્ષ.

૩ દિવિસ્પૃશા = ઘુમેલવર્તી.

૪ મનોઝુયા = મનની પેડે વેગવાળા.

૫ જઘાતા = પ્રાદુર્ભાવને પામનાર (જનોપાકુર્માયે).

૬ ઋતસ્ય = સત્યનું.

૭ કરતામ્ = કૃણતામ્ = કરેલ.

૮ સજ્ઃ = સદ્ = સદિત (સમાનાપોતિર્યસ્યતઃ સુપ્ પ્રીતિ સેચનયોઃ).

૯ મહસ્તા = યલથતા = અળવાનું.

- १० पृश्निमातरः = नानावर्णायुक्तायामूमेःपुत्राः = नाना
वर्णयुक्त भूमिना पुत्रो.
- ११ धृष्ण्या = धाष्टर्ययुक्तः सन् = प्रयशः सतो.
- १२ नरः = नेतारौ मरुतः = पराक्रमी भर्तो.
- १३ यायन = प्राप्नुय = प्राप्त थाओ छे.
- १४ हस्कारात् = दीप्तिकारात् = दीप्तिकर. (हसेहसने).
- १५ अतः = अन्तरिक्षात् = अन्तरिक्षी.
- १६ धरुणम् = यज्ञस्यधारकंसौमम् = यागधारक सोमने
(धूम धारणे).
- १७ आघृणे = आगतदीप्तियुक्त = अत्यन्त देदीप्यमान
(घृक्षरणदीप्तयोः)
- १८ आ = घुलोकात् = (घुलोकाभायी).
- १९ अज = गमनशील = अभनशील (अजगतिक्षेपणयोः).
- २० राजानम् = सौमम् = सोमने.
- २१ गुहाहितम् = गुहासदृशोदुर्गमेघुलोकेस्थितम् = गुहासदृश
दुर्गमेघुलोके विधे स्थित.
- २२ षट् = षसंतादिश्रुतून् = षसंतादि छ ऋतुओ.
- २३ अनुसेषिषत् = अनुक्रमेण पुनः पुनः मयन् (वर्तते) =
अनुक्रमे पुनः पुनः उत्पन्न करतो रहे छे (चिधुगत्यां).
- २४ अंधया = मातृस्यानीयाः आपः = माता आपोदेवता.
(अपू = ७७) शब्दार्थ ३५ छे.
- २५ अध्वरीयताम् = अध्वरंआत्मानंइच्छताम् = यज्ञ करनारानी.
- २६ पृथ्वीः = गवादिषु योजयन्त्यः = गायान्दिने प्राप्त
करावनार.
- २७ जामयः = हितकारिण्यो बन्धवः = हितकारक मन्त्रुश्च
(जमुअदने).

૨૮ કન્થેમ્ = કન્થવ્યમ્ = કર્તવ્ય ૩૫.

૨૯ સિન્ધુભ્યઃ = સ્યન્દનશીલાભ્ય. અદ્યમ્ય દેવતાભ્યઃ =
પાણેનાર જળ

૩૦ દેવાઃ = ઋત્વિજાદયા વ્રાહ્મણાઃ = ઋત્વિજાદિ બ્રાહ્મણો.

૩૧ વાહ્નિનઃ = વેગધંતઃ = વેગવાળા.

૩૨ જ્યોક્ = ચિર = ચિરકાલ પર્યંત.

૩૩ ઘરૂથં = રોગનિવારકં = રોગનિવારક (ઘૃષ્ઠુચરણે).

૩૪ શોષે = સાધુજનં જાતવાન્ = સાધુપુરુષાન્ પુરૂષ ધરૂષુ.

૩૫ અશ્વચારિણમ્ = અનુગ્રધિષ્ઠોસ્મિ = મેં અનુગ્રહેણ
કરેલ છે.

૩૬ રસેન = જલસારેણ = સારશૂત તત્ત્વ વડે.

૩૭ સસૃજ = મંયોજય = સંપન્ન કર.

૩૮ પયસ્યાન્ = જલશર્ત્તમાનરથેન પયોયુક્તઃ = જલવર્તિ
હોવાથી પયોયુક્ત.

૩૯ દેવાઃ = સોમણાતાર. = સોમપાન કરનાર દેવો.

૪૦ તગ્યતુઃ = શબ્દઃ = શબ્દ મર્જના. (તનુવિસ્તારે)

સૂક્ત ૨૪.

અહિ:—અહગર્તપુત્ર શુન શેષ, દેવતા:—૧ પ્રજાપતિ, ૨ અગ્નિ,
૩-૫ સવિતા, અથવા પાપમીનો ભગ, ૬-૧૫ વરુણ,
૭-૧૬:—૧-૨-૬-૧૫ ત્રિપુલ ૩-૫ ગાયત્રી

* કસ્યનુનંકંતમસ્યામૃતાન્નામનાંપદૃચારુદેવસ્યનામં ।

કાનોમુદ્યાઅદિંતયેપુનંદાત્પિતરંચદૃશેયંમાતરંચ ॥ ૧ ॥

૧ તદેત્પરશ્વકશતગાયત્રીન શેષમાલ્યાનતસ્રોતારાક્ષે-
ભિષિક્તાયાષ્ટે દિરણ્યકશિપાવાસીનઆષ્ટે દિરણ્યકશિ-
પાવાસીન પ્રતિગૃણાતિ । યે૦ બ્રા૦ ૭-૧૮ ।

વેધસપુત્ર હરિશ્વરને સો શ્રી હતી તેમને પુત્રસતતિ નહોતી
નારદના કહેવાથી તે વરુણદેવ પાસે ગઈ અને તેની પાસે પુત્રપ્રાર્થના
કરી અને કહ્યું કે પુત્ર થશે તો નેનુ બલિદાન કરીશુ વરુણે તે
માન્ય કમું રોહિત નામનો પુત્ર થયો વાપદા કરી તેને વરુણને
આપ્યો નહોં એટલે હરિશ્વરને ઉદરરોગ થયો અહગર્ત આપિના
શુન પુત્ર, શુન શેષ અને શુનોલાગૂલ કરીને ત્રણ પુત્રો હતા
તેમથી સો ગાય આપીને શુન શેષ (વચના પુત્રને) વેચાતો લઈ
રોહિતની અવેજમા વરુણને બલિદાનમા આપ્યો તેને ચૂપ વિષે બધી
તેનો પિતા અહગર્ત માસવા સજ્જ થયો તે વખતે શુન શેષે પ્રજા
પતિથી માડી ઉષાદેવતા પર્યંત સ્તુતિ કરતા તેના પાસ તુગી ગયા
અને હરિશ્વરનો ઉદરરોગ મગી ગયો આ મગમા વિશ્વામિત્ર હોતા,
જમદગ્નિ અધ્વમુ, વસિષ્ઠ બ્રહ્મા અને અથાત્મ ઉદમાતા હતા
વિશ્વામિત્રે શુન શેષને દત્તક લીધો અને તેનું દેવસત નામ પાડ્યું.

प०—कस्य । नूनम् । कृतमस्य । अमृतानाम् । मनामहे । चारु ।
 देवस्य । नाम । कः । नः । मैक्षे । अदितये । पुनः । दात् ।
 तिरम् । च । दृशेयम् । मातरम् । च ॥ १ ॥

अ०—अभर देवो मध्ये अमे कथी जतिना क्या देवतुं मोक्षक नाम
 उच्चार्यते ? कथो देव भूने विस्तीर्ण पृथिवीने पुनः मेलाप
 करावे जेथी हुं अभर यधने भारा पिता तथा माताना
 दर्शनने पाभुं ? १

* अग्नेर्वयंप्रथमस्यामृतानामनामहे चारुदेवस्य नाम ।
 स नो मृता अदितये पुनर्दात्पितरंच दृशेयमातरंच ॥ २ ॥

प०—अग्नेः । वयम् । प्रथमस्य । अमृतानाम् । मनामहे । चारु ।
 देवस्य । नाम । सः । नः । मैक्षे । अदितये । पुनः । दात् ।
 तिरम् । च । दृशेयम् । मातरम् । च ॥ २ ॥

अ०—सर्व अभर देवो मध्ये प्रमुष्ण जेवा अग्निदेवना मोक्षक
 नामतुं अमे उच्चार्य करावे; ते भूने विस्तीर्ण पृथिवीने
 पुनः मेलाप करावसे जेथी हुं अभर यधने भारा पिता तथा
 माताना दर्शनने पाभीश. २

२ हन्ताहं देयता उपधायामीति सप्रजापतिमेव प्रथमं देय-
 तानामुपससार । ऐ० ब्रा० ७-१६ ।

३ कोवैनामप्रजापतिः । ऐ० ब्रा० ३-२१ ।

* तंप्रजापतिरुवाचाग्निर्वेदेवानां नेदिष्टस्तमेयोपधायेति-
 सोमिमुपससारग्नेर्वयंप्रथमस्यामृतानामित्येतपचेति । ऐ०
 ब्रा० ७-१६ ।

* અભિત્વાદેવસવિતરીશાનંવાર્યાણામ્ ।

સદાવન્ભાગર્મીમહે ॥ ૩ ॥

૧૦— અમિ । ત્વા । દેવ । સવિતઃ । ईशानम् । वार्याणाम् । सदा ।

अवन् । भागैर्म । ईमहे ॥ ૩ ॥

અ૦—નિત્ય રક્ષણ કરનાર હે સવિતાદેવ ! તું સર્વ કામ્યસંપત્તિનો સ્વામિ છે. અમે તારા પાસે ધનસંપત્તિની સર્વતઃ યાચના કરીએ છીએ. ૩

યશ્ચિદ્ધિત્કૃત્યામર્ગઃશશમાનઃપુરાનિદઃ ।

અધ્વેપોહસ્તયોર્દ્યે ॥ ૪ ॥

૧૦— યઃ । चित् । हि । ते । कृत्या । मार्गः । शशमानः । पुरा ।

निदः । अध्वेषः । हस्तयोः । द्ये ॥ ૪ ॥

અ૦—હે સંવિતાદેવ ! આ પ્રશંસનીય ધનસંપત્તિ જે તે તારા બે હાથમાં ધારણ કરેલી છે તેની અમે યાચના કરીએ છીએ. આ ધનની કાંઈ નિંદા અથવા દ્વેષ કરે તેવું નથી. ૪

મર્ગમક્તસ્યતેવ્યમુદ્દશેમ્તવાર્વસા ।

મૂર્ધાનંરાયઆરર્મે ॥ ૫ ॥ ૧૩ ॥

૧૦— मार्गमक्तस्य । ते । व्यम् । उत् । अशेम । तर्वा । अर्वासा ।

मूर्धानम् । रायः । आहरमे ॥ ૫ ॥ ૧૩ ॥

તમગ્નિરુશ્વાચસવિતાવૈપ્રસવાનામીશેતમેષોપધાવે-
તિસસવિતારમુપસસારામિત્વાદેવસવિતરિત્યેનેનંતૃચેનેતિ ।
વે૦ ઘા૦ ૭-૧૬. ।

અ०—હે સવિતાદેવ ! તું સર્વધનસંપન્ન છે. ત્હારા સંરક્ષણ વડે
અમે સંપત્તિવાન થઈ સંપત્તિની ટોચે બેસીએ. ૫ (૧૩)

* નૃહિતૈક્ષત્રંનસદ્દોનમન્યુવયંશ્વનામીપતયન્તઆપુઃ ।

નેમાઆપોઅનિમિપંચરંન્તીર્નયેવાતસ્યમ્મિનન્યર્ધ્વમ્ ॥૬॥

૫૦—નૃહિ । તે । ક્ષત્રમ્ । ન । સદ્દઃ । ન । મન્યુમ્ । વયઃ । શ્વના ।
અમી । પતયન્તઃ । આપુઃ । ન । ઇમાઃ । આપઃ । અનિ-
મિપમ્ । ચરંન્તીઃ । ને । યૈ । વાતસ્ય । પ્રદમિનન્તિ ।
અર્ધ્વમ્ ॥ ૬ ॥

અ०—હે વરુણદેવ ! (ઔઠ આકાશ વિષે) ઉડનારાં આ (શ્વેનાદિ)
પક્ષિઓ તથા અવિચ્છિન્ન વહેનારાં આ ઉલ્કા, ત્હારા શરીર-
બળ તથા પરાક્રમની ખરોખરી કરી શકતાં નથી; તેમજ ત્હારા
કોપને સહન કરી શકતાં નથી; આ વાયુઓ પણ ત્હારા વેગની
ખરોખરી કરી શકતા નથી. ૬

અબુધ્નેરાજાવરુણોવનસ્યોર્ધ્વસ્તૂર્પદદતેપુતદંશઃ ।

નોંચીનાંસ્થુરુપરિવુધ્નર્પામસ્મેઅન્તર્નિહિતાઃકેતવઃસ્યુઃ॥૭॥

૫૦—અબુધ્ને । રાજા । વરુણઃ । વનસ્ય । ઊર્ધ્વમ્ । સ્તૂર્પમ્ ।
દદતે । પુતદંશઃ । નોંચીનાં । સ્યુઃ । ઉપરિ । બુધ્નઃ ।
ર્પમ્ । અસ્મે । અન્તઃ । નિહિતાઃ । કેતવઃ । સ્યુઃ ॥ ૭ ॥

* તંસવિતોઽચઘરુણાયવેરાક્ષેનિયુક્તોસિતમેષોપધા-
વેતિસઘરુણંરાજાનમુપસસારાતઉત્તરાભિરેકત્રિશતેતિ । એ
બ્રા० ૭-૧૬. ।

અ૦—પવિત્ર પરાક્રમનો કરનાર આ વરુણ રાજા, મૂલરહિત આકાશ વિષે તેજસમૂહને ઊર્ધ્વપ્રદેશમાં ધારણ કરે છે; આ દેવના કિરણો અધોમુખ હોય છે. અને તેનું મૂળ ઊર્ધ્વલોકમાં હોય છે. આ કિરણો અમારા પ્રાણો વિષે પ્રકાશિત હો. ૭

હિરણ્યવર્ણશ્ચકારસૂર્યાપન્થામન્વેતવાર્ષ ।

અપદેપાદાપ્રતિધાતવેકરુતાપેવ્ત્કાસ્દયાવિધંશ્વિત ॥૮॥

૫૦—હિરુમ્ । હિ । રાજા । વર્ણ । ચકાર । સૂર્યાપ । પન્થામ્ । અનુદર્શૈત્તૈવે । ક્રમ્ । અપદે । પાદા । પ્રતિદર્શૈત્તૈવે । અર્કૈઃ । હિત । અર્પેદ્વક્તા । હૃદયેદ્વિધંઃ । શ્વિત્ ॥ ૮ ॥

અ૦—સૂર્ય અનુક્રમે ઉદય તથા અસ્તગમનરૂપી પ્રવાસ કરી શકે તે અર્થે આ વરુણરાજાએ (ઉત્તરાયણ તથા દક્ષિણાયનરૂપી) વિશાળ રથમાર્ગ કર્યો. પાદરહિત અંતરિક્ષ વિષે સૂર્યને માટે પગ મૂકવાનો માર્ગ કર્યો. અથવા, હે વરુણદેવ ! મને સૂર્યબંધન કરેલ છે તેથી ભૂપ્રદેશમાં હું જઈ શકું તેમ નથી માટે હું પૃથ્વી વિષે પણ મૂકી શકું તેવો ઉપાય કરો; અર્થાત્ મને બંધનિર્મુક્ત કરો. હૃદયભેદી વાણીવાળા શત્રુઓને તમે દર કરો. ૮

શતંતૈરાજન્મિપજઃસહસ્રસૂર્વાંગભીરાસુમતિર્દેવસ્ય ।

વાર્ધસ્વદૂરેનિર્ઘૃતિપરાચૈઃકૃતંચિદેનઃપ્રમુમુગ્ધ્યસ્મત્ ॥૯॥

૫૦—શતમ્ । તે । રાજન્ । મિપજઃ । સહસ્રમ્ । સૂર્વા । ગ્રમીરા । સુહમતિઃ । તે । અસ્તુ । વાર્ધસ્વ । દૂરે । નિર્ઘૃતિમ્ । પૈરાચૈઃ । કૃતમ્ । શ્વિત્ । દનઃ । પ્ર । મુમુગ્ધ । અસ્મત્ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે રાજ વરુણ! તારી પાસે સેંકડો, હજારો પ્રકારની ઔષધિઓ છે. તારી અનુગ્રહશુદ્ધિ મોટી ઉદાર તથા સ્થિર હો. પાપદેવતા નિર્મૂલિને (સાડીસાતી) અમારાથી પરાંગમુખ દૂર દેશે સ્થાપન કરી નિર્મૂલિત કર. કરેલાં પાતકથી અમને મુક્ત કર. ૯

અપીયઋક્ષાનિહિતાસૃચ્છાનત્તદદૃશ્રેકુહંચિદ્દિવેયુઃ ।

અદઃઘાનિવરુણસ્યવ્રતાનિવિચાકંશચ્ચન્દ્રમાનત્તમેતિ ॥

૧૦ ॥ ૧૪ ॥

૧૦—અર્મા । યે । ઋક્ષાઃ । નિહિતાસઃ । સૃચ્છા । નત્તમ્ । દદૃશ્રે । કુહં । ચિત્ । દિવા । દુયુઃ । અદઃઘાનિ । વરુણસ્ય । વ્રતાનિ । વિચાકંશત્ । ચન્દ્રમાઃ । નત્તમ્ । એતિ ॥ ૧૦ ॥ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—આ જે સમગ્રપિઓ અથવા સર્વ નક્ષત્રો આકાશમાં ઉંચે સ્થાપન કરેલા છે તે રાત્રેજ દેખાય છે. દિવસે તે ક્યાંયે આત્મા જાય છે. વરુણના નિયમ ખરેખર અનુલંબનીય છે. તેની આજ્ઞા વડેજ રાત્રીયે અંદ્રમાં પ્રકાશમાન થતો પ્રયાણ કરે છે. ૧૦ (૧૪)

તત્ત્વાયામિવ્રહ્મણાવન્દમાનસ્તદાશસ્તેયર્જમાનોહુવિર્ભિઃ ।

અર્હેલ્લમાનોવરુણેહ્યોઘ્યુરુગંસમાનઆયુઃપ્રમોષીઃ ॥૧૧॥

૧૦—તત્ । ત્વા । ચૌમિ । વ્રહ્મણા । વન્દમાનઃ । તત્ । આ । શાસ્ત્રે । યર્જમાનઃ । હુવિઃદર્ભિઃ । અર્હેલ્લેયોનઃ । વરુણ । હ્રી । બોધ । રહેલશંસ । મા । નઃ । આયુઃ । પ્રે । મોષીઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે વરુણદેવ ! આ પ્રોઃ સ્તોત્ર વડે તારું વંદન કરીને તારા પાસે હું પ્રાણુચામના કરું છું. હવિરન્ન દધ યજ્ઞન કરનારાઓ પણ આજ રીતે તારી પાસે પ્રાણુચામના કરે છે. હે વરુણ-દેવ ! અહીં અમારો અનાદર ન કરતા અમારી યાચનાને જાણુ. હે સર્વત્ર વિખ્યાત દેવ ! તું અમારું આયુષ્ય ન હરીશ. ૧૧

તદિન્નક્તંતદિવામહાંપાહુસ્તદ્યંકેતૌત્તદાવિચંપૃ ।

શુનઃશેષોયમહંશુભીતઃસોઽસ્માન્રાજાવરુણોમુમોક્તુ ॥૧૨

પ૦—તત્ । इत् । नक्तम् । तत् । दिवा । मह्यम् । आहुः । तत् । अयम् । कैत । ह्रदः । आ । वि । चप्रे । शुनःशेषः । यम् । अहत् । शूभीतः । सः । अस्मान् । राजा । वरुणः । मुमुक्तु ॥ १२ ॥

અ૦—સર્વ જ્ઞાતાઓએ આ વરુણ-વિષયક સ્તોત્રની જે રાત્રિદિવસ પ્રશંસા કરે છે. તારા હૃદયમાં પણ આજ સ્તોત્ર પ્રકાશી રહ્યું છે. શુનઃશેષે બંધનમાં પડતાં જે વરુણને આર્જન કરેહું તેજ દેવ અમને બંધનમુક્ત કરે. ૧૨

શુનઃશેષોઽહંશુભીતસ્ત્રિજ્વાદિત્યંદ્રુપદેપુંવદ્ધઃ ।

અવૈન્નરાજાવરુણઃસસૃજ્યાધિવદ્રાંઅદંબ્યોચિમુમોક્તુપાશાન્ ॥ ૧૩ ॥

પ૦—શુન શેષઃ । हि । अहत् । शूभीतः । त्रिषु । आदित्यम् । द्रुपदेपु । वद्धः । अर्ब । एनम् । राजा । वरुणः । ससृ-ज्यात् । विद्रां । अदंभवः । वि । मुमुक्तु । पाशान् ॥ १३ ॥

અ૦—વિદ્વાન્ અને અનુષ્ઠ્ઠ્ય એવો રાજ્ય વરણુ મને છોડી દો અને પાશમુક્ત કરો એમ ત્રણ ચાંલસે બાંધેલા શુનઃશેષે અદિતિ પુત્ર વરણુની સ્તુતિ કરી. ૧૩

અવંતેહેલ્લૌઘરુણનમોભિરવંયજ્ઞેભિરીમહેહવિર્ભિઃ ।

ક્ષયંન્નસ્મર્મ્યમસુરપ્રચેતારાજન્નેનાંસિશિશ્રયઃકૃતાનિ ॥૧૪॥

પ૦— અવં । તે । હેલ્લૌઘ । વરુણ । નમઃઃઃભિઃ । અવં । યજ્ઞેભિઃ ।
 ર્મહે^{૩૧} । હવિઃઃભિઃ^{૩૩} । ક્ષયંન્ । અસ્મર્મ્યમ્^{૩૨} । અસુર । પ્રચેતઃ ।
 રાજન્ । એનાંસિ । શિશ્રૈયઃ^{૩૪} । કૃતાનિ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—નમસ્કારો વડે, યજ્ઞ વડે તથા હવિરન્ન વડે (તુને પરિવ્રજ કરીને) હે વરણુદેવ ! ત્હારો કોપ અમે શાંત કરીએ છીએ. હે અનિષ્ટનો નાશ કરનાર, બુદ્ધિમાન, દેહીધ્યમાન વરણુદેવ ! અમારા અર્થે અહીં નિવાસ કરીને અમે કરેલાં પાતકોનો નાશ કર. ૧૪

ઉદુત્તમંવરુણપાશંમસ્મદવાંવમંવિમંધ્યમંથ્રધાય ।

અયાંવુયમાદિત્યગ્રુતેતવાનાંગમોઅદિતયેસ્યામ ॥૧૫॥૧૫॥

પ૦— ઉત્ । ઉત્કૃતંમ્ । વરુણ । પાશંમ્ । અસ્મત્ । અવં । અધ-
 મમ્ । વિ । મધ્યમમ્ । થ્રયય । અર્થં । વુયમ્ । આદિત્ય ।
 ગ્રુતે । તવં । અનાંગૈર્મઃ^{૩૫} । અદિતયે । સ્યામ ॥ ૧૫ ॥ ૧૫ ॥

અ૦—હે વરણુદેવ ! અમારા સિર ઉપરનો, પગ ઉપરનો તથા નાભિ-
 ગતપાસ શિથિલ કર. એટલે હે અદિતિપુત્ર ! અમે પાપવિમુક્ત થઈ ત્હારા અર્ખાંડિત આશ્રય નીચે રહી ત્હારી આગાહી પરિપાલન કરીએ. ૧૫ (૧૫)

मूक्त २४.

- १ मनामहे = उच्चारयामहे = विच्चारिअे.
- २ महौ = महत्ये = विस्तीर्ण.
- ३ अदितये = पृथिव्यै = पृथिवीने.
- ४ दाह = दद्यात् = दे; भेषा५ करावे.
- ५ भागं = भजनीयं धनं = सेव्य धनसंपत्ति.
- ६ शशमानः = शस्यमानः स्तूयमानः = प्रशंसनीय.
- ७ पुरानिदः = निग्धायाः पूर्वम् = निंदानी पूर्व.
- ८ भगभक्तस्य = धनसंयुक्तस्य = धनसंपन्नती.
- ९ ये = गतिविशेषाः = गति.
- १० अम्घम् = येगम् = वेग.
- ११ वनस्य = वनमोयस्य तेजसः = तेजने.
- १२ स्तुपम् = संघम् = समूह (स्तुत्यैशब्दसंवातयोः).
- १३ केतवः = प्रज्ञापकाः प्राणाः = प्रत्यक्ष प्राणो.
- १४ पषाम् = पषां रश्मिमां = आ किरणानां आ ऋचाभां ऊर्ध्वदेशे वर्तमानस्य वरुणस्यरश्मयः ओष्ठु अध्याहार्यं समञ्जसुं.
- १५ प्रमिनन्ति = हिंसन्ति = विध्वंसन करी शक्ता नथी; अशो-
अरी करी शक्ता नथी.
- १६ प्रतिधातवे = प्रक्षेप्तुम् = भूकवाने (धा).
- १७ अकः = कृतवान् = कर्तुं.
- १८ पतवे = गन्तुम् = प्रवास करवा.
- १९ हृदयविधः = शत्रोः = हृदयभेदी शत्रुनो.
- २० अपयक्ता = अपयदिता निराकर्ता, = निषेध करनार;
हृर करनार.

- ૨૧ પરાચૈઃ = પરાઙ્મુખાં કૃત્વા = પરાઙ્મુખ કરીને.
 ૨૨ નિર્ઋતિમ્ = પાપદેવતાં (સાડાસાતી = પનોતી).
 ૨૩ ઋક્ષાઃ = સત્તઋષયઃ નક્ષત્રવિશેષાઃ ચા = સત્તઋષિઓ;
 અથવા નક્ષત્રો.
 ૨૪ યામિ = યાચે = યાચના કરે છું.
 ૨૫ અહેલમાનઃ = અનાદરં અકુર્ષન્ = અનાદર ન કરતાં
 (હેઢ્ઢામનાદરે).
 ૨૬ મા પ્રમોષીઃ = પ્રમુષિતં મા કુરુ = ન હરીશ. (મુષસ્તેયે).
 ૨૭ કેતઃ = પ્રજ્ઞાવિશેષઃ = સ્મરત્યુ.
 ૨૮ ગૃમીતઃ = ગૃહીતઃ = (ગૃપ વિષે) આધેસ.
 ૨૯ દ્રુપદેષુ = કાષ્ઠસ્યપદેષુ પ્રદેશવિશેષેષુ = કાષ્ઠ વિષે.
 ૩૦ વિદ્વાન્ = વિમોકપ્રકારાભિજ્ઞઃ = પાશમોક્ષમાં કશંજ.
 ૩૧ અવેમદે = અવનયામઃ = અપનયામઃ = શાંત કરીએ
 છીએ.
 ૩૨ અસુર = અનિષ્ઠપણશીલ = અનિષ્ઠનો નાશ કરનાર.
 ૩૩ ક્ષયન્ = નિષસન્ = નિવાસ કરીને (ક્ષિનિવાસગત્યોઃ).
 ૩૪ શિશ્વયઃ = અથિતાનિ શિથિલાનિ કુરુ = શિથિલ કર,
 નાશ કર. (અથદૌર્ઘ્યે).
 ૩૫ અદિતયે = સંહનરાદિત્યાય = અખંડ.
 ૩૬ અનાગસાઃ = અપરાધરહિતાઃ = પાપવિમુક્ત.

सूक्त २५.

भूषिः—अञ्जनात्पुत्र शुनःश्वेपः देवताः—वरुणः छन्दः—मायत्री-

यच्चिद्धितेविशोयथाप्रदेववरुणव्रतम् ।

मिनीमसिद्यचिंदयि ॥ १ ॥

प०— यत् । चित् । हि । ते । विशः । यया । प्र । देव । वरुण ।
 व्रतम् । मिनीमसि । द्यविर्द्वयवि ॥ १ ॥

મ. ૦—હે વૃણુદેવ ! સામાન્ય મનુષ્ય પ્રમાણે અમે પ્રમાદ વડે દર-
રોજ ત્હારી આજ્ઞાનો ભંગ કરીએ તથાપિ (તે ધ્યાનમાં ન
લેતા છું અમારા યાગકર્મને પરિપૂર્ણ કર). ૧

मानौं वधाय हृत्नर्वे जिहील्लानस्यरीरथः ।

पातुं नानस्य मन्यवे ॥ २ ॥

प०-मा । नः । ववायं । हृत्नैवे । जिहीहानस्यं । शीरैधः । मा ।
हृत्नैवे । मुन्यैवे ॥ २ ॥

અ. — હે વશ્યુદેવ ! તારો અનાદર કરનાર વધની શિક્ષાને યોગ્ય છે.
તું મ્હારો વધ ન કર, ક્રોધાયમાન થઈને તું અમાગા ઉપર
ક્રોધ ન કર. ૨

विमलीकार्यतेपनोर्योरश्वनसंदितम् ।

॥ श्रीभिर्विरुणसीमहि ॥ ३ ॥

१०- वि । मृत्तीकैयं । ते । मने । रुधोः । अश्वम । न । समै-
दितम् । गीः६पिः । वरुण । सीमैहि ॥ ३ ॥

અ૦—હે વરુણદેવ ! થાકેલ અશ્વને (ધાસ આદિ આપીને) જેમ રથવાળો આશ્વાસન કરે છે તેમ અમે સુખસિદ્ધયર્થે સ્તુતિઓ વડે ત્હાં મન આકર્ષિત કરીએ છીએ. ૩

પરાહિમેવિમન્યવઃપતન્તિવસ્યંદૃષ્યે ।

વયોનર્વસતીરૂપ ॥ ૪ ॥

પ૦—પરા । હિ । મે । વિદમન્યવઃ । પતન્તિ । વસ્યંદૃષ્યે ।
વયઃ । ન । વસતીઃ । ઉપ ॥ ૪ ॥

અ૦—જે પ્રભાણે પક્ષી પોતાના નિવાસસ્થાન તરફ દોડી છૂટે છે તેમ હે વરુણદેવ ! આરી શુદ્ધ મનઃકલ્પના, ઉત્કૃષ્ટ ધનપ્રાપ્તિ અર્થે ત્હારી તરફ દોડે છે. ૪

કુદાક્ષત્રશ્રિયંનરમાવરુણંકરામહે ।

મૂલીકાર્યોરુચક્ષસમ્ ॥ ૫ ॥ ૧૬ ॥

પ૦—કુદા । ક્ષત્રશ્રિયમ્ । નરમ્ । આ । વરુણમ્ । ક્રામહે ।
મૂલીકાર્ય । ઉરુચક્ષસમ્ ॥ ૫ ॥ ૧૬ ॥

અ૦—તે બળસંપન્ન, શૂરા તથા બહુદૃષ્ટ વરુણને અમારા સુખાર્થે આ યાગકર્મમાં ક્યારે બોલાવીએ ? ૫

તદિત્સમાનમાશાતેષેનન્તાનપ્રયુચ્છતઃ ।

ધૃતવ્રતાયદ્રાશુર્ષે ॥ ૬ ॥

પ૦—તત્ । ઇત્ । સમાનમ્ । આશાતે । વેનન્તાં । ન । પ્ર ।
યુચ્છતઃ । ધૃતવ્રતાય । દ્રાશુર્ષે ॥ ૬ ॥

અ૦—મિત્ર તથા વરુણદેવ યાગકર્તા, હવિર્દાતા યજ્ઞન કરનાર પુરુષની

હમેશા કામના રાખે છે અર્થાત્ તેમના પર પ્રસન્ન થાય છે.
તે ઉભય એકજ દલિને પ્રદષ્ટુ કરે છે તેમા તેઓ કોઇ વેળાએ
પ્રભાદ કરતા નથી. ૬

વેદાચોવીનાંપદમન્તરિક્ષેણપતંતામ્ ।

વેદનાવઃ સંમુદ્રિયઃ ॥ ૭ ॥

પ૦— વેદં । યઃ । વીનામ્ । પદમ્ । અન્તરિક્ષેણ । પતંતામ્ । વેદં ।
નાવઃ । સમુદ્રિયઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—જે આંતરિક્ષમા પરિભ્રમણ કરનાર પક્ષીઓનો માર્ગ જાણનાર
છે, જે સમુદ્રનિવાસી હોવાથી નીકાનો માર્ગ જાણનાર છે (તે
પરશુદેવ અમને પાશોથી વિમુક્ત કરો). ૭

વેદમાસોધૃતવ્રંતોદ્વાદશપ્રજાવંતઃ ।

વેદાયર્ષપ્રજાયંતે ॥ ૮ ॥

પ૦— વેદં । માસઃ । ધૃતવ્રંતઃ । દ્વાદશ । પ્રજાવંતઃ । વેદં । ઈં ।
ઉપદ્રજાયંતે ॥ ૮ ॥

અ૦—જે કર્મના પરિપાલક દેવ (તે તે સમયે ઉત્પદમાન દિવસો
રૂપી) પ્રજાવંત આર માસને જાણનાર છે; જે અધિકમાસને
જાણનાર છે. ૮

વેદવાર્તસ્યવર્તનિમુરોઃકૃષ્ણસ્યંબૃહતઃ ।

વેદાયેઅધ્યાસંતે ॥ ૯ ॥

પ૦— વેદં । વાર્તસ્ય । વર્તનિર્મુ । ઉગેઃ । કૃષ્ણૈર્સ્યં । બૃહતઃ । વેદં ।
યે । અધિદ્યાસંતે ॥ ૯ ॥

અ૦—જે વિસ્તીર્ણ, દર્શનીય તથા સર્વવ્યાપક વાયુનો માર્ગ જાણનાર છે, જે વાયુલોકની ઉપર દેવો રહેલા છે તેને પણ જાણનાર છે. ૯

નિર્પસાદધૃતવ્રતોવરુણઃપસ્ત્યાસ્વા ।

સામ્રાજ્યાયસુક્રતુંઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૭ ॥

પ૦— નિ । સપ્સાદ । ધૃતવ્રતઃ । વરુણઃ । પસ્ત્યાસુ । આ । સામ્રાજ્યાય । સુક્રતુંઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૭ ॥

અ૦—એવો સામર્થ્ય સંપન્ન વરુણ પોતાની આગાતું પરિપાલન કરાવતો દૈવીલોક મધ્યે વિરાજમાન થઈ સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. ૧૦ (૧૭)

અતોવિશ્વાન્યદ્રુતાચિકિત્વાંઅભિપ્રયતિ ।

કૃતાનિયાચકર્ત્વા ॥ ૧૧ ॥

પ૦— અતઃ । વિશ્વાનિ । અદ્રુતાં । ચિકિત્વાં । અભિપ્રયતિ । કૃતાનિ । યા । ચ । કર્ત્વા ॥ ૧૧ ॥

અ૦—આ રીતે, પૂર્વે (૧૩) જે ઠાંઠ આશ્ચર્યકારક કર્મો કરેલાં તથા દેવે પછી કરવાનાં તે સર્વેમને કેવળ પ્રતાવાનું પુરૂષ જાણી શકે છે. ૧૧

સનોવિશ્વાહાંસુક્રતુંરાદિત્યઃસુપયોકરાત્ ।

પ્રણાર્યૂપિતારિત્ ॥ ૧૨ ॥

પ૦— સઃ । નુઃ । વિશ્વાહાં । સુક્રતુંઃ । આદિત્યઃ । સુપયા । ક્રાત્ । પ્ર । નુઃ । આર્યૂપિ । તારિયેત્ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—આ રીતિદ્વિવાળો અદિતિપુત્ર વરુણ, સદાસર્વદા અમને સારા માર્ગે લઈ જાઓ. તે અમારું આયુષ્ય વૃદ્ધિગત કરે. ૧૨

વિશ્વં દ્વાપિંહિરણ્યયં વરુણો વસ્તનિર્નિજમ્ ।

પરિસ્પશો નિર્પેદિરે ॥ ૧૩ ॥

પ૦— વિશ્વં^{૧૧} । દ્વાપિમ્ । હિરણ્યયમ્ । વરુણઃ । વસ્તુઃ^{૧૩} । નિઃ^{૧૨}નિજમ્ । પરિ^૧ । સ્પેશઃ^૨ । નિ । મેદિરં ॥ ૧૩ ॥

અ૦—વરુણદેવ સુવર્ણમય કવચ ધારણ કરતો પોતાના પુષ્ટ શરીરને આચ્છાદન કરે છે; હિરણ્યસ્પર્શી કિરણો એમો પ્રસરેલાં છે. ૧૩

* નયંદિપ્સન્તિ દિપ્સવો ન દ્રુહાંણો જનાનામ્ ।

ન દેવમભિમાતયઃ ॥ ૧૪ ॥

પ૦— ન । યમ્ । દિપ્સન્તિ । દિપ્સૈર્વઃ । ન । દ્રુહાંણઃ । જનાનામ્ । ન । દેવમ્ । અભિ^{૧૬}માતયઃ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હિંસક શત્રુ જેની હિંસા કરી શકતા નથી; દ્રોહી મનુષ્યો જેનો દ્રોહ કરી શકતા નથી; જે દેવને પાપી પુરુષો સ્પર્શી શકતા નથી. ૧૪

હૃતયો માનુષેષ્વાયશંશ્ચક્રે અસ્મામ્યા ।

અસ્માકમુદરેષ્વા ॥ ૧૫ ॥ ૧૮ ॥

પ૦— હૃત । યઃ । માનુષેષુ । આ । યશઃ^{૩૩} । ચક્રે । અસામિ^{૩૪} । આ । અસ્માકમ્ । ઉદરેષુ । આ ॥ ૧૫ ॥ ૧૮ ॥

* પાપ્માવાઅભિમાતિઃ । તૈ૦ સં૦ ૨-૧-૩. ।

અ०—વળા જેણે મનુષ્યોને અડધીપડધી નહીં પણ સંપૂર્ણ અન્ન સંપત્તિ અર્પણ કરેલી. જેણે અમારા ઉદર વિષે વિપુલ અન્ન ધાસેલું. ૧૫ (૧૮)

પરામેયન્તિઘીતયોગાત્રોનગવ્યૂતીરનું ।

હુચ્છન્તીરુચક્ષસમ્ ॥ ૧૬ ॥

પ૦—પરા । મે । યન્તિ । ઘીતયઃ । ગાવઃ । ન । ગર્જ્યતીઃ । અનું । હુચ્છન્તીઃ । રુચક્ષસમ્ ॥ ૧૬ ॥

અ०—ગાયો જેમ ગોખરસ્થાન (વાડા) પ્રત્યે ઉત્સુકતાથી પાછી વળે તેમ ખડારી નિશ્વળ પ્રાર્થનાઓ બહુદૃષ્ટ્ય વરણ પ્રત્યે પ્રેમપૂરિત થઈ વારંવાર વળે છે. ૧૬

સંતુવોચાવહૈપુનર્યતોમેમધ્વામૃતમ્ ।

હોતૈવક્ષદસેપ્રિયમ્ ॥ ૧૭ ॥

પ૦—સમ્ । તું । ઓચાવહે । પુનઃ । યતઃ । મે । મધુ । આમૃતમ્ । હોતાદૈશ્વ । ક્ષદસે । પ્રિયમ્ ॥ ૧૭ ॥

અ०—આ મધુર સોમરસ ખડારા શુવનાર્થ આણેલો છે. હોમકર્તાની પેઠે તું પણ આ દર્શનું ભક્ષણ કર. તે પછી આપણે બન્ને લાંબો વખત બેસી પ્રિય વાર્તા કરીએ. ૧૭

દર્શનુવિશ્વદર્શતંદર્શરથમધિસમિં ।

પ્રતાજુપતમેગિરઃ ॥ ૧૮ ॥

પ૦—દર્શમ્ । તુ । વિશ્વદર્શતમ્ । દર્શમ્ । રથમ્ । અધિ । ક્ષમિં । પ્રતાઃ । જુપત્ત । મે । ગિરઃ ॥ ૧૮ ॥

અ૦—સર્વદર્શનીય વરુણદેવનું મને નિશ્ચયે દર્શન થયું. જૂમિ વિષે તેનો રથ મેં લક્ષ્યપૂર્વક જોયો. તેણે આ મ્હારી રત્નતિઓનો સ્વીકાર કર્યો. ૧૮

इममेवरुणश्रुघ्रीहवमद्याचमृळ्य ।

त्वामवस्युराचके ॥ १९ ॥

૧૦—હમમ્ । મે । વરુણ । શ્રુઘિ । હવમ્ । અદ્ય । ચ । મૃલ્ય । ત્વામ્ । અવસ્યુઃ । આ । ચક્રે ॥ ૧૯ ॥

અ૦—હે વરુણદેવ ! આ મ્હારી હાક સાંભળ અને આજે મને મુખમાં રાખ. રક્ષણેચ્છુ—હું ત્હારી અભિમુખ પ્રાર્થના કરું છું. ૧૯

त्वमिष्वस्यमेधिरद्विष्वग्मश्वराजसि ।

सयामनिप्रतिश्रुधि ॥ २० ॥

૧૦—ત્વમ્ । વિશ્વસ્ય । મેધિર । દ્વિષઃ । ચ । ગૈર્મઃ । ચ । રાજસિ । સઃ । યૌર્મનિ । પ્રતિ । શ્રુધિ ॥ ૨૦ ॥

અ૦—હે યુદ્ધિમાન વરુણદેવ ! યુધોઃ તથા જૂલોઃ ઉપર ત્હારી જ સત્તા છે. સર્વ વિશ્વમાં તું જ વિરાજમાન છે. તે તું મ્હારું અવશ્ય રક્ષણ કરીશ એમ મને પ્રત્યુત્તર દે. ૨૦

उद्धतमुमुग्विनोविपार्श्वमध्यमंचृत ।

अवाधमानिजीवसे ॥ २१ ॥ ૧૯ ॥

૧૦—ઉત્ । ઉદ્દતમમ્ । મુમુગ્ધિ । નઃ । વિ । પાર્શ્વમ્ । મધ્યમમ્ । યુત્ । અવ । અવાધમાનિ । જીવસે ॥ ૨૧ ॥ ૧૯ ॥

અ૦—અમારા શિરોગત પાશને ઉંચે ખેંચીને મુક્ત કર. ઉદરગત પાશને ત્રોડી નાખ્યું; પાદગત પાશને પણ છોડી નાંખ્યું એટલે અત્રે ચિરકાલ શુભીએ. ૨૧ (૧૯)

સૂક્ત ૨૫.

- ૧ વિશઃ = પ્રજાઃ = સામાન્ય મનુષ્યો.
- ૨ હત્નયે = હત્નુઃ પાપિહનનશીલસ્ય = પાપીઓનો વધ કરવાવાળાનો (હનહિસાગત્યોઃ).
- ૩ રોરથઃ = સંસિદ્ધાન્ વિષયમૂતાન્ = વિષયભૂત. (રાધ સાધસંસિદ્ધૌ).
- ૪ હૃલાનસ્ય = હૃલીયમાનસ્ય ક્રુદ્ધસ્ય = ક્રોધાયમાન થયેલના (હૃળીઃ લજ્ઞાર્યા).
- ૫ મૃલીકાય = સુલાય = સુખાર્થ.
- ૬ વિસીમંદિ = વિશીષેણ વધ્નોમઃ પ્રસાદયામઃ = વિશેષ રીતે આકર્ષિત કરીએ છીએ (વિષુતગ્નુસન્તાને).
- ૭ સંદિતમ્ = સમ્યક્ લખિદતં = શ્રાન્તં = થાકેલ. (લો અવલ્લખદને).
- ૮ વસ્ય દૃષ્ટયે = વસીયસોતિશયેન વસુમતો જીવનસ્ય પ્રાપ્તયે = ઉત્કૃષ્ટ ધનપ્રાપ્ત્યર્થ.
- ૯ વસતોઃ = નિવાસસ્થાન.
- ૧૦ વેનન્તા = કામયન્તી = પ્રસન્ન (વેનતિઃ કાન્તિકર્મા).
- ૧૧ પ્રયુચ્છતઃ = પ્રમાદંકુરતઃ = પ્રમાદ કરે છે (યુચ્છ પ્રમાદે).
- ૧૨ ઘોનાં = પશ્ચિણામ્ = પક્ષીઓનો.
- ૧૩ યઃ = ત્રયોદશોધિકમાસઃ = અધિક માસ.
- ૧૪ યતંનિ = માર્ગ.

- ૧૫ ઋગ્વસ્ય = દર્શનીયસ્ય = સુંદર.
 ૧૬ પસ્ત્યાસુ = દૈવીષુ પ્રજાસુ = દૈવીલોક મધ્યે.
 ૧૭ ચિકિત્સાન = પ્રજાવાન. (કિતજ્ઞાને).
 ૧૮ કર્ત્વા = કૃતઃપરંકર્તવ્યાનિ = હવે પછી કરવાનાં.
 ૧૯ વિશ્વાહા = સર્વેષુ અદઃસુ = સદાસર્વદા.
 ૨૦ પ્રતારિષત્ = પ્રવર્ધયતુ = વૃદ્ધિગત કરે.
 ૨૧ દ્રાપિ = કવચ. (દ્રાકૃત્સાયાંગતી = દ્રાપયતિ હવન કુસ્તિતાંગતિ પ્રાપયતિ).
 ૨૨ નિર્ણજ = પુષ્ટ સ્વશરીરને.
 ૨૩ વસ્ત = આચ્છાદન કરે છે. (વસમાચ્છાદને).
 ૨૪ સ્પશઃ = દિરણ્યસ્પર્શિનૌરશ્મયઃ (સ્પશ સ્પર્શને) = દિરણ્યસ્પર્શી કિરણો.
 ૨૫ દિપ્તવઃ = દિસિતુમિચ્છન્તો વૈરિણઃ = હિંસક શત્રુઓ (દંભ).
 ૨૬ અભિમાતયઃ = પાપી પુરુષો.
 ૨૭ ક્ષદતે = અન્નાસિ = ભક્ષણ કરે છે.
 ૨૮ ક્ષમિ = ક્ષમાયાં ભૂમી = ભૂમિ વિશે.
 ૨૯ આચકે = આમિમુખ્યેન શબ્દયામિ = અભિમુખ પ્રાર્થના કરે છું.
 ૩૦ ગમઃ = ભૂલોકની.
 ૩૧ યામનિ = ક્ષેમપ્રાપણ પરત્વે (યાપ્રાપણે).
 ૩૨ વિચૃત = વિયુજ્યનાશય = ત્રોડી નાખ (વૃતીર્દિસા-ગ્રન્યનયોઃ).
 ૩૩ યશઃ = અન્ન (અન્ન).
 ૩૪ અસામિ = સંપૂર્ણ.

સૂક્ત ૨૬.

ઋષિ:—અબ્રગતપુત્ર શુન:શેષ; દેવતા:—અગ્નિ; છન્દ:—આપત્રી.

* વસિષ્ઠાહિમિયેધ્યવસાપ્યૂર્જાપતે ।

સેમંનોઅધ્વરંયજ ॥ ૧ ॥

પ૦—વસિષ્ઠ । હિ । મિયેધ્યૈ । વસ્રાણિ । ઊર્જામ્ । પુતે । સઃ ।

ઇમમ્ । નુઃ । અધ્વરમ્ । યજ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે યજ્ઞનીય ! અન્નપાલક અગ્નિદેવ ! તું તેજસ્વી વસ્ત્રો પહેર. અને એવી રીતે વિભૂષિત (પ્રત્યક્ષિત) થઇને અમારા આ યજ્ઞને પાર પાડ્યુ. ૧

નિનોહોતાવરેણ્યઃસદાયવિષ્ઠમર્મભિઃ ।

અગ્નેદિવિત્મંતાવચઃ ॥ ૨ ॥

પ૦—નિ । નુઃ । હોતા । વરેણ્યઃ । સદા । યુવિષ્ઠ । મર્મહૃમિઃ ।

અગ્ને । દિવિત્મંતા । વચઃ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે નિત્યતરુણદેવ ! તું દેહીપ્રમાન તેજ વડે યુક્ત છે. તું સ્તવન કરવા યોગ્ય છે. તું અમારો હોતા હો. આ દિવ્ય વાણીવડે હું તારી સ્તુતિ કરું છું. (તું આંહી ખેસ). ૨

આહિષ્માસૂનર્વેપિતાપિર્યંજંત્યાપર્યે ।

સસ્વાસર્યેવરેણ્યઃ ॥ ૩ ॥

* તંવરુણઠયાષાગ્નિર્વેદેધાનાંમુખંસ સુહૃદયસ્તમસ્તન્નુ-
સ્તુહ્યત્યોત્સહ્યામૃતિસોમિતુષ્ટાવાતરત્તરામિધ્યર્ચિશત્યે-
તિ. પ૦ ગ્રા૦ ૭-૧૧ ।

१०— आ । हि । स्म । सुनवे । पिता । औपिः । यजति । आप्ये । सखा । सख्ये । वरेण्यः ॥ ३ ॥

अ०—हे अग्निदेव ! जेथ जंधु जंधुने तथा मित्र मित्रने अजीष्ट वस्तुतुं दान करे तेम हूं तुने पुत्रस्थानीय छुं माटे पितृस्थानीय—तुं मने अजीष्टदान कर. ३

आनोवृर्हीरिशदसोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
सीदन्तुमनुषोयथा ॥ ४ ॥

१०— आ । नः । बृहिः । रिशदसः । वरेणः । मित्रः । अर्यमा । सीदन्तु । मनुषैः । यथा ॥ ४ ॥

अ०—(हे अग्निदेव !) प्रगपतिना यज्ञनी पेठे शत्रुघातक वरिष्ठ, मित्र तथा अग्निदेव. अमारा यज्ञमां विराजमान हे. ४

पूर्य्यहोतस्स्यजोमन्दस्वसुख्यस्यंच ।
इमाउष्टुश्रुध्रगिरिः ॥ ५ ॥ २० ॥

१०— पूर्य्य । होतः । अस्य । नः । मन्दस्व । सुख्यस्य । च । इमाः । उष्टु । श्रु । ध्रि । गिरिः ॥ ५ ॥ २० ॥

अ०—हे पुरातन होता अग्निदेव ! तुं संपुष्ट हो. अमारे आ यज्ञ सिद्ध करी अमारा विपर अनुमद कर; अमारी प्रार्थना लक्षपूर्वक सांभल. ५ (२०)

यच्चिद्धिशम्वत्तातनादिवंदेवंयजामहे ।
त्वेद्धूयतेहविः ॥ ६ ॥

૧૦— યત્ । ચિત્ । હિ । શશ્વંતા । તૈના । દેવમ્દેવમ્ । યજોમહે ।
ત્વે । ઇત્ । હ્યુયતે । હ્રવિઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—(હે અગ્નિદેવ !) અમે નિત્ય યજ કરી નિરનિરાળા દેવાને
વિપુલ હવિર્દાન કરીએ છીએ તે સર્વેય ધુનેજ અર્પણ
થાય છે. ૬

પ્રિયોનોઽસ્તુવિશ્વપતિર્હોતામૈન્દ્રોવરેણ્યઃ ।

પ્રિયાઃસ્વપ્રયોવયમ્ ॥ ૭ ॥

૧૦— પ્રિયઃ । નઃ । અસ્તુ । વિશ્વપતિઃ । હોતા । મૈન્દ્રઃ । વરેણ્યઃ ।
પ્રિયાઃ । સુહઅગ્નયઃ । વયમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—શ્રેષ્ઠ અગ્નિદેવ અમને પ્રિયકર હો. સુંદર અગ્નિ વડે યુક્ત
સત્તા અમે તેને પ્રિય થઈએ. ૭

સ્વપ્રયોહિવાયૈદેવાસોદધિરેચનઃ ।

સ્વપ્રયોપનામહે ॥ ૮ ॥

૧૦— સુહઅગ્નયઃ । હિ । વાયૈર્મ્ । દેવાસઃ । દધિરે । ચ । નઃ ।
સુહઅગ્નયઃ । મનામહે ॥ ૮ ॥

અ૦—સુંદર અગ્નિ વડે યુક્ત કાંતિમંત ઋત્વિજોએ અમારે શ્રેષ્ઠ
હવિ તૈયાર કર્યો છે (તથા) સુંદર અગ્નિ વડે યુક્ત સત્તા
અમે ત્હારી આર્થના કરીએ છીએ. ૮

અયાનહ્રમયૈષામમૃતમર્ત્યાનામ્ ।

મિથઃસન્તુપ્રશસ્તયઃ ॥ ૯ ॥

૧૦— અયં । નઃ । હ્રમયૈષામ્ । અમૃત । મર્ત્યાનામ્ । મિથઃ । મન્તુ ।
પ્રદર્શસ્તયઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે અમરદેવ ! આ યજ્ઞાનુષ્ઠાન સંપૂર્ણ થયે અમર-તું અને
મર્ત્ય-અમે ઉભય વચ્ચે પરસ્પર પ્રશંસા હો. ૯

વિશ્વેભિરગ્રેઅગ્નિભિરિમંયણમિદંવર્ચઃ ।

ચનોધાઃસહસોયહો ॥ ૧૦ ॥ ૨૧ ॥

૧૦— વિશ્વેભિઃ । અગ્ને । અગ્નિદર્પિઃ । ઇયમ્ । યજ્ઞમ્ । ઇદમ્ ।
વર્ચઃ । ચૈનઃ । ધ્વાઃ । સહસૈઃ । યહો ॥ ૧૦ ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે શક્તિપુત્ર અગ્નિદેવ ! (આદિતીયાદિ) સર્વેથ અગ્નિ સહ-
વર્તમાન અમારા યજ્ઞ તથા સ્તુતિનું સેવન કર. અને અમને
અન્ન અર્પણ કર. ૧૦ (૨૧)

સૂક્ત ૨૬

૧ ઋર્જી = અનોનો.

૨ મિયેષ્ય = મેધ્યસ્યયજ્ઞસ્યયોગ્ય = યજ્ઞનીય.

૩ મગ્મભિઃ = જ્ઞાપકૈઃતેજોભિઃયુક્તઃ = દેદીપ્યમાન તેજ વડે
યુક્ત (મનજ્ઞાને).

૪ જાપિઃ = જાન્ધુ.

૫ મનુષઃ = પ્રજાપતિનો (મનજ્ઞાનેમન્યતેજાનાતીતિમનુઃ
પ્રજાપતિઃ).

૬ તના = વિસ્તૃતેન = વિપુલ (તનવિસ્તારે).

૭ મન્દ્રઃ = હૃદય.

૮ પાર્યમ = શ્રેષ્ઠ (હવિ).

૯ દેવાસઃ = દેદીપ્યમાન ઋત્વિજો.

૧૦ સદસઃયહો = શક્તિપુત્ર.

૧૧ ચનઃ = અન્ન (ચાન્).

સૂક્ત ૨૭.

ઋષિઃ—અજગર્તપુત્ર મુનિશેષ; દેવતાઃ—૨-૧૨ અગ્નિ, ૧૩
વિશ્વેદેવ; છન્દઃ—૧-૧૨ ગાયત્રી, ૧૩ ત્રિષ્ટુભ્.

અશ્વંત્વાચારંવન્તંવન્દધ્યાઅગ્નિનમોઽભિઃ ।

સમ્રાજન્તમધ્વરાણામ્ ॥ ૧ ॥

પ૦—અશ્વમ્ । ન । ત્વા । વારંદૈન્તમ્ । વન્દધ્યૈ । અગ્નિમ્ ।
નમઃઽભિઃ । સમ્રાજન્તમ્ । અધ્વરાણામ્ ॥ ૧ ॥

અ૦—વાળમુક્ત અશ્વની પેઠે યજ્ઞોના સ્વામી એવા તને અમે સ્તુતિ
વડે વન્દન કરીએ છીએ. (અર્થાત્ જેમ અશ્વ પોતાના
દેશ વડે મહિકાદિકનો પરિહાર કરે છે તેમ તું ત્હારી લાંબી
જ્વાળા વડે અમારા વિરોધીઓનો પરિહાર કરનાર છે). ૧

સર્વાનઃસુનુઃશર્વસાપુષુપ્રગામાસુશેર્વઃ ।

મીઢર્વાઅસ્માર્કંવમ્ભૂયાત્ ॥ ૨ ॥

પ૦—સઃ । ઘ્રુ । નુઃ । સુનુઃ । શર્વસા । પુષુપ્રગામા । સુશેર્વઃ ।
મીઢર્વાન્ । અસ્માર્કમ્ । વમ્ભૂયાત્ ॥ ૨ ॥

અ૦—સર્વત્ર સંચાર કરનાર, બલપુત્ર એવો તેજ દેવ હિતમ સુખ
આપનાર હો. તે અમને અબીજ વસ્તુનો વરસાવનાર હો. ૨

સનોદુરાશ્વાસાચનિમર્ત્યાદઘ્રાયોઃ ।

પ્રાહિસટ્મિલ્લિશ્વાયુઃ ॥ ૩ ॥

प०— सः । नः । दूरात् । च । आसातै । च । नि । मर्त्यात् ।
अर्ध्वयोः । प्राहि । सैदम् । इत् । विश्वेदभायुः ॥ ३ ॥

अ०—विश्वसंभारी-सुं दूर तथा पासे अनिष्ट भ्रष्टनार वैरीधी.
सदैव अभाश् संरक्षणु कर. ३

इममुपुत्वमस्माकंसुनिगायन्ननव्यांसम् ।
अग्नेदेवेपुप्रवोचः ॥ ४ ॥

प०— इमम् । ऊम् । सु । त्वम् । अस्माकम् । सुनिम् । गायन्नम् ।
नव्यांसम् । अग्ने । देवेषु । प्र । वोचः ॥ ४ ॥

अ०—हे अग्निदेव ! तुं अभाश् हविरत्न तथा नवीन स्तोत्र देवो
प्राये भोक्ताऽयम्. ४

आनोभजपुमेष्वावार्जेपुमध्यमेपु ।
शिक्षावस्वोअन्तमस्य ॥ ५ ॥

प०— आ । नः । पुन । पुमेपु । आ । वार्जेपु । मध्यमेपु ।
शिक्षे । वस्वः । अन्तमस्य ॥ ५ ॥ २२ ॥

अ०—परिष्ठ प्रकारनी (सुलोक्वर्ती) तथा मध्यम प्रकारनी
(अन्तरिक्षलोक्वर्ती) अन्तसंपत्ति तुं अमते योमेर
अपंशु कर. कनिष्ठ प्रकारनी (भूलोक्वर्ती) संपत्ति पशु
अपंशु कर. ५

विभक्तासिचित्रमानोसिन्धोर्हृमार्तिणाकृता ।
सद्योदाशुपैसरति ॥ ६ ॥

૫૦— વિદ્મૈક્તા । અસિ । ચિત્રમાનો । સિન્ધોઃ । ઊર્મો । ઉર્ધ્વોકે ।
 ઔ । સદાઃ । દાશુર્ધે । ક્ષસિ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે વિચિત્ર રશ્મિવાળા અગ્નિદેવ ! તું અપ્રતિમ સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. કાઠે આવેલા પ્રદેશને નદી જેમ પોતાના પ્રવાહથી ભરપૂર કરે છે તેમ તું દુર્વિદ્યતા બકતને તાપ્તડોળ ધવ્ધિત રૂણપ્રાપ્તિ કરાવે છે. ૬

યમેન્નેપૂત્સુમર્ત્યમવાવાજૈપુયંજુનાઃ ।
 સયન્તાશશ્વતીરિપઃ ॥ ૭ ॥

૫૦— યમ્ । આન્ને । પૂત્સુ । મર્ત્યમ્ । અવાઃ । વાજૈષુ । યમ્ ।
 જુર્મોઃ । સઃ । યન્તા । શશ્વતીઃ । રિપઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! જે યજન કરનારને તું યુદ્ધ વિષે સંરક્ષણ કરે છે, જેને તું સંગ્રામ વિષે પ્રેરે છે તે અક્ષય્ય અન્નને સ્વામી બને છે. ૭

નકિરસ્યસહન્યપર્યેતાકર્યસ્યચિત્ ।
 વાજોઽસ્તિશ્રવાય્યઃ ॥ ૮ ॥

૫૦— નકિઃ^{૧૮} । અસ્ય^{૧૫} । સહન્ય^{૧૫} । પરિહૃ^{૧૧}ણા^{૧૧} । કર્યસ્ય^{૧૧} । ચિત્ । વાજઃ ।
 અસ્તિ । શ્રવાય્યઃ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે શત્રુઓનો અભિશપ્ત કરનારા દેવ ! કોઈએ આ તદ્વારા બકત (યજમાન) નો પ્રતિરોધ કરવાને સમર્થ નથી. તે (બકત) પ્રખ્યાત બળવાળો હોય છે. ૮

સવાજૈવિશ્વર્ષણિરર્ધિરસ્તુતસ્તાઃ ।
 વિપ્રૈભિરસ્તુસનિતા ॥ ૯ ॥

૫૦— સઃ । વાજમ્ । વિશ્વ^{૨૦}ર્ચર્ષણિઃ । અર્વિત્^{૨૨}દમિઃ । અસ્તુ । તર્હતા ।
વિપ્રેમિ । અસ્તુ । સર્નિતા ॥ ૯ ॥

અ૦—આ સર્વસંચારોદેવ અગ્નેઃ વડે સગ્રામ વિષે અમારો તારક
હો. અત્વિગ્ને સહ, સંતુષ્ટ થઈને તે શલદાતા હો. ૯

જરા^{૨૨}બોધતધ્વિવિદ્ધિવિશેવિશેયજ્ઞિયાય ।
સ્તોમં^{૨૪}રુદ્રાયદર્શીકમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૨૩ ॥

૫૦— જરા^{૨૨}બોધ । તત્ । વિવિદ્ધિ । વિશેદવિશે । યજ્ઞિ^{૨૪}યાય । સ્તો-
મમ્ । રુદ્રાય । દર્શીકમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૨૩ ॥

અ૦—સ્તુતિ વડે જાગૃત હોનાર હે અગ્નિદેવ । પ્રત્યેક દેવપૂજન
વિષે તું પ્રવેશ કર અને પ્રત્યેક યજ્ઞ કરનારનું યજ્ઞકર્મ સિદ્ધ
કર. કર સ્વરૂપવાળો તું તેના અર્થે (યજ્ઞ કરનાર) સુંદર
સ્તોત્ર રચે છે. ૧૦ (૨૩)

સનોમહા^{૨૫}અનિમાનોધુમકેતુઃપુરુષ^{૨૬}ચન્દ્રઃ ।
ધિયેવાજાયાહિન્વતુ ॥ ૧૧ ॥

૫૦— સઃ । નઃ । મહાન્ । અનિ^{૨૫}માન । ધુમકેતુ । પુરુ^{૨૬}ષચન્દ્રઃ ।
ધિયે । વાજાયા । હિન્વતુ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—તે (અગ્નિ) શ્રેષ્ઠ, અપરિચિન્ન સ્વરૂપ, દ્રુમપ્રવળ તથા જાદુ
કારિવાળો છે. તે યજ્ઞ તથા અન્નસિદ્ધિર્થ અમારી પુદ્ધિને
પ્રેરો. ૧૧

* सरेवाँइवविश्वतिदैव्यःकेतुःशृणोतुनः ।

उक्थैरग्निर्वृहद्भानुः ॥ १२ ॥

प०—सः । रेवान्दृष्टव । विश्वतिः । दैव्यः । केतुः । शृणोतु । नः ।

उक्थैः । अग्निः । बृहद्भानुः ॥ १२ ॥

अ०—ते सर्वाधिपति, देवाना होता तथा इत इषे छे; ते ग्राह
रश्मिवाणो छे; ऊर्ध्व संपत्तिमान् राजन्नी येते ते अभारी
स्तुतिर्तुं श्रवणु करो. १२

* नमोमहद्भ्योनमोअर्भकेभ्योनमोयुवद्भ्योनमोआशिनेभ्यः ।

यजामदेवान्यदिशक्नवाममाज्यायसःशंसमामृक्षिदेवाः

॥ १३ ॥ २४ ॥

प०—नमः । महद्भ्यः । नमः । अर्भकेभ्यः । नमः । युवद्भ्यः ।

नमः । आशिनेभ्यः । यजाम । देवान् । यदि । शक्नवाम ।

मा । ज्यायसः । शंसम् । आ । वृक्षि । देवाः । १३॥२४॥

अ०—श्रेष्ठ, तद्वत्, वृद्ध सर्वेभ्य देवने ग्राह नमस्कृत्य हो. अने तो
(आसे।) देवानुं यजन करीये. हे देवो ! श्रेष्ठ देवनी सर्वत्र
प्रसरेल स्तुतिने। उच्छेद न हो. १३ (२४)

* तमग्निरुवाचविश्वान्नुदेवानस्तुष्टायत्प्रोत्स्रक्षयामोति
सविश्वान्नुदेवान्तुष्टायनमोमहद्भ्योनमोअर्भकेभ्योति । ऐ०

प्रा० ७-१६. ।

* १ अग्निर्देवानां होता । तै० सं० २-५-९. ।

२ अग्निर्देवानां हुतासीत् । ३ । तै० सं० २-५-८. ।

સૂક્ત ૨૭.

- ૧ ધારવન્તમ્ = ચાલયુક્ત = વાળયુક્ત, શત્રુનો પરિકાગ્ધ.
- ૨ શઘસા = ચલસ્ય = બળનો.
- ૩ મીઢુન્ = કામાના વર્ષિતાર = અભીષ્ટ વસ્તુનો વરસાવનાર
(મિદ્ધસેચને).
- ૪ સુશેષઃ = સુસુલ્લ = ઉત્તમ સુખ આપનાર.
- ૫ આસાત્ = આસન્નદેશે = પાસેના પ્રદેશ વિષે
- ૬ અઘાયોઃ = અઘર્તુમિચ્છત વૈરિણ = અનિષ્ટ ઇચ્છનાર
વૈરીથી
- ૭ સદ્મિત્ = સદૈવ
- ૮ વિશ્વાયુઃ = ઇયાન્નગમન = વિશ્વસચારી (વિશ્વમય-
નંગમનંયસ્ય સ').
- ૯ સન્નિમ્ = હવિર્દાન.
- ૧૦ શિક્ષ = અર્પણ કર.
- ૧૧ વિમક્તા = વિશિષ્ટધનસ્ય પ્રાપયિતા = અપ્રતિમ મપત્તિને
પ્રાપ્ત કરાવનાર.
- ૧૨ ઉપાકે = સમીપમા.
- ૧૩ આ = ઉપમાર્થવાચક પદ છે
- ૧૪ જુના = પ્રેરે છે. (જૂગતૌ).
- ૧૫ સદન્ત્ય = શત્રુઓનો અભિભવ કરનારો.
- ૧૬ કયસ્યચિત્ = કસ્યાયિ = કોઈનો પશુ.
- ૧૭ પર્યેતા = આક્રમિતા = પ્રતિરોધ કરનાર.
- ૧૮ નકિં = નાસ્તિ = નથી.
- ૧૯ તદ્વતા = તારયિતા = તારક
- ૨૦ વિશ્વઘર્ષણિં = સર્વશત્રુબ્ધોપેત, સર્વશંચારી.

- ૨૧ અર્ચદ્વિઃ = અશ્વોવડે. (ઋગતૌ).
 ૨૨ જરાબોધ = સ્તુતિવડે જામૃત હોનાર (જૃસ્તુતૌ).
 ૨૩ વૃશોકમ = દર્શનીય.
 ૨૪ યજ્ઞિયાય = યજ્ઞ સંબંધી અનુશાન સિદ્ધયર્થ.
 ૨૫ અનિમાનઃ = નિમાનવર્જિતઃ = અપરિચિન્ન સ્વરૂપ.
 ૨૬ દિવ્યતુ = પ્રીણયતુ = પ્રેરે. (દિવ્યપ્રીણને).
 ૨૭ આશિનેમ્યઃ = વૃદ્ધેમ્યઃ = શ્રેષ્ઠ. (અશૂઘ્યાતૌ).

સૂક્ત ૨૮

ઋષિઃ—અબ્રગતપુત્ર શુનઃશેષ; દેવતાઃ—૧-૪ ધન્વ, ૫-૬ ઉલૂપલ,
 ૭-૮ ઉલૂપલ અને મુસલ, ૯ હરિશ્ચંદ્ર કિંવા અધિપવલ્યુચર્મ
 કિંવા સોમરસ. છન્દઃ—૧-૬ અનુષ્ટુભ્, ૭-૮ ગાયત્રી.

* યન્નગ્રાવાપૃથુબુઘ્નઋર્ચોમર્વતિસોતૈવે ।

ઉલૂલ્લસુતાનામવેદિન્દ્રજલ્ગુલઃ ॥ ૧ ॥

૫૦— યન્ન । ગ્રાવા । પૃથુબુઘ્નઃ । ઋર્ચઃ । મર્વતિ । સોતૈવે । ઉલૂ-
 લ્લસુતાનામ્ । અવે । ઇત્ । ઋમ્ । ઇન્દ્ર । જલ્ગુલઃ ॥ ૧ ॥

અર્—હે ધન્વદેવ ! સોમરસ કાઢવા ત્યાં રથૂળ મૂળને। પાપાલ્ય
 (મુસલ) ઉંચે જાય છે ત્યાં ઉખળ વડે કાઢેલ સોમરસ તું
 સ્વીકારી પાન કરે. * ૧

* અથદૈતશુનઃ શેષોઞ્ઞઃસર્વદદર્શતમેતાભિશ્ચતસૃભિર-
 મિસુપાયયશ્ચિદ્ધિત્થં મૃદેમૃદ્દશ્ચયૈનંદ્રોજકલશમભ્યષતિ-
 નાયોચ્છિદ્ધંચમ્બોર્મરેત્યેતયર્ચાયાદ્વાસ્મિન્નન્વારઋધેર્ધર્મામિશ્ચત
 સૃભિઃ સસ્વાહાકારામિજુંદંવાચકાર । પે૦ વ્રા૦ ૭ ૧૭ ।

યજ્ઞદ્રાવિવ્રજઘનાધિપત્રવ્યાકૃતા ।

ઉલ્લૂલ્લસુતાનામવેદિન્દ્રજલ્ગુલઃ ॥ ૨ ॥

૫૦— યજ્ઞ । દ્વૌહૈવ । જઘના । અધિષ્ઠમવન્યા । વૃતા । ઉલ્લૂલ્લસ-
સુતાનામ । અવં । इत् । ऊम् । इन्द्र । जलगुलः ॥ ૨ ॥

અ૦—ન્યાં એ નયન બાગની પેઠે અધિપવત્સ-ફલક સોમરસ કાઢવા
ખાંડેલા છે ત્યાં તું ઉખળ વડે કાઢેલ સોમરસ સ્વીકારી પાન કર. ૨

યજ્ઞનાર્યેપન્યવમુપત્યવંચશિર્ષતે ।

ઉલ્લૂલ્લસુતાનામવેદિન્દ્રજલ્ગુલઃ ॥ ૩ ॥

૫૦— યજ્ઞ । નાર્યે । અપત્યવમ્ । ઉપત્યવમ્ । ચુ । શિર્ષતે ।
ઉલ્લૂલ્લસુતાનામ । અવં । इत् । ऊम् । इन्द्र । जलगुलः ॥ ૩ ॥

અ૦—ન્યાં આને યજ્ઞશાળાની પેસનીકળનો ધ્રુવો મળે છે, ત્યાં હે
ધન્દ્રદેવ ! તું ઉખળ વડે કાઢેલ સોમરસ સ્વીકારી પાન કર. ૩

યજ્ઞમન્યાંવિવ્રધ્નતેરુશ્મીન્યમિત્તવાઈવ ।

ઉલ્લૂલ્લસુતાનામવેદિન્દ્રજલ્ગુલઃ ॥ ૪ ॥

૫૦— યજ્ઞ । મન્યામ્ । વિવ્રધ્નતે । રુશ્મીન્ । યૈમિત્તવૈહૈવ ।
ઉલ્લૂલ્લસુતાનામ । અર્થ । इत् । ऊम् । इन्द्र । जलगुलः ॥ ૪ ॥

અ૦—નિષંક્રિત અલાવવા લગામની પેઠે ન્યાં (મન્યનદોરી)ખાલાદોરી
ખાંધેલી છે ત્યાં હે ધન્દ્રદેવ ! તું ઉખળ વડે કાઢેલ સોમરસ
સ્વીકારી પાન કર. ૪

યચિદ્ધિત્વંગૃહેષ્ટહઉલ્લૂલ્લકયુજ્યસે ।

હૃદયુપત્તવંકટજર્ણતામિવદુન્દુભિઃ ॥ ૫ ॥

૧૦—યત્ । ચિત્ । હિ । ત્વમ્ । ગૃહેઽગૃહે । ઊલૂક્ । યુજ્યમે ।
 રૂહ । છુપત્ઽનમ્ । વટ । જયતામ્ઽશ્વ । દુન્દુભિઃ ॥ ૧ ॥
 ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે ઉખળ ! જો કે તારો ઘેર ઘેર ઉપયોગ થાય છે તથાપિ
 આ વૈદિક કર્મમાં તું વિજ્યી સેનાના નગારા પ્રમાણે બંભીર
 ધ્વનિ કરે. ૫

હૃતસ્મૃતેવનસ્પતેવાતોવિશ્વાત્યગ્રમિત્ ।

અથોન્દ્રાયાપાતંવેસુનુસોમંમુલૂક્લ ॥ ૬ ॥

૧૦—હૃત । સ્મૃ । તે । વનસ્પતે । વાતઃ । વિ । શ્વાતિ । અગ્રમ્ ।
 રૂત્ । અથો । ઈન્દ્રાયા । પાતંવે । સુનુ । સોમમ્ । ઊલૂક્લ ॥ ૬ ॥

અ૦—વળી હે કાઠના ઉખળ ! તારા આગળજ (મુસળ પ્રહાર વડે)
 જોરથી વાસુ વાય છે. હે ઉખળ ! ઇન્દ્રના પાનાર્થ તું સોમ-
 રસ કાઢે. ૬

આયુનીવાજસાતમાતાદ્યૃઽધ્વાવિંજર્મૃતઃ ।

હરીઽધ્વાન્ધૌસિવૃષંતા ॥ ૭ ॥

૧૦—આયુઙી । ર્તાઽધ્વઙી । વાજૈઽમાતમા । તા । હિ । હૃધ્વા ।
 વિજર્મૃતઃ । હરીઽશ્વ । અન્ધૌસિ । વૈષંતા ॥ ૭ ॥

અ૦—(હે ઉખળ મુસળ !) તમે યજ્ઞનાં વિશ્વ સાધનરૂપ તથા
 હિરુષ્ટ અન્નપ્રદાતા છો; ઇન્દ્રના અશ્વો જેમ કડકડાટ અથા
 બંધાયું કરે તેમ તમે ભારે કડકડાટી કરતા વારંવાર વિદાર
 કરો છો. (સોમવલ્લીની કાંઠી ભક્ષયું કરો છો). ૭

તાનોઽશ્વવનસ્પતીકુપ્વાનુષ્વેભિઃસોરૃભિઃ ।

ઈન્દ્રાયામર્ધમત્સુતષ્ ॥ ૮ ॥

१०- ता । नः । अथ । वृत्तप्यती । ऋष्वो । ऋष्वेभिः । सोतृभिः । इन्द्राय । मधुदमत । सुतम् ॥ ८ ॥

જાવ—હે કાશના ઉપગમુસળ ! શ્રેષ્ઠ એવા તમે આ યામકર્મમાં
શ્રેષ્ઠ એલિંગો સહ ઇન્દ્રાર્થ મધુર સોમરસ કાઢો. ૮

सच्चिद्रं च मूर्धो धरसोमं पवित्र आसृज ।

निधेहिगोरधित्वचि ॥ ९ ॥

१०-उत् । शिष्टम् । जम्बोः । मर । मोर्मम् । पुवित्रे । आ ।
सृज । नि । वेहि । गोः । अर्धि । त्वनि ॥ ९ ॥ २६ ॥

અ૦—(હે ઋત્વિજ !) અમસપાત્રમાયી વધેય સોમ (ગાડામા)
 લપ્ત જા. તેને દશાપવિત્ર ઉપર નાંખ્યુ અને જે જગદના આમડા
 ઉપર મૂક્યુ. ૯ (૨૬)

सूक्त ३८

१ जङ्गुलः = भक्ष्य ४२ (मलमूत्रे).

१ अथ = ह्यकीयत्येनअथगत्य = स्वीकृती.

१. सोतये = अभिषयायम् = सोमरस आद्या (पुञ्जमभिषयं).

४ उलूखल = कालो विपण (उदकरं चोदकरं च संयोज्यमे
 कुर्यात्प्रथमतः उलूखलमवदुदकरं चैतत्तदुलूखलमिष्या-
 क्षते परोक्षेणेति च द्वात्रिणम् । नि० १-२० ।

५. यमित्यर्थे = नियन्त्रितम् = नियन्त्रित करणम्।

૧ યામસાતમા = ઉત્કૃષ્ટ અન્નપ્રદાતા.

७ वस्तुता = भक्षण करता (भक्षभक्षणदीप्योः).

૮ ધિજઞેતઃ = વિશેષેણવિદારંયુક્તઃ=વારંવાર વિદાર કરે છે.

१ क्रुप्यो = क्षीणीय.

१० सोतृभिः = अभिषेकहेतुभिः—सोभरस काद्वनार कृत्विण् सद.

* सूक्तं २९.

ऋषिः—अञ्जगतपुत्र शुनःशेष; देवताः—धन्; छन्दः—पङ्क्ति.

* यच्चिद्विसत्यसोमपाअनाशस्ताइवस्मसि ।

आतूनइन्द्रशंसयगोष्वश्वेषुशुभ्रिषुसहस्रेषुतुवीमघ ॥ १ ॥

प०—यत् । चित् । हि । सत्य । सोमपाः । अनाशस्ताःइव । स्मसि । आ । तु । नः । इन्द्र । शंसय । गोषु । अश्वेषु । शुभ्रिषु । सहस्रेषु । तुविहमघ ॥ १ ॥

अ०—हे सत्यवादी सोमपान करनार देव ! त्वारी स्तुति करवाभां अमे कांछ पञ्च अपराध कथो होय तो ते सामुं न जेतो हे विपुल संपत्तिमान् धन्-देव ! त्वं अभने हजारा उत्तम गायधोडा हय प्रज्वात कर. १

शिप्रिन्वाजानांपतेशचीवुस्तवदंसना ।

आतूनइन्द्रशंसयगोष्वश्वेषुशुभ्रिषुसहस्रेषुतुवीमघ ॥ २ ॥

प०—शिप्रिन् । वाजानाम् । पते । शचीवः । तव । दंसना । आ । तु । नः । इन्द्र । शंसय । गोषु । अश्वेषु । शुभ्रिषु । सहस्रेषु । तुविहमघ ॥ २ ॥

* तंयिश्वेदेवाऊचुरिन्द्रोर्घेदेवानामोजिष्ठांषलिष्ठः सदिष्ठःसत्तमःपारयिष्णुनमस्तंनुस्तुष्टयत्योत्क्रक्षयाम इति सान्द्रतुष्टाययश्चिद्विसत्यसोमपाइत्येतेनसूक्तेन उत्तरस्यपञ्च-दशभिरिति । प० ब्रा० ७-१६. ।

અ૦—હે સુંદર હડપથી (હનુવટી) વાળા શક્તિમાન અનપતિ ઇન્દ્ર-
દેવ ! તું અમારા ઉપર સદા અનુગ્રહ કરનાર છે. હે વિપુલ
સંપત્તિમાન દેવ ! અમને હજારો ઉત્તમ ગાયધોડા દઈ પ્રખ્યાત
કર. ૨

નિષ્વાપયામિયુદ્દશામસ્તામર્બુદ્યમાને ।

આતૂર્નંદ્રશંસયગોષ્વશ્વેપુશુશ્રિપુંસહસૈપુતુવીમય ॥ ૩ ॥

૫૦—નિ । સ્વાપય । મિયુદ્દશા । સસ્તામ્ । અર્બુદ્યમાન । આ ।
ત્વ । ન । હન્દ્ર । શમય । ગોર્ષુ । અશ્વેપુ । શુશ્રિર્ષુ । સહસૈપુ ।
તુવિહમય ॥ ૩ ॥

અ૦—પરંપર એક સરખી નજર ફેંકનાર તે ઉભય યમદૂતોને છેક
ઉંઘાડ્યુ. તેઓ પુનઃ જાગે નહીં તેમ ઉંઘાડ્યુ. હે વિપુલ
સંપત્તિમાન દેવ ! અમને હજારો ઉત્તમ ગાયધોડા દઈ પ્રખ્યાત
કર. ૩

સમન્તુત્યાઅરાંતયોવોર્ધન્તુશૂરાતયઃ ।

આતૂર્નંદ્રશંસયગોષ્વશ્વેપુશુશ્રિર્ષુસહસૈપુતુવીમય ॥ ૪ ॥

૫૦—સમન્તુ । ત્યાઃ । અરાંતયઃ । વોર્ધન્તુ । શૂર । રાતયઃ । આ ।
ત્વ । નઃ । હન્દ્ર । શમય । ગોર્ષુ । અશ્વેપુ । શુશ્રિર્ષુ । સહ-
સૈપુ । તુવિહમય ॥ ૪ ॥

અ૦—તે હવિ ન દેનારા શત્રુઓ ઉંઘે, હે યરા ધન્દ 'હવિદાંન
કરનારાઓ જાગે. હે વિપુલ સંપત્તિમાન દેવ ! અમને હજારો
ઉત્તમ ગાયધોડા દઈ પ્રખ્યાત કર. ૪

સમિન્દ્રગર્દભર્મૃણુવન્તૈપાપયામુયા ।

આતૂર્નંદ્રશંસયગોષ્વશ્વેપુશુશ્રિર્ષુસહસૈપુતુવીમય ॥ ૫ ॥

૫૦—સમ્ । ઇન્દ્ર । ગર્દમમ્ । મૈણ । નુવન્તમ્ । પ્રાપયા । અર્મુયા ।
 આ । તુ । નઃ । ઇન્દ્ર । શંસય । ગોર્ષુ । અશ્વૈષુ । શુભ્રિર્ષુ ।
 સહસ્રૈષુ । તુવિદ્મઘ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! આ નિંદા ઉચ્ચારનાર ગધેડાને છેક ઠાર કર.
 હે વિપુલ સંપત્તિમાન દેવ ! તું અમને હજારો ઉત્તમ માખ
 ઘેડા દહ પ્રખ્યાત કર. ૫

પતાતિકુદ્ધુનાચ્યાદૂરંવાતોવનાદર્ધિ ।

આતૂનંદ્રશંસયગોવ્શ્વૈષુશુભ્રિર્ષુસહસ્રૈષુતુવીમઘ ॥ ૬ ॥

૫૦—પતાતિ । કુદ્ધુનાચ્યા । દૂરમ્ । વાતઃ । વનાત્ । અર્ધિ ।
 આ । તુ । નઃ । ઇન્દ્ર । શંસય । ગોર્ષુ । અશ્વૈષુ । શુભ્રિર્ષુ ।
 સહસ્રૈષુ । તુવિદ્મઘ ॥ ૬ ॥

અ૦—આ કટિલ ગતિવાળો વાયુ દૂર અરણ્યમાં જઈ પડે. હે
 વિપુલ સંપત્તિમાન દેવ ! તું અમને હજારો ઉત્તમ માખઘેડા
 દહ પ્રખ્યાત કર. ૬

સર્વપરિક્રોશંજંહિજંભયાંકુકદાર્શ્વમ્ ।

આતૂનંદ્રશંસયગોવ્શ્વૈષુશુભ્રિર્ષુસહસ્રૈષુતુવીમઘ ॥ ૭ ॥

૫૦—સર્વમ્ । પરિક્રોશમ્ । જંહિ । જંભયાં । કુકદાર્શ્વમ્ । આ ।
 તુ । નઃ । ઇન્દ્ર । શંસય । ગોર્ષુ । અશ્વૈષુ । શુભ્રિર્ષુ । સહ-
 સ્રૈષુ । તુવિદ્મઘ ॥ ૭ ॥ ૨૭ ॥

અ૦—(અમારા સંજંધે) ચોમેર આક્રોશ કરનાર સર્વ શત્રુને ઠાર
 કર. વિંસાપ્રદ સર્વ શત્રુને ઠાર કર્યું. હે વિપુલ સંપત્તિમાન

દેવ ! તું અમને હમરો ઉત્તમ ગાયધોડા હા પ્રખ્યાત
કર. ॥ (૨૭)

સૂક્ત ૨૯

- ૧ અનાશસ્તાઃ = અમશસ્તાઃ = સ્તુતિ કરવામા કાંઈ પણ
અપરાધ કયોં હોય. (શંસુસ્તુતી).
- ૨ તુષીમઘ = વિપુલ સંપત્તિમાન.
- ૩ સત્વીયઃ = શક્તિમાન.
- ૪ શિમિન્ = સુંદર હનુવાળો.
- ૫ દંસના = અતુભહ.
- ૬ સસ્તામ્ = ઉધો. (યસસ્વજ્ને).
- ૭ ત્યાઃ = તાઃ = તે.
- ૮ સંમૃણ = સમ્યક્મારય = છેક કાર કર (મૃણહિંસાયાં).
- ૯ અમુયા = અનયા = આ વડે.
- ૧૦ કુણ્ણાચયા = કુટિલ ગતિવાળો (સ્વ).
- ૧૧ જ્ઞકદાશ્વમ્ = હિંસાપ્રદ શત્રુને (જ્ઞહિંસાયાં).
- ૧૨ જમ્ભય = કાર કર (જમ્ભિનાશને).

સૂક્ત ૩૦.

ઋષિઃ—અશ્વત્થામ પુત્ર શુનાસેપ; દેવતાઃ—૧-૧૧ ઇન્દ્ર, ૧૭-૧૯
અશ્વીદેવો, ૨૦-૨૨ ઉષા; છન્દઃ—૧૧ પાદનિચૂદ્ગામત્રી,
૧૧ ત્રિષ્ટુભ, અવશિષ્ટ ગાયત્રી.

આચ્છન્દ્રંક્રિર્વિંયથાવાજયન્તઃશતક્રતુમ્ ।

મંહિષ્ઠંસિચ્છન્દુમિઃ ॥ ૧ ॥

પ૦— આ । ષ્ઃ । ઇન્દ્રમ્ । ક્રિર્વિંમ્ । યથા । વાજયન્તઃ । શત-
દક્રતુન્ । મંહિષમ્ । સિચ્છન્દુમિઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—(હે ઋષિવ્રજ તથા યજ્ઞન કરનારાઓ !) અજની ઇન્દ્રા
રાખનારા અમે, તળાવ (અવાડો) ને પાણીથી ભરપૂર કરીએ
તે પ્રમાણે સેંકડો પરાક્રમવાળા અતિ ઉદાર ઇન્દ્રદેવને સોમ-
રસથી આકર્ષક ભરપૂર કરીએ છીએ. ૧

શતંચાયઃશુર્વીનાંમુહર્લંવાસપોશિરામ્ ।

પદ્મિન્મનરીયતે ॥ ૨ ॥

પ૦— શતમ્ । ચા । યઃ । શુર્વીનામ્ । મુહર્લમ્ । વા । સમૃદ્ધર્ભા-
શિરામ્ । આ । ઇત્ । સ્તમ્ । નિન્મનમ્ । ન । રીયંતે ॥ ૨ ॥

અ૦—દૂધ વા દહીંમિશ્રિત દહીરો પ્યાઝા હો, અથવા દાંખ પશુ
મિશ્રણ વિનાના શુદ્ધ સોમરસના સેંકડો પ્યાઝા હો, તથાપિ
પાણી જેમ ડાઘાણવાળા જમીન તરફ વહે છે તે પ્રમાણે જે
ઇન્દ્રદેવની સોમરસ તરફ અવશ્ય પ્રવૃત્તિ થાય છે (તે ઇન્દ્ર
અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરે.) ૨

સંયન્મદાંયશુષ્મિર્ણાનાર્ણસ્યોદરૈ ।

સમુદ્રોનવ્યર્ચોદધે ॥ ૩ ॥

૧૦—સમ્ । યત્ । મદાંય । શુષ્મિર્ણે । આના । હિ । અન્ય । ઉદરૈ ।

સમુદ્ર । ન । વ્યર્ચં । દધે ॥ ૩ ॥

અ૦—જે (પૂર્વોક્ત) સેંકડે અને હજારો આસા સોમરસ તે બળવાન ઇન્દ્રદેવના હિરમા એકત્ર થઇ આનંદ આપે છે. ત્યાથી સમુદ્રની પેઠે તે સર્વત્ર વ્યાપ્ત થાય છે. ૩

અયમ્તેસમંતસિકૃપોત્તદ્વગર્ભધિમ્ ।

વચસ્તદ્વિન્નઓદસે ॥ ૪ ॥

૧૦—અયમ્ । હમ્ । તું । સમ્ । અતૈમિ । કૃપોત્તદ્વગ્ । ગર્ભદ-

ધિમ્ । વચઃ । તત્ । ચિત્ । ન્ । ઓદસે ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! આ સોમ તારા માટે કાઢેલો છે. કૃપોત્ (કષુતર) જેમ કૃપોત્તી પ્રત્યે પ્રેમથી ગમન કરે તેમ તું આ સોમરસ પ્રત્યે પ્રેમથી આગમન કરે છે અને તેથીજ તું અમારી સ્તુતિનો શ્રીકાર કરે છે. ૪

સ્તોત્રંરાધાનાંપતેર્ગિર્વીહોવીર્યસ્યંતે ।

વિભૂતિરસ્તુસૂનૃતા ॥ ૫ ॥ ૨૮ ॥

૧૦—સ્તોત્રમ્ । રાધાનામ્ । પતે । ગિર્વીહઃ । વીર । ર્યસ્યંતે ।

વિભૂતિઃ । અસ્તુ । સૂનૃતા ॥ ૫ ॥ ૨૮ ॥

અ૦—હે ધનાધિપને, સ્તુત્ય વીરદેવ ! તારી જે શ્રુતિ કરે છે તેને તારી પ્રિય સત્ય સંપત્તિ સિદ્ધ હો. ૫

ऊर्ध्वस्तिष्ठानऊतयेस्मिन्वाजेशतक्रतो ।

समन्येषुब्रवावहे ॥ ६ ॥

प०—ऊर्ध्वः । तिष्ठ । नः । ऊतये । अस्मिन् । वाजे । शतक्रतो ।
सम् । अन्येषु । ब्रवावहे ॥ ६ ॥

अ०—हे से'कडे । पराक्रमवाणा धन्वदेव ! आ संत्राभ विषे आभारा
संरक्षण्याथ' उत्सुक यष्ट विभो रहे. अन्य प्रसंगे आपणु अन्ने
परस्पर इडी रीते हणामणा माक्षीये. ६

योगेयोगेतुवस्तरंवाजेवाजेहवामहे ।

सखायुइन्द्रमूतये ॥ ७ ॥

प०—योगेहयोगे । तैवःहते'म् । वाजेहवाजे । हवामहे । सखायः ।
इन्द्रम् । ऊतये ॥ ७ ॥

अ०—प्रत्येक प्रसंगे प्रत्येक संत्राभ वेणा आमे प्रिय सभाओ अतिशेष
अणवान् धन्वदेवने संरक्षण्याथ' आर्क्षान करीये छीये. ७

आषांगमृद्विश्रवंत्सहस्रिणींभिरूतिभिः ।

वाजेभिरुपनोहवम् ॥ ८ ॥

प०—आ । ध्रु । गमत् । यदि । श्रवंत् । सहस्रिणींभिः । ऊतिभिः ।
वाजेभिः । उप । नः । हवम् ॥ ८ ॥

अ०—त्यारे धन्व आभारी हाक सांखणशे त्यारे ते से'कडे । संरक्षण्या
भार्ग' वडे युक्त यष्ट पोताना अज-वैलव संहित आभारी
सभापे ताजडतोअ आवशे. ८

अनुप्रत्नस्योके'सोहुवेतुविप्रतिनरम् ।

यंतुपूर्वपिताहुवे ॥ ९ ॥

૫૦— અનુ । પ્રત્નસ્ય । ઓર્વસઃ । હુવે । તુલ્લિમ્પ્રતિમ્ । નરમ્ ।
યમ્ । તે । પૂર્વમ્ । પિતા । હુવે ॥ ૯ ॥

અ૦—જે પુરાતન સ્થાનમાંથી (સ્વર્ગમાંથી) અનેક બકતો (પૃજમાનો)
પ્રત્યે જનારો છે તે ઇન્દ્રનારને હું આર્પણ કરું છું. અમારા
વડિલો પૂર્વે તેનુંજ આર્પણ કરતા. ૯

તંત્વાંચુયવિશ્વવારાર્શસ્પહેપુરુહત ।
સર્વેવસોજરિતૃમ્યઃ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

૫૦— તમ્ । ત્વા । ચુયમ્ । વિશ્વવારુ । આ । શાસ્મહે । પુરુહ-
હત । સર્વે । વસો । જરિતૃમ્યઃ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

અ૦—હે સર્વવરણીય !, હે બહુશ્રુત ! હું સખા ! હે નિવાસહેતો !
સ્તોતાઓના અનુગ્રહાર્થે અમે ત્હારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ
૧૦ (૨૯)

અસ્માકૈશિમિળીનાંસોમપા.સોમપાત્રામ્ ।
સર્વેવજ્ઞિન્તસર્વીનામ્ ॥ ૧૧ ॥

૫૦—અસ્માકમ્ । શિમિળીનામ્ । સોમંદપાઃ । સોમંદપાત્રામ્ । સર્વે ।
વજ્ઞિન્ । સર્વીનામ્ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે સોમપાન કરનાર સખા વધારી ઇન્દ્રદેવ ! અમે દીર્ઘ
સુતપત્રી (દડપત્રી) વાળા સોમપાન કરાવનારને ત્હારા પ્રસાદ
વડે ગૌસંપત્તિ પ્રાપ્ત હોલ ૧૧

તથાતર્દસ્તુસોમપાઃસર્વેવજ્ઞિન્તર્યાકૃણુ ।
યથાંતુરમસોષ્ટયે ॥ ૧૨ ॥

પ૦—તથા । તત્ । અસ્તુ । સોમદ્વપાઃ । સર્વૈ । વૃજિન્ । તથા ।
કૃણુ । યયા । તે । ઊર્શમસિ । દૃષ્ટ્યૈ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે સોમપાન કરનાર સખા વળધારી ઇન્દ્રદેવ ! અમારી
અભિલાષાઓ સિદ્ધ થાય તે અર્થે અમે ત્હારા અનુગ્રહની
પ્રાર્થા કરીએ છીએ; ને અભીષ્ટ વસ્તુઓ અમને સિદ્ધ થાય
તેમ કર. ૧૨

રેવર્તીર્નિઃસધમાદૃન્દ્રેસન્તુતુર્વિવાજાઃ ।

સુમન્તોયામિર્મદૈમ ॥ ૧૩ ॥

પ૦—રેવર્તીઃ । નઃ । સધદ્યૈર્મદૈ । ઇન્દ્રૈ । મન્તુ । તુર્વિદ્વાજાઃ ।
સુદ્યૈર્મદૈઃ । યામિઃ । મદૈમ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—ઇન્દ્રદેવ અમારા ઉપર પ્રસન્ન હો. અમને ક્ષીરાન્યાદિ ધન
સંપન્ન, પુષ્કળ બળવાળું ગોધન સિદ્ધ હો. અન્નસંપન્ન એવા
અમે તે ગોધન વડે આનંદિત થઇએ. ૧૩

આયત્વાયાન્ત્મનાસસ્તોતૃભ્યોઽધૃષ્ણવિયાનઃ ।

ઋણોરક્ષન્નચત્રયોઃ ॥ ૧૪ ॥

પ૦—આ । યુ । ત્વાૈદ્વાન્ । ત્વૈર્ના । આસઃ । સ્તોતૃદ્ભ્યઃ ।
ધૃૈૃણો । ડ્યાનઃ । ઋણોઃ । અક્ષમ્ । ન । ચત્રયોઃ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હે ધૈર્વશાળી ઇન્દ્રદેવ ! ત્હારા જેવા દેવ અમને ત્હારા અનુ-
ગ્રહથી જ પ્રાપ્ત થયો. અમે ત્હારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.
રથચક્રના અક્ષ પ્રમાણે તું સ્તોતાજનો ઉપર અનુગ્રહ કરીને
અભીષ્ટ વસ્તુ અવસ્ય જલ્દી પ્રાપ્ત કરાવ્ય. ૧૪

આયદુવંશતક્રતવાકામંજરિતૃણામ્ ।

ઋણોરક્ષંનશર્ચીભિઃ ॥ ૧૫ ॥ ૩૦ ॥

૫૦— આ । યત્ । દુવં । શતક્રતો- । આ । કામમ્ । જરિતૃ-
ણામ્ । ઋણોઃ । અર્ક્ષમ્ । ન । શર્ચીભિઃ ॥ ૧૫ ॥ ૩૦ ॥

અ-—હે સેંકડે પરાક્રમવાળા ઇન્દ્રદેવ ! સ્તોતાઓ જે કાષ્ટ અબીજ
ધનની અભિલાષા કરે છે તેમને તું ત્હારા ચક્રના અક્ષની પેઠે
જલ્દી પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૧૫ (૩૦)

* શશ્વદિન્દ્રઃપોમૃથઙ્ગિર્જિગાયુનાનંદઙ્ગિઃશશ્વસઙ્ગિર્ધનનિ ।

સનોહિરપ્યરયંદૃસનોવાન્ત્સનઃસનિતાસનપ્રેસનોદાત્ ॥ ૧૬ ॥

૫૦— શશ્વત્ । ઇન્દ્રઃ । પોમૃથતૈર્ઙ્ગિભિઃ । જિગયુઃ । નાનંદતૈર્ઙ્ગિભિઃ ।
શશ્વસતૈર્ઙ્ગિભિઃ । ધનનિ । સ- । નુઃ । હિરપ્યરયમ્ ।
દંસનોદધાન્ । સઃ । નુઃ । સનિતૌ । સનયૌ । મ । નુઃ ।
અદાત્ ॥ ૧૬ ॥

અ-—પોતાના પુરપુર કરનારા, દણ્યુદણ્યનારા તથા જોરથી શ્વાસો-
શ્વાસ લેનારા અશ્વો વડે આ અહબૂત પરાક્રમવાળા ઇન્દ્રે
શત્રુ પાસેની સંપત્તિ વારંવાર જીતી લીધી છે. આ ઉપાર દેવે
અમારા વૈભવ વૃદ્ધિ પામે તે માટે અમને સુવર્ણ રથ અર્પણ
કર્યો ૧૬

* તસ્માદિન્દ્રઃપ્રત્યમાનઃપ્રીતોમનસાહિરપ્યરયંદદો-
તમેતયાપ્રતીયાયશશ્વદિન્દ્રઃ । વે० બ્રા० ૭-૧૬. ।

* आश्विनावर्त्तावत्युपायातंशवीरया ।

गोमदस्त्राहिरण्यवत् ॥ १७ ॥

प०—आ । अश्विनौ । अश्वमेधवत्पा । इषा । यातुम् । शैवीरया ।
गोमदम् । दस्त्रा । हिरण्यवत् ॥ १७ ॥

अ०—हे अश्विदेवो ! अष्ट अश्वो वडे परिपूर्ण अन्नसंपत्ति सह
आगमन करो. हे पराक्रमी देवो ! (तमारी कृपा वडे) अमारा
धरमां पुष्कण गोधन तथा सुवर्ण छे. १७

समानयोजनोहिवांरथोदस्त्रावर्मर्त्यः ।

समुद्रेअश्विनेर्यते ॥ १८ ॥

प०—समानयोजनः । हि । वाम । रथः । दस्त्रौ । अर्मर्त्यः ।
समुद्रे । अश्विना । ईर्यते ॥ १८ ॥

अ०—हे पराक्रमी देवो ! तमारे रथ अन्तेनो भण्ण ओक कदापि
नाश न पात्रे ओवो छे. हे अश्विदेवो ! ते आंतरिक्ष मध्ये
गमन करे छे. १८

न्यअन्यस्यमूर्धनिचक्रंरथस्ययेमयुः ।

परिद्यामन्यदीयते ॥ १९ ॥

प०—नि । अन्यस्य । मूर्धनि । चक्रम् । रथस्य । येमयुः । परि ।
द्याम । अन्यत् । ईर्यते । ॥ १९ ॥

अ०—(हे अश्विदेवो !) तमारा रथनु ओक अह ॥ पर्वत उपर

* तस्मिन्द्रव्याघ्राश्विनौनुस्तुष्टयत्प्योत्सहयामरतिमो-
श्विनौनुष्टायानउत्तरेणतृचेनेति । पं० ब्रा० ७-१६. ।

રથાપ્તુઃ. બીજું ચક્ર ઘુસોડની આસપાસ પરિભ્રમણ કરે
છે. ૧૬

કસ્તૃપઃ કઘપ્રિયેભુજેમર્તીઅમર્ત્યે ।
કેનંધસેવિભાવરિ ॥ ૨૦ ॥

૧૦—કઃ । તે । ઉપઃ । કઘપ્રિયે । મુજે । મર્તેઃ । અમર્ત્યે ।
કમ્ । નેનંસે । વિભાવરિ ॥ ૨૦ ॥

અ૦—હે સ્તુતિ પ્રિય ! હે અમર ઉપે ! ક્યો મર્ત્ય પ્રાણી તારા
ઉપભોગને યોગ્ય છે ? હે તેજસ્વિનિ ! તુ કેના પાસે જાયછે ? ૨૦

વ્યંહિતેઅમંન્મયાન્તાદાપરાકાન્ ।
અશ્વેનચિત્રેઅરુપિ ॥ ૨૧ ॥

૧૦—વ્યમ્ । હિ । તે । અમંન્મહિ । આ । અન્તૌત્ । આ ।
પરાકૌન્ । અશ્વૈ । ન । ચિત્રે । અરુપિ ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે વ્યાપનશીલ, વિચિત્ર માનિમાન અશ્વપ્રભે ઉપે ! અમે
(મર્ત્યો) તારા સ્વરૂપને સમીપ કે દૂર જાણવાને સમર્થ નથી. ૨૧

ત્વંત્યેમિરાગદિવાર્જેમિર્દુહિતદિવઃ ।
અસ્મેરયિનિધોરય ॥ ૨૨ ॥ ૩૧ ॥

૧૦—ત્વમ્ । ત્યેમિઃ । આ । ગૃહિ । વાર્જેમિઃ । દુહિત । દિવઃ ।
અસ્મે । રયિમ્ । નિ । ધોરય ॥ ૨૨ ॥ ૩૧ ॥

અ૦—તે તે સર્વ અન્નાદિ-સંપત્તિ સહ તું અત્ર આગમન કર.
તું અમને ધનસંપન્ન કર. ૨૨ (૩૧)

મૂક્ત ૩૦.

- ૧ ક્રિધિમ્ = કૃપમ્ = તળાવ. (કૃતીછેદને).
- ૨ સમાશિરાં = સમાચીન આશિર (દહીં દૂધ) વડે ભિખિત.
- ૩ પદુરીયતે = અવશ્ય પ્રવૃત્ત થાય છે.
- ૪ ક્યઘઃ = વ્યાપ્તિ.
- ૫ સમતસિ = સતત પ્રાપ્ત કરે છે. (અતસાતાયગમન).
- ૬ ઓદયે = પ્રાપ્ત કરે છે. (ઉદિરઅર્દને).
- ૭ તથસ્તરં = અત્યંત જળવાન.
- ૮ ઘન્નસ્ય = પુરાતન.
- ૯ જરિતૃમ્યઃ = સ્તોતાઓના અનુબ્રહ્મર્થ (જરતિઃ સ્તુતિકર્મા).
- ૧૦ ઉદમસિ = હૃદયે કરીએ જીવ્યે (વશકાન્તૌ).
- ૧૧ મધમાદે = અસ્માભિઃ સહદયંયુક્તેમસિ = અમારા ઉપર પ્રસન્ન થતાં.
- ૧૨ શ્રુમન્નઃ = અન્ન સંપન્ન.
- ૧૩ ત્યાયાન્ = તારા જેવે.
- ૧૪ ત્મતા = તારા અનુબ્રહ્મી.
- ૧૫ આઋણોઃ આનીયમશ્વિષ્ણુ = પ્રાપ્ત કરાવે (ઋણગતૌ).
- ૧૬ ધ્રુણો = ધૈર્વશાલી (ધૃષ્ટાણાગહમ્યે .
- ૧૭ દુયઃ = અબીષ્ટ ધન.
- ૧૮ પ્રોપુયદ્ધિઃ = કુરકુર કરનારા (પ્રોપૃપર્યાતૌ).
- ૧૯ મનિતા = દાતા.
- ૨૦ શયોમ્યા = પ્રેર્યમાણયા = પ્રેરાતા (શુગતૌ).
- ૨૧ નમુદ્ર = અન્તરિક્ષ મધ્યે સમુદ્રવન્ત્યસ્માદાપઃનમમિ-
દ્રયન્ત્યેનમાપઃ મંમોદન્તેસ્મિન્મૃતાનિનમુદકોમયતિ
સમુત્તોતિયા (નિ. ૧. ૧૦).

૨૨ નક્ષત્રે = આપ્નોષિ = પ્રાપ્ત કરે છે. (નૃસપ્તપ્રજ્ઞણક્ષગતી).

૨૩ કથપ્રિયે = સ્તુતિપ્રિય. (કથવાક્યપ્રવચ્ચે).

૨૪ અશ્વે = વ્યાપનશીલ. (અશૂન્યાસી).

૨૫ અન્તાત્ = સમીપ પર્વત.

૨૬ પરાક્રાત્ = દૂર પર્વત.

૨૭ અરુષિ = આરોચમાને = અરુણમે.

સૂક્ત ૩૧.

ઋષિ:—આંગિરસદિરધ્યસ્વપ; દેવતા:—અગ્નિ; ૭૮૬:—૧૧-૧૮
ત્રિષ્ટુબ્, બાહી જયતી.

* ત્વમગ્નેપ્રથમોઅંગિરાઋષિર્દેવોદેવાનામભવઃશિવઃસર્વા ।
તવદ્વતેકુવયોવિદ્મનાપસોર્જાયન્તમ્રુતોભાર્જતદ્યયઃ ॥ ૧ ॥

૫૦— ત્વમ્ । અગ્ને । પ્રથમઃ । અંગિરાઃ । ઋષિઃ । દેવઃ । દેવા-
નામ્ । અભવઃ । શિવઃ । સર્વા । તવ્ । વ્રતે । કુવયઃ ।
વિદ્મનાઅપસઃ । અર્જાયન્ત । મ્રુતઃ । ભાર્જતદ્યયઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! તું દેવોનો દેવ, આઘ અંગિરસ ઋષિ જેવો
છે. (અન્ય દેવોને) તું કલ્યાણકારક મિત્ર સ્વરૂપ હો. આ
શુદ્ધિદાથી, કર્મકુશળ વા યાનસંપન્ન, દેહીપ્રમાન આયુધવાળા,
મરદેવો તારા કર્મની સદાપતા માટે ઉત્પન્ન થયા છે.

* ચેદારાઆમંસ્તેદિસોમયન્ । યે૦ ઘા૦ ૩ ૩૪ ।

ત્વમગ્રેપ્રથમોઅંગિરસ્તમઃકવિર્દેવાનાંપરિભૂષસિવ્રતમ્ ।

વિશ્વિશ્વસ્મૈશ્રુવનાયમેધિરોદ્દિમાતાશયુઃકતિષાચિદ્રાયવૈ ॥૨॥

પ૦— ત્વમ્ । અગ્ને । પ્રથમઃ । અંગિર દત્તમઃ । કવિઃ । દેવાનાંમ્ ।
પરિ' । ભૂષસિ । વ્રતમ્ । વિદ્મુઃ । વિશ્વસ્મૈ । શ્રુવનાય ।
મેધિરઃ । દ્વિદિમાતા । શયુઃ । કતિષાચિત્ । ઓયવૈ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! આજ અંગિરા તથા આજદેવ તુંજ છે.
તું અતિ બુદ્ધિશાસી છે. અન્ય દેવાનાં યાવત્ કર્મોને તુંજ
ઓમેર શોભાવનાર છે. (આર્ક્ષનીય આદિ અનેક રૂપ ધારણ
કરનાર) સર્વંબ્યાપક, બુદ્ધિમાન, અરણીરૂપી જે માતાવાળો,
અથવા ઉભય લોકનો નિર્માતા એવો તું મનુષ્યાર્થે ધેરધેર
અનેક પ્રકારે નિવાસ કરનારો છે. ૨

ત્વમગ્રેપ્રથમોમાતૃરિશ્વનઆવિર્ભવસુક્રતૂયાવિવસ્વતે ।

અરેજેતારોદસીહોતૃવૂયેસંઘોર્ભરમયંજોમહોવસો ॥ ૩ ॥

પ૦— ત્વમ્ । અગ્ને । પ્રથમઃ । માતૃરિશ્વને । આવિઃ । મુવ ।
સુક્રતુહયા । વિવસ્વતે । અરેજેતાંમ્ । રોદસી । હોતૃહૂયૈ ।
ઔસંઘનોઃ । મારમ્ । અયંજઃ । મૃહઃ । વસો ॥ ૩ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! માતૃરિશ્વા (વાયુ)ની અપેક્ષાએ તું પહેલો છે.
તું રૂડા કર્મેચ્છુ, ત્હારી પરિચર્યા કરનાર (મજ્જમાન) અર્થે
પ્રગટ હો. (ત્હારું સામર્થ્ય જોઈને) સ્વર્ગ તથા પૃથિવી
લોક કંપવા લાગ્યાં. યજ્ઞ વિષે સર્વ જાર વહન કરનાર તુંજ
છે. હે ધનસંપન્ન અગ્નિદેવ ! પૂન્યદેવાને યજ્ઞ પહોંચાડનાર
તુંજ છે. ૩

ત્વમગ્નેમનંવેદ્યામવાશયઃપુરુરવસેમુકૃતૈમુકૃત્તરઃ ।

શ્વાત્રેણયપિત્રોર્મુચ્યસેપર્યાત્વાપૂર્વમનયન્નાપરંપુનઃ ॥ ૪ ॥

૫૦- ત્વમ્ । અગ્ને । મનંવે । દ્યામ્ । અવૌશૈયઃ । પુરુરવસે ।
મુકૃતૈ । મુકૃત્તરઃ । શ્વાત્રેણૈ । યત્ । પિત્રોઃ ।
મુચ્યસે । પરિ' । આ । ત્વા । પૂર્વમ । અનયન્ । આ ।
અપરમ્ । પુનરિતિ ॥ ૪ ॥

અન્—હે અગ્નિદેવ ! મનુના અનુગ્રહાર્થે તેં છુલોકની ડિંડિમ-પ્રસિદ્ધિ
કરી. (અર્થાત્ છુલોક કર્મસાધ્ય છે એમ પ્રગટ કયું). ત્હારી
પરિચર્યા કરનાર પુરુરવા રાજાના અનુગ્રહાર્થે તેં અત્યંત સુંદર
કાર્યો કર્યાં. ત્વરાથી મંથન કરતાં પિતારૂપ અરણ્યથી તું ન્યારે
ચોમેર પ્રગટ થાય છે ત્યારે ઋત્વિજો તુને લક્ષ જઈને
(વેદિના) પૂર્વ ભાગમાં (આહવનીય રૂપે) તથા તે પછી (આહ-
વન્યરૂપે) પશ્ચિમ ભાગમાં સ્થાપન કરે છે. ૪

ત્વમગ્નેવૃષભઃપુષ્ટિર્વર્ધનંઽર્ચતસ્તુવેભવસિશ્રુવાય્યઃ ।

યઆહુતિર્પરિવેદાવર્ષદકૃતિમેકાંયુરમેવિશંઆવિવાસસિ ॥ ૫ ॥

૫૦- ત્વમ્ । અગ્ને । વૃષભઃ । પુષ્ટિર્વર્ધનઃ । ઽર્ચતસ્તુવે ।
મવસિ । શ્રુવાય્યઃ । યઃ । આહુતિમ્ । પરિ' । વેદે ।
વર્ષદકૃતિમ્ । એકંઽર્ઘ્યૈઃ । અગ્રૈ । વિશંઃ । આહવિવા-
સૈસિ ॥ ૫ ॥

અન્—હે અગ્નિદેવ ! સંપત્તિનો વરસાવનાર, એશ્વર્થવર્ધક એવો તું
(હવિ અર્પણ કરવા) ઘીની સુગા (પણી) ઉપે ધારણ કર-
નારના અનુગ્રહાર્થે સ્તવનીય છે. જે બ્રહ્મા વર્ષદકાર-પૂર્વક

આદિતિ અર્પણ કરે છે તેને તું મુખ્યાન્ન અર્પણ કરીને
ચોમેર અનુકુલ પ્રળ પ્રગટ કરે છે. ૫

ત્વમ્પ્રેવૃજિનર્વર્તનિનરંસર્કમંન્પિપર્પિવિદ્યૈવિચર્ષણે ।

યઃશૂરંસાતાપરિતક્મ્યેધનૈદ્વ્રેમિંશ્ચિત્સમૃતાહંસિભૂયંસઃ ॥ ૬ ॥

૫૦— ત્વમ્ । અગ્ને । વૃજિનઃવર્તનિમ્ । નરંમ્ । સર્કમંન્ । પિપર્પિ ।

વિદ્યૈ । વિહર્ષણે । યઃ । શૂરંસૌતા । પરિહૃતૈકમ્યે । ધનૈ ।

દ્વૈધ્રેમિઃ । ચિત્ । સમૃદ્ઙ્કૃતા । હંસિ । ભૂયંસઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે વિસિષ્ટગાન યુક્ત અગ્નિદેવ ! વિસ્તૃતમાર્ગી (સદાચારરહિત)
પુરુષને તું ચોખ્ખમાર્ગે પ્રવર્તાવનાર, પાલન કરનાર છે. ચોમેર
પ્રાપ્તવ્ય ધનની પેઠે શૂરો ને પ્રિય એવું યુદ્ધ પ્રાપ્ત થતાં તું
અદ્ય મનુષ્યો વડે પણ પ્રાદ વેરીઓને નાશ પમાડે છે. ૬

*ત્વંતમ્પ્રેઅમૃતત્વહંત્તમેર્મતૈદધાસિશ્રવંસેદિવેદિવે ।

યસ્તાતપ્રાણહૃમયાયુજન્મનેમયઃકૃણોપિમયમાર્ચંસૂરયૈ ॥ ૭ ॥

૫૦— ત્વમ્ । તમ્ । અગ્ને । અમૃતહત્વે । હંતૃતમેર્મ । મર્તમ્ ।

દધાસિ । શ્રવંસે । દિવેદિવે । યઃ । તપ્રાણઃ । હૃમયાય ।

જન્મને । મયઃ । કૃણોપિ । પ્રૈયઃ । આ । ચુ । સૂરયૈ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! આ ત્હારી સેવા કરનાર (અભિય) યજ્ઞમા-
નને તું પ્રતિદિન અન્નાર્થે ઉત્કૃષ્ટ મરણરહિત પદને પ્રાપ્ત
કરાવે છે; ઉભય પ્રકારનાં (દ્વિપદ તથા ચતુષ્પદ) પ્રાણિઓની
અત્યંત ઇચ્છા કરનારને તું ચોમેર મુખ તથા અન્ન પ્રાપ્ત
કરાવે છે. ૭

त्वंनोअग्नेसुनयेधनानांयशसंकारुंरुणुहिस्त्वानः ।

ऋध्यामकर्मापसानवेनदेवैर्घीवापृथिवीप्रावतनः ॥ ८ ॥

५०— त्वम् । नः । अग्ने । सुनये । धनानाम् । यशसम् ।
 कर्मा । रुणुहि । स्त्वानः । ऋध्याम् । कर्म । अस्मै ।
 नरेन । देवैः । घ्रावापृथिवी । प्र । अवतम् । नः ॥ ८ ॥

अ०—हे स्तुति कराता अग्निदेव ! धनदानार्थं तुं अग्ने मराररी
 कर्मकर्ता पुत्र संपादन कर्तुं ते नूतनप्राप्त पुत्र वडे अमारां
 (यागदानादिक) कर्मो वृद्धिमत हो। अन्य देवो सत्पतमान
 " तु तथा पृथिवी देवता अमार्हं संरक्षण करो। ८

त्वंनोअग्नेपित्रोरुपस्यभादेवोदेवेष्वनवद्यजागृविः ।

तनूकृध्वोधिप्रमतिश्चकारवेत्वंकल्याणवसुविम्बुमोपिपे ॥ ९ ॥

५०— त्वम् । नः । अग्ने । पित्रोः । उपस्ये । भा । देवः ।
 देवेषु । अन वद्य । जैर्गृविः । तनूकृत । मोधि । प्रमतिः ।
 नु । कौरवे । त्वम् । कल्याण । वसु । विम्बम् । भा ।
 ऊपपे ॥ ९ ॥

अ०—हे होपरहित अग्निदेव ! सर्व देवो मध्ये तुं जगत्क छे.
 घ्रावापृथिवीश्च मातृपितानी समीपमां वतमान सतो तुं
 पुत्ररूपे शरीर धारण करनेर यत्न अग्ने अनुमद कर्तुं तुं
 " कर्मकर्ता यजमानार्थ (अनुमद इषी) अकृत्युजिसंपन्न हो।
 " हे भगवत्स्वरूप अग्निदेव ! तुं यजमानोने अग्निस संपत्ति
 " प्राप्त करानार छे। ९

ત્વમગ્નેપ્રમંતિસ્ત્વંપિતાસિનસ્ત્વંવયસ્કૃત્ત્વંજામયોવયમ્ ।
સંત્વારાયઃશુતિનઃસંસદ્દસ્રિણઃસુવીરંયન્તિત્રતૃપામદામ્ય

॥ ૧૦ ॥ ૩૩ ॥

૧૦— ત્વમ્ । અગ્ને । પ્રદમંતિઃ । ત્વમ્ । પિતા । અમિ । નઃ ।
ત્વમ્ । વય ઠકૃત્ । સં । જામયઃ । વયમ્ । મમ્ । ત્વા ।
રાયઃ । શુતિનઃ । સમ । મદ્દસ્રિણઃ । સુદીર્ઘમ્ । યન્તિ ।
ત્રતૃપામ્ । અદામ્ય ॥ ૧૦ ॥ ૩૩ ॥

અ●—હે અગ્નિદેવ ! તું (અનુગ્રહ ૩૫) અતિશય બુદ્ધિમાન છે.
તું અમારો પાલક છે તું અમારો આયુષ્ય-પ્રદાતા છે; અમે
તારા બાંધવો છીએ. હે અદ્વિસનીય દેવ ! તું શોભન પુરુષ
યુક્ત, ક્રમેનિ પાલક છે. તને સેંકડો, દશ્વરો સંપત્તિઓ
સંપ્રાપ્ત થાય છે ૧૦ (૩૩)

*ત્વામગ્નેપ્રયમમાયુમાયવેદેવાઅકૃણ્વન્નર્હપસ્યવિશ્વપતિમ્ ।
ઈલામકૃણ્વન્મનુપસ્યશાસર્નીપિતુર્યત્પુત્રોમર્મકસ્યુજાયંતે ॥૧૧॥

૧૦— ત્વામ્ । અગ્ને । પ્રયમમ્ । આયુમ્ । આયવે । દેવાઃ ।
અકૃણ્વન્ । નર્હપસ્ય । વિશ્વપતિમ્ । ઇલામ્ । અકૃણ્વન્ ।
મનુપસ્ય । શાસર્નીમ્ । પિતુઃ । યત્ । પુત્રઃ । મર્મકસ્ય ।
જાયંતે ॥ ૧૧ ॥

અ●—હે અગ્નિદેવ ! પૂર્વે દેવોએ તુને મનુષ્યસ્વરૂપ નડુપરાગ્નનો
મનુષ્યસ્વરૂપ સેનાપતિ કરેલો; મનુની પુત્રી ઇલાને ધર્મોપદેશ

* દદાધેમાનધીયજ્ઞાનુકાશિગ્યાસીત । તે० ઘા० ૧-૧-૪ ।

તરીકે સ્થાપિત કરી. આરા પિતા અગ્નિને .૬૦૪ પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧

ત્વનોઅગ્નેતવદિવપાયુભિર્મૃધોનોરસતન્વંશ્વન્ય ।

ત્રાતાત્લોકસ્યતનયેગર્વામસ્યનિમેષંરક્ષમાણસ્તવંદ્રતે ॥ ૧૨ ॥

૫૦— ત્વમ્ । નઃ । અગ્ને । તવં । દેવ । પાયુઘ્ભિઃ । મૃધોનઃ ।
રસ । તન્વંઃ । વ । શ્વન્ય । ત્રાતા । ત્લોકસ્ય । તનયે ।
ગર્વામ્ । અસિ । અનિદમેષમ્ । રક્ષમાણઃ । તવં । દ્રતે ॥ ૧૨ ॥

અ—હે વંદનીય અગ્નિદેવ ! ત્હારી કૃપા વડે અમોને સપતિમાન કરીને ૬૦ આમારું સંરક્ષણ કર્યું. આમારા પુત્રોનું પણ ૬૦ સંરક્ષણ કર્યું. આમારા પુત્ર પ્રોત્સહિતું યાગકર્મ વિષે તું નિરંતર સંરક્ષણ કરનાર છે. તેમનાં ગાયવાણરૂડાં આદિ ધનતું પણ ૬૦ સંરક્ષણ કરનાર છે. આ રીતે ત્હારી કૃપાનો કાંઈ પારજ નથી. ૧૨

ત્વમગ્નેયજ્યંવેપાયુરન્તરોત્તિપંગાયંચતુરસૃધ્યસે ।

યોરાતહ્યોવૃકાયધાયસેકીરેશ્ચિન્મશ્નંમનસાવુનોપિતમ્ ॥ ૧૩ ॥

૫૦— ત્વમ્ । અગ્ને । યજ્યંવે । પાયુઃ । અન્તરઃ । અન્નિપંગૈર્ધૈ ।
ચતુઃસ્રઃ । સૃધ્યસે । યઃ । રાતહ્યઃ । ઐવૃકાય ।
ધૈર્ધ્યસે । કીરેઃ । ચિત્ । મન્ત્રમ્ । મનસા । વુનોષિ ।
તમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ—હે અગ્નિદેવ ! સમીપવર્તી સતો ૬૦ યજ્ઞમાનનું પરિપાસન કરનાર છે. યજ્ઞનો રાક્ષસ બાધ કરે નહિ તે અર્થે બ્વાલાશૂષી ચાર નેત્રો વડે ૬૦ ચારે દિશામાં પ્રત્યક્ષિત થયો છે. નિરૂપદવી, સર્વનું પોષણ કરનાર ૬૦ તેને હવિ અર્પણ કરનાર

સ્તોતાની સ્તુતિનો તું અંતઃકરણપૂર્વક સ્વીકાર કરે છે. ૧૩

*ત્વમગ્નેઋશંસાયવાઘતૈસ્પાર્હ્યદ્રેક્ષ્ણઃપરમંવનોપિતૃત્ ।

આધ્રસ્યંચિત્પ્રમંતિરુચ્યસેપિતાપ્રપાકુંશાસ્મિપ્રદિશૌવિદુષ્ટરઃ ૧૪

૧૦— ત્વમ્ । અગ્ને । ઋશંસાય । વૌષતૈ । સ્પાર્હમ્ । યત્ ।

દ્રેક્ષ્ણઃ । પરમમ્ । વનોપિ । તત્ । આધ્રસ્યં । ચિત્ ।

પ્રમંતિઃ । ઉચ્યસે । પિતા । પ્ર । પૌકમ્ । શાસ્મિ । પ્ર ।

દિશઃ । વિદુઃ દત્તરઃ ॥ ૧૪ ॥

અ. — હે અગ્નિદેવ ! બહુ પ્રખ્યાત ઋત્વિજૂના કલ્યાણ અર્થે તું
સ્પૃહણીય ઉત્તમ ધનની કામના કરે છે. છેક દુર્બલ યજમાન
નો પણ તું ઉત્કૃષ્ટ પરિપાલક છે એમ (વિદ્વાન પુરો) કહે
છે; આલૌકિક જ્ઞાનવાળો એવો તું બાળ (અર્થ) યજમાન
તથા (પ્રાચ્યાદિ) દિશાનો (અશાસ્ત્ર) માર્ગદર્શક છે. ૧૪

ત્વમગ્નેપ્રયંતદક્ષિણંનરંવર્મેવસ્યૂતંપરિપાસિવિશ્વતઃ ।

સ્વાદુક્ષદ્વાયોવસતૌસ્યોનકુજીવિયાજંયજંતેસોપમાદિવઃ ।

॥ ૧૫ ॥ ૩૪ ॥

૧૦— ત્વમ્ । અગ્ને । પ્રયંતદક્ષિણમ્ । નરંમ્ । વર્મેદૃશ્વ

સ્યૂતમ્ । પરિ । પાસિ । વિશ્વતઃ । સ્વાદુક્ષદ્વાયઃ । યઃ ।

વસતૌ । સ્યોનૈ દક્રૂત્ । જીવદ્યાજમ્ । યજંતે । સઃ ।

ઉરદમા । દિવઃ । ॥ ૧૫ ॥ ૩૪ ॥

* ૧ પથ્યાઋષ્યસ્તિમયજનપ્રાચીમેવતયાદિશંપ્રાજાનન્ન
ગ્નિનાદક્ષિણેતિ । તૈ. સં. ૬-૧-૫. ૨ અથોપન્નં ધરમવૃણીત-
મયૈષપ્રાચીદિશંપ્રજાનાથાગ્નિનાદક્ષિણામિતિ । તે. ધ્રા. ૧-૭. ૧

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! દક્ષિણા દેનાર યજમાનને નિશ્ચિદ્ધ કવચની પેઠે તું ચોમેર પરિપાલન કરે છે. જે યજમાન (ભક્ત) પોતાને ઘેર આવેલા અતિથિને સ્વાદિષ્ટ અન્ન વડે સંતુષ્ટ કરનાર, તને હવિ અર્પણ કરનાર છે તે સ્વર્ગોપમ છે. ૧૫ (૩૪)

इमामग्नेशरणिमीमृषोनइममध्वान्यमगामदूरात् ।

आपिःपिताप्रमतिःसोम्यानांभृषिरसृषिकृन्मर्त्यानाम् ॥ १६ ॥

૧૦— હુમામ્ । અગ્ને । શૌરૈણિમ । મીમૃષૈઃ । નુઃ । હુમમ્ । અધ્વાન્મ । યમ્ । અગામ । દૂગાત્ । આપિઃ । પિતા । પ્રદમતિઃ । સોમ્યાનામ્ । ભૃષિઃ । અસિ । ઋષિકૃત્ । મર્ત્યાનામ્ ॥ ૧૬ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! અમે ત્હારી કાષ્ઠ પણ આસાનો હોપ કરેલ હોપ તેની ક્ષમા કર્યું. ત્હારા (અગ્નિહોત્રાદિષ્ઠ) માર્ગથી દૂર ચાલ્યા હોઈએ તેની ક્ષમા કર્યું. સોમ અર્પણ કરનાર અનુક્રાતાઓનો તું પાંધવ, પાલક, ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિવાળો કર્મનિર્વાહક, અપિપદ દેનાર છે. ૧૬

मनुज्वदमंगिरस्वदंगिरोययातिवत्सदनेपूर्ववच्छुचे ।

अच्छंयाहावंह्रादैव्यंजनमासादयवर्हिपियक्षिचप्रियम् ॥ १७ ॥

૧૦— મનુજ્વત્ । અગ્ને । અંગિરસ્કત્ । અંગિરઃ । યયાતિદ્વત્ । સદને । પૂર્વદ્વત્ । શુચે । અચ્છં । યાહિ । આ । વહ । દૈવ્યમ્ । જનમ્ । આ । માદય । વર્હિષિ । યક્ષિ । ચ । પ્રિયમ્ ॥ ૧૭ ॥

અ૦—હે પવિત્ર અંગિરા (હવિ ગૃહણ કરવા સર્વત્ર ગમન કરનાર)
અગ્નિદેવ ! મનુ, અંગિરા, યયાતિ તથા અમારા પૂર્વજોના
યજુની પેઠે તું યજુમધ્યે પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં દેવોને આપ્યું. તેમને
હર્ષ પર એસાડ્યું અને પ્રિય હવિ અર્પણ કર્યું. ૧૭

પુતેનાગ્નેવ્રક્ષણાવાવૃધસ્વશક્તીંવાયત્તેવકૃમાવિદાવા ।

ઉતપ્રજેષ્યભિવસ્યોઽસ્માન્તસંનઃસુજસુમત્યાવાર્જવન્ ॥૧૮॥૩૫.

૧૦— પુતેનં । અગ્ને । વ્રક્ષણા । વૃધસ્વ । શક્તીં । તે ।
વૃક્રમ । વિદા । વા । ઉત । પ્ર । નેવિ
અસ્માન્ । સમ્ । નઃ । સૂજ ।
॥ ૧૮ ॥ ૩૫ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! અમારી શક્તિ વા
વડે તું અભિવૃદ્ધ હો. વળી તું
દે. અમે ઉત્કૃષ્ટ ભુદિ તથા સંપત્તિ
કર્યું. ૧૮ (૩૫)

સૂક્ત ૩૧.

- ૧ વિદ્યાનાપસઃ = જ્ઞાનેન
- ૨ બ્રાજદુષ્ટયઃ = દીવ્યપાનાયુધાઃ
(બ્રાજદીપ્તીપ્રલોગતી).
- ૩ શયુઃ = શયાનઃ = સર્વત્ર નિવાસ
- ૪ આયવે = મનુષ્યાર્થ.
- ૫ વિવસ્વતે = પરિવરતે
યજમાનાર્થ.
- ૬ સુકૃતૃયા = રૂડા કર્મેન્દ્રુ.

- ૭ અરેજેતામ્ = અકંપેતામ્ = કંપવા લાગ્યાં. (રેજ્ વેપને).
 ૮ હોતૃધૂર્યં = હોતૃધરેણયુક્તે કર્મણિ = યદ્ય વિધે (હોત્રા
 વિધતે ઈતિ હોતૃધૂર્યો યજ્ઞઃ; વૃજ્ વરણે .
 ૯ અસદ્ધનોઃ = ઊદવાનસિ = વહન કરનાર છે.
 ૧૦ મહઃ = પૂજ્યાન્ દેવાન્ = પૂજ્ય દેવોને (મહ પૂજાર્યાં).
 ૧૧ અઘાશયઃ = અશ્વિદતધાન્ = ડિંડિમ પ્રસિદ્ધિ કરી (વાશુ
 શશ્વે).
 ૧૨ શ્વાત્રેણ = ક્ષિપ્રમચનેન = ત્વરાથી મંચન કરતાં.
 ૧૩ અઘાપ્યઃ = મન્ત્રૈઃ અષણીયઃ = મંત્રો વડે સ્તવનીય.
 ૧૪ પકાયુઃ = મુહુયાજ્ઞઃ = મુખ્ય અન્ન અર્પણ કરનાર.
 ૧૫ આવિદ્યામસિ = સર્વતઃ પ્રકાશયસિ = ચોમેર પ્રગટ
 કરે છે.
 ૧૬ વિશઃ = પ્રભ.
 ૧૭ સવમન્ = સમવેતું યોગ્યમ્ = યોગ્ય (વૃષસમવાયે).
 ૧૮ વિદ્યે = કર્મ વિધે
 ૧૯ વૃજિનવર્તનિમ્ = વિસ્તૃતમાર્ગ સદાચારરહિતમ્ =
 વિસ્તૃતમાર્ગી; સદાચારશુદ્ધિ.
 ૨૦ પરિતવમ્યે = પરિતઃ ગમ્તવ્યે (તત્કલસને) = ચોમેર
 પ્રાપ્તવ્ય.
 ૨૧ શરસાતા = શરૈઃ સંમજનીયે યુદ્ધે = શરો ને પ્રિય એવા.
 યુદ્ધ વિધે (ધનસંમતૌ).
 ૨૨ દઞ્નેમિઃ = અલ્પ.
 ૨૩ સંશ્રુતા = સમ્યક્ યોષ્ધુ પ્રાપ્તેસતિ = યુદ્ધ પ્રાપ્ત સતે.
 ૨૪ પ્રયઃ = અન્ન.
 ૨૫ સૂરયે = અભિશ.
 ૨૬ કાશ્મ = કર્મેણાંકર્તારં પુત્રં = કર્મકર્તા પુત્ર.

અ૦—હે પવિત્ર અંજિરા (હવિ શ્રદ્ધા કરવા સર્વત્ર ગમન કરનાર)
અગ્નિદેવ ! મનુ, અંજિરા, યયાતિ તથા અમારા પૂર્વજોના
યજ્ઞની પેઠે તું યજ્ઞમધ્યે પ્રમાણુ કર્યું. ત્યાં દેવોને આપ્યું. તેમને
હર્ષ પર એસાડ્યું અને ત્રિપદ હવિ અર્પણુ કર્યું. ૧૭

પુતેનાંગ્નેવ્રહ્મણાવાવૃધસ્વશક્તિર્વાયત્તૈવકુમારિદાવા ।

હુતપ્રણેષ્યભિવસ્યોઽસ્માન્તસંનઃસૃજસુમત્યાવાજવત્યા ॥૧૮॥૩૫.

૫૦— પુતેનં । અગ્ને । વ્રેહ્મણા । વૃધસ્વ । શક્તિર્વા । યત્ । તે ।
કુમા । રિદા । વા । હુત । પ્ર । નેષિ । અમિ । વસ્યઃ ।
અસ્માન્ । સમ્ । નઃ । સૃજ । સુમત્યા । વાજવત્યા
॥ ૧૮ ॥ ૩૫ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! અમારી શક્તિ વા શુદ્ધિ અનુસાર રચેલ સ્તોત્ર
વડે તું અભિવૃદ્ધ હો. વળી તું અમને એક સંપત્તિ બરપૂર
દે. અમે ઊત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ તથા સંપત્તિ વડે સુકૃત યજ્ઞો તેમ
કર્યું. ૧૮ (૩૫)

સૂક્ત ૩૧.

૧ વિઘ્નનાપસઃ = જ્ઞાનેન ઠવાપ્નુષાનાઃ = જ્ઞાનસંપન્ન.

૨ બ્રાજદૃષ્ટયઃ = દીપ્યમાનાયુષાઃ = દેદીપ્યમાન આયુષવાળા
(બ્રાજદૃશીસૌઋષીગતૌ).

૩ શયુઃ = શયાનઃ = સર્વત્ર નિવાસ કરનાર (શીઠસ્વપ્ને).

૪ આયયૈ = મનુષ્યાર્થ.

૫ વિવશ્યતે = પરિચરતે યજમાનાય = પરિચર્યા કરનાર
યજમાનાર્થ.

૬ સુકૃતૃયા = ૩૬ કર્મેશુ.

૭ અરેજેતામ્ = અકંપેતામ્ = દંપતી લાભ્યાં. (રેજ્ વેપને).

૮ હોતૃધૂર્યં = હોતૃધરેણયુક્તે કર્મણિ = યદ્ય વિધે (હોત્રા મિચતે इति હોતૃધૂર્યં યજ્ઞઃ; વૃદ્ધ્ ધરણે .

૯ અસધ્નોઃ = ઊદયાનસિ = વહન કરનાર છે.

૧૦ મહઃ = પૂર્યાન્ દેવાન્ = પૂજ્ય દેવોને (મહ પૂજાર્યાં).

૧૧ અઘાશયઃ = શબ્દિતયાન્ = ડિઝિમ પ્રસિદ્ધિ કરી લાગુ શબ્દે !.

૧૨ શ્વાત્રેણ = ક્ષિપ્રમચનેન = ત્વરાથી મચન કરતાં.

૧૩ અયાધ્યઃ = મન્ત્રૈઃ અવળીયઃ = મંત્રો વડે સ્તવનીય.

૧૪ ઇકાયુઃ = મુહુવાજ્ઞઃ = મુખ્ય અન્ન અર્પણ કરનાર.

૧૫ આલિધામસિ = નર્વતઃ પ્રકાશયસિ = ચોમેર પ્રગટ કરે છે.

૧૬ વિશઃ = પ્રભ.

૧૭ સક્મન્ = સમધેતું યોગ્યમ્ = યોગ્ય (વૃષસમવાને).

૧૮ વિદ્યે = ઈર્મ વિધે

૧૯ ધૃજિનવતંતિન્મ્ = વિસ્તૃતમાર્ગ સદાવારરહિતમ્ = વિસ્તૃતમાર્ગી; સદાવારરહિત.

૨૦ પરિતક્મ્યે = પરિતઃ ગત્યે (તકહસને) = ચોમેર પ્રાપ્ત્ય.

૨૧ શૂરસાતા = શૂરૈઃ સંમજનીયે યુદ્ધે = ધીરો ને પ્રિય એવા યુદ્ધ વિધે (યજ્ઞસંમતૌ).

૨૨ દઞ્નેમિઃ = અધ્ય.

૨૩ સંઋતા = સમ્યક્ યોગ્યું પ્રાપ્તેસતિ = યુદ્ધ પ્રાપ્ત સતે.

૨૪ પ્રયઃ = અન્ન.

૨૫ સૂરયે = અભિય.

૨૬ કાદમ્ = કર્મેણાંકર્તારિં પુત્રં = કર્મકર્તા પુત્ર.

- ૨૭ અપસા = પ્રાપ્તેન ત્યક્તેન પુત્રેણ = પ્રાપ્ત; તે અર્પણ કરેલ પુત્ર વડે.
- ૨૮ કારઘે = કર્મકર્ત્રે યજમાનાય = કર્મકર્તા યજમાનાય.
- ૨૯ જાગૃધિઃ = જાગૃક્ષ.
- ૩૦ ઋપિષે = આઘવસિ = પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. (ઘપ્).
- ૩૧ જામયઃ = બાંધવ.
- ૩૨ પાયુમિઃ = પાલનકર્મ = કૃપાવડે.
- ૩૩ અનિપંગાય = રક્ષોમિઃ અસંઘસ્ટાય ચક્ષાય = યજ્ઞને રક્ષસો બાધ ન કરે તે અર્થે.
- ૩૪ વીરેઃ = સ્તોતાની (કૃત્તસંશ્ચદને).
- ૩૫ અઘૃકાય = અર્દ્ધિમકાય = નિરપદવી.
- ૩૬ ધાયસે = પોષકાય = પોષણ કરનાર. (ઘઙ્)
- ૩૭ ઘાઘતે = ઋત્વિજનર્થે.
- ૩૮ આઘ્રસ્ય = સર્વતઃ ધારણીયસ્ય = પોષણીય; કુર્બળ. (ધૈતૃસૌ).
- ૩૯ વિદુઃતરઃ = અતિજ્ઞેયેન અભિજ્ઞઃ = અલૌકિક જ્ઞાનવાળો.
- ૪૦ સ્વોનઘૃત્ = અતિથીનાં સુખકારી = અતિથિને (અન્ન વડે) સંતુષ્ટ કરનાર.
- ૪૧ ષાકં = બાળ યજમાન.
- ૪૨ આપિઃ = પ્રાપ્તશીલ.
- ૪૩ મોમૃષઃ = ક્ષમા કર. (મૃષસ્તિતિજ્ઞાયાં).
- ૪૪ શરણિ = વ્રતલોપ રૂપી હિંસા. (શૃદ્ધિસ્રાયાં).
- ૪૫ મૃમિઃ = શ્રામક; કર્મ નિર્વાહક.
- ૪૬ અંગિરઃ = (યજ્ઞ વિશે) ગમનશીલ.
- ૪૭ વ્રજણા = મંત્ર વડે.
- ૪૮ ઘસ્યઃ = ઘસુમત્તરત્વલક્ષણશ્રેયઃ = ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિ.

સૂક્ત ૩૨.

ઋષિ:—હિરણ્યસ્તૂપ આંગિરસ; દેવતા:—ઇન્દ્ર, ઇન્દ્ર:—ત્રિષ્ટુભ્ય.

ઇન્દ્રસ્યનુવાર્યાણિપ્રવોચ્યાનિચકારમયમાનિવજી ।

અહ્નહિમન્વપસ્તતર્દમવક્ષણાઅભિનત્પર્વતાનાત્ ॥ ૧ ॥

૫૦— ઇન્દ્રસ્ય । નુ । વોર્યાણિ । પ્ર । વોચુમ્ । યાનિ । ચકાર ।
પ્રમમાનિ । વજી । અહન્ । અહિમ્ । અનુ । અપઃ । તતર્દ ।
મ । વક્ષણાઃ । અભિનત્ । પર્વતાનામ્ ॥ ૧ ॥

અ.—વજ્રધારી ઇન્દ્રે પૂર્વે જે મુખ્ય પરાક્રમ કરેલા તેનું હું જણી
વર્ણન કરું છું. તેણે (મેધરૂપ) અહિને હણ્યો; તેણે પછી
જળને મોકળાં કર્યાં; કાંઠા બેઠી નાખી પવતિમાંથી નદીઓ
વહેવડાવી. ૧

અહ્નહિર્પર્વતેશિશ્રિયાણંત્વષ્ટાસ્મૈવજ્રંસ્વર્યંતતક્ષ ।

વાશ્રાઈવધેનવઃસ્યન્દમાનાઅંજઃસમુદ્રમવજમુરાર્પઃ ॥ ૨ ॥

૫૦— અહન્ । અહિમ્ । પર્વતે । શિશ્રિયાણમ્ । ત્વષ્ટા । અસ્મૈ ।
વજ્રમ્ । સ્વર્યમ્ । તતક્ષ । વાશ્રાઃઃઈવ । ધેનવઃ । સ્યન્દ-
માનાઃ । અંજઃ । સમુદ્રમ્ । અવ । જમ્મુઃ । આર્પઃ ॥ ૨ ॥

અ.—પર્વત વિશે આશ્રિત મેધને હણ્યો. ત્વષ્ટાએ (વિશ્વકર્માએ)
આ ઇન્દ્રાર્થે મ્હોટો અવાજ કરનાર વા રૂઢી રીતે પ્રેરાય તેવું
વજ્ર તેમાર કર્યું; (આ વજ્ર વડે મેધને બેઠી નાખતાં)
વાછરડાં પ્રત્યે સમુદ્રને વેગે જનાર જેનારતી ત્રાયોની પેઠે,
ગળતાં જળ વેગે વહી સમુદ્રને રૂઢી રીતે મળ્યાં. ૨

वृषायमाणोवृणीतसोमं त्रिकंद्रुकेष्वपिवत्सुतस्य ।

आसायकं मघवा दत्तवज्रमहं नेन प्रथमजामहीनाम् ॥ ३ ॥

प०— वृषद्वयमाणः । अवृणीत । मोमम् । त्रिऽकंद्रुकेषु । अपिवत् ।

सुतस्य । आ । सायकम् । मघवा । अदत्त । वज्रम् ।

अहं । एनम् । प्रथमद्वजाम् । अहीनाम् ॥ ३ ॥

अ०—ते कामदेव वा वृषल जेवा होनार (जलशाही) छन्दने सोमनी
छन्दा यध. तेणे त्रिकद्रुक यत् विषे काढेल सोमरसतु प्राशन
कथुं. ते संपत्तिमान देवे दास्यमां प्रायुधातक वज्र गृह्य कथुं.
ते पडे अहि मध्ये सर्वथी वडिलने दृश्यो. ३

यदिन्द्राहं प्रथमजामहीनामान्मायितामर्मिनाः प्रोतमायाः ।

आत्सूर्यजनयन्द्यामुपासंतादीत्नाशत्रुं न किला विविस्ते ॥ ४ ॥

प०— यत् । इन्द्र । अहं । प्रथमद्वजाम् । अहीनाम् । आत् ।

मायिनोम् । अर्मिनाः । प्र । उत । मायाः । आत् ।

सूर्यम् । जनयन् । द्याम् । उपसंम् । तादीत्ना । शत्रुम् ।

न । किल । विविस्ते ॥ ४ ॥

अ०—हे छन्ददेव ! अहि मध्ये सर्वथी वडिलने तें न्यारे दृश्यो
ते पछी तें भायावीनी भायानो छेक नास कर्यो. ते पछी सूर्य,
वृषा तथा आकाशने आविर्भाव यथो; हवे त्तारे कोष्ठ पथ
शत्रु रक्षो नाहि. ४

अहं नृवृत्रं वृत्रतरं व्यंसमिन्द्रो वज्रैण महता वधेन ।

स्कन्धासीव कुलिशेना विवृक्णाहिः शयत उपपृक् पृथिव्याः

॥ ५ ॥ ३६ ॥

૫૦— અહંન્ । વૃત્રમ્ । વૃત્રજ્ઞર્મ વિઘ્નંમ્ । ઇન્દ્રઃ । વજ્રેણ ।
મહતા । વધેન્ । સ્કંધાંસિદ્ધવ । કુલિશેન । વિઽર્વવના ।
અહિઃ । શયતે । ઉપડાક । પૃથિગ્યાઃ ॥ ૧ ॥ ૩૬ ॥

અ. — ઇન્દ્રદેવે અતિશય આવરણ કરનાર (અધિકારરૂપ) વૃત્રાશુરને
મહાન્ મારક વજ્રવડે હણ્યો. કુહાડી વડે જેમ વૃક્ષોની ડાળીઓ
વિઘ્નેદી નાખે તેમ તેના બાહુ વિઘ્નેદ્યા. (તેથી) તે પૃથ્વીને
સંપર્ક કરી (જમીનહોસ્ત) પડ્યો. (અર્થાત્ છિન્ન વિઘ્નિછિન્ન
કાઠની પેઠે પૃથ્વી ઉપર જઇ પડ્યો.). ૫ (૩૬)

અયોદ્ધેવદુર્મદઆદિજુહ્વેમંહાવીરંતુવિશ્વાધર્મજીષમ્ ।

નાતારીદસ્યસમૃતિવિધાનાંસંરુજાનાંપિપિષુન્દ્રશત્રુઃ ॥ ૬ ॥

૫૦— અયોદ્ધાદેવ । દુઃદમદઃ । આ । હિ । જુહ્વે । મંહાઘીર્મ્ ।
તુવિઽશ્વાધમ્ । ઋજીષમ્ । ન । અતારીત । અન્ય । સમઽ-
ઋતિમ્ । વધાનામ્ । મમ્ । રુજાનાઃ । પિપિષે । ઇન્દ્રઽ-
શત્રુઃ ॥ ૬ ॥

અ. — હવે મ્હારો કાઠ પણ અતિરપધી રહ્યો નથી એમ અભિમાન
આણુનાર દુષ્ટ વૃત્રે, મહાન્ પરાક્રમી, અનેક શત્રુઓને કાર
કરનાર, અગ્નિત ઇન્દ્રનું (મુદ્ધાર્થ) આધૂન કથું. કિન્તુ, તે
ઇન્દ્રનો શત્રુ ઇન્દ્રના ધાનો મારો સહન કરી શક્યો નહિ;
તે છિન્ન વિઘ્નિછિન્ન થઇ પડતાં નદીના કાંઠા છેક પીસાઇ
ગયા. ૬

અપાદંદ્રસ્તોઅપૃતન્યદિન્દ્રમાસ્યવજ્રમધિસાનોજધાન ।

ઋણોવધિઃપ્રતિપાનંબુભૂપન્પુરુજાવૃત્રોઅશયુઘ્વસ્તઃ ॥ ૭ ॥

૫૦— અપાત । અહસ્તઃ । અપૂતન્યત । ઇન્દ્રમ્ । આ । અસ્ય ।
 વજ્રમ્ । અધિઃ । સાનૌ । જવાન । વૃષ્ણઃ । વધિઃ । પ્રતિહ-
 માનમ્ । વુમૂષન્ । પુરુદત્રા । વૃત્રઃ । અશયત । વિદ્મસ્તઃ
 ॥ ૭ ॥

અ૦—(તિ પછી) આ વૃત્ર પાદરહિત તથા હસ્તરહિત થયો; તથાપિ
 નપુંસક જેમ વીર્યવાન્ પુરુષની બરાબરી કરવા પ્રયત્ન તેમ તેણે
 ઇન્દ્રની સાથે યુદ્ધની ઇચ્છા કરી. ઇન્દ્રે આના પર્વત સદૃશ
 રક્ષક ઉપર સામે વળનો ધા કર્યો; અનેક રીતે ફેંકતાં તે
 જમીનદોસ્ત થયો. ૭

નુદંનમિત્રમમુયાશયાનંપનોરુહાણાઅતિયન્ત્યાપઃ ।

યાથિદ્વિત્તોમંદિનાપર્યતિષ્ઠત્તાસામહિઃપત્સુતઃશીર્ષમૂવ ॥ ૮ ॥

૫૦— નુદમ્ । ન । મિત્રમ્ । અમુયા । શયાનમ્ । મનઃ । રુહાણાઃ ।
 અતિઃ । યન્તિઃ । આપઃ । યાઃ । ચિત્ । વૃત્રઃ । મુહિના ।
 પરિહમતિષ્ઠત્ । તાસામ્ । અહિઃ । પત્સુતઃ । દશીઃ । વુમૂવ ॥ ૮ ॥

અ૦—(શ્લોકાળમાં નદીનાં) જળ જેમ નદીના કાંઠા બેઠીને વહે
 છે તેમ આ પૃથિવી ઉપર પડેલ (મુવેલ) વૃત્રને ઓળંગીને
 આ મનોહર જળ વણાં બાધ છે. જે જળને પોતાના મહિમા
 વડે અટકાવી રાખેલાં તેજ જળના પાદ નીચે વૃત્ર (મેધ)
 પડી રહેલો છે. ૮

નીચાવંપાઅભવદ્વૃત્રપુત્રેન્દ્રોઅસ્યાઅવવર્ધર્જભાર ।

ઉત્તરામૂર્ધરઃપુત્રાસીદાનુઃશયેસહર્વત્સાનધેનુઃ ॥ ૯ ॥

૫૦— નીચાદેવ્યાઃ । અમવત । વૃત્તદૃષ્ટા । ઇન્દ્રઃ । અસ્યાઃ ।
અવઃ । વર્ષઃ । જમાર । હૃત્તૈરા । સૂઃ । અર્ધરઃ । પુત્રઃ ।
આસૌત । દાનુઃ । શયે । સહૃત્તા । ન । ધેનુઃ ॥ ૯ ॥

અ०—વૃત્તમાતા (પુત્ર સંરક્ષણાર્થ) વૃત્તના દેહ ઉપર આડી પડી.
ઇન્દ્રે પોતાનું વજ્ર તેના પેટ નીચે ફેંક્યું. (આ રીતે) જેમ
વાછડાને પેટ નીચે ધાલી ગાય સુધે તેમ તે દાનવી મરણ
પામી ઉપર આ અને નીચે પુત્ર એમ પડી. ૯

અતિષ્ઠન્તીનામનિવેશનાનાંકાષ્ટાનાંમધ્યેનિહિતંશરીરમ્ ।
વૃત્તસ્યનિષ્યંવિચરન્ત્યાપૌંદ્રીર્ધૃતમ્ આશયદિન્દ્રશત્રુઃ ॥ ૧૦ ॥ ૩૭ ॥

૫૦— અતિષ્ઠન્તીનામ્ । અનિવેશનાનામ્ । કાષ્ટાનામ્ । મધ્યે ।
નિહિતમ્ । શરીરમ્ । વૃત્તસ્ય । નિષ્યમ્ । વિ । ચાન્તિ ।
આપઃ । દૌર્ધમ્ । તર્ધઃ । આ । અશયત । ઇન્દ્રશત્રુઃ ॥
॥ ૧૦ ॥ ૩૭ ॥

અ०—(૪૬ાપિ) ન થોભનાર, ન વિશ્રાંતિ લેનાર એવાં જળ નિમગ્ન
વૃત્તના નનામા (શુભ) શરીરને ઓળંગી વહેવા લાગ્યાં.
ઇન્દ્રનો શત્રુ છેક દીર્ઘ નિંદ્રામાં પડ્યો. ૧૦(૩૭)

દાસર્પત્નીરહિંગોપાઅતિષ્ઠન્નિર્હૃદ્ધાઆપઃપુણિર્નૈવગાર્વઃ ।
અપાંવિલમર્પિહિતંયદાસીદ્વૃત્રંજઘન્વાંઅપતદ્દવાર ॥ ૧૧ ॥

૫૦— દાસર્પત્નીઃ । અર્હિંગોપાઃ । અતિષ્ઠન્ । નિર્હૃદ્ધાઃ । આપઃ ।
પુણિર્નૈવ । ગાર્વઃ । અપામ્ । વિલમ્ । અર્પિહિતમ્ ।
યત્ । આસીત । વૃત્રમ્ । જઘન્વાન્ । અર્પ । તત્ । દવાર્ ॥
॥ ૧૧ ॥

અ૦—પણિ અસુરે જેમ ગાયોનો નિરોધ કરેલો તેમ વૃત્રે તાબામાં રાખેલ જળ નિરોધેલ રહ્યાં. જળનું જે દાર બંધ હતું તે ધન્વે વૃત્રને દાર મારી ઉઘાડું કર્યું. ૧૧

* અજ્યોવારોઅભવસ્તદિન્દ્રસૂકેયત્વાપ્રત્યઠન્દેવૈકંક :

અજ્યોગાઅર્જયઃશૂરસોમમવાસજઃસર્તવેસસિન્ધૂન્ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— અર્જયઃ । વારઃ । અભવઃ । તત્ । ઇન્દ્ર । સૂકં । યત્ । ત્વા । પ્રતિઠ અહંન્ । દેવઃ । ઈકંકઃ । અર્જયઃ । ગાઃ । અર્જયઃ । શૂર । સોમમ્ । અવં । અસૂજઃ । સર્તવે । સસ । સિન્ધૂન્ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે ધન્વદેવ ! ત્યારે દીપ્તિમાન્ એકલા વૃત્રે તુને વજ્ર ઉપર સામેલા થા કર્યો ત્યારે ઘોડાના વાળની પેઠે (માંખીને ઝાડી નાખે તેમ) તેને ઝાડી નાખ્યો. હે શૂરા ! તે (પણિએ અપહરણ કરેલ) ગાયો છતી. સોમને છત્યો. (વૃત્ર નિરોધથી) ઊઘાડી (ગંગાદિ) સાત નદીઓને વહેવડાવી. ૧૨

નાસ્મૈવિદ્યુન્નાતન્યતુઃસિપેધુનયામિહમકિરદ્ધાદુનિચ ।

ઇન્દ્રશ્વયદ્યુધાતેઅહિશ્ચોતાપરીભ્યોમઘવાવિજિગ્યે ॥ ૧૩ ॥

૫૦— ન । અસ્મૈ । વિદ્યુત્ । ન । તન્યતુઃ । સિપેધ । ન । યામ્ । મિહમ્ । અકિરત્ । દ્ધાદુનિમ્ । ચ । ઇન્દ્રઃ । શ્વં । યત્ । યુધાતે । અહિઃ । ચ । ઉત । અપરીભ્યઃ । મઘવા । વિ । જિગ્યે ॥ ૧૩ ॥

* ૧ સયજ્ઞવેદસંકૃત્વાપ્રાસદાસોમમપિષત્ . । તે૦ સં૦ ૨-૬-૧૨. ।

૨ ઇમંમેગજ્ઞા । ઋ૦ સં. ૮-૩-૬. ।

અ૦—ધન્વ અને વૃત્ત લક્ષ્યા ત્યારે આના (ધન્વ) પ્રત્યે વીજળી કે
(મેઘની) ગર્જનાથી કાંઈ વધ્યું નહિ. (વૃત્તે) જે શક્તિ અને
વળ ફેરવાં તેથી પણ કાંઈ વધ્યું નહિ. પણ સંપત્તિમાન
ધન્વે (વૃત્તની) ખીજા માયાઓને છતી ૧૩.

* અદૈર્યાતારંકમપશ્યન્દ્રત્તદિયત્તેજ્ઞુપોમીરગંચ્છત્ ।

નવંચયન્નવતિચ્છવંતીઃશ્યેનોનખીતોઅતરોરજાસિ ॥ ૧૪ ॥

૫૦— અદૈઃ । યાતામ્ । કમ્ । અપશ્યઃ । ઇન્દ્ર । હૃદિ । યત્ ।
તે । જન્નુપઃ । મીઃ । અંગંચ્છત્ । નવં । ચ્ । યત્ । નવ-
તિમ્ । ચ્ । સ્વવંતીઃ । શ્યેનઃ । ન । ખીતઃ । અતરઃ ।
રજાસિ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! વૃત્તને હથુનાર એવા તને જે હૃદય વિષે ભય
પ્રાપ્ત થાય તો તું તહારા વિના ખીજે કયો વૃત્તને હથુનાર ભુવે
છે ? ભયભીત થઈ શ્યેન પક્ષીની પેઠે તું નવાઈ નહીંનાં જળ
તરાથી ઓળંગી કેમ પાર ચાલ્યો ગયો ? ૧૪

ઇન્દ્રોયાતોર્વસિતસ્યરાજાશર્મસ્યચશુંગિણોવજ્રવાહુઃ ।

સૈદુરાજાક્ષયતિર્ચર્પણીનામરાત્રનેમિઃપરિતાર્વભૂવ ॥ ૧૫ ॥

૫૦— ઇન્દ્રઃ । યાતઃ । અર્વસિતસ્ય । રાજા । શર્મસ્ય । ચ્ । શુંગિણઃ ।
વજ્રવાહુઃ । સઃ । ઇત્ । ઊર્મ્ । રાજા । ક્ષયતિ । ચર્પણી-
નામ્ । અરાત્ર । ન । નેમિઃ । પરિ । તા । ભૂમુવ ॥ ૧૫ ॥ ૩૮ ॥

* ૧ ઇન્દ્રોઽર્વવૃન્નહત્વાનાસ્તૃષીતિમન્યમાનપરાપરાવતો-
ગચ્છત્ । પે૦ શ્લો ૩-૧૫. ।

૨ ઇન્દ્રોઽર્વવૃન્નહત્વાપરાપરાવતમગચ્છદપારાધમિતિમન્ય-
માતઃ । તે૦ સં. ૨-૫-૩. ।

અ૦—વજ્રાદૃષ્ટિઃ ઇન્દ્રદેવ સ્થાવર-જંગમ પદાર્થનો અને શાન્ત (શીંગડા વિનાના) તથા શીંગડાવાળા પ્રાણીનો રાજા થયો. તેજ ઇન્દ્રદેવ મનુષ્યોના રાજા રૂપે રહેલો છે. રથચક્રનો ચક્રાવો (નેમિ) આરાને વ્યાપી રહેલો હોય છે તેમ ઇન્દ્રદેવ તે સર્વ પદાર્થને વ્યાપી રહેલો છે. ૧૫ (૩૮)

ઇતિ પ્રથમાષ્ટક મધ્યે બીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

મૂક્ત ૩૨

૧ અર્હિ = મેધને.

૨ વક્ષણાઃ = પ્રવહનશીલાનદીઃ = વહેનાર નદીઓ. (વક્ષરોચે)

૩ વાઘ્માઃ = વત્સાન્નપ્રતિ = વાઙ્મર્યાં પ્રત્યે (વાઙ્મશબ્દે).

૪ અઙ્ગઃ = સમ્યક્ = રીતે.

૫ ત્રિકલ્પકેષુ = ત્ર્યોતિઃ, ગૌ અને આયુ નામના ત્રણ યાજોવિધે.

૬ આત્ = તદનન્તર.

૭ તાદીપ્તા = તદાનીં = ત્યારે.

૮ ધૃત્વતરં = અતિશયેનલોકાનામાવરકંયદ્વાધૃતૈરાવરણે સર્વાનશત્રુનતરતિ તં = લોકોનો અતિશય આવરણ કરનાર; વા આવરણ વડે સર્વ શત્રુઓનું હિત્તંધન કરનાર. (ધૃતુવર્તને)

૯ ડપપૃક્ = સામીપ્યેન સંપૃક્તઃ = સમીપમાં સંપર્કને પામેલ.

૧૦ પ્રજીવં = શત્રુણાં અપાર્જકમ્ = અશત.

૧૧ સમૃતિ = સંગમ.

૧૨ રુક્માનાઃ = નદીઓ. (રુક્મોર્મને).

૧૩ ષત્રિઃ = છિન્નમુષ્કઃ પુરુષઃ = નપુંસક.

૧૪ ધૃષ્ણઃ = રેતઃસેચનસમર્થસ્ય = પીયવાનની.

૧૫ અમુષા = અમુષ્યાંપૃથિવ્યાં = આ પૃથિવી વિષે.

१६ महिना = महिमा वडे.

१७ पत्सुतःश्रीः = पादस्याधःश्रयानः = पाद नीचे शयन
करना२=७७भीनदोस्त.

१८ सूः = माता.

१९ दानुः = दानवी = पुत्रमाता. (दो अवखण्डने).

२० निण्यम् = निर्नामधेयम् = ननाशुं.

२१ काष्ठानां = अर्वां = ७७.

२२ दासपत्नीः = विश्वोपक्षयहेतु (दास) वृत्रः पतिर्या-
सांताः = पुत्रे ताभे शुभेक्ष. (दसुडपक्षये).

२३ धारः = वाण.

२४ सुकः = ५७.

२५ सतवे = सतुं = ५७५.

२६ सस्यसुः = ७७७.

२७ मिहम् = सेचनम् = वृष्टि. मिहसेचने :

२८ हादुनिम् = ५७.

२९ अपरीभ्यः = अपरिभ्यः ७७.

३० यातारं = ६७७.

३१ रक्षांसि = ७७.

३२ यात = गच्छतः जंगमस्य = जंगम पदाधनो.

३३ अधसितस्य = एकत्रेधावस्थितस्यस्यावरस्य = २५५२
पदार्थनो.

३४ शंसस्य = शान्तनो.

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

अध्याय ३

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योखिलंजगत् ।

निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥

अ०—वेદો જેના નિશ્વાસ છે, વેદોમાંથી જેણે અખિલ જગતને નિર્માણ કર્યું છે તે વિદ્યાતીર્થ—મહેશ્વરને હું વંદન કરું છું.

સૂક્ત ૩૩.

મહાધિઃ—દિરણ્યસ્તૂપ આગિરસ, દેવતાઃ—ધન્વ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

ૐૐતાયમાર્પગુવ્યન્તુન્દ્રમસ્માકુંસુપ્રર્મતિવાવૃધાતિ ।

અનામૃણઃકુવિદાદસ્યરાયોગવાંકેતંપરંમાર્વર્જેતેનઃ ॥ ૧ ॥

પ૦— આ । ઇતુ । અર્ચામ । ઉપ । ગુર્ધ્યન્તઃ । ઇન્દ્રમ્ । અસ્માકમ્ ।
સુ । પ્રર્મતિમ્ । વૃધાતિ । અનામૃણઃ । કુવિત્ । આત્ ।
અમ્ય । રાયઃ । ગવામ્ । કેતમ્ । પર્મ । આર્વર્જેતે । નઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—(દેવો પરસ્પર કહે છે) :—(હિ દેવો !) આવો. (પણ અસુરે અપહરણ કરેલ) ગાયો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરનાર આપણે આલો ધન્વની પાસે જઈએ. અદિત્ય એવો તે આપણને (ગોધન પ્રાપ્ત કરાવી) રૂડો અનુગ્રહ કરનાર છે. પછી તે ધન્વ આપણને આ ગોધન સંબંધી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અધિક પ્રાપ્ત કરાવશે. ૧

ઉપેદ્રહંધનદામપ્રતીતંજુષ્ટાંનશ્યેનોવસતિપતામિ ।

ઇન્દ્રેનમસ્યન્નુપમેધિરૈર્કૈયઃસ્તોતૃભ્યોહવ્યોઅસ્તિયામન્ ॥ ૨ ॥

પ૦— ઉપે । ઇત । અહમ । ધનદામ । અપ્રતિદ્રહતમ । જુષ્ટામ ।
ન । શ્યેનઃ । વસતિમ । પતામિ । ઇન્દ્રેમ । નમસ્યન્ । ઉપ-
દ્રમેધિઃ । રૈર્કૈઃ । યઃ । સ્તોતૃભ્યઃ । હવ્યઃ । અસ્તિ ।
યામન્ ॥ ૨ ॥

અ૦—જે પ્રભાણે શ્યેન પક્ષી પોતાના પૂર્વસેવિત નિવાસસ્થાન પ્રત્યે
આદરપૂર્વક દોડી જાય તે પ્રભાણે હું ઉપમાનસ્થાનીય (ઉત્તમ)
સ્તોત્રો વડે વંદન કરતો ઇન્દ્રની સમીપમાં અવશ્ય ત્વરાથી
પ્રાપ્ત થાઉં છું. આ ઇન્દ્ર ધન દેનાર, શત્રુઓથી અજીત
તથા જે, અનુક્રાતાઓના અનુગ્રહાર્થે સુદ્ધ વિષે આર્જ્જુન કરવા
થોડ્ય છે. ૨

નિસર્વેસેનદ્વિપુર્ધોરસક્તસમ્યોગાઅજતિયસ્યવર્ષિ ।

ત્રોષ્કુયમાળઇન્દ્રભૂરિવામમાપ્તિર્ભૂસ્મદર્ધિપવૃદ્ધ ॥ ૩ ॥

પ૦— નિ । સર્વેસેનઃ । દ્વિપુર્ધીન્ । અસક્ત । સમ્ । અર્ચઃ । ગાઃ ।
અજતિ । યસ્ય । વર્ષિ । ત્રોષ્કુયમાળઃ । ઇન્દ્ર । ભૂરિ ।
વાર્મમ્ । મા । પ્તિઃ । ભૂઃ । અસ્મત્ । અર્ધિ । પ્રવૃદ્ધ ॥ ૩

અ૦—સર્વ-સેનાધિપતિ ઇન્દ્રે જાણીનાં જાણ્યાં પીઠે ચઢાવ્યાં. સંપ-
ત્તિનો સ્વામી ઇન્દ્ર, જે (દેવ)ને (ચોરાવલ) ગાયો આપવાની
ઇચ્છા કરે છે તેને તે રીતે પ્રાપ્ત કરાવે છે. હું ઉત્કૃષ્ટ
ભુદ્ધિવાળા ઇન્દ્રદેવ! અમને પુષ્કળ ગોધન અર્પણ કર્યું.
અમારા પ્રત્યે તું કૃપણ મ હો. ૩

*વધીર્હિદસ્યુંધનિર્નઘનેનૈકશ્વરન્નુપશાકેભિરિન્દ્ર ।

ઘનોરધિવિપુળક્તેવ્યાયઘ્યજ્વાનઃસનકાઃપ્રેતિમીયુઃ ॥ ૪ ॥

૫૦— વધીઃ । હિ । દૈસ્યુંમ્ । ધનિર્નમ્ । ઘનેન । એકઃ । શ્વરન્ ।

ઉપદેશાકેભિઃ । ઇન્દ્ર । ઘનોઃ । અર્ધિ । વિપુળૈક્ । તે । વિ ।

આયુન્ । અયજ્વાનઃ । સનકાઃ । પ્રદેશિતમ્ । ઈયુઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! સમીપવર્તી શક્તિમાન સદાપ્યક (મરતો) યુક્ત એવા તેં એકલે આધી જઘને તે અત્યંત સંપત્તિમાન ચોર (વૃત્ર)ને કઠિન વજ્ર વડે હણ્યો. તે વૃત્રના યગદીન સનક નામના અનુચરો ચોખેર ચઢી આવી ત્યારા ધનુષ ઉપર તુટી પડ્યા અને મરણ પામ્યા. ૪

પરાચિન્હીર્પાવિવૃજુસ્તદ્વિન્દ્રાયજ્વાનોયજ્વદ્ધિઃસ્પર્ધમાનાઃ ।

પ્રયદિવોદરિવઃસ્થાતરુગ્રનિરંઘ્રતાંઅધમોરોદસ્યોઃ ॥ ૫ ॥

૫૦— પરાં । ચિત્ । શીર્પાં । વૃજુઃ । તેં । ઇન્દ્ર । અયજ્વાનઃ ।

યજ્વદ્ધિઃ । સ્પર્ધમાનાઃ । પ્ર । યત્ । દિવઃ । હરિદિવઃ ।

સ્થૌતઃ । રુગ્ર । નિઃ । અઘ્રતાન્ । અધમઃ । રોદસ્યોઃ ॥ ૫ ॥

॥ ૧ ॥

અ૦—હે હરિદર્શ અમયુક્ત ઇન્દ્રદેવ ! હે સિંહર (યુદ્ધ-વિષે પદા-યન ન કરનાર) શર દેવ ! જ્યારે વ્રતદીન વૃત્રાનુચરોને તેં આક્રાશ, સ્વર્ગ અને પૃથિવીમાંથી છેક ધમી કાઢ્યા ત્યારે યગદીન લોકોની જોખર સ્પર્ધા કરનાર તે યગદીન અનુચરો મોટાં ફેરવી નાશી ગયા. ૫

* મરતોદૈનનાજહુઃમહરભગજોજહિધીરયસ્યસ્વેત્યેવૈનમ-તાંવાધંયદન્તઢપાતિષ્ઠન્ત । યે૦ ઘા૦ ૩. ૨૦. ।

* અયુયુત્સન્નવઘસ્યસેનામયાતયન્તક્ષિતયોનવંભાઃ ।

વૃષાયુધોનવઘંયોનિરઘાઃપ્રવદ્ધિરિન્દ્રાક્ષિતયંન્તઆયન્ ॥ ૬ ॥

૫૦—અયુયુત્સન્ । અનવઘસ્યં । સેનામ્ । અયાતયન્ત । ક્ષિતયઃ ।

નવઘૈર્વાઃ । વૃષદ્યુષં । ન । વઘંયઃ । નિઃક્રંદાઃ । પ્રવર્તદ્ધિમિઃ ।

ઇન્દ્રાત્ । ક્ષિતયંન્તઃ । આયન્ ॥ ૬ ॥

અ૦—ત્યારે તેમણે (વૃષાનુચરોએ) પવિત્ર ઇન્દ્રની સેના સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરી ત્યારે સ્તોતવ્ય ચરિત્રવાળા મનુષ્યોએ યદ્ધા (અંગિરસ પ્રભૃતિએ) ઇન્દ્રને (યુદ્ધાર્થે અનેક કર્મો લે) પ્રેત્સાહિત કર્યો; (ઇન્દ્ર યુદ્ધ કરવા તત્પર થતાં) બળવાન પુરૂષની સાથે નપુંસક લોકે તે પ્રમાણે પરાભવ પામી તેઓ પોતાની નબળાઇ દર્શાવી ઇન્દ્ર પાસેથી સુસકલ માર્ગે દૂર પલાયન કરી ગયા. ૬

ત્વમેતાલ્લુદ્ધતોજક્ષતુશ્ચાર્યોઘયાર્જસન્દ્રપારે ।

અવાદહોદિવઆદસ્યુમુચાપસુન્વતઃસ્તુવતઃશંસમાવઃ ॥ ૭ ॥

૫૦—ત્વમ્ । એતાન્ । રુદ્ધતઃ । જૈક્ષતઃ । ચ । અર્થોઘયઃ । ર્જસઃ ।

ઇન્દ્ર । પ્રારે । અર્વ । અદહઃ । દિવઃ । આ । વસ્યુમ્ ।

ઉચ્ચા । ॥ । સુન્વતઃ । સ્તુવતઃ । શંસમ્ । આવઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! તેં તે રક્ષનાર અને બક્ષણ કરનાર અથવા હસનાર અનુચરો સાથે યુદ્ધ કરી તેમને અંતરિક્ષની પાર હાંકી કાઢ્યા. વૃત્રને ઘુલોકમાંથી જેઓ કાઢી ઉક બાળી ફેંકી દીધો. સોમ અર્પણ કરનાર તથા સ્તુતિ કરનાર (યજ્ઞમાનના) ના સ્તોત્રણ તેં રૂડી રીતે રક્ષણ કર્યું. ૭

*ચક્રાણાસઃપરીણહૃંપૃથિવ્યાહિરંણ્યેનમુણિનાશુંભમાનાઃ ।

નહિન્વાનાસંસ્તિતિરુસ્તદ્દંપરિસ્પર્શોઅદધાત્સૂર્યેણ ॥ ૮ ॥

૧૮— ચક્રાણાસઃ । પરિ^{૨૧}હનંમ્ । પૃથિવ્યાઃ । હિરંણ્યેન । મુણિના ।
શુંભમાનાઃ । ન । હિન્વૈનાસઃ । તિતિરુઃ^{૨૨} । તે । ઇન્દ્રમ્ ।
પરિ^{૨૩} । સ્પર્શઃ । અદધાત્ । સૂર્યેણ ॥ ૮ ॥

અ—(મણિ આદિ) સુવર્ણાલંકાર વડે સુશોભિત, પૃથિવીનું એમેર.
આચ્છાદન કરનાર, વૃદ્ધિ પામનાર એવા તે (અનુચરો) ઇન્દ્રને
છતી શક્યા નહિ. તેણે (ઇન્દ્રે) તે બાધક અનુચરોને આદિત્ય
વડે આચ્છાદિત કર્યા. ૮

પરિયદિન્દ્રોદસીહુમેઅબુંભોજીર્મહિનાવિશ્વતઃસીમ્ ।

અર્મન્યમાનાંઅભિમન્યમાનૈર્નિવ્રહ્માભિરધમોદસ્યુમિન્દ્ર ॥ ૯ ॥

૧૦—પરિ^{૨૪} । યત્ । ઇન્દ્ર । રોદસી । હુમે । અબુંભોજીઃ । મહિના ।
વિશ્વતઃ । સીર્મૈ^{૨૫} । અર્મન્યમાનાન્ । અભિમ । મન્યમાનૈઃ ।
નિઃ । બ્રહ્મભિઃ । અધમઃ । દસ્યુમ્ । ઇન્દ્ર ॥ ૯ ॥

અ—હે ઇન્દ્રદેવ ! ત્યારે તે તારા મહિમા વડે પૃથિવી તથા સ્વ-
ર્ગનો પરિગ્રહ કરી એમેર સત્તા પ્રસ્થાપિત કરી ત્યારે હે
ઇન્દ્રદેવ ! મંત્રાર્થનું અનુધ્યાન કરવાને અશક્ત (કેવળ પાઠક)
યજમાનો તારા પોતાના જ છે ત્યારે તેમનું રક્ષણ કરવું
જોઈએ આમ અભિમાન વડે યુક્ત થઈને તે મંત્રો વડે
વૃત્રાસુરને છેક ધમી કાઢ્યો. (કુંડી ફેંકી દીધો). ૯

* આદિત્યોદ્યોધાન પુરસ્તાદ્રક્ષાંસ્યપદગ્નિ । તે. સં.

નયેદિવઃપૃથિવ્યાઅન્તમાપુર્નમાયાભિર્ધનદાંપર્યભૂવન્ ।

યુજંવર્જંવપુમશ્વંક્રુદ્દન્દ્રોનિજ્યોતિષાતમસોગાઅંદુક્ષત્ ॥ ૧૦ ॥ ૨ ॥

૫૦— ન । ચે । દિવઃ । પૃથ્વાઃ । અન્તમ્ । આપ્તઃ । ન । માયાભિઃ ।

ધનદદામ્ । પરિદ્ધઅર્ભૂવન્ । યુજંમ્ । વર્જંમ્ । વપુમઃ । વર્જે ।

ઇન્દ્રઃ । નિઃ । જ્યોતિષા । તમસઃ । ગૌઃ । અંદુક્ષત્ ॥ ૧૦ ॥ ૨

અં—એ (વૃત્રાસુરે નિરોધેલ હોવાથી) છુસોકમાંથી પડીને ભૂમિ-
સ્થાનને પામેલાં નહિ અને તેથીજ સસ્યોપકારક (અન્નવૃદ્ધિ)
કર્મ વડે પૃથિવીને ચોમેર વ્યાપ્ત કરી શક્યાં નહિ તેજ
ઉદકો, વીર્ધવાન્ ઇદ્રે ન્યારે (મેધ-મેદનાર્થ) દેદીપ્યમાન
વજ્ર હાથમાં લીધું ત્યારે અધિકારરૂપ મેધોમાંથી નીકળી છેક
વહેવા લાગ્યા. ૧૦ (૨)

અનુસ્વધામસરન્નાપોઅસ્યાવર્ધતમધ્યુઆન્નાગ્યાનામ્ ।

સુધ્રીચીનેનમનસાતમિન્દ્રુઓજિષ્ટેનહન્મનાહન્નભિદ્યન્ ॥ ૧૧ ॥

૫૦— અનુ । સ્વર્ધોમ્ । અસરન્ । આપ્તઃ । અત્યુ । અવર્ધત । મધ્યે ।

આ । નાગ્યાનામ્ । સુધ્રીચીનેન । મનસા । તમ્ । ઇન્દ્રઃ ।

ઓનિષ્ટેન । હન્મનો । અહન્ । અમિ । દ્યુન્ ॥ ૧૧ ॥

અં—ઇન્દ્રની અન્નપ્રીતિ આદિ વાટે જળનેા પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.
નાવ ચાલે તેવી મહાનદીમાં વૃત્ર ચોમેર વૃદ્ધિગત થયો. એટલે
ઇન્દ્રે તેની પાછળ પડનાર વૃત્રને અત્યંત પ્રબળ ધાતક વજ્ર
વડે કેટલાયક દિવસે ઠાર માર્યો. ૧૧

ન્યાવિધ્યદિલીધિશંસ્યદ્દુહાવિશુંગિર્ણમભિનચ્છુળ્લમિન્દ્રઃ ।

યાવત્તરોમયવન્યાવદોજોવર્જેણશશ્વમવધીઃપૃતન્યુમ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— નિ । અવિષ્યત । ^{૩૨} ડ્લાવિશંસ્ય । ^{૩૩} દ્હુહા । વિ । શૃંગિણમ્ ।
 અમિનત । શૃંગિણમ્ । ઇન્દ્રઃ । યાવંત । તૈરઃ । મયઽવન્ ।
 યાવંત । ઓઝઃ । વજ્રેણ । શત્રુમ્ । અવધીઃ । પૂતન્યુમ્ ॥
 ૧૨ ॥

અ૦—ઇન્દ્રે ભૂમિના દર વિષે શયન કરનાર (વૃત્રે) શૃંગિણાં ઉદ્દેશને થકા, પ્રબળ સૈન્યોને વિંધ્યાં. શૃંગસમાન આયુધવાળા, જગતના શોધણુ કરનાર (વૃત્ર) ને વિવિધ રીતે માર્યો. હે ધનવંતા દેવ ! તેનેટલો તહારો વેગ છે, જેટલું તહારું બળ છે તે વડે યુક્ત થઇ યુદ્ધેચ્છુ શત્રુને (વૃત્રને) હણ્યો. ૧૨

અમિસિધ્મોઽજિગાદસ્યશત્રૂન્વિતિર્ગ્મેનંવૃપમેણાપુરોમેત ।
 સંવજ્રેણાસૃજદ્વૃત્રમિન્દ્રઃપ્રસ્વામૃતિર્મતિરચ્છાશંદાનઃ ॥ ૧૩ ॥

૫૦— અમિ । સિધ્ધિમઃ । અજિગાત । અસ્ય । શત્રૂન્ । વિ । તિ-
 ગ્મેનં । વૃપમેણ । પુરઃ । અમેત । સમ્ । વજ્રેણ । અસૃજત ।
 વૃત્રમ્ । ઇન્દ્રઃ । પ્ર । સ્વામ્ । મૃતિમ્ । અતિરત્ । શાશ-
 દાનઃ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—આ ઇન્દ્રનું સાધક વજ્ર શત્રુઓ પ્રત્યે જઇ પડયું. ઇન્દ્રે પોતાના તીક્ષ્ણ, શ્રેષ્ઠ આયુધ વડે (વજ્રવડે) વૃત્રનાં નગરો વિવિધ રીતે ભેદી નાખ્યાં. ઇન્દ્રે વૃત્રને વજ્ર સાથે ભેટાડ્યો. વૃત્રને હણી પોતાની હોંસ પૂર્ણ કરી. ૧૩

આવઃકૃત્સમિન્દ્રયસ્મિન્જ્વાકન્પાવોયુધ્યન્તંવૃપમંદશંચુમ ।
 શ્વપચ્યુતોરેણુર્નસંતયામૃતૈર્વયોનૃપાહ્વાયતસ્થૌ ॥ ૧૪ ॥

પ૦—આવઃ । કુત્સમ્ । ઇન્દ્ર । યસ્મિન્ । ચૌકન્ । પ્ર । આવઃ ।
 યુધ્યન્તમ્ । વૃષમમ્ । દર્શદ્યુમ્ । શ્રફદ્યુતઃ । રેણુઃ ।
 નૈક્ષત । યામ્ । ઉત્ । શ્વૈત્રેયઃ । નૃદૈસહાય । તત્સ્યૌ ॥૧૪॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! જે કુત્સ ઋષિ ઉપર તારો પ્રેમ હતો તેનું તે
 રક્ષણ કર્યું. યુદ્ધ કરનાર વ્રેષ્ઠ ગુણવાળા દસણુ ઋષિનું તે રક્ષી
 રીતે રક્ષણ કર્યું. (તારા ઘોડાની) ખરીઓમાંથી ઉડતી
 ધૂળ ઘુલોડ પચેત જઈ પહોંચી. (ચિત્રાનો પુત્ર) શ્વૈત્રેય
 (પૂર્વે શત્રુભયથી જળ વિષે નિમગ્ન રહેલો તે (તારા
 અતુઘ્રહ વડે) જળ બહાર આવી લોકો તેની સત્તા સહન કરે
 તેવી યોગ્યતાને પામ્યે ૧૪

આવઃશર્મૈવૃષમંતુડ્યાંસુક્ષેત્રજેપેમંઘવન્દિવ્યંગામ્ ।

જ્યોક્ષિદવ્રતાસિવાંસોઅક્રન્દ્યુતાપર્ધરાવેદનાકઃ ॥૧૫॥૩॥

પ૦—આવઃ । શર્મમ્ । વૃષમમ્ । તુડ્યાંસુ । ક્ષેત્રજેષે । મઘદ્વન્ ।
 શ્વિધ્યમ્ । ગર્મૈ । જ્યોક્ષિ । વ્રિત્ । અર્ત્ર । તસ્પિદ્વાંસઃ ।
 અક્રન્ । શત્રુદ્યુતામ્ । અર્ધરૌ । વેદના । ઔર્કૈરિત્યંકઃ ॥
 ૧૫ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે ધનવંતા ઇન્દ્રદેવ ! તે (શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ વેળાએ) શાત,
 વ્રેષ્ઠ, જળ વિષે નિમગ્ન એવા શ્વિત્રાપુત્રનું ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત્યર્થ
 સંરક્ષણ કર્યું. આ યુદ્ધ વિષે ચિરકાળ પચેત અમારા શત્રુરૂપે
 અવરિયત થઈ જશે શત્રુપણું કર્યું છે તે શત્રુઓને તું નિષ્ક્ર.
 દુઃખ સંપાદન કર્યું. ૧૫ (૩૭)

સૂક્ત ૩૩.

- ૧ અનામૃણઃ = હિંસકરહિનઃ સન્ = અ-હિંસ્ય.
 ૨ કેતમ્ = ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાન. (કિતજ્ઞાને)
 ૩ આયર્જંતે = અધિક પ્રાપ્ત કરાવશે.
 ૪ ગદ્યન્તઃ = ગાઃ પ્રાપ્તુમિચ્છન્તઃ = ગાયો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરનાર.
 ૫ યાતન્ = યુદ્ધ વિશે. ' યાપ્રાપ્તે .
 ૬ ઉપેત્ = ઉપાપ્નોમ્યેવ = સમીપમાં અવશ્ય પ્રાપ્ત થઈ ધું.
 ૭ અર્યઃ = સંપત્તિનો) સ્વામી.
 ૮ ધામં = ગોધન.
 ૯ લોલ્કૂયમાણઃ = અસ્મર્મ્ય પ્રયચ્છન્ = અમને અર્પણ કર્યું. (સ્ફુલ્લ આપવળે).
 ૧૦ વષ્ટિ = ઇચ્છા કરે છે. ' વશ કાન્તૌ .
 ૧૧ દસ્યું = ચોર.
 ૧૨ ઉપશાકેભિઃ = સમીપવર્તિભિઃ શકિયુક્તૈઃ = સમીપ-વર્તી શક્તિમાન સહાયક. (શક્તશક્તૌ).
 ૧૩ વિપુળક્ = વિવિધ નાશમુદ્દિશ્ય યદ્વા વિલ્વક્ સર્વતઃ = ચોભેર. (અચ્ .
 ૧૪ પ્રેતિ = મરણ.
 ૧૫ સ્થાતઃ = સ્થિતિયુક્તયુદ્ધેપલાયનરહિતઃ = સ્થિર; યુદ્ધ વિશે પલાયન ન કરનાર.
 ૧૬ નવઘાઃ = નવનીતગતયઃસ્તોતવ્યચરિત્રાઃયદ્વાઅંગિરસાં-સપ્તમાસીનાનાંમધ્યેયેનવમિર્માસૈરધાત્તફલાઃઉત્થિતાઃ = નવનીત ગતિવાળા; સ્તોતવ્ય ચરિત્રવાળા; યદ્વા, યદ્વા વિશે

બેસનાર અગિરાઓ મધ્યે નવ મહિને ફળ પ્રાપ્ત કરી ઉત્થાન કરનારા. (નવમિર્માસૈર્ગચ્છન્તિ इति).

૧૭ પ્રવદ્ધિઃ = પ્રવળૈઃ (માર્ગૈઃ) = વલાવન કરવાને મુશકય. (ઘનસપ્તસંભક્તૌ).

૧૮ ક્ષિતયઃ = મનુષ્યો.

૧૯ નિરણાઃ = નિરાકૃતાઃ = વલાવન કરી ગયા. અશૂભ્યાતૌ.

૨૦ જક્ષતઃ = બક્ષણ કરનાર અથવા દસનાર. (જક્ષમક્ષણદસ-નયોઃ)

૨૧ પરીણહ = આચ્છાદન.

૨૨ શુંભમાનાઃ = મુશોભિન.

૨૩ દિન્વાનાસઃ = ઇદિ પામનાર (દિગતૌષ્ટ્વદૌષ).

૨૪ સ્વશઃ = બાધક વૃત્તાનુચરોને.

૨૫ તિતિહઃ = છૂતવાને સમર્થ થયા.

૨૬ સીમ = ચોમેર.

૨૭ અમન્યમાનાન્ = મન્ત્રાર્થનું અધ્યાન કરવાને અશક્ત (કેવળ પાઠક).

૨૮ ગાઃ = ગમનશીલ ઉદ્દેહો.

૨૯ સ્વધામ = અન્ત્રીદિ આદિ.

૩૦ સધ્વીચીનેન = સદગચ્છતા = પાછળ પડનાર (સદમશ્ચતિ = સધ્વશ્ચ).

૩૧ હન્મના = ધાતક.

૩૨ ફલીવિશસ્ય = ફલાયામૂર્મેષિલેશ્યાનસ્ય = જૂમિના દર વિશે શયન કરનારનાં.

૩૩ વૃહા = રૂધિતાં; યધ્વા, પ્રગળ.

૩૪ તરઃ = વેગ.

૩૫ શુષ્ણં = (જમતના) શોષણ કરનાર (શુષ્ણોષણે).

૩૬ સિષ્મઃ = સાધક. (વિષ્ણુસંરાદ્ધો).

૩૭ શાશદાનઃ = હથી (શદ્લશાતને).

૩૮ નક્ષત = પ્રાપ્ત કરે છે. (જક્ષગતૌ).

૩૯ ચાકન = સ્તુતિકામયાનઃ = સ્તુતિની કામના કરતો.
(ચકતૃતૌ).

૪૦ ક્ષેત્રજેવે = ક્ષેત્રપ્રાપ્ત્યર્થ. (જેષુગતૌ).

૪૧ નૃસદ્ધાય = પુરુષો વડે સોદબ્ધ.

૪૨ તુડ્યાસુ = જળ વિધે (તુડ્યેઅન્તરિક્ષેમાઘઃ)

૪૩ ગામ્ = ગતમ્ = મગ્ન.

૪૪ અધરા = નિરૂપ્ત.

૪૫ અકઃ = સંપાદન કર્યું.

સૂક્ત ૩૪.

ઋષિઃ—હિરણ્યસ્તૂપ આંગિરસઃ; દેવતાઃ—અશ્વિન દેવતા.

છંદઃ—૯-૧૨ ત્રિષ્ટુભ, અવશિષ્ટ જગતી.

*ત્રિર્થિન્નોઅધામ્વતંનવેદસાવિશુર્વાયાપ્તુતરાતિરંશ્વિના ।

યુવોર્હિયન્ત્રંહિમ્યેવવામસોમ્યાયંસેન્યામ્વતંમનીપિભિઃ ॥ ૧ ॥

૫૦— ત્રિઃ । ચિત્ । નઃ । અધ । મ્વતમ્ । નવેદસા । વિશુઃ । વામ્ ।

યામઃ । પુત । રાતિઃ । અશ્વિના । યુવોઃ । હિ । યન્ત્રમ્ ।

હિમ્યાદૈવ । વાસંસઃ । અભિદ્વિઆયંસેન્યા । મ્વતમ્ । મની-

પિદિભિઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે બુદ્ધિશાલી અગ્નિદેવ ! આ યાગકર્મમાં તમે ત્રણે વેળાએ આગમન કરો. તમારો રથ સર્વવ્યાપક તથા વૈભવયુક્ત છે. રાતદિવસની પેઠે તમે બન્ને એકત્ર સંલગ્ન છો. તમે બુદ્ધિ-શાલી ઋત્વિજોને છેક અધીન હો. ૧

ત્રયઃપ્રવયોમધુવાહનેરથેસોમસ્યવેનામનુવિશ્વદ્વિદુઃ ।

ત્રયઃસ્કંભાસઃસ્કભિતાસંઆરમેત્રિર્નર્ત્તયાયસ્ત્રિર્થશ્ચિનાદિર્વા ॥૨॥

૫૦— ત્રયઃ । પ્રવયઃ । મધુવાહને । રથે । સોમસ્ય । વેનામ્ । અનુ । વિશ્વે । ઇત્ । વિદુઃ । ત્રયઃ । સ્કંભાસઃ । સ્કભિ-
તામઃ । આદરમે । ત્રિઃ । નર્ત્તમ્ । યાયઃ । ત્રિઃ । ઝમ્ ।
અશ્ચિના । દિર્વા ॥ ૨ ॥

અ૦—તમારા મધુર અન્નને વહન કરનારા રથને ત્રણ ચક્રો છે. ત્યારે સોમનો વેનાની સાથે વિવાહ થયેલો ત્યારે અશ્વીદેવો આજ રથમાં આરોહણ કરીને ગયેલા એ વાત સર્વ દેવોને સુવિદિત છે. હસ્તાલબનાર્થ આ રથ ઉપર ત્રણ સ્તંભો (ખાંખા) સ્થાપન કરેલા છે. હે અશ્વીદેવો ! (આ રથમાં બેસીને) તમે રાતદિવસ ત્રણ ત્રણવાર પરિભ્રમણ કરો છો. ૨

સમાનેઅહન્ત્રિરવદ્યગોહેનાત્રિરઘયજ્ઞમધુનામિમિસ્રતમ્ ।

ત્રિર્વાર્જવતીરિપોઅશ્વિનાયુવંદોપાઅસ્મભ્યંપુષસંથપિન્વતમ્ ॥૩॥

૫૦— સમાને । અહન્ । ત્રિઃ । અવદ્યગોહેના । ત્રિઃ । ઘય । યજ્ઞમ્ । મધુના । મિમિસ્રતમ્ । ત્રિઃ । વાર્જવતીઃ । ર્પઃ ।

* સવનત્રયની અપેક્ષાએ ત્રણવાર, અથવા તો ત્રણવાર આવો એમ કહીને તેમના પ્રત્યે અધિક આદર પ્રગટ કરે છે.

અશ્વિના । યુવમ્ । દોષાઃ । અસ્મમ્યમ્ । ઉપસઃ । ત્ર ।
પિન્વતમ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! તમે એકજ દિવસમા ત્રણ વેળા (અનુષ્ઠાનગત) દોષોનું સંવરણ (દાંકણ) કરનાર છો. આજે અમારા દ્વિ ઉપર ત્રણ વેળા મધુસિંચન કરો. તમે રાતદિવસ ત્રણ ત્રણ વેળા અમને પુષ્ટિકારક અન્ન વરસાવો. ૩

ત્રિવૃત્તિર્પીતુંત્રિસ્તુત્રતેજનેત્રિઃસુપ્રાન્વ્યેત્રેષેવશિક્ષતમ્ ।
ત્રિર્તાન્ધ્યંવહતમશ્વિનાયુવંત્રિઃપૃક્ષોઅસ્મેઅક્ષરેવપિન્વતમ્ ॥ ૪ ॥

૧૦— ત્રિઃ । વૃત્તિઃ । યુતમ્ । ત્રિઃ । અનુદ્રવતે । જને । ત્રિઃ ।
સુપ્રહઅન્વ્યે । ત્રેષાદૈવ । શિક્ષતમ્ । ત્રિઃ । તૈન્ધ્યમ્ । વહતમ્ ।
અશ્વિના । યુવમ્ । ત્રિઃ । પૃક્ષઃ । અસ્મે । અક્ષરાઽદૈવ ।
પિન્વતમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! ત્રણ વેળા અમારે ઘેર જાઓ. અમને અનુ-
સરનારા મનુષ્યોને ત્યાં ત્રણ વેળા જાઓ અને અનુષ્ઠાનનો
ઉપદેશ કરો. નન્દનીય (સતોપકારક) વૈભવ અમને ત્રણ વેળા
અપંચ કરો. વૃષ્ટિ જેમ ઉદ્દહાન કરે છે તેમ તમે અમને
ત્રણ વેળા અન્નદાન કરો. ૪

ત્રિર્નોરિયિવહતમશ્વિનાયુવંત્રિદેવતાતાત્રિરુતાવંતંધિર્યઃ ।
ત્રિઃસૌભગત્વંત્રિરુતઃશ્રવાંસિનશ્ચિપ્ત્વાંસૂરેદુદિતારુદ્રથમ્ ॥ ૫ ॥

૧૦— ત્રિઃ । ત્રઃ । રિયિમ્ । વહતમ્ । અશ્વિના । યુવમ્ । ત્રિઃ ।
દેવદૈતાતા । ત્રિઃ । રુત । અવનમ્ । ધિર્યઃ । ત્રિઃ । સૌમ-

ગૃહ્યમ્ । ત્રિઃ । ઉત । શ્રવાંસિ । નઃ । ત્રિદસ્યમ્ । વામ્ ।
સૂરૈ । દુહિતા । આ । રુહત્ । રયમ્ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! તમે અમને ત્રણવાર સંપત્તિ અર્પણ કરો. દેવકર્મ વિષે ત્રણવાર આગમન કરો. વળી અમારી છુદ્ધિતું ત્રણવાર રક્ષણ કરો. ત્રણવાર સૌભાગ્ય અર્પણ કરો. ત્રણવાર અન્ન અર્પણ કરો. તમારા ત્રિયદ્વી (ત્રણ આકવાણા) રથ ઉપર સૂર્યકન્યા આરૂઢ થઈ છે. ૫

ત્રિર્નોઅશ્વિનાદિવ્યાનિભેપૂજાત્રિઃપાર્થિવાનિત્રિરુદત્તમમ્ભ્યઃ ।
ઓર્માનંશંયોર્મમકાયસૂનવૈત્રિધાતુર્શર્મવહતંશુભસ્પતી ॥૬॥૪॥

૫૦— ત્રિઃ । નઃ । અશ્વિના । દિવ્યાનિ । ભેપૂજા । ત્રિઃ । પાર્થિવાનિ ।
ત્રિઃ । ઊમ્ । દત્તમ્ । અર્તદમ્ભ્યઃ । ઓર્માનંમ્ । શમદ્યોઃ ।
મમકાય । સૂનવૈ । ત્રિધાતુ । શર્મ । વહતમ્ । શુભઃ ।
પતી ॥ ૬ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! તમે અમને દિવ્ય અને પાર્થિવ ઔષધિઓ ત્રણ ત્રણવાર અર્પણ કરો. અંતરિક્ષમાંથી પણ ત્રણવાર ઔષધિઓ અર્પણ કરો. શંયુ (જુહરપતિ પુત્ર)ને અર્પણ કરેલ સુખપ્રસાદ મારા પુત્રને અર્પણ કરો. હે રૂઢી ઔષધિના અધિપતી (પાલકો) ! અમને ત્રિધાતુ (વાત, પિત્ત અને ક્ષેત્ર)ને શમન કરનાર) સુખ અર્પણ કરો. ૬ (૪)

ત્રિર્નોઅશ્વિનાયજ્ઞતાદિવેદિવેપરિત્રિધાતુપૃથિવીર્મંશાયતમ્ ।
તિસ્રોનાંસત્યારથ્યાપરાવતઆત્મેવવાતઃસ્વસંરાણિગચ્છતમ્ ૭॥

૫૦— ત્રિઃ । નઃ । અશ્વિના । યજતૈઃ । દિવેદિવૈ । પરિ । ત્રિઽર્ધાતુઃ ।
પૃથિવીમ્ । અગ્નાયતમ્ । તિસ્રઃ । નર્સૈત્યા । રથ્યા । પરાહ-
વતઃ । આત્માદૈવ । વાર્તઃ । સ્વૈસરાણિ । ગચ્છતમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! તમે દરેકજા તથા વેળા મળન કરવા યોગ્ય
છો. તમે અમારી વેદિ પ્રત્યે ચોખેર પ્રાપ્ત થઈ તથા કક્ષ્યાવાળા
દર્ભો ઉપર રથ ચલાવે. હે રથસ્વામી સત્યવાન દેવો ! જેમ
આત્મભૂત પ્રાણવાયુ શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ તમે અતિશય
દૂર પ્રદેશમાંથી આવી તથા વેદિઓ (ઔષ્ઠિક, પાશુક તથા
સૌમિક) પ્રત્યે પ્રયાણ કરો. ૭

* ત્રિરશ્વિનાસિન્ધુભિઃસસમાતૃભિસ્ત્રયઃઆદ્યાવાલ્લેધાદૃવિષ્કૃતમ્ ।
તિસ્રઃપૃથિવીરુપરિપ્રવાદિવોનાકૈરક્ષેપ્તેદ્યુભિર્ગતુભિર્હિતમ્ ॥૮॥

૫૦— ત્રિઃ । અશ્વિના । સિન્ધુદ્ભિઃ । સસમાતૃદ્ભિઃ । ત્રયઃ ।
આદૈહાવાઃ । ત્રેષા । હ્રિવિઃ । કૂનમ્ । તિસ્રઃ । પૃથિવીઃ ।
રુપરિ । પ્રવૌ । દિવઃ । નાકમ્ । રક્ષેપ્તે । દ્યુઽભિઃ । અર્કૈ-
દ્ભિઃ હિતમ્ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! (અંજા આદિ) સાત નદીમાતાનાં (વસતી-
વરીનામક) સ્પન્દનશીલ જળ વડે, તથાવાર સોમરસ કાઢેલો
છે. (દ્રોણકલ્યાદિક) તથા પાવો તૈયાર છે. • (સોમાખ્ય)
હવિ તથા પ્રકારે તૈયાર કર્યું છે. તમે પૃથ્વી આદિ ત્રણે પ્રદેશ
ની ઉપર પરિભ્રમણ કરીને દિવસે ઉદય પામે અને રાત્રે અસ્ત

* અષ્ટીકૃત્વોમિપુળોતિપકાદશકૃત્વોદ્વિતીયંદશકૃત્વ-
સ્તૃતીયમ્ । તે૦ સં૦ ૬-૪-૨ ।

પામે તેવી, વ્યવસ્થાવાળા છુબોઠવર્તી, આદિત્યનું રક્ષણ કરનાર છે. ૮

કૃત્રીચક્રાત્રિવૃત્તોરથસ્યકૃત્રયોર્વંધુરોયેસર્નીલાઃ ।

કદાયોર્ગોવાજિનોરાસંભસ્યયેનયજ્ઞનાંસત્યોપયાયઃ ॥ ૯ ॥

પ૦— કૃત્રી । ચક્રા । ત્રિવૃત્તઃ । રથસ્ય । કૃત્રયઃ । વંધુરઃ । યે । સર્નીલૌઃ । કદા । યોગઃ । વાજિનઃ । રાસં-
ભસ્ય । યેન । યજ્ઞમ્ । નાસત્યા । ઉપદયાયઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે સત્યવાન અશ્વીઠેવો ! તમારા ત્રિકોણી રથનાં ત્રણ ચક્રો ક્યાં છે ? રથ ઉપરની બેઠકનાં ત્રણ કાષો ક્યાં છે ? જે રથ વડે તમે યજ્ઞ પ્રત્યે પ્રાપ્ત થાઓ છો તે રથે બળવાન અશ્વ-
રથાનીય ગદાબને ક્યારે બેસ્યા ? ૮

આનાંસત્યાગચ્છંતંહૂયતૈહૃવિર્મધ્વઃપિન્નમધુપેભિરાસભિઃ ।

યુવોર્હિપૂર્વસન્વિતોપસોરથમૃતાર્યચિત્રંધૃતર્વન્તમિવ્યતિ ॥ ૧૦ ॥

પ૦— આ । નાસત્યા । ગચ્છંતમ્ । હૂયતૈ । હૃવિઃ । મધ્વઃ । પિન્ન-
તમ્ । મધુપેભિઃ । ઔસદ્ભિઃ । યુવોઃ । હિ । પૂર્વમ્ ।
સન્વિતા । ઉપસઃ । રથમ્ । કૃનાર્ય । ચિત્રમ્ । ધૃતર્વન્તમ્ ।
ઇવ્યતિ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે સત્યવાન અશ્વીઠેવો ! તમે અહીં આવો. અમે તમને દાંડિ અર્પણ કરતા જઈએ છીએ. તમે મધુર-પેશ-પાનાર મુરો વડે મધુર સોમરસનું પ્રાસન કરો નિએ, અર્થ તમારા વિદ્વિત (અક્ષાંજન સાધન૧૩૫) ધૃતમુક્ત રથને ઉપાસાળ પૂર્વે યજ્ઞાર્થે પ્રેરે છે. ૧૦

આનાંસત્યાત્રિભિરેકાદૃશૈરિહદેવેભિર્યાતિમધુપેયમશ્વિના ।

પ્રાયુસ્તારિંદ્રનીરપૌસિમૃક્ષતંસેવંતંદ્વેષોભવંતસચાશ્રુવાં ॥ ૧૧ ॥

૫૦— આ । નાસત્યા । ત્રિદિપિઃ । એકાદૃશૈઃ । ઇહ । દેવેભિઃ । યાતમ્ ।
મધુ^{૩૧}પેયમ્ । અશ્વિના । પ્ર । આયુઃ । તાગિ^{૩૨}દૃશૈર્મ્ । નિઃ ।
રપૌ^{૩૩}સિ । મૃક્ષ^{૩૪}તમ્ । સેવંતમ્ । દ્વેષઃ । ભવંતમ્ । સચા^{૩૫}શ્રુવાં
॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે સત્યવાન અશ્વીદેવો ! તમે તેત્રીશ દેવો સહ અહીં મધુર
પેય પ્રત્યે આગમન કરો. અમારું આયુષ્ય પ્રવૃદ્ધ કરો. અમારાં
પાતકો છેક શોધી (ધોઈ) નાંખો. અમારા શત્રુઓનો નિરોધ
કરો. તમે અમારા સહાયકતા હો. ૧૧

આનોઅશ્વિનાત્રિવૃત્તારથેનાર્વાર્ચંરુયિવંહતંસુવીરમ્ ।

શૃણ્વન્તાંવામર્વસેજોહવીમિવૃધેચંનોભવતુંવાર્જસાતૌ ॥૧૨॥૫॥

૫૦— આ । નઃ । અશ્વિના । ત્રિવૃત્તાં । રથેન । ઊર્વાર્ચમ્ ।
રુયિમ્ । વહતમ્ । સુહવીરમ્ । શૃણ્વન્તાં । વામ્ । અર્વસે ।
જોહ^{૩૬}વામિ । વૃધે^{૩૭} । ચ । નઃ । મવતમ્ । વાર્જસાતૌ ॥૧૨॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! ત્રણે લોકમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર રથ વડે રૂઢી
વીરશાલી (પુત્રભૃત્યાદિયુક્ત) સંપત્તિ અમારી પાસે આણી
લાવો. અમારી પ્રાર્થના સંબંધનાર એવા તમને હું અમારક
રક્ષણાર્થ આર્જન કરૂ છું. અમારા યુદ્ધ મધ્યે (અમારા પક્ષને)
પ્રત્યજ કરનાર હો. ૧૨(૫)

सूक्त ३४.

- १ नवेदसा = मेधावी = शुद्धिशास्त्री.
- २ गतिः = धन.
- ३ द्विम्या = द्विभयुक्त.
- ४ शाससः = सूर्यरश्म्याच्छादनयुक्तस्य वासरस्य = दिवस.
- ५ अम्पायंसेग्या = अभितः नियन्तव्यी अनुग्रहवशात्तदधीनौ = अधीन.
- ६ यामः = याम्यसेभनेन इतियातः = २५.
- ७ स्कंभासः = स्तम्भो. (इमिस्कृभिर्गातप्रतिबन्धेस्कम्भ-
गते प्रतिबद्धाभवन्ति इति.)
- ८ स्कमितासः = स्थापित.
- ९ अवघगोदना = अवघगूहयितारौ = दोषेणे दांभनार. (गुह-
मंघरणे).
- १० वर्तिः = वर्तनसाधनगृहम् = धर (वर्ततअत्रवर्तिगृहम्).
- ११ नाग्यम् = संतोषकरंफलम् = नन्दनीय = सन्तोषकारक इक्ष.
- १२ पृक्षः = अन्न. (पृचीसम्पर्के).
- १३ अभराः = अक्षराणि = उद्ग.
- १४ देयताता = देयतातौ = देवैर्युक्ते कर्मणि = देवकर्म विभे.
- १५ त्रिष्टुं = चक्रत्रयेवस्थितं = त्रियक्षी.
- १६ सुरे = सुर्धनी (यूपेरणे).
- १७ अम्भ्यः = अंतरिक्षभांथी.
- १८ ओमानं = सुभ्रप्रसाद (अय्).
- १९ त्रिधातु = कस्याश्रययुक्त = तस्य कक्षमावाणा (त्रेधाधो-
यते निधीयते इति त्रिधातु).
- २० स्वसरणि = शरीरे. (सरन्तिगच्छन्तीतिसराइन्द्रि-
याणि स्वकीयाः सरायेयां शरीराणां).

- ૨૧ આદાવાઃ = કૃષસદૃશાપાત્રવિશેષાઃ = પાત્રો.
 ૨૨ યજતા = યજ્ઞ્યૌ = યજ્ઞન કરવા યોગ્ય.
 ૨૩ નાસત્યા = સત્સુસાધૌનસત્યૌ અસત્યૌ ન અસત્યૌ
 સત્યાવેષ નાસત્યૌ = સત્યવાન (નિઃ ૬-૨૩ ।).
 ૨૪ સિન્ધુભિઃ = સ્વન્દનશીલ.
 ૨૫ પ્રથા = પ્રથન્તૌ મહદ્દન્તૌ = પરિભ્રમણ કરીને. પુરુષગતૌ).
 ૨૬ દ્યુભિઃ = અદ્યૌભિઃ = દિવસ સહ.
 ૨૭ મહુભિઃ = રાત્રિભિઃ = રાત્રિ સહ.
 ૨૮ ષાધુરઃ = નોદયન્ધનાધારઃ = નીડબંધનનું આધારભૂત.
 ૨૯ મનીઙ્ઠાઃ = નોદયદસદૃશંરયસ્ય ઉપરિઉપવેશતં સ્થાનં
 તેન સદૃશતંગ્તે તે કાષ્ઠવિશેષાઃ = રથની ઉપરની બેઠકનાં
 લાકડાં.
 ૩૦ આસમિઃ = આસ્યૈઃ = મુખોવાડે.
 ૩૧ રપાંમિ = પાતકો.
 ૩૨ સેધતમ્ = પ્રતિવેધતમ્ = નિરોધ કરે (પિધુગત્યાં).
 ૩૩ સઘામુશા = સદાવસ્થિતૌ = સદાપ્યક્તૌ.
 ૩૪ પ્રતારિષ્ટમ્ = પ્રવર્ધયતં = પ્રવૃદ્ધ કરે. (તૃપ્તપ્રવર્ધનતરણયોઃ).
 ૩૫ અર્ધાષમ્ = અભિમુખ.
 ૩૬ મૃક્ષતમ્ = શોધયતં = બુંદી નાખે. (મૃશ આમર્શને).
 ૩૭ સોદયીમિ = આર્દ્રાન કરું છું. (દે).
 ૩૮ વૃધે = વર્ધનાય = પ્રજા કરવા.

सूक्त ३५.

अधिः—हिरण्यस्तूप आंगिरसः देवताः—१ अग्नि अने मित्रावरुणः
अवशिष्ट सविता; छन्दः—१-६ जगती, २-८ त्रिष्टुप्;

हवाम्यग्निप्रथमंस्वस्तयेहवामिमित्रावरुणात्रिहावसे ।

हवामिरात्रीजगतोनिवेशनीहवामिदेवंसंवितारंमृतये ॥ १ ॥

प०—हवामि । अग्निम् । प्रथमम् । स्वस्तये । हवामि । मित्रा-
वरुणौ । इह । अवसे । हवामि । रात्रीम् । जगतः । निह-
वेशनीम् । हवामि । देवम् । संवितारम् । मृतये ॥ १ ॥

अ०—अभारा रक्षार्थं हं आरंभमां अग्नि(देव)ने आर्क्षान
कश् हं. आ भागकर्ममां अभारा रक्षार्थं हं मित्रावरुणने
आर्क्षान कश् हं. प्राणिमात्रने विश्रान्ति आपनार रात्रिने हं
आर्क्षान कश् हं. सवितादेवने रक्षार्थं हं आर्क्षान कश् हं. १

*आकृष्णेनरजसुवर्तमानोनिवेशयन्मृतमर्त्यं च ।

हिरण्ययेनसंवितारयेनादेवोयातिमुर्वनानिपश्यन् ॥ २ ॥

प०—आ । कृष्णेन । रजसा । वर्तमानः । निहवेशयन् । अमृतम् ।
मर्त्यम् । च । हिरण्ययेन । संविता । रयेन । आ । देवः ।
याति । मुर्वनानि । पश्यन् ॥ २ ॥

अ०—सवितादेव इच्छु पशुना (अन्धकार पडे भरेव) अन्तरिक्ष
मार्गे पुनः पुनः आगमन करतो (इरेतो इरेतो) देव नवा

* मर्त्यानिहोमनिशरीराण्यमृतैपादेयता ।

મનુષ્યોને સ્વસ્ત્ય-સ્થાને સ્થાપિત કરતો અથવા, પ્રાણ તથા શરીર-નિવિષ્ટ સતો સર્વ જીવનોને જોતો (પ્રકાશિત કરતો), સુવર્ણમય રથ વડે આપણી સમીપમાં આગમન કરે છે. ૨

યાતિદેવઃ પ્રવતાયાત્યુદ્ગતાયાતિશુભ્રામ્યાંયજતોહરિમ્યામ્ ।

આદેવોયાંતુસવિતાપરાવતોવિશ્વાદુરિતાવાર્ધમાનઃ ॥ ૩ ॥

૫૦— યાતિં । દેવઃ । પ્રવૃત્તાં । યાતિં । ઉત્પ્રવૃત્તાં । યાતિં । શુભ્રામ્યામ્ । યુજતઃ । હરિમ્યામ્ । આ । દેવઃ । યાતિ । સવિતા । પરાવૃત્તઃ । અર્પ । વિશ્વાં । દુઃહૃતા । વાર્ધમાનઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—આ દેહીઅમાન દેવ, (ઉદયકાલથી આરંભીને મધ્યાહ્ન પર્વત) હિંઆણુવાળા માર્ગે પ્રયાણ કરે છે. (તે પછી સાયંકાલ પર્વત) તે નીઆણુવાળા માર્ગે પ્રયાણ કરે છે. તે યજાહ દેવ, સ્વેત અન્ધો વડે (દેવયાગદેશ પ્રત્યે) પ્રયાણ કરે છે. સવિતા દેવ, સર્વ પાતકોને નાશ કરતો દૂર પ્રદેશથી (હુશોક-માંથી યાગદેશ પ્રત્યે) આગમન કરે છે. ૩

અમાદૃતંકૃશૈર્નિવિશ્વરૂપંહિરણ્યશમ્યંયજતોબૃહન્તમ્ ।

આસ્થાદ્રયંસવિતાચિત્રમાનુઃકૃષ્ણારજાંસિતવિર્પીદધાનઃ ॥ ૪ ॥

૫૦— અમિદૃતમ્ । કૃશૈઃ । વિશ્વરૂપમ્ । હિરણ્યશમ્યમ્ । યુજતેઃ । બૃહન્તમ્ । આ । અસ્થાત્ । રયમ્ । સવિતા । ચિત્રદમાનુઃ । કૃષ્ણા । રજાંસિ । તવિર્પીર્મ્ । દધાનઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—યજાહ (પૂજ્ય) ચિત્રવિચિત્ર રંગનાં હિરણ્યોવાળો સવિતાદેવ અન્ધકારમય પ્રદેશને પ્રકાશિત કરવાનું સામર્થ્ય (પ્રકાશ)

ધારણ કરતો, એમને વિંટાયલ, સુવર્ણભૂષિત, નાનાવિધ રંજના સુવર્ણમય ધુસરીવાળા પ્રૌઢ રથ ઉપર (આ) આરૂઢ થયો. ૪

विजनाञ्छयावाःशित्तिपादोअख्यन्नयंहिरण्यप्रउगंवहन्तः ।

शश्वद्विशैः सवितुर्देव्यस्योपस्थे विश्वाभुवं नानितस्थुः ॥ ५ ॥

प०- वि । जनान् । श्यावाः । श्रित्तिर्पादः । अरुणन् । रथम् ।

हिः०य०प्र०उ०म् । वहन्तः । शश्वत् । विशः । सवितुः ।

दैव्यस्य । उषहस्ये । विश्वा । सुवनानि । तृष्युः ॥ ५ ॥

અ૦—સુવર્ણમય ધુસરીવાળા રથને વહન કરનાર ચેત પાય (પાદ) વાળા સ્થાવ નામના સૂર્યના અશ્વો સર્વ જગતને (આ) પ્રકાશિત કરવા લાગ્યા. સર્વ પ્રાણીઓ તથા સર્વ લોકો (પ્રકાશાર્થ) સર્વદા સવિતા (ગ્રેરદ) દેવની સમીપમાં રહેલાં હોય છે. ૫

तिस्रोद्यावः सवितृर्द्वात्रिपस्थी एकायमस्य भुवने विराडाद् ।

आर्णिनरथ्यममृताधितरथुरिहब्रवीतुयत्तुतश्चिकेतत् ॥६॥६॥

प०— तिलः । घाघः । सवितुः । द्वौ । उग्रहस्यो । एका । युपस्ये ।

सुवन । विरिपाट् । आनिम् । न । रथ्यम् । अमृता ।

अधि । तस्युः । इह । ब्रूवातु । यः । ऊम् । तत् । चिके-

तत् ॥ ६ ॥

અ૦—દુષોક ત્રણ છે. તે મધ્યે બે (છુતયા બૂલોક) સવિતાદેવની સમીપમાં બે એક (અંતરિક્ષ લોક) ત્રેત પુરુષોના નિવાસ-રયાનભૂત એવા ધમના પ્રદેશમાં છે. ચંદ્ર, નક્ષત્રાદિ જ્યોતિશ્વદ અથવા ઉદક, રથના આણિ (પૈરાંના ખૂણા) ની પેટે.

સવિતાદેવ ઉપર અવત્રંબી રહ્યું છે. તે દેવના સ્વરૂપને (મહિ-
માને) જે જાણનાર હોય તે બધે આ વિષયમાં કહે. ૬

વિસુપર્ણોઅન્તરિક્ષાપ્યસ્વદ્ગમીરવેણામસુરઃસુનીયઃ ।

કવેદ્દાનીર્સૂર્યઃકથિકેતકતમાંચારશ્મિરસ્યાતંતાન ॥ ૭ ॥

પ૦— વિ । સુદ્વર્ણઃ । અન્તરિક્ષાણિ । અસ્વ્યત્ । ગમીરવેણાઃ ।
અસુરઃ । સુનીયઃ । કવં । દ્વદાનીમ્ । સૂર્યઃ । કઃ ।
ચિકેત । કતમામ્ । યામ્ । રશ્મિઃ । અત્ય । આ ।
તતાન ॥ ૭ ॥

અ૦—જેની ગતિ અતિ સુંદર છે, જે અત્યંત ચંચળ રશ્મિવાળો
છે, પ્રાણિમાત્રનો જે પ્રાણીકતા છે, જે ઉત્તમ માર્ગદર્શક છે,
તેવો સૂર્ય(દેવ) (આ) ત્રણે ભોકને પ્રકાશિત કરી રહ્યો છે.
તે આ વેળાએ (રાત્રે) ક્યાં હોય છે તે કોણ જાણે છે ? તેનાં
રશ્મિઓ (રાત્રે) ક્યાં ઘુમીએ વિશે જાણી રહ્યાં હોય છે તે કોણ
જાણે છે ? ૭

અષ્ઠૌવ્યસ્યત્કુકુભઃપૃથિવ્યાસ્ત્રીધન્વયોજનામસસિન્ધૂન્ ।

હિરણ્યાક્ષઃસવિતાદેવઆગાદધ્રત્નાદ્રાશુપેવાર્યાણિ ॥ ૮ ॥

પ૦— અષ્ઠૌ । વિ । અસ્વ્યત્ । કુકુભઃ । પૃથિવ્યાઃ । સ્ત્રી । ધેન્વં ।
યોજનૈર્ । મસ । સિન્ધૂન્ । હિરણ્યક્ષઃ । મચિતા । દેવઃ ।
આ । અગાત્ । દર્ષત્ । રત્નાં । દ્રાશુપે । વાર્યાણિ ॥ ૮ ॥

અ૦—તેણે પૃથિવીની આજે દિશા તથા વિદિશાઓ પ્રકાશિત કરી.
તેણે પ્રાણિઓને પોતપોતાની બોમ્બ પ્રગટિ વિશે યોગ્યવનાર
પૃથિવી આદિ ત્રણ ભોક, અને (ગંગાદિક) સમ નદીઓ વા

સમુદ્રને પ્રકાશિત કર્યો. સુવર્ણ દેવ વા સુંદર આંખવાળો સૂર્ય(દેવ).
પજ્જમાનને ઇષ્ટ રત્નસંપત્તિ અર્પણ કરતો અહો પધારો. ૮

* હિરણ્યપાણિઃ સવિતા વિદર્ષણિઃ હુમેઘાવાપૃથિવી અન્તરીયતે ।
અપામીવાંવાર્ધતે વેતિ સૂર્યમભિકૃષ્ણેન રજસાદ્યામૃણોતિ ॥ ૯ ॥

૫૦— હિરણ્યપાણિઃ । સવિતા । વિદર્ષણિઃ । હુમેઘાવાપૃથિવી ।
અન્તઃ । ઈયતે । અપં । અપામીવામ્ । વાર્ધતે । વેતિ । સૂર્યમ્ ।
અભિ । કૃષ્ણેન । રજસૌ । યામ્ । ઋણોતિ ॥ ૯ ॥

અ—સુવર્ણમય દસ્તવાળો વા દસ્ત વિશે સુવર્ણ ધારણ કરનાર,
વિવિધદર્શન મુક્ત એવો સવિતા દેવ, ઉભય દ્વાવાપૃથિવી મધ્યે
પ્રયાણ કરતો જાય છે. તે રેખાદિક ઉપદ્રવનો રૂડી રીતે સંહાર
કરનાર છે. તે સૂર્ય પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. તે પોતાના તમઃકર્ષક
તેજ વડે આકાશને એમરે વ્યાપ્ત કરી રહ્યો છે.

હિરણ્યહસ્તો અસુરઃ સુદનીયઃ સુમૃલીકઃ સ્વર્વાયાતુર્વાહ્ ।
અપસેધંત્ર રક્ષસો યાતુઘાનાનસ્ય દિવઃ પ્રતિદ્રોપં ગુણાનઃ ॥ ૧૦ ॥

૫૦— હિરણ્યહસ્તઃ । અસુરઃ । સુદનીયઃ । સુમૃલીકઃ । સ્વર્વાયાતુર્વાહ્ ।
યાતુ । અર્વાહ્ । અપસેધંત્ર । રક્ષસઃ । યાતુઘાનાન્ ।
અસ્પાત્ । દેવઃ । પ્રતિદ્રોપમ્ । ગુણાનઃ ।

અ—તે સુવર્ણ-દસ્તવાળો, પ્રાણદાતા, રૂડો માર્ગદર્શક, રૂમાં મુખ પ્રાપ્ત
કરાવનાર, સંપત્તિમાન સવિતાદેવ, અમારી અભિમુખ (કર્મ

* (સવિતા તથા સૂર્ય એકજ દેવ છે તથાપિ મતિભેદ વડે
ગન્તા તથા જંતન્યરૂપે આમ નિરૂપણ કરેલું છે. ૯

દેશ વિષે) પધારે. પ્રત્યેક રાત સ્તુતિ કરાતો આ દેવ રાક્ષસ તથા અશુરોને હાંકી કાઢતો રહ્યો છે. ૧૦

યેતેપન્થાઃસવિતઃપૂર્વ્યાસોરિણવઃસુકૃતાઅન્તરિક્ષે ।

તેર્મિર્નોઅઘપૃથિર્મિઃસુગેર્મારક્ષાંચનોઅર્ધિચબ્રુહિદેવ ॥૧૧॥૭॥

૧૦—યે । તે । પન્થાઃ । સવિતઃ । પૂર્વ્યાસઃ । ઋરેણવઃ । સુકૃતાઃ ।
અન્તરિક્ષે । તેર્મિઃ । નઃ । અઘ । પૃથિર્મિઃ । સુગેર્મિઃ । રક્ષ ।
ચ । નુઃ । અર્ધિ । ચ । બ્રુહિ । દેવ ॥ ૧૧ ॥ ૭ ॥

-અ૦—હે સવિતા દેવ ! તારો જે પૂર્વસિદ્ધ (પ્રાચીન), ધૂલિરહિત સાદ્ કરેલ માર્ગ છે તે સુગમ માર્ગે પધારી આજે—અમારૂં રક્ષણ કર્યું. વળી હે દેવ ! તું (દેવો આમળ) અમારી પ્રશંસા કર્યું. ૧૧ ૭)

સૂક્ત ૩૬.

૧ નિવેશનીમ્ = ઉપવેશનદેતુમૂતામ = વિશ્રાંતિ આપનાર (નિવિશ્).

૨ પ્રવતા = પ્રવળવતા = નીચાણવાળા (ઘનવળસમ્પત્કૌ).

૩ ઉઘવતા = ઉત્કૃષ્ટેન = ઉંચાણવાળા.

૪ પરાવતઃ = દૂર દેશથી.

૫ કૃશનૈઃ = સુવર્ણ વડે; (કેટલાયક મોતી વડે એમ અર્થ કરે છે.)

૬ યજતઃ = યજાદર્; પૂજ્ય.

૭ તવિષીમ્ = બળ.

૮ શિતિષાદઃ = શ્વેત પાત્રવાળા.

૯ વિરાષાટ્ = વિરાત્ ગન્તુન્ સદત્તે = શ્વેત પુરુષોના નિવાસસ્થાન-ભૂત. (ઘૃન્ધરણે = ઘૃન્નન્તે इति વિરાઃતાન્સદત્તે).

- ૧ અમૃતા = ચન્દ્રનક્ષત્રાદિકં જ્યોતિશ્ચક્રં વા જળ.
 ૨૦ અસુરઃ = પ્રાણુદાતા. (અસુક્ષેપણે).
 ૨૧ સુનોયઃ = સુનયનઃ શોભનપ્રાપણઃ = ઉત્તમ માર્ગદર્શક.
 ૨૨ ધમ્ય = પૃથિવી આદિ ત્રણુ લોક.
 ૨૩ યોજના = પ્રાણિન સ્વસ્થાભોગેનયોજયિતૃન્ = પ્રાણિ-
 એને પોતપોતાની ભોખ્યપ્રવૃત્તિ વિશે યોજાવનાર.
 ૨૪ યિચ્છંતિઃ = વિવિધ દર્શન મુકન.
 ૨૫ અમીપાં = રેખાદિક ઉપદ્રવને.
 ૨૬ કૃષ્ણેન = તમઃ કર્પક.
 ૨૭ રક્ષસા = તેજવડે.
 ૨૮ પ્રણોતિ = વ્યાપ્ત કરે છે. (પ્રણમતી).
 ૨૯ સુગેમિઃ = સુખમ. (સુષ્ટુ ગચ્છન્ત્યેષુ इति).
 ૩૦ પૂર્વ્યાસઃ = પૂર્વસિદ્ધ.

સૂક્ત ૩૬.

અગ્નિઃ-૬૧૧ ધોરપુત્ર; દેવતાઃ-અગ્નિ; (૧૩-૧૪ ૫૫); છન્દઃ-
 વિષમ-જૃદતી; સમ-સતો જૃદતી.

મયોયદ્દુપુરુણાંવિશાંદેવયતીનામ્ ।

અગ્નિસૂક્તેભિર્વર્ષોભિરીમહેયંમીમિદુન્યઈલ્લે ॥ ૧ ॥

૧૦- પ્ર । યઃ । યદ્દેમ્ । પુરુણામ્ । વિશામ્ । દેવદયતીનામ્ ।
 અગ્નિમ્ । મુહુરુક્તેર્ષિઃ । વર્ષઃદમિઃ । ઈમહે । યમ્ । મીમ્ ।
 ઇત । અન્યે । ઈલ્લે ॥ ૧ ॥

અ૦—(હે ઋત્વિઋ તથા યજ્ઞમાનો !) દેવ કામનાવાળા (દેવોની) સેવા કરવા ઇચ્છનારા) તમારા જેવા અનેક લોકોને અનુગ્રહ કરનાર, જેનું અન્ય મહાન (ઋષિઓ) પણ ચોમેર સ્તવન કરે છે તે અગ્નિ(દેવ)ની સુંદર સૂક્તવાક્યો વડે (ચાલો) આપણે પ્રાર્થના કરીએ. ૧

જનાંસોઅગ્નિંદધિરેસહોઽવૃધંહૃદ્ધિર્ધ્મન્તોવિધેમતે ।

સત્વંનોઅદ્યસુમનાંદૃહાવિતામવાવાર્જેપુસન્ત્ય ॥ ૨ ॥

૫૦— જનાંસઃ । અગ્નિમ્ । દધિરે । મહઃવૃધમ્ । હૃદ્ધિર્ધ્મન્તઃ । વિધેમ । તે । સઃ । ત્વમ્ । જુઃ । અદ્ય । સુદમનાઃ । દૃહ । અવિતા । મવા । વાર્જેપુ । પુસન્ત્ય ॥ ૨. ॥

અ૦—લોકો (અનુષ્ઠાતાઓ) એ બલવર્ધક અગ્નિ(દેવ)ને સ્થાપનઃ કરેલો છે. હૃદિ સિદ્ધ કરનારા અમે તદને અગ્રયે છીએ. હે-અન્નોદાર દેવ ! તે તું આજ યાગકર્મ વિધે અમારા ઉપર પ્રસન્ન થામ અમારો સંરક્ષક હો. ૨

મત્વાંદુતંતૃણીમહેહોતારંવિશ્વદેવેડસમ્ ।

મહસ્તેસતોવિચરન્ત્યર્ચયોદિવિસ્પૃશન્તિભાનવઃ ॥ ૩ ॥

૫૦—મ । ત્વા । દુતમ્ । વૃણીમહે । હોતારમ્ । વિશ્વદેવેડસમ્ । મહઃ । તે । સતઃ । ચરન્તિ । અર્ચયઃ । દિવિ । સ્પૃશન્તિ । ભાનવઃ ॥ ૩. ॥

અ૦—(હે અગ્નિદેવ !) હોમનિષ્પાદક વા દેવોનું આર્દ્રાન કરનાર એવો તું—સર્વજ-દેવદૂત તેની અમે પ્રકર્ષપણે વરોણી (કામના) કરીએ છીએ. નિત્યવર્તી એવો તું તેની જ્વાળાં વિવિધ રીતે પ્રચાર કરી રહી છે. ત્હારાં રશ્મિઓ (કિરણો) ઘુસોક પર્થતઃ સ્પર્શ કરી રહ્યાં છે. ૩

દેવાસંસ્ત્રાવરૂણોમિત્રોઅર્યમાસન્દૂતંપ્રત્નમિન્ધતે ।

વિશ્વંસોઅગ્નેજયતિત્વયાધનંયસ્તેદૈદાશમર્ત્યઃ ॥ ૪ ॥

૫૦— દેવાસંઃ । ત્વા । વરૂણઃ । મિત્રઃ । અર્યમાં । સમ્ । દૂતમ્ ।
પ્રત્નૈમ્ । ઇન્ધતે । વિશ્વમ્ । મઃ । અગ્ને । જયતિ । ત્વયા ।
ધનમ્ । યઃ । તે । દૈદાશં । મર્ત્યઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—પ્રાચીનકાળથી હૈત્ય (હૃતપથુ) કરનાર એવા તને વરૂણ, મિત્ર
અને અર્યમા દેવ રૂડી રીતે પ્રદીપ્ત કરે છે. હે અગ્નિદેવ ! જે
માનવ પુત્રે હવિ અર્પણ કરે છે તે તારી સદાપ્ય વડે અખિત
ધનસંપત્તિ ઉપર જ્ય મેળવે છે. ૪

મન્દ્રોહોતાગૃહપતિરગ્રેદૂતોવિશામસિ ।

ત્વેવિશ્વાસંગતાનિવ્રતાધ્રુવાયાનિદેવાઅકૃણ્વત ॥૫॥૮॥

૫૦— મન્દ્રઃ । હોતા । ગૃહપતિઃ । અગ્રે । દૂતઃ । વિશામ્ ।
અસિ । ત્વે । વિશ્વા । મમદર્ગતાનિ । વ્રતા । ધ્રુવા । યાનિ ।
દેવાઃ । અકૃણ્વત ॥ ૫ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! પુત્ર આનંદદાયક દેવોનું આદ્વાન કરનાર,
(યજમાનોના) ગૃહપતિ અને દેવહૃત છે. (પૃથિવી આદિ)
દેવતાઓએ જે કાંઈ શાશ્વત કર્મો (નિયમ) રચેલાં છે તે સર્વ
પુત્ર વિશે એકત્રિત હોય છે. ૫

ત્વેદ્દગ્રેસુભગૈયવિષ્ટયવિશ્વમાહૃયતેદ્રવિઃ ।

સત્વંનોઅચસુમનાહતાપરંયક્ષિદિવાન્ત્સુર્વાર્યા ॥ ૬ ॥

૫૦— ત્વે । હત । અગ્ને । સુદમૈ । યવિષ્ટય । વિશ્વમ્ । આ ।

હ્યુયતે । હૃત્વિઃ । પઃ । ત્વમ્ । નઃ । અથ । મુદ્ધમનાઃ । ઉત ।
અપમ્ । યક્ષિં । દેવાન્ । મુદ્ધવીર્યાં ॥ ૬ ॥

અ૦—હે અત્યંત તરણુ અગ્નિ દેવ) ! તું સૌભાગ્યયુક્ત છે. સર્વ
દેવિ તું-વિશેષ અર્પણ કરાય છે. તે તું પ્રસન્ન થઇને આજે
તથા દેવે પછી પણ (સર્વ કાળે) સમર્થ દેવોને નિરંતર દેવિ
પહોંચાડ્યું. ૬

* તથેમિત્યાનંમસ્વિનુર્પસ્વરાજંમાસતે ।

હોત્રાભિરુગ્નિમનુષઃસર્મિન્ધતેતિતિર્વીસોઅતિસ્થિઃ ॥૭॥

૫૦—તમ્ । ઘ । ઈમ્ । કૃત્યા । નમસ્વિનઃ । ઉર્પ । સ્વહરાજમ્ ।
આસતે । હોત્રોભિઃ । અગ્નિમ્ । મનુષઃ । સમ્ । ઇન્ધતે ।
તિતિર્વીસઃ । અતિ । સ્થિઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—(હે અગ્નિદેવ) ! અન્નયુક્ત વા નમનશીલ યજ્ઞમાનો, સ્વયં
પ્રકાશમાન, તુંનેજ આ રીતે બળે છે. શત્રુ ઉપર જ્ય મેળ-
વેલા યજ્ઞમાનો, સમ હોતાઓ સહિત તુંને રૂડી રીતે પ્રદીપ્ત
કરે છે. ૭

ઘનંતોવૃત્રમંતરત્રોદંસીઅપઃકુક્ષયાયચક્રિરે ।

મુવત્કણ્ઠેવૃષાદ્યુમ્ન્યાહુતઃક્રન્દદશ્વોગવિંદિષુ ॥ ૮ ॥

૫૦—ઘનન્તઃ । વૃત્રમ્ । અતરન્ । રોદંસી । અપઃ । કુરુ । ક્ષયાય ।
ચક્રિરે । મુવત્ । કણ્ઠે । વૃષાં । યુમ્ની । આદહુતઃ । ક્રન્દત્ ।
અશ્વઃ । ગોદેંદિષુ ॥ ૮ ॥

* સપ્તહોત્રાઃપ્રાચીર્વપદ્કુર્વન્તિ । તૈ૦ ઘા૦ ૨-૩-૧૦ ।

અ૦—હે અગ્નિદેવ તારી સદાચ વડે) ! દેવો વૃત્તને દણી તરી ગયા.
(તદનંતર) તેં દાવાપૃથિવી તથા અંતરિક્ષ ને પ્રાણિઓના
નિવાસાર્થ વિસ્તારપૂર્વક નિર્માણ કર્યો. ગોવિષયક સંગ્રામ વિષે
(અભીષ્ટ વસ્તુપ્રાપક) દણુદણ્ણાટી કરતા અશ્વની પેડે છું કણ્વ
ને કામના (અભીષ્ટ વસ્તુ) વરસાવનાર તથા ધન અર્પણ
કરનાર હો. છું એમેર દવિરન્ન સ્વીકારતો રહે. ૮

મંમીંદસ્વમહાંઅસિશોચંસ્વદેવવીતમઃ ।

વિધુમપ્રમેઅરુપંમિયેધ્યસુજમ્નસ્તદર્શતમ્ ॥ ૯ ॥

૫૦— સમ્ । સીદસ્વ । મહાન્ । અસિ । શોચંસ્વ । દેવૃદંવીતમઃ ।
વિ । ધુમમ્ । અગ્ને । અરુપમ્ । મિયેધ્યૈ । સુજ । પ્રદશસ્તુ ।
દર્શતમ્ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! છું (આ દર્શ ઉપર) બેસ્યું. છું અધિક ગુણ-
વાન્ છે. છું દેવોને અતિશય પ્રિય છે; છું પ્રદીપ્ત હો. હે
પરાદર્શ, ઉત્કૃષ્ટ અગ્નિદેવ ! ધુમાડાના શીઘ્રમાત્રી તથા સુંદર
ગોટા અધિક સંપાદન કર્યું. ૯

યંત્વાદેવાસોમનધેદુધુરિહયજિષ્ઠંહવ્યવાહન ।

યંકણ્વોમેધ્યાતિથિર્ધનસ્પૃતંયંવૃષાયમુપસ્તુતઃ ॥ ૧૦ ॥

૫૦— યમ્ । ત્વા । દેવાસઃ । મનંધે । દુધુઃ । રૂહ । યજિષ્ઠમ્ ।
હવ્યદવાહન । યમ્ । કણ્વઃ । મેધ્યઽઅતિથિઃ । ધનદસ્તૃતમ્ ।
યમ્ । વૃષા । યમ્ । ઉપસ્તુતઃ ॥ ૧૦ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે દવ્યવાદક અગ્નિદેવ ! આત્યંત પૂજ્ય વા ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારે
યજ સંપાદન કરનાર છું એને દેવોએ મનુના અનુમદાર્થ

યજુરવિષે સ્થાપેલો, જેને મેધ્યાતિથિ, કણ્વકણ્વિ, ઇન્દ્ર તથા અન્ય
 યજમાને પણ ધનદાતા રૂપે સ્થાપેલો છે (તે તું અહો બેસ).
 ૧૦ (૯)

યમગ્નિમેધ્યાતિથિઃકર્ણૈઽધકૃતાદધિ ।

તસ્યમેવોદીદિયુસ્તમિમાઋચસ્તમગ્નિર્વર્ધયામસિ ॥ ૧૧ ॥

૫૦— યમ । અગ્નિમ્ । મેધ્યઽઅતિથિઃ । કર્ણઃ । ઈધે । ઋચૌત્ ।
 અધિ । તસ્યે । પ્ર । ઈર્ષઃ । દીદિયુઃ । તમ્ । ઇમાઃ ।
 ઋચઃ । તમ્ । અગ્નિમ્ । વર્ધયામસિ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—જે અગ્નિને મેધ્યાતિથિ (મેધ્ય અતિથિઓ વડે સંપન્ન)
 કણ્વકણ્વિએ આદિત્ય લોકમાંથી આજી દેહીપ્ત કર્યો છે. તેની
 અંચળ જ્વાળાઓ પ્રકટપણે જળકી રહી છે. આ રતોત્રો તેનો
 મદિમા વધારનારાં છે. અમે પણ તે અગ્નિદેવનો મદિમા
 ગાધએ છીએ. ૧૧

રાયસ્પૂર્ધિસ્વધાવોસ્તિહિતેગ્રેદેવેષ્વ્રાપ્યમ્ ।

ત્વંરાજસ્યશ્રુત્યંસ્યરાજસિસનોમૂલમહાંઅસિ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— રાયઃ । પૂર્ધિ । સ્વવાઽવઃ । અસ્તિ । હિ । તે । અગ્ને । દેવેર્ષુ ।
 બ્રાપ્યમ્ । ત્વમ્ । વાગ્નેસ્ય । શ્રુત્યંસ્ય । રાજમિ । સઃ । નુઃ ।
 મૂલ । મહન્ । અસિ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે અન્ન-સંપન્ન અગ્નિદેવ ! તું અમોને સંપત્તિ વડે ભર-
 પૂર કર્યું. (અથવા) અમને વૈભવ અર્પણ કર્યું. નિષે, હે અગ્નિ
 (દેવ) ! તારે દેવો સાથે સખાપણું છે. પ્રખ્યાત સંપત્તિનો તું
 નિપંતા છે. તે તું અમને સૌખ્ય અર્પણ કર્યું. તું અધિક
 ગુણવાન છે. ૧૨

ઊર્ધ્વઊપુર્ણઋતયેતિષ્ઠાદિવોનસંવિતા ।

ઊર્ધ્વોવાજસ્યસનિતાયદક્ષિમિર્વાધધિમિર્વિદ્યયામહે ॥ ૧૩ ॥

૫૦— ઊર્ધ્વઃ । ઊર્મ । સુ । નઃ । ઋતયૈ । તિષ્ઠ । દેવઃ । ન ।
સંવિતા । ઊર્ધ્વઃ । વાજસ્ય । સનિતા । યત્ । અક્ષિર્દેમિઃ ।
વાવર્તેર્દમિઃ । વિદ્યયામહે ॥ ૧૩ ॥

અ૦—(હે યુપ ! અથવા, હે યુપાત્મક દારૂનિષ્ઠ અગ્નિદેવ !)
સવિતાદેવની પેઠે તું અમારા સંરક્ષણાર્થ ઉન્નતસ્થ હો.
ઉન્નત સતો, અમને અન્ન અર્પણ કરનાર હો. અમે (આન્ય
વડે યુપને) સિપ્ત કરનાર યજુવાદકો (ઋત્વિજો) સહ તારા
વિશેષ આદ્ધાન કરીએ છીએ. ૧૩

ઊર્ધ્વોનઃપાહ્યંહંસોનિકેતુનાવિશ્વંસયત્રિર્ગંદહ ।

કૃધોનઋર્ધ્વાચ્ચરથાયજીવસેવિદાદેવેપુંનોદુર્વઃ ॥ ૧૪ ॥

૫૦— ઊર્ધ્વઃ । નઃ । પાહિ । અંહંસઃ । નિ । કેતુના । વિશ્વમ્ ।
સમ । અત્રિર્ગમ્ । દહ । કૃધિ । નઃ । ઊર્ધ્વાન્ । ચૈરથાય ।
જીવસે । વિદાઃ । દેવેપું । નઃ । દુર્વઃ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હે યુપ ! (તંભ) અથવા, હે યુપનિષ્ઠ અગ્નિદેવ ! ઉન્નત સતો,
તું જ્ઞાન વડે (નેજવડે) અમારું પાપ યજી છેક પાલન કર્યું.
વિશ્વભક્ષક રાક્ષસને તું છેક ભસ્મીભૂત કર્યું. લોક વિષે અમારા
સુખસંચાર તથા જીવનાર્થ તું અમને ઉન્નત કર્યું. અમારું
રુચિ રૂપ ધન દેવાને પહોંચાડ્યું. ૧૪

પાહિનોઅગ્રેસસંપાહિધૂર્તેરરાન્ઘઃ ।

પાહિરીપંતરુતવાજિર્વાસતોઘૃહંભાનોયવિષ્ણુ ॥ ૧૫ ॥

પ૦— પાહિ । નુઃ । અગ્ને । રુક્ષતઃ ! પાહિ । ધૂતેઃ । અરાઙ્ગેઃ ।
 રિષતઃ । ઊત । વા । જિઘાંમતઃ । વૃહદ્ધમાનો । યવિષ્ઠય ।
 ॥ ૧૫ ॥ ૨૦ ॥

અ૦—હે અગ્નિ(દેવ !) હે તેજસ્વી અત્યંત તરુણદેવ ! ઉપદ્રવ કરનાર રાક્ષસાદિથી અમારું પાલન કર્યું. ધન ન દેનાર હિંસક મનુષ્યોથી પાલન કર્યું. (વ્યાઘ્રાદિક) હિંસક પ્રાણીથી અથવા અમારો વધ કરવાની ઇચ્છાવાળા શત્રુથી પાલન કર્યું. ૧૫

પ્રનેવ્રવિષ્વઽગ્નિઞ્જહરાઞ્ગુસ્તર્ણુર્જમ્બોઅંસ્પદ્મક ।

યોમર્ત્યઃ શિશીતિઅત્યક્તુભિર્માનઃસરિપુરીશત ॥ ૧૬ ॥

પ૦— યુનઃહૈવ । વિષ્વેક્ । વિ । જહ્નિ । અરાઙ્ગઃ । તર્ણુઃજમ્બૈ ।
 યઃ । અસ્મદ્ધ્મક । યઃ । મર્ત્યઃ । શિશીતિ । અતિ । અ-
 ક્તૈઃકૈભિઃ । મા । નુ । સઃ । રિપુઃ । ઈગ્ગત ॥ ૧૬ ॥

અ૦—હે ગળવસ્થમાન દાહ (જ્વાળા)વાળા અગ્નિદેવ ! અમારું ધન ન દેનાર વૈરીઓને ધણુની પેડે (કઠિન કણ્ઠ ત્રા પાપાણુ વડે પાત્રાદિકને ફેડી નાંખે તેમ) છેક ફેડી તોડી નાંખ્યું; અર્થાત્ છેક એમેર નાશ કર્યું જે કાષ મર્ત્ય અમારો દ્રોહ કરનાર હોય, આયુષો વડે જે સંહાર કરનાર હોય તેવો કાષ રિપુ અમને મારવાને મ સમર્થ હો. ૧૬

અગ્નિર્વૈત્રેસુવીર્યમગ્નિઃકળ્વાયસૌભગમ્ ।

અગ્નિઃપાંત્રન્મિત્રોતમેધ્યાંતિથિમગ્નિઃસાતાર્ઘપસ્તુતમ્ ॥ ૧૭ ॥

પ૦— અગ્નિઃ । વૈત્રે । સુદર્શનમ્ । અગ્નિઃ । કળ્વાય । સૌભગમ્ ।

अग्निः । प्र । आवत् । मित्रा । उत । मेध्यातिथिम् ।

अग्निः । सातौ । उपैदस्तुतम् ॥ १७ ॥

अ०—भृत्यपुत्रादिक इडी संपत्तिने विदेशी प्रार्थना करतां अग्निदेवे,
इष्व (भक्षि)ने (धनादिश्च) सुहृ सौभाग्य अर्पणं कर्तुं.
अग्निदेवे अमारा मित्रानुं रक्षणं कर्तुं. तेषु मेध्यातिथिनुं
(मेधयोऽथ अतिथियुक्त ऋषिनुं) पणं रक्षणं कर्तुं. अग्नि-
देवे धनदानादि निमित्ते यजमाननुं रक्षणं कर्तुं. १७

अग्निना तुर्वशं यदुपरावत उग्रदेवं हवामहे ।

अग्निर्नयनं नवास्वंबुहद्रेथं तुर्वीति दस्यं वेसहः ॥ १८ ॥

प०— अग्निना । तुर्वशम् । यदुम् । परावतः । उग्रदेवम् । हवा-
महे । अग्निः । नयत । नवास्वम् । बुहद्रेथम् । तुर्वी-
तिम् । दस्यंवे । संहः ॥ १८ ॥

अ०—अग्ने अग्निसह अवस्थित तुर्वश, यदु तथा उग्रदेव नामना
शुक्लिष्मिणे इह प्रदेस्यती आर्धान करीये छीये. योऽर वेडिना
परावत करनार अग्निदेव नवास्वत्वं, बृहद्रेथ, तथा तुर्वीति
नामना शुक्लिष्मिणे अदी आशु। १८

नित्वा मग्ने मनुर्दधे ज्योतिर्जनाय शश्वते ।

दोदेय कर्ष्वऋतजात उक्षितो यं नमस्यन्ति कृष्टयः ॥ १९ ॥

प०— नि । त्वाम् । अग्ने । मनुः । दधे । ज्योतिः । जनाय ।
शश्वते । दोदेय । कर्ष्वे । ऋतजातः । उक्षितः । यम् ।
नमस्यन्ति । कृष्टयः ॥ १९ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! પ્રજાપતિએ જ્યોતિઃ સ્વરૂપ એવા તને અનેક મનુષ્યોના દિતાર્થ (દેવયજ્ઞન પ્રદેશ વિષે) સ્થાપિત કરેલો. યદા નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતા, દ્વિર્દાન વડે તૃપ્ત થઇને તું કણ્ણ ઋષિ અર્થે પ્રજ્વલિત થયો. જે અગ્નિદેવને મનુષ્યો નમસ્કાર કરે છે. ૧૯

ત્વેપાસૌઅગ્રેરમવન્તોઅર્ચયોભીમામોનપર્તીતયે ।

રક્ષસ્વિનઃસદપિદ્યાતુમાર્વતોર્વિશ્વંસમ્ત્રિણંદહ ॥૨૦॥૧૧॥

પ૦— ત્વેપાસૌ. । અગ્રેઃ । અમદૈવન્તઃ । અર્ચયઃ । ભીમાસઃ । ન । પ્રતિદ્દશતયે । રક્ષૈસ્વિનઃ । સદમ્ । ઇત્ । યાતુર્દૈમાર્વતઃ । વિશ્વમ્ । સમ્ । અત્રિણમ્ । દહ ॥ ૨૦ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—અગ્નિદેવની જ્વાળાઓ ઉજ્જવલ, પ્રજાજ, અપકર તથા તેના પ્રત્યે જઈ ન શકાય તેવી છે. હે અગ્નિદેવ ! તું બળવંત અસુરોને તથા અમને ઉપદ્રવ કરનાર અખિલ શત્રુઓને સદૈવ ભરમીભૂત કર્ય. ૨૦ ૧૧)

મૂક્ત ૩૬.

૧ ચદમ્ = મહાન.

૨ સન્તવ = દાનશાલી (પશુદાને).

૩ પ્રત્નં = પુરાતન; પ્રાચીન.

૪ અર્ચમા = અર્ચાન્ મિમીતે इति ।

૫ દદાશ = અર્પણ કરે છે. (દાશુદાને).

૬ સન્દ્રઃ = આનંદદાયક.

૭ તિતિર્દાસઃ = અતિશયેન તદન્તઃ = છેક જ્યાં મેળવનાર.

૮ સ્ત્રિધઃ = શત્રુઓ (સ્ત્રિધુશોપણે).

- ९ गविष्टिपु = गोविषयेच्छायुक्तेषु संग्रामेषु = गोविषयक संग्राम विषे (इष इच्छायां).
- १० देववीतमः = अतिशयेन देवान्कामयमानः = देवाने अतिशय प्रिय (वीगतौ).
- ११ अरुपम = अभनशील (रुपरिषद्विस्तायां).
- १२ म्रियेध्य = म्रेधाहं = यशार्ह.
- १३ धनस्पृतम् = धनेन प्रीणयितारं = धनक्षताने (स्पृमी-तिषलयोः).
- १४ क्रतात् = आदित्यलोकभाषी.
- १५ इषः = गमनस्वभावाः = यन्त्रण (इषगतौ).
- १६ श्रुत्यस्य = अवणीयस्य = प्रभ्यात्.
- १७ अज्जिभिः = काश्येन यूपमज्जिभिः = आत्म्य वडे यूपने क्षिप्त करनार. (अज्जूव्यक्तौ).
- १८ धाघज्जिः = यत्रंघहज्जिः = यशवाहक ऋत्विगे वडे.
- १९ चरधाय = लोके चरणाय = लोक विषे संभारार्थ.
- २० जीषसे = श्रवणार्थ.
- २१ दुषः = हविः स्वयं धन.
- २२ अरावणः = धनादीनां अदातृरूपात् = धनादिना न देनार (रादाने).
- २३ तपुर्जम्भ = तप्यमानरश्मियुक्त = जलवत्स्वभावाद्वायुणा (जमनाशने).
- २४ शिशीते = तनूकरोति = संहार करे छे. (श्रोतनूकरणे).
- २५ अक्तभिः = आयुधै वडे.
- २६ धन्वे = धायित (धनुयाचने).
- २७ उपस्तुतम् = स्तोता.
- २८ सहः = अभिप्रविता = पराधव करनार.

- ૨૨ શશ્વતે = बहुविधजनाना = અનેક મનુષ્યોના હિતાર્થ.
 ૩૦ ઉક્ષિતઃ = તૃપ્ત થઇ.
 ૩૧ દીદેથ = दीप्तवानसि = પ્રગ્વહિત થયો.
 ૩૨ ત્વેષાસઃ = ઉગ્ગ્રવલ (ત્વિષદીપ્તૌ).
 ૩૩ અમઘન્તઃ = પ્રખળ.
 ૩૪ યાતુમાચતઃ = અશુરોને (યાતચોયાતનાસ્તાન્મિમતે નિર્મિમતેઈતિયાતુમાઃ ઇતિરાક્ષમઘ્યાપારાઃ તદ્દેવામસ્તીતિ ઇતિ).
 ૩૫ રક્ષસ્વિનઃ = બલવંત.

સૂક્ત ૩૭.

મહર્ષિઃ—કણ્વ ધોરપુત્ર; દેવતાઃ—મરુત; છન્દઃ—ગાયત્રી.

* ક્રીલંઘઃશર્ધોમારુતમનર્ત્તર્ણરથેશુર્મમ્ ।

કર્ણ્વાઅભિપ્રગાયત ॥ ૧ ॥

પ૦—ક્રીલંમ । વઃ । શૈર્ષઃ । મારુતમ્ । અનૈર્તર્ણમ્ । રથેશુર્મમ્ ।
 કર્ણ્વાઃ । અભિ । પ્ર । ગાયત્ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે કણ્વ મહર્ષિઓ ! અથવા, હે બુદ્ધિશાલી ઋત્વિજો !
 ક્રીડાશાલી, સત્કુરહિત, રથે શોભતા (રથાશ્વ) એવા મરુતગણ
 બળતું તમારા અર્થે પ્રકર્ષપણે ગાન કરો. ૧

* ૧ ક્રીલંઘઃશર્ધોમારુતમ । પે૦ વ્રા૦ ૨-૧૯ ।

૨ અનર્વાપ્રિદ્વીત્યાદન્નાતૃવ્યોવામર્ષા બ્રાતૃવ્યાપનુરયા । તે૦
 સં૦ ૬-૩-૮ ।

યેપૃપ્તીભિક્ષ્ણિભિઃસાકંવાર્ષીમિરંજિભિઃ ।

અર્જાયન્તસ્વર્માનવઃ ॥ ૨ ॥

૧૦—યે । પૃપ્તીભિઃ । ક્ષિભિઃ । સાકમ્ । વૈર્ષીભિઃ । રંજિભિઃ ।
અર્જાયન્ત । સ્વર્માનવઃ ॥ ૨ ॥

અ—જે સ્વર્ગ-પ્રકાશમાન મરુતો બિંદુયુક્ત, ચિત્રવિચિત્ર રંગની
(પોતાની વાદનભૂત) હરિણી, બાહુ, પ્રચણ્ડ ગર્જના તથા
અલંકાર સદ આ પ્રગટ થયા (તેનું ગાન કરીએ.) ૨

દુહેવંશૃણ્વણાંકશાહસ્તૈપુયદ્વદાન્ ।

નિયામંશ્ચિત્રમૃજતે ॥ ૩ ॥

૧૦—દુહેદૈવ । શૃણ્વ । ણામ્ । કંશાઃ । હસ્તૈપુ । યત્ । વૈદાન્ ।
નિ । યામન્ । ચિત્રમ્ । અમૃજતે ॥ ૩ ॥

અ—તેમના દસ્ત વિશે રહેલા આયુકે જે ખ્વનિ કરે છે તે દુઃ
અર્ધો જ રહે સાંભળું છું. તે ખ્વનિ સંગ્રામ વિશે વિવિધ
શૌર્ય પ્રગટાવી અત્યંત શોભી રહે છે. ૩

મયઃશર્ધાયઘૃષ્ણંયેત્વેપર્ણુમ્નાયશુષ્મિર્ણે ।

દેવેત્તંવહ્નગાયત ॥ ૪ ॥

૧૦—મ । યઃ । શર્ધાય । ઘૃષ્ણંયે । ત્વેર્ણુમ્નાય । શુષ્મિર્ણે ।
દેવેત્તંમ્ । વહ્ન । ગાયત ॥ ૪ ॥

અ—(હે ઋત્વિજે !) પ્રસદનશીલ, ચતુર્ધર્મક, દેવીપ્રમાન યજ્ઞવાણી,
બલશાલી એવા તમારા મરુદ્ગજના અર્થે, દેવોએ અર્પણ
કરેલ દવિરન્નને ઉદેશીને પ્રકંપણે ગાન કરેલ. ૪

*પ્રશંસાગોષ્વર્ચ્યક્રીઝંચચ્છર્થોમારુતમ ।

જંધેરમસ્યવાવૃષે ॥ ૫ ॥

પ૦— પ્ર । શંસ । ગોષુ । અર્ચ્યમ્ । ક્રીઝમ્ । ચત્ । શર્ધઃ ।
મારુતમ્ । જંધે^{૧૬} । રસસ્ય । વૃવૃષે ॥ ૫ ॥

અ૦—(હે ઋત્વિજ્ઞે) ! તમે (પૃથ્વી પ્રભૃતિ મરુતોની મતૃભૂત)
ગાયો વિશે જે અવિનાશી, ક્રીડાશાલી, પ્રસહનશીલ ભારતી
તેજ રહેલું છે તેની સ્તુતિ કરો. (ક્ષીર રૂપ) રસરતેજ તેમના
મુખ વા ઉદર વિશે વૃદ્ધિ પામ્યું છે. (અર્થાત્ રસ પીને તેઓ
પુષ્ટ થયા છે.) ૫

કોવોવર્ષિષ્ટુઆનરોદિવશ્ચગ્મશ્ચધૂતયઃ ।

યત્સીમન્તંનધૃનુય ॥ ૬ ॥

પ૦— કઃ । વઃ । વર્ષિષ્ઠઃ । આ । નરઃ । દિવઃ । ચ । ગૈઃ । ચ ।
ધૂર્તયઃ । યત્ । સીમ્ । મન્તમ્ । ન । ધૂનુય ॥ ૬ ॥

અ૦—ગુણોઠ તથા બુણોઠને કંપાપમાન કરનાર હે શરાગ્ને (મરુતો) !
તમે મધ્યે સર્વત્ર પ્રબલ કાણુ છે ? કારણ કે તમે વૃક્ષના
અગ્રભાગ (ડાળ)ની પેઠે આ સર્વ લોકને દલાવી રહ્યા છો. ૬

નિવોયામાયમાનુપોદ્ગ્રહગ્રાપ્યમન્યવે ।

જિહીતપર્વતોગિરિઃ ॥ ૭ ॥

પ૦— નિ । વઃ । યોમાય । માનુષઃ । દુગ્રે । ગ્રાપ્ય । મન્યવે । જિહીત ।
પર્વતઃ । ગિરિઃ ॥ ૭ ॥

અ०—(હે મરતો) ! તમારા પ્રયત્ન, અભિમાની (પ્રયત્ન) વેગને
સહ અનુષ્ઠ (પડી જવાની બહીષ્કાર) પોતાના ધરને દૃઢ થાંભલા
વાળું કરે છે. તમારી અતિથી મદાન પર્વત પણ કંપાયમાન
થાય છે. ૭

येषामज्मेषु पृथिवी जुजुर्वाँ इव विपतिः ।

मियायामेषु रेजते ॥ ८ ॥

પ૦—એષામ્ । ઐઝમેષુ । પૃથિવી । જુજુર્વાંનૃદૈવ । વિશ્વપતિઃ । મિયા ।
યામેષુ । રેજતે ॥ ૮ ॥

અ०—(હે મરદેવો !) તમારો વેગ ફેંકાનાં જ જગદીશ્વર રાજાની
પેડે પૃથિવી અપથી કંપાયમાન થાય છે. ૮

स्थिरं हि जानमेपां वयो मातुर्निरेतवे ।

यत्सीमनु द्विताश्रवः ॥ ९ ॥

પ૦—સ્થિરમ્ । હિ । જાનમે । ણ્યામ્ । વૈયઃ । માતુઃ । નિઃશૈતવે ।
યત્ । સીમ્ । અનુ । દ્વિર્તા । શૈવઃ ॥ ૯ ॥

અ०—નિમે, આ મરદેવોનું જન્મસ્થાન (આકાશ) સ્થિર છે. મર-
તોના જનની-સ્થાનીય આકાશમાંથી પક્ષીઓ નિર્ગમન કરવાને
(સમર્થ થાય છે.) તમારું જગ અનુક્રમે દ્વાપાપૃથિવી મધ્યે
ચોમેર બે બાગે વિભક્ત થઈને રહેલું છે. (એથી જ તમારું જન્મ
સ્થાન સ્થિર છે.) ૯

उदुत्येसूनवोगिरुःकाप्टाअज्मेषु प्वलत ।

वाश्राअमिजुयातवे ॥ १० ॥ १३ ॥

પ૦— ઉત્ । ઊમ્ । ત્યે । મૂનૈવઃ । ગિરઃ । કૌષ્ઠાઃ । અર્જૈષુ ।
અર્જૈત । વાશ્રાઃ । અમિદ્વૈશુ । ચૈતૈવે ॥ ૧૦ ॥ ૨૩ ॥

અ૦—તે વાયાના ઉત્પાદક વાયુઓ (મરતો) સંચાર કરે છે ત્યારે
ઉદક, હંભારવ કરતી ગાયો (ઉદકપાનાર્ય ઉદકને ઉછાળતી)
જેમ જાનુભર ફાળ ખાસતી જાય તેમ ઉત્કૃષ્ટપણે ઉછાળા ખારે
છે. ૧૦ (૧૩)

ત્યંચિદ્દશાદ્યૌર્ધ્વપૃથુમિહોનપાતૃમર્મધમ્ ।

પ્રચ્યાવયન્તિયાર્મભિઃ ॥ ૧૧ ॥

પ૦— ત્યમ્ । ચિત્ । ઘ । દૌર્ધમ્ । પૃથુમ્ । મિહૈઃ । નૈવોતમ્ ।
ર્ધમર્મધમ્ । પ્રચ્યવયન્તિ । ચાર્મઽભિઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—માર્ગે જતાં તે (મરતો) દૌર્ધ, તિર્થગ્વિસ્તૃત, (તિરછા ફેલાયલ)
જળપાત ન કરનાર, તથા અહિંસ્ય એવા તે મેધને પણ છેક
ધસડી લાવે છે. ૧૧

મરુતોયદ્ધ્વોઘ્નલંજનોઅચુચ્યવીતન ।

ગિરૌરંચુચ્યવીતન ॥ ૧૨ ॥

પ૦— મરુતઃ । યત્ । હ । ઘ્નઃ । ઘ્નમ્ । જનોન્ । અચુચ્યવીતન્ ।
ગિરીન્ । અચુચ્યવીતન્ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે મરુદેવો ! તમે અશ્વસંપન્ન છો તેથી જ તમે પ્રાણિઓને
પોતપોતાના ઉદ્ધોગ વિષે પ્રેરો છો તેમજ પવંતોને દલાવો
છો. ૧૨

યદ્દ્યાન્તિમરુતઃસંહૃવૃતેધ્વગ્ના ।

શુણોત્તિકથિદેપામ્ ॥ ૧૩ ॥

પ૦— યત્ । હ । યાન્તિ । મહતઃ । સમ્ । હ । બ્રુવતે । અધ્વન્ ।
આ । શૃણોતિ । કઃ । ચિત્ । એપામ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—નિશ્ચે, આ મરૂતો જ્યારે પ્રયાણ કરે છે ત્યારે તેઓ માર્ગ
વિષે એકઠો ધ્વનિ કરે છે. કોઈ જ તે તેમના ધ્વનિને
સાંભળે છે. ૧૩

પ્રયાતુશીર્ભપાશૃભિઃસન્તિકર્ણેષુવૉદુવઃ ।
તન્નોષુમાદયાધ્વૈ ॥ ૧૪ ॥

પ૦— પ્ર । યાત્ । શીર્ભમ્ । આર્શૈઃશૃભિઃ । સન્તિ । કર્ણેષુ । વૃઃ ।
દુવઃ । તન્નો । સુ । માદયાધ્વૈ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—(હે મરૂદેવો !) તમે તમારા વેગશાલી વાહન વડે કર્મભૂમિ
પ્રત્યે શીઘ્ર પ્રયાણ કરો. આ કણ્ઠ મંડળમાં તમારી પરિચર્યા
હવિરન્ન સિદ્ધ છે. તે કણ્ઠો મધ્યે જ તમે તૃપ્ત હો. ૧૪

અસ્તિહિપ્મામદાયવુઃસ્મસિંપ્માવ્યમેષામ્ ।
વિશ્વૈચ્છિદાયુર્જીવસૈ ॥ ૧૫ ॥ ૧૪ ॥

પ૦— અસ્તિ । હિ । સ્મ । મદાય । વુઃ । સ્મસિં । સ્મ । વ્યમ્ ।
એપામ્ । વિશ્વમ્ । ચિત્ । આયુઃ । જીવસૈ ॥૧૫॥૧૪॥

અ૦—(હે મરૂદેવો !) નિશ્ચે, તમારી તૃપ્ત્યર્થ જ આ હવિ અહીં
રાખેલો છે; નિશ્ચે, અમે તેમના (દાસ) છીએ. જ્યંત રહેવાને
અમને સર્વ આયુષ્ય (છો). ૧૫ (૧૪)

અ૦—દહાસન પર બેઠેલા (હે મરદેવો !) પિતા પુત્રને જેમ પોતાના હાથમાં ધારણ કરે તેમ અમારી સ્તુતિ વડે પ્રસન્ન થઈને તમે અમને ક્યારે હાથમાં ધરશો ? ૧

કર્વનૂનંકદ્રોઽર્થગન્તાદિવોનપૃથિવ્યાઃ ।

કર્વન્નોગાવોનરણ્યન્તિ ॥ ૨ ॥

પ૦— કર્વં । નૂનમ્ । કત્ । વૃઃ । ઐર્થમ્ । ગન્તં । દિવઃ । નં ।
પૃથિવ્યાઃ । કર્વં । વૃઃ । ગાર્વઃ । ન । રણ્યન્તિ ॥ ૨ ॥

અ૦—(હે મરદેવો !) હમણાં તમે ક્યાં નિવાસ કરી રહ્યા છો ? દેવમંજન-પ્રદેશ વિષે આપ ક્યારે પ્રયાણ કરશો ? સ્વર્ગભોક-ભાંધી નિર્ગમન કરો. ભૂલોકમાંથી નિર્ગમન મ કરો. ભૂલોક વિના બીજા કયા પ્રદેશ વિષે ગાયના આરડવાની પેઠે (મંજ-માનોની સ્તુતિનો) અવાજ સંભળાય ? ૨

* કર્વવઃસુમ્નાનવ્યાંસિપરુતઃકર્વસુવિતા ।

કવોઽવિશ્વાનિસૌમંગા ॥ ૩ ॥

પ૦— કર્વં । વૃઃ । સુમ્નાનં । નવ્યાંસિ । પરુતઃ । કર્વં । સુવિતા ।
કવોઽવિતિ વિશ્વાનિ । સૌમંગા ॥ ૩ ॥

અ૦—હે મરદેવો ! આપનું (પ્રજા તથા પશુરૂપ) અતિ નવીન ધન ક્યાં છે ? આપની રૂઠી પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય, મણિ મુક્તાદિ રૂપ સંપત્તિ ક્યાં છે ? આપનો સૌભાગ્ય રૂપ (ગર્જનઅશ્વાદિ રૂપ) યાવત વૈભવ ક્યાં છે ? ૩

યદ્યુયંપૃશ્નિમાતરોમર્તીસઃસ્વાતન ।

સ્તોતાવોઅમૃતઃસ્વાત્ ॥ ૪ ॥

૧૦— યત્ । યુયમ્ । પૃશ્નિમાતરઃ । મર્તીસઃ । સ્વાતન । સ્તોતા ।
વઃ । અમૃતઃ । સ્વાત્ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે પૃશ્નિપુત્રો ! બહે તમે મર્ત્ય હો, તથાપિ તમારો સ્તોતા
અમર થાય છે. ૪

માવોમૃગોનયવસેજરિતામૃદજોપ્યઃ ।

પથાયમસ્યગાદુપં ॥ ૫ ॥

૧૦— મા । વઃ । મૃગઃ । ન । યવસે । જરિતા । મૃત્ । અમૃજોપ્યઃ ।
પથા । યમસ્ય । ગાત્ । ઉપં ॥ ૫ ॥

અ૦—દરજીને ધાસ ખાવા કોઈ પ્રતિબંધ કરે નહિં તેમ હે મર-
હેવો ! તમારો સ્તોતા અસેવ્ય મ હો. (અર્થાત્ તેના ઉપર
અકૃપા મ હો). તે સ્તોતા યમલોકના માર્ગે મ જાયો (અર્થાત્
તે મરણ મ પામે.) ૫

મોષુણઃપરાપરાનિર્ઋતિર્દુહ્ણાવધીત્ ।

પદીષ્ટતૃષ્ણયાસહ ॥ ૬ ॥

૧૦— મો । સુ । નઃ । પરાપરા । નિઃક્રંતિઃ । દુઃદહનો । વધીત્ ।
પદીષ્ટ । તૃષ્ણયા । સહ ॥ ૬ ॥

અ૦—(હે મરહેવો !) ઉત્કૃષ્ટથી પણ ઉત્કૃષ્ટ, દણુવાને દુઃશક્યા
એવી (અતિપ્રજ્ઞ) નિર્ઋતિ (સાકાસાતી) અમારો સર્વધા
વધ મ કરો. તે અમારી તૃષ્ણા સહ પતિત (નષ્ટ) હો. ૬

* સત્યંત્વેષા અમંવન્તોઘન્વંશ્ચિદારુદ્રિયાસઃ ।

મિદંકૃષ્વન્ત્યવાતામ્ ॥ ૭ ॥

પ૦— સત્યમ્ । ત્વેષાઃ । અમંદવન્તઃ । ઘન્નંન્ । ચિત્ । આ । રુદ્રિ-
યાસઃ । મિદંમ્ । કૃષ્વન્તિ । અવાતામ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—ખરેખર દીપ્તિમાન અને પવનવાન એવા રૂદ્રપુત્રે! (મરતો)
મરદેશ વિષે પશુ વાયુરહિત વૃષ્ટિ કરે છે. ૭

વાશ્રેવંવિદ્યુન્મિમાતિવૃત્સંનમાતાસિપક્તિ ।

યદેપાંવૃષ્ટિરસર્જિ ॥ ૮ ॥

પ૦— વાશ્રાદૈવ । વિદ્યુત્ । મિમૌતિ । વૃત્સમ્ । ન । માતા ।
સિપક્તિ । યત્ । એપામ્ । વૃષ્ટિઃ । અસર્જિ ॥ ૮ ॥

અ૦—આરડતી, પા-હો છોડતી ગાયત્રી પેઠે, વીજળી ગર્જના કરે
છે. ગાય વાહરડાને ગોદમાં ધાલે તેમ આ વિજળી મરતોની
સન્નિધિમાં રહે છે. કારણ કે, આ મરતોની વૃષ્ટિ ગર્જના
ગોડેજ થાય છે. ૮

દિવાંચિત્તમઃકૃષ્વન્તિપર્જન્યેનોદવાહેન ।

યત્પૃથિવીન્યુન્દન્તિ ॥ ૯ ॥

પ૦— દિવાં । ચિત્ । તમઃ । કૃષ્વન્તિ । પર્જન્યેન । ઉદદવાહેન ।
યત્ । પૃથિવીમ્ । વિદ્યુન્દન્તિ ॥ ૯ ॥

અ૦—(હે મરદેવો !) તમે ન્યારે ભૂમિને છેક લોજવી નાંખો છો.

* રૂદ્રેવ મરતોના પાલક છે એ વાત આખ્યાન પ્રસિદ્ધ છે.

ત્યારે (અતિવૃદ્ધિ કાલે) ઉદકધારી મેધ વડે સ્પર્શને આચ્છાદન કરી દિવસે પણ અંધકાર કરો છો. હ

અર્ધસ્વનાન્મરુતાંવિશ્વમાસન્નપાર્થિવમ્ ।

અરેજન્તપ્રમાનુપાઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૬ ॥

૧૦— અર્ધ । સ્વનાત્ । મરુતામ્ । વિશ્વમ્ । આ । સન્ન । પાર્થિવમ્ ।
અરેજન્ત । પ્ર । માનુપાઃ ॥ ૧૦ ॥ ૧૬ ॥

અ૦—મરુતોની ગળના સાથેજ પૃથિવી ઉપરનાં સર્વ ધરો તથા
(ગૃહવર્તી) મનુષ્યો છેક ધરધરી-કંપી નાચ છે. ૧૦(૧૬)

મરુતોવીલુપ્તાર્ણભિશ્ચિત્રારોર્ધસ્વતીરનુ ।

યાતૈમર્લિદ્રયામભિઃ ॥ ૧૧ ॥

૧૦— મરુતઃ । વીલુપ્તૈર્ણિઙ્ભિઃ । ચિત્રાઃ । રોર્ધસ્વૈતીઃ । અનુ । યાત ।
રૂમ્ । અર્લિદ્રયામર્લિધિઃ । ॥ ૧૧ ॥

અ૦—(હે મરુદેવો !) તમારા દૃઢ હસ્તો વડે મુક્ત સના, મનોહર
નદીઓને કાઠે કાઠે અવિચ્છિન્ન પ્રમાણુ કર્યેજ નાઓ. ૧૧

સ્થિરાવઃસન્તુનેમયોરથાઅશ્વાસણપામ્ ।

સુસંસ્કૃતાઅમીશંવઃ ॥ ૧૨ ॥

૧૦— સ્થિરાઃ । વઃ । સન્તુ । નેમયઃ । રથાઃ । અશ્વાસઃ । ણપામ્ ।
સુસંસ્કૃતાઃ । અમીશંવઃ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—(હે મરુદેવો !) તમારા રથની ચાકો મજબ હો. રથ અને
અશ્વો મજબૂત હો. (લગામ પકડવામાં) તમારી અંગુલિઓ
સાવધાન હો. ૧૨

અચ્છાવટાતનાં ગિરાજરાયૈ વ્રહ્મણસ્પતિમ્ ।

અગ્નિમિત્રં ન દર્શતમ્ ॥ ૧૩ ॥

પ૦— અચ્છ । વટ । તેનાં । ગિરા । જૈતયૈ । વ્રહ્મણઃ । પતિમ્ ।
અગ્નિમ્ । મિત્રમ્ । ન । દર્શતમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—(હે ઋત્વિજે !) મંત્રપાલકે વા હવિરન્નના પાલકે મહદેવ,
અગ્નિ તથા સુંદર મિત્રને ઉદેશી સ્તુતિ કરવા, દેવતાના સ્વરૂ-
પને પ્રકાશ કરનાર વાણી વડે અભિપ્રયે જ્ઞાન કરે. ૧૩.

મિમાંદિશ્લોકં માસ્યૈર્જન્યં ઇવ તતનઃ ।

ગાયં ગાયત્રમુવચ્યમ્ ॥ ૧૪ ॥

પ૦— મિમીહિ । શ્લોકંમ્ । અસ્યૈ । પર્જન્યઃ ઇવ । તતનઃ । ગાયં ।
ગાયત્રમ્ । ઉવચ્યમ્ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—મેધની પેઠે (હે ઋત્વિજે !) તમે મોઢેથી સ્તોત્ર રચો. અને
તેને વિસ્તાર કરે. ગાયત્રી છંદમાં સૂક્ત ગાયો. ૧૪

વન્દસ્વ મારુતં ગુણં ત્વેપં પનસ્યુર્મર્કિણમ્ ।

અસ્મે વૃદ્ધા અસન્નિહ ॥ ૧૫ ॥ ૧૭ ॥

પ૦— વન્દસ્વ । મારુતમ્ । ગુણમ્ । ત્વેપમ્ । પનર્સ્યુમ્ । ઔર્કિણમ્ ।
અસ્મે । વૃદ્ધાઃ । અસન્ । હિહ ॥ ૧૫ ॥ ૧૭ ॥

અ૦—(હે ઋત્વિજે !) તમે દેદીપ્યમાન. સ્તુત્ય, અર્ચનાપેન એવા
મહદગણને નમસ્કાર કરો. એ મારાં આ યાગકર્મો વિષે, મહદેવો
પ્રવૃદ્ધ (પ્રસન્ન) હો. ૧૫ (૧૭)

સૂક્ત ૩૮.

- ૧ કથપ્રિયઃ = સ્તુતિપ્રીતાઃ = સ્તુતિ વડે પ્રસન્ન.
- ૨ અર્ધમ્ = અરણં દેવયજનદેશેગમનં = દેવયજન પ્રદેશ વિષે પ્રયાણુ.
- ૩ સુમ્ના = પ્રગપશુ ૩૫ ધન.
- ૪ સુચિતા = શોભનાનિ પ્રાપ્યાનિ મણિમુક્તાદીનિ =
૩૬ા પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય મણિમુક્તાદિક પદાર્થો. (સુષ્ટુ
જ્ઞાનિ = સુચિતાનિ).
- ૫ જરિતા = સ્તોતા. (જૃષ્ સ્તુતિકર્મણિ).
- ૬ યવસે = તૃણે મક્ષણીયે = બક્ષણીય તૃણ પરત્વે.
- ૭ અનોપ્યઃ = અ-સેન્ન. (જુષોપ્રીતિસેવનયોઃ).
- ૮ પદોષ્ટ = પતિત હો.
- ૯ ધન્વન્ = મહેશ વિષે (મારવાડમા).
- ૧૦ મિદં = ઇષ્ટિ (મિદ્ધસેવને).
- ૧૧ મિમાતિ = મર્જના કરે છે.
- ૧૨ ઘીલુપાણિભિઃ = ૬૯ હસ્તો વડે યુક્ત.
- ૧૩ રોધસ્વતીઃ = કલયુક્તા નદીઃ = કાંઠાવાળી નદીઓ.
(રુધિર્ આશરણે).
- ૧૪ અલિદ્રયામભિઃ = અચ્છિન્નગમનૈઃ = અ-વિચ્છિન્ન
પ્રયાણુ વડે.
- ૧૫ અમીશઃ = અંગુલિઓ. (અમ્યગ્રનુવતે કર્માણિ
નિ० ૩. ૧. ૧)
- ૧૬ જરાયે = સ્તુતિ કરવા.
- ૧૭ તના = દેવતા સ્વરૂપને પ્રકાશ કરનાર.

૧૮ પનસ્યુમ = સ્તુતિ યોગ્ય. પનઃ આત્મન રુચ્છતિ इति
 પનસ્યુઃ તમ (પન્).

૧૯ અર્કિણં = અર્ચનોપેત (ઋચસ્તુતૌ).

સૂક્ત ૩૯.

ઋષિઃ—કણ્વ ધોરપુત્ર; દેવતાઃ—મરુત; છન્દઃ—સમસતા બૃહતી;
 વિષમ બૃહતી.

પ્રયદિત્યાપરાવતઃશોચિર્નમાન્નમસ્યંથ ।

કસ્યક્રત્વામરુતઃકસ્યવર્ષસાકંયાથકંહંધૂતયઃ ॥ ૧ ॥

૫૦— પ્ર । યત્ । દિત્યા । પરાવતઃ । શોચિઃ । ન । માનંમ્ ।
 અસ્યંથ । કસ્યં । ક્રત્વાં । મરુતઃ । કસ્યં । વર્ષસા । કમ્ ।
 યાથ । કમ્ । હ । ધૂતયઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે કમ્પિત કરાવનાર મરુદેવો ! સૂર્યના તેજ (કિરણો)ની
 પેઠે તમે આ હું અંતરિક્ષમાંથી તમારા મનનીય બળ કોના
 મરુ વિષે, કોના સ્તોત્ર વડે, કયા મજમાનને ઉદ્દેશીને નિશ્ચે,
 કોનો અનુગ્રહ કરવા પ્રયાણ કરો છો ? ૧

સ્થિરાવઃસન્ત્વાયુંધાપરાણુદેવીઋતમંત્રિષ્કમૈ ।

યુષ્માકંમસ્તુતવિંપીપર્નીયસીમામર્ત્યૈસ્યમાયિનઃ ॥ ૨ ॥

૫૦— સ્થિરા । ઋઃ । સન્તુ । આયુંધા । પરાણુદૈ । વીઋ । રૂતં ।
 પ્રતિદ્દશ્કમૈ । યુષ્માકંમ્ । અસ્તુ । તવિંપી । પર્નીયસી ।
 મા । મર્ત્યૈસ્ય । માયિનઃ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે મરૂદેવો ! તમારાં આયુષો શત્રુઓના નિવારણાર્થે હો. વળી તે તેમના પ્રતિબંધાર્થે દૃઢ હો. તમારૂં બળ અતિ પ્રશંસનીય હો. તે કપટી મનુષ્યને સિદ્ધ મ હો. ૨

પરાહ્યસ્તિચરંદ્યનરોવર્તયયાગુરુ ।

વિયાધનવનિનઃપૃથિવ્યાવ્યાશાઃપર્વતાનામ્ ॥ ૩ ॥

અ૦— પરાં । હુ । ચત્ । સ્તિચરમ્ । હ્ય । નરઃ । વર્તયય । ગુરુ । વિ । યાધન । વનિનઃ । પૃથિવ્યાઃ । વિ । આશાઃ । પર્વતાનામ્ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે પરાક્રમી મરૂદેવો ! તમારે તમે સ્થાવર (વૃક્ષાદિક) પદાર્થોને ભગ્ન કરો છો, (પાપાથ્યાદિ) ભારે પદાર્થોને હલાવી નાખો છો, તમારે તમે પૃથિવીનાં મોટાં વૃક્ષોને ઊંનનબિન્ન કરીને તે મધ્યે તથા પર્વતોની આબુખાબુમાંથી યદ્ય માર્ગ કરો છો. ૩

નહિવઃશત્રુર્વિવિદેઅધિચવિનભૂમ્યાંરિશાદસઃ ।

યુષ્માકંમસ્તુતવિપીતનાંયુજારુદ્રાંમોનૂચિંદ્રાધૃષે ॥ ૪ ॥

અ૦— નહિ । વઃ । શત્રુઃ । વિવિદે । અધિ । ચવિ । ન । ભૂમ્યામ્ । રિશાદસઃ । યુષ્માકંમ્ । અસ્તુ । તવિપી । તનાં । યુજા । રુદ્રાસઃ । નુ । ચિત્ । આદૃષે ॥ ૪ ॥

અ૦—હે શત્રુહંસક મરૂદેવો ! નિશ્ચે, તમારે ઘુતોક તથા બૃમિ વિષે કોઈયે શત્રુ નથી. હે રૂદ્રપુત્રો ! એકત્ર યદ્ય વૈરિઓનો ચોમેર પરાભવ કરવા, તમારૂં બળ અવશ્ય શીઘ્ર વિસ્તૃત હો. ૪

પર્વેપયન્તિપર્વતાન્વિવિશ્વન્તિવનસ્પતીન્ ।

પ્રોઆરતમરુતોદુર્મદાઃદેવાસઃસર્વયાવિશા ॥૫॥૧૮॥

૫૦— પ્ર । વેપયન્તિ । પર્વતાન્ । વિ । વિશ્વન્તિ । વનસ્પતીન્ । પ્રો ।
આરત । મરુતઃ । દુર્મદાઃદૃઢ્વ । દેવાસઃ । સર્વયા । વિશા ।

॥ ૫ ॥ ૧૮ ॥

અ૦—તેઓ પર્વતાને છેક પ્રકાશિત કરે છે; વૃક્ષોને પરસ્પર વિયુક્ત
(ઊં-નહિ-ન) કરી નાંખે છે; હે મહેવો ! મહોન્મત પુર-
ષોની પેઠે, તમે તમારા સર્વ પરિચાર સહિત ચોમેર વેગે ધૂમી
રજા છે. ૫

ઉપોરયેપુષ્પતીરયુગ્ધ્વંપ્રટિર્વહતિરોહિતઃ ।

આવોયામાયપૃથિવીચિદશ્ચોદવાંભયન્તમાનુષાઃ ॥ ૬ ॥

૫૦— ઉપો । રયેષુ । પૃષ્પતીઃ । અયુગ્ધ્વમ્ । પ્રટિઃ । વહતિ ।
રોહિતઃ । આ વા : । યામાય । પૃથિવી । ચિત્ । અથ ત ।
અર્ચીભયન્ત । માનુષાઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે મહેવો ! તમે તમારા રથ વિષે દપકાંવાળા હરણીઓ
સમીપમાં જ નેડેલી છો તે રથને, પ્રટિભાગે નેડેલ રક્તવર્ણનો
હરણુ વહન કરે છે. આંતરિક્ષ પણ તમને માર્ગ આપવા
અભિમુખ કાન માંડી બેઠું છે. જૂલોકવર્તી મનુષ્યો ભયભીત
થાય છે. ૬

આવોમ્નૂતનાયકંરુદ્રાવવોઽવૃણીમહે ।

ગન્તાનૃનંનોર્વસાયયાપુરેત્યાકપ્ત્યાંયવિભ્યુપે ॥ ૭ ॥

१०— आ । वः । म॒ष्टु । तना॑य । कम् । रुद्राः । अवः । वृ॒णी-
महे । गन्त॑ । नूनम् । नः । अव॑सा । यया । पुरा । इत्या ।
कणा॑य । वि॒भ्युपै ॥ ७ ॥

अ०—हे इन्द्रपुत्रो ! अमारा पुत्रार्थ, तमारा संरक्षणी योमेर शीघ्र
प्रार्थना करीजे छछजे. पूर्वे जेम तमे अमारा संरक्षणाथ
प्राप्त थयेला तेम तमे नीतिशुक्त यजमानार्थ शीघ्र प्राप्त
हो. ७

यु॒ष्मेपि॑तोम॒रुतोम॑र्त्येपि॒तुआ॑यो॒नोअ॒भ्वई॑पते ।
वि॒तंयु॑यो॒तश॑व॒साव्यो॑ज॒सावि॑युष्मा॒काभि॑रु॒तिभिः ॥ ८ ॥

१०— यु॒ष्माद॑ईपितः । म॒रुतः । म॑र्त्येद॑ईपितः । आ । यः । नः ।
अ॒भ्वः । ई॒पते । वि । तम् । यु॒योत॑ । श॒वसा॑ । वि । ओ-
अ॒सा । वि । यु॒ष्माका॑भिः । उ॒ति॒दभिः ॥ ८ ॥

अ०—हे भइदेवो ! तमे प्रेरको हे अन्य शत्रुजे प्रेरको जे कोछ शत्रु
अमारी अभिमुष्म प्राप्त थाय तेने अन्न, जल तथा संर-
क्षणी यागथी रहित करो. ८

असा॑मि॒हिर्म॑यज्यवः॒कर्ष॑द॒दम॑चेतसः ।
असा॑मिभिर्मरु॒तान॑ऊ॒तिभि॑र्गन्ता॒वृष्टि॑नवि॒द्युतः ॥ ९ ॥

१०— असा॑मि । हि । प्र॒द॒य॒न्यवः । क॒र्षव॑म् । द॒द । प्र॒द॒चेत॑सः ।
असा॑मिद॒भिः । म॒रुतः । आ । नः । उ॒ति॒दभिः । गन्त॑ ।
वृ॒ष्टिम् । न । वि॒द्युतः ॥ ९ ॥

अ०—हे अत्यंत यशार्ह, अत्यंत गानवान भइदेवो ! यजमानने

વા કલ્પવૃક્ષધિને, સંપૂર્ણ સંપત્તિ અવશ્ય અર્પણ કરો. તમે વિદ્યુત્ જેમ મેઘ પ્રત્યે જાય તેમ સંપૂર્ણ સંરક્ષણ સદા અમારા પ્રત્યે પધારો. ૯

અસામ્યોજૌવિભૃયાસુદાનુસામિધૂતયઃશવઃ ।

ઋપિદ્વિપેમરુતઃપરિમન્યવૃષ્ણંનસંજતદ્વિપમ્ ॥૧૦॥૧૯॥

પ૦— અસામિ । ઓજઃ । વિપુય । સુદદાનઃ । અસામિ । ધૂતયઃ । શવઃ । ઋપિદ્વિપે । મરુતઃ । પરિમન્યવે । વૃષ્ણમ્ । ન । સંજત । દ્વિપમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૧૯ ॥

અ૦—હે દાનશર મરુદેવો ! તમે સંપૂર્ણ જલને ધારણ કરનાર છો. હે કંપાવનાર મરુદેવો ! તમે સંપૂર્ણ જળને ધારણ કરનાર છો. કોપાવિષ્ટ ઋષિઓના દેવ કરનારા પ્રત્યે, જાણુની પેઠે કોઈ દેહા (હથુનાર) ને છોડા. ૧૦(૧૯)

સૂક્ત ૩૯.

૧ શોષિઃ = તેજ.

૨ કલ્પા = કલ્પના = કલ્પ વડે.

૩ વર્ષસઃ = સ્તોત્ર વડે. (વૃદ્ધસંભક્તો).

૪ ધૂતયઃ = કંપન કરનાર.

૫ પરાનુદે = શત્રુણામપનોદનાય. = શત્રુઓના નિવારણાર્થ. (ગુદમેરણે).

૬ પ્રતિષ્કભે = પ્રતિબંધાર્થ.

૭ તવિષો = જલ.

૮ પનોયસી = અતિશય પ્રશંસનીય. (પનતિઃ સ્તુત્યર્થ).

- ૯ પરાહથ = પરાદતંમગ્રંકુરુ = ભગ્ન કર (દનદિસાગત્યોઃ)
 ૧૦ આશાઃ = પાર્શ્વ દિશાઓ.
 ૧૧ તના = વિસ્તૃત.
 ૧૨ આધૃણે = ચોમેર પરાભવ અર્થે.
 ૧૩ આરત = ગચ્છંતિ = પ્રયાણ કરે. (ઋગતૌ)
 ૧૪ વિવિઞ્નિતિ = પરસ્પરવિયુક્તાઃકુર્વન્તિ = છિન્નભિન્ન
 કરે છે. (વિષ્ણુચમ્પાવે).
 ૧૫ મશ્તુ = સીધ.
 ૧૬ અમ્ભઃ = ધતુ (આમયતિદતિ = અમ્ભઃ)
 ૧૭ પ્રયજ્યથઃ = અભ્યંત ધરાદિ.
 ૧૮ પરિમગ્નયે = કોપપરિવૃત્તાય = કેાપાવિષ્ટ.

સૂક્ત ૪૦.

ઋષિઃ—કેવલ ધોરપુત્ર; દેવતાઃ—બ્રહ્મણસ્પતિ; છન્દઃ—મૃદતી.

ઉત્તિષ્ઠબ્રહ્મણસ્પતેદેવયન્તસ્ત્વેમહે ।

ઉપપ્રયન્તુમસ્તઃસુદાનેવિન્દ્રપ્રાશુર્ભવાસર્ચા ॥ ૧ ॥

૫૦— ઉત્ । તિષ્ઠ । બ્રહ્મણઃ । સ્પતે । દેવદયન્તઃ । ત્વા । ઈમહે ।
 ઉપ્ । પ્ર । યન્તુ । મસ્તઃ । સુદાનેવઃ । ઇન્દ્ર । પ્રાશુઃ ।
 મવ । સર્ચા ॥ ૧ ॥

અર્—હે બ્રહ્મણસ્પતિ(દેવ !) ઉઠો. દેવોની કામના કરતા અમે તમારી
 પ્રાર્થના કરીએ છીએ તે દાનસર મરદેવો છેક સમીપ જાએ.

હે મન્દ્રદેવ ! તું બ્રહ્મણ્વરપતિ સહ સોમરસનું પ્રાશન કર્યું.
અથવા વૃત્તનો વધ કર્યું. ૧

ત્વામિદ્ધિસંહસસ્પુત્રમર્ત્યંઉપવ્રૂતેઘનેહિતે ।
સુવીર્યંમરુતઆસ્વઽઽયંદર્ધીતયોર્વઆચ્ચકે ॥ ૨ ॥

૧૦—ત્વામ્ । इत् । हि । सहसः । पुत्र । मर्त्यः । उपव्रूते । घने ।
हिते । सुवीर्यम् । मरुतः । आ । सुवर्धयम् । दर्धीत ।
यः । वः । आच्यके ॥ ૨ ॥

અન્—બ્રહ્મણા અતિપાત્રક હે બ્રહ્મણ્વરપતિ(દેવ !), શત્રુઓ વિષે રહેલ
ધન નિમિત્તે મનુષ્ય સમીપમાં આવી તારી જ પ્રાર્થના કરે
છે. હે મન્દ્રદેવો ! જે (ધનાર્થી) મનુષ્ય બ્રહ્મણ્વરપતિ સહ તમારી
સ્તુતિ કરે છે તે રૂડા બૃત્યપુત્રાદિક તથા અશ્વસંપન્ન સંપત્તિને
ધારણ કરનાર થાય છે. ૨

પ્રૈતુબ્રહ્મણસ્પતિઃપ્રદેવ્યૈતુસૂનૃતા ।
અચ્ચાવીરંનર્યંપંક્તિરાધસંદવાયુજ્ઞંનયન્તુનઃ ॥ ૩ ॥

૧૦—પ્ર । एतु । ब्रह्मणः । पतिः । प्र । देवी । एतु । सूनुता ।
अच्छ । वीर्यम् । नर्यम् । पंक्तिरधसम् । देवाः । युजाम् ।
नयन्तु । नः ॥ ૩ ॥

અન્—બ્રહ્મણ્વરપતિ દેવ અમને પ્રાપ્ત હો. (પ્રિય) સત્યસ્વરૂપી
વાગ્દેવના અમને પ્રાપ્ત હો. (બ્રહ્મણ્વરપતિ આદિ) દેવો
શત્રુઓને (છેક દૂર દાહવો). મનુષ્યોને કસ્યાણુકારી, દવિષ્પંક્તિ
આદિ વડે સમૃદ્ધ એવા યજ્ઞાભિમુખ અમને આણો. ૩

* યોવાઘતેદદાતિસૂનરંવસુસધંતેઅસિતિશ્રવઃ ।

તસ્માદ્ઝાંસુવીરામાયનામહેસુપ્રતૂર્તિમનેહસમ્ ॥ ૪ ॥

૧૦— યઃ । વાઘતે । દદાતિ । સૂનમ્ । વસુ । સઃ । ધત્તે ।

અસિતિ । શ્રવઃ । તસ્મૈ । ઇઝામ્ । સુદ્વીરામ્ । આ ।

યજામહે । સુપ્રતૂર્તિમ્ । અનેહસમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—જે (યજમાન) ઋત્વિજને સુખેથી આપણા યોગ્ય ધન અર્પણ કરે છે તે અક્ષય્ય અન્નને ધારણ કરનારા વાંચ છે. તે (યજમાન)ના અર્થે અમે સુવીર-સંપન્ના, (શત્રુઓના) શરીરો પર ભલે કરનારી, અપરાધીત એવી ધના(દેવી)ની ચેત્તેર ઉપાસના કરીએ છીએ. ૪

મનૂનંબ્રહ્મણસ્પતિર્મત્રૈવદસ્યુક્થ્યમ્ ।

યસ્મિન્નિન્દ્રોવરુણોમિત્રોઅર્યમાદેવાઓકાંસિચક્રિરે ॥ ૫ ॥

૧૦— મ । નૂનમ્ । બ્રહ્મણઃ । પતિઃ । મત્રમ્ । વદતિ । દુક્થ્યમ્ ।

યસ્મિન્ । ઇન્દ્રઃ । વરુણઃ । મિત્રઃ । અર્યમા । દેવાઃ ।

ઓકાંસિ । ચક્રિરે ॥ ૫ ॥ ૨૦ ॥

અ૦—બૃહધરપતિ દેવ, જેમાં ઇન્દ્ર, ચક્ર મિત્ર, તથા અર્યમા દેવને રથાન મળેલાં છે, તેવું ઋત્વિજ મંત્ર (હોતાગુણે) અવશ્ય બોલે છે. ૫(૨૦)

તમિદ્વૌચેમાવિદયેપ્રશંસ્યંતેત્રાનેહસમ્ ।

હમાંચવાર્ચમતિદયેવાન્ગેતિષ્ઠેદ્દમાર્વાઅશ્વન્ ॥

* દ્વાર્વામાતરીયજ્ઞાનુદિવ્યાસીહ । તે...

૫૦— તમ્ । इत् । वौचेम । विदयेषु । शमूहभुवं । मन्त्रम् ।
 देवाः । अनेहसम् । इमाम् । च । वाचम् । प्रतिहर्षय ।
 नरः । विश्वा । इत् । वामा । वः । अम्रवत् ॥ ૬ ॥

અ૦—હે દેવો ! અમે (ઋત્વિજ્ઞે) મનો મધ્યે તેજ કલ્યાણકર,
 નિર્દોષ (સર્વદેવતાપ્રતિપાદક) મંત્ર બોલીએ છીએ. હે
 વીરો ! અમારા આ સ્તોત્રની તમને કામના હોય તો સર્વેષ
 શ્રેષ્ઠ સ્તુતિઓ તમને પ્રાપ્ત હો. ૬

कोदेवयन्तमभवज्जनंकोवृक्तवर्हिषम् ।

प्रप्रदाश्वान्येत्स्याभिरस्थितान्तर्वावृत्संयदधे ॥ ૭ ॥

૫૦— કઃ । देवयन्तम् । अम्रवत् । जनम् । कः । वृक्तवर्हि-
 षम् । प्रहर्ष । दाश्वान् । पुत्स्यामिः । अस्थितु । अन्तः-
 वावत् । सयम् । दधे ॥ ૭ ॥

અ૦—દેવકામનાવાળા (દિવબક્તા) મનુષ્યને, (બૃહથ્થુરપતિ દેવ વિના)
 ખીજો કાણુ (દેવ) પ્રાપ્ત કરે ? હર્ષ તોડી રાખનાર (યજ્ઞ-
 માન) ને કયો અન્ય દેવ પ્રાપ્ત કરે ? કવિ અર્પણ કરનાર
 યજ્ઞમાન, ઋત્વિજ્ઞે, સહ (દેવયજ્ઞન પ્રદેશ પ્રાપ્તે) માલ્યો. તે
 અંતઃસ્થિત—પણુ ધન વા પુત્રપૌત્રાદિ સંપન્ન ધરને ધારણ
 કરનારો થાય છે. ૭

उर्षक्षत्रं पृञ्चीतहन्तिराजंभिर्भयेचित्सुक्षितिर्दधे ।

नास्यवृत्तानतं रुतामंहाघने नार्ષે अस्ति वृज्जिणः ॥ ૮ ॥ ૨૧ ॥

૫૦— ઉર્ષ । क्षत्रम् । पृञ्चीत । हन्ति । राजं । भयै । चित् ।
 सुक्षितिम् । दधे । न । अस्य । वर्ता । न । तृता ।
 महाघने । न । अर्षे । अस्ति । वृज्जिणः ॥ ૮ ॥ ૨૧ ॥

અ૦—અક્ષણરૂપિતિ (દેવ) પોતાનું બળ એકત્રિત કરે. તે વરુણાદિ સદૃશ ગુણોનો વધ કરે છે. બીજા યુદ્ધ વિષે પણ તે રૂડે ટકાવ ધારણ કરે ॥ વળધારી અક્ષણરૂપિતિને, મહાન્ કે અત્ય સંપ્રાપ્ત મધ્યે, બીજો કોઈ પ્રવર્તાવનાર કે ઉદ્ધાવન (પરાભવ) કરનાર નથી. ૮ (૨૧)

મૂક્ત ૪૦.

- ૧ પ્રાશુઃ = (સોમસ્ય પ્રાશકઃ = પ્રાશન કરનાર (શૃદ્ધિસાયાં)).
- ૨ આઘકૈ = સ્તુતિ કરે છે (કૈશઙ્કે).
- ૩ પદ્મિરાધસમ્ = દ્વિધ્વંકત્વાદિ વડે સમૃદ્ધ.
- ૪ નર્યમ્ = મનુષ્યોને કલ્યાણકારી.
- ૫ સુતરમ્ = સુસ્તુનેતર્યં = મુખેથી આણવા યોગ્ય
- ૬ સુપતૂર્તિમ્ = સુસ્તુમકર્ષેણ દિસાકારિણીમ્ = રૂડી રીતે (શત્રુઓને) પરાભવ કરનારી.
- ૭ અનેદસમ્ = અ દિસ્ય (નહન્યતેઈતિઅનેદાઃ).
- ૮ ઓકાંસિ = સ્થાન. (ઉચસમયાયે).
- ૯ વિદ્યેષુ = યજ્ઞો વિષે. (વિદજ્ઞાને).
- ૧૦ પ્રતિદર્યષ = કામયધ્વે = કામના હોય તો (દર્યગતિ-કામ્યયોઃ).
- ૧૧ યામા = વનનીયા = શ્રેષ્ઠ.
- ૧૨ પસ્ત્યામિઃ = મનુષ્યૈ ઋત્વિગ્મિઃ = ઋત્વિગ્ને સદૃશ.
- ૧૩ અન્તર્ધાવત્ = અન્તઃસ્થિતં बहुधनोपेतं या अन्तःस्थित पुत्रपौत्रादिप्रयुक्तबहुविधगुणोपेतं = અંતઃસ્થિત બહુધન-વા-પુત્રાદિ-સંપન્ન (અન્તઃર્ધાન્તિગચ્છન્તિ ઇતિ અન્તર્ધાઃ પુત્રપદ્યાદયઃ તદસ્વાસ્તિ ઇતિ).

૧૪ પૃષ્ઠીત = સંપૃષ્ઠા (પૃષ્ઠોસંપર્કે).

૧૫ વર્તા = પ્રવર્તયિતા (વર્તતેર્વૃણોતેર્વા).

૧૬ અર્મે = સ્વસ્થ (ઋગતૌ).

૧૭ મદ્વાધને = સંગ્રામ મધ્યે.

૧૮ તરુતા = ઉદ્ધંધન કરનાર (તૃણધનસરણયો).

સૂક્ત ૪૧.

અધિઃ—કણ્ઠ ધોરપુત્ર; દેવતાઃ—૪-૫-૬ આદિત્ય, અવશિષ્ટ મિત્ર,
વરુણ, અર્ધમા. છન્દઃ—આયત્રી.

યં રક્ષન્તિ પ્રઘ્વેત સો વરુણો મિત્રો અર્યમા ।

નૂચિત્સદંભ્યતે જનઃ ॥ ૧ ॥

૫૦— યમ્ । રક્ષન્તિ । પ્રઘ્વેતસઃ । વરુણઃ । મિત્રઃ । અર્યમા ।

નુ । ચિત્ । સઃ । દંભ્યતે । જનઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—જેતું, અત્યંત શાનવાન વરુણ, મિત્ર અને અર્ધમાદેવ રક્ષણુ
કરે છે તે અવસ્થ પોતાના શત્રુનો જલ્દી પરાજય કરે છે. ૧

યં વ્રાહુતે વૃષિર્મતિ પાન્તિ મર્ત્યૈરિપઃ ।

અરિષ્ટઃ સર્વે ઇષ્ટે ॥ ૨ ॥

૫૦— યમ્ । વ્રાહુતાદૈવ । વિપ્રંતિ । પાન્તિ । મર્ત્યૈર્મ । રિપઃ ।

અરિષ્ટઃ । સર્વેઃ । ઇષ્ટે ॥ ૨ ॥

અ૦—(પોતાના) બ્રાહ્મવર્ગ (આશ્રિત વર્ગ)ની પેઠે જીને (વરુણાદિ

દેવો) ધન વડે (અર્થાત્ આશ્રિતવર્ગ જેમ ધન સંપાદન કરી લાભે તેમ) પૂર્ણ કરે છે. જેનું શત્રુથી રક્ષણ કરે છે તે સર્વેય (યજમાન) અ-હિંસિત સતો, વૃદ્ધિને પામે છે. ૨

વિદુર્ગાવિદ્વિપઃપુરોઘ્રન્તિરાજાનણપામ્ ।

નયન્તિદુરિતાતિરઃ ॥ ૩ ॥

૧૦— વિ । દુઃકૃંઘા । વિ । દ્વિપઃ । પુરઃ । ઘનન્તિ । રાજાનઃ ।
પામ્ । નયન્તિ । દુઃકૃંઘા । તિરઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—(વૃક્ષાદિ આ વિશ્વના) રાજાઓ, આ (યજમાનો) ને દુર્ગમ્ય એવાં (શત્રુનાં) નગરોનો તથા શત્રુઓનો છેક નાશ કરે છે. (યજમાનોનાં) પાતકોનો છેક નાશ કરે છે. ૩

સુગઃપન્થોઅનૃક્ષરઆદિત્યાસકૃતંયતે ।

નાત્રાવહ્વાદોઅસ્તિવઃ ॥ ૪ ॥

૧૦— સુઘઃ । પન્થોઃ । અનૃક્ષરઃ । આદિત્યાસઃ । કૃતમ્ । યૈતે ।
ન । અત્રે । અવહ્વાદઃ । અસ્તિ । વઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે આદિત્ય (દેવો) ! તમે-યજ્ઞ પ્રત્યે-પ્રયાણ કરનારને, માર્ગ સુગમ તથા નિષ્કંટક છે. તમને અહીં, જુગુપ્સિત હવિ પ્રાપ્ત થશે નહિ. ૪

યંયજ્ઞંનયંયાનરઆદિત્યાઋજુનાંપથા ।

મત્રઃસંધીતયેનશત્ ॥ ૫ ॥

૧૦— યમ્ । યજ્ઞમ્ । નયંય । નરઃ । આદિત્યાઃ । ઋજુનાં । પથા ।
મ્ર । વઃ । સઃ । સંધીતયે । નશત્ ॥ ૫ ॥ ૨૨ ॥

અ૦—હે પરાક્રમી આદિત્યો ! જે યજ્ઞને તમે સરઘ માર્ગે પાર પમાડે છે તે (યજ્ઞ) તમને સોમપાનાર્થ (ઉપભોગાર્થ) પ્રાપ્ત હો. પ
સરત્નંમર્ત્યોવસુવિશ્વંતોકમુતત્મનાં ।
અચ્છોગચ્છત્યસ્તૃતઃ ॥ ૬ ॥

પ૦— સઃ । રત્નમ્ । મર્ત્યઃ । વસુ । વિશ્વમ્ । તોકમ્ । મુત ।
ત્મનાં । અચ્છં । ગચ્છત્તિ । અસ્તૃતઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—(હે આદિત્ય દેવો) ! તે યજ્ઞમાન, (તમારા અનુગ્રહ વડે) ઉપદ્રવ રહિત સનેા, સર્વ રમણીય સંપત્તિ અભિમુખે પ્રાપ્ત કરે છે. વળી, તે સ્વ-સદૃશ સંતતિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૬

કથારાધામસસ્વાયઃસ્તોમંમિત્રસ્યાર્યમ્નઃ ।
મહિપ્સરોવરુણસ્ય ॥ ૭ ॥

પ૦— કૈંયા । રાધામ્ । સસ્વાયઃ । સ્તોમમ્ । મિત્રસ્ય । અર્યમ્નઃ ।
મૈહિ । રૈસરઃ । વરુણસ્ય ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સખાઓ (ઋત્વિજો !) આપણે મિત્ર, અર્યમા તથા વરુણદેવને અનુરૂપ મહાન્ સ્તોત્ર, કયા પ્રકારે સાધશું ? ૭
માત્રોઘ્નન્તંમાશર્પન્તંપ્રતિવોચેદેવ્યન્તમ્ ।
સુમ્નેરિદ્વિઆવિવાસે ॥ ૮ ॥

પ૦— મા । વઃ । ઘનન્તમ્ । મા । શર્પન્તમ્ । પ્રતિ । વોચે । દેવદ-
યન્તમ્ । સુમ્નેઃ । ઇત્ । વઃ । આ વિવાસે ॥ ૮ ॥

અ૦—(હે મિત્રાદિ દેવો !) દેવની કામનાવાળા યજ્ઞમાનનો (જે કાષ્ટ શત્રુ) વધ કરનારો હોય, (જે) તેને શાપ દેનારો હોય તેવું

આપને કયન કરતો નથી. હું કેવળ ધન વડે આપની ચોમેર પરિચર્યા કરૂં છું. હું તો કેવળ આપે આપેલા ધન વડે આપની સેવા કરવામાં જ સંતોષ પામું છું. ૮

चतुरंश्चिद्वदमानाद्विभीयादानिघातोः ।

नदुरुक्तायस्पृहयेत् ॥ ९ ॥ २३ ॥

૧૦— ચતુરં : । ચિત્ । વદમૌનાત્ । વિભીયાત્ । આ । નિઘ્ઘાતોઃ ।
ન । દુઃસ્પૃક્તાય । સ્પૃહયેત્ ॥ ૯ ॥ ૨૩ ॥

અ૦— (પાસાની રમતમાં) જેમ ચારે (કપદિંકા) હાથમાં ધારણ કરનાર (પુરુષ) થકી, કપદિંકા (ભોંય ઉપર) પડે ત્યાં સગી (સામાને) બહીક લાગે (તેમ દુષ્ટ વાક્યથી બહીવું). દુષ્ટ વાક્યની કામના ન કરવી. ૯

सूक्त ४१.

- ૧ ઘાહુતા = સ્વકીય બાહુવર્ગ = આશ્રિતવર્ગ.
- ૨ તિરઃ = વિનાશ.
- ૩ દુર્ગા = દુર્ગમ્ય.
- ૪ અનૃક્ષરઃ = નિષ્પૃપ્તક (ક્રપીગતો).
- ૫ યતે = ગચ્છતે = પ્રયાણ કરનારને.
- ૬ મધસ્રાદઃ = ભુગુપ્તિત દવિ.
- ૭ ધીતયે = તમારા પાનાર્થ; ઉપભોગાર્થ (છેદપાને).
- ૮ તમના = સ્વેનસદૃશં = સ્વ-સદૃશ.
- ૯ પ્સરઃ = અનુરૂપ (પ્સામશ્વજે).
- ૧૦ કયા = કયા પ્રકારે.

११ महि = महान् (महपूजायां).

१२ ददमानात् = ददतः = धारय्य करनारना.

१३ आ निधातोः = निपात पर्यंत.

सूक्त ४२.

ऋषिः—कश्यपः धारपुत्रः; देवताः—पूषा; छन्दः गायत्री.

* संपूषन्नध्वंनस्तिरन्यंहोविमुचोनपात् ।
सक्ष्वादेवमणस्पूरः ॥ १ ॥

प०— सम् । पूषन् । अध्वनः । तिर । वि । अंहः । विमुचुः ।
नपात् । सक्ष्वै । देव । म । नः । पुर ॥ १ ॥

अ०—हे मेघपुत्र जगतपोषक पृथिवीनां अधिष्ठाता देव ! अमाशं
अभीष्टस्थान इडी रीति प्राप्त कशव्य. पातकेनो विनाश कर्तुं.
हे देव ! त्वं अमारी आगण प्रसक्त हो. (प्रयाय कर्तुं.) १

योर्नःपूषन्नघोवृकोदुःशेवआदिदेशति ।
अपस्मृतंयोजंहि ॥ २ ॥

प०— यः । नः । पूषन् । अयैः । वृकैः । दुःशेवैः । आदिदेशि-
शति । अप । स्म । तम् । ययः । जहि ॥ २ ॥

* १ अय्यःपृथिवी । ते० आ० अष्टममपाठके । २ पूषा-
ध्वनः पात्वित्यादेयवैष्पेति । ते० सं० ६-१-७ ।

અ૦—હે પૂષા (દેવ !) જે ધાત કરનાર, અમારા ધનનું અપહરણ કરનાર, દુઃસ્વેચ્છ વા દુષ્ટ સંપત્તિવાળો (શત્રુ), અમને માર્ગ વિષે પ્રતિબંધ કરે તેને, તું અવશ્ય અમારા માર્ગમાંથી દૂર કરી દાર કર્યું. ૨

અપત્યંપરિપુન્યિનંમુપીવાણંહુરશ્ચિતમ્ ।

દૂરમધિસ્રુતેરંજ ॥ ૩ ॥

પ૦— અપં । ત્યમ્ । પરિપુન્યિનંમ્ । મુપીવાણંમ્ । હુરઃશ્ચિતમ્ । દૂરમ્ । અધિં । સ્રુતેઃ । અંજ ॥ ૩ ॥

અ૦—તે માર્ગમાં પ્રતિબંધ કરનાર, કપટના અંકારશ્ચ તે ચોરને અમારા માર્ગમાંથી દૂર કર્યું. ૩

ત્વંતસ્યદ્વ્યાવિનોઘશંસસ્યકસ્યચિત્ ।

પદાભિતિષ્ઠતપુંપિમ્ ॥ ૪ ॥

પ૦— ત્વમ્ । તસ્યં । દ્વ્યાવિનંઃ । અવદશંસસ્યં । કસ્યં । ચિત્ । પદા । અભિ । તિષ્ઠ । તંપુંપિમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે પૂષાદેવ ! તે પ્રત્યક્ષ તથા પરોક્ષ, બેઉ પ્રકારે અપહરણ કરનાર અમારું અનિષ્ટ કરનાર ચોર ગમે તે હોય તેના પર-સંતાપક શરીર ઉપર તું પગ દબાવેલો રહે. ૪

આતત્તેદસમન્તુમઃપૂષન્નવોઽવૃણીમહે ।

યેનંપિતૃનચોદયઃ ॥ ૫ ॥ ૨૪ ॥

પ૦— આ । તત્ । તે । દસ્ય । મન્તૃદેમઃ । પૂષન્ । અવઃ । વૃણીમહે । યેનં । પિતૃન્ । અચોદયઃ ॥ ૫ ॥ ૨૪ ॥

અ०—હે યાનવન! સુંદર પૂષા, અથવા શત્રુઓના નાશ કરનાર પૂષાદેવ! તેં જે રક્ષણ (કૃપા) ના યોગે (અંગિરા પ્રભૃતિ) અમારા વડિલોને ગ્રેસલા (પરિપૂર્ણ) થઈને પહોંચાડેલા તે રક્ષણી, અમે ત્હારી પાસે યોગેર પ્રાર્થના કરીએ છઈએ. ૫(૨૪)

અધાનોવિશ્વસૌભગૃહિરંણ્યવાશીમત્તમ ।

ધનાનિસુપનાંકૃષિ ॥ ૬ ॥

૫૦— અધં । નૃઃ । વિશ્વહસૌભગ । હિરંણ્યવાશીમત્તમ । ધનાનિ । સુદૈર્ઘનાં । કૃષિ ॥ ૬ ॥

અ०—હે સર્વસંપત્તિમાન અથવા સકલ સૌભાગ્યવાન, અતિશય સુવર્ણમય આયુધ ધારણ કરનાર પૂષાદેવ! તું હવે (અમારી પ્રાર્થના સાંભળા) અમને ધનસંપત્તિ સુલભ કર્ય. ૬

અતિનઃસશ્વતૌનયસુગાનઃસુપથાંકૃણુ ।

પૂર્પન્નિહકર્તુવિદઃ ॥ ૭ ॥

૫૦— અતિં । નૃઃ । સશ્વતઃ । નય । સુદૈર્ઘા । નૃઃ । સુદૃપર્ષા । કૃણુ । પૂર્પન્ । હૃહ । કર્તુમ્ । વિદઃ ॥ ૭ ॥

અ०—અમને ઉપદ્રવ કરવા તત્પર હોનાર (શત્રુ)ને અમારાથી પાર લઈ જા; અમારો માર્ગ રહે અને સુગમ કર્ય. હે પૂષાદેવ! આ યજ્ઞ નિષે અમારા રક્ષણરૂપ તું કર્તવ્ય ઉચિત છે તે તને વિદિત હો. ૭

અભિસુયર્વસંનયનનંવજ્જારોઅધ્વને ।

પૂર્પન્નિહકર્તુવિદઃ ॥ ૮ ॥

ચ૦—અમિ । સુદ્યવંસમ્ । નય । ન । નવૈર્જ્જ્વારઃ । અર્ચ્વને ।
પૂર્ષન્ । રૂહ । વૃત્તમ્ । વિદઃ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે પૂષા દેવ ! અમને રૂડી ઔષધિવાળા પ્રદેશ પ્રત્યે પ્રાપ્ત
કરાવ્ય. અમને માર્ગમાં નવીન ઉપદ્રવ મ હો. આ યજ્ઞ વિષે શું
કર્તાવ્ય ઉચિત છે તે તને વિદિત હો. ૮

શુગ્ધપૂર્ધિપ્રયૈસિચશિશીહિપ્રાસ્યુદરમ્ ।
પૂર્ષન્નિહકૃતૈવિદઃ ॥ ૯ ॥

ચ૦—શુગ્ધિ । પૂર્ધિ । પ્ર । યૈસિ । ચ । શિશીહિ । પ્રૈસિ । વુદ-
રમ્ । પૂર્ષન્ । રૂહ । વૃત્તમ્ । વિદઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે પૂષાદેવ ! (અમને અતુમહ કરવા) તું સમર્થ હો.
તું (અમારા ધરને ધન વડે) પૂર્ણ. (અન્ય-ધમ્નિજાત-સંપત્તિ)
અર્પણ કર્યું. અમને તેજસ્વી કર્યું. અમારું પેટ (મૃગાન્ન વા
સોમરસ વડે) ભરી દે. આ યજ્ઞ વિષે શું કર્તાવ્ય ઉચિત છે
તે તને વિદિત હો. ૯

નપૂર્ણમેધામસિસુક્તૈરુભિગૃણીમસિ ।
વસૂનિદુસ્મર્મામહે ॥ ૧૦ ॥ ૨૫ ॥

ચ૦—ન । પૂર્ણમ્ ! મેધામૈસિ । સુક્તૈઃ । અમિ । ગૃણીમસિ ।
વસૂનિ । દુસ્મર્મામહે ॥ ૧૦ ॥ ૨૫ ॥

અ૦—અમે પૂષાદેવની નિંદા કરતા નથી; કિંતુ, સૂક્તો વડે તેની
ચોમેર સ્તુતિ કરીએ છીએ. આ સુંદર દેવ પાસે અમે ધનની
યાચના કરીએ છીએ ૧૦

सूक्त ४२.

- १ अघः = आहन्ता = धातु करन्ता.
 २ वृकः = धनस्या दाता अणदता = धनयोः (वृकभादाने).
 ३ दुःशेवः = सेवितुं दुःशकः दुष्टसुखोवा = दुःसेव्य वा
 दुष्ट (दुष्टं शेवं यस्य यद्वा दुःस्तेन सेव्यते इति).
 ४ आदिदेशति = भार्गविषे प्रतिषेधं करे.
 ५ मुषीषाणम् = तत्कर ३५ (मुषस्तेये = मुषिषनति
 सम्भजते इति मुषीषाणं तं).
 ६ हुरःचितम् = कौटिल्यानां सञ्चेतारम् = कपटना
 भांकर ३५ (हुरःचिनोतिइतिहुरश्चित्).
 ७ सुतेः = भार्गवांश्च (सुगतां).
 ८ द्रवाविनः = द्रव्ययुक्तस्य = ध्वययुक्त.
 ९ अघशंसस्य = योःरना.
 १० तपुषिम् = परसंतापक देव. (तापयतिअनेनअन्यम् इति-
 तपुषिः तम्).
 ११ मस्तुमः = शानपन्.
 १२ सुसना = सुभुजानयुक्त.
 १३ सुगा = सुप्तुगस्तुं शक्येन = सुगम.
 १४ नवडवारः = नवीन सन्ताप = छिप्राव.
 १५ शिशीहि = तीक्ष्णभूत = तेजस्वी करे (शीतनूकरणे).
 १६ प्राप्ति = पूर्ण (प्राप्तरणे).
 १७ मेथामसि = निन्दा करीजे उधजे (मेथुमेधाहिसनयोः).

સૂક્ત ૪૩.

ઋષિ:-કણ્વ ધોરધ્રુવ; દેવતા:-૧,૨,૪-૬ રૂદ્ર, ૩ મિત્રાવરુણ અને
૩૬, ૭-૯ સોમ. છંદ:-૧-૮ ગાયત્રી, ૯ અનુષ્ટુબ્ધ.

કદુદ્રાયપ્રચૈતસેમીહ્લુષ્ટમાયતર્વ્યસે ।
વોચેમશન્તમંત્રુદે ॥ ૧ ॥

પ૦— કત્ । રુદ્રાર્થ । પ્રહચૈતસે । મીહ્લુઃક્ષતમાય । તર્વ્યસે । વો-
ચેમ । શમ્હતંત્રમ્ । હ્રુદે ॥ ૧ ॥

અ૦—અમે મહાતાની, અત્યંત ઉદાર (અભીષ્ટ વસ્તુઓનો અત્યંત
વરસાવનાર) અત્યંત પ્રવૃદ્ધ, તથા અમારા હૃદયનિષ્ઠ રૂદ્રદેવ
અર્થે, અત્યંત સુખકર સ્તોત્ર ક્યારે ગાઇએ ? ૧

* યથાંતોઅદિતિઃકરત્યષ્વેનૃભ્યોયથાગર્વે ।
યથાંતોકાયંરુદ્રિયમ્ ॥ ૨ ॥

પ૦— યથાં । નુઃ । અદિતિઃ । કરત્ । પર્શ્વે । નૃદમ્યેઃ । યથાં ।
ગર્વે । યથાં । તોકાયં । રુદ્રિયમ્ ॥ ૨ ॥

અ૦—અદિતિદેવી (ભૂમિ), જે પ્રકારે અમને રદ્રિય (રૂદ્રદેવ રૂપી)
ઔપધિ સિદ્ધ થાય તેમ કરો; વળી, જે પ્રકારે અમારાં પશુઓ,
અમારા નોકર ચાકરો, ગાયો, તથા અમારા પુત્રોનું દિત થાય

* ૧ યાતેરુદ્રશિષ્યાતનૂઃશિષ્યાન્નિશ્વાહમેષજી । શિષ્યા-
રુદ્રસ્વમેષજી તૈ૦ સં૦ ૪-૬-૧૦ । ૨ મેષજંગલેશ્વાયમેષજ-
મથોઅસ્મભ્યંમેષજં સુમેષજમિતિ । તૈ૦ સં૦ ૧-૮-૬ ।

તેવી રૂદ્રિયૌષધિ અમને સિદ્ધ હે. (અર્થાત્ રૂદ્રદેવનું મંગળસ્વરૂપ
અમને સિદ્ધ હે.) ૨

યથાનોમિત્રોવરુણોયથારુદ્રચિકેતતિ ।

યથાવિશ્વેસજોપસઃ ॥ ૩ ॥

પ૦— યથા । નુઃ । મિત્રઃ । વરુણઃ । યથા । રુદ્રઃ । ચિકેતતિ ।
યથા । વિશ્વે । સહજોપસઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—અમને જે પ્રકારે મિત્ર તથા વરુણનું જે પ્રકારે રૂદ્રનું તથા જે
પ્રકારે તેમની સાથે સમાનપ્રીતિવાળા સમસ્ત દેવોનું ઓળખાણ
થાય (અર્થાત્ અનુગ્રહ સિદ્ધ થાય) એવું સુખકર સ્તોત્ર અમે
ક્યારે ગાઈએ ? ૩

ગાયપર્તિમેધપર્તિરુદ્રંજલૌષમેષજમ્ ।

તચ્છંયોઃસુમ્નર્મીમહે ॥ ૪ ॥

પ૦— ગાયૈહર્પતિમ્ । મેધહર્પતિમ્ । રુદ્રમ્ । જલૌષદમેષજમ્ । તત્ ।
શમ્હયોઃ । સુમ્નર્મ્ । ઈમહે ॥ ૪ ॥

અ૦—સ્તોત્રપતિ, યજ્ઞપતિ, સુખ વા ઉદઃકર્ષી ઔષધિ-સંપન્ન રૂદ્ર-
દેવની જ પાસે, અમે તે શંકુએ માગેલા સુખની પાથના
કરીએ છીએ. ૪

યઃશુક્રઈવસૂર્યોહિરણ્યમિવરોચંતે ।

શ્રેષ્ઠૈદેવાનાંવસુંઃ ॥ ૫ ॥ ૨૬ ॥

પ૦— યઃ । શુક્રઃઈવ । સૂર્યઃ । હિરણ્યમ્ઈવ । રોચંતે । શ્રેષ્ઠઃ ।
દેવાનાંમ્ । વસુંઃ ॥ ૫ ॥ ૨૬ ॥

અ૦—આ જે રૂદ્રદેવ સૂર્યની પેઠે દિગ્ગિમાન, જે સુવર્ણની પેઠે પ્રીતિ-
કર છે, તે દેવો મધ્યે શ્રેષ્ઠ, ધનસંપન્ન છે. ૫ (૨૬)

શનઃકરત્યર્વતેસુગંમેષાર્યમેર્ષ્યે ।

નૃમ્યોનારિમ્યોગર્વે ॥ ૬ ॥

૫૦— શનઃ । નઃ । કરતિ । અર્વતે । સુઘમ્ । મેષાર્ય । મેર્ષ્યે । નૃમ્યઃ ।
નારિમ્યઃ । ગર્વે ॥ ૬ ॥

અ૦—તે (દેવ) અમારાં અશ્વાદિકને, અમારાં મેઢાં તથા મેંઢીઓને,
પુરૂષ અને સ્ત્રીને, તથા ગાયને સુગમ્ય સુખ અર્પણ કરે છે. ૬

અસ્મેસોમશ્રિયમધિનિર્ધેહિશતસ્યનૃણામ્ ।

મહિશ્રવસ્તુવિનૃમ્ણમ્ ॥ ૭ ॥

૫૦— અસ્મે । સોમ્ । શ્રિયમ્ । અધિ । નિ । ધેહિ । શતસ્ય ।
નૃણામ્ । મહિ । શ્રવઃ । તુવિનૃમ્ણમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સોમદેવ ! સેંકડો માણસોને પુરૂં થાય તેટલું ઐશ્વર્ય તથા
મહાન, અત્યંત બળસંપન્ન અન્ન, અમારા વિષે અધિકપણે
સ્થાપિત કર્યું. ૭

માનઃસોમપરિવાયોમારાતયોજુહુરન્ત ।

આનંદ્વોવાર્જેભજ ॥ ૮ ॥

૫૦— મા । નઃ । સોમર્ષપરિવાયઃ । મા । અરાંતયઃ । જુહુરન્ત ।
આ । નઃ । ઇન્દ્રો । વાર્જે । ભજ ॥ ૮ ॥

અ૦—સોમદેવને ચોમેર પીડા કરનારા (યાગરહિત મનુષ્યો) અમને
ઉપદ્રવ મ કરો. શત્રુઓ અમને ઉપદ્રવ મ કરો. હે સોમદેવ !
અમને બધ વા અન્નનું ચોમેર સેવન કરાવ્યું. ૮

યાસ્તૈપ્રજાઅમૃતસ્યપરસ્મિન્ધામન્નૃતસ્ય ।

મૂર્ધાનાભાસોમવેનઆભૂર્પન્તીઃસોમવેદઃ ॥ ૯ ॥ ૨૭ ॥

૫૦— યાઃ । તે । પ્રજાઃ । અમૃતસ્ય । પરસ્મિન્ । ધામન્ । ઋ-
તસ્ય । મૂર્ધા । નાભા । સોમ । વેનઃ । આદ્યભૂર્પન્તીઃ ।
સોમ । વેદઃ ॥ ૯ ॥ ૨૭ ॥

અ૦—હે સોમદેવ ! અમર તથા ઋતના પરમસ્થાને પ્રાપ્ત એવો તું
તેની જે મનુષ્યો સ્તોત્રો વડે ઉપાસના કરે છે તેવાની, શિરઃ
સ્થાનીય એવો તું યજ્ઞગૃહ વિષે ધ્વજા કર્યું હે સોમદેવ ! તું
એમરે તહાઈ સ્તવન કરનારા ઉપર અનુગ્રહ કર્યું. ૯ (૨૭)

સૂક્ત ૪૩.

૧ મીઠુદમાય = અત્યંત પરસાવનારને.

૨ તદ્યસે = અત્યંત પ્રવૃદ્ધને. (તવતિ વૃદ્ધ્યર્થ).

૩ સજોષસઃ = સમાન પ્રીતિવાળા (જુષીપ્રીતિસેવનયોઃ).

■ ગાધપતિમ્ = સ્તુતિપાલક = સ્તોત્રપતિ.

૫ જલાપ = જાયન્તે इतिजाः તેણાંલાપો (લલકાન્તૌ)
યસ્મિન્ તત્ = સુખ.

૬ સુમ્નમ્ = સુખ.

૭ અર્ચતે = અશ્વને (અર્ચિગચ્છતિ इति અર્ચા).

૮ તુવિનૃમ્ણમ્ = અત્યંત બળસંપન્ન.

૯ જુહુરન્ત = ઉપદ્રવ કરો (હ્રપસહકરણે).

૧૦ સોમપરિવાધઃ = સોમદેવને એમરે પીડા કરનારા.

૧૧ મૂર્ધા = શિરઃ સ્થાનીય.

૧૨ નાભા = સન્નહનયુક્તે યજ્ઞગૃહે = યજ્ઞગૃહ વિષે (ગૃહબન્ધને).

૧૩ વેનઃ = કામયસ્વ = ધ્વજા કર્યું (વેનતિઃ કાન્તિકર્મા).

सूक्त ४४.

ऋषिः—कश्यपुत्र अरुणः; देवताः—१-२ अग्नि, अश्वीदेवो अने
उषा, अवशिष्ट अग्नि; छन्दः—सम-सतो गृहती, विषमगृहती.

अग्नेर्विष्वदुपसंश्चित्रं राधो अमर्त्यं ।

आद्राशुपैजातवेदो ब्रह्मत्वमद्या देवाँ उषर्बुधः ॥ १ ॥

प०— अग्ने । विष्वक् । उपसं । चित्रम् । राधः । अमर्त्यम् । आ ।
द्राशुपै । जातवेदः । ब्रह्म । त्वम् । अद्य । देवान् । उषः ।
बुधः ॥ १ ॥

अ०—हे अमर सर्वज्ञ अग्निदेव ! त्वं उषादेवता पासोधी दृष्टिमान्
करनार अर्थे वैभवसंपन्न, निन्न निन्न प्रकारनी संपत्ति
आप्सु आगे उषाकाणे गम्यत होनार देवाने आप्सु. १

* जुष्टो हि दूतो अस्मि हव्यवाहनो रथीरध्वराणाम् ।

सज्जूरभिव्यामुपसां सुवीर्यमस्मे धेहि श्रवो बृहत् ॥ २ ॥

प०— जुष्टः । हि । दूतः । अस्मि । हव्यवाहनः । अग्ने । रथीः ।
अध्वराणाम् । सज्जूरः । अश्विद्व्याम् । उपसां । सुवीर्यम् ।
अस्मे । धेहि । श्रवः । बृहत् ॥ २ ॥

अ०—हे अग्निदेव ! त्वाँ सेवन करतां त्वं निश्चे, (देवानो) दूत,
देवाने ते मनो दृष्टि पठन करनार तथा यज्ञो रथस्थानीय इप
याम छे; अश्वीदेवो तथा उषादेवता सद्वर्तमान त्वं अमने
इडी, वीर्यसंपन्न, विपुल संपत्ति अर्पणु कर्तु. २

* रथीरध्वराणामित्याह रथो हवापमृतो देवेभ्यो हव्य
यदतिदति । दैवहिदेवरथः । तै० सं० २-५-१ ।

अद्यादूतं वृणीमहे वसुमग्निपुरुप्रियम् ।

धूमकैतुं भार्कजीकुंव्युष्टिषु यज्ञानां ध्वरश्रियम् ॥ ३ ॥

प०—अद्य । दूतम् । वृणीमहे । वसुम् । अग्निम् । पुरुष्टप्रियम् ।
धूमकैतुम् । भार्कजीकुम् । विष्टुष्टिषु । यज्ञानाम् ।
अध्वरश्श्रियम् ॥ ३ ॥

अ०—(देवेना) इतरथ, संप्रतिमान्, लघुप्रिय, धूमध्वज,
तेजोसंकृत, तथा उपाकाण विधे यजमानोना यागनुं सेवन
करनार (अग्निदेव) नी, अग्ने आग्ने प्रार्थना करीये लक्ष्ये. ३

श्रेष्ठं यविष्ठमतिथिं स्वाहुतं जुष्टं जनायदाशुपे ।

देवाँ अच्छायातवे जातवैदसमग्निर्मलिव्युष्टिषु ॥ ४ ॥

प०—श्रेष्ठम् । यविष्ठम् । अतिथिम् । सुष्ठुभाहुतम् । जुष्टम् । जनाय ।
दाशुपे । देवान् । अच्छ । यातवे । जातवैदसम् । अग्निम् ।
ईळे । विष्टुष्टिषु ॥ ४ ॥

अ०—उपाकाण विधे, (अन्य) देवो यज्ञाभिमुख प्रयास्य करे ते अर्थे
हुं श्रेष्ठ, अत्यंत तदर्थ, सतत गमनशील, योमेर होमाता
हविना अधिकरश्चरथ, हवि अर्पय्य करनार यजमानोने प्रिय,
सर्वस, अवा अग्निदेवनी स्थिति करे छुं. ४

स्तविष्यामि त्वामहं विश्वस्यामृतभोजन ।

अग्ने त्रातारममृतमियेध्ययजिष्ठं हव्यवाहन ॥ ५ ॥ २८ ॥

प०—स्तविष्यामि । त्वाम् । अहम् । विश्वस्य । अमृतम् । भोजनम् ।
अग्ने । त्रातारम् । अमृतम् । मियेध्यम् । यजिष्ठम् । हव्यवाहनम्

॥ ५ ॥ २८ ॥

અં—હે અમર વિશ્વપાલક, હવિને પ્હેંચાડનાર (વહન કરનાર) યજ્ઞાહ (પરમપવિત્ર) અગ્નિદેવ ! હું, સર્વ જગતનો રક્ષક, અમર, અત્યંત પૂજ્યસ્વરૂપ એવો તું, તેની સ્તુતિ કરીશ. ૫

સુશંસોવોધિગૃણતેયંવિષ્ણુમધુંજિહ્વઃસ્વાહુતઃ ।

પ્રસ્ફંજ્યસ્યપ્રતિરજાયુંર્જીવસૈનમસ્યાદૈવ્યંજનમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦— સુદૃશંયઃ । બોધિ । ગૃણે । યવિષ્ણુઃ । મધુંજિહ્વઃ । સુહ-
આહુતઃ । પ્રસ્ફંજ્યસ્ય । પ્રતિરજન્ । આયુઃ । જીવસૈ । નમ-
સ્ય । દૈવ્યમ્ । જનમ્ ॥ ૬ ॥

અં—હે અત્યંત તરૂં અગ્નિદેવ ! તું, સ્તુતિ કરનાર (યજ્ઞમાનો) ને અર્થે રૂઢી રીતે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે; આનંદકારક જ્વા-
ળાવાળો, સુનિર્મિત સતો, તું અમારા મનના અભિપ્રાયને જાણ્યો (અર્થાત્ પ્રસન્ન હો.) દીર્ઘકાળ જીવે તે અર્થે,
પ્રસ્ફંજ્ય (કણ્વપુત્ર) નું આયુષ્ય વધારી દેવજનોતું પૂજન કર્યું. ૬

હોતારંવિશ્વદસંસંહિત્વાવિશંઙ્ધતૈ ।

સઆર્વહપુરુહૃતમર્ચેતસોર્ગેદેવાંઙ્ઙદ્રવત્ ॥ ૭ ॥

૫૦— હોતારમ્ । વિશ્વદૈવંદસમ્ । સમ્ । હિ । ત્વા । વિશઃ ।
ઙ્ઙધતૈ । સઃ । આ । વહ । પુરુહૃત્ । પ્રર્ચેતસઃ । અર્ગે ।
દેવાન્ । ઙ્ઙ । દ્રવતૈ ॥ ૭ ॥

અં—નિશ્ચે, હોતા અને સર્વશ અયવા સર્વ-સંપત્તિમાન એવા તને સર્વે લોક રૂઢી રીતે પ્રદીપ્ત કરે છે. હે જહુસ્તુત અગ્નિદેવ ! તું પ્રમુખ-ચાતુર્મુખ-રેગોળે જરૂરી યજ્ઞાભિપ્રાય અર્થે

સવિતારં મુપસંમશ્વિનાભર્ગમગ્નિચ્યુષ્ઠિપુષ્પંઃ ।

કળ્વાંસસ્ત્વાસુતસોમાસદન્ધતેહવ્યવાર્હસ્વધ્વર ॥ ૮ ॥

૫૮— સવિતામ્ । મુપસમ્ । અશ્વિનાં । ભર્ગમ્ । અગ્નિમ્ । વિદ-
ઉદિષુ । કલ્પઃ । કળ્વાપઃ । ત્વા । સુતદમોમાસઃ । દન્ધતે ।
હવ્યવાર્હમ્ । સુદઅધ્વર ॥ ૮ ॥

અ૦—હે સુધર અગ્નિદેવ ! (આર્જુનીય અગ્નિદેવ !,) તું ઉપાકાળે
અને રાત્રિવેળાએ, સવિતા, ઉપા, અશ્વીદેવો, ભગદેવ અને અગ્નિ-
દેવને (અર્ધો આપ્યું). સોમરસ તૈયાર કરી કલ્પે. (જલિત્તે)
હવિ—પેહોઆકનાર એવા તને પ્રદીપ્ત કરે છે. ૮

પતિર્હિધ્વરાણામગ્રેદૂતોવિશામસિં ।

ઉપર્બુધઆવહસોમંપીતયેદેવાંઅઘસ્વદર્શઃ ॥ ૯ ॥

૫૯— પતિઃ । હિ । અધ્વરાણામ્ । અગ્રે । દૂતઃ । વિશામ્ । અસિં ।
ઉપઃદુર્બુધઃ । આ । વહ । સોમંપીતયે । દેવાન્ । અઘ ।
સ્વેદર્શઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! નિશ્ચે, તું યજ્ઞોનો પાલક, (દેવોનો) હત છે.
તું પ્રાતઃકાળે ભગૃત હોનાર સુર્યદર્શી દેવોને, સોમપાનાય
આજે યજ્ઞાભિમુખ આપ્ય. ૯

અગ્નેર્પૂર્વાઅનૂપસૌવિભાવસોદીદેયવિશ્વદર્શતઃ ।

અસિગ્રામેષ્વરિતાપુરોહિતોસિંયજ્ઞેપુમાનુંયઃ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

૬૦— અગ્ને । પૂર્વીઃ । અનું । ઉપસઃ । વિર્ભાવસો । દીદેયં । વિશ્વદ-
ર્શતઃ । અસિં । ગ્રામેષુ । અવિતા । પુરઃદર્હિતઃ । અસિં ।
યજ્ઞેષુ । મૈનુંયઃ ॥ ૧૦ ॥ ૨૯ ॥

અ૦—હે તેજાધિગ્ર્ય—સંપન્ન—અગ્નિદેવ ! સર્વત્ર દીસનાર એવો તું, પૂર્વકાલીન ઉપાની પાછળ પ્રદીપ્ત થાય છે. આમે મધ્યે તું સંરક્ષક છે. યજ્ઞ મધ્યે તને (વેદિના) પૂર્વ ભાગમાં સ્થાપેલો છે. તું ઋત્વિજ તથા યજ્ઞમાનોનો દિતકર છે. ૧૦(૨૬)

નિત્વાંયજ્ઞસ્યસાર્ધનમગ્નેહોતારમૃત્વિજમ્ ।

મનુષ્વદેવધીમહિપ્રચેતમંજીરંદૂતમર્મર્ત્યમ્ ॥ ૧૧ ॥

૧૦— નિ । ત્વા । યજ્ઞસ્ય । સાર્ધનમ । ગમે । હોતારમ્ । ઋત્વિ-
જમ્ । મનુષ્વત્ । દેવ । ધીમહિ । પ્રદેવેતસમ્ । જીરમ્ ।
દૂતમ્ । અર્મર્ત્યમ્ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! અમે યજ્ઞ—નિષ્પાદક, હોતા, (વસન્તાદિ) ઋતુ
મધ્યે યજ્ઞરૂપ, પ્રકૃષ્ટ—જ્ઞાનસંપન્ન, (શત્રુઓની) વયોદાનિ
કરનાર, દૂત તથા અમર એવા તને, મનુની પેઠે અહીં સ્થાપિત
કરીએ છીએ. ૧૧

યદેવાનાંમિત્રમહઃપુરોદિતોન્તરોયાસિંદૂત્યમ્ ।

સિન્ધોરિવપ્રસ્વનિતાસઊર્મયોમેર્ષ્રીજન્તેઅર્ચયઃ ॥ ૧૨ ॥

૧૦— યત્ । દેવાનાંમ્ । મિત્રદેમહઃ । પુર દહિતઃ । અન્તરઃ ।
યાસિં । દૂત્યમ્ । સિન્ધોઃદશ્વ । પ્રદેસ્વનિતાસઃ । ઊર્મયઃ ।
અગ્રેઃ । આજન્તે । અર્ચયઃ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—હે ઋત્વિજેના પૂજ્ય અગ્નિદેવ ! પૂર્વદિશા વિશે સ્થાપિત
એવો તું જ્યારે દેવયજ્ઞન મધ્યે વર્તતો સતો, દૂતકર્મને કરનારો
થાય છે (અર્થાત્ દેવો પ્રત્યે જાય છે) ત્યારે સમુદ્રના ગર્જના
કરનારા તરંગોની પેઠે, ત્હારી જ્વાળાઓ દેદીપ્યમાન થાય છે. ૧૨

श्रुधिश्रुत्कर्णवह्निभिर्देवैरग्रेसयावधिः ।

आसीदन्तुवर्हिषिमित्रोअर्यप्राप्तर्यावाणोअध्वरम् ॥१३॥

प०— श्रुधि । श्रुत्कर्ण । वह्निः । देवैः । अग्रे । सयावधिः ।
आ । सीदन्तु । वर्हिषि । मित्रः । अर्यप्रा । प्रार्तैः । र्यावाणः ।
अध्वरम् ॥ १३ ॥

अ०—अवधु-समर्थ-ज्ञानवागा दे अग्निदेव । तुं अमारी प्रार्थना
सांभत्य. मित्रदेव, अर्यभादेव, प्रातःकाले यथार्थ-प्रवाण
हरनार, लहारी-अश्वर-प्रतिवागा, दविर्भाभ-वदन-हरनार,
अन्य देवो सद यथ विरो दर्भासन उपर भेभो. १३

शृण्वन्तुस्तोमंमरुतःसुदानंनोमिजिदाश्रुतावृधः ।

पिबंतुसोमंवरुणोघृतव्रतोभिभ्यामुपसांसृजुः ॥१४॥१०॥

प०— शृण्वन्तु । स्तोमम् । मरुतः । सुदानंनः । अग्निजिदाः ।
श्रुतावृधः । पिबंतु । सोमम् । वरुणः । घृतव्रतः । अभि-
हम्याम् । उपसा । सृजुः ॥ १४ ॥ ३० ॥

अ०—१३-१४-१५-१६-१७, अग्निजिदाः (ये अग्ने अग्नि जिदाः-
रथातीव=मुष्य छे तेरा), सत्य वा यथार्थक भर्तृदेवो अमारी
रतोः सांभत्य. नियमयोग्य वरुणदेव, अश्वदेव तथा उपदेवना
सद सोमपान करे. १४(३०)

मुक्त ४४.

१. जातवेदः = जातवेदाः कस्माज्जातानियेदजातानिवेन
विदुर्जातेजातेविद्यतेइतिवातामवितोवासातमघ्नो जात

विद्योवाज्ञातप्रज्ञानोयज्ञज्ञातःपशून्विन्दतेतितज्ञातवेद
सोज्ञातवेदस्त्वमेतिब्राह्मणंतस्मात्सर्वानृतून्पशवोमिम-
भिसर्पन्तीतिष । (नि० ७. २९. ।)

२ विषस्वत् - विशिष्टनिवासोपेत = विशिष्टवैभव-संपन्न.
(विद्यासमंविदः तद्युक्तम् = वसनिवासे).

३ उपयुधः = उपःकालेप्रयुद्धान् = विपाकाक्षे जगृत होना२.

४ सज्जः = सहितः = सहवर्त्तमान (जुषीमीतिसेवनयोः).

५ भाग्यप्रतीकं = प्रसिद्धभासालंकृतम् = तेजोवर्द्धित (ऋज-
गतिस्थानाजंनोपार्जनेषु).

६ व्युष्टिषु = विपाकाक्षे (विशेषेण उच्छ्रयन्ते तमसाव-
उद्यन्ते = व्युष्टयः उपः कालाः (उच्छीविवासे).

७ भोजन = पादक (कर्मफलंभोजयति इति भोजनं).

८ मियेध्व = यज्ञार्ह.

९ यज्ञिष्ठम् = अत्यंत पूज्य.

१० सुशंसः = ३३ रीते संसनीय.

११ नीयसे = श्रवणार्थ.

१२ द्रवत् = गहरी.

१३ विश्ववेदसम् = सर्वज्ञ, अथवा सर्वसंपत्तिमान् (वेद=धन).

१४ क्षपः = रात्रि.

१५ स्वर्गुशः = स्वर्गदर्शी.

१६ विभायसो = विशिष्टप्रकाशनरूप धनयन् = तेजवि-
भ्यश्च धनसंपन्न.

१७ मानुष = मनुष्याणांहितः = ऋत्विगदिकेने हितकर.

१८ जीरं = शत्रुभोगी वधने क्षान्तिकर.

१९ मित्रमहः = मित्राणांपुजक = ऋत्विग्जेने पूज्यस्त्व३५.

२० प्रस्वनितासः = गर्जना करनार.

२१ श्रुत्कर्णं = समर्थं कर्णयुक्तं = सर्वत्र कानवाणः।

२२ सयावभिः = समानगतिवाणः (याप्रापणे)।

३२ प्रातर्यायान = प्रातःकाले देवयजनं प्रत्ये गमनं करनारा देवः।

सूक्त ४५.

अग्निः—३२५ घोरभुवः देवताः—अग्नि (१०) उत्तरार्धं अनेक देवता
अने देवविषयक. छन्दः—अनुष्टुप्.

त्वमग्नेवसूँरिह रुद्राँ आदित्याँ उत ।

यजास्वध्वरंजनं मनुजातं घृतप्रुषम् ॥ १ ॥

प०— त्वम् । अग्ने । वसून् । इह । रुद्रान् । आदित्यान् । उत ।

यजं । सुदुअध्वरम् । जनंम् । मनुजनातम् । घृतप्रुषम् ॥

अ०—हे अग्निदेव ! त्वं आ। यज्ञ विधे, वसु, इन्द्र तथा आदित्यन्तु
सन्मानं कर्तुः; तेभ्य उत्तमं यज्ञं करनार, प्रज्जपतिभ्ये उत्पादनं
करेत्, उदकन्तुं सिञ्चनं करनार अन्य देवतानुं पशु सन्मानं
(यजनं) कर्तुं १

श्रुष्टीवान्रोहिद्राशुपेदेवाअग्नेविचेतसः ।

तात्रोहिदश्वगिर्वणस्त्रयस्त्रिंशतमावह ॥ २ ॥

प०— श्रुष्टीदेवानः । हि । द्राशुपे । देवः । अग्ने । विचेतसः ।

तान् । रोहितद्वअश्व । गिर्वणः । त्रयैःऽत्रिंशतम् । आ ।

वह ॥ २ ॥

अ०—हे अग्निदेव ! त्वत्कृष्टं ज्ञानवाणा देवा, हविर्दत्ताने इण देवा
अवश्यं तत्परं होय छे; रोहितं नामना अन्धो वडे युक्त
हे स्तुतिप्रिय देव ! तुं तेनीसे देवताओंने अर्घ्य आण्य. २

प्रियमेधवदन्निवजातवेदो विरूपवत् ।

अंगिरस्वन्महिषवत्प्रस्कण्वस्यश्रुघ्नीहवम् ॥ ३ ॥

प०—प्रियमेधवत् । अन्निवत् । जातवेदः । विरूपवत् । अंगि-
रस्वत् । महिषवत् । प्रस्कण्वस्य । श्रुघ्नि । हवम् ॥ ३ ॥

अ०—हे प्रभूत—(अनेक) कर्मन्—सर्वश—अग्निदेव ! तुं प्रियमेधा,
अग्नि, विश्व तथा अंगिरस ऋषिनी हांक प्रस्कण्वनी प्रभाणे
सांभण्य. ३

महिकैरवकुतयेप्रियमेधा अहूयत ।

राजन्तमध्वराणामग्निशुक्लेणशोचिषा ॥ ४ ॥

प०—महिकैरवः । कुतये । प्रियमेधाः । अहूयत । राजन्तम् ।
अध्वराणाम् । अग्निम् । शुक्लेण । शोचिषा ॥ ४ ॥

अ०—(यथादि) औदक्यं करनारा ऋषिओंने, रक्षार्थं यत्त मध्ये
शुद्ध प्रकाश वडे देदीप्यमान् अग्निनुं आर्धान करेणु. ४

घृताहवनसन्त्येमाउपुश्रुघ्नीगिरः ।

यामिः कण्वस्यसूनवो हवन्तेर्वसेत्वा ॥ ५ ॥ ३१ ॥

प०—घृतं आहवान् । सन्त्ये । इमाः । ऊम् । सु । श्रुघ्नि । गिरः ।
यामिः । कण्वस्य । सूनवः । हवन्ते । अर्धसे । त्वा ॥ ५ ॥ ३१

અ૦—હે ધૃતહવિનો—સ્વીકાર—કરનાર, હલદાતા અગ્નિદેવ ! જે રતુતિ-
ઓ વડે કષ્વપુત્રો પોતાના રક્ષણાર્થ ત્હારું આર્જીન કરે છે
તે સ્તોત્રો અમે ગાઈએ છઈએ તે તું સાંભળ્ય. ૫ (૩૧)

ત્વાંચિન્નશ્રવસ્તમહવન્તેવિશ્વજન્તવઃ ।

શોચિર્કેશંપુરુપ્રિયાગ્રૈહવ્યાયવોહૃલ્લેવે ॥ ૬ ॥

૫૦— ત્વામ્ । ચિન્નશ્રવઃઠતમ્ । હવન્તે । વિશ્વ । જન્તવઃ । શોચિર્હ-
કેશમ્ । પુરુહપ્રિય । અગ્રૈ । હવ્યાય । વોહૃલ્લેવે ॥ ૬ ॥

અ૦—અત્યંત વિવિધ પ્રકારનાં હવિરન્ન વડે યુક્ત, અહુપ્રિય હે
અગ્નિદેવ ! જ્વાળારૂપ કેશોપેત એવા તને, મનુષ્યો હવિ વહન
કરવા આર્જીન કરે છે. ૬

નિત્ત્વાહોતારમૃત્વિર્જંદધિરેવંસુવિત્તમમ્ ।

શ્રુત્કર્ણસપ્રથસ્તમંવિપ્રાઅગ્નેદિર્વિષ્ટિપું ॥ ૭ ॥

૫૦— નિ । ત્વા । હોતારમ્ । ઋત્વિર્જમ્ । દધિરે । સુવિત્ઠતમમ્ ।
શ્રુત્કર્ણમ્ । સપ્રથઃઠતમમ્ । વિપ્રાઃ । અગ્ને । દિર્વિષ્ટિપું ।
॥ ૭ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! દેવોને આર્જીન કરનાર, પ્રત્યેક ઋતુ મધ્યે
યજનશીલ, અત્યંત ધનપ્રદાતા (બકતો)ની હાંકને કાન દેનાર,
તથા અત્યંત કીર્તિમાન એવા તું તેની, વિદ્વાન્ પુરુષો યજ
મધ્યે સંસ્થાપના કરે છે. ૭

આત્વાવિપ્રાઅચુચ્યવુઃસુતસોમાઅભિપ્રયઃ ।

ચૂદદ્રાવિભ્રંતોહવિરગેમર્તાયદ્રાશુર્ષે ॥ ૮ ॥

૫૦— આ । ત્વા । વિપ્રાઃ । અનુચ્યુઃ । સુતદસોમાઃ । અમિ ।
ધેયઃ । બૃહત્ । માઃ । વિમ્રતઃ । હ્રુવિઃ । અગ્રે । મર્ત્યાય ।
દાશુષે ॥ ૮ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! વિપ્રલોક સોમરસ કાઢી હવિપ્રદે યજ્ઞમાનના
હવિને (હાથમાં) ધારણ કરતા, મહાન્ તેજસ્વી એવા તને,
હવિરન્ન પ્રત્યે વાળે છે. ૮

પ્રાતુર્યાવ્ણઃસહસ્કૃતસોમપેયાયસન્ત્ય ।

દ્વાદશદૈવ્યંજનૈર્બૃહિરાસાદયાવસો ॥ ૯ ॥

૫૦— પ્રાતઃઃયાવ્ણઃ । સૈહૈઃઃકૃત્ । સોમપેયાય । સન્ત્ય । દ્વાદશ ।
અથ । દૈવ્યમ્ । જનમ્ । બૃહિઃ । આ । સાદય । વસો ॥ ૯ ॥

અ૦—તેરથી મધીકાઢેલ, દ્વાદશાતા, સંપત્તિના સ્થાનરૂપ હે
અગ્નિદેવ ! પ્રાતઃકાલે સોમપાન આગમન કરનાર દેવાને તથા
અન્ય દેવતાઓને પણ, આજે આ યજ્ઞ મધ્યે આપ્ત. ૯

અર્વાંશ્વદૈવ્યંજનમગ્નેયક્ષ્વસહૃતિભિઃ ।

અયંસોમઃસુદાનવસ્તંપાતતિરોઽહચમ ॥ ૧૦ ॥ ૩૨ ॥

૫૦— અર્વાંશ્વમ્ । દૈવ્યમ્ । જનમ્ । અગ્રે । યક્ષ્વ । સહૃતિદિભિઃ ।
અયમ્ । સોમઃ । સુદાનવઃ । તમ્ । પાત્ । તિઃઃઽહચમ
॥ ૧૦ ॥ ૩૨ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! અન્ય દેવાને યજ્ઞાભિમુખ સાથે આર્ધાન કરી,
તેમને હવિ અર્પણ કર્યું. હે રૂઝાં-રૂજ-દેનારા-દેવો ! તે ગઈ
કાલે કાઢેલ સોમરસનું પાન કરો. ૧૦(૩૨)

સૂક્ત ૪૫.

- ૧ ઘૃતપ્રુષમ = ઝડકસ્ય સેનારમ = ઉદ્ધતું સિંચન કરનાર (પ્રુષસેચને).
- ૨ શ્રુટીવાનઃ = શ્રુટિઃ ફલસ્યદાનં તદ્વાજઃ = રૂળદાતા (શ્રુટિઃ પ્રેરણાર્થઃ શ્રુટિવનન્તિ સંમજગ્તે इति શ્રુટીવાનઃ).
- ૩ મહિકેરવઃ = પ્રૌઢકર્માણઃ = પ્રૌઢકર્મ કરનારા.
- ૪ મહિવ્રત = પ્રશૂતકર્મન.
- ૫ ઘૃતાદ્ધવન = ધૃતવડે દૂધમાન.
- ૬ મન્તય = રૂળપ્રદ.
- ૭ ષોદ્ધલ્લવે = ષોદું = વધન કરવા (ષદ્ધપ્રાપ્તૈ).
- ૮ દિવિષ્ટિષુ = યાગોમધ્યે. (દૃષ્ટ્યપ્પણાનિદિવઃ સ્વર્ગસ્ય પ્પણાનિયેપુયાનેપુતેદિવિષ્ટયઃ તેષુ).
- ૯ સપ્રથસ્તમમ્ = અત્યંત પ્રખ્યાત.
- ૧૦ પ્રયઃ = સ્વિર્લક્ષણ અન.
- ૧૧ અચુષ્પયુઃ = આગમયન્તિ = વાળે છે. (ચ્યુક્તગતૌ).
- ૧૨ સદ્ધસ્કૃત = બલેનમયિત = ભેરથી મધી કાઢેલ.
- ૧૩ યસો = નિવાસદેતુમૂત = (સંપત્તિના) નિવાસ = સ્થાન૧૫.
- ૧૪ સહૃતિભિઃ = સમાન આર્ધ્વાન વડે (સમાનાહૃતિરાદ્વાનં-ચેપાંતેસહૃતયઃ તેભિઃ).
- ૧૫ તિરોદ્ગમ્ = પૂર્વેસ્મિન્ અદ્ધિ = આગલે દશાડે = ગૃધ્ર કાલે.

સૂક્ત ૪૬.

અધિ:—કણ્વપુત્ર પ્રસ્કણ્વ; દેવતા:—અશ્વીદેવો, છન્દ:—ગાયત્રી.

एषोउपाअपूव्याव्युच्छतिप्रियादिवः ।

स्तुपेवामभिनानुहत् ॥ १ ॥

૧૦— एषो । उपाः । अपूव्या । वि । उच्छति । प्रिया । दिवः ।

स्तुपे । वाम् । अभिना । नुहत् ॥ १ ॥

અ૦—(ભુઓ) આ પ્રિયસ્વરૂપ, વ્રતન (હમણાંજ પ્રાદુર્ભાવ થનાર) ઉષાદેવી, સ્વર્ગલોકમાંથી (આગમન કરીને) અધિકારને દૂર કરે છે. હે અશ્વીદેવો ! હું તમારી પુષ્કળ સ્તુતિ કરું છું. ૧

यादंस्तासिन्धुमातरामनोतरारयीणाम् ।

धियादेवावसुविदा ॥ २ ॥

૧૦— या । दत्ता । सिन्धुमातरा । मनोतेरा । रयीणाम् । धिया ।

देवा । वसुविदा ॥ ૨ ॥

અ૦—જે સુંદર, સમુદ્રમાવૃક (સમુદ્રપુત્ર), અંતઃકરણપૂર્વક ધન અર્પણ કરનાર, તથા કર્મ વડે સંપત્તિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે (તેમની હું પુષ્કળ સ્તુતિ કરું છું.) ૨

वच्यन्तेवांककुहासोजूर्णायामधिविष्टपि ।

यद्द्वारयोविभिष्यतात् ॥ ३ ॥

૧૦— वच्यन्ते । वाम् । कुकुहासः । जूर्णायाम् । अधि । विष्टपि ।

यत् । वाम् । रथः । विहंसि । पतात् ॥ ૩ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો ! તમારો રથ નાનાશાસ્ત્રો વડે વધુવિલ સ્વર્ગ
લોક વિષે જ્યારે અશ્વોસહિત પ્રયાણ કરે છે, ત્યારે અમે
તમારી રત્નતિઓ ગાઈએ છઈએ. ૩

હવિષાંજારોઅપાંપિર્પર્તિર્પુરિર્નરા ।

પિતાકુટસ્થર્પણિઃ ॥ ૪ ॥

૫૦—હવિષાં । જારૈઃ । અપામ્ । પિર્પર્તિ । પૂરિઃ । નરા । પિતા ।
કુટસ્થ । ચર્પણિઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે પરાક્રમી દેવો ! પૂરણ-સ્વભાવ, પાલકસ્વરૂપ, કર્મનો દ્રષ્ટા,
ઉદ્ધતું શોષણ કરનાર આદિત્યદેવ, હવિ વડે (દેવાને)
સંતુષ્ટ કરે છે. ૪

આદારોઘૌમત્રીનાંનાસંત્યામતવચસા ।

પ્રાતંસોમંસ્યઘૃણ્યા ॥ ૫ ॥ ૩૩ ॥

૫૦—આદૈદારઃ । વામ્ । મત્રીનામ્ । નાસંત્યા । મતૃઘૃણ્યા । પ્રાતમ્ ।
સોમંસ્ય । ઘૃણ્યા ॥ ૫ ॥ ૩૩ ॥

અ૦—હે રત્નતિપ્રિય, સત્યસ્વરૂપ અશ્વીનદેવો ! તમારી બુદ્ધિના
પ્રેરક, તે તીવ્ર સોમનું પાન કરો. ૫ (૩૩)

યાનઃપીર્પરદશ્વિનાજ્યોતિર્મત્રીતમસ્તિરઃ ।

તામસ્મેરાસાથામિર્ષમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦—યા । નઃ । પીર્પરત્ । અશ્વિના । જ્યોતિર્મત્રી । તમઃ । તિરઃ ।
તામ્ । અસ્મે । રાસાથૈર્મિર્ષમ્ ॥ ૬ ॥

अ०—हे अश्वीदेवा ! तमे (अमारा दारिद्र्य इषी) अंधकारने।
विनाश करीने, तृप्ति प्राप्त करावे तेवुं रसवीर्यादिइप न्याति-
स्संपन्न अन्न अमने अर्पणु करे। ६

आनोनायामंतीनांयातंपारायगन्तवे ।

युजायामश्विनारथम् ॥ ७ ॥

प०— आ ।। नः । नाका । मतीनाम् । यातम् । पाराय । गन्तवे ।।
युजायाम । अश्विना । रथम् ॥ ७ ॥

अ०—हे अश्वीदेवा ! अमारी स्तुतिओ पार पात्रे ते अर्थे (समुद्र
मध्येथी) नाव वडे पधारो. आपनो रथ जोडो. ७

अरिर्त्रैवां दिवस्पृथुतीर्थे सिन्धूनां रथः ।

धियायुयुज इन्दवः ॥ ८ ॥

प०— अरिर्त्रैम् । वाम् । दिवः । पृथु । तीर्थे । सिन्धूनाम् । रथः ।
धिया । युयुजे । इन्दवः ॥ ८ ॥

अ०—(हे अश्वीदेवा !) समुद्रने तीरे तमारी धुसोकथी पथ्य
विद्याज नाव, तथा (पृथिवी विषे प्रयाणु करवा) रथ तैपार
छे; तमारा माटे हविःपूर्वक सोमरस तैपार कर्गे छे. ८

दिवस्कृष्वास इन्दवो वसु सिन्धूनां पदे ।

स्ववृत्रिकुहं धित्सयः ॥ ९ ॥

प०— दिवः । कृष्वासः । इन्दवः । वसु । सिन्धूनाम् । पदे । स्वम् ।
वृत्रिमे । कुहं । धित्सयः ॥ ९ ॥

અ૦—હે કપવપુત્રો ! યજ્ઞા ઋત્વિજો !, ઘુલોકમાંથી (આ) સૂર્યનાં કિરણો ઉઠ્યા. (ઉદકના સ્થાનરૂપ) અંતરિક્ષ મધ્યે સંપત્તિની મૂર્તિરૂપ (આ) ઉપકાલીન ન્યોતિઃ (પ્રગટયું). (અમ્બીદેવોને પૂછો કે આ સમયે) તમારું સ્વરૂપ (શરીર) કયાં સ્થાપન કરવા હચ્છો છો ? (અર્થાત્ અદીજ પધારો). ૯

અમૃદુધાઽંશવેદિરંણ્યંપ્રતિમૂર્યઃ ।

વ્યંરુયજ્ઞિદ્વયાસિંતઃ ॥ ૧૦ ॥ ૩૪ ॥

પ૦— અમૃત્ । ઝમ્ । માઃ । ઝમ્ । અંશવે । હિરંણ્યમ્ । પ્રતિં । સૂર્યઃ । વિ । અરુયત્ । જિદ્વયાં । ઈસિંતઃ ॥ ૧૦ ॥ ૩૪ ॥

અ૦—ઉપકાલીન કિરણ ઉત્પન્ન કરવા આ સૂર્યપ્રભા પ્રગટી. આ સૂર્ય સુવર્ણસદૃશ થયો. અગ્નિ, કૃષ્ણ વર્ણનો મધ્ય પોતાની ત્વાણા વડે પ્રકાશ્યો છે. ૧૦(૩૪)

અમૃદુપારમેતૈવેપન્થાઋતસ્યસાધુયા ।

અર્દશિવિસ્રુતિર્દિવઃ ॥ ૧૧ ॥

પ૦— અમૃત્ । ઝમ્ । પારમ્ । ઈતૈવે । પન્થોઃ । ઋતસ્ય । સાધુઈવાં । અર્દશિ । વિ । સ્રુતિઃ । દિવઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—(રાત્રિની) પાર ગત્વા (અર્થાત્ ઉદયાદિ પ્રત્યે પ્રયાણ કરવા) સૂર્યનો માર્ગ સુંદર દીક્ષી રહ્યો છે. સૂર્યની દીપ્તિ, એમેર પ્રસરી રહી છે. (મારે હે અમ્બીદેવો ! તમે અદી પધારો). ૧૧

તત્તદિદૃશ્વિનોર્વોજરિતાપ્રતિભૂપતિ ।

મદ્રેસોર્મસ્યપિપ્રંતોઃ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— તત્તદ્દત્ત । ઇત્ । અશ્વિનોઃ । અર્વ । જરિતા । પ્રતિ । મુપ્તિ ।
મદે । સોમસ્ય । પિપ્રતોઃ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—સ્તોતા, હર્ષનિમિત્તે સોમપ્રાશન વડે બરપૂર થનાર અશ્વીદેવોએ
વારંવાર કરેલ પ્રત્યેક સંરક્ષણ (કૃપા)ની પ્રશંસા કરે છે. ૧૨

વાવમાનાવિવસ્વતિસોમસ્યપીત્યાગિરા ।

મનુષ્વચ્છંમુઆગતમ્ ॥ ૧૩ ॥

૫૦— વંવંસૌના । વિવસ્વતિ । સોમસ્ય । પીત્યા । ગિરા । મનુષ્વત્ ।
શંમૈતિશમદમ્ । આ । ગતમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—હે સુખોત્પાદક અશ્વીદેવો ! તમે તમારી પરિભ્રમણ કરનાર
(યજમાન)નું સેવન કરનાર છો. સોમપાનાર્થ તથા આ
સ્તુતિ નિમિત્તે, મનુની પેઠે અમારી પાસે પધારો. ૧૩

યુવોરુપાઅનુશ્રિયંપરિજ્વનોરુપાધંરત્ ।

ક્રુતાવનયોઅવતુઙ્મિઃ ॥ ૧૪ ॥

૫૦— યુવોઃ । રુપાઃ । અનુ । શ્રિયંમ્ । પરિજ્વનોઃ । ઉપહ્રાવ-
રત્ । ક્રુતા । વનયઃ । અવતુઙ્મિઃ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—હે ચોમેર પરિભ્રમણ કરનાર અશ્વીદેવો ! તમારા પ્રકાશનંતર,
ઉપાદેવતા અર્થે પધારો. તમને રાત્રે કરેલાં યજ્ઞગત 'હવિ પસંદ
છે. (અર્થાત્ તેનું સેવન કરો છો). ૧૪

ઉમાપિવતમશ્વિનોમાનઃશર્મયચ્છતમ્ ।

અવિદ્રિયામિરુતિભિઃ ॥ ૧૫ ॥ ૩૫ ॥ ૩ ॥

५० - उ॒मा । पि॒त्र॒त॒म् । अ॒श्वि॒ना । उ॒मा । नः । शर्मि । य॒च्छ॒त॒म् ।
 ऊँ वि॒द्रि॒गामिः । ऊ॒ति॒द॒भिः । १२॥३६॥३॥

अ०—हे अश्वीदेवो ! आप यन्त्रे सोमपान करो. (तदनन्तर)
 अनिन्दित-सुरक्षितपूर्वक अभने सुभ्य अर्पण्य करो. १५(३५)

धृति त्रीन्ने अध्याय समाप्त.

सूक्त ४६.

- १ मनोतरा = मनसातारयितारो = अन्तःकरणपूर्वक प्राप्त करावनार.
- २ ककुद्दासः = स्तुतिभ्यो.
- ३ जूर्णायाम् = स्तुतायां = स्तुति करातां (अश्वयोधानो अत्रस्तुत्यर्थः).
- ४ त्रिभिः = अश्वो सहितः (योगत्यादौ).
- ५ जारः = जरयिता = शोषण्य करान् अर्थ (जरयतिह-तिजारः).
- ६ पपुरिः = पूरण्य स्वभाव.
- ७ कुटस्थ = कर्मिन्.
- ८ चर्षणिः = दृष्टा.
- ९ आदारः = प्रेरक (दृक् आदरे).
- १० धृष्णुया = धर्षण्यशीलः, तीव्र.
- ११ मतवचसः—मतंअप्रिमतंस्तोत्ररूपंअचोययोस्ता=स्तुतिप्रिय.
- १२ पोपरत् = पारयते तृप्ति प्रापयेत् = तृप्ति प्राप्त करावे (पृपालनपूरणयोः).
- १३ रासाधाम् = अर्पण्य करो (रादाने).

- १४ अरिष्टं = गमनसाधन—नाव ३५. (अद्गतौ).
 १५ यमिम = स्वडीय—स्व-३५.
 १६ कुह = क्षमां.
 १७ अन्तितः = हृष्य पथ्यनो.
 १८ अंशवे = उपःकाशीन रश्मिसिद्धयर्थ.
 १९ साधुया = समीचीन.
 २० पतये = गन्तुं = जना (इण् गतौ).
 २१ विप्रतोः = पूरयतोः = भरपूर बनार.
 २२ वषसामा = निवासशील = सेवन करना (वसं निवासे).
 २३ शंभू = सुखस्य भावयितारौ = सुखोत्पादक.
 २४ अक्षुभिः = रात्रिवडे.
 २५ परिव्रमनोः = परितोर्गन्त्रोः = योमेर परिभ्रमथु करना
 (अजगतौ).
 २६ अविप्रियाभिः = प्रशस्ताभिः. = अनिन्दित (द्राकु-
 त्सायांगतौ । विप्रिनिन्दातद्विरोधिनीअविप्रिःस्तुतिः
 तांयान्तिइतिअविप्रियाः ताभिः).

॥ श्री गणेशायनमः ॥

अध्याय ४.

यस्य निम्बसितं वेदायो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥

अ०—वेदो जेना निम्बास (प्राय) रूपे छे, जेणे वेदोभांथी अपिल
जगत निर्माण्य कथुं ते महेश्वर रूप विद्यातीर्थ (शूर) जे ई
पन्दन केई छुं.

सूक्त ४७.

अग्निः—अप्य पुत्र अरक्ष्य; देवताः—अग्नीदेवा; छन्दः—विषम
जुहती, सभ—सतो जुहती.

अम् अयं वां मधुमत्तमः सुतः सोमं क्रतावृषा ।

तमं श्विना पिवत् तिरो अह्यं घृतं रत्नानि द्वाभुपे ॥ १ ॥

प०—अयम् । वाम । मधुमत्तमः । सुतः । सोमः । क्रतुवृषा ।
तम् । अश्विना । पिवत्तम् । तिरः अह्यम् । घृतम् ।
रत्नानि । द्वाभुपे ॥ १ ॥

अ०—हे सत्य वा यशना परिपालक अग्नीदेवा !, तमारा माटे
आ अत्यंत मधुर सोमरस काढेल छे. आगस्थे द्रवस काढेल

સોમરસનું તમે પાન કરો. દવિ-અર્પણ-કરનારને, રમણીય સંપત્તિ અર્પણ કરો. ૧

ત્રિવન્ધુરેણ ત્રિવૃતાં સુપેશં મારયેનાયાતમશ્વિના ।

કળ્વાસોવાં ત્રહ્ણકૃણ્વન્ત્યઞ્ચરેતે પાંસુર્મૃણુતં હર્વમ ॥ ૨ ॥

૧૦— ત્રિવન્ધુરેણ । ત્રિવૃતાં । સુપેશંતા । રયેન । આ । યાતુમ્ ।
અશ્વિના । કળ્વામઃ । વામ્ । ત્રહ્ણ । કૃણ્વન્તિ । અઞ્ચુરે ।
તેપામ્ । છુ । મૃણુતમ્ । હર્વમ્ ॥ ૨ ॥

અ.—હે અશ્વીરો !, તમારા ત્રણ ઘંડાવાળા, ત્રણે મોઠ વિશે (ગતિને પ્રતિબંધ થયા વિના) સંચાર કરનાર, મુંઝરથ વડે અહીં પધારો. કણ્વપુત્રો, વા બુદ્ધિશાલી અશ્વિને, યજ્ઞ વિશે તમારું સ્તવન કરે છે; અથવા, દવિરન્ન સંપાદન કરે છે. તેમની પ્રાર્થના, તમે આદર-પૂર્વક સાંભળો. ૨

અશ્વિનામર્ધુમત્તમં પાતં સોમં મૃતાવૃથા ।

અથાદ્યદ્દસ્રાવમુચિત્રં તારયેદાશ્વાંસમુપગચ્છતમ્ ॥ ૩ ॥

૧૦— અશ્વિના । મર્ધુમત્તમમ્ । પાતમ્ । સોમમ્ । કૃતઃકૃત્ત્વા ।
અર્ધ । અથ । દુસ્રા । વસુ । ચિત્રંતા । રયે । દાશ્વમમ્ ।
ઉપે । ગચ્છતમ્ ॥ ૩ ॥

અ.—હે યજ્ઞર્ધક (યજ્ઞના પરિપાલક) અશ્વીરો !, તમે અત્યંત મધૂર સોમરસનું પાન કરો. હે પરાક્રમી દેવો !, અમારી દાંઠ સાંભળીને આજે રથ વિશે સંપત્તિ ધારણ કરી, દવિ અર્પણ કરનાર યજ્ઞમાનની સમીપમાં પ્રયાણ કરો. ૩

ત્રિપદસ્યેવર્હિર્ષિવિશ્વવેદસામઘ્વાયજ્ઞમિમિક્ષતમ્ ।

કળ્વાસોવાંસુતસોમાઅભિઘ્નવોયુવાંહવન્તે અશ્વિના ॥ ૪ ॥

પ૦— ત્રિપદસ્યે । વર્હિર્ષિ । વિશ્વવેદસા । ઘ્વા । યજ્ઞમ્ । મિમિક્ષતમ્ । કળ્વાસઃ । વ્રામ્ । સુતસોમાઃ । અભિઘ્નવઃ । યુવામ્ । હવન્તે । અશ્વિના ॥ ૪ ॥

અ૦—હે સર્વજ્ઞ (અશ્વીદેવો !), તથા ઠેકાણે પાથરેલ દર્શાસન ઉપર આરૂઢ થઈ, મધુર રસ વડે યજ્ઞ-સિંચન કરે. હે અશ્વીદેવો !, તેજસ્વી કણ્વો સોમરસ સંપન્ન થઈ, તમને ઉભયને આર્જીવ કરે છે. ૪

યામિઃકળ્વમ્ભિર્ષિભિઃપ્રાવતંયુવમશ્વિના ।

તામિઃશ્વસ્માંઅવતંશુભસ્પતીપ્રાતંસોમમૃતાવૃથા ॥ ૫ ॥

પ૦— યામિઃ । કળ્વમ્ । અમિર્ષિઘ્નિઃ । પ્ર । પ્રાવતમ્ । યુવમ્ । અશ્વિના । તામિઃ । શુ । અસ્માન્ । અવતમ્ । શુભઃ । પતી । પ્રાતમ્ । સોમમ્ । શ્રુતદ્વૃથા ॥ ૫ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો !, જે સંરક્ષણ વડે, તમે કણ્વનું સંરક્ષણ કરેલું, તેજ સંરક્ષણ વડે, હે રૂડાં કર્મના પાલક દેવો !, તમે અમારું સંરક્ષણ કરો; હે યજ્ઞના પરિપાલક દેવો ! તમે આ સોમપાન કરો. ૫ (૧)

સુદાસેદસ્રાવસુવિભ્રંતારથેપૃક્ષોવહતમશ્વિના ।

રયિસંમુદ્રાદુતવાંદિવસ્પર્યસ્મેઘંતંપુરુસ્પૃહમ્ ॥ ૬ ॥

૫૦— સુદદાર્શૈ । દસ્યા । વસુ । નિમ્રતા । રયૈ । પૃક્ષૈઃ । વહતમ્ ।
અશ્વિના । રયિમ્ । સમુદ્રાત્ । ઉત । ના । દિવઃ । પરિ ।
અસ્મે । ધત્તમ્ । પુરુદસ્યૃહમ્ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે સુદર અશ્વીદેવો !, સુદાસ માટે તમારા રથમાં ધનધાન્ય-
સંપત્તિ ભરી લઇ ગયલા તેમ, જેની અનેક લોક ધરતી કરે
તેવી સંપત્તિ, અંતરિક્ષ અથવા સ્વર્ગમાંથી તમે અમને આપી
આપો. ૬

યન્નાસત્પાપરાવતિયદ્વાસ્થોઅધિતુર્વશે ।

અતોરથૈનમુદ્વૃતાંનુ આગંતંસાકંસૂર્યસ્યરશ્મિભિઃ ॥ ૭ ॥

૫૦— યત્ । નાસત્યા । પરાદવર્તિ । યત્ । વા । સ્પઃ । અધિ ।
તુર્વશે । અતઃ । રથૈન । મુદ્વૃતાં । નુઃ । આ । ગતમ્ । સાકમ્ ।
સૂર્યસ્ય । રશ્મિદિભિઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સસવંત અશ્વીદેવો !, તમે દૂર હો, અથવા અમારી છેક
સમીપમાં હો, ત્યાંથી સૂર્યોદય વેળાએ, તમારા સુદર દરનાર
રથ વડે, અમારા પ્રત્યે પધારો. ૭

અર્વાશ્વાંસપ્તયોઽશ્વરશ્રિયોવહન્તુસવનેદુપં ।

ઇપંપૃશ્વન્તાંસુકૃતૈસુદાનંબ્રાવૃહિઃસીદતંનરા ॥ ૮ ॥

૫૦— અર્વાશ્વાં । વામ્ । સપ્તયઃ । અશ્વરશ્મિયઃ । વહન્તુ । સવના ।
ઇત્ । ઉપં । ઇપમ્ । પૃશ્વન્તાં । સુદકૃતૈ । સુદાનંવે । આ ।
વૃહિઃ । સીદતમ્ । નરા ॥ ૮ ॥

અ૦—હે અશ્વીદેવો !, તમારા યજ્ઞગામી અશ્વો, તમને છેક ત્રણે યજ્ઞભિમુખ લઈ આવેા. હે પરાક્રમી દેવો !, તમે રડાં કર્મ કરનાર, દાનશર યજ્ઞમાનને ધન સંપન્ન કરતાં, દર્બાસન ઉપર બેસો. ૮

તેનનાસત્યાગત્રયેનસૂર્યત્વચા ।

યેનશશ્વદ્દુહધુર્દાશુપેવસુમધ્વઃસોમસ્યપ્રીતયે ॥ ૯ ॥

૫૦—તેન । નાસત્યા । આ । ગત્તમ્ । રયેન । સૂર્યત્વૈન્ના । યેન । શશ્વત્ । ડુહધુઃ । દાશુપે । વસુ । મધ્વઃ । સોમસ્ય । પ્રીતયે ॥ ૯ ॥

અ૦—હે સત્યવંત દેવો !, જો વડે, દુધિર્દાતા—યજ્ઞમાનને, તમે સર્વદા સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવો છો તે સૂર્યસંવૃત, વા સૂર્યરશ્મિ—સદૃશ રથ વડે, મધુર સોમરસ પાનાર્થ પધારો. ૯

ત્રયથેભિર્વાગવસેપુરુવસૂર્અર્કેન્નિહ્વામહે ।

શશ્વત્કણ્વાનાંસર્દસિપ્રિયેહિકુંસોમપથુરશ્વિના ॥૧૦॥૧॥

૫૦—ત્રયથેભિઃ । અર્વાક્ । અવસે । પુરુવસૂ । અર્કેઃ । ત્ર । નિ । હ્વામહે । શશ્વત્ । કણ્વાનામ્ । સર્દસિ । પ્રિયે । હિ । કુમ્ । સોમમ્ । વર્ષધુઃ । અશ્વિના ॥ ૧૦ ॥ ૧ ॥

અ૦—હે વિપુલ સંપત્તિમાન અશ્વીદેવો !, શશ્વ (ગાયન) તથા સ્તોત્રો વડે, અમે તમને અમારી અભિમુખ મોટેથી આદાન કરીએ છીએ, હે અશ્વીદેવો !, આ કપરના પ્રિયસદન (યજ્ઞસ્થાન) વિષે, સદૈવ તમે કયા સોમરસનું પ્રાશન કરો છો ? ૧૦ (૨)

सूक्त ४७.

- १ सुपेशसा = शोभनसुवर्णयुक्तेन (पेश=हिरण्य) = सुंदर.
- २ त्रिषधस्थे = कक्षात्रयरूपेणास्तीर्णतया त्रिषुस्थानेषु
अवस्थिते = त्रयु ढेकाण्ये पाथरेव दर्शान्तेन उपर (त्रिषु-
स्थानेषुसहतिष्ठतोतिनिषेधस्थंयद्विःतस्मिन्).
- ३ अभिषयः = अभिगतदीप्तयः = तेजस्वी.
- ४ अभिष्टिभिः = अपेक्षिताभीरक्षामिः = अपेक्षित संर-
क्षय (आभिमुख्येनेष्यन्तेइत्यभिष्टयः फलानि तामिः
(इयइच्छायां).
- ५ पृक्षः = अन्न.
- ६ सूर्यरषचा = सूर्यसंयुतेनसूर्यरश्मिसदृशेनवा = सूर्यसंवृत;
वा, सूर्यरश्मि सदृश.
- ७ अकैः = स्तोत्रोपदे (अर्कोमन्त्रो भवति यदनेनाध्वंति-
(नि. ५. ४)).
- ८ पपथुः = पीतवन्तौ = प्राशन करोते (वापाने).

સૂક્ત ૪૮.

ઋષિ:—ઋષ્યપુત્ર પ્રસજ્ઞ; દેવતા:—ઉષા; છન્દ:—વિષમ બૃહતી,
સમ-સતો બૃહતી.

સહસ્રામેનનઽપોઽચ્ચુચ્છાદુહિતર્દિવઃ ।

સહસ્રુન્નેનંબૃહતાવિભાવરિરાયાદેવિદાસ્વતી ॥ ૧ ॥

પ૦—સુર । હ્રામેન । નઃ । ડપઃ । વિ । ડચ્છ । ડુહિતઃ । ડિવઃ ।
સહ । હુન્નેનં । બૃહતા । વિમ હવરિ । રાયા । દેવિ । દા-
સ્વતી ॥ ૧ ॥

અ૦—હે ડુપુત્રિ ઉષાદેવિ !, ડું અમારા અર્થે, ધન સહિત પ્રકા-
શિત હો. હે તેજસ્વિનિ દેવિ !, ડું વિપુલ અન્ન સહિત પ્રકા-
શિત હો. હે ઉદારદેવિ !, પશુલક્ષ્ય ધન સહિત ડું પ્રકા-
શિત હો. ૧

અશ્વાવત્તીર્ગોમતીર્વિશ્વસુવિદોભૂરિચ્યવન્તવસ્તવે ।

હરીરયપ્રતિમાસુનૃતાંઽપુશ્ચોદ્ધરાધોમ્વોનામ્ ॥ ૨ ॥

પ૦—અશ્વદેવતીઃ । ગોદૃમતીઃ । વિશ્વદસુવિદઃ । ભૂરિ' । ચ્યવન્ત ।
વૈસ્તવે । ડત્ । હરીય । પ્રતિ' । મા । સુનૃતાંઃ । ડપઃ । હોદ ।
રાધઃ । મ્વોનામ્ ॥ ૨ ॥

અ૦—અશ્વસમૃદ્ધ, ગોસમૃદ્ધ, સકલ સંપત્તિ રૂડી રીતે પ્રાપ્ત
કરાવનાર ઉષા દેવી, (મનુષ્યોના) નિવાસાર્થ (પ્રકાશાર્થ),
પુષ્કળ 'પ્રકાશેલાં છે. હે ઉષા દેવિ !, આરા સાથે મધુર
સંભાષણ કરો. ધનવંતોનું ધન, અમારા અર્થે પ્રેરો. ૨

ઉવાસોષાઉચ્છાત્તુદેવીજીરારથાનામ્ ।

યેઅસ્પાઆચરણેષુદધિરેસંમુદ્રેનશ્રવસ્યર્વઃ ॥ ૩ ॥

૫૦— ઉવાસં । ઉપાઃ । ઉચ્છાત્ । ત્ । તુ । દેવી । જીરૌ । રથા-
નામ્ । યે । અસ્પાઃ । આચરણેષુ । દધિરે । સમુદ્રે । ન ।
શ્રવસ્યર્વઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—ઉપા દેવી પૂર્વે પ્રકાશેલાં તે આજે પણ પ્રકાશે છે. ધનેશ્વ
લોક, જેમ સમુદ્ર વિષે નાવ હાકે છે તેમ આ દેવીનું આગ-
મન થતાં જે રથો સજજ હોય છે, તેની તે હાકનાર છે. ૩

ઉપોયેતેપ્રયામેષુયુજ્જતેમનોદાનાયસૂરયઃ ।

અત્રાહતત્કર્ણ્વપાંકર્ણ્વંતમોનામંઘ્ણાતિનૃણામ્ ॥ ૪ ॥

૫૦— ઉપઃ । યે । તે । પ્ર । યામેષુ । યુજ્જતે । મનઃ । દાનાયઃ ।
સૂરયઃ । અત્રં । અહં । તત્ । કર્ણઃ । ઉપામ્ । કર્ણહતમઃ ।
નામં । ઘ્ણાતિ । નૃણામ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે ઉપા દેવિ !, તારા પ્રયાણ વેળાયે જે વિદ્વાન્ (દાનાશિલ)
લોક, પોતાના ચિત્તને દાનાર્થે ગ્રેરે છે તે સર્વ દાતાપુરુષોના
નામનું, અત્યંત મેધાવી કર્ણ, આ ઉપા વેળાયે જ યજ્ઞગાન
કરે છે. ૪

આઘાયોપેવસૂનર્યુપાયાતિપ્રમુજ્જતી ।

જરયન્તીવૃર્જનંપદ્મદીપ્યત્તુત્પાતયતિપ્રક્ષિણઃ ॥ ૫ ॥ ૩ ॥

૫૦— આ । ઘ । યોષાદૃશ્વ । સૂનરીં । ઉપઃ । યાતિ । પ્રમુજ્જતી ।

જરયન્તી । વૃજનૈમ્ । પુતૃદૈવત્ । ઈયતે । ઉત્ । પાતયતિ ।
પક્ષિણઃ ॥ ૧ ॥ ૩ ॥

અ૦—ઉપાદેવી ! નિશ્ચ, રૂઢી રીતે ધર ચલાવનાર ગૃહિણીની પેઠે, પ્રથમપણે સર્વનું પાલન કરતી, પ્રતિદિન આગમન કરે છે; તે જન્મ પ્રાણિમાત્રને પ્રતિદિન જરા પ્રાપ્ત કરાવે છે; પાશુકલ પ્રાણિઓને, પોતપોતાના કાર્મ પ્રતિ પ્રેરે છે તથા પક્ષિઓને ઉડવાને પ્રવૃત્ત કરે છે. ૫ (૩)

વિયામૃજતિસર્મનંચર્ચિનઃ પુદનંચેત્યોદતી ।

વયોનર્કિષ્ટેપત્તિવાંસંઆસતેવ્યુષ્ઠૌવાજિનીવતિ ॥ ૬ ॥

૫૦— વિ । યા । મૃજતિ । સર્મનૈમ્ । વિ । અર્ચિનઃ । પુદમ્ । ન ।
વેતિ । ઓદતી । વયઃ । નર્કિઃ । તે । પત્તિદૈવાંસં । આસતે ।
વિદુષ્ઠૌ । વાજિનીવતિ ॥ ૬ ॥

અ૦—જે ઉપા દેવી !, રૂઢી ઉલ્લોગશીલ પુરુષોને પોતપોતાના વ્યાપારમાં પ્રેરે છે, જે વાચકોને પ્રેરે છે તે, વિશ્રાંતિ-સ્થાનની કામના કરતી નથી. (અર્થાત્ ઉપા કાળ જરૂરી વહી જાય છે). હે ધનસંપન્ન-ઉષે !, ઉડનારાં પક્ષી, તારા ઉષ્વેજાયે (માળામાં) બેસી રહેતા નથી. ૬

પ્રપાપુક્તપરાવતઃસૂર્યસ્યોદયનાદર્ધિ ।

શતરથમિઃસુભગોષાદ્યંવિયાત્યભિમાનુપાન્ ॥ ૭ ॥

૫૦— પ્રપા । અપુક્ત । પરાવતઃ । સૂર્યસ્ય । ઉત્તદૈર્ઘ્યનાત્ । અર્ધિ ।
શતમ્ । રથમિઃ । સુભગા । ઉપાઃ । ઇયમ્ । વિ । યાતિ ।
અમિ । મારુષન્ ॥ ૭ ॥

અ૦—આ દેવીએ, સૂર્યોદયસ્થાનની પેલી પાર ઘુલોડમાંથી સેંકડો રથ બેડ્યા. આ સૌભાગ્યશાલી ઉપા દેવી, તે રથો વડે મનુષ્યો પ્રત્યે વિશેષ રીતે પ્રયાણ કરે છે. ૭

વિશ્વમસ્યાનાનામચક્ષ્મેજગજ્જ્યોતિઃકૃણોતિસૂનરી ।

અપદ્રેષોમધોનીંદુહિતાદિવઉપાર્ણચ્છદપ્તિર્ધઃ ॥ ૮ ॥

૫૦—વિશ્વમ્ । અસ્યાઃ । નનામ્ । ચક્ષ્મે । જગત્ । જ્યોતિઃ । કૃણોતિ । સૂનરી । અપં । દ્રેષઃ । મધોનીં । દુહિતા । દિવઃ । ઉપાઃ । ઉચ્છત્ । અપં । તિર્ધઃ ॥ ૮ ॥

અ૦—આ ઉપાનું દર્શન હોતાં જ અખિલ જગત્, તેને નમસ્કાર કરે છે; (કારણ કે) અખીષ્ટ રૂલને પ્રાપ્ત કરાવનારી આ, સર્વને પ્રકાશિત કરે છે. ધનસંપન્ન-સુપુત્રો ઉપા દેવી, દ્રેષ કરનારને હાંકી કાઢે છે. શોષણ કરનારને હાંકી કાઢે છે. ૮

ઉપઆમાહિમાનુનાંચન્દ્રેણદુહિતર્દિવઃ ।

આવહન્તીભૂર્યસ્મમ્યંસૌમ્યગંવ્યુચ્છન્તીદિવિંષ્ટિષુ ॥ ૯ ॥

૫૦—ઉપઃ । આ । માહિ । માનુનાં । ચન્દ્રેણં । દુહિતઃ । દિવઃ । આવહન્તી । મૂરિં । અસ્મમ્યમ્ । સૌમ્યમ્ । વિદુચ્છન્તીં । દિવિંષ્ટિષુ ॥ ૯ ॥

અ૦—હે સુપુત્ર ઉપાદેવિ !, તું દિવસે વિપુલ સૌભાગ્ય સંપાદન કરાવતી તથા અન્ધકારનો નાશ કરતી, તારાં આદૃશક પ્રકાશવડે ચોભેર પ્રગટ હો. ૯

વિશ્વસ્યહિપ્રાણનંજીવનંત્વેવિયદુચ્છસિંસૂનરિ ।

સાનોરયેનબૃહતાવિંભાવૈરિશ્રુધિચિત્રામઘેર્હવમ્ ॥૧૦॥૪॥

૧૦— વિશ્વસ્ય । હિ । પ્રાણનમ્ । જીવનમ્ । ત્વે । વિ । યત્ ।
 ડુચ્છસિં । સૂનરિ । સા । નઃ । રયેન । બૃહતા । વિમાઠ્ઠૈરિ ।
 શ્રુધિ । ચિત્રૈર્મઘે । ર્હવમ્ ॥ ૧૦ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે મુંદરિ !, સર્વ પ્રાણિઓની એણ તથા જીવન તું વિશેષ
 અવલગ્નિત રહેલાં છે તું અન્ધકારનો નાશ કરે છે. હે
 તેજસ્વીની દેવિ ! તે તું, અમારા પ્રત્યે ત્હારા પ્રૌઢ રથવડે
 આગમન કર્યું. હે વિચિત્ર-ધનસંપન્ન-દેવિ !, તું અમારી
 હાંકને સાંભળ. ૧૦ (૪)

ઉપોવાજંદિવંસ્વયશ્ચિત્રોમાનુપેજને ।

તૈનાર્વહસુકૃતોઽધ્વરાઉપયેત્વાંગુણન્તિવર્હયઃ ॥ ૧૧ ॥

૧૧— ઉર્પઃ । વાઝમ્ । હિ । વંસ્વૈ । યઃ । ચિત્રઃ । માનુષે । જને ।
 તેનં । આ । વૃહ । સુકૃતઃ । અધ્વરાન્ । ઉર્પ । યૈ । ત્વા ।
 ગુણન્તિ । વર્હયઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે ઉપાદેવિ !, મનુષ્ય લોકમાં જે નાનાવિધ સંપત્તિ છે તે
 તને પ્રિય હો ! (તેને સ્વીકાર્યું). જે યજ્ઞનિર્વાહક યજ્ઞમાનો,
 ત્હારી સ્તુતિ કરે છે તેવા ર્શાં કર્મ કરનારાના યજ્ઞને, નિષ્પદ્ય
 સિદ્ધ કર્યું. ૧૧

વિશ્વાન્દેવાંઆર્વહસોમંપીતયેન્તરિંસાદુપસ્ત્વમ્ ।

સાસ્માસુંધાગોમદશ્વાંવદુક્થ્યંમુપોવાજંસુવીર્યમ્ ॥૧૨॥

५०— विश्वान् । देवान् । आ । वह । सोमध्वंशतये । अन्तरिक्षात् ।
उपः । त्वम् । सा । अस्मासु । धाः । गोदमत् । अश्वध्वत् ।
उक्थ्यम् । उपः । वानर्म । सुहवीर्यम् ॥ १२ ॥

अ०—हे उषादेवि !, अन्तरिक्ष लोकांश्यां सर्वं देवाने, सोमपानार्थं
अर्हो आपश्च हे उषादेवि !, ते तुं जोसमृद्ध, अश्वसमृद्ध,
प्रशंसनीय तथा इडा-पुत्र-भृत्यादि-समृद्ध अन्न, अमारा विषे
स्थापित कथं. १२

यस्यारुशन्तो अर्चयः प्रतिभद्रा अदृक्षत ।

सानो रयि विश्ववारं सुपेशं स मुपादं दातु सुगम्यम् ॥ १३ ॥

५०— यस्याः । रुशन्तः । अर्चयः । प्रति । भद्राः । अदृक्षत ।
सा । नः । रयिम् । विश्ववारम् । सुपेशं सम् । उपाः ।
ददातु । सुगम्यम् ॥ १३ ॥

अ०—जनां शत्रुने उपद्रव करनारं सुप्रकारक किरणो, वीसवा बाग्यां
उ ते उषादेवी, सर्वलोकेने अणीष्ट वा, सर्वं शत्रुजोने उपद्रव
करनार, सुंदर तथा सुप्राप्य वा, सुप्रकारक संपत्ति अपर्ण
करे. १३

ये चिद्धित्वामृषयः पूर्वैर्जुतये जुहुरे वसेमहि ।

सानुः स्तोमो अभिगृणी हिराघसोपः शुक्रेण शोचिषा ॥ १४ ॥

५०—ये । चित् । हि । त्वाम् । ऋषयः । पूर्वैः । जुतये । जुहुरे ।
अवसे । मंहि । सा । नः । स्तोमान् । अमि । गृणीहि ।
राघसा । उपः । शुक्रेण । शोचिषा ॥ १४ ॥

અ૦—હે પૂજનીયે ઉપાદેવિ !, નિશ્ચે, પૂર્વ ઋપિઓએ સંરક્ષણાર્થ જેની પ્રાર્થના કરેલી, અન્નાર્થ જેની પ્રાર્થના કરેલી, તે ઘું, હવિર્લક્ષણુ ધન્ન તથા દેદીપ્યમાન તેજવડે સંપન્ન સતી, અમારાં સ્તોત્રોની પ્રશંસા કર્યું. ૧૪

उपोयदद्यभानुनाविद्वारावृणवोदिवः ।

प्रनोयच्छतादवुकंपृथुच्छर्दिःप्रदेविगोमंतीरिपः ॥ १५ ॥

પ૦—ઉપે : । યત્ । અથ । માનુનાં । વિ । દ્વારોં । ઋણવઃ । દિવઃ । પ્ર । નુઃ । ચુચ્છતાત્ । અવુકમ્ । પૃથુ । છર્દિઃ । પ્ર । દેવિ । ગોમંતીઃ । રિપઃ ॥ ૧૫ ॥

અ૦—હે ઉપાદેવિ !, ઘું આ પ્રભાત વેળાએ જે અર્થે પ્રકાશ વડે, અન્તરિક્ષનાં દારો (અન્ધકાર વડે આગ્રહાદિત પૂર્વાપર દિગન્ત ભાગ) ને ખુલ્લાં કરે છે તે અર્થે ઘું, અમને શત્રુ રહિત (નિષ્કંટક), વિસ્તીર્ણુ, તેજસ્વી ધર, અર્પણુ કર્યું. હે દેવિ !, (દેવનશીલ), ઘું એસંપન્ન વિપુલ સંપત્તિ અર્પણુ કર્યું. ૧૫

* संनोरायाबृहताविश्वपेशसामिमिक्ष्वासमिळाभिरा ।

संशुम्नेनविश्वतुरोपोमहिसंवाजैर्वाजिनीवति ॥ १६ ॥ ५ ॥

પ૦—સમ્ । નુઃ । રાયા । બૃહતા । વિશ્વપેશમા । મિમિક્ષ્વ । સમ્ । ઇલામિઃ । સમ્ । શુમ્નેન । વિશ્વતુરો । ઉપઃ । મહિ । સમ્ । વાજૈઃ । વાજિનીદ્વતિ ॥ ૧૬ ॥ ૫ ॥

* અન્નપૈષાજઃ । સૈ૦ સં૦ ૫-૪-૭. ।

અ૦ - હે ઉષા દેવિ !, તું અમને બહુવિધ, વિપુલ ધન તથા માથે વડે સિંચિત (સંયુક્ત) કર્યું હે પૂજનીય-દેવિ !, તું અમને સર્વ વિજયી યજ્ઞ વડે સંયુક્ત કર્યું હે અન્ન-ક્રિયા-સંપન્ન દેવિ ! તું અમને અન્નસમૃદ્ધ કર્યું. ૧૬

સૂક્ત ૪૮.

- ૧ વામેન = ધન સંહિત.
- ૨ વસ્તવે = પ્રજાનાં નિવાસાય = મનુષ્યોના પ્રકાશાર્થ.
- ૩ મીરા = પ્રેરચિત્રી (જુગત્યર્થ) = પ્રેરનાર.
- ૪ વામેષુ = ગમનેષુ = પ્રયાણે વેળાએ.
- ૫ સૂનરી = સુદુગૃહકૃતસ્ય નેત્રી = રૂઢી ધરવાળી (સુદુ નયતિ इति સૂનરી । નૂનયે).
- ૬ ધૃજનમ્ = ગમનશીલ=ગમ (ધૃજીબર્જને).
- ૭ પદ્વત્ = પાદયુક્ત (પ્રાણિઓને.)
- ૮ સમર્ત = સમીચીન ચેષ્ટાવાન પ્રરૂપને.
- ૯ ઓવતી = ઉષા દેવતા (ડગ્દીક્લેવનેડનસિચર્વ મીહા-રેણइति = ઝાકળ વડે સર્વને બીંબવે તે).
- ૧૦ વૈતિ = કામના કરે છે.
- ૧૧ પત્તિવાંસઃ = પતનયુક્ત = ઉડનાર (પત્તલગતૌ)
- ૧૨ ઘયઃ = પક્ષીઓ.
- ૧૩ ઉદયનાત્ = ઉદયસ્થાનથી.
- ૧૪ વિભાષરિ = વિશિષ્ટ પ્રકાશયુક્ત (વિશિષ્ટામાઃ વસ્યાઃ સા.).
- ૧૫ ચિત્રમઘે = વિચિત્ર ધનયુક્ત.
- ૧૬ ધંસ્ય = યાચસ્વ = સ્વીકાર (ઘનુયાચને).

૧૭ ચદ્વયઃ = ચતુર્વિધતા.

૧૮ વાજ = હવિર્લક્ષણ અન્ન (વજ્રવજ્રગતી).

૧૯ વિશ્વધારમ્ = સર્વાભીષ્ટ; યદ્વા, સર્વ શત્રુઓને ઉપદ્રવ કરનાર
(વિશ્વંઘ્રણોતીતિ વિશ્વધારઃ વૃજ્ઞધરણે પદ્યા વિશ્વે
વિંયસે इति વિશ્વધારઃ)

૨૦ મહિ = મહિતે પૂજનીયે યા = મહાન્ વા પૂજનીયા (મહા
પૂજાયાં).

સૂક્ત ૪૯.

ઋષિઃ—કણ્વપુત્ર પ્રરકણ્વ; દેવતાઃ—ઉષા; છન્દઃ—અનુષ્ટુભ્.

ઉપોમદ્રેભિરાગંહિદિવશ્ચિદ્રોચનાદર્ધિ ।

વહન્ત્વરુગ્સવૃત્પત્વાસોમિનોગૃહમ્ ॥ ૧ ॥

૫૦— ઉર્ધ્વઃ । મુદ્રેભિઃ । આ । ગૃહિ । દિવઃ । ચિત્ । રોચનાત્ ।
અર્ધિ । વહન્તુ । અરુગૈસ્સવઃ । ઉર્ધ્વ । ત્વા । સોમિનઃ ।
ગૃહમ્ ॥ ૧ ॥

અ—હે ઉષાદેવિ !, તું ઉપર આવેલા દેદીધ્માનં, પૂજિત, અન્ત-
રિક્ષ લોકમાંથી સુંદર ભાગોવડે આગમન કર્યું. હે ઉષે !, રક્ત-
વર્ણના અશ્વે (કિરણો), ત્હને સોમસંપન્ન યજ્ઞમાનના યજ્ઞ
ગૃહ વિષે પ્રાપ્ત કરે. ૧

સુપેશંસંસુખંરથંયમધ્યસ્થાઉપસ્ત્વમ્ ।

તેનાંસુશ્રવંસંજનંપ્રાપ્ત્યદુહિતર્દિવઃ ॥ ૨ ॥

૫૦— સુદૃષેશતમ્ । સુહસમ્ । રયમ્ । યમ્ । અધિદમ્ન્યાઃ ।
 ઉપઃ । ત્વમ્ । તેન । સુદશ્રવતમ્ । જનમ્ । પ્ર । ઔવ ।
 અથ । દુહિતઃ । દિવઃ ॥ ૨ ॥

અ०—હે ઉપાદેવિ !, તું જે સુંદર, યધ્વા સુવર્ણમય, સુખકારક, યધ્વા
 વિસ્તૃત રથવિધે અધિષ્ઠિત યયધી છે તે વડે, હે દુપુત્રિ !, તું
 સુંદર હવિ આપુંછું કરનાર યજમાન પ્રત્યે, આજે પ્રકયપણે
 પ્રમાણ કર્યું. ૨

વયશ્ચિત્તેપત્ત્રિણોદ્વિપચતુષ્પદર્જુનિ ।

ઉપમારન્નૂતૂરનુદિવોઅન્તૈભ્યસ્પરિ' ॥ ૩ ॥

૫૦— વયઃ । ચિત્ । તે । પત્ત્રિણઃ । દ્વિપત્ । ચતુઃષ્પત્ ।
 ઔર્જુનિ । ઉપઃ । પ્ર । આરન્ । ક્રતૂન્ । અનુ । દિવઃ ।
 અન્તૈભ્યઃ । પરિ' ॥ ૩ ॥

અ०—હે ગૌરવર્ધિ ઉપે !, તારા આગમનની સાથેજ. દ્વિપાદ તથા
 ચતુષ્પાદ પ્રાણિઓ, આદરપૂર્વક ચેષ્ટા-સંપન્ન થાય છે. અને
 પશુઓ, છેક ઘુમ્મોકના છેડા પર્યંત ઉંચે ઉડે છે. ૩

ઘ્યુચ્છન્તીહિરશ્મિર્મિર્વિશ્વમાભાસિરોચનમ્ ।

તાંત્વામ્પર્વસૂયવોગીર્મિઃકળ્વાઅહપત ॥ ૪ ॥ ૬ ॥

૫૦— વિદુચ્છન્તી । હિ । રશ્મિદમિઃ । વિશ્વમ્ । આદમાસિ ।
 રોચનમ્ । તામ્ । ત્વામ્ । ઉપઃ । વર્સુદયવઃ । ગીઃદમિઃ ।
 કળ્વાઃ । અહપત ॥ ૪ ॥ ૬ ॥

અ०—કારણકે, અ-ધકારનો નાશ કરી તું, સર્વ જૂતપ્રાણિને તારા

તેજવડે પ્રકાશિત કરતી ચોમેર ભાસી રહી છે. તેથી ધનેચ્છુ કણ્વો, રતોત્રો વડે ત્હારું આર્ધાન કરે છે. ૪

સૂક્ત ૪૯

- ૧ મન્ત્રેભિઃ = મન્દનોયૈઃ શોભનૈઃ માર્ગેઃ = સુંદર માર્ગો વડે.
 ૨ અરુણપ્તસઘઃ = અરુણ વર્ણનાં કિરણો. (અરુણાઃપ્તસઘોચા-
 સ્તાંતાઃ પ્તામક્ષણે પ્તાતિમક્ષયન્તિસ્તનંપિયન્તિહતિ =
 વરસાઃ)
 ૩ સુપેશસં = શોભનાધયયંશોભનરૂપયુક્તં યા યઽથા શો-
 મનહિરણ્યયુક્તમ = સુંદર, વા સુવર્ણમય.
 ૪ માઘ = પ્રકર્ષણે પ્રયાચ્છુ કર્ષ. (અઘગતી)
 ૫ અર્જુનિ = ગૌરવર્ણી.
 ૬ વયઃ = પક્ષિઓ.
 ૭ ઇયુચ્છન્તી = તમોઽર્જયન્તી = અંધકારનો નાશ કરતી.
 ૮ ઘસૂયઘઃ = ઘસૂધનમાત્મનઃચ્છન્તઃ = ધનેચ્છુ.

સૂક્ત ૫૦.

ઋષિઃ—કણ્વપુત્ર પ્રરકણ્વ; દેવતાઃ—સૂર્ય; છંદઃ—૧-૯ ખાચત્રી,
 ૧૦-૧૩ અનુષ્ટુભ્.

ઉદુત્યંજાતવેદસંદેવંવહન્તિકેતવઃ ।

દૃશેવિશ્વાયસૂર્યમ્ ॥ ૧ ॥

૧૦— ઉત્ । ઝમ્ । ત્યમ્ । જાતૃવેદસમ્ । દેવમ્ । વહન્તિ । કેતવઃ ।

દૃશે । વિશ્વાય । સૂર્યમ્ ॥ ૧ ॥

અ૦—સર્વ પ્રાણિના પ્રેરક આદિત્યને સર્વ મનુષ્યો જીવે તે અર્થે,
તે સર્વશ દેવને, સૂર્યના અશ્વો વા કિરણો, ઉગ્રે વહન કરેછે. ૧

* અપત્યેતાયવૌયથાનક્ષત્રાયન્ત્યક્તુર્મિઃ ।

સૂરાયવિશ્વવંક્ષસે ॥ ૨ ॥

૧૦—અર્પ । ત્યે । તાયૈવઃ । યથા । નક્ષત્રૌ । યન્તિ । અર્કુદ્મિઃ ।
સૂરાય । વિશ્વદ્વંક્ષસે ॥ ૨ ॥

અ૦—સર્વપ્રકાશક સૂર્યનું આગમન જોઇ, ચોરોની પેઠે નક્ષત્રો, રાત્રિ
સહ પલાયન કરી જાય છે. ૨

અદૃશ્મસ્યકેતવોચિરમયોજનાંઅનુ ।

બ્રાજન્તોઅગ્રયૌયથા ॥ ૩ ॥

૧૦—અદૃશૈમ્ । અસ્ય । કેતવઃ । વિ । સ્ત્રમયઃ । જનાન્ । અનુ ।
બ્રાજન્તઃ । અગ્રયઃ । યથા ॥ ૩ ॥

અ૦—આ સૂર્યનાં પ્રગાપક (પતાકાભૂત) કિરણો, દેહીધ્માન આગની
પેઠે, સર્વ જૂતપ્રાણિ (જન્તુ)ને અનુક્રમે પ્રકાશિત કરેછે. ૩

* તુરણિર્વિશ્વદર્શતોજ્યોતિષ્કૃદસિસૂર્ય ।

વિશ્વમાભાસિરોચનમ્ ॥ ૪ ॥

* દેશગૃહાધૈનક્ષત્રાણિ । તૈ૦બ્રા૦ ૧-૫-૨ । ૧ યાયાદ-
યજતેઅમુંલોકંનક્ષતેતન્નક્ષત્રાણામાંનક્ષત્રત્વમ્ । તૈ૦બ્રા૦ ૧-૫-૨ ।
૩ સુકૃતાંવાપતાનિજ્યોર્તીપિયન્નક્ષત્રાણિ । તૈ૦ સં૦ ૫-૪-૧ ।

* ચન્દ્રમામનસોજાતઘક્ષોઃસૂર્યમનાયત । ઋ૦ સં૦
૧-૪-૧૯ ।

૧૦—તૃણિઃ । વિશ્વેદર્શતઃ । જ્યોતિઃકૃત્ । અસિ । સૂર્ય । વિશ્વમ્ ।
આ । માસિ । રોચનમ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—હે સૂર્ય ! તું અગ્નિ, મદાન્ માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરનાર, યજ્ઞ, ઉપાસકોના રાગોનું ઉલ્લંઘન કરાવનાર, વિશ્વદર્શનીય, યજ્ઞ, વિશ્વપ્રકાશક તથા પ્રકાશનો કર્તા, અર્થાત્ સર્વ વસ્તુનો પ્રકાશયિતા, યજ્ઞ, અન્દ્રાદિકનો રાત્રિ વિશે પ્રકાશયિતા છે. તું, બ્રાહ્મ અન્તરિક્ષકને ઓગેર પ્રકાશિત કરે છે. યજ્ઞ, (૨) હે અન્તર્યામિ, સર્વપ્રેરક પરમાત્મન !, તું સંસાર-સમુદ્રનો તારક છે. સર્વ બુબુક્ષુઓ વડે સાક્ષાત્કાર કરવા યોગ્ય તથા સૂર્યાદિકનો કર્તા છે. તું, સર્વ જગતને ચૈતન્યપૂર્વક પ્રકાશિત કરે છે. ૪

* પ્રત્યહ્ દેવાનાં વિશઃ પ્રત્યહ્ દેપિમાનુપાન્ ।

પ્રત્યહ્ સ્વં સ્વદેશે ॥ ૫ ॥ ૭ ॥

૧૦—પ્રત્યહ્ । દેવાનાંમ્ । વિશઃ । પ્રત્યહ્ । ઉત્ । દેપિ । માનુ-
પાન્ । પ્રત્યહ્ । વિશ્વમ્ । સ્વઃ । દેશે ॥ ૫ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સૂર્યેવ !, તું મરુદેવો તથા મનુષ્યો (પ્રત્યેક)ની અભિમુખ હોય છે. તું તે સ્વર્ગલોકની અભિમુખ હોય છે. (અર્થાત્, ત્રણે લોકનાં મનુષ્યો સર્વેય સૂર્યને પોતપોતાની અભિમુખ જુવેછે.) ૫

* યેનાપાવકુચસંસારણ્યન્તં જનાં અનુ ।

ત્વં વરુણપશ્યસિ ॥ ૬ ॥

* ૧ મરુતોયેદેવાનાં વિશઃ । તે૦ સં૦ ૨-૨-૫ ।

૨ તન્માત્મયમેયમગ્યગ્તે માં પ્રત્યુદગાત્ । તે૦ સં૦ ૬-૨-૪ ।

૫૦— યેનં । પાવક । ચૈસૈતા । મુર્યંતમ્ । જનાન્ । અનું । ત્વમ્ ।
વૈશ્ણ । પશ્યસિ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે સર્વશોધક, અનિષ્ટનિવારક સૂર્યદેવ !, તું જૂત પ્રાણિઓને
ધારણ વા, પોષણ કરનાર આ લોકને જે વડે અનુક્રમે
પ્રકાશિત કરે છે (તે પ્રકાશનું અમે સ્તવન કરીએ છીએ.)
અથવા, આ ઝંઝાનો, આ પછીની ઝંઝા સાથે સંબંધ
કરવો. ૬

વિદ્યામેપિરજસ્પૃથ્વહામિમાનોઅક્તુભિઃ ।
પશ્યજન્માનિસૂર્ય ॥ ૭ ॥

૫૦— વિ । ધ્યામ્ । । દુપિ । રજઃ પૃથુ । મૈહૈ । મિમૌનઃ । અ-
ક્તુદભિઃ । પશ્યન્ । જન્માનિ । સૂર્ય ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સૂર્ય(દેવ !), તું રાત્રિ અને દિવસને નિર્માણ કરતો. પાવત્
જૂતપ્રાણિઓને પ્રકાશિત કરતો, વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષ લોક વિષે
વિશેષ સંચાર કરે છે. ૭

સપ્તત્વાહરિતોરથેવહન્તિદેવસૂર્ય ।
શોચિર્જેશંચિક્ષણ ॥ ૮ ॥

૫૦— સપ્ત । ત્વા । હરિતઃ । રયે । વહન્તિ । દેવ । સૂર્ય । શોચિઃ-
જેશમ્ । વિદ્યક્ષણ ॥ ૮ ॥

* તસ્યૈધમિષ્ણવરુણઘાજાયેતામ્ । મિષ્ણવરુણઘ
ધાતાચાયૈમાધ । તે૦ ઘા૦ ૧-૧-૯ ।

અ૦—હે સર્વ પ્રકાશક સૂર્યદેવ, દીપ્તિકેશ એવા તને, સાત હરિદ્વર્ણ-
આશ્વો, વા રસહરણ શીઘ્ર (રસ પદાર્થનું શોષણ કરનારાં)
રશ્મિઓ, રથ વિષે લક્ષ આવે છે. ૮

* અયુક્તસુપ્તશુન્ધ્યુવઃ સુરોરયસ્ય નૃપ્ત્યઃ ।

તાભિર્યાતિસ્વયુક્તિભિઃ ॥ ૯ ॥

૫૦—અયુક્ત । સુપ્ત । શુન્ધ્યુવઃ । સૂરોઃ । રયસ્ય । નૃપ્ત્યઃ ।
તાભિઃ । યાતિ । સ્વયુક્તિભિઃ ॥ ૯ ॥

અ૦—સર્વ પ્રાણીઓના ગ્રેરક એવા સૂર્યદેવ, સ્થિર (જેને જોડવાથી
રથ પડી ન જતાં સ્થિરપણે પ્રયાણ કરે તેવી) સ્વભાવવાળી
સાત પવિત્ર ધોડીઓ જોડી; તે આપોઆપ પોતાની મેળે જોડાઈ
જનારી ધોડીઓ વડે, તે (દેવપરગૃહ પ્રત્યે) પ્રયાણ કરે છે
(એથી આશ્રે તેને હવિ અર્પણ કરીએ). ૯

ઉદ્ગયંતમસરૂપરિજ્યોતિષ્પશ્યન્તુત્તરમ્ ।

દેવદેવત્રાસૂર્યમગન્મજ્યોતિરુત્તમમ્ ॥ ૧૦ ॥

૫૦—ઉત્ । ઘ્યમ્ । તમસઃ । પરિ । જ્યોતિઃ । પશ્યન્તઃ । ઉત્તર-
તરમ્ । દેવમ્ । દેવદેવત્રા । સૂર્યમ્ । અગન્મ । જ્યોતિઃ । ઉત્ત-
તમમ્ ॥ ૧૦ ॥

* ડાહ્યાગતરેતુનઽયદ્વ્યયથવથયતે । તે૦ ઘા૦ ૨-૪-૬ ।

૦ ૧ ઉદગયંતમરૂપરોત્યાહવાપ્માયેતમઃપાપ્માનમેવા-
સ્માદપહન્તિ । તે૦ સં૦ ૬-૧-૮ ।

૨ અગન્મજ્યોતિરુત્તમમિત્યાદઅસીત્રામાદિત્યોજ્યો-
તિરુત્તમમાદિત્યસ્યૈવસાયુજ્યંગ્ગછતિ । તે૦ સં૦ ૬-૧-૮ ।

અ૦—અમે (ઉપાસકો), રાત્રિના બિર્ધકાળમાં પ્રવૃત્ત થનાર, પાપની પેલીપાર હોનાર; વા પાપરહિત, તેજસ્વી, અત્યંત ઉંચે ચઢેલ, વા, અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ દેવો મધ્યે દાનાદિ ગુણયુક્ત એવા સૂર્ય-દેવને જોતા, (સૂર્ય૩૫) પરમશ્રેષ્ઠ જ્યોતિઃને પ્રાપ્ત થઈએ છીએ. ૧૦

હ્યજ્જ્યમિત્રમહારોહન્નુત્તરાંદિવમ્ ।

હૃદ્રોગમમસૂર્યહરિમાર્ગચનાશય ॥ ૧૧ ॥

૫૦—હૃત્હયન્ । અથ । મિત્રૈર્દેમહઃ । આરોહન્ । હૃત્સ્ત્રામ્ । દિવમ્ । હૃત્હરોગમ્ । મમ્ । સૂર્ય । હરિર્માર્ગમ્ । ચ । નાશય ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે સર્વપ્રેરક, સર્વાનુકૂલ દીપ્તિ-સંપન્ન દેવ !, હું આજે ઉગી, અત્યંત ઉંચે અન્તરિક્ષ વિષે ચઢી, મારા આંતરરોગ (ક્ષય) અને શરીરને શીકું કરનાર આશરોગનો નાશ કર્યું. ૧૧

શુકેષુમેહરિમાર્ગરોપણાકાંસુદધ્મસિ ।

અયોહારિદ્રવેષુમેહરિમાર્ગનિદધ્મસિ ॥ ૧૨ ॥

૫૦—શુકેષુ । મે । હરિમાર્ગમ્ । રોપણાકાંસુ । દધ્મસિ । અયો । હારિદ્રવેષુ । મે । હરિમાર્ગમ્ । નિ । દધ્મસિ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—મારા શરીરને શીકું કરનારો રોગ, અમે શુક (ચોપટ) અને શારિકા પક્ષિ વિષે સ્થાપન કરીએ છીએ. અને વળા, તે રોગ, અમે હરિતાલ વૃક્ષ વિષે સ્થાપન કરીએ છીએ. (અર્થાત્, તે રોગ અમને મ ઉપદ્રવ કરો.) ૧૨

ઉદગાદ્યયાદિત્યોવિશ્વૈનસહસાસહ ।

દ્વિપન્તમહ્યૈરુન્વયન્મોઅહંદ્વિપ્તેરધમ ॥ ૧૩ ॥ ૮ ॥

૫૦—ઉત્ । અગાત્ । અયમ્ । આદિત્યઃ । વિશ્વૈન । સહસા ।
સહ । દ્વિપન્તમ્ । મહ્યૈમ્ । રુન્વયન્ । મો । અહમ્ । દ્વિપ્તે ।
રુધમ્ ॥ ૧૩ ॥ ૮ ॥

અ૦—મને ઉપદ્રવ કરનાર રાગનો નાશ કરતો, અદિતિનો પુત્ર (સૂર્ય),
સર્વ સામર્થ્ય વડે આ ઉચ્ચો. અનિષ્ટકારક રાગનો વિનાશ
હું મ કરું. (અર્થાત્, સૂર્યદેવજ તે રાગનો વિનાશ કરે.) ૧૩

સૂક્ત ૫૦.

૧ દદ્યૌ = દુષ્ટું = જીવે તે અર્થે.

૨ તાયયઃ = ચોર.

૩ સૂરાય = સૂર્યનું.

૪ વિશ્વવક્ષસે = સર્વપ્રકાશક.

૫ નક્ષત્રાણિ = નક્ષત્રેર્ગતિકર્મણોનેમાનિ નક્ષત્રાણિ ।
(નિ. ૨. ૨૦૧).

૬ અયનુભિઃ = રાત્રિ સદ.

૭ અદધમ્ = અનુક્રમેણ પ્રેક્ષન્તે = સર્વજગત્પ્રકાશયન્તિ =
સર્વ જગતને અનુક્રમે પ્રકાશિત કરે છે. (દ્વિચિરપ્રેક્ષણે).

૮ તરણિઃ = તરિતા = મદાન્ ભાર્ગવું ઉત્તંધન કરનાર; યધ્વા,
ઉપાસકોના રાગનું ઉત્તંધન કરનાર.

૯ વિશ્વદર્શતઃ = વિશ્વદર્શનીય, યધ્વા વિશ્વપ્રકાશક.

૧૦ યરુણ = અનિષ્ટ-નિવારક સૂર્ય.

- ११ भुरण्यन्तं = धारयन्तं पोषयन्तं वा = धारय वा पोषय
करना२.
- १२ चक्षसा = प्रकाश वडे.
- १३ अद्या = अद्यानि = द्विसे०.
- १४ जन्मानि = भूतप्राणियोने.
- १५ मिमानः = उत्पादयन् = निर्भाष्य करोत०.
- १६ शोचिष्केशम् = शोचीपितेजांस्येषयस्मिन्केशादृश्यन्ते
तम् = दीप्तिकेश (शुचदीप्तौ).
- १७ शुन्ध्युषः = शोधिकाः अश्वस्त्रियः = शुद्ध पवित्र घोडीये०
(शुन्धविशुद्धौ)
- १८ सूरः = सर्वप्रेरक सूर्यः (पुप्रेरणे)
- १९ नप्त्यः = नपात्तयिष्यः = पाडे नहि तेवी.
- २० उत्तरम् = उद्गततरंउत्कृष्टतरंवा = अत्यंत उत्तरे अदेल
रथ्या, अत्यंत उत्कृष्ट.
- २१ वैषत्रा = देवो मध्ये.
- २२ मित्रमहः = सर्वानुक्कल दीप्तिसंपन्न.
- २३ हरिमाणं = अन्ति-हरणशील आश्रयः; हरिध्वज्युतं वैवर्ण्यं.
- २४ रोपणाकासु = शारिका पक्षि विषे.
- २५ रथं = हिंसा (रथ हिंसायां)

સૂક્ત ૫૧.

ઋષિ:—આગિરસ પુત્ર સભ્ય; દેવતા:—ઊષા; છન્દ:—૧-૧૩ જગતી,
૧૪-૧૫ ત્રિષ્ટુભ્ય.

*અભિત્યંમેપંપુરુહૂતમૃગિયમિન્દ્રંગીર્મિર્મદતાવસ્વોર્અર્ણવમ્ ।
યસ્યદ્યાવોનવિચરન્તિમાનુષામુજેમંહિષ્મભિવિપ્રમર્ચત ॥૧॥

૫૦— અમિ । ત્યમ્ । મેપમ્ । પુરુહૂતમ્ । ઋગિર્મયમ્ । ઇન્દ્રમ્ ।
ગીઃઠમિઃ । મદત । વૈસ્વઃ । અર્ણવમ્ । યસ્ય । દ્યાવઃ । ન ।
વિહચરન્તિ । માનુષા । મુજે । મંહિષમ્ । અમિ । વિપ્રમ્ ।
અર્ચત ॥ ૧ ॥

અ૦—તે મેપરૂપ-શત્રુઓ સાથે સ્પર્ધા કરનાર ઘેટારૂપ, અથવા મેધ-
રૂપ, ખટ્તરૂપ, ઋચાઓ વડે સ્તવન કરાતા, ધનસંપત્તિના
મહોદધિ એવા ઇન્દ્રદેવને સ્તોત્રો વડે અભિમુખ કરી, સંતુષ્ટ
કરે. જેનાં મનુષ્યહિતકારક કૃત્યો, સૂર્યરશ્મિઓની પેઠે, વિશેષ
પ્રસરેલાં છે તે આત્મંત પ્રજ્ઞ, શુદ્ધિમાન ઇન્દ્રદેવને, ભોગાર્થ
બળે. ૧

*અપીમંવન્વન્તસ્વમિષ્ટિમૂતયોન્તરિક્ષમાંતવિંપીભિરાવૃતમ્ ।
ઇન્દ્રંદક્ષાસઋમર્વોમદુચ્યુતંશતક્રતુંજર્વનીસૂતારુદ્રત્ ॥૨॥

* ટીપ:—મેધાતિથિદિકાળવાયનિમેષોભૂત્વાજહાર ।
ઇન્દ્રે, કણ્વપુત્ર પાસે મેપરૂપે આવી સોમપાન કર્યું તે સમયે તે
ઋષિએ તેને 'મેપ' કહી સંબોધેલા તેથી ઇન્દ્રને 'મેપ' કહે છે.

* ૧ વિષ્વેદેષામનહુર્યેસસાયઃમરુદ્ધિરિન્દ્રસહ્યતેઅસ્તુ ।
અ૦ સં૦ ૬-૬-૩૩ ।

१०- अमि । ईम् । अवन्तम् । सुहृदमिष्टिम् । ऊतैयः । अन्त-
रिहृदाम् । तदिषीमिः । आद्वृतम् । इन्द्रम् । दक्षार्तिः ।
क्रमवः । मदहच्युतम् । शतध्वंस्तुम् । जवनी । सूनृभ । आ ।
अरुहत् ॥ २ ॥

अ०—निश्चे, सहाय्यकर्ता, प्रवृद्धि करानार भद्रदेवाये, इति इह देनार,
(पोताना तेन वडे) वृक्षोक्ते अत्यन्त पूरनार, अत्यन्त
पक्षवान्, शत्रुओंना भद्र उतारनार, धन्द्रदेवने अभिमुख
अन्तेषो. (वृत्रपथ प्रत्ये) प्रेरनार, ' प्रहरभगवोज्जहि '
अर्थः—हे भगवन् ! प्रहार कर्तुं, हृषी नांभ्यु, धत्यादि, मधुर
अने साथ (भद्रदेवानी) वाष्णी, सेकडे । पराक्रमेणा करनार
धन्द्रदेव प्रत्ये आशु यध. २

त्वंगोत्रमङ्गिरोभ्योऽणोरपोतात्रयेऽतदुरेऽपुगातुवित् ।
ससेनचिद्विमदायावहोवस्वाजावद्रिवावसानस्यनर्तयन् ॥ ३ ॥

१०- त्वम् । गोत्रम् । अङ्गिरःभ्यः । अवुणोः । भप । उत ।
अत्रये । शतदुरेऽपु । गातुर्द्वित । ससेन । चित् । विहम-
दाय । अवहः । वसु । आजौ । अद्रिम् । ववसानस्य ।
नर्तयन् ॥ ३ ॥

अ०—हे धन्द्रदेव !, ते आंगिरस ऋषिओ अर्थे, (अव्यक्त गन्तना-
वाणा, वृष्टिजनने आवरलु करनार) मेधने उधाडयो. (अर्थात्

२ मरुतोहैननाजहः । पे० आ० ३-२० ।

३ तस्याङ्गप्रविषस्यांजाजायेताम् । ते० आ० १-१९ ।

४ प्रहरभगवोज्जहियोरयस्व । पे० आ० ६-२० ।

વળ વડે તેનું ઉદ્ધાટન કરી જળવૃષ્ટિ કરી). અથવા, (પશુ અસુરોએ અપહરણ કરી ગુફામાં પૂરેલ) ગાયોને (ગુફાનું દાર ઉધાડી) મોકળા કરી. સેંકડો દારવાળા યજ્ઞો વિશે, (અસુરોએ પીડાર્થ દેડેલા) અત્રિ ઋષિને, માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવનારો તું થયેલો. વિમહ ઋષિને, અન્નયુક્ત સંપત્તિ તેં પ્રાપ્ત કરાવેલી. સંત્રામ વિશે નિવસનાર-પ્રવૃત્ત, હોનાર (અન્યસ્તોતા)નું પશુ, વળ નચાવતો (રક્ષણ કરનાર તું છે.) ૩

*ત્વમ્પામપિધાનાવૃણોરપાધારયઃપર્વિતેદાનુમદ્ધમ્ ।

વૃત્રંયદિન્દ્રશવસાવંધીરહિમાદિત્સૂર્યદિવ્યારોહયોદૃશે ॥૪॥

૫૦— ત્વમ્ । અપામ્ । અપિદૈધોનાં । અવૃણોઃ । અપં । અધારયઃ ।
પર્વિતે । દાનુદૈર્ધમ્ । ધમ્ । વૃત્રમ્ । યત્ । ઇન્દ્ર । શવસા ।
અવંધીઃ । અહિમ્ । આત્ । इत । સૂર્યમ્ । દિવિ । આ ।
અરોહયઃ । દૃશે ॥ ૪ ॥

અ—હે ઇન્દ્રદેવ ! તેં, ઉદ્ધેકોનાં (મેઘરૂપી) ઢાંકણાં ઉધાડ્યાં. તેં હિંસાયુક્ત શત્રુઓના, અથવા વૃત્રાદિકના, અથવા શોભન દાન-યુક્ત ધનને (હરી) કોઠારમાં ભર્યું. હે ઇન્દ્રદેવ !, તેં ત્હારા સામર્થ્ય વડે, ત્યારે ત્રણે લોકના આપરણ કરનાર વૃત્રને તથા ચોમેર વધ કરનાર અહિને હણ્યો ત્યારે સર્વ લોકને દેખાય તે માટે, તેં સૂર્યને છુલોક વિશે ચઢાવ્યો. (અર્થાત મેઘથી યુક્ત કર્યો.) ૪

* यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्वम् । तै० सं०

*त्वंमायाभिरर्पमायिनोऽधमःस्वधाभिर्येअधिभुप्तावजुह्वत ।

त्वंपिप्रोर्नृमणःप्रारुजःपुरःप्रक्रजिश्चानंदस्युहृत्येष्वाविथा॥५॥९॥

प०— त्वम् । मायाभिः । अर्प । मायिनः । अधमः । स्वधाभिः ।

ये । अवि । शुभ्रौ । अजुह्वत । त्वम् । पिप्रोः । नृर्मनः ।

प्र । अरुजः । पुरः । प्र । क्रजिश्चानम् । दस्युहृत्येषु ।

आविष ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ०—(हे धन्वदेव !), जेथे पोताना मुझ विषेण हविरभ होमेशा
(अग्नि विषे नहि) ते (वृत्रादिक) कपटी (असुर) आने, ते
ज्योपायशान वा कपट पडे, धमी-कुंभी-काढ्या. हे यजमानाना
कल्याण-शितक देव !, ते पिप्रु (असुर) नां नगरोने होड्या
अने संग्रामो विषे, क्रजिश्चान नामना स्तोतानुं ईडं
रक्षाथुं कथुं. ५

त्वंकुत्संशुष्णहृत्येष्वाविथारन्धयोतिथिम्वायशंवरम् ।

मुहान्तैचिद्वुदंनिक्रमीःपदासनादेवदस्युहृत्यायजज्ञिषे ॥६॥

प०— त्वम् । कुत्सम् । शुष्णहृत्येषु । आविष । अरन्धयः । अति-

थिग्वाय । शंवरम् । मुहान्तम् । चित् । अर्बुदम् । नि ।

क्रमीः । पदा । सैनात् । एव । दस्युहृत्याय । जज्ञिषे ॥ ६ ॥

* १ असुरावाआत्मप्रजुहवुरुद्धातेमौतेपराभयन्निति ।

(कौपीतकिनः)

२ देवाग्रहवाअसुरायास्पर्धतततोहासुराअभिमाने-
नकस्मैवनशुहुमइतिस्वेप्वेयास्येपुजुह्वतश्चेरस्तेपरावमूषुः ।

(याजसनेयिनः)

અ૦—(હે ધન્વદેવ !), સંગ્રામ વિષે શુભશ્રુતિસુરને મારવા તત્પર થઈ, તેં કૃતસન્નપિતૃં સંરક્ષણ કર્યું. (અતિથિઓ વડે ગન્તવ્ય) દેવોદાસાર્થ, તેં શંખરાસુરને હણ્યો. અત્યંત પરાક્રમી અર્ધુદાસુરને પણ તેં પગ વડે છેક કચડી નાખ્યો. તું, પુરાતનકાળથી જ દસ્યુઓના નાશાર્થ જન્મેલો છે. ૬

ત્વેવિશ્વાતવિંપીસૃધ્યંગ્વિતાતવરાધઃસોમપીથાયર્હપતે ।
તવવજ્રચિકિત્તેગ્રાહ્નોર્હિતોઽવૃશ્વાશત્રોરવિશ્વાનિવૃણ્યા ॥ ૭ ॥

૫૦— ત્વે । વિશ્વાં । તવિંપી । સૃધ્યન્ક । હિતા । તવ । રાધઃ ।
સોમપીથાયર્હપતે । તવ । વજ્રઃ । ચિકિત્તે । ગ્રાહ્નોઃ ।
હિનઃ । વૃશ્વ । શત્રોઃ । અવ । વિશ્વાનિ । વૃણ્યા ॥ ૭ ॥

અ૦—(હે ધન્વદેવ !), તું વિષે સર્વ બળ અપરાધુષ્યપૂર્વક સ્થાયેલું છે. ત્હારું મન, સોમપાનાર્થ આનંદિત થાય છે. ત્હારા બાકુ વિષે વજ્ર રહેલું છે તે અમે જાણીએ છીએ. તું શત્રુના સર્વ બળને છેદી નાંખ્યું ૭

વિજાનીહ્યાર્યાન્યેચ્છદસ્યંવોઽર્હિન્મતેરન્વયાશાસંદવ્રતાન્ ।
શાકીંભવયર્જમાનસ્યચોદિતાવિશ્વેત્તાતેસધ્માદૈપુચાક્રન ॥ ૮ ॥

૫૦— વિ । જાનીહિ । આર્યાન્ । યે । ચ્ । દસ્યંવઃ । વર્હિન્મતે ।
રન્વય । શાસન્ત । અવ્રતાન્ । શૌકીં । ભવ । યર્જમાનસ્ય ।
ચોદિતા । વિશ્વાં । ઇત્ । તા । તે । સધ્માદૈપુચાક્રન ।

॥ ૮ ॥

અ૦—(હે ધન્વદેવ !), આર્ય-વિદ્વાન્ અતુષાતા કેણ ? અને દસ્યુ કેણ ? તે તું બરાબર જાણ્યું. કર્મવિરોધી દસ્યુને શાસન કરી,

યદપરાયણ આયોના અર્થે, તેમને ઠાર કર્યું. યદ્વા, તેમને
યદપરાયણ આયોને હસ્તગત કર્યું. યદ કરનારનો, તું સામર્થ્ય-
સંપન્ન પ્રેરક હો. અને, ત્હારાં તે સર્વ પરાક્રમ, યજ્ઞો મધ્યે ગાવાનું
મન થાય છે. ૮

* અનુવ્રતાય રન્ધયન્નપવ્રતાન્નાભૂમિરિન્દ્રઃ શ્નયન્નાભુવઃ ।

વૃદ્ધસ્પચિર્વર્ધિતોદ્યામિનંક્ષતઃ સ્તવાનોવુઘ્રોવિજંઘાનસંદિહઃ ॥૯॥

૫૦— અનુવ્રતાય । રન્ધયન્ । અપવ્રતાન્ । આદૈર્ધૂમિઃ । રિન્દ્રઃ ।
શ્નયન્ । અનાભુવઃ । વૃદ્ધસ્પ । ચિત્ । વર્ધિતઃ । દ્યામ્ ।
ઈન્દ્રેક્ષતઃ । સ્તવાનઃ । વુઘ્રઃ । વિ । જંઘાન । સુમૈર્દિહઃ ॥૯॥

અ—જે ઇન્દ્રદેવ, ઈર્મદીન (યજ્ઞમાનો)ને, ઈર્મપરાયણ (યજ્ઞમાન)
ને સ્વાધીન કરાવનાર, અને સ્તોતાઓ (ભક્તો) વડે, અસ્તોતા-
ઓનો સંહાર કરાવનાર છે. પૂર્વવૃદ્ધ તથાપિ પુનઃ વૃદ્ધિને
પામનાર, દુષ્કોકને પ્હોંચનાર, ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરનાર યજ્ઞશ્રદ્ધિએ,
અત્યંત ઉપચયને પામેલ વર્ષાકવપા (યદસંભાર) આણી. ૯

* તક્ષત્તુશનાસહસ્રાસહોવિરોદસીમજ્મનાવાધતેશ્વરઃ ।

આત્વાવાર્તસ્યનૃમણોમનોયુજઆપૂર્યમાણમવહન્નભિશ્રવઃ ॥૧૦॥૧૦

૫૦— તક્ષત્ । યત્ । તે । તુશના । સહસ્રા । સહઃ । વિ । રોદસી ।
મજ્મનો । આધતે । શ્વરઃ । આ । ત્વા । વાર્તસ્ય । નૃહમનઃ ।

* યદ્વલ્મીકવપાસંભારોભવતિઠર્જમેશ્વરસંપ્રયિઘ્યા-
અથરુધે । તે૦ બ્રા૦ ૧-૧-૩ ।

* યસ્યશુભ્માત્રોદસીઅમ્યસેતામ્ । તે૦ સં૦ ૧-૭-૧૩ ।

મનઃદ્યુમ્નઃ । આ । પૂર્યમાણમ્ । અવહન્ । અધિ । શ્રવઃ ॥

૧૦ ॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, ત્યારે ઉશના, પોતાના બળવડે ત્હારા બળને રૂઢી રીતે તીક્ષ્ણ કરે છે ત્યારે ત્હારી સર્વશોધક તીક્ષ્ણતાવડે, ઘાવાપૃથિવી બચબીત થાય છે. ધનમાનવું કસ્યાણુ ઇન્દ્રનાર હે દેવ !, સંકલ્પમાન વડે જોડાઈ જનાર, વાયુવેગે જનાર અશ્વો, (પૂર્વોક્ત બળવડે) ચોભેર (બળ) પૂર્ણ એવા તને, હવિરન્નાભિમુખ પ્રાપ્ત કરે. ૧૦

મન્દિષ્ટયદુશનેક્રાવ્યેસર્ચાંન્દ્રોઽવુક્ષ્વંકુતરાધિતિષ્ઠતિ ।

ઊગ્રોયર્પિનિરુપઃ । સ્તોતસાસજ્જદ્વિશુર્ણસ્યદંદ્રિતાર્ષેરયત્પુરઃ ॥ ૧૧

૧૦— મન્દિષ્ટ । યત્ । ડુશને । ક્રાવ્યે । સર્ચા । ઈન્દ્રઃ । વુક્ષ્વ । વુક્ષ્વ
ડતરા । અધિ । તિષ્ઠતિ । ડુગ્રઃ । યર્પિર્મ્ । નિઃ । અપઃ ।
સ્તોતસા । અસુન્નત । વિ । શુર્ણાસ્ય । દંદ્રિતો । ઇરયત્ ।
પુરઃ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—ત્યારે ઇન્દ્રદેવ, ઉશના ક્રાવ્ય ઉપર પ્રસન્ન થયો ત્યારે તે, વાંકડામાં વાંકડા અશ્વો જોડી રચારૂઢ થયો; અથવા વાંકડા રથે વાંકડા અશ્વો જોડ્યા; અતાપી ઇન્દ્રે, પતામન કરતા મેધ-માંથી અવાદરૂપે જળ-વિસર્જન કર્યું. શુભાશુરનાં મોટાં નગરો ને (કિલ્લાઓને) વિદાર્યાં. ૧૧

આસ્મારયંઠપુપાર્ણેણિષ્ઠિસિગ્ધાર્ણાતસ્પ્રમૃતાયેપુપન્દસે ।

ઇન્દ્રયયોમુતમૌમેપુત્રાકનોનવાણેશ્લોકુમારોદસેદ્વિ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— આ । સ્મ । રથમ્ । વૃષ્ટપાનેષુ । તિષ્ઠમિ । શાર્યાતસ્ય ।
પ્રદર્શતાઃ । યેષુ । મન્દસે । ઇન્દ્ર । યથા । સુતદર્શોમેષુ ।
ઐકનઃ । ઐનર્વાણમ્ । સ્લોકમ્ । આ । રોહસે । દિવિ ॥૧૨॥

અ०—હે ઇન્દ્રદેવ !, તું સામર્થ્ય-સિંચક સોમરસના પાનાર્થ, પોતાની
મેળેજ રથારૂઢ થઈ પ્રયાણ કરે છે. તેમાં તને આનંદ થાય
તેવા અનેક ચમસો, શાર્યાતે તૈયાર કર્યા છે તો, અમારા સોમ-
સંપન્ન યજ્ઞો વિષે જેમ તું સોમરસની કામના કરે છે તેમ,
આ શાર્યાતના યજ્ઞ વિષે, સોમરસતું યજ્ઞેષ્ઠાપૂર્વક પ્રાર્થન કર્યું.
(એમ સતે) તું, ઘુમ્નેક મધ્યે મહત્તમ કીર્તિને પ્રાપ્ત કરે છે.
અથવા, યજ્ઞમાનને ઘુમ્નેક મધ્યે મહત્તમ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૧૨

* અર્દદ્વાર્મીમહતેવંચસ્યવૈકુસીર્વતેષ્ટચ્યામિન્દ્રસુન્વતે ।

મેનોમવોવૃષણશ્વસ્યસુક્રતોવિશ્વેચાતેસર્વનેપ્રવ્વાચ્યા ॥૧૩॥

૧ ૫૦— અર્દદાઃ । ઐર્મીમ્ । મહતે । વન્સૈર્વૈ । કુસીર્વને । વૃષ્ણામ્ ।
ઇન્દ્ર । સુન્વતે । મેનો । અમવઃ । વૃષ્ણશ્વસ્ય । સુક્રતો ।
વિશ્વા । ઇત્ । તા । તે । સર્વનેષુ । પ્રવ્વાચ્યા ॥ ૧૩ ॥

અ०—હે ઇન્દ્રદેવ !, સ્તુતિ-પરાયણ, સોમરસ કાઢનાર, શ્રેષ્ઠ કુસીર્વાન
ને, તેં વૃથયા નામની તરૂણી અર્પણ કરી. સુંદર પરાક્રમવાળા

* ટીપ્પ:—જૃગુગોત્રોત્પન્ન વ્યવનઋષિએ શાર્યાત રાજપિંના
યજ્ઞ વિષે ઇન્દ્રના અશ્વની લગામ ખેંચતાં, ઇન્દ્ર ક્રોધાવિષ્ટ થયેલ તેનું
સાન્તવન કરી, સોમપાન કરાવ્યું. (કૌષિતકી-ધર્તિદાસ)

આખ્યાયિકા:—અંગરાજ નામના રાજા, પોતાની સ્ત્રીઓ
સહિત અંગા વિષે ક્રીડા કરતા અથેલા ત્યાં દીર્ઘતમા નામના ઋષિને

હે ઇન્દ્રદેવ !, તું વૃષણુથ (રાજા)ની મેના નામની કન્યા થયો. ત્હારાં તે સર્વેય કર્મો, યજ્ઞો વિષે ગાવા યોગ્ય છે. ૧૩

इन्द्रोअश्रायिसुध्योनिरेकेपञ्चेपुस्तोमोदुर्योनयूपः ।

अश्वयुर्गव्यूरथयुर्वसूरिन्द्रइद्रायःक्षयतिप्रयन्ता ॥ १४ ॥

૧૦— इन्द्रः । अश्रायि । सुँद्व्यः । निरेके । पञ्चेपु । स्तोमः ।

दुर्यः । न । यूपः । अश्वयुः । गव्युः । रथयुः । वसुयुः ।

इन्द्रः । इत् । रायः । क्षयति । प्रैयन्ता ॥ ૧૪ ॥

અન્—ઇન્દ્રદેવ નિર્ધનતા-પ્રાપ્ત, ૩૩૦ કર્મ કરનાર વા, શોભન-પ્રથમ જનમાનનો આશ્રય (રક્ષણ) કરે છે. તે અગિરાઓ મધ્યે, મન્દ્રની સ્તુતિ, હાર-સ્તંભની પેઠે નિશ્ચલ રહેલી છે. (યજ્ઞ-માનાર્થ) ગાયો, રથ તથા ધન પ્રાપ્ત કરાવનાર, ધનપ્રદાતા ઇન્દ્રદેવજ, સર્વ સંપત્તિનો સ્વામી છે. ૧૪

તેની બાપી તથા પુત્ર આદિ સાથે આવેલા જોઇ, તેને તેમાં ફેંકી દીધા; તે કોઇ નાવમાં બેસીને રાજા સમીપ આવ્યા તે જોઇ તેને સર્વજ્ઞ જાણીને, તેની પાસે પોતાની સ્ત્રી વિષે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની યાચના કરી ઋષિએ હા પાડતાં રાજાની સ્ત્રીએ, ઋષિને વૃદ્ધ જાણી અવગણના કરી પોતાની ઉશ્કેલી નામની હાસીને મોકલી; ઋષિએ, તેને મંત્રપૂત જળ વડે પવિત્ર કરી, તેની સાથે ઋષિપત્નીવત્ સંબોગ કરતાં, કક્ષીવાન ઉત્પન્ન થયો. તેણે જહ્નુ યજ્ઞ કરતાં ઇન્દ્રે સંતુષ્ટ થઇ, તેને વૃથયા પરણાવી.

૨ વૃષણશ્વસ્યમેનહિતિવૃણજશ્વસ્યમેનામૂર્ધ્વામઘયાકુલ-
ઠઘાસેતિતાંચપ્રાસયૌષનાંસ્વયમેવિન્દ્રશ્ચકમે। (શાટયાયનિનઃ)

૩ વૃષણશ્વસ્યમેનાનામદુહિતાસતામિન્દ્રશ્ચકમે ।

(તાણ્ડિનઃ)

ઇદં ન મોઘપ્રભાર્યસ્વરાજે સત્યશુભ્રાય તવ સૈવાચિ ।

અસ્મિન્નિન્દ્રવૃજને સર્વવીરાસ્મ સૂરિભિસ્તવર્ષમન્તસ્યામ ૧૫ ॥ ૧૧

૫૦—ઇદમ્ । નમઃ । વૃષ્ણમાયં । સ્વધરાજે । સત્યદશુભ્રાય । તવસૈ ।

અવાચિ । અસ્મિન્ । ઇન્દ્ર । વૃજને । સર્વદેવીરાઃ । સ્મત્ ।

સૂરિદ્ભિઃ । તવ । વર્ષમન્ । સ્યુઃમ્ ॥ ૧૫ ॥ ૧૧ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, અમે વર્ષાશુભ્રાય, સ્વયં-પ્રકાશમાન, અ-વિતથ-સામર્થ્ય-સંપન્ન, અત્યંત પ્રજ્ઞ એવા તને ઉદ્દેશી આ સ્તુતિ કરીએ છીએ. સંગ્રામ વિષે, અમે સર્વવીર (યોદ્ધાઓ)-સંપન્ન થઇએ; તારા યગગૃહ વિષે, અમે વિદ્વાન્ જ્ઞાતિવળે વડે સંપન્ન હોઇએ; અથવા, તેં અર્પણ કરેલ શોભનગૃહ વિષે, અમે વિદ્વાન્-પુત્રાદિસંપન્ન હોઇએ. ૧૫

સૂક્ત ૫૧.

૧ અગ્નિમયં = અગ્નિર્ઘર્ષિક્રિયમાણંસ્તૃપમાનમ્ = ઋચાઓ વડે સ્તવન કરાતા.

૨ મુજે = ભોગાર્ય.

૩ ઘલ્લઃ = ધનસંપત્તિનો.

૪ માનુષા = મનુષ્યાણાંદિતાનિ = મનુષ્ય-દિતકારક.

૫ કતયઃ = સહાયકતા.

૬ વક્ષાસઃ = પ્રવર્ધયિતારઃ = પ્રજ્ઞ કરાવનાર.

૭ સ્વભિષ્ટિમ્ = રૂઝા ફળ દેનાર.

૮ જયન્તી = (વૃત્રવધ પ્રત્યે) પ્રેરનાર.

૯ અન્તરિક્ષપ્રામ્ = દુલોકને (ચોતાના તેજવડે) પૂરનાર. (પ્રાપૂરણે).

- १० शनवुरेषु = से'कडे। क्षरवाणां (यत्रो मध्ये).
 ११ गानुघित् = भार्ग प्राप्त करानार (गानुगतौ तं वेदयति =
 लंभयति इति).
 १२ ससेन = अजयुक्त.
 १३ वषसानस्य = निवसतो वर्तमानस्य = निवसनार = प्रवृत्त
 होनार.
 १४ अग्नि = यज्ञने.
 १५ अपिधाना = अपिधानानि = आच्छादकान् मेघान् =
 मेघरूपां ढांकथ्यां. (अपिधीयन्ते आच्छाद्यन्ते एभिरिति
 अपिधानानि)
 १६ दानुमत् = दानुमतोहिनायुक्तस्य यद्वा दानुरसुरमातात-
 दतः वृत्रादेः यद्वा शोभनदानयुक्तं (वसु) = द्वि'सायुक्त.
 १७ शुतो = शोभमानेस्वकीयेमुखे = योताना भुप विषेण
 (शुभ दीप्तौ).
 १८ नृमणः = नृपुयजमानेपुरक्षितव्येषु अनुग्रहबुद्धियुक्तः =
 यज्ञमानोना कस्माद्युयितक. (नृपुमनोयस्यसः).
 १९ समात् = पुरातनकालीन.
 २० सधयक् = सध्रीचीर्न = अपराङ्मुपपूर्वक. (सद्वधयति
 इति = सधयक्).
 २१ घृणया = घृणयानि = वीर्य = यज्ञने. (घृणसेचने).
 २२ शाकी = यकितयुक्त, सार्भित्वा-संपन्न.
 २३ सधमादेषु = सधमादनयुक्तेषु यज्ञेषु = साथे आनंद
 पमाजनार यज्ञो मध्ये.
 २४ आभूमिः = आभिमुख्येन अधन्ति इति आभुषः स्तो-
 तारः तेः = स्तोताभ्यावडे.
 २५ इनक्षतः = प्राप्त करनार. (नक्षगती).

- ૨૬ સંદિહઃ = સમ્યગુપચિતા ચલમીકવપાઃ = ૩૪ી રીતે
ઉપચયને પામેલ વસ્તીકવપા (વસુસંભાર) ને.
- ૨૭ મલ્મના = સર્વસ્યશાંધકેન સ્થતૈક્ષયેન = સર્વશોધક
તીક્ષ્ણતા વડે.
- ૨૮ યયિમ = ગમનયુક્તાન = પલાયન કરતાં (મેધમાંથી).
- ૨૯ હંદિતાઃ = પ્રદુઃ; મોટા.
- ૩૦ વૃષપાનેષુ = વૃષ્ણઃ તેનતન્મર્થસ્ય સોમસ્ય પાતાન્તિ
તેષુ = સામર્થ્યસિંચક સોમરસના પાનાર્થે
- ૩૧ ચાકનઃ = કામગત્સે = કામના કરે છે.
- ૩૨ અનર્થાનં = ગમનરહિતઃ; સ્થિર.
- ૩૩ અર્થાય = તથા યુવતીને.
- ૩૪ વચસ્યવે = સ્તોત્રરક્ષણશ્વઃ = આત્મનઃ દુષ્ટહતેન્દ્રુતિ
પરાપશુ
- ૩૫ સુક્ય = શોભનકર્મ કરનાર, વા શોભનપ્રય.
- ૩૬ નિરેકં = નૈર્ધ્યે નિમિત્તમૂતે મનિ = નિર્ધનતા પ્રસંગે
(નિતર્કા દેવમં નિરેક નિર્વદ્ નિરેવને).
- ૩૭ દુર્યં = દુરેશ્વરઃ = હાર વિષે હેનાર.
- ૩૮ પ્રયન્ના = ધનપ્રદાતા (યમકપમ્મે)
- ૩૯ ધૃજને = ધર્જનશનિર્નગ્રામે = સંગ્રામ મધ્યે.

. સૂક્ત ૫૨.

મહાપિઃ-આગિરસ સવ્યઃ; દેવતાઃ-ધન્વઃ; છન્દઃ-૧૩-૧૫ ત્રિષ્ટુભ્ય,
અવશિષ્ટ જગતી.

ત્યંમુમેપમંહયાસ્વર્વિદંશતંયસ્યસુભ્વઃસાકમીરંતે ।
અત્યંનવાજંહવન્સ્યદંરથમેન્દ્રૈવવૃત્યામવસેસુવૃક્તિભિઃ ॥૧॥

૫૦- ત્યમ્ । સુ । મેપમ્ । મહય । સ્વઃઃઃવિદમ્ । શતમ્ । યત્યં ।
સુઃઃઃઃ । સાકમ્ । રંતે । અત્યમ્ । ન । વાજમ્ । હવનૈઃ-
ત્યદમ્ । રથમ્ । આ । ઇન્દ્રમ્ । વૃત્યામ્ । અવસે । સુવૃ-
ક્તિઃ ॥ ૧ ॥

અં-તેં શત્રુઓની સાથે સ્પર્ધા કરનાર (મેપ૩૫), આદિત્ય વા
દ્યુસોક્તા જાણનાર વા પ્રાપ્ત કરાવનાર, યજ્ઞ, રક્ષા પ્રાપ્ત્ય
ધનના મેળવનાર તે ધન્વદેવનો (હે અધ્વર્યુઓ !) ફરીરિતે
મહિમા ગાઓ. સેંકડો સ્તોતાઓ, તેની એકઠી સ્તુતિ ગાય
છે; મહા, સેંકડો અશ્વો તેના રથને એકઠા લાડે છે. અત્યંત
વેગવાળા અશ્વની પેઠે, રથ વા મહા પ્રત્યે વેગે જનાર તે
ધન્વને, અમારા રક્ષણાર્થ સુંદર સ્તોત્રો વડે, રથ પ્રત્યે
વાળું છું. ૧

સપર્વતોનધરુણેષ્વચ્યુતઃસહસ્રમૂતિસ્તવિંપીપુવાવૃથે ।
ઇન્દ્રોયદ્રુવમવધીન્નદીવૃતમુજ્જન્નળીમિજર્ત્તેપાણોઞ્ઞર્થસા ॥૨॥

૫૦- સઃ । પર્વતઃ । ન । ઘૃણેષુ । અચ્યુતઃ । સહસ્રમ્ઽક્રતિઃ ।

તવિર્ણિર્ણુ । વૃષ્ણે । ઇન્દ્રઃ । યત્ । વૃત્રમ્ । અર્વધીત્ । નદી-
ઘૃતમ્ । ઊર્જાન્ । અર્ણોર્ણિ । જર્ણપાણેઃ । અર્ણસા ॥૨॥

અ૦—સોમલક્ષણ—અન્ન વડે અત્યંત આનંદિત થઇ ઇન્દ્રદેવે, ન્યારે
નદીના જલના આવરણ કરનાર વૃત્રાસુર (ત્રણે લોકના આવ-
રણ કરનાર)નો વધ કરી, જલ નીચે વહેવાડામાં ત્યારે બહુવિધ-
લક્ષણ—સંપન્ન એવો તે, સર્વ પોષક ઉદકો મધ્યે પર્વત સ્થિર
રહે તેમ સ્થિર રહ્યો અને બલપ્રવૃદ્ધ થયો. ૨

સહિદ્વરોદ્વરિપુંવ્રજઘનિચન્દ્રબુધ્નોમર્દવૃદ્ધોમનીપિથિઃ ।
ઇન્દ્રંતર્મહ્નેસ્વપ્સ્યયાધિયામંહિષ્ટરાતિસહિપ્રિરન્ધસઃ ॥૩॥

પ૦— સઃ । હિ । દ્વરઃ । દ્વરિપું । ઋઃ । ઝઘનિ । ચન્દ્રેન્દ્રબુધ્નઃ । મર્દ-
ઘૃદ્ધઃ । મનીપિથિઃ । ઇન્દ્રમ્ । તમ્ । અહુઃ । સુદર્ઞપ્સ્યયા ।
ધિયા । મંહિષ્ટરાતિમ્ । સઃ । હિ । પ્રિઃ । અન્ધસઃ ॥૧॥

અ૦—તે ઇન્દ્રદેવ, આવરણ કરનાર શત્રુનો કદો શત્રુ છે. તે મેધમય
અન્તરિક્ષ વિષે વ્યાપી રહે છે. (અન્તરિક્ષની પેઠે) તે સર્વ
પ્રાણિઓનો આર્જીવજનક છે. સોમરસ વડે તે વૃદ્ધિગત થાય
છે. હું તે અત્યંત ધનપ્રવૃદ્ધ, વા દાનપ્રવૃદ્ધ (દાનધર) ઇન્દ્રદેવનું,
પ્રાણ નક્તિવળે સહ, શોભનકમયોગ્ય—બુદ્ધિપૂર્વક આર્જીવ કરે
છું. કેમકે યાવત્ અપેક્ષિત અન્નસંપત્તિનો પૂરવિતા તે છે. ૩

આયંપૂણન્તિવિસર્ગર્હિપઃસમુદ્રંનમુભ્વઃ । સ્વાઅપિપ્રયઃ ।
તંદૃત્રહત્યેઅનુતસ્થુરુતયઃશુધ્માઇન્દ્રમવાતાઅહુત્સવઃ ॥૪॥

૫૦— આ । યમ્ । પૂળન્તિ । દિવિ । સર્ગોઽર્ચિષઃ । ઇમુદ્રમ્ । ન ।
 સુદૃઘ્વઃ । સ્વૈર્ । અર્મિષ્ટૈર્મયઃ । તમ્ । વૃત્રદહત્યે । અનુ ।
 તમ્ધુઃ । ઉતયઃ । શૈષ્માઃ । ઇન્દ્રમ્ । અવોતાઃ । અહૃતઃ-
 ધૈર્મવઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—સમુદ્રની સ્વભૂતા (સમુદ્ર પ્રત્યે વહેનાર) સુંદર નદીઓ, જેમ
 સમુદ્રને ઓઘેર પૂર્ણ કરે છે તેમ જે સ્વર્ગાર્ચિયત ઇન્દ્રદેવને,
 યદ્ય મધ્યે (દર્ભાસન ઉપર) સ્થાપેલ સોમગ્રસ, પૂર્ણ કરે છે તે
 ઇન્દ્રદેવની અભિમુખ ગતિવાળા સત્રુઓનું શોષણ કરનાર,
 અત્યંતશત્રુ, શોભન અવસવવાળા મહેલો, વૃત્રહનન-પ્રસંગે
 સદાપ્યમા ઉભા રહેલા. ૪

* અભિસ્વર્ણિમદૈ અસ્યયુધ્યેનોરઘ્વાંરિવપવુનેસંસુરૂતયઃ ।

ઇન્દ્રોયદ્વજોધૂપમાણો અન્ધંસામિનદ્વલસ્યંપરિધારિવજિતઃ ॥ ૧૨ ॥

૫૦— અભિ । સ્વર્ણિમ્ । મદૈ । અસ્ય । યુધ્યંતઃ । રૈઘ્વીઃ ।
 રૈવ । પ્રૈજે । સુત્રુઃ । ઉતયઃ । ઇન્દ્રઃ । ત્ । વજ્રો । ધુષ-
 માણઃ । અન્ધંસા । મિનત્ । વલસ્યં । પુરુનીન્દૈવ । જિતઃ

॥ ૧ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—ત્યારે સોમગ્રક્ષણ અગ્રનું પ્રાચન કરી અગ્રસ્થ સના વજ્રધારી
 ઇન્દ્રદેવે, જિતે જેમ (કુવાના) ઢાકણે, બેઠી નાખ્યાં તેમ વધા-
 સુન્ના કિલ્લાઓ બેઠી નાખ્યા ત્યારે મધ્યુક્ત થઇ યુદ્ધ કર-

* સાક્ષારેણાપઃપ્રમ્યપઃતયત્તતનષ્ઠતોજાગત૦ત્રિતી-
 યમ્પ્રપાતયત્તતોદ્વિતાજાગતમનૂતી૦મમ્યપાતયતત૦ચિ-
 સોજાગત । તે૦ ઘા૦ ૧-૨-૮ ।

નાર, આ ઇન્દ્રદેવના સહાયકતાં મરદેવો, વેગવાળાં જળ નિમ્ન (ઘણાણવાળા) પ્રદેશ વિષે વેહે તેમ, વૃષ્ટિને પોતાને આધીન રોકનાર વૃત્રાસુરની અભિમુખ તુટી પડ્યા. ૫

*પરીપૂળાચરતિતિત્વિષેશવોપોવૃત્વીરજસોબુધ્નમાશયત્ ।

વૃત્રસ્યયત્રવૃણેદુર્ગૃધિશ્વનોનિજ્ઞવ્યહન્વોરિન્દ્રતન્યતુમ્ ॥૬॥

૫૦— પર્તિ । રૂમ્ । વૃણૌ । ચરતિ । તિત્વિષે । શર્કઃ । અરઃ ।
 વૃત્તેવી । રજસઃ । બુધ્નૈમ્ । આ । અશયન્ । વૃત્રન્ય । ત્ ।
 પ્રવણે । દુર્ગૃધિશ્વનઃ । નિજ્ઞવ્યન્ । હન્વોઃ । રિન્દ્ર । તૈન્ય-
 તુમ્ ॥ ૬ ॥

અ૦—ઉદ્ધતું આવરણ કરીને અંતરિક્ષ લોકના ઉપરિપ્રદેશ વિષે,
 જે આશ્રય કરીને પડેલા છે તે અત્યંત સુંદર અંતરિક્ષ લોક
 વિષે હોનાર, દુર્ધર (દુર્ગાંધ) વૃત્રાસુરને, હનુ (ગાહ) ઉપર
 હે ઇન્દ્રદેવ !, તેં જ્યારે પ્રહાર-વિસ્તારક વા, શબ્દકારી વજ્ર
 વડે પ્રહાર કરી કાર ક્યો ત્યારે ત્હારી દીક્ષિ, એમેર પ્રતરેલી
 અને ત્હારું જળ (પ્રતાપ) ચમકવા લાગ્યું. ૬

હૃદંનહિત્વાન્યુપન્યૂર્મયાંબ્રહ્માણીન્દ્રનવયાનિવર્ધના ।

ત્વષ્ટાંચિત્તેયુગ્યૈશ્વયશસ્તનક્ષક્ષમ્ભૂતયોજસમ્ ॥૭॥

૫૦— હૃદમ્ । ન । હિ । ત્વ । નિર્દૈક્રુગ્નિ । ઊર્ચયઃ । બ્રહ્માણે ।
 રિન્દ્ર । તર્વ । યાનિ । -ર્ધના । -વષ્ટા । ચિત્ । તે । યુજ્યમ્ ।
 યત્રુષ્ટે । શર્કઃ । તનક્ષ । વક્ષમ્ । અમર્મૂઃ । ઇમોનમમ્ ॥૭॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, જેમ જલપ્રવાહ જલાશયને ભરી દે તેમ ત્હારું બળ વા મહિમા વધારનારાં સ્તોત્રો, તુને છેક ભરી દે છે. તે ત્વષ્ટા દેવેજ, તુને-યોગ્ય બળ વધાયું. અને શત્રુઓનો પરાભવ કરવાને સમર્થ બળવાળું વજ્ર તૈયાર કર્યું. ૭

જુષન્વાંહરિભિઃસંમૃતકૃતવિન્દ્રુવ્રમનુષેમાતુયન્નપઃ ।
અયંચ્છયાવાહોર્વજ્રમાયુસમધારયોદિવ્યાસૂર્યદેશે ॥૮॥

૫૦— જુષન્વાન્ । હ્રમ્ । હરિંઽભિઃ । સંમૃતૈકૃતોઽતિસંમૃતકૃતો ।
ઇન્દ્રૈ । વૃત્રમ્ । મનુષે । ગૃત્તિંદયન્ । અપઃ । અયંચ્છયાઃ ।
વાહોઃ । વજ્રમ્ । આયુમ્ । અધારયઃ । દિવિ । અ । સૂર્યમ્ ।
દેશે ॥ ૮ ॥

અ૦—હે પરાક્રમ-સંપન્ન, વા પ્રદાસંપન્ન ઇન્દ્રદેવ !, નિશ્ચે, મનુષ્યના હિતાર્થ (ઉદ્ધારને) વાટ-માર્ગ-ખુલ્લો કરવા ઇચ્છા કરતાં, અશ્વાશ્વ થઇ તેં વૃત્રાસુરને હણ્યો. તે પછી વૃષ્ટિજળ અત્યંત વહેવા લાગ્યાં. ત્હારા હાથ વિષે, તેં ચોપાદી વજ્ર ધારણ કર્યું અને સર્વની નજર પડે તેમ સૂર્યને છુટોક વિષે રચાધો. ૮

વૃહત્સ્વર્થેન્દ્રમર્મવદ્યદુકર્થ્યૈમકૃષ્વતમિયસારોહણંદિવઃ ।
યન્માનુપપ્રથનાન્દ્રમુતયઃસ્વર્નૈપાચૌમરુતોમંદ્રન્નુ ॥૯॥

૫૦— વૃહત્ । સ્વર્થેન્દ્રમ્ । અર્મદૈર્વૈત્તૈ । યત્ । દુકર્થ્યમ્ । અકૃ-
ષ્વત । મિયસાં । રોહણમ્ । દિવઃ । યત્ । માનુપદૈર્મૈધનાઃ ।
ઇન્દ્રમ્ । કૃતયઃ । સ્વઃ । નૃદૈસાચઃ । મરુતઃ । અર્મદન્ ।
અનુ ॥ ૯ ॥

અ૦—સ્તોત્રના ગાનારા યજ્ઞમાનો (મહેતો) એ, વૃત્રભય વડે ન્યારે

स्वकीय आह्लादके, तेज-संपन्न, जल-संपन्न, स्वगरीहक, अष्ट बृहत्तरतोत्र रज्जु (गाथुं), न्यारे मनुष्यहितार्थं संप्राप्त विधे प्रवृत्त यनार, द्युलोकां रक्षक, (प्राण्य स्वश्रे) लोकसेवक भक्षेदेवाग्ने, छन्दने आनंदित (प्रोत्साहित) कर्षो, (त्वारे ते वृत्रने हृष्यवा तत्पर यथो). ६

द्यौश्चिदस्यामंत्राँ अहैः स्वनादयो यवीधिभ्यसावर्ज इन्द्रते ।

वृत्रस्य यद्वृद्धानस्य रोदसी मदे सुतस्य शर्वसाभि नुच्छिरः १० १२

प०— द्यौः । चित् । अय्य । अमद्वान् । अहैः । स्वनात् ।
 र्धयो यवीत् । भियसा । वज्रः । इन्द्र । ते । वृत्रस्य । यत् ।
 वृद्धानस्य । रोदसी । मदे । सुतस्य । शर्वसा । अभिनत् ।
 शिरः ॥ १० ॥ १२ ॥

अ०—जलवान् द्युलोके सुधां, वृत्राभुरनी गर्जनायी अय वडे छेद
 पृथग्भूत यथो (कथं वा लाग्धो). हे छन्ददेव !, सोमपान वडे
 आनंदित यध, द्यावापृथिवीने विपद्रव करनार (आधनशील)
 वृत्राभुरनुं शिर. ते त्वारा वज्र-जल वडे छेदी नाभ्युं (त्वारे
 द्युलोके अमराहित्यपूर्वक निश्चय यथो). १०

यदिन्विन्द्रपृथिवीदशं भुजिरहानि विन्विषात तनन्त कृष्टयः ।

अत्राहते मघवन्विश्रुतं सहोद्यामनु शर्वसावर्हणां भुवत् ॥ ११ ॥

प०— यत् । इत् । नु । इन्द्र । पृथिवी । दशं भुजिः । अहानि ।
 विन्विषा । तनन्त । कृष्टयः । अत्र । अहं । ते । मघवन् ।
 विश्रुतम् । सहः । द्याम् । अनु शर्वसा । वर्हणां । भुवत् ।

॥ ११ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, જો નિશ્ચે પૃથિવી દશપટ થાય અને સર્વ મનુષ્યો, સતત (આયુષ્ય) વિસ્તારવાળાં થાય તોજ હું ધનવન્ દેવ !, તારા પ્રસિદ્ધ સામર્થ્ય તથા બળ વડે કરેલ વ્રતવધરૂપી પરાક્રમ, ઘુમ્મોકવત્ મહાન્ વિસ્તારવાળાં થાય. ૧૧

ત્વમસ્યપારેરજસોઽયોમનઃસ્વભૂત્યોજાઅવસેધૃપન્મનઃ ।

ચક્રુષેભૂમિપ્રતિમાનમોજસોપઃસ્વઃપરિભૂરેપ્યાદિવમ્ ॥૧૨॥

પ૦— ત્વમ્ । અસ્ય । પારે । રજસઃ । વિહૃઓમનઃ । સ્વભૂતિહ-
ઓજાઃ । અવસે । ધૃપન્મનઃ । ચક્રુષે । ભૂમિમ્ । પ્રતિહ-
માનમ્ । ઓજસઃ । અપઃ । સ્વરિરિતિ સ્વઃ । પરિહૃમ્ । ઇપિ ।
આ । દિવમ્ ॥ ૧૨ ॥

અ૦—શત્રુઓના પરાભવનું ચિંતન કરનાર હે ઇન્દ્રદેવ !, આ વિરૂપત અંતરિક્ષ અને રજ્જેસોક (ઘુમ્મોક)ના પાર (ઉપરિ પ્રદેશ વિષે) રહી, સ્વતઃપરાક્રમશીલ એવા તે, અમારા સંરક્ષણાર્થે ભૂમોકને નિર્માણ કર્યો. બલિષ્ઠ (દેવતાઓ)ના બલનો વડે પ્રતિનિધિ છે. વડે રક્ષા, અંતઃસ્વ એવા અંતરિક્ષ અને ઘુમ્મોકને, ઓગરે વ્યાપી રહેલો છે. ૧૨

ત્વંભુવઃપ્રતિમાનૈપૃથિવ્યાઋષ્વર્ગીરસ્યબૃહતઃપતિર્ધુઃ ।

વિશ્વમાપ્રાઅન્તરિક્ષંમહિત્વામત્યમદ્દાનર્કિરન્યસ્ત્વાવાન્ ॥૧૩॥

પ૦— ત્વમ્ । ભુવઃ પ્રતિહમાનમ્ । પૃથિયાઃ । ઋષ્વર્ગીરસ્ય
બૃહતઃ । પતિઃ । ધુઃ । વિશ્વમ્ । આ । અપ્રા । અન્તરિ-
ક્ષમ્ । મહિત્વા । અત્યમ્ । અદ્વાઃ : નર્કિઃ । અન્યઃ ।
ત્વાદિવમ્ ॥ ૧૩ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તું વિસ્તીર્ણુ ભૂમિનો પ્રતિમાન-પ્રતિનિધિ-છે.
(અર્થાત્ ભૂલોકની પેઠે, તું મહાન્ અચિંત્ય શક્તિવાળો છે.)
મુદર ઐશ્વર્યવાળા દેવો વડે, મહત્તાવાળા સ્વર્ગલોકનો તું
અધિપતિ (પાલપિતા) છે. નિશ્ચે, તું ત્હારા મહિમા વડે, સર્વ
અંતરિક્ષને ચોમેર પૂર્ણ કરે છે-ભરી-દે છે. ૧૩

નયસ્યદ્યાવાપૃથિવીઅનુવ્યચોનસિન્ધવોરજસોઅન્તંભાનશુઃ ।
નોતસ્વર્વૃષ્ટિમદેઅસ્યયુધ્યંતર્ણકોઅન્યચક્રુપેવિશ્વમાનુપક્ ॥૧૪॥

પ૦— ન । યસ્ય । દ્યાવાપૃથિવી । અનુ । ઈર્ષ્યંતઃ । ન । સિન્ધવઃ ।
રજસઃ । અન્તંમ્ । અનુશુઃ । ન । ઉત । સ્વર્વૃષ્ટિમ્ । મદે ।
અસ્ય । યુધ્યંતઃ । ઈર્ણકઃ । અન્યત્ । ચક્રુપે । વિશ્વમ્ । આ-
નુપક્ ॥ ૧૪ ॥

અ૦—જેના આપકપણાનો અંત, દ્યાવાપૃથિવીને લાગેલો નથી. જેના
તેજનો અંત, અંતરિક્ષલોક ઉપર વહેતારાં જળોને લાગેલો
નથી. વળી, (સોમપાન વડે) મદ્યુક્ત ઘષ્ટ, વૃષ્ટિજળને પોતાને
તાબે રોકનાર વૃત્રાશુર સાથે યુદ્ધ કરનાર આ ઇન્દ્રના બળનો
અંત, (વૃત્રાદિકને) લાગેલો નહીં. (એથી હે ઇન્દ્રદેવ !), તું
એકજ (સર્વશક્તિમાન) છે. અન્ય અખિલ વિશ્વ, તુંનેજ
આધીન છે. ૧૪

* આર્ચનત્રયમુત્તમઃસસ્મિન્નાજૌવિશ્વેદેવાસોઅમદુક્તનુત્વા ।
વૃત્રસ્યયદ્વૃષ્ટિમતાંવધેનનિત્વમિન્દ્રમત્યાનંજઘર્ણ્ય ॥૧૫॥૧૪॥

* ઘસોવાપયદૂષઃસોષાગ્રિઃકર્ત્ત્વ્યોષાગ્રિર્વૈષજ્ઞ । પે૦.

૧૦— આર્ષિન્ । અર્ત્ર । મુહતઃ । સંસ્પિન્ । આજૌ । વિશ્વે । દેવાસઃ ।
અમદન્ । અનું । ત્વા । વૃત્રસ્યં । યત્ । મૃદ્ધિર્દેવતા । બુધેન ।
નિ । ત્વમ્ । ઇન્દ્રમ્ । પ્રતિ । આનમ્ । જુવન્થં ॥૧૬॥૧૪

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, આ સંગ્રામ વિષે, મરદેવોએ (“ પ્રહરમગલ્લો-
જઙ્ઘિવીરયસ્ય ” એમ વચન વડે) ત્હારી અર્ચા-સ્તુતિ કરેલી
અથવા, સર્વે સંગ્રામો વિષે, તીક્ષ્ણ ધારવાળા વજ્રવડે તે
જ્યારે વૃત્રના મુખ, વા નાક ઉપર પ્રહાર કર્યો ત્યારે તે સર્વેય
(મરત) દેવોએ, (ત્હારી સહાય કરી) તને આનંદિત કરેલો,
યધ્વા, તને આનંદ પમાડી, તેઓ પણ આનંદિત થયા. ૧૫

સૂક્ત ૫૨.

૧ સુમ્બઃ = સ્નોતાઓ; યધ્વા, અશ્વો. (સુદુમ્બવન્તિતિ
= સુમ્બઃ).

૨ અત્યં = ગમનસાધન = વાહનશૂત અશ્વ.

૩ હવનસ્યદમ્ = હવનબ્રાહ્મણાનાંયાગંધાપ્રતિષેગેનગલ્હન્તઃ =
હાંક પ્રત્યે, વા યાગ પ્રત્યે વેગે જનાર (સ્વસ્તુમ્બવજ્રણેસ્ય-
દોર્જયે).

૪ શાન્ધમા = સોમલક્ષણ અન્નવડે. (અચતેતિશ્નન્ધઃ)

૫ જર્ઘ્ણપાણઃ = અત્યંત આનંદિત થઈને (હણતુદૌ).

૬ અર્જાસ્તિ = જળ.

૭ ધરુણેષુ = સર્વધારક (જળમધ્યે).

૮ તથિષીષુ = જળ વિષે.

૯ ડઢતન = અધઃપાતયન્ = નીચે વહેવડાવી. (ડઢન્નમાર્જયે)

૧૦ દ્રરિષુ = આયરીત્વપુશ્નુષુ = આવરણ કરનાર શત્રુ પરત્વે.

૧૧ દ્રરઃ = અતિશયેનાયરીતા = કદો શત્રુ, શત્રુ-જયશીલ; (દ્ર-
દ્રરત્યાષ્ટીતિતિ = દ્રરઃ).

- १२ घमः = सम्भक्तः = सेवित (म्रियतेसंभज्यते = घमः । घृह्-सम्भक्तौ) .
- १३ ऊधनि = उद्धृतजलधति = मेधमय (उत्तृकष्वध्रियते-स्मिन्नजलमित्यूधः तस्मिन्) .
- १४ चन्द्रयुष्मन् = आह्लादकमूलक = आह्लादजनक. (चदि-आह्लादनेदीप्तौवा) .
- १५ स्वपस्पया = शोभन कर्म योऽय. (शोभनंअपःस्वपःतदर्थं तिरतितया । अपः कर्म) .
- १६ मंहिष्ठरातिम् = मघृष्टधनं धादामं = धन वा दानप्रवृद्ध. .
- १७ पमिः = पूरयिता.
- १८ सुम्भः = नदीयो.
- १९ स्वाः = स्वभूता.
- २० अभिष्टयः = अभिमुख्येननमनवत्यः = अभिमुख्य गति-पाणा. (इष्टयपणानि) .
- २१ शुष्माः = शत्रुभोना शोषयिता.
- २२ अवाताः=शत्रुद्वित. (यान्तिप्रतिकुल्येनगच्छन्तीतिवाताः शत्रयः तद्रहिताः).
- २३ अहुतस्तवः = अकुटिल इषवाणा; सुंदर अभवाणा (हुक्तौ-टिल्येःसामक्षणे) .
- २४ रघ्वीः = गमन-स्वभावा; वेगवाणां. (रघिर्गन्त्यर्थः)
- २५ सुष्मम् = उपरिप्रदेश.
- २६ प्रयणे = प्रकर्षेण वननीये = अत्यंत सुंदर.
- २७ दुर्गमिष्वनेः = दुर्गमद्व्यापनस्य = दुर्धर. (प्रहउपादाने अश्व्याप्तौ) .
- २८ तग्यतुम् = प्रहारं विस्तारयन्तं यद्यथा शब्दकारिणं वचनं = प्रहार-विस्तारक, वा शब्दकारी यञ्.

૨૯ ઘૃત્વી = આઘૃત્ય = આવરણ કરીને.

૩૦ ઘૃણા = (શત્રુગ્રયલક્ષણા) દીપ્તિ.

૩૧ તિલિયપે = પ્રદીપ્ત યષ્ઠ.

૩૨ ન્યૂપન્તિ = નિતરાં પ્રાપ્નુવન્તિ = છેક પ્રાપ્ત કરે છે.
(ઋપગતૌ).

૩૩ સંભૃતક્રતો = (સમ્પાદિતકર્મન્) = પરાક્રમ-સંપન્ન.

૩૪ નાતુવન્ = માર્ગેનિચ્છન્ = વાટ-માર્ગ ખુલ્લો કરવા પ્રયત્નતાં.

૩૫ અમઘત્ = બલ-સંપન્ન. (અમતિશયન્ રુક્ષત્યનેન इति
અમોઘલં તદુક્તમ્ .

૩૬ માનુષપ્રધનાઃ = મનુષ્યના હિતાર્થે સંગ્રામમાં ઉતરનાર.
(પ્રકીર્ણાનિ અસ્મિન્ ધન્યાનિ મયન્તિ इति પ્રધનાઃ =
સંગ્રામ).

૩૭ નૃપાચઃ = ગ્રાણ્ય-સ્વરૂપે નરેતુ સેવન કરનારા.

૩૮ અયોયધોત્ = અત્યંત પૃથગ્વિધ યયુઃ. (યુમિશ્વજે).

૩૯ વધ્વધાનસ્ય = બાધનથીલ. (વાધૃષિલોદને).

૪૦ દશમુજિઃ = દશગુણિત.

૪૧ કૃદયઃ = મનુષ્યો.

૪૨ વર્હણા = વધક્રિયા. (વર્હંહિસાયાં)

૪૩ પરિભૂઃ = પરિગ્રહીતા.

૪૪ ઋષ્યધીરસ્ય = દર્શનીયાધીરાયસ્યતથોકસ્ય = સુંદર
ઐશ્વર્યવાન્ દેવોન્.

૪૫ ત્યાઘાન્ = તારા જેવો ખીજો.

૪૬ દ્યવઃ = વ્યાપન.

૪૭ સસ્મિન્ = તસ્મિન્ યજ્ઞ્યા સર્વસ્મિન્ = તે યજ્ઞ સર્વ વિશે.

૪૮ મૃદિમતા = તીક્ષ્ણધારવાળા. (મંશયતિશયન્ રતિમૃદિઃ =
અભિ.તપ્યતા).

સૂક્ત ૫૩.

ઋષિ:—આંગિરસ સભ્ય; દેવતા:—ધન્વ; છન્દ:—૧-૯; જગતી,
૧૦-૧૧ ત્રિષ્ટુભ.

ન્યુરુપુવાચંપ્રમહેભરામહેગિરિન્દ્રાણ્યસદંનેવિવસ્વંતઃ ।

નૂચિદિરત્નંસમનામિવાવિદુઃપ્રદુર્ધુતિર્દ્રિવિણોદેપુંશસ્યતે ॥૧॥

૫૦— નિ । ડુમ્ । સુ । વાચમ્ । પ્ર । મહે । ભરામહે । ગિરિઃ ।
ઇન્દ્રાણ્ય । સદંને । વિવસ્વંતઃ । નુ । ચિત્ । હિ । રત્નમ્ ।
સસૈતામ્દૃશં । અવિદત્ । ન । દુઃસ્તુતિઃ । દ્રવિર્ણોદેપું ।
શસ્યતે ॥ ૧ ॥

અ૦—મહાન્ ધન્વાર્થ, અમે નિરંતર શોભન સ્તોત્ર પ્રયોજ્યે છીએ.
પરિચર્યા કરનાર યજમાનના યજ્ઞગૃહવિષે, ધન્વાર્થ સ્તોત્રો રચાય
છે—ગવાય—છે. ઠમકે, સુતેલ પુરુષોત્તું ધન જેમ ચોર લઇ લે
તેમ તે ઈન્દ્રદેવ, (અસુરોના) રમણીય ધનને લઇ લે છે.
(એથી, તે આપણને ધન અર્પણ કરવાને સમર્થ હોય છે).
ધનદાતા પરત્વે, અ-સમીચીન સ્તુતિ કરાય નહિ' (એથી અમે
ધન્વાર્થ, શોભન-સ્તોત્ર પ્રયોજ્યે છીએ.) ૧

દુરોઅશ્વસ્યદુરિન્દ્રગોરસિદુરોયવંસ્યવસુંનંદનસ્પતિઃ ।

શિલાનરઃપ્રદિવોઅકામકર્શનઃસલાસલિંભ્યસ્તઽમિદંઘ્નીમસિ

॥ ૨ ॥

૫૦— દુરઃ । અશ્વસ્ય । દુરઃ । ઇન્દ્ર । ગોઃ । અસિ । દુરઃ । યવસ્ય ।

વસુનઃ । ઈનઃ । પતિઃ । શિક્ષૌડનઃ । પ્રહદિવઃ । અકામઠ્ઠકૈ-
ર્શનઃ । સર્વા । સર્લિદમ્યઃ । તમ્ । ઇદમ્ । ગૃણીમસિ ॥૨॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તું અશ્વને દેનાર, પશુઆદિને દેનાર તથા
યવાદિ ધાન્યને દેનાર છે. તું સંપત્તિને સ્વામી, સર્વને
પાલપિતા, દાનનેતા, પુરાતન, (યજ્ઞમાનેની) ઇચ્છાને નાશ
ન કરનાર, અર્થાત્ તેમની કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર તથા
ઋત્વિજ્ઞેને પ્રિય છે. તે રીતના ઇન્દ્રપ્રત્યે, અમે આ સ્તોત્ર
ગાઇએ છઇએ. ૨

શર્ચીવઙ્દ્રપુરુકૃત્તમત્તમત્તવેદિદમ્ભિતશ્ચેકિતેવસુ ।

અતઃસંગૃહ્યાભિભૂતઆર્ભરમાત્વાપતોજરિતુઃકાર્મમૂનયીઃ ॥૩॥

પ૦—શર્ચીવઃ । ઇન્દ્ર । પુરુકૃત્ । છુમત્તમ । તર્વ । હત્ । ઇદમ્ ।
અભિતઃ । ચેકિતે । વસુ । અતઃ । સર્મ્મગૃમ્મ્વ । અભિહમુતે ।
આ । મર । મા । ત્વાદ્યુતઃ । જરિતુઃ । કાર્મમ્ । ઊર્નયીઃ
॥ ૩ ॥

અ૦—હે પ્રણવન, (વૃત્રવધાદિક) અનેક પરાક્રમ કરનાર, અત્યંત
દૌધ્યમાન ઇન્દ્રદેવ !, એમર આ ત્હારીજ સંપત્તિ દીસે છે
એમ અમને સુવિદિત છે; એથી, હે શત્રુઓનો પરાભવ કરનાર
દેવ !, તું તે (સંપત્તિ)ને રૂઢીરીતે ગ્રહણ કરી, અમને અર્પણ
કર્યે. ત્હારી આશા કરનાર સ્તોતાજનના મનોરથને લગ્ન મ
કર્યે. ૩

પ્રથિર્થુમિઃસુમનાંપ્રથિરિન્દુમિર્નિરુન્ધાનોઅર્મતિગોમિર્નશ્વિના ।

ઇન્દ્રૈન્નદસ્યૈન્દ્રયન્તેન્દુમિર્યુતદ્વૈપમઃસમિપારંમેમદિ ॥૪॥

૫૦— પ્રમિઃ । દ્યુહમિઃ । સુદમનાઃ । પ્રમિઃ । ઇન્દુદમિઃ । નિદ-
હૈન્દ્રાનઃ । અમંતિર્મ । ગોમિઃ । અશ્વિના । ઇન્દ્રેણ । દસ્પ્યમ્ ।
દ્રૈર્યન્તઃ । ઇન્દુડમિઃ । યૈતદ્વેપસઃ । સમ્ । રૂષા । રમેમહિ
 ॥ ૪ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, (અમે અર્પણ કરેલ) આ અશ્વ-પુરોહિતાદિ તથા
 આ સોમરસ વડે પ્રસન્ન થઇ, તું અમને ગાયો તથા અશ્વો
 અર્પણ કરી, અમારું દારિદ્ર્ય નિવૃત્ત કરી, શોભનમનસ્ક હો.
 સોમરસ વડે પ્રસન્ન થયેલ ઇન્દ્રની સહાય વડે, શત્રુનો પરા-
 ભવ કરી, અમે નિઃશત્રુ થઇ અન્ન-સંપન્ન થઇએ. ૪

સમિન્દ્રાયાસમિપારમેમહિસંવાજેમિઃપુરુષચન્દ્રૈરમિદ્યુમિઃ ।
 સંદેવ્યામમત્યાવીરશુષ્મયાગોઽગ્રયાશ્વાવત્યારમેમહિ ॥૫॥૧૫॥

૫૦— સમ । ઇન્દ્ર । રાયા । સમ્ । રૂષા । રમેમહિ । સમ્ । વાજેમિઃ ।
પુરુષચન્દ્રૈઃ । અમિદ્યુમિઃ । સમ્ । દેવ્યા । પ્રદમત્યા ।
વીરશુષ્મયા । ગોઽગ્રયા । અશ્વૈવત્યા । રમેમહિ ॥૫॥૧૫

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, અમે ધન, અન્ન તથા અતિશય આહ્વાદકારક
 તથા તેજસ્વી બળવડે યુક્ત થઇએ. અમે ઘોતમાન, શત્રુ-
 સંહાર-સમર્થ, ગાયો તથા અશ્વોને પ્રાપ્ત કરાવનાર ત્હારી
 અત્યંત કૃપા વડે યુક્ત થઇએ. ૫

તેત્વામદાઅમદન્તાનિવૃણ્યાતેસોપાસોઽવૃત્તહત્યેષુસત્પતે ।
 યત્કારવેદશવૃત્રાણ્યપ્રતિવૃર્હિષ્વતેનિસહસ્રાણિવૃર્હયઃ ॥૬॥

૫૦— તે । ત્વા । મદાઃ । અમદન્ । તાનિ । વૃર્હિયા । તે । સોપાસઃ ।

વૃત્રદહત્યેષુ । સ્તુષ્પતે । યત્ । કૌરવે । દર્શ । વૃત્રાણિ ।
અપ્રતિ । વર્હિષ્મંતે । નિ । મહસ્તાણિ । વૈર્હયઃ ॥ ૬ ॥

અ૦—હે સત્પુરુષોના પાલયિતા (ઇન્દ્રદેવ !), જ્યાં તેં સ્તોત્રકર્તા,
યજ્ઞસંપન્ન યજ્ઞમાનાર્થ, હજારો આવરક ઉપદ્રવનો, શત્રુ વડે
કાંઈ પણ પ્રતિરોધ થયા વિના નાશ કર્યો તે વૃત્રહનન-પ્રસંગે,
તે માદક-પ્રેત્સાહક-મરદેવોએ, તે (અશુરોઝાશાદિક) સેચન-
સમર્થ-અશ્વસંપન્ન-હવિષે તથા તે સોમરસે, તને આનંદિત
કરેશે. ૬

યુધાયુધમુપવેદેપિધૃષ્ણુયાપુરાપુરંસમિદ્રંહંસ્યોજસા ।
નમ્યાયદિન્દ્રસહ્યાપરાવર્તિનિવૃર્હયોનમુંચિનામમાયિનમ્ ॥ ૭ ॥

પ૦—યુધા । યુધમ્ । ઉપે । ઘ । શ્ત । એપિ । ધૃષ્ણુદ્વયા । પુરા ।
પુરંમ્ । સમ્ । ઇદમ્ । હંસિ । ઓજસા । નમ્યા । યત્ । ઇન્દ્ર ।
સહ્યા । પરાવર્તિનિ । નિવૃર્હયઃ । નમુંચિમ્ । નામ । માયિ-
નમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તું શત્રુઓનું ધર્ષણ કરનાર, મુદ્દ ઉપર મુદ્દ
કરનાર-સર્વદા મુદ્દશીલ-હે. તારા સામર્થ્ય વડે, (અસુરોના)
નગરની સાથે, આ નગરનો તું છેક વિનાશ કરે છે. હે ઇન્દ્રદેવ !,
(શત્રુપરત્વે) નીચે નખી સંદાર કરનાર, સખા૩૫ (સદાયબૂત)
વજ્રવડે, તેં દૂર દેશ વિશે, નમુચિ નામના આયારી અસુરને
છેક દાર કર્યો. (એથી, તારીજ સ્થિતિ કરીએ છીએ.) ૭

ત્વંકરંમુતપૂર્ણયંવધીસ્તેજિષ્ટયાતિથિમ્સ્યવર્તની ।
ત્વંશતાવંઘૃદસ્થાભિન્નપુરોનાનુદઃપરિપૂતાઋજિર્ધન્વા ॥ ૮ ॥

૧૦— ત્વમ્ । કાંક્ષમ્ । ઉત । પર્ણયમ્ । વૃષીઃ । તેર્નિષ્ઠયા । અતિ-
થિદગ્વસ્ય । વૈર્તની । ત્વમ્ । શતા । કંઠદસ્ય । અમિન્ત ।
પુરઃ । અન્નૈનુદ્દદઃ । પિંદસૈતાઃ । ઋનિર્થના ॥ ૮ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તેં કરંજ તથા પર્ણય નામના અસુરને, અતિ-
થિગ્ધ નામના રાજા અર્થે, અતિશય તેજસ્વી, શત્રુપ્રેરણુ-કુશલા-
શક્તિ વડે, હણેલા; અનુચરરહિત, તેં કેવળ એકલાએ,
ઋનિર્થ નામના રાજાએ ચોખેર વેદા ધાસેલ, વંચુદાસુરના
સેંકડો નગરોને ભેડી નાંખ્યાં ૮

ત્વમેતાર્જનરાજોદ્વિર્દશાવન્ધુનાંસુશ્રવંસોપજગ્મુષઃ ।
પૃષ્ઠિસહસ્તાનવૃત્તિનવશ્રુતોનિચક્રેણરથ્યાદુષ્પદાવૃણક્ ॥૯॥

૧૦—ત્વમ્ । એતાન્ । જનદાઃ । દ્વિઃ । દશ । અવન્ધુનાં । સુદ-
શ્રવંસા । ઉપજગ્મુષઃ । પૃષ્ઠિમ્ । સહસ્તાં । નવૃત્તિમ્ । નવ ।
શ્રુતઃ । નિ । ચક્રેણ । રથ્યાં । દુઃષ્પદાં । અવૃણક્ ॥૯॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, સહાયરહિત સુશ્રવસા ઉપર હસ્તો કરનાર, આ
વીર રાજા તથા તેમના સાહદગર અને નવાણું અનુચરોને,
દુષ્પ્રાપ્ય રથચક્ર વડે, છેક છેડી નાંખ્યા ત્યારથી તારી પ્રખ્યાતિ
થયેલી. ૯

ત્વમાવિથસુશ્રવંસંતવ્રોતિભિસ્તવ્રામંભિરિન્દ્રતૂર્વયાણમ્ ।
ત્વમેસ્મૈકુત્સંપતિશિગ્વમાયુંમહેરાજેયુર્નેઅરન્ધનાયઃ ॥૧૦॥

૧૦— ત્વમ્ । આવિથ । સુદશ્રવંસમ્ । ત્વં । કુતિદંભિઃ । ત્વં ।
ત્રીમંદંભિઃ । ઇન્દ્ર । તૂર્વયાણમ્ । ત્વમ્ । અસ્મૈ । કુત્સંમ્ ।

અતિથિઃશ્વમ્ । આયુમ્ । મહે । રાજે । યૂને । અરન્વૈનાયઃ ।

॥ ૧૦ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તે તારી કૃપા વડે, મુશ્વસનું સંરક્ષણ કર્યું.
તે તારા પાલક-બળવડે, તુર્વ્યાણનું સંરક્ષણ કર્યું. તે
કૃત્સ, અતિથિગ્ય અને આયુ રાખ્યોને, મહાન તરણ
મુશ્વસ રાખને તાબે આપ્યા. ૧૦

યજુર્દર્શીન્દ્રેવગોપાઃસત્વાયસ્તેશિવતંમાઅસામ ।

ત્વાંસ્તોપામત્વયાંસુગીરાદ્રાઘીયુઆયુઃપતુરંદ્રવાનાઃ ॥ ૧૧ ॥ ૧૬ ॥

પ૦—યં । યજુર્દર્શીન્દ્રેવ । ઇન્દ્ર । દેવગોપાઃ । સત્વાયઃ । તે ।
શિવતંમાઃ । અસામ । ત્વામ્ । સ્તંપામ્ । ત્વયાં । સુઘ-
વીરાં । દ્રૌધીયઃ । આયુઃ । પ્રદત્તૈર્મામ્ । દ્રવાનાઃ ॥ ૧૧ ॥ ૧૬

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, દેવો વડે, યજુ-સમાપ્તિ-પર્યંત જેનું રક્ષણ
થયેલું છે તે અમે, તને આત્મંત પ્રિય હજીએ. અમે કષ્ટાણુ-
સંપન્ન થઈએ. (યજુસમાપ્ત્યુત્તર કાલ વિશે પણ) અમે, તારી
રત્ન કરીએ હજીએ. તું વડે, અમે શોભનપુત્રસંપન્ન તથા
દીર્ઘાયુષ્યને પ્રજ્ઞાતરપૂર્વકે ધારણ કરનારા અમીએ. ૧૧

મૂક્ત ૫૩.

૧ સનતામ્ = સ્વયંતાં = મુનેશ્વ. (યસસ્વજ્ઞે).

૨ દ્રવિગંદેષુ = ધનદાતાઓ પરત્વે.

૩ દુરઃ = દાના. (દાઙ્ગદાને).

૪ દુનઃ = સ્વામી.

૫ શિશ્રાનરઃ = શિક્ષાયા દનસ્થનેતા = દાનનેતા.

- ६ अकामकरीनः = कामना न नाश न करना (करीनाशने).
 ७ शचीयः = प्रसाधन.
 ८ संगृह्य = इडी रीते गृह्य करीने.
 ९ त्वायतः = त्वामात्मन इच्छतः = त्वारी आशा करना.
 १० ऊनयोः = परिहीनं कार्पोः = भंग कर्तुं.
 ११ अमतिः = क्षति. (मन्तव्यामतिः पेश्वर्येन मतिः अमतिः)
 १२ निरुन्धानः = निवृत्त करीने. (रुद्धि आचरण).
 १३ दुरयन्तः = हिंसन्तः = हिंसा करीने.
 १४ युतघ्येषसः = पृथग्भूतशत्रुकाः = निःशत्रु.
 १५ संरभेमहि = संगच्छेमहि = संयुक्त बध्ने.
 १६ वृष्ण्या = सेवनसमर्थ-गवसंपन्न-सर्वि.
 १७ तिघहंयः = न्यघधीः = वध कर्त्तुं.
 १८ कारये = स्तुतिकर्ताना अर्थे.
 १९ नम्या = नमनशीलेन = नीचे नमनार.
 २० परावति = दूर देश विषे.
 २१ घर्तनी = घर्तन्या शत्रुमेरणकुशल्याशक्त्या = शत्रुप्रेरथु-
 कुशला-शक्तिवडे.
 २२ परिपुता = परितोषपृथ्याः = योगे वेदा धासेक्षा.
 २३ अननुदः = अनुपध्यात् घतिपण्डयति इति अनुदीनु-
 चरः तादृशानुचररहितः = अनुचररहित केवण अकेला.
 २४ धुतः = प्रप्यात्.
 २५ दुष्पदा = दुष्प्रपदनेन = (शत्रुप्रेरडे) प्राप्त करवाने
 अशक्त्य = दुष्प्राप्य.
 २६ ग्रामभिः = ग्रायकैः पालकैः बलैः = पात्रक बलवडे. (त्रै-
 पालने)
 २७ सरन्धनायः = वश कर्त्तुं. (रथ्यतिर्घशकमेणि).

૨૮ દ્રાઘોયઃ = આયંત દીર્ઘ.

૨૯ ઉદચિ = ઉદકે = યજ્ઞ-સમાપ્તિ-પર્યંત.

૩૦ અસામ = અમૂમ = હતા. (અસ્મુધિ).

૩૧ પ્રતરમ્ = પ્રકૃષ્ટતર.

૩૨ અપ્રતિ = શત્રુભિઃ અપ્રતિગમઃ = શત્રુના પ્રતિરોધ વિના.

સૂક ૫૪.

ઋષિઃ—અંગિરસ સભ્ય. દેવતાઃ—ધન્વ; ઇન્દ્રઃ—૫.૧, ૮, ૯, ૧૧ ત્રિષ્ટુભ્, અવશિષ્ટ-જગતી.

માનોઽસ્મિન્મધવન્પૂત્સ્વંહંસિનુહિતેઅન્તઃશર્વસઃપરીણશે ।

અક્રન્દયોનુદ્યોરોરુવધ્વનાકથાનક્ષોળીર્મિયસાસમારત ॥૧॥

૧૦— મા । નુઃ । અસ્મિન્ । મધવન્ । પૂતૈઃસુ । અંહંસિ । નુહિ ।
તે । અન્તઃ । શર્વસઃ । પરિહનશે । અક્રન્દયઃ । નુદ્યઃ ।
રોરુવત્ । વૈનો । કથો । ન । ક્ષોળીઃ । મિયસા । સમ્ ।
આરત ॥ ૧ ॥

અ. —હે સંપત્તિમાન ઇન્દ્રદેવ !, તું અમને આ પાપી (પાપહલ્ભૂત) સંત્રામ વિષે, (એકલા) જ ફેંક્યું. તારા બળનો છેક અંત લાવવો શક્ય નથી. (અન્તરિક્ષ વિષે રહી) તું અત્યંત મોટી ગર્જના કરતો, નદી તથા તેનાં બળને ગર્જવે છે. પૃથિવી આદિ ત્રણે લોક, તારા ભય વડે, કેમ એકત્ર થયા વિના રહે ? ૧

અર્ચીશક્રાયશાકિનેશર્ચીવતેશુષ્વન્તમિન્દ્રમહયન્નભિદ્ધિહિ ।
યોધૂષ્ણુનાશર્વસારોદસીહમેષ્ટપાવૃષ્ત્વાટૃપમોન્યુક્તૈ ॥૨॥

૫૦— અર્ચ । શક્રાય । શાકિને । શર્ચીવતે । શુષ્વન્તમ । ઇન્દ્રમ્ ।
મહયન્ । અમિ । સ્તુહિ । યઃ । ધૂષ્ણુનાં । શર્વસા । રોદસી ।
હમે । વૃષાં । વૃષ્ણત્વા । વૃષ્ણમઃ । નિદ્ધક્ષ્ણૈતૈ ॥ ૨ ॥

અ૦—હે અર્ચયો !, શકિતસંપન્ન, શુદ્ધિસંપન્ન ઇન્દ્રાર્ય, સ્તોત્ર
ગાઓ. સ્તુતિની કેદર કરનાર તે ઇન્દ્રનો મહિમા માધ, અભિ-
મુખે સ્તુતિ કરો. જે ઇન્દ્ર, યોતાની સાદસી—શકિત વડે, ઉભય
દાવાપૃથિવીને છેક વશ કરે છે તે સેયનસમર્થ (જળ વરસા-
વવાને સમર્થ) છે. તેજ સેયનસામર્થ્ય વડે, તે કામનાઓ
પધ્વા, જળનો વરસાવનાર છે. ૨

*અર્ચીદિવેવૃહતેશુષ્યંવચ્ચઃસ્વક્ષત્રયસ્યધૃપતોધુપન્મનઃ ।

બૃહચ્છ્વાઅસુરોર્બૃહ્ણાકૃતઃપુરોહરિંભ્યાંવૃષભોરથોદિપઃ ॥૩॥

૫૦— અર્ચ । દિવે । વૃહતે । શૂષ્યંમ્ । વચ્ચઃ । સ્વક્ષત્રમ્ । યસ્ય ।
ધૃપતઃ । ધૃપત્ । મનઃ । વૃહત્છ્વઃ । અસુરઃ । બૃહ્ણા ।
કૃતઃ । પુરઃ । હરિંદ્ભ્યામ્ । વૃષભઃ । રથઃ । દિપઃ । સઃ ॥૩॥

અ૦—(હે સ્તોતા !), તું તેજસ્વી, શ્રેષ્ઠ ઇન્દ્રાર્ય, સુખકર સ્તોત્ર
ગા. શત્રુઓનું ધર્ષણ (પરાજય) કરનાર એવા જે ઇન્દ્રદેવનું
મન, સ્વભૂત-જલ-સંપન્ન તથા પ્રગંભ હોય છે તે નિશ્ચે,
અત્યંત કીર્તિમાન શત્રુઓનો નિરાસ કરનાર, પધ્વા, બલસં-
પન્ન, વા પ્રાણ (આપોજળ) દાતા, શત્રુનાશક, અશ્વો વડે

મૂક્ત ૫૪.

* ૧ इन्द्र=इन्द्रइरांष्टणातीति वेरांददातीति वेरांदधातीति वेरांदारयतेइति वेरान्धारयतइति वेन्दवेद्रघतइति येन्दौरमतइति वेन्धेमूतानीतिघातघदेनं प्राणैसमैन्धं-स्तदिन्द्रस्य इन्द्रत्वमितिबिज्ञायत इदंकरणादित्याप्राय इददर्शनादित्यौषमन्यवइन्दतेर्वैश्वर्यकर्मणइच्छत्रूणांदादयिताघाद्राघयिता वादरयिता वा च यत्वनाम् (ति० ૧૦-૮).

૨ પૃષ્ઠુ = પાપહૃત્પૂત સંગ્રામ મધ્યે.

૩ ઘના = ઉદક.

૪ કથા = કથં = કથા પ્રકારે ?

૫ સમારત = સંગઠ્ઠન્તે = એકત્ર થવું.

૬ શાક્તિ = શક્તિયુક્તાય = શક્તિ-સંપન્ન.

૭ ધૃષ્ટુના = ધર્ષકેણ = પરાભવ કરનાર.

૮ ઘૃપત્યા = ઘૃપત્વેન = સેવનસમર્થ-સામર્થ્ય વડે.

૯ ન્યુજ્જતે = નિતરાંપસાધયતિ = છેક વશ કરે છે.

૧૦ શૂણ્યમ = સુખકર.

૧૧ અસુરઃ = શત્રુઓને નિરસિના; યધ્વા, પ્રાણ વા બલસંપન્ન. (અસુક્ષેષણે).

૧૨ રયઃ = રંદણશીલઃ = ગમનશીલ.

૧૩ કોપયઃ = અકમ્પયઃ = કંપાયમાન કર્યો.

૧૪ ત્મના = આત્મના = પોતે.

૧૫ ધૃપતા = શત્રુનાં ધર્ષયિત્રા = શત્રુઓને બહીષ્કારનાર.

૧૬ વ્રન્દિનઃ = મૃદુભાવપ્રાપ્ત.

૧૭ મન્દિતા = હૃષ્ટ.

- ૧૮ શિતાં = તિક્ષ્ણીકૃત. (શોતનૂકરણે)
 ૧૯ ગમસ્તિમ્ = હસ્તગૃહીત, વા રસ્મિસંપન્ન.
 ૨૦ પૃત્યસિ = શત્રુ પ્રત્યે પ્રેરેછે.
 ૨૧ શ્વમનસ્ય = વાયુના.
 ૨૨ શુષ્ણસ્ય = શોષયિતા (આદિયના).
 ૨૩ પ્રાચીમેન = પ્રકર્ષેણગન્ત્રા = અપરાધમુખ.
 ૨૪ કૃત્વયે = કર્તાવ્ય.
 ૨૫ ધને = ધનનિમિત્તક સંગ્રામ વિધે.
 ૨૬ શુશૂષત્ = આરમાનંવર્ધયતિ = આત્મોત્કર્ષ કરે છે. (દુષ્પો-
 શ્વિગતિવૃદ્ધયાઃ)
 ૨૭ રાતહવ્યઃ = દત્તદ્વિષ્કઃસન્ = દ્વિ અર્પણ કરતો સતો.
 ૨૮ દાતુઃ = અભિમત દાનપ્રદાતા.
 ૨૯ વિશ્વતે = સિંચન કરે છે. (વિવિસેવને)
 ૩૦ શાસં = અનુશાસન.
 ૩૧ રુષતિ = વ્યાપ્ત કરે છે (રુષિવ્યાપ્તૌ)
 ૩૨ દદુષઃ = દ્વિ-અર્પણ-કરનાર.
 ૩૩ યજ્ઞયં = યજ્ઞત્વં પુસ્ત્યં = સામર્થ્ય.
 ૩૪ યસુદેયાય = અભિમત ધનપ્રદાનાર્થ.
 ૩૫ ધરુણદ્વરં = ધારાનિરોધક.
 ૩૬ યમિના = આવરક.
 ૩૭ ર્મ = ર્માઃ = આ.
 ૩૮ અભિજિગ્મતે = અભિગમિત કરે છે (હસ્તેગત્યર્થાત્).
 ૩૯ શેવૃધમ્ = રોગાણાંશમનેમતિયદ્યર્ધતેતાદૃશં = સુખ-
 વર્ધક.
 ૪૦ જનાપાટ્ = શત્રુણાં અભિમથિત્ = શત્રુઓનો અભિભવ
 કરાવવાને સમર્થ.

૪૧ સ્વપત્યૈ = શીખન-અપત્યસંપન્ન.

૪૨ તઠ્યં = પ્રવૃદ્ધ. (તથતિવૃદ્ધયર્થઃ).

સૂક્ત ૫૫.

અધિઃ—આગિરમ સન્ધ્ય;

દેવતાઃ—ધન્વ;

છન્દઃ—જગતી.

દિવશ્ચિદસ્યવરિમાવિપમથન્દ્રંનમહાપૃથિવીચ્ચનપ્રતિ ।

મીમસુવિન્માશ્વર્પણિભ્યંઆતપઃશિર્શીતેવજ્જંતેજસેનવંસંગઃ ॥૧॥

પ૦— દિવઃ । ચિત્ । અસ્ય । વૈરિમા । પ્રપ્રથે । હન્દ્રમ્ । ન ।
મહા । પૃથિવી । ચ્ચન । પ્રતિ । મીમઃ । તુવિન્માન્ । શ્વર્પ-
ણિભ્યઃ । આતપઃ । શિર્શીતે । વૈજમ્ । તેજસે । ન ।
વંસંગૈઃ ॥ ૧ ॥

અ૦—આ ધન્વદેવનો પ્રભાવ, ઘુમોકથી પણ અધિક વિશાળ છે. પૃથિવી પણ, મહિમા વડે ધન્વની તુલ્ય નથી. (શત્રુઓને) ભયંકર, બલવાન યધ્વા, પ્રતાવાન રતોતાઓ અર્થે, (શત્રુઓને) યોગેર તાપકારી ધન્વ, વૃષભ-એકની પેઠે, (બેલ જેમ પોતાના શીંગડાને તીક્ષ્ણ કરે તેમ) પોતાના વજ્રને તેક્ષ્ણમાર્થે તીક્ષ્ણ કરે છે. ૧

*સોર્ઞવોનનૃદ્યઃસમુદ્રિયઃપ્રતિગૃહ્ણાતિવિશ્રિતાવરીમભિઃ ।

હન્દ્રઃસોમંસ્વપ્રીતયૈષ્ટપાયતૈસનાત્મયુધ્મઓજંસાપનસ્યતે ॥૨॥

* અદાવનદતાદતેતસ્માદાનઘોનામસ્થતાઘોનામાનિ-
સિન્ધવઃ । તે૦ સં૦ ૬-૩-૧. ।

૫૦— સઃ । અર્ણવઃ । ન । નૃયઃ । મૃમુદ્રિયઃ । પ્રતિ । ગૃમ્ણાતિ ।
વિદૈશ્રિતાઃ । વર્મિદમિઃ । હન્દ્રઃ । સોમમ્ય । પીતર્યે । વૃપદ્યતે ।
સનાત્ । સઃ । યુઽવઃ । ઓર્જવા । પૈનસ્યતે ॥ ૨ ॥

અ૦—સમુદ્ર, જેમ સંવરણ-બાપ્ત (વૃત્ર વડે આવૃત-દંકાયલાં)
યધ્વા, વિપુલ, ગર્જના કરનાર જળનો પ્રતિબલ કરે છે તેમ,
અન્તરિક્ષ મધ્યે હોનાર તે ઇન્દ્રદેવ, (પોતાના ભક્તનો પ્રતિ-
બલ કરે છે). તે ઇન્દ્ર સોમપાનાર્થ, હર્ષયુક્ત થાય છે. તે
સનાતન યોદ્ધો, પોતાના જળના સ્તવનની ઇચ્છા કરે છે.
યધ્વા, તે પોતાના જળના નિત્યસ્તવનની ઇચ્છા કરે છે. ૨

ત્વંતમિન્દ્રપર્વતનભોજસેમહોનુમ્ણસ્યધર્મણામિરજ્યસિ ।
પ્રવીર્યેણદેવતાતિચેકિતેવિશ્વસ્માહુગ્રઃકર્મણેપુરોહિતઃ ॥ ૩ ॥

૫૦— ત્વમ્ । તમ્ । હન્દ્રે । પર્વતમ્ । ન । મોર્જસે । મૈદ્રઃ । નુમ્ણ-
સ્ય । ધર્મણામ્ । ઈરજ્યસિ । પ્ર । વીર્યેણ । દેવતા । અતિ ।
ચેકિતે । વિશ્વસમે । હુગ્રઃ । કર્મણે । પુરોહિતઃ ॥ ૩ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ ! તું ભોજનાર્થ, તે પર્વતનો (મેઘની) વધ કરતો
નથી; (વર્ષણાર્થ, તેનો વધ કરે છે). તું, એક પ્રકારના
ધનના (કુબેરાદિક) ધારયિતાઓનો અધિપતિ છે. પરાક્રમ વડે
તે ઇન્દ્રદેવ, એક હોવાનું અમને સુવિદિત છે. (વૃત્રવધાદિક)
અખિલ કર્મ પરત્વે, દેવો તે દેવને મોખરે સ્થાપે છે. ૩

સદધ્વનેનમસ્યુભિર્વચસ્યતેચારુજનેપુમન્નુવાણઈન્દ્રિયમ્ ।
દૃષાછન્દુર્ભવતિહર્યતોદૃષાક્ષેમેણધેનામુઘવાયદિન્વતિ ॥ ૪ ॥

૫૦— સઃ । ઇત્ । વર્ને । નમર્ચ્યુદમિઃ । વર્ચસ્યંતે । ચાર્હ । જનેષુ ।
 પ્રદ્મુવાળઃ । હન્દ્રિર્યમ્ । વૃષાં । હેન્દુઃ । મવતિ । હર્યતેઃ ।
 વૃષાં । ક્ષેમેળ । ધેનાર્મે । મઘદર્વા । યત્ । હન્વતિ ॥ ૪ ॥

અ૦—અપિઓ, વન વિષે સ્તોત્રવડે, આ ઇન્દ્રદેવનો જ મહિમા
 ગાય છે. યદવા, તે ઇન્દ્રદેવ, પોતાના સ્તોત્રની ઇચ્છા કરે છે.
 તે પોતાના બકતો મધ્યે, પોતાનું પરાક્રમ ફરી રીતે પ્રગટાવતો
 રહે છે. તે કામનાનો વરસાવનાર છે. તે, શ્રિ ઉત્પાદન કરાવનાર
 છે. ધનવાન યજ્ઞમાન, ઇન્દ્રકૃત રક્ષણ વડે યુક્ત સતો, ન્યારે
 સ્તુતિ કરે છે ત્યારે યદવા, ધનવાન ઇન્દ્ર, કુસળ મનવડે કરેલી
 યજ્ઞમાનોની સ્તુતિને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે, યાગેન્દ્ર પુરુષોને,
 યાગ વિષે શ્રિ ઉત્પાદન કરાવે છે તથા કામનાને વરસાવે છે. ૪

સહ્યન્મહાનિસમિથાનિમુજ્મનાકૃણોતિયુધ્મઞ્જાજનેભ્યઃ ।

અર્ધોચનશ્રદ્ધતિત્વિર્પીમતુન્દ્રાયવર્જન્નિઘનિઘ્નતેવુધમ્ ॥૬॥૧૯

૫૦— સઃ । ઇત્ । મહાનિ । સમહૃયાનિ । મૈઝ્મના । કૃણોતિ ।
 યુધ્મઃ । ઓર્જસા । જનેભ્યઃ । ઈર્ધ । ચુન । શ્રત્ । દધતિ ।
 સ્તિપિઘ્નતે । ઇન્દ્રાય । વર્જમ્ । નિઘ્નનિઘ્નતે । વુધમ્ ।
 ॥ ૬ ॥ ૧૯ ॥

અ૦—તે જ ઇન્દ્રદેવ, સ્તોતાજનાર્થે પોતાના સર્વ શોધક-બલવડે,
 મહાનું સંભ્રામો કરે છે. (મેધ વિષે) તે ન્યારે પોતાના
 ખાતક વજ્ર વડે, વારંવાર પ્રહાર કરે છે ત્યારે જ, દીપ્તિમાન
 ઇન્દ્ર ઉપર લોભોની શ્રદ્ધા કરે છે. ૫

સહિશ્રવસ્યુઃસર્દનાનિકુત્રિમાક્ષ્મ્યાવૃધાનઞ્જસાવિન્નાશયન્ ।

જ્યોર્તીપિકૃળ્વન્નવૃક્ષાણિયજ્યવેન્સુક્રતુઃસર્ત્તવાઅપઃસૃજત્ ॥૬॥

૫૦— સઃ । હિ । શ્રવસ્યુઃ । સર્દનાનિ । કૃત્રિમા । દૈમ્યા । કુષ્ઠાનઃ ।
ઓર્જસા । વિહનાશયન્ । જ્યોર્તીષિ । કુશ્વન્ । અંબુકાણિ ।
યૈર્જ્યવે । અવં । સુદક્તુઃ । સૈર્તૈવે । અપઃ । સુજત્ ॥ ૬ ॥

અ૦—નિશ્ચે, અજ વા, યજની ઇચ્છા કરનાર, પૃથિવી સમાન
વૃદ્ધિને પામનાર, યદવા, રાત્રુઓના અભિભવ કરનાર
ઓર્જસ વડે, (અસુરનાં) કૃત્રિમ (ક્રિયા-નિર્જત) નગરોનો
પિનાશ કરી, (સુર્યોદિક) જ્યોતિઃઓને નિરાવરણ કરી,
૩૩ાં કૃત્ય કરનારા તે ઇન્દ્રદેવે, યજમાનાર્થે ઉદ્ધોનો પ્રવાહ
વેહેવડાવ્યો. ૬

દાનાયમનઃસોમપાવન્નસ્તુતેર્વાજ્ઞાહરીવન્દનશ્રુદાકૃધિ ।
યમિષ્ઠાસઃસારથયોયૈન્દ્રતેનત્વાકેતાઆદમ્નુવન્તિભૂર્ણયઃ ॥૭॥

૫૦— દાનાય । મનઃ । સોમપાવન્ । અસ્તુ । તે । અંર્વાજ્ઞા ।
હરી । વન્દૈન્નશ્રુત્ । આ । કૃધિ । યમિષ્ઠાસઃ । સારથયઃ ।
યે । ઇન્દ્ર । તે । ન । ત્વા । કેતાૈઃ । આ । ધમ્નુર્વૈન્તિ ।
ભૂર્ણયઃ ॥ ૭ ॥

અ૦—હે સોમપા ઇન્દ્રદેવ !, ત્હારું મન દાન-પ્રવૃત્ત હો. હે સ્તુતિના
સાંભળનારા ઇન્દ્રદેવ !, ત્હારા અશ્વોને, અમારા યજની અભિ-
મુખ્ય કર્યું હે ઇન્દ્રદેવ !, ત્હારા જે સારથિઓ છે તે, અત્યંત
અશ્વ-નિયમન, કુશલ, તથા પ્રતિકૂલ માગને જાણનારા છે.
રાત્રુઓને ધારણ કરનારા યદવા, જાયબીત, તીક્ષ્ણ (કદા) રાત્રુઓ
તને ઉપદ્રવ કરતા નથી. ૭

અપ્રસિત્તંવર્ષુર્વિભર્પિહસ્તયોરપાહ્નંસહસ્તાન્વિશ્રુતોદધે ।
આવૃતાસોવતામોનેકર્તૃભિસ્તનુપુતેકર્તવન્દ્રભૂર્ણયઃ ॥૮॥૨૦॥

૫૦— અપ્રદક્ષિતમ્ । વસુ^{૩૬} । વિમર્ષિ । હસ્તયોઃ । અપદ્ધમ્ ।
 સહઃ । તૈન્નિ । શ્રુતઃ । દુષે । આદર્શતાસઃ । અવૈતાસઃ ।
 ન । કતૃદભિઃ । તનૂપુ । તે । કર્નવઃ । દુન્દ્વ । મૂરયઃ ।
 ॥ ૮ ॥ ૨૦ ॥

અ૦—તું તારા હસ્ત વિષે, અક્ષય્ય ધન ધારણ કરે છે. કીર્તિમાન
 એવો તું, તારા શરીર વિષે, અનનિભૂત બળ ધારણ કરે છે.
 કુવા, જેમ પાણી ભરનારાઓ વડે ઢંકાઇ બળ તેમ (તુ-
 વધાદિક) કૃત્યો વડે, તારો દેહ ઢંકાઇ ગયો છે. હે ધન્વન્તેવ !,
 તારા દેહ વડે, તું અનેક પરાક્રમેનો કરનાર છે. ૮

સૂક્ત - ૫૫.

- ૧ ઘરિમા = ઉદરત્વ = પ્રભાવ.
- ૨ ઘર્ષણિભ્યઃ = મનુષ્યેભ્યઃ = સ્તોતાઓ અર્થ.
- ૩ ઘર્જ = ઘર્જનશીલમાયુધમ = વજ્ર.
- ૪ ઘસગઃ = ઘેનનીયગતિમાન ઘુષમઃ = સાંઠઃ આખસો.
 (ઘનનીયં ગચ્છતીતિઘસગઃ).
- ૫ તુલિષ્માન = પ્રણવાન વા બલવાન.
- ૬ સમુન્નિયઃ = સમુદ્રમન્તરિક્ષં તત્રભયઃ = અંતરિક્ષ-વર્તિ.
 (સમુદ્રવન્ત્યસ્માદાપ્ત ઇતિ).
- ૭ વિમ્રિતાઃ = બ્યાપ્ત.
- ૮ ઘરીમભિઃ = સંચરણેઃ યદ્યા ઉદરત્વેઃ=સંચરણના પ્રભાવવડે.
- ૯ યુષમઃ = યોદ્ધા.
- ૧૦ પનસ્યતે = પનઃ સ્તોત્રમિચ્છતિ = સ્તવનની ઇચ્છા કરે
 છે. (પનસ્તુતૌ પનનંપનઃ તદિચ્છતિ = પનસ્યતિ).

- ૧૧ ભોજસે = ભોજનાય = ભોજનાર્થ.
 ૧૨ મહઃ = મહતઃ = મહાન્.
 ૧૩ નૃમ્ણસ્ય = ધનનો.
 ૧૪ ધર્મણામ = ધારયિતૃણામ = ધારણ કરનારાનો.
 ૧૫ હરણ્યસિ = હંશિષે = સ્વામી છે.
 ૧૬ નમસ્થુભિઃ = નમસાસ્તોષ્ટ્રેણ યુજયિતૃભિઃ = સ્તોત્રો વડે પૂજન કરનાર વડે.
 ૧૭ ષચસ્પતે = ષચદ્વચ્છન્ ક્રિયતે = સ્તુતિ કરાય છે.
 ૧૮ હન્નિદ્રયં = સ્વપીથં.
 ૧૯ હર્યતઃ = મેષ્તાષતોયિયક્ષતઃ = યાગેશ્વર.
 ૨૦ છન્દુઃ = ઉપચ્છન્દયિતા = રૂચિ-ઉત્પાદન-કરાવનાર.
 ૨૧ ધેનામ = સ્તુતિ.
 ૨૨ સમિધાનિ = સંત્રામો. (હળ્ગતૌ સંયગ્નિ સંગચ્છન્તે સ્મિન્ધીરાં હતિ સમિધાનિ).
 ૨૩ મહમના = સર્વશોધઃ (દુમસ્જો શુદ્ધો).
 ૨૪ અધાચન = અનન્તરમેધ = તદનન્તર.
 ૨૫ કૃત્રિમા = ક્રિયયાનિર્ધૃતાનિ = બનાવટી.
 ૨૬ હમયા = ભૂમિસમાન.
 ૨૭ અઘૃકાણિ = ઘૃકેણાઘરકેન તેમ રહિતાનિ = આવરણ રહિત; નિરાવરણ.
 ૨૮ યચ્ચયે = યદ્દે યજમાનાય = યજમાનાર્થ.
 ૨૯ સર્તવે = સરણાય = વેહેવડાવવા.
 ૩૦ અર્વાઞ્ચા = અમારા ચણાભિમુખ.
 ૩૧ ષન્દનશ્રુત્ = ષન્દન-સ્તુતિઓ-ના ઓતા.
 ૩૨ યમિષ્ઠાસઃ = અતિશયેન ચન્તરઃ = અત્યન્ત-નિયમન-કુશલ.

૩૩ કેતાઃ = પ્રાતિકુલ્યજ્ઞાતારઃ = પ્રતિકુલ-માગને-અણુનાર
(કિતજ્ઞાને).

૩૪ મૂર્ણયઃ = સ્વકીયાયુધાદીનાંમર્તારઃ યદ્વા મીતાઃ
તીક્ષ્ણાઃ શત્રવઃ = શત્રુધારી યદ્વા, કદા શત્રુઓ. (મૂર્ખમરણે)

૩૫ દમ્બુઘન્તિ = દિસન્તિ = હિંસા-ઉપદ્રવ કરે છે. (દમ્બુદંભે)

૩૬ અપ્રક્ષિતં = પ્રક્ષયરહિત.

૩૭ અષાઠ્ઠમ્ = શત્રુ વડે અનભિભૂત. (પદ્ધત્તભિભવે).

૩૮ તન્વિ = આત્મીયે શરીરે = શરીર વિષે.

૩૯ અવતાસઃ = કૃપાઃ = કુવાઓ.

સૂક્ત ૫૬.

મુધિઃ-આગિરસ સત્યઃ; દેવતાઃ-ધન્દ્રઃ; ઇન્દ્રઃ-જગતી.

પ્રપમપૂર્વારવ્રતસ્વચ્ચન્નિપોત્યોનયોપામુદયંસ્તમુર્વણિઃ ।

દક્ષમ્મહેપાયયતેહિરણ્યયંરથમાવૃત્યાહરિંયોગમૃશ્વસમ્ ॥૧॥

૫૦- પ્રપઃ । પ્ર । પૂર્વીઃ । ઐવં । તસ્ય । ચન્નિર્વઃ । ઐત્યઃ । ન ।
યે.પામ્ । ઉત્ । અયંત્ । મુર્વણિઃ । દક્ષમ્ । મહે । પાય-
યતે । હિરણ્યયમ્ । રથમ્ । આવૃત્યં । હરિંયોગૈમ્ । ઋ-
શ્વસમ્ ॥ ૧ ॥

અ-ગોડા જેમ ઘોડી ઉપર ચઢે તેમ, આ સોમ-મહાક (સોમપી)
ધન્દ્રદેવ, યજ્ઞમાનનાં અનેક ચમસ પાત્રો વિષે રહેલા સોમ
લક્ષણ અન્નનું પ્રકર્ષપણે પ્રાશન કરવા, તેના ઉપર ચઢી બેસે

છે. તે ઇન્દ્ર, પોતાના સુવર્ણમય, અશ્વયુક્ત, અત્યંત તેજસ્વી
રથ ઉપર બેસી, (વૃત્ર વધાદિક) મહાન્ કાર્યાર્થ ઉચ્ચુકત
થાય છે ત્યારે બલકર સોમરસનું પ્રાચન કરે છે. ૧

તંગૂર્તયોનેમન્નિપઃપરીણસઃસમુદ્રનસંચરણેસન્નિષ્યવઃ ।

પતિદક્ષસ્યવિદથસ્યનૂસહોગિરિનવેનાઅધિરોહિતેજસા ॥૨॥

૫૦— તમ્ । ગૂર્તયઃ । નેમનૃદેશ્પઃ । પરીણસઃ । સમુદ્રમ્ । ન । સમ્હ-
ચરણે । સન્નિષ્યવઃ । પતિમ્ । દક્ષસ્ય । વિદેધસ્ય । તુ । સહઃ ।
ગિરિમ્ । ન । વેનોઃ । અધિ । રોહ । તેજસા ॥ ૨ ॥

અ૦—ધનાર્થી શોક, જેમ (સમુદ્ર) યાત્રા નિમિત્તે, (નાવ વડે)
સમુદ્રારોહણ કરે તેમ એમેર ઘેરી વળેલા સ્તોતાઓ, નમ-
સ્કાર-પૂર્વક ગમન કરી, મહવા, હવિ અર્પણ કરી, તે ઇન્દ્ર-
દેવને સ્તુત્યારૂઢ કરે છે. હે સ્તોતાજન !, સિયો, જેમ પુષ્પો
એકઠા વીંછવા પર્વત ઉપર ચઢે તેમ તું, પ્રવૃદ્ધ યશના
અધિપતિ બલવાન્ ઇન્દ્રને, દેવતા-પ્રકાશક સ્તોત્રવડે, જલ્દી
અધ્યારૂઢ કર્યું ૨

સતુર્વણિર્મહોઅરેણુપૌત્યેગિરેર્ભૃષ્ટિર્નમ્રાજતેતુજાશવઃ ।

યેનશુષ્ણંમાયિર્નમાયસોમદેદુધ્રાભૂપુરામયન્નિદામનિ ॥૩॥

૫૦— સઃ । તુર્વણિઃ । મહાન્ । અરેણુ । પૌત્યૈ । ગિરેઃ । ભૃષ્ટિઃ ।
ન । ભ્રાજતે । તુજાં । શવઃ । યેન । શુષ્ણમ્ । માયિર્નમ્ ।
આયસઃ । મદૈ । દુધ્રૈઃ । ઔમૂપું । રમયંત્ । નિ । દામનિ ॥૩॥

અ૦—તે ઇન્દ્રદેવ, સત્રુહિંસક, મહવા, શીઘ્રકારી તથા મહાન્ છે.
સંપ્રાપ્ત વિષે, જે બલ વડે, પોતાની (કુષ્ટ શત્રુઓના)

ધર્તા તે ઇન્દ્રદેવે (સોમપાન વડે) આનન્દિત થઇ, માયાવી (કપટી) શુબ્ધાસુર (સર્વશોષક) ને બેડી બાંધી, કારાગૃહ વિષે પૂર્થો તે શત્રુહિંસક બળ, પર્વતના શિખરની પેઠે, ટાંચે ઝળકી રહ્યું છે. ૩

દેવીયદિતવિંપીત્વાત્વધોતયન્દ્રંસિર્પવત્યુપસંનસૂર્યઃ ।

યોધુણુનાશવંસાચાર્ધતેતમ્ઇયંતિરેણુંબૃહદર્હરિષ્વણિઃ ॥ ૪ ॥

૫૦— દેવી । યદિ । તવિંપી । ત્વાંઠ્ઠૃષા । ઉતયે । ઇન્દ્રમ્ । સિ-
સંતિ । ઉપરુપ્ । ન । સૂર્યઃ । યઃ । ધુણુના । શવંસા ।
વાર્ધતે । તમઃ । ઇયંતિ । રેણુમ્ । બૃહત્ । ઐર્હરિષ્વણિઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—જે પોતાના ધર્ષક (અત્યવક) બળ વડે, તમે રૂપ વૃત્તાદિક
અસુરની હિંસા કરનાર છે, તે ઇન્દ્રદેવ, રક્ષણાર્થે કરેલાં
ત્હારાં રતોત્ર વડે પ્રસન્ન થઇ, જ્યારે સૂર્યદેવ જેમ ઉપાનું
સેવન કરે છે તેમ બધ-સંપન્ન થાય છે ત્યારે શત્રુને રડાવનાર
તે (ઇન્દ્રદેવ), શત્રુઓનો છેક બાણ્ય વાળે છે. ૪

વિયત્તિરોધુરુણમચ્યુતંરજોતિષ્ઠિપોદિવજાતાસુર્વર્હણા ।

સ્વર્મીઘ્નેયન્મદન્દ્રહૃષ્યર્હિન્વૃત્તનિરુપામૌજોઞર્ણવમ ॥ ૫ ॥

૫૦— વિ । યત્ । તિરઃ । ઘૃહૈર્ણમ્ । અચ્યુતમ્ । રજઃ । અતિ-
સ્થિર્ધૈર્ધઃ । દિવઃ । ઐતોસુ । વર્હણા । સ્વર્હર્મીહૃલે । યત્ ।
મદે । ઇન્દ્ર । હૃષ્યર્હિ । અહન્ । વૃત્તમ્ । નિઃ । અપામ્ ।
ઐર્ઞૈર્ઞઃ । ઞર્ણવમ ॥ ૫ ॥

અ૦—જ્યારે (વૃત્તાસુર વડે) તિરોહત, પ્રાણિમાત્રનું ધારણ કર-
નાર અપિનાશી ઉદકને, હે (શત્રુને) વધ કરનારા દેવ !,

તેં ઘુમોકમાંથી વિશાળ દિશાઓમાં ચોમેર વેહેવડાવ્યું, ત્યારે સંગ્રામ વિષે, (સોમપાન વડે) ઉત્સાહિત થઇ ત્હારી શક્તિ વડે, ધૃત્રાસુરને હણ્યો ત્યારે તેં, જળપૂર્ણ મેધને અધોમુખ કર્યો. . ૫

ત્વંદિવોઘરુણંધિપઞ્જસાપૃથિવ્યાન્દ્રસદનેપુમાહિનઃ ।

ત્વંસુતસ્યમદેઅરિણાઅપોવિવૃત્રસ્યસમયાપાવ્યારુઙઃ ॥૬॥૨૧॥

પ૦— ત્વમ્ । દિવઃ । ઘરુણમ્ । ધિપે । ઞ્જસા । પૃથિવ્યાઃ । ઇન્દ્ર ।
સદનેપુ । મૌહિનઃ । ત્વમ્ । સુતસ્ય । મદે । અરિણાઃ । અપઃ ।
વિ । વૃત્રસ્ય । સમયૈર્ધા । પૌર્ણ્યા । અરુઙઃ ॥ ૬ ॥ ૨૧ ॥

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, પ્રજ્ઞ એવો તું, ઘુમોકમાંથી સર્વ જગતને ધારણ કરનાર જળ, પૃથિવી પ્રદેશ વિષે સ્થાપન કરે છે. કેમકે (સોમપાન વડે) ઉત્સાહિત થઇ, તેં જળને મેધની બહાર નિર્ગમિત કર્યો. (જળને વાટ-માર્ગ-કરી આપ્યો.) પ્રત્યક્ષ સિલાના જળ વડે, તેં ધૃત્રાસુરને ભેલો. ૬

સૂક્ત ૫૬.

૧ અગ્નિપઃ = અમૃત ચમસેપુ અવસ્થિતાઃ = અમસ પાત્રો મધ્યે અવસ્થિત. (અમુઅવને).

૨ અત્યઃ = અથ.

૩ પ્રાચ = પ્રકર્ષેણ પાનાર્થ = પ્રકર્ષણે પાનાર્થ.

■ ઉદયંસ્ત = ઉદયચ્છતિ = ઉઘે ચઢી બેસે છે.

૫ હરિયોગં = અથયુક્ત.

૬ ઋશ્વસં = ઋશ્માસમાનં = અત્યંત તેજસ્વી.

- ७ भुर्वेणिः = अत्ता = भक्षक. (भर्वतिरत्तिकर्म).
 ८ गूर्तयः = स्तोताओ. (गृत्स्तुतौ).
 ९ नेमन्निषः = नमस्कारपूर्वक; यद्वा, नीतहविष्काः = हवि
 न्यनपूर्वक. (नमन्त इष्यन्ति इन्द्रं प्राप्नुवन्ति इति
 यद्वा, नीताःप्रसाःइषोयेषांते)
 १० परीणसः = परीतो व्याप्नुवन्तः = ओमेर व्याप्त.
 नसन्ति गच्छन्तिनश तिर्येत्तिकर्मा).
 ११ सनिष्यधः = सनिधनमात्मन इच्छन्तः = धनेभ्यु.
 १२ विदधस्य = यशना.
 १३ वेनाः = शान्ता; त्रिषो.
 १४ तुर्वेणिः = शत्रूणां हिसिता क्षिप्रकारी वा = शत्रुहिंसक,
 यद्वा शीघ्रकारी.
 १५ अरेणु = अनवद्य = अनिन्दित.
 १६ भृष्टि = शृंग; शिभर
 १७ बुधः = दुष्टानां शत्रुणां धर्ता अवस्थापयिता = शत्रुधर्ता;
 १८ पौंस्ये = वीर पुरुषो वडे कर्तव्य.
 १९ आभूषु = कारागृहो मध्ये.
 २० तुजा = हिसक = हिंसक (तुज हिसायां).
 २१ त्वाद्युधा = त्वया स्तोत्रार्थार्थितं = त्वां स्तोत्र वडे प्रसन्न.
 २२ अहैरिष्यणिः = गच्छन्तो हरन्तीत्यहैरयः शत्रवः तेषां
 व्यथोत्पादनेन स्वनयिता शब्दयिता = शत्रुने रडावनार.
 (अरोगच्छन्नाश्चेमहस्य औन्यहरयः तेषां स्वनयिता)
 २३ धरुणम् = धारक.
 २४ अतिस्थिषः = स्थापित कथु.
 २५ मातासु = विस्तृत दिशाओ विषे.

૨૬ સ્વર્મીટ્ઠુ = સુષ્ટગન્તઘ્યં મીઠંધનંયસ્મિન્ તસ્મિન્ સંગ્રામે
= સંગ્રામ મધ્યે (મિત્રસેવને).

૨૭ નિરૌઢજઃ । વર્ષેનામિમુલં અધોમુલમકાર્પીઃ = અધોમુખ
કર્પી (ડહજ આર્જવે)

૨૮ ધિષે = દધિષે સ્થાપયસિ = સ્થાપન કરે છે.

૨૯ માહિતઃ = પ્રવૃદ્ધ.

૩૦ અરિણાઃ = નિરગમયઃ = નિર્ગમિત કર્પી. (રીગતૌ).

૩૧ સમયા = ધૃષ્ટ; પ્રથમ.

૩૨ પાઠ્યા = શિક્ષા વડે (વિષુ સંચૂર્ણને).

સૂક્ત ૫૭.

ઋધિઃ—આગિરસ સભ્ય; દેવતાઃ—ધૃત્વ; ઇન્દ્રઃ—જગતી.

મંહિષ્ટાયવૃહતેવૃહદ્રયેસત્પશુભ્યાયત્વસેર્મતિર્મરે ।

અપામિવપ્રવણેયસ્યંદુર્ધર્ંરાધૌવિશ્વાયુશર્વસેઅપંદવૃતમ્ ॥૧॥

૫૦— મ । મંહિષ્ટાયૈ । વૃહતે । વૃહદ્રયે । સત્પશુભ્યાય । ત્વસૈ ।
ર્મતિર્મરે । મરે । અપામ્હૈવ । પ્રવણં । યસ્ય । દુઃષ્ણમ્ ।
રાધઃ । વિશ્વદૈર્ભાયુ । શર્વસે । અપંદવૃતમ્ ॥ ૧ ॥

અ—અત્યંત દાનચર, મહા ગુણવાન, વિપુલ-ધન-સંપન્ન, સત્પ
પરાક્રમી, મોટી આકૃતિવાળા ઇન્દ્રાર્થ, હું પ્રકર્ષપણે મનનીય
સ્તુતિ કરું છું. નિમ્ન (નીચાણ) પ્રદેશ વિષે, જળના
વેગની પેઠે, જેનું જળ દુર્ધર-અનિવાર્ય-છે, જે સ્તોતાઓના

બલ-વૃદ્ધ્યર્થે, પોતાનું સર્વજ્યાપી ધન પ્રગટ કરે છે તે ઇન્દ્રની;
હું સ્તુતિ કરું છું. ૧

અર્ધતે વિશ્વમનુહાસદિષ્ટ્ય આપો નિમ્ને વસર્વના હુ વિષ્મતઃ ।

યત્પર્વતે ન સમશીત હર્યતે ઇન્દ્રસ્ય વજ્રઃ શ્રીયંતા હિરણ્યયઃ ॥૨॥

૧૦— અર્ધ । તે । વિશ્વમ્ । મનુ । હ । અસત્ । ઈષ્ટ્યે । આર્ષઃ ।
નિમ્ના હૈવ । સર્વના । હુ વિષ્મતઃ । યત્ । પર્વતે । ન । સમ-
શીતશીત । હર્યતૈઃ । ઇન્દ્રસ્ય । વજ્રઃ । શ્રીયંતા । હિરણ્યયઃ ॥૨॥

અ૦—તે પછી હે ઇન્દ્રદેવ !, આ સર્વ જમત, તારા યાગાર્થે
પ્રવૃત્ત થાય છે. યદવા, હવિર્દાનાદિ વડે, તને પ્રાપ્ત કરવા પ્રવૃત્ત
થાય છે. હવિ-સંપન્ન-યજમાનોએ અર્પણ કરેલ સોમ, નિમ્ન
પ્રદેશના જળની પેઠે, તારા પ્રત્યે રૂડી રીતે વહેવા લાગ્યો.
ત્યારે શત્રુ-વધેશ્ચુ ઇન્દ્રદેવનું, યદવા ઇન્દ્રદેવનું સુંદર, સુવર્ણ-
મય, શત્રુહિંસક, વજ્ર પર્વત વા, ધૃત્ર ઉપર કાંઈ પણ પ્રતિ-
ભાત વિના પડ્યું (ત્યારથી સર્વ યજમાનો, યગ કરવા પ્રવૃત્ત
થાય છે). ૨

અસ્મૈ મીમાય નર્મસા સમધ્વર ઉપો ન શુભ્ર આર્ધસા પર્નીયસે ।

યસ્ય ધોમશ્રવસે નામૈન્દ્રિયં જ્યોતિરકારિ હૃરિતો નાયસે ॥૩॥

૧૦— અસ્મૈ । મીમાય । નર્મસા । સમ્ । અધ્વરે । ઉપઃ । ન ।
શુભ્રે । આ । મરુ । પર્નીયસે । યસ્ય । ધોમ । શ્રવસે । નામ ।
ઇન્દ્રિયમ્ । જ્યોતિઃ । અકારિ । હરિતઃ । ન । ઐયસે ॥૩॥

અ૦—હે સુંદર ઉપે ! (ઉપાદેવતે), હું આ (શત્રુઓને) ભય-
કર, અત્યંત સ્તોતવ્ય ઇન્દ્રાર્થે, આ નિરૂપદ વાગ વિષે,

હમણાં હવિર્લક્ષણ અન્ન, રૂઠી રીતે સંપાદન કર્યું. (ઘોડે-
સ્વાર) જેમ ઘોડાને (અભિલષિત દેશ પ્રત્યે) હંકારે છે.
તેમ જે ઇન્દ્રદેવ, પોતાના સર્વધારક (સ્તોતાઓ મધ્યે),
નમનશીલ, વા સુપ્રસિદ્ધ પરમ ઐશ્વર્યવાન તેજને, હવિરમ
લાભાર્ય, ઇત ઇત પ્રસરાવે છે. ૩

इमेतइन्द्रतेव्यंपुरुषस्तुतयेत्वारभ्यचरामसिप्रभूवसो ।

नहित्वदन्योगिर्विणोमिरःसर्वत्सोणीरिवप्रतिनोदर्यतद्वचः ॥४॥

૫૦- इमे । ते । इन्द्र । ते । वयम् । पुरुस्तुत । ये । त्वा ।
आरभ्य । चरामसि । प्रभुवसो इति । प्रभुवसो । नहि ।
त्वत् । अन्यः । गिर्विणोः । गिरः । सर्वत् । 'सोणीः' इव ।
प्रति । नुः । हर्य । तत् । वचः ॥ ४ ॥

અ-હે બહુસ્તુત, વિપુલ-ધન-સંપન્ન ઇન્દ્રદેવ !, જે અમે તહાઈ
આત્રપાલઅન્ન કરી, યાગ પરત્વે પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ તે,
આ અમે તહારા (આશ્રિત) છઈએ. હે સ્તુતિપ્રિય ઇન્દ્ર !,
નિશ્ચે, તહારા સિવાય બીજા કોઈને સ્તુતિ પ્રાપ્ત થતી નથી.
પૃથિવી પ્રમાણે, (પૃથિવી જેમ પોતાનાં ભૂતપ્રાણીઓની
કામના કરે તેમ) તું, અમારી સ્તુતિની કામના કર્યું. ૪

भूरितइन्द्रवीर्यं तवस्मस्यस्तोतुर्मघवन्काममापृण ।

अनुतेद्यौर्वૃહतीવીર્યમपड्यंचतेपृथिवीनेमओजसे ॥५॥

૫૦- भूरि । ते । इन्द्र । वीर्यम् । तव । स्मसि । अस्य । स्तोतुः ।
मघवन् । कामम् । आ । पूण । अनु । ते । द्यौः । बृहती ।
वीर्यम् । ममे । इयम् । च । ते । पृथिवी । नेमे । ओजसे ५

અ૦—હે ઇન્દ્રદેવ !, તારું સામર્થ્ય અનવચ્છિન્ન છે. અમે તારા
 (આશ્રયી) થઈએ. હે ધન-સંપન્ન-દેવ !, તું આ સ્તોતાની
 કામના છેક પૂરી કર્ય. સામર્થ્ય બાળતમાં, મહાન્ દુલોક પશુ,
 તારા સામર્થ્યનું માપ લે છે. આ પૃથિવી પણ તારા બળથી
 (બપભીત થઈ) નીચે નમી પડી છે. ૫

સ્વંતર્મિન્દુર્પર્વતંમુહામુરુવજ્રેણવજ્જિન્પર્વશશ્વકર્તિય ।

અવાસૂજોનિદૃતાઃસર્તૈવાઅપઃસપ્રાવિશ્વૈદધિપેકેર્વલંસહઃ ॥૬॥

પ૦—ત્વમ્ । તમ્ । ઇન્દ્ર । પર્વનમ્ । મુહામ્ । હુરુમ્ । વજ્રેણ ।
 વજ્જિન્ । પર્વશઃ । ચર્કર્તિય । અર્વ । અસૂજઃ । નિદૃત્તાઃ
 સર્તૈર્વા । અપઃ । સપ્રા । વિશ્વૈર્મ્ । દધિપે । કેર્વલમ્ । સહઃ ।

॥ ૬ ॥ ૨૨ ॥

અ૦—હે વજ્રધારી ઇન્દ્રદેવ !, વજ્ર વડે તેં તે મહાન્, વિશાળ
 મેધ, વા છૂતના ટુકડે ટુકડા કર્યા. આવરણ કરેલ જળને,
 (બંધ નિર્મુક્ત) કરી, નીચે વેહેવડાવ્યાં. તે વાત સત્ય જ
 છે કે, સર્વ સામર્થ્યનો ધારણ કરનાર તું જ છે. ૬

સૂક્ત ૫૭.

૧ વૃહદ્રયે = મહાધનાય = વિપુલ-ધન-સંપન્ન.

૨ વિશ્વાયુઃ = સર્વેષુ વ્યાસં = સર્વવ્યાપી. (વિશ્વસ્મિન્-
 સર્વસ્મિન્નાયુગમનં यस્ય તત્) .

૩ મંહિષ્ઠાય = અત્યંત દાનશર.

૪ મર્તિ = મનનીયા સ્તુતિ.

૫ દૃષ્ટયે = માર્ગાર્થ; વા પ્રાપ્ત્યર્થ.

- ६ दयितः = शत्रुवधप्रेप्सुतः = वधेच्छु.
 ७ श्रयिता = शत्रूणांहिसनशीलः = शत्रुहिंसक (श्रय
 हिंसायां-).
 ८ समशीत = संशुप्त (शङ्खस्वप्ने).
 ९ पनीयसे = अत्यन्तं स्तोतव्य.
 १० नाम = स्तोतृषु नमनशीलं प्रसिद्धं वा = नमनशीलः वा
 प्रसिद्ध.
 ११ धाम = सर्वधारक.
 १२ अयसे = इतस्ततो गमनाय = धृतं हितं गमनार्थं. (अय-
 गतो).
 १३ गिर्वेणः = गीर्मिर्वेणनीयः = स्तुतिप्रिय.
 १४ क्षोणीः = पृथिवी.
 १५ प्रतिदये = कामयस्व = कामना कर्तुं.
 १६ सयत् = प्राप्त करे छे (वय प्राप्तौ).
 १७ स्मस्ति = स्वभूता भवेमः = आभित यध्वे.
 १८ चकतिष = शकलीचकृषे = दुकडा कर्मा. (कृतीछेदने).

સૂક્ત ૫૮.

ઋષિ:-નોધા ઔતમ; દેવતા-અગ્નિ; છન્દ:-૧-૫ જગતી,
૧-૯ ત્રિષ્ટુભ.

નૂર્ચિરસહોજાઅમૃતોનિતુંદત્રેહોતૈયદૂતોઅમૃત્ત્રિવસ્વતઃ ।
વિસાર્ધિષ્ઠેભિઃપૃથિભીરજોમમઆદેવતાતાહુવિપાવિવાસતિ ॥૧॥

૧૦- નુ । ચિત । સહજાઃ । અમૃતઃ । નિ । તુંદત્રે । હોતા ।
યત્ । દૂતઃ । અમૃત્ । ત્રિવૈસ્વતઃ । વિ । સાર્ધિષ્ઠેભિઃ । પૃથિ-
ષ્ઠિભિઃ । રજઃ । મમે । આ । દેવદેવતાતા । હુવિપા । વિવા-
સતિ ॥ ૧ ॥

અ૦—અરણીઓના જોરજોર મન્યન વડે ઉત્પન્ન, અમર અગ્નિદેવ,
પ્રમટ થતાં વેંત, તામડતોળ અત્યંત વ્યથાકારક, વા
તીવ નેત્રવાળો થાય છે. આ હોતા (દેવોતું આશ્વાન
કરનાર, વા હોમ નિષ્પાદક) અગ્નિ, ત્યારે પરિચયા કર-
નારા યજમાનોનો દૂત થાય છે ત્યારે અન્તરિક્ષ સોકને
(પોતાના તેજ વડે) નિર્મોહ્ય-ઉત્પન્ન-કરતો હોય તેમ
રૂડાં માર્ગે પ્રમાણુ કરે છે. દેવ-વિષયક-ચરા મધ્યે, તે હવિ
વડે દેવોની પરિચયા કરે છે. ૧

*આસ્વમઘ્યુવમાનોઅજરસ્તુષ્વચિપ્યજ્ઞતસેપુતિષ્ઠતિ ।
અત્યોનપૃષ્ઠંપુપિતસ્યરોવતેદિવોનસાનુંસ્તનયન્નચિક્રદત્ ॥૨॥

૫૦— આ । સ્વમ । ઈન્દ્ર । યુવમાનઃ । અનરઃ । તૃપુ । અવિર્ધન ।
 અંતસેપુ । તિષ્ઠતિ । અત્યઃ । ન । પૃષ્ઠમ્ । પ્રુષિતસ્ય ।
 રોચતે । દિવઃ । ન । સાનુ । સ્નનયન્ । અચિક્રદત ॥ ૨ ॥

અ૦—આ જગત્સંહિત અગ્નિદેવ, (તૃણગ્રહમાદિક) પોતાના અઘ-
 નીય-અધ્ય-પદાર્થને પોતાની જ્વાળા સાથે છેક બેળવી, તેનું
 બક્ષણ કરવા, પુષ્કળ કાષ્ઠો વિષે આરૂઢ થાય છે. દહન કરવા
 ધત ઉત પ્રવૃત્ત અગ્નિની પીઠ (જ્વાળા-સમૂહ), અશ્વની પીઠ
 પ્રમાણે શોભે છે. (ત્યારે) ધ્રુવોકની ટોચ પર્યંત ખેંચી તે,
 મોટી ગર્જના કરે છે. ૨

ઋણાઋદ્રેભિર્વસુભિઃપુરોહિતોહોતાનિર્વત્તોરયિપાઞ્મર્ત્યઃ ।

રથોનવિષ્ટૃજ્જસાનઆયુપુષ્યાનુપગર્વાર્યદેવઋણ્વતિ ॥ ૩ ॥

૫૦— ઋણૌ । ઋદ્રેભિઃ । વસુદેભિઃ । પુરઃહિતઃ । હોતા । નિર્વત્તઃ ।
 રયિપૌર્દે । અર્મર્ત્યઃ । રથઃ । ન । વિષ્ણુ । ઋજ્જસૌનૈઃ ।
 આયુર્ધૃ । નિ । આનુષક । વૈર્ગ્યી । દેવઃ । ઋણ્વતિ ॥ ૩ ॥

અ૦—હવિને લઈ જનાર, રૂઢ અને વસુદેવો વડે પુરસ્કૃત (મોખરે
 કરાયલ), દેવોનું આર્દ્ધાન કરનાર, (શત્રુઓનું) ધન જીતનાર,
 અમર, અગ્નિદેવ, (હવિ-સ્વીકરણાર્થ) સ્થાનાપન્ન થયો
 છે. તે પ્રકાશમાન દેવની સ્થિતિ કરતાં રથની પેઠે તે,
 લૌકિક જન તથા યજ્ઞમાનોને, અભીષ્ટ સંપત્તિ વિશેષ રીતે
 પ્રાપ્ત કરાવે છે મધ્વા, તે પોતે શ્રેષ્ઠ હવિ પ્રાપ્ત કરે છે. ૩

વિવાતંજૂતોઅતસેપુંતિષ્ઠતેવૃથાંજુહ્મિઃસૃષ્યાંતુવિષ્વણિઃ ।

તુપુપદમેવનિનોદપાયસેકૃષ્ણંતપ્પમુરુસંદર્મેઅજર ॥ ૪ ॥

૫૦- વિ । વાર્તહર્જૈતઃ । અર્તૈસેર્ષુ । તિષ્ઠતે । વૃથા । જુહૃમિઃ ।
 સૃંચ્યા । તુવિદ્દૈસ્વનિઃ । તૃષુ । યત્ । અગ્ને । વનિનઃ । વૃષ-
 દયસે । કૃષ્ણમ્ । તે । એમ । રુર્શર્તૈદ્દૃઙ્મઃ । અજર ॥ ૪ ॥

અ-વાયુપ્રેરિત અગ્નિ, મહાન્ ગર્જના કરતો, પોતાની જિહ્વા-
 ન્વાળા વડે પ્રસરતા તેજઃસમૂહ વડે યુક્ત સતો, ઉન્નત વૃક્ષો
 મધ્યે અનાયાસે સહેજે જઈ પહોંચે છે. હે હીપ્તન્વાસ-
 અમરદેવ !, તું જ્યારે મહાવૃક્ષો ઉપર ઉડી પહોંચે છે ત્યારે
 ત્યારે માર્ગ કૃષ્ણવર્ણનો થાય છે. ૪

તર્પુર્જમ્ભોવનઆવાત્ત્વોદિતોયુથેનસાહ્યાંઅવવાત્તિવંસંગઃ ।

અભિવ્રંજન્નક્ષિતંપાજંમારજઃસ્થાતૃશ્વરથંભયતેપત્તન્નિળઃ ॥૫॥૨૩

૫૦- તર્પુઃઃજૈમ્મઃ । વર્ને । આ । વાર્ત્ત્વોદિતઃ । યુથે । ન । સુ-
 હ્યાંન્ । અવ । વાત્તિ । વંસંગઃ । અભિવ્રજન્ । અક્ષિતમ્ ।
 પૌર્જંસા । રજઃ । સ્થાર્તુઃ । શ્વૈરથમ્ । ભયતે । પૃત્તન્નિળઃ ।

॥ ૫ ॥ ૨૩ ॥

અ-ગાયોના યુથમાં, જેમ સુંદર અતિવાગો ખૂંટ ધૂમે, તેમ જ્વાળા
 રૂપી આયુધવાળો, વા જ્વાલામુખ વાયુ-પ્રેરિત અગ્નિ,
 પોતાની જ્વાળાનો ફેલાવ થતાં, (આર્દ્રવૃક્ષાન્તર્ભત) અશોષિત
 જળને તેજવડે અભિવ્યાપ્ત કરી, અરણ્ય વિષે, મર્વ પદાર્થોને
 અભિવ્યાપ્ત થાય છે વા ઘેરી લે છે. (તથા) ઉડતા અગ્નિથી,
 સ્થાવર તથા જંગમભ્રમક જગત્ ભયભીત થાય છે. ૫

દધુષ્ઠાભૃગ્વોમાન્પેષ્વાર્યિનચારુંસુહવંજનેભ્યઃ ।

હોતારમગ્નેઅર્તિશિવરેણ્યમિત્રંનશેવંદિવ્યાયજર્મને ॥૬॥

૫૦— દુધુઃ । ત્વા । મૃગવઃ । માતૃવેપુ । આ । રયિમ્ । ન ।
 ચાર્હમ્ । સુદૃહવમ્ । જનેમ્યઃ । હોતારમ્ । અગ્ને । અતિ-
 થિમ્ । કર્ણયમ્ । મિત્રમ્ । ન । શેવમ્ । દિવ્યાયં । જન્મને ॥ ૬ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ ! (યજ્ઞમાનાથ) આર્ક્ષાન કરવાને સુશ્રાવ્ય, દેવોના
 આર્ક્ષાન કરનાર, અતિથિવત્ પૂજ્ય થધ્વા, યાગમધ્યે સતત
 જનાર, શ્રેષ્ઠ મિત્રની પેઠે સુખકર એવા તને, બૃહુમહર્ષિઓ,
 મનુષ્યો મધ્યે સુંદર ધનની પેઠે, દેવગ્રાપ્ત્યર્થ અર્થાત્ દેવસ્વરૂપે
 (મંત્રો વડે) સ્થાપન કરે છે. ૬

હોતારંસમજુહોદ્યજિષ્ટ્યંવાયતોવૃણતેઅધ્વરેપુ ।

અગ્નિવિશ્વેષામરુતિવસૂનાંસપર્યામિપ્રયસાયામિરત્નમ્ ॥ ૭ ॥

૫૦— હોતારમ્ । સમ્ । જુહુઃ । યજિષ્ટમ્ । યમ્ । વૌષતઃ । વૃણતે ।
 અધ્વરેપુ । અગ્નિમ્ । વિશ્વેષામ્ । અરૈતિમ્ । વસૂનામ્ ।
 સપર્યામિ । પ્રૈયસા । યૌમિ । રત્નમ્ ॥ ૭ ॥

અ૦—સાત હોતા અને ઋત્વિજો, યજ્ઞમધ્યે જે શ્રેષ્ઠ દેવદૂતવું પૂજન
 કરે છે, સર્વ સંપત્તિનો જે ગ્રાસ કરાવનાર (અધિપતિ) છે,
 તે અગ્નિદેવની, હું હવિરન્ન વડે પરિચર્યા કરું છું અને તેની
 પાસે રૂઢા કર્મફલની યાચના કરું છું. ૭

અચ્છિદ્રાસૂનોસહસોનોઅથસ્તોતૃમ્યૌમિત્રમહઃશર્મયચ્છ ।

અગ્રેગુણન્તમંહસઃઠરુપ્યોર્જોનપાત્પુર્ભિરાયસીભિઃ ॥ ૮ ॥

૫૦— અચ્છિદ્રા । સૂનો । સહસઃ । નઃ । અથ । સ્તોતૃમ્યઃ ।
 મિત્રૈદમહઃ । શર્મ । ચચ્છ । અગ્રે । ગુણન્તમ્ । અંહસઃ ।
 ઠરુપ્ય । ઊર્જઃ । નૈપાત્ । પુરૈદિભિઃ । ઔરયસીભિઃ ॥ ૮ ॥

અ૦—હે યજ્ઞપુત્ર !, હે અનુકૂલ દીપ્તિમાન અગ્નિદેવ ! તું અમે-
રનોનાઓને, આ યજ્ઞમધ્યે અન્ડેલ મુખ્ય અર્પણ કર્યું હે
અન્નપુત્ર !, તું ત્હારી સ્તુતિ કરનારને વ્યાપક, વા પ્રોલાદની
પેઠે હદ પાતનરૂપ કિલ્લાઓ વડે, પાપ થકી રક્ષણ કર્યું. ૮

મવાવરૂપંયગુણતેવિંભાવોમવાંમયવન્મુચર્વદ્વ્યઃશર્મ ।

ઋરુપ્યાગ્નેઅંહસોગુણન્તેપ્રાતર્મુદ્ગધિવાર્વસુર્જગમ્યાત્ ॥૧॥૨૪॥

૧૦— મર્મ । વર્મ્યોર્મ । ગુણં । વિંમોદ્યુઃ । મર્મ । મુદ્ગધ્વન્ । મુચ-
ર્વત્કમ્યઃ । શર્મ । ઋરુપ્ય । અગ્ને । અંહસઃ । ગુણન્તમ્ ।
પ્રાતઃ । મુદ્ગુ । ધિવાર્વસુઃ । જગમ્યાત્ ॥ ૧ ॥ ૨૪ ॥

અ૦—હે પ્રકાશમાન અગ્નિદેવ !, ત્હારી સ્તુતિ કરનાર યજ્ઞમાનને,
તું અનિદનિવારક ગૃહ (ધર) રૂપે (આશ્રયદાતા) હો. હે ધનસંપન્ન
દેવ !, (દવિર્લક્ષણ) ધનસંપન્ન યજ્ઞમાનોને, તું સુખકર હો.
ત્હારી સ્તુતિ કરનારને, પાપ થકી રક્ષણ કર્યું શુદ્ધિસંપન્ન
અગ્નિદેવ, પ્રાતઃકાળે તાજકનોજ પધારો. ૯

સૂક્ત ૫૮.

૧ વિથસ્વતઃ = પરિચરતો યજ્ઞમાનસ્ય = પરિચર્યા કરનાર
યજ્ઞમાનનો.

૨ નિતુરદતે = અત્યંત વ્યથા કરે છે.

૩ સાધિષ્ઠેભિઃ = સમીચીન.

૪ દેયતાતા = દેયતાતો = યજ્ઞ વિશે.

૫ વિયાસતિ = પરિચર્યા કરે છે.

૬ અદ્મ = અદનીયં = (તૃણાદિક) બહુભીષ પદાર્થ.

૭ યુષમાનઃ = સંમિધયન્ = સંમિશ્રિત કરી.

- ૮ અધિષ્યન્ = ભક્ષણ કરતો.
- ૯ તૃષુ = તાપક્રોધ.
- ૧૦ અતસેષુ = પ્રમૂતેષુ કાષ્ટેષુ = કાષ્ટો મધ્યે.
- ૧૧ પ્રપિતસ્ય = દધુમિતસ્તનઃ પ્રવૃત્તસ્ય = ધતકિત દહન કરવાને પ્રવૃત્ત.
- ૧૨ અત્યઃ = સંતત ગમનશીલ અત્ય.
- ૧૩ ક્રાણા = દધિર્વહનકુર્ષાણઃ = દધિર્વહન કરતો.
- ૧૪ રયિષાઃ = શત્રુધનો અભિભવિતા. (પદજાભિભવે).
- ૧૫ ઋઙ્ગજાનઃ = રૂપજાન. (ઋઙ્ગજાતિઃ સ્તુતિકર્મા).
- ૧૬ આયુષુ = યજમાનો પરત્વે.
- ૧૭ ઋષર્ષતિ = પ્રાપ્ત કરે છે. (રિષિગતી).
- ૧૮ વાર્યા = વાર્યાણિ = શ્રેષ્ઠ (વૃષ્ સંભક્તી).
- ૧૯ વાતજૂતઃ = વાયુપ્રેરિત.
- ૨૦ સૃણ્યા = સરણુશીલ.
- ૨૧ જુહ્મિઃ = બિદ્વા વડે.
- ૨૨ તુધિસ્થનિઃ = મહારવન.
- ૨૩ અતસેષુ = ઉન્નત.
- ૨૪ રશર્ષમે = દીપ્તશ્વાલ.
- ૨૫ તપુર્જન્મઃ = જ્વાલામુખ, યજ્ઞા જ્વાલાશી આયુધવાળો.
- ૨૬ પાત્રમા = તેજોમલવડે.
- ૨૭ પતન્નિણઃ = પતનવતઃ = ઉડાણ.
- ૨૮ સ્પાતુઃ = સ્થાવર.
- ૨૯ ચરધમ્ = જંગમ.
- ૩૦ સાદ્ધાન્ = સર્વનો અગિયવ કરતો.
- ૩૧ જુહ્મઃ = હોતાઓ.
- ૩૨ વાગતઃ = ઋતિવ.

- ३३ अरति = प्रापयिता.
 ३४ प्रयमा = हविर्न्न वडे.
 ३५ सपर्यामि = परित्यागं कर्त्तुं धुं.
 ३६ रत्नं = रमणीय कर्मफल.
 ३७ यामि = यायना कर्त्तुं धुं.
 ३८ मित्रमहः = अनुकूल दीप्तिमान्.
 ३९ अस्त्रिद्रा = अस्त्रेय.
 ४० ऊर्जोनपात् = अन्नपुत्र. (नपातयति = नपात्).
 ४१ पूर्भिः = पाशान्.
 ४२ आयसीभिः = व्याप्त; वा पोसादी.
 ४३ विभावः = विशिष्ट प्रकाशवाणा.
 ४४ वरुध = अनिष्टनिवारक मृद. (वृष्टू घरणे).
 ४५ उरुष्य = रक्षस्य कर्तुं.
 ४६ मक्षु = तापउतोम.

सूक्त ५९.

अपिः-नोधा गौतम; देवताः-वैश्वानर अग्नि; छन्दः-त्रिष्टुप्.

वृयाइदग्नेअग्रयंस्तेअन्येत्येविश्वेअमृतामादयन्ते ।

वैश्वानरुनाभिंरसिस्त्रितीनांस्थूणैवजनांउपमिधयन्थ ॥१॥

१ - वृषाः । इत् । अग्ने । अग्रयः । ते । अन्ये । त्वे । विश्वे ।
 अमृताः । मादयन्ते । वैश्वानर । नाभिः । अस्मि । त्रिती-
 नाम् । स्थूणांश्च । जनां । उपमिध । ययन्थ ॥ १ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ !, તે ળીજ અગ્નિઓ કેવળ તહારી શાખાએ હોય છે. સર્વ અમરદેવો, તું વિશેષ આનન્દિત થાય છે. હે વૈશ્વાનર (સર્વ પ્રાણીઓના જહર વિશે રહેલા) દેવ !, તું મનુષ્યોને નાભિ-અવસ્થાપક છે. તું સ્થાણુ-ખાંભાની પેડે, ઉપસ્થાપયિતા (આધારભૂત) સતો, મનુષ્યોને ધારણ કરનારો છે; યજ્ઞવા, સમીપમાં ખોડેલા ખાંભાની પેડે, તું મનુષ્યોને ધારણ કરનાર છે. ૧

મૂર્ધાદિવોનાભિરુગ્નિઃપૃથિવ્યાઅર્થામ્બદ્વરતીરોદસ્યોઃ ।

તંત્વાદિવાસોજનયન્તદેવૈશ્વાનરજ્યોતિરિદાર્યાય ॥૨॥

૫૦— મૂર્ધા । દિવઃ । નાભિઃ । અગ્નિઃ । પૃથિયાઃ । અર્થ । અમ્બવત્ ।
અરૈતિઃ । રોદસ્યોઃ । તમ્ । ત્વા । દેવાસઃ । અજનયન્ત ।
દેવમ્ । વૈશ્વાનર । જ્યોતિઃ । ઇત્ । આર્યાય ॥ ૨ ॥

અ૦—અગ્નિદેવ, ઘુમેકના સિરોરૂપ, તથા પૃથિવીના નાભિરૂપ છે. તદનન્તર, તે ઘાવાપૃથિવીને અધિપતિ થયો. હે વૈશ્વાનરદેવ !, દાનાદિયુક્ત-તે-તને, સર્વદેવોએ, યજ્ઞમાનાર્થ વા વિદ્વાન્ મનુના અર્થે, જ્યોતિસ્વરૂપે નિર્માણ કર્યો. ૨

આસૂર્યેનરશ્મયોઽધ્રુવાસોવૈશ્વાનરેદંધિરેન્નાવસૂનિ ।

યાપર્વતેષ્વોર્પઘીષ્વપ્સુયામાનુષેષ્વસિતસ્યરાજા ॥૩॥

૫૦— આ । સૂર્ય । ન । રશ્મયઃ । ધ્રુવાસઃ । વૈશ્વાનરે । દંધિરે ।
અન્ના । વસૂનિ । યા । પર્વતેષુ । ઓર્પઘીષુ । અપ્સુ । યા ।
માનુષેષુ । અર્તિ । તસ્ય । રાજા ॥ ૩ ॥

અ૦—નિશ્ચય રશ્મિઓનો જેમ સૂર્યવિશે વાસ હોય છે તેમ વૈશ્વાનર

અગ્નિ વિષે, અક્ષત્યસંપત્તિ વાસો કરે છે. પવતો, ઔષધિ, જળ, કિંવા મનુષ્યો મધ્યે, જે જે ધનસંપત્તિ હોય છે તેના તું અધિપતિ છે. ૩

*બૃહતીર્દ્યસૂનચેરોદસીગિરોહોતામનુષ્યોરૂનદક્ષઃ ।

સ્વર્વતેસત્યશુષ્માયપૂર્વીવૈશ્વાનરાયનૃતંમાયયદ્ધીઃ ॥૪॥

પ૦— બૃહતીર્દ્યસૂનચે । રોદસી । ગિરોહોતા । મનુષ્યઃ । ન । દક્ષઃ । સ્વર્વતે । સત્યશુષ્માય । પૂર્વીઃ । વૈશ્વાનરાય । નૃતંમાય । યદ્ધીઃ ॥ ૪ ॥

અ૦—ઘાવાપંથિવી, પોતાના પુત્રરૂપ વૈશ્વાનર અગ્નિ અર્થે, જાણે વિસ્તીર્ણ થયો. (આ) સમર્થ હોતા, સુંદર ગતિવાળા, અવિ તથ જળવાળા, અત્યંત પરાક્રમી વૈશ્વાનર અગ્નિને, બંદિજનની પેઠે, બદ્ધવિધ શ્રેષ્ઠ સ્તોત્રો અર્પણ કરે છે. ૪

દિવશ્ચિત્તેબૃહતોજાતવેદોવૈશ્વાનરપરિરિચેપહિત્વમ્ ।

રાજાકૃત્રીનામસિમાનુંપીળાંયુધાદેવેભ્યોવરિવશ્ચકર્થ ॥૫॥

પ૦— દિવઃ । ચિત્ । તે । બૃહતઃ । જાતવેદઃ । વૈશ્વાનર । પરિરિચે । મહિત્વમ્ । રાજા । કૃત્રીનામ્ । અસિ । માનુંપીળામ્ । યુધા । દેવેભ્યઃ । વૈશ્વિઃ । ચકર્થ ॥ ૫ ॥

અ૦—હે સર્વશુ વૈશ્વાનર અગ્નિદેવ !, તારો મહિમા, મહાન છુસોકથા પણ મોટો છે. માનવીસૃષ્ટિનો તું અધિપતિ છે. તું સુદ્ધ કરીને, (અસુરો પાસેથી) દેવોને ધન પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૫

* ડમાપિતરામહયઞ્નજાયતામિર્ચાંવાપૃથિવીભૂરિરેતસેતિ ।

અ૦ સં૦ ૨ ૮-૨૧. ।

*પ્રતૂમંહિત્વૈષ્ટપમસ્યવોચ્યંપૂર્વોત્તરહણંસર્ચન્તે ।

વૈશ્વાનરોદસ્યુમગ્નિર્જઘન્વાઽર્ધૂનોત્કાષ્ટાઅવશંવરમેત ॥૬॥

૫૮— પ્ર । તુ । મહિત્વમ્ । વૃષપસ્ય । વોચમ્ । યમ્ । પૂર્વઃ ।
વૃત્તરહનમ્ । સર્ચન્તે । વૈશ્વાનાઃ । દસ્યુમ । અગ્નિઃ । જઘ-
ન્વાન્ । અર્ધૂનોત્ । કાષ્ટાઃ । અવ । શંવરમ્ । મેત ॥૬॥

અ૦—(વરસાદની કામનાવાળા) મનુષ્યો, જે પૃથ્વીના વધ કરનાર
વિષ્ણુતાગ્નિનું સેવન કરે છે તે જળ વરસાવનાર (વિષ્ણુતાગ્નિ)
દેવનો મહિમા, જે જલ્દી ગાળે છું. આ વિષ્ણુતાગ્નિએ, (રસો
વા યાગ કર્યોના નાશ કરનાર) રાક્ષસાદિકને દાર માર્યા. ઉદકોને
નીચે વહેવડાવ્યાં. શંખર (નિરોધ કરનાર મેધ)ને દાર કર્યો ।

વૈશ્વાનરોમહિમ્નાવિશ્વકુંઠિર્ભરદ્વાજેપુવજતોવિમાદર્વા ।

શાતવનેયેશતિનીર્ભિરગ્નિઃપુરુણીથેર્જરતેસુનૃતાવાન્ ॥૭॥૨૫॥

૫૦— વૈશ્વાનરઃ । મહિમ્ના । વિશ્વકુંઠિઃ । ભ્રાતૃજાજેષુ । યજતઃ ।
વિમાદર્વા । શાતવનેયે । શતિનીર્ભિઃ । અગ્નિઃ । પુરુહનીથે ।
ર્જરતે । સુનૃતાધ્વાન્ ॥ ૭ ॥ ૨૫ ॥

અ૦—સકલ મનુષ્યોના અધિપતિ, અત્યંત પ્રકાશપિતા વૈશ્વાનર
અગ્નિ, પોતાના માહાત્મ્યને લઇ, દુર્વિરત્યુક્ત પાત્રો, યધ્વા
ભરદ્વાજ ઋષિઓ મધ્યે, પૂજ્ય (પ્રશેષિત) છે. તે સત્યમાપી
અગ્નિદેવની, શાતવનેય તથા પુરુણીથ રાત્રિએ, સેંકડો સ્તોત્રોવડે
રજ્જી કરેલી. ॥

* વૈશ્વાનરઃપુત્રઃપિત્રેલોકકૃજ્ઞાતવેદોવદેમંસુકૃતાંયજ-
લોકાઃ । તે૦ વ્રા૦ ૧-૨-૨ ।

સૂક્ત ૧૧.

- ૧ વયાઃ = શાખા.
 ૨ ઉપમિત્ = ઉપસ્થાપયિતા સતો, યધ્વા સમીપમાં ખોડેલો.
 (મિઞ્મક્ષેપણે).
 ૩ અરતિઃ = અધિપતિ.
 ૪ યદ્દીઃ = મહાન્.
 ૫ સ્વર્વતે = શોભન-મમનયુક્ત.
 ૬ નૃતમાય = શ્રેષ્ઠ નેતા.
 ૭ ઘર્મિઃ = ધન.
 ૮ કાષ્ઠાઃ = જળ.
 ૯ વિશ્વકૃષ્ઠિઃ = સકલ મનુષ્યોનો અધિપતિ.
 ૧૦ શતિનીમિઃ = અનેક સ્તુતિઓ વડે.
 ૧૧ જરતે = સ્તુતિ કરાય છે.
 ૧૨ વૈશ્વાનરઃ = મધ્યમસ્થાનસ્થ વૈદ્યુતાગ્નિઃ કેટલાક વાયુ, અથવા સૂર્યને વૈશ્વાનર કહે છે. (વિશ્વેમર્ચેનરાણમર્મિયજ્ઞાદૌ પ્રીણયન્તિત્તિ । યધ્વા, સર્વાન્પ્રાણિનઃ પ્રતિબ્રતો-ગચ્છતિત્તિ).

सूक्त ६०.

ऋषिः—नोषा गौतमः

देवताः—अग्निः

छन्दः—त्रिष्टुप्.

• वह्निं यशसं विदथं स्पृकेतुं मुं प्राव्यं द्रुतं मयो अर्थम् ।

द्विजन्मानं रयिभिर्वमंशस्तं रातिभं रद्भृगं वेपातुरिषा ॥१॥

प०— वह्निम् । यशसम् । विदथं स्पृ । केतुम् । मुप्रेह अर्थम् ।
द्रुतम् । मयैः अर्थम् । द्विजन्मानम् । रयिम् इव । प्रहश-
स्तम् । रातिम् । मरुत् । भृगवे । मातृरिषा ॥ १ ॥

अ०— दधि पत्नी जनार्, यशस्वी, यशना प्रकाशयिता, इदीरीने रक्षाय
करना, इतश्च, (देवाने) ताण्डनोऽथ दधि ध्येयाऽनार, यथा
शीघ्र गतिवाणः, वे माता (द्यावापृथिवी, वा वे अरिष्टिभ्यो) ना
पुत्र, मन पो अभ्यान् अग्निदेवने, वायुये लुगुमदपिना
सभा तरीके स्थापन कथो. १

अस्य शशं रुभयासः सचन्ते हविर्धन्त वृश्निजो ये च मर्ताः ।

द्विर्वक्षिर्पूर्वो न्यंसा द्विरोता पृच्छयौ विद्वनिर्विशुवेषाः ॥२॥

प०— अस्य । शशं रुः । रुभयासः । सचन्ते । हविर्धन्तः । वृश्निजः ।
ये । च । मर्ताः । द्विः । वक्षि । पूर्वः । नि । अमादि ।
होता । आर्हृच्छयः । विद्वनिः । विशु । वेषाः ॥ २ ॥

• १ रातिमासम्भाष्येत्यत्र रातिमित्रमिति रूपदिनां
रातिः पुत्र इत्येके । ते० सं० ५-६-१. ।

२ रातिमृग्यामुश्निजं कविममुम् । अ० सं० २-८-१७. ।

અ૦—હવિરન્નની કામના-ઘચ્છા-કરનારા દેવો, મધ્યા મેધાવી સ્તો-
તાઓ તથા હવિસ્સંપન્ન મર્ત્ય-યજ્ઞમાનો ઉભય, આ અગ્નિદેવની
આરાધનું સેવન કરે છે. સૂર્યોદયની પશ્ચ પૂર્વે, આ હોમનિ-
ષ્પાદક, ચોમેર પૂજ્ય, સર્વ પ્રાણિઓના પાલયિતા તથા અભીષ્ઠ-
દક્ષ-કર્તા અગ્નિદેવ, સ્થાપન કરેલો છે. ૨

તંનવ્યંસી હૃદ આજાર્યવાનમસ્મત્સુંકીર્તિર્મધુંજિહ્વમશ્યાઃ ।

યમૃત્વિજોઽવૃજનેમાનુપામઃ પ્રયસ્વન્ત આયવોજીર્જનન્ત ॥૩॥

પ૦—તમ્ । તંનવ્યંસી । હૃદઃ । આ । જાર્યવાનમ્ । અસ્મત્ । સુંક-
કીર્તિઃ । મધુંજિહ્વમ્ । અશ્યાઃ । યમ્ । ઐત્વિજઃ । ડૃજને ।
માનુપામઃ । પ્રયસ્વન્તઃ । આયર્થઃ । જીર્જનન્ત ॥ ૩ ॥

અ૦—અમારી અત્યંત નવીન કીર્તિ કર સ્તુતિ, યજ્ઞ કરનાર, હવિ-
રન્ન અર્પણ કરનાર લોકો (મનુષ્યો), યુદ્ધપ્રસંગે જોને ઉત્પન્ન
કરે છે તે માદકબળવાલ, (મધુર ત્વાળાવાળા) હૃદિય-
પ્રાણોત્પન્ન અગ્નિદેવ વિષે, અવસ્થિત હો. ૩

હૃશિવપાવકોઽસુમાનુષેપુરોણ્યોહોતાધાયિવિશ્ણુ ।

દર્મૂનાગૃહપતિર્દમૌઞ્ઞિર્ધૃવદ્રયિપતીરર્યાણામ્ ॥૪॥

પ૦—હૃશિકૃં । પાવકઃ । વસુઃ । માનુષેષુ । રોણ્યઃ । હોતા ।
અધાયિ । વિશ્ણુ । દર્મૂનાઃ । ગૃહપતિઃ । દર્મૈ । આ । ઞ્ઞિઃ ।
મુવત્ । રયિષ્પતિઃ । ર્યાણામ્ ॥ ૪ ॥

અ૦—(હવિની) ઘચ્છા કરનાર, પવિત્ર કરનાર, સંપત્તિ. સ્વરૂપ, શ્રેષ્ઠ
હોતા-સ્વરૂપ અગ્નિદેવ, મનુષ્યો-યજ્ઞમાનો-મધ્યે સ્થાપિત કરેલો

છે. (રાક્ષસોનું) દમન કરનાર, ગૃહપતિ, યાવત્ સંપત્તિનો અધિ-
પતિ, એવો અગ્નિદેવ યજ્ઞગૃહ મધ્યે એમિર પ્રગટી રહે છે. ૪

તંત્વાંવ્યંપતિંપન્નેરયીનાંપ્રશંસાપોમતિભિર્ગોતંમાસઃ ।

આશુનવાંજંભ્રમર્જયન્તઃપ્રાતર્મશ્લુધિયાવંસુર્જગમ્યાત્ ॥૫॥૨૬॥

૫૦- તમ્ । ત્વા । વ્યમ્ । પતિમ્ । અગ્ને । રયીણામ્ । પ્ર ।
શંસામઃ । મતિર્ધર્ષિઃ । ગોતંમાસઃ । આશુમ્ । ન । શાનમ્ ।
ભ્રમ્ । મર્જયન્તઃ । પ્રાતઃ । મશ્લુ । ધિયાધ્વસુઃ । જગમ્યાત્ ।

॥ ૫ ॥ ૨૬ ॥

અ૦—હે અગ્નિદેવ !, ગોતમકુલોત્પન્ન-અમે, ધનાધિપતિ એવો તું
તેની, મનનીય સ્તોત્રોવડે, અત્યંત પ્રશંસા કરીએ છીએ. ઘોડે
એસનારાઓ જેમ ઘોડાની પીઠનું હાથ વડે માળીન કરે તેમ
અમે, હવિરન્ન-ભર્તા-અગ્નિના હવિર્વહન પ્રદેશનું માળીન
કરીએ છીએ. શુદ્ધિધન અગ્નિદેવ, પ્રાતઃકાળે જલ્દી પધારે. ૫

સૂક્ત ૬૦.

૧ સુપ્રાઘ્યમ્ = સુષ્ટુપ્રકારેણ રક્ષિતારમ્ = રીરીતે રક્ષણ
કરનાર. (અષતિરક્ષતિ).

૨ સઘોર્યમ્ = સઘઃઅરણંમનંયસ્યતમ્ = શીઘ્ર ગતિવાળો.

૩ માતરિષ્વા = વાયુ (માતર્યન્તરિક્ષેશ્વસિતિ માતર્યા-
શ્વનિતીતિવેતિ । નિ૦ ૭-૧૬)

૪ શાસુઃ = શાસિત્વુઃ = શાસન કરનારો.

૫ ઉશિજઃ કામના કરનારા । (વશ)

૬ આપૃચ્છયઃ = આપૃષ્ટવ્યઃ = પૂજ્ય.

७ वेधाः = विधाता=अलिप्त इलकर्ता.

८ नव्यसी = अधिक नवीन.

९ वृजने = संग्राम विषे.

१० ऋत्विजः = ऋतीकाले यष्टारः = यज्जन करनेवाले.

११ उशिकू = कामयमानः = कामना करनेवाले.

१२ दमूनाः = दमनकारक भन पडे युक्त. (दमनमना)

सूक्त ६१.

अधिः-नोधा गौतमः

देवताः-इन्द्रः

छन्दः-त्रिष्टुभ्.

* अस्माद्दुप्रतवसेतुरायमयो न हर्मिस्तोमं माहिनाय ।

ऋचीपमायाधिगवो ओहुमिन्द्राय ब्रह्माणि राततमा ॥ १ ॥

प०— अस्मै । इत् । उम् । प्र । तुवसे । तुराय । प्रयः । न ।

हर्मि । स्तोमम् । माहिनायै । ऋचीपमाय । अधिर्गवो ।

ओहम् । इन्द्राय । ब्रह्माणि । राततमा ॥ १ ॥

अ०—आ प्रवृद्ध, आवाक वा शत्रुहंसक, शुश्रेष्ठ, स्तुति-योग्य,
अ-प्रतिदत्त-अतिवाणा इन्द्रदेवने, हुं अन्न प्रमाणे-शुभ्याने
होष्ट अन्न अर्पण करे तेम-प्राप्त करवा योग्य वा अत्यंत

* १ अस्माद्दुप्रतवसेतुरायेति नोधास्तपते प्रातः सधनः ।

पे० ब्रा० ६-१८ ।

२ तपते प्रातः सधने पल्लवस्तोत्रियान् शस्त्यामाभ्यं दिने-
हीनसूक्तानि शंसन्ति । पे० ब्रा० ६-१८ ।

ઉત્કૃષ્ટ સ્તોત્ર તથા (પૂર્વે યજમાનાઓએ) અતિશય અર્પણ કરેલાં હવિરન્ન અર્પણ કરે છું. ૧

અસ્માદ્દુપ્રયદ્વપ્રયસિંધરામ્યાદ્ગૂપંવાર્ધેસુવૃક્તિ ।

ઇન્દ્રાયત્વદામનસામનીપાપ્રત્નાયપત્યેધિયોમર્જયન્ત ॥૨॥

પ૦— અસ્મૈ । इत् । ऊम् । प्रयःद्वय । प्र । यंसि । भरामि ।
आङ्गपम् । भार्धे । सुवृक्ति । इन्द्राय । त्वदा । मनसा ।
मनीषा । प्रतनाय । पत्ये । धियः । मर्जयन्त ॥ २ ॥

અ૦—હું આજ ઇન્દ્રદેવને, અન્નની પેઠે, શત્રુઓનો બાધ કરવાને સમર્થ સુંદર સ્તોત્ર રચી અર્પણ કરું છું. અન્ય સ્તોતાઓ પણ પુરાતન સ્વામી ઇન્દ્રના અર્થે, હુદ્ધિપૂર્વક, અંતઃ-કરણપૂર્વક, તથા જ્ઞાનપૂર્વક સ્તુતિમાર્જન કરે છે. ૨

અસ્માદ્દુત્પમ્પ્રમસ્વર્પામ્યાદ્ગૂપમાસ્યેન ।

મંહિષ્ટમચ્છોક્તિભિર્મતીનાંસુવૃક્તિભિઃસૂરિવાવૃધ્યૈ ॥૩॥

પ૦— અસ્મૈ । इत् । ऊम् । त्यम् । उपहमम् । स्वःदैतौम् । म-
रामि । आङ्गपम् । आस्येन । मंहिष्ठम् । अच्छोक्तिभिः ।
मतीनाम् । सुवृक्तिभिः । सुरिम् । वृधयै ॥ ३ ॥

અ૦—હું આજ ઇન્દ્રદેવને, તે ઉપમાયોગ્ય રહી સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરાવનાર (અથવા સ્વર્ગ-પ્રદાયક) અત્યંત શ્રેષ્ઠ સ્તોત્ર, મહારા મુખવડે અર્પણ કરું છું. સુસંસ્કૃત સુંદર ચળવેવાળી સ્તુતિ, ઇન્દ્રને મહિમા વધારે. ૩

અસ્માદ્દુસ્તોમંસંહિનીમિરધંનતૃષ્ટતત્સિનાય ।

ગિરંશ્રગિર્વીહસેસુવૃક્તોન્દ્રાંયવિશ્વમિન્વમેધિરાય ॥૪॥

૧૦— અસ્મે । इत् । ऊम् । स्तोमम् । मम् । हिनोमि । रथम् ।
 न । तष्टाद्विव । ततृष्टसिनाय । गिरः । च । गिर्वीहसे ।
 सुवृक्त । इन्द्राय । विश्वमर्द्धन्वम् । मेधिरायै ॥ ४ ॥

અન્—હું આજ સંપત્તિમાન ઇન્દ્રદેવ પ્રત્યે, સુચાર જોમ રથ તૈયાર
 કરી રથ સ્વામીને અર્પણ કરે તેમ, સ્તોત્ર પ્રેરે છું, સ્તુતિવા-
 દન શુદ્ધિમાન ઈશ્વર, હું સુંદર વાણીવાળી સ્તુતિઓ પ્રેરું છું
 —રથું છું. તથા વિશ્વવ્યાપી સર્વોત્કૃષ્ટ હવિ તૈયાર કરું છું. ૪

અસ્માદ્દુસર્તિમિવશ્રવસ્યેન્દ્રાંયાર્કજુહાર્સર્પજે ।

વીરંદાનોકસંવન્દધ્યૈપુરાંગૂર્તશ્રવસંદર્માણમ્ ॥૫॥૨૭॥

૧૦— અસ્મે । इत् । ऊम् । सैर्त्तिम्ऽइव । श्रवस्यौ । इन्द्राय ।
 अर्कम् । जुह्वा । मम् । अन्ने । वीरम् । दानवओंकसम् ।
 वन्दध्यै । पुराम् । गूर्तश्चवपम् । दैर्माणिम् ॥ ५ ॥ २७ ॥

અન્—આજ ઇન્દ્રદેવના અર્થે હું, અન્નેચ્છુ પુરુષ જોમ ધોડાને
 (રથ વિશે) જોડે, તેમ અન્નેચ્છાને લધ્ધ મ્હારી ઊર્ધ્વા વડે
 સ્તોત્ર તૈયાર કરું છું. હું શત્રુનો નાશ કરવામાં કુશલ, દાનૈક
 નિશ્ચય (દાનના કેવળ સ્થાનરૂપ), પ્રદાસનીય અન્નસંપત્તિમાન,
 (અસુરોનાં નગરોનું) વિદારણ કરનાર ઇન્દ્રદેવની સ્તુતિ કરવા
 પ્રવૃત્ત થયો છું. ૫

अस्माद्दुस्वष्टातक्षद्वज्रंस्वपंस्तमंस्वयंरणाय ।

वृत्रस्यचिद्विदधेनममृतुजनीशानस्तुजताक्रियेधाः ॥६॥

प०— अस्मै । इत् । ऊम् । त्वष्टा । तस्तान् । वज्रम् । स्वपः-
तमम् । स्वयम् । रणाय । वृत्रस्य । चित् । विदत् । येन ।
मम । तुमन् । ईशानः । तुजता । क्रियेधाः ॥ ६ ॥

अ०—आज धन्द्रदेवना अर्थे, त्वष्टा (विश्वकर्मा)ओ उत्कृष्ट, इडीरीने
प्रेरवा योग्य, यधना स्तुत्य वज्र युद्ध माटे तैपार कथुं. आज
धातक वज्रवडे, शत्रुहिंसक, ऐश्वर्यवान् तथा अपरिमित
अलवान् धन्द्रदेवे, वृत्रासुरना मर्मस्थान उपर प्रहार कथे. ६

*अस्येदुमातुःसर्वनेपुसद्योमहःपितुंपपिवाञ्चावैत्रां ।

मुषायद्विष्णुःपचतंसहीयान्निर्ध्वद्वाहंतिरोअद्रिमस्ता ॥७॥

प०— अस्य । इत् । ऊम् । मातुः । सर्वनेपु । सद्यः । महः ।
पितुम । पपिह्वान् । चारुं । अत्रां । मुषायत् । विष्णुः ।
पचतम् । सहीयान् । विध्यन् । वैराहम् । त्रिः । अद्रिम् ।
मस्ता ॥ ७ ॥

अ०—आज (वृष्टिदारा) सकल जगतना निर्माता भवान् यद्य
मध्ये, तेले ताज्यस्तोत्र सोमपान कथुं. तथा इय द्विरन्ननुं

* १ यज्ञोदेवेभ्योनिलायतविष्णुरूपंकृत्वा । तै० सं०
१-२-४. ।

२ यदाहोयंयाममोषःसप्तानांगिरीणांपरस्ताद्वित्तंयेधम-
सुराणांविभर्तीतिसदमपिञ्जलमुद्धृत्यमसगिरीन्भिषातम-
दन्निति । तै० ३-२-८. ।

ભક્ષણ કર્તું. તે સર્વવ્યાપી ચતુષ્ચોના પરાભવ કરનાર વજ્ર
ફેંકનાર ઇન્દ્રદેવે (અસુરોની) સંપત્તિનું હરણ કરી, તિરોહિત
(અંતર્ગત) બેધને બેદી નાખ્યો. યજ્ઞ (સુતપદિવસાત્મક) યજ્ઞ
(વિષ્ણુ)એ, અસુરોની સંપત્તિનું હરણ કર્યું. ઇન્દ્રદેવે તિરોહિત
સત્તા, ઉત્કૃષ્ટ-દિવસ-૩૫ તે યજ્ઞને (વરાહ) વિંધ્યો. ૭

અસ્માદ્દુગ્રાશ્ચિદેવપત્નીરિન્દ્રાચાર્કમહિહત્યઋતુઃ ।

પરિધાવાપૃથિવીજન્નુર્વાનાસ્યતેમહિમાનંપરિષ્ઠઃ ॥૮॥

૧૦— અસ્મૈ । इत् । ऊम् । मीः । चित् । देवपत्नीः । इन्द्राय ।
अर्कम् । अहिहृत्यै । ऊतुः । परि । धावापृथिवी । जैम्ने ।
उर्वी । न । अस्य । ते । महिमानम् । परि । स्तुः ॥८॥

અન—આજ ઇન્દ્રદેવના અર્થે વ્રતવધ પ્રસંગે, ગમન-સ્વભાવ
તથાપિ સ્થિર, દેવોનું પાલન કરનારી (માય=યાદિક) દેવતાઓએ સ્તોત્ર રચ્યું. તે ઇન્દ્ર, વિસ્તીર્ણુ ધાવાપૃથિવીનું
(પોતાના તેજ વડે) ઉલ્લંઘન કરનાર છે. તે ઉભયલોક, તેના
મહિમાને ઉલ્લંઘન કરવાને સમર્થ નથી. ૮

*અસ્યેદેવપરિરિચેમહિત્વંદિવસ્પૃથિવ્યાઃપર્યન્તરિક્ષાત્ ।

સ્વરાલિન્દ્રોદમઆવિઙ્મૂર્તઃસ્વરિરમંત્રોવચસ્રેરણાય ॥૯॥

૧૦— अस्य । इत् । एव । प्र । रिरिचे । महित्वम् । दिवः । पृथि-
व्याः । परि । अन्तरिक्षात् । स्वधराद् । इन्द्रः । ३११ ।
आ । विश्वैर्द्यूतः । सुदैरिः । ३१२ । ववसे । रणाय ९॥

અ૦—આજ ઇન્દ્રદેવનો મહિમા, ઘુલોક, ભૂલોક તથા અન્તરિક્ષ લોકગી મોટો છે. (શત્રુઓના) દમન-વિષયમાં સ્વયં પ્રકાશ-માન, સર્વકાર્યકુશળ યજ્ઞ સર્વાયુધસંપન્ન, વીર્યવત્તમ, (બલિષ્ઠ) યુદ્ધવિષે જવામાં કુશલ યજ્ઞ આમાય બલવાળો ઇન્દ્રદેવ, રણ-નિર્વાહ કરે છે (અર્થાત્ મેધોને પરસ્પર લડાવી સૃષ્ટિ કરે છે). યજ્ઞ, પોતાના યોદ્ધાઓને યુદ્ધાર્થે પ્રેરે છે. ૯

अस्येदेवशर्वसाशुपन्तंविष्टंवृद्धज्जेणवृत्रमिन्द्रः ।

गानत्राणाअवनीरमुञ्चदभिश्चर्वोदावनेसर्चेताः ॥१०॥२८॥

૫૦— અસ્ય । इत् । एव । शर्वसा । शुपन्तम् । वि । वृष्टत् । वृज्जेण । वृत्रम् । इन्द्रः । गाः । न । ज्ञैणाः । अवनीः । अमुञ्चत् । अभि । शर्वः । दैवने । सर्चेताः ॥ ૧૦ ॥ ૨૮ ॥

અ૦—આજ ઇન્દ્રદેવે, પોતાના બલવડે શોષણ કરનારા વૃત્રાશુરને વજ્રના યોગે વિચ્છેદ્યો ઇન્દ્રદેવે, (ચોરેલી) ગાયોની પેઠે (વ્રત્રાશુરે) સંતાડેલ પોષક જળને મુક્ત કર્યાં. તે પ્રસન્ન-મનસ્ક થઇ, હવિર્દાતા-યજ્ઞમાનને અન્નાભિમુખ કરે છે. ૧૦

अस्येदुंत्वेपसारन्तुसिन्धवःपरियद्वृद्धज्जेणसीमयच्छत् ।

ईशानकृदाशुपेदशस्यंतुर्वीतयेगाधंतुर्वणिःकः ॥११॥

૫૦— અસ્ય । इत् । ऊम् । त्वेपैर्भा । रन्तु । सिन्धवः । परि । यत् । वृज्जेण । सीमै । अयच्छत् । ईशानकृत् । दाशुपे । दशस्यन् । तुर्वीतये । गाधम् । तुर्वणिः । करित्तिकः ॥ ૧૧ ॥

અ૦—આજ ઇન્દ્રદેવના દેહીપ્યમાન બલવડે, સમુદ્રો યજ્ઞ (ગંગાદિ) સાથે નદીઓ, (પોતપોતાને સ્થાને) રમણ કરે છે. (ડમકે)

તેણે વજ્રવડે આ સમુદ્રો વા નદીઓને ચોમેર મર્યાદિત કરેલાં છે. (વૃત્તાદિવધ વડે) ઐશ્વર્યસંપન્ન ઇન્દ્રદેવ, (અનુગ્રહ કરી) પશુમાનને ફક્ત અર્પણ કરે છે. શત્રુહિંસક ઇન્દ્રદેવે, (ઉદ્ધક-નિમગ્ન) પુર્વાતિમદર્શિ અર્થે અવસ્થાનયોગ્ય પ્રદેશ કર્યો. ૧૧

* અસ્માદ્દુપ્રભંરાતૂતંજાનોવૃત્રાયવજ્રમીશાનઃકિયેધાઃ ।

ગોર્નર્પર્વવિરંદાતિરથેપ્યન્નર્ણીસ્યપાંચરથ્યૈ ॥૧૨॥

૫૦—અસ્મૈ । इत् । ऊम् । प्र । भर । तूतंजोनैः । वृत्राय । वज्रम् । ईशानः । कियेधाः । गोः । न । र्पे । वि । रद । तिरथा । इप्यन् । अर्णीसि । अपाम् । चरथ्यै ॥ ૧૨ ॥

અન્—હે ઇન્દ્રદેવ !, ત્વરાયુક્ત વધ્વા શત્રુહિંસક અધિપતિ, અમાપ બક્ષને ધારણ કરનાર એવો તું, આ વૃત્રના ઉપર વજ્રનો પ્રદાર કર્યું : (ખાટકી) જેમ ગામના દુકડેદુકડા કરે તેમ વૃત્રનાં અંગેઅંગ તિરછા વજ્રવડે છેદી, વૃષ્ટિ ચલાવી જળને વહેવડાવ્યું. ૧૨

* અસ્યેદુપ્રવ્રૂહિપૂર્વાણિતુરસ્યર્કર્માણિનવ્યંજકથૈઃ ।

યુધેયદિપ્ણાનઆયુધાન્યૃધાયમાણોનિરિણાતિજર્ઙ્મ્ ॥૧૩॥

૫૦—अस्य । इत् । ऊम् । प्र । ब्रूहि । पूर्वार्णि । तुरस्य । कर्मणि । नव्यं । युधेय । यत् । इप्लानः । आयु-धानि । ऋधायमाणः । निरिणोति । शर्ज्म ॥ ૧૩ ॥

* કિયેધાઃતુજતાકિયેધાઃ । ઋ૦ સં૦ ૧-૪-૨૮. ।

નહિતથાગોદમીઠમેઋધાયમાણમ્ । ઋ૦ સં૦ ૧-૧-૨૦ ।

જા૦—આજ (યુદ્ધાર્થ) ત્વરાવાનુ ઇન્દ્રદેવનાં પુરાતન પરાક્રમોનું,
હે (સ્તોતા !), તે બ્યારે યુદ્ધાર્થે (વજ્રાદિક) આયુધોને
પ્રેરતો શત્રુને હણતો તેમની સામે હલ્લો કરે ત્યારે ગાન કર્યું.
તેનો મહિમા સ્તોત્રો વડે ગાવા યોગ્ય છે. ૧૩

અસ્યેદુંભિયાગિરયંશ્વદ્દુઘાયાવાંચભૂમાંજનુર્પસ્તુજેતે ।

ઉપોવેનસ્યજોગુંવાન઒ર્ણિસુદ્યોશુંવદ્વીર્યાંયનોઘાઃ ॥૧૪॥

૧૦—અસ્ય । इत् । ऊम् । भिया । गिरयः । च । दृष्ट्वाः । घावां ।
च । भूम । जैनुपः । तुजेते । उपो । वेनैस्त्वं । जोगुर्वैनः ।
“ओणिम् । सुद्यः । भुवत् । वीर्याय । नोघाः ॥ १४ ॥

અ૦—આજ ઇન્દ્રદેવના બધ વડે પર્વતો નિશ્ચળ રહે છે. આ દેવનો
પ્રાદુર્ભાવ થતાંજ, બધ વડે ઘાવાપ્રિયી કંપાયમાન થાય છે.
આ દેવની પ્રિય ભક્તનાં દુઃખ દાળનારી રક્ષણ-કૃપાની, સ્તોત્રો
વડે વારંવાર પ્રશંસા કરતો નોધાન્કપિ, તાજડતોજ વીર્યસંપન્ન
થયો. ૧૪

*અસ્માઇદુત્યદનુંદાપ્યેપામેકોયદ્વન્નેભૂરેરીશાનઃ ।

પ્રૈતંશંસૂર્યેપસ્પૃધાનંસૌર્વશ્વ્યેસુષિંમાવદિન્દ્રઃ ॥૧૫॥

૧૦—अस्मै । इत् । ऊम् । त्यत् । अर्तु । दांयि । एषाम् । एकः ।
यत् । वृत्रे । भूरः । ईशानः । प्र । ए-इम् । सूर्ये । पस्पृ-
धानम् । सौर्वश्व्ये । सुषिंम् । अवत् । इन्द्रः ॥ १५ ॥

અ૦—જેની આ સ્તોતાઓ ઇચ્છા કરે છે તે સુપ્રસિદ્ધ સ્તોત્ર, આ
ઇન્દ્રદેવનેજ અર્પણ કરાય છે. તે (ઇન્દ્રદેવ) એકતોજ.

શત્રુઓને પરાજય કરવાને સમર્થ તથા બહુવિધ સંપત્તિને
સ્વામી છે. આ દેવે દેવધી-ધુન સૂર્ય સાથે યુદ્ધ કરતાં, સોમ-
અર્પણ-કરનાર એતશત્રુપિનું રક્ષણ કર્યું. ૧૫

एवातेहारियोजनासुवृक्तीन्द्रब्रह्माणिगोतमासोअक्रन् ।

एपुर्विष्वेणसंधिर्यन्धोःप्रातर्मक्षुध्रियावसुर्जगम्यात् ॥ १६ ॥ २९ ॥

૧૦— એવ । તે । હારિહયોજના । સુદૃવૃક્તિ । ઇન્દ્ર । બ્રહ્માણિ ।
ગોતમાસઃ । અક્રન્ । આ । એપુ । વિશ્વેષેણસમ્ । ધિર્યમ્ ।
ધોઃ । પ્રાતઃ । મક્ષુ । ધ્રિયાદર્શસુઃ । જગમ્યાત્ ॥ ૧૬ ॥ ૨૯ ॥

અ૦—હે હારિહર્ષના અશ્વો ગેડેલા રથવાળા ઇન્દ્રદેવ !, ગૌતમ
ઋષિઓએ, તારા માટેજ સુંદર (છદોબદ્ધ) સ્તોત્રો રચ્યાં છે.
આ સ્તોતાઓને તું સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ અર્પણ કર્યું
થય્વા (અગ્નિષ્ઠોમાદિક) કર્મ-સંપન્ન કર્યું. તે શુદ્ધિધનસંપન્ન
દેવ, પ્રાતઃકાલે (અમારા રક્ષણાર્થ) પધારે. ૧૬

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ।

पुमर्थाद्यतुरो देवाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥

અ૦—વેદના અર્થના પ્રકાશન વડે હૃદયનત અંધકાર દૂર કરી,
વિદ્યાતીર્થ મહેશ્વર (શુર) આરે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરે.

इति प्रथमाष्टकं मध्ये योथो अध्याय समाप्तः.

* આસુવાયિકાઃ—સ્વશ્વોનામકઋષિદ્વાજ્ઞાસચપુત્રકામઃ
સૂર્યમુપાસાશ્રકેતસ્યચસૂર્યપ્રપુત્રોયમૂયતેનસહપતશનામ્તોમ-
દર્પેઃપુરંજાતમ્ ।

सूक्त ६१.

- १ रीततमा = अतिशयेनदत्त = अत्यंत अर्पित.
- २ ब्रह्माणि = हविर्भ.
- ३ तुराय = त्वरमायुः यथा हिंसक.
- ४ हर्मि = हरामि = अर्पयु कश्चुं.
- ५ माहिनाय = शुशुभे.
- ६ ऋचीपमाय = ऋचासम = स्तुतियोग्य.
- ७ ओहं = प्रापयिष्य; वा वहनीय.
- ८ अधिगवे = अग्येमानिवारितोगीर्गमन्यस्यतस्मै = अप्र-
तिहत अतिवाणा.
- ९ आंगूषम् = स्तोत्ररूपमाघोषम् = स्तोत्र.
- १० वाधे = वाधनाय = आधाय.
- ११ प्रत्नाय = पुराय.
- १२ स्वर्षाम् = सुहृद्वरणीयस्यधनस्यदातारं = (पणुदाने)
= ३५ संपत्ति प्राप्त करानार.
- १३ सूरिम् = विपश्चिन्.
- १४ सुवृक्तिभिः = सुहृद्वर्जकैः समर्थैः = ३६ करनार.
(पित्र्यधने)
- १५ तत्तिनाय = स्वामी. (तत्सिन्धुमन्मस्यतस्मै)
- १६ विश्वमिन्ध्वं = विश्वव्यापक.
- १७ मेधिराय = मेधावी.
- १८ गिर्याहसे = गीर्भस्त्वुक्तिभिः उद्यमानाय = स्तुतिवादन.
- १९ अश्वस्या = अन्तेऽश्वडे.
- २० जुह्वा = आर्क्षान-साधनभूत वाणीवडे.
- २१ सतिम् = अश्वने.

२२ गृत्तश्चवत्सम = संप्रशंस्य अन्नयुक्त.

२३ दर्माणं = दारयिता (दृविदारणे)

२४ स्वपस्तमं = शोभनकर्म-संपन्न (अपः=कर्म)

२५ स्वयं = सुष्ठुमेयं = इही रीने प्रेरकयोग्य; यथा स्तुत्य.

२६ क्रियधाः = अपरिमित अक्षयान. (क्रियद्वाइति वा क्रम-
माणधाः इतिवेति नि. ६-२०)

२७ पितृम = अन्न.

२८ अस्ता = क्षेपक.

२९ वराहम् = भेध (वरमुदकमाहारोयस्ययथावरमाहर-
तीतिवराहारः).

३० परिजम्भे = परिजहार = अतिक्रमण कर्तुं. (तद्वज्रहारे)

३१ गताः = गमनस्वभावाणि स्थिताः = गमन-स्वभाव
तथापि स्थिर.

३२ दमे = दमयितव्ये विषये = दमन-व्ययमां.

३३ विश्वगूर्णः = सर्वकार्य-समर्थ; यथा सर्वयुधतः पर (गूर्तं =
उद्यतं वा उद्गूर्णः)

३४ स्वरिः = शोभनयनुक.

३५ अमत्रः = युद्धादि मध्ये गमनकृशत्रु; यथा अमाप अणवाणो.
(अमगतौ)

३६ प्राणाः = वृत्रेणावृताः = वृत्रपदे आवृत.

३७ अघनीः = रक्षण-हेतुभूत.

३८ दाघने = दविर्घाता यजमानार्थ.

३९ त्रेषसा = दीप्त अत्रपदे.

४० सीम = पतान् = आ.

४१ दशस्यन् = प्रयच्छन् = अर्पण करीने (गुह्यप्रव्यक्ते शब्दे)

४२ तुर्वणिः = शत्रुदिसक.

- ૪૩ તૂતુજાનઃ = ત્વરમાણુ; યન્ના શત્રુની હિંસા કરતો (તુજહિ-
સાયાં)
- ૪૪ પર્વ = અવધવના સાંધા.
- ૪૫ તુરસ્ય = ત્વરમાણસ્ય = ત્વરમાણુ (તુરત્ત્વરણે).
- ૪૬ ઋઘાયમાણઃ = હિંસા કરતો.
- ૪૭ દુઃખાનઃ = આધીક્ષણ્યેન પ્રેરયન્ = પ્રેરતો.
- ૪૮ નવ્યઃ = રતુત્ત્વ.
- ૪૯ નિરિણાતિ = અભિમુખ ગમ્ય છે. (રોગતિરેણયોઃ)
- ૫૦ જનુષઃ = પ્રાદુર્ભૂતાત્ = પ્રાદુર્ભૂત.
- ૫૧ ઓર્ણિ = દુઃસ્વાપનચક્રં=દુઃખ ટાળનાર રક્ષણ-રૂપા (ઓર્ણ-
અપનયને.)
- ૫૨ જોગુધાનઃ = ઉપશબ્દયન્ = ઉપશ્લોકયન્ = પ્રશંસા
કરતો.
- ૫૩ ઘેનસ્ય = કાન્તસ્ય = પ્રિય.
- ૫૪ સુર્વિષ્વ = સોમાનામભિવોતારં = સોમસ કાલનારને.
(પુષ્પભિવયૈ)
- ૫૫ વિશ્વપેશસં = બહુવિધ રૂપયુક્ત.

शुद्धिपत्र ।

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
पदच्छेद	पदपाठ	१	१०
इन्द्रत्व	इन्द्रस्य	३४	१८
बह्व्यः	नह्व्यः	४२	१३
दबृहत्पदरिः	बृहत्पदरिः	४६	९
पुनरभ्युन्नयत	पुनरभ्युन्नयत	॥	१८
घनन्	घनम्	४७	११
सोमऽमाः	सोमऽपाः	४९	९
त्वंष्ण	त्वंशुष्ण	५७	१७
विदुरुपाः	विदुरुपाः	७६	१८
न्हृदिस्पृगे	हृदिस्पृगं	८५	१०
त्पादु	त्पादु	८८	२०
पसेवितु	सेवितु	९०	१४
३-६-२५	१-६-१५	९१	१७
विप्र	प्रिय	४३	९
द्वयस	द्वयसे	९६	१०
हंतमहं	तमहं	१०१	४

अशुद्ध

शुद्ध

पृष्ठ

पंक्ति

विष्टीः	विष्टी	१०२	२१
कर्मोसप्तसंख्याक	सप्तसंख्याककर्मो	१०५	१४
राघांसि	राघांसि	११२	११
द्धतवत्प	द्धतवत्प	११४	७
ज्ञापयिता	ज्ञापयिता	११७	१७
शुभति	शुभति	११७	२४
हात्राम्	होत्राम्	११८	२
प्रातये	प्रीतये	१२०	९
ज्योतिषः	ज्योतिषः	१२१	८
हिन्वन्त	हिन्वन्त्व	१२५	११
पूर्य	पूरे	१२७	५
पुनर्दात्तिप	पुनर्दात्तिप	१३१	५
प्रजोपति	प्रजापति	१३२	२०
एषम्	एषाम्	१३४	१८
द्विषः	द्विषः	१४७	१२
श्रुधी	श्रुधी	१५१	१३
सत्ता	सत्ता	१५२	११
ष०—	ष०—	१५६	१६
धूमध्वज	धूमध्वज	१५७	१७
उपसंक्षेपम्	उपसंक्षेपम्	१६१	१०

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
धडा	धडा	१६१	१२
शस्य	शंस्य	१६५	१७
शतकृतम्	शतकृतम्	१६८	८
महिष्ठम्	महिष्ठम्	"	"
ओहये	ओहसे	१७६	७
प्रोपुषद्भिः	प्रोपुषद्भिः	"	२०
वनोपि	वनोपि	१८३	१९
वजी	वजी	१८९	३
दिन्द्राहप्रथम्	दिन्द्राहन्प्रथम्	१९०	१०
मयवा	मयवा	१९४	१५
स्तुतुष्य	स्तुतुष्यः	१९९	५
चाष्कूयमाणः	चाष्कूयमाणः	"	१६
अध्यान	अनुध्यान	२०७	१५
अन्तरिक्षेमावः	अन्तरिक्षेमावः	२०८	८
जोह्वामि	जोह्वामि	२१८	१४
अमावृतं	अमीवृतं	"	१५
चिकेतत्	चिकेतत्	२१९	१५
प्राणिन	प्राणिनः	२२३	५
चरन्ति	विचरन्ति	२२४	१८
तर्वेमि	तर्वेमि	२२६	७

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
रिपेतः	प्राहि । रिपेतः	२३०	२
अक्तभिः	अक्तुभिः	२३३	२४
क्रीन्ल	क्रीलं	२४०	२
सेवनीयस्य	सेचनीयस्य	२४१	११
अस्यै	आस्यै	२४६	१०
तमे	तमे न्यारे	२४८	१३
अण	अणने (भूमि विषे) ईं ड। छ। त्यारे	"	"
मीठुष्टमाय	मीहकुष्टमाय	२७०	११
हृद्य	हृद्यं	२७१	२१
सोभपानाथ	सोभपानार्थ	२७४	१६
स्त्रयर्लिशतु	स्त्रयर्लिशतु	२७८	१६
घृतढभाह्वान	घृतढभाह्वन	२७९	१३
सोभपान	सोभपानार्थ	२८१	१२
बोहुं	बोहुं	२८२	१०
प्रढमुञ्जती	प्रढमुञ्जती	२९७	२०
शतरथभिः	शतरथैभिः	२९८	१९
मानुषन्	मानुषान्	२९८	२२
पच्चा	यद्वा	३०४	४
वियते	व्रियते	"	९
रुगप्संवः	रुगप्संवः	"	११
अरुगप्संवः	अरुगप्संवः	"	१३

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
प्रावाद्य	प्रावाद्य	॥	२०
यावाह	योवाह	३०७	१७
अक्त्वर्थिः	अक्त्वर्थिः	३०९	११
मेप	मेपं	३१४	४
प्वाविषा	प्वाविष	३१७	२
मन्दिष्ट	मन्दिष्ट	३२०	८
घृणण	घृणण	३२२	११
वाघृष	वाघृषे	३२९	१७
स्तितुल्येन	प्रतिकुल्येन	३३५	१६
हुकौटिल्ये	हुकौटिल्ये	॥	१८
वष्ण्यं	वृष्ण्यं	३५१	१७
प्रवीर्येण	प्रवीर्येण	३५३	११
वननीयगतिमान्	वननीयगतिमान्	३५६	१३
अषाढ्कम्	अषाढ्कम्	३५८	७
अरोगच्छवाक्षेमहस्य	अरोगच्छन्तश्चेमेहरय	३६३	२२
वीर्यं	वीर्यं	३६५	१९
निभुंक्त	निभुंक्त	३६६	१३
मानुषीणाम्	मानुषीणाम्	३७६	१६
हिनीमि	हिनीमि	३८४	१

ऋग्वेदसंहितानी ऋचानो अकारादिक्रमकोशः ।

अष्ट. अ. वर्गः	अष्ट. अ. वर्गः
अंबयोयंत्यध्वमिः १-२-११	अग्नेर्विर्वस्वदुपसः १-३-२८
अक्षितो तितः सनेदिमं १-१-१०	अग्रेषुक्वेणशोचिषा १-१-२३
अग्निदूतंवृणीमहे १-१-२२	अग्रेषुसुसर्तमेरथे १-१-२४
अग्निनाग्निः समिध्यते १-१-२२	अच्छावदातनागिरा १-३-१७
अग्निनातुर्वेशयं १-३-११	अच्छिद्रासूनोसहसोनो १-४-२४
अग्निनारुयिमश्वत् १-१-१	अतःपरिज्मलागहि १-१-१२
अग्निः पूर्वेमिर्क्रषिभिः १-१-१	अतिनःसुश्वतो नप १-३-२९
अग्निमग्निहवीमभिः १-१-२२	अतिष्ठंतीनामनिवेशु १-२-३७
अग्निमीळे पुरोहितं १-१-१	अतो देवा भवंतुनः १-२-७
अग्निर्वेत्ते सुवीर्यमग्निः १-३-११	अतो विश्वान्यद्भुता १-२-१८
अग्निर्होता कविक्रतुः १-१-१	अथतिष्ठंतमानां १-१-७
अग्ने देवा इहावहसादया १-१-२८	अथाननुभयेषां १-२-२१
अग्नेपत्नीरिहावह १-२-९	अर्ददार्मीमहेतेर्वचस्य १-४-११
अग्नेपूर्वा अनुपसो १-३-२९	अर्दश्मस्यकेतवः १-४-७
अग्नेयं यज्ञमध्वरं १-१-१	अद्यादूतंवृणीमहे १-३-२८
अग्नेर्वयंप्रथमस्यामृतानां १-२-१३	अघते विश्वमनुहासदिष्ट १-४-२२

अर्धस्वनान्महतांविश्व	१-३-१६	अग्निनोदेवीरवसा	१-२-६
अर्धानोविश्वसौमग	१-३-२५	अभियुजंगृणीहिनः	१-१-२८
अर्धारयंतवह्नयः	१-२-२	अभिमिध्मोभजिगात	१-३-२
अनवधैरमिधुमिः	१-१-१२	अभिसूयवसंनय	१-३-२५
अनुक्रामंतर्पयेथां	१-१-३२	अभिस्ववृष्टिमदैभस्ययुध्य	१-४-१२
अनुप्रत्नस्यौकसः	१-२-२९	अमीमं वन्वन्त्स्वमिष्टिमुत	१-४-९
अनुव्रताय रन्वयन्तर्पन्ना	१-४-१०	अमीवृत्तं कृशनेर्विश्वरूपं	१-३-६
अनुस्वधामक्षरजापो	१-३-३	अमूदृषामेतवे	१-३-३५
अपयेतायवोयथा	१-४-७	अमूदुमाउंअंशवे	१-३-३४
अभत्यं परिपिने	१-३-२४	अमीयक्रक्षानिहितासं	१-२-१४
अपादहस्तोअघृतन्य	१-२-३७	अमूयाउपसूये	१-२-११
अपामंतिष्ठदृहणं हुरंतम	१-४-१८	अयंतेस्तोमोअग्रियः	१-१-३१
अपांनपातुमवसे	१-२-५	अयं देवाय नमने	१-२-१
अपोदेवीरुपह्वये	१-२-११	अयंवांमधुमत्तमः	१-४-१
अप्रक्षितं वसुत्रिमर्षिहस्तं	१-४-१०	अयमेतेसभंतसि	१-२-२८
अप्सुमेमोमोभ्रवीत्	१-२-११	अयुंक्तससंयुवः	१-४-८
अप्स्वैतरमृत्तमप्सुमेप	१-२-११	अयुंयुत्सन्नवयस्यसेनां	१-३-२
अबुध्नेराजावरुणोवनस्य	१-२-१४	अयोदेवदुर्मदमाहिजुहे	१-२-३७
अमितयमेपंपुरुहुतमग्निमयं	१-४-२	अरिर्वादिवास्पृथु	१-३-३४
अमित्वादेवसवितः	१-२-१३	अर्चीदिवेवृहतेशूप्यं	१-४-१७
अमित्वापूर्वो नयेसु	१-१-३७	अर्चीशक्रायंशक्रिनेशर्ची	१-४-१७

अवेद्विरग्ने अवेतो नृभिः	१-५-२०	अस्माद्दुत्यमुपमं	१-४-२७
अवीचंदैव्युजनं	१-३-३२	अस्माद्दुत्वष्टाविक्षत्	१-४-२८
अवीचोवांसतयः	१-४-२	अस्माद्दुप्रतुवसेतु रायं	१-४-२७
अवेतेहेळोवरुणनमोभिः	१-२-१५	अस्माद्दुप्रमरातुतुजानः	१-४-२९
अवेसुजावनस्पते	१-१-२५	अस्माद्दुप्रथइवप्रयसि	१-४-२७
अवानोअग्रऊतिभिः	१-५-२८	अस्माद्दुससिंमिवश्रव	"
अश्रुतस्वावारवंत	१-२-२२	अस्माद्दुस्तोमंसंहिनो	"
अश्वावतीर्गोर्मतीर्विधसु	१-४-३	अस्माकंशिप्रिणीनां	१-२-३०
अश्विनापिबतंमधु	१-१-२९	अस्मान्सुतत्रचोदय	१-१-१८
अश्विनापुरुंदंससा	१-१-५	अस्मंधेहिप्रवोवृहत्	"
अश्विनामधुमत्तमं	१-४-१	अस्मेतोमश्रियमधि	१-३-२७
अश्विनायज्वरीरिपः	१-१-५	अस्मेमीमायनधंसाम	१-४-२२
अश्व्योवारोअभवः	१-२-३८	अस्यपोत्वाशतक्रतो	१-१-८
अष्टौष्यत्यत्कुकर्मपृथि	१-३-७	अस्यशासुरुमर्यामःसचंत	१-४-२६
असंमक्षत्रमसमामनीषा	१-४-१९	अस्येदुत्त्वपसारंतुसिधेवः	१-४-२९
असामिहिप्रयज्यवः	१-३-१९	अस्येदुप्रब्रूहिपुत्र्याणि	"
असाम्योर्जोविभृता	"	अस्येदुभिषागिरयंश्च	"
असृग्रमिद्वतेगिरः	१-१-१७	अस्येदुमातुःसन्नपुस्यः	१-४-२८
अस्तिहिष्मामदायवः	१-३-१४	अस्येदेवगरिरिचे	"
अस्माद्दुग्राश्विदेवर्षत्नीः	१-४-२८	अस्येदेवश्रवसाशुपंतं	१-४-२८
अस्माद्दुत्यदनुदाय्येषां	१-४-२९	अहन्नहिर्षवनेशिथ्रियाणं	१-२-३६

अहंनृत्रं वृत्रं त्रयं	१-२-३६	आनोनावामतीनां	१-३-३४
अहेयातारं कमपश्यइ	१-२-३८	आनोवृर्हीरिशार्दसः	१-२-२०
आकीर्णस्यरोचनात्	१-१-२७	आनोमनपरमेष्ठु	१-२-२२
आकृष्णेन रजसा वर्तमानः	१-३-६	आपः पृणीतमे पुन	१-२-१२
अग्राभं गृहावसे	१-२-५	आपृषं चित्रं बर्हिषं	१-२-१०
आद्यत्वावान्मनासः	१-२-३०	आपो भद्यान्ववारिषं	१-२-१२
आद्योगमद्यदि श्रवत्	१-२-२९	आयुनी वाजसातमा	१-२-२६
आद्यायोपैव सुनरी	१-४-३	आयदुर्वः शतकतो	१-२-३०
आतत्तैदलमंतुमः	१-३-२४	आयेतुन्वंति रश्मिभिः	१-१-३७
आतूनं इन्द्रकौशिक	१-१-२०	आर्चनं नमस्तुः सत्मिना	१-४-१४
आत्वाकणां बहुपत	१-१-२६	आवः कुत्सं मिदुपस्मिन्	१-३-३
आत्वावहं तुहयः	१-१-३०	आवः शमं वृषमंतुष्या	१-३-३
आत्वाविप्रांश्चुच्यवुः	१-३-३२	आवइन्द्रं किं विधया	१-२-२८
आत्वाविशंत्वाशवः	१-१-१०	आवोमस्तनोयुक्तं	१-३-१९
आत्वेतानिपीदत	१-१-२	आश्रुत्कर्णश्रुधीहव	१-१-२०
आदहंस्त्वधामनु	१-१-११	आश्विनावधावति	१-२-३१
आदारोवांमतीनां	१-३-३३	आसुर्येण रश्मयो ध्रुवासे	१-४-२५
आदृष्णोतिह विष्कृति	१-१-३५	आस्पारयं वृषपाणं पुतिष्ठ	१-४-११
आनोसत्यागच्छतं हुयते	१-३-५	आस्वमद्युषमानो अजरः	१-४-२३
आनोसत्याग्निमिरैकादशै	११	आहिष्मोसुनवैपिता	१-२-२०
आनोअधिनात्रिवृत्तारये	१-३-५	इंद्रं प्रातर्हवामहे	१-१-३०

इंद्रवृषं महाधुने	१-१-१३	इंद्रेणसंहिदक्षसे	१-१-१२
इंद्रविधां अवीष्टवन्	१-१-२१	इंद्रेहिमत्स्यंघंसः	१-१-१७
इन्द्रैवोविश्वतस्परि	१-१-१४	इन्द्रोअथायिसुघ्योनिरेके	१-४-११
इन्द्रः सहस्रदाव्ना	१-१-३२	इन्द्रोदीर्वायुचक्षसे	१-१-१३
इंद्रइन्द्रयोः सचा	१-१-१६	इंद्रोयातोर्वसितस्युराजा	१-२-१८
इंद्रज्येष्ठामरुद्गणाः	१-२-९	इतोर्वासातिमीमहे	१-१-१२
इंद्रत्वोतास भावयं	१-१-१५	इदंनमोवृषमायस्वराजै	१-४-११
इंद्रमिद्रायिनोबृहत्	१-१-१३	इदंविष्णुर्विचक्रमे	१-२-७
इंद्रमीशानमोअसा	१-१-२१	इदपापः प्रवहत्	१-२-१२
इंद्रवानेषुनोव	१-१-१३	इमंभैवरुगश्रुधी	१-१-१९
इंद्रवायु इमेसुता	१-१-३	इममूपुत्समस्मार्क	१-२-२२
इंद्रवायुबृहस्पतिमित्रा	१-१-२६	इमेसोमासुइंदवः	१-१-३१
इंद्रवायूर्मनोजुवा	१-२-८	इहस्वष्टारमग्रियं	१-१-२५
इंद्रसोमं पिबंक्रतुना	१-१-२८	इहेद्राग्रीउपहुये	१-२-३
इंद्रस्यतुवीर्याणिप्रवोचं	१-२-३६	इहेन्द्राणीमुपहुये	१-२-६
इंद्रायां हिचित्रमानो	१-१-५	इहेकश्रृण्वण्यां	१-३-१२
इंद्रायांहितुर्तुनामः	१-१-५	इळासरस्वतीमुही	१-१-२५
इंद्रायां हिधियेपितः	१-१-५	ईळतेत्वामवस्यवः	१-१-२६
इंद्रावरुणानुवां	१-१-३३	उक्थमिद्रायशंस्यं	१-१-१९
इंद्रावरुणयोरुहं	१-१-३२	उक्थेमिर्वागवसे	१-४-२
इंद्रावरुणवामुहं	१-१-३३	उमासंताहवामहे	१-२-३

उच्छिष्टं च स्वोर्ध्वं	१-२-२६	उमादेवादि विस्पृशा	१-२-८
उत्तमं च मंसं न वै	१-२-२	उमापि बतमाश्रिता	१-२-३५
उत्तमः सुमगां अरि	१-१-८	उहिराजा वल्लभश्चकार	१-२-१४
उत्तमं वतुनो निवे	१-१-७	उवासीपा उच्छाश्नु	१-४-२
उत्तमो भानुपेष्वा	१-२-१८	उशिखा वको वसुमानु	१-४-२६
उत्तमं वनस्पते	१-२-२६	उषामा हि भानुना	१-४-११
उतो सप्तमिदुभिः	१-२-१०	उपो मदे भिरागहि	१-४-६
उत्तिष्ठ द्रव्यं न स्पते	१-२-०	उपो यद्व्यभानुना	१-४-५
उदगादयमादित्यः	१-४-८	उपो ये ते मयामेषु	१-४-२
उदुत्तमं मुग्धिनः	१-२-१९	उपो वा जं हि वस्व	१-४-५
उदुत्तमं वल्लभा शोभमानम्	१-२-११	ऊर्ध्व ऊर्ध्व ऊर्ध्व	१-३-१०
उदुत्तये सुनवो गिरः	१-२-१२	ऊर्ध्वं तिष्ठान ऊर्ध्वे	१-२-२९
उदुत्तं ज्ञानं वै तसं	१-४-७	ऊर्ध्वो नः पादां हंसः	१-२-१०
उद्यन्नमिन्नमहः	१-४-८	ऊर्ध्वे न मित्रावरुणा	१-१-४
उद्यन्तमं सुस्पर्शि	१-४-८	ऊर्ध्वे न धावता वृषा	१-२-८
उपक्षत्रं चोतीतं हति	१-२-२१	एन्द्रं सानसिरयि	१-१-१५
उपक्षत्राग्ने दिवे दिवे	१-१-२	एतायामोषं गम्यन्तु	१-२-१
उपेनः सवनागहि	१-१-७	एते नग्ने ब्रह्मणा वा वृषस्व	१-२-३५
उपेनः सुवमागहि	१-२-०	एभिर्दुभिः सुमना एमिरि	१-४-१५
उपेदं च न दाम भर्तातं	१-२-१	एमा शुभा शर्वेभर	१-२-८
उपो रथेषु पृथ्वी गुग्धं	१-२-१९	एभे न सृजता सुते	१-१-१०

एवातेहारियोजनासुवृत्ति	१-४-२९	क्राणारुद्रेमिर्वसुभिःपुरो	१-४-२३
एवाहितेविमृतयः	१-१-१६	क्रीळ्वःशर्षामारुतं	१-३-१९
एवाह्यस्यकाम्या	"	क्ववृत्रीचक्रात्रिवृत्तौ	१-३-९
एवाह्यस्यसूनृता	"	क्वन्नूनंकद्धोअर्थ	१-३-१५
एपप्रपूर्वीरवतस्यचम्रिपः	१-४-२१	क्वववःसुम्नानव्यासि	१-३-१५
एपायुक्तपरावतः	१-४-४	गंतराहिस्पोर्वसे	१-१-३२
एपोउपाअपूर्व्या	१-३-३३	गस्यतित्वागायत्रिणः	१-१-१९
एहिस्तौमांअभिस्वर	१-१-१९	गार्हपत्येनसंत्य	१-१-२९
एभिर्गनेद्वोगिरः	१-१-२६	घनेवविष्वग्विजह्य	१-३-११
ओमासश्चर्षणीधृतो	१-१-६	घृतपृष्ठाभनोयुजः	१-१-२६
कपारावामसखा	१-३-२३	घृताहवनदोदिवः	१-१-२२
कृदाक्षत्रश्रियंनरमा	१-२-१६	घृताहवनसंत्येमा	१-३-३१
कद्धन्नूनंकवप्रियः	१-३-१५	घनेतोघुप्रमेतरश्रोदसी	१-३-९
कटुद्रायचेतसे	१-३-२६	चक्राणासःपरीणहृषि	१-३-२
कविमग्निमुपस्तुहि	१-१-२३	चतुःश्रिहृदमानात	१-३-२३
कवीनोमित्रावरुणा	१-१-४	चोटाग्रव्रीसूनृतानां	१-१-६
कस्तउपःकषप्रिये	१-२-३१	जघवाँलुहारेभिःसंभृत	१-४-१३
कस्यन्नूनंकतमस्याभृतानां	१-२-१३	जनासोअग्निदधिरेसहः	१-३-८
केतुकृगवक्षेतेवे	१-१-११	जयतामिवतन्युतुः	१-२-१०
कोदेवयंतमश्वत्	१-३-२१	जराबोधनद्विविद्धि	१-२-२३
कोत्रोवर्षिष्ठानररो	१-३-१३	तंगूर्तयोर्नमन्निपःपरीणम	१-२-२१

तर्वेभित्थानमस्विनः	१-३-९	तानोअधवन्स्पती	१-२-२६
तत्त्वावयंपतिपानेरयीणां	१-४-२६	तान्यनत्राँक्रतावृषः	१-१-२७
तत्त्वावयंविश्ववारा	१-२-२९	तामहातासदुस्पती	१-२-३
तत्त्वावानेषुवाजिनै	१-१-८	तामित्रस्यप्रशस्तये	"
तक्षपत्तज्जशनाससासहः	१-४-१०	तायज्ञेपुप्रशस्तो	"
तक्षजासत्याभ्यां	१-२-१	तासुजिह्वामुपह्वये	१-१-२५
तत्तद्विदुश्चिनोर्वो	१-३-३५	तिस्रोधावःसवितुर्धा	१-३-६
तत्त्वायामिब्रह्मणुवदमा	१-२-१५	तीव्रासोमासुभार्गहि	१-२-८
तदित्समुनामाशाते	१-२-१७	तुनेर्तुनेयउत्तरे	१-१-१४
तद्विषक्तंतेद्विवामह्यमाहुः	१-२-१५	तुम्येदेतेबहुलाभद्रिदुग्धाः	१-४-१८
तद्विप्रोसोविपुन्यवः	१-२-७	तेवामदाभमदंतानिवृ	१-४-१६
तद्विष्णोपरमंपुदं	"	तेहननासुत्यागतं	१-४-२
तंनव्यसीहृदआजार्थमानं	१-४-२६	तेनसुत्येननागृतं	१-२-३
तपुर्मोवनुभावातचोदि	१-४-२३	तेनोरत्नानिषत्तन	१-२-२
तमित्सखित्वमीमहे	१-१-१९	त्यंविद्धादीर्घपृष्ठ	१-३-१४
तमिद्वोचेमाविदपेषु	१-३-२१	त्यंसुमेपमहयास्त्रुविदं	१-४-१२
तयोरिदवसावयं	१-१-३३	त्रयःपुवषोमपुवाहनेरपे	१-३-४
तयोरिद्धतवत्पर्यः	१-२-६	त्रिरश्विनासिर्भुभिः	१-३-५
तुरागिर्विश्वदर्शतः	१-४-७	त्रिनोअश्विनायजता	१-३-५
तवाहंशूरातिथिः	१-१-२१	त्रिनोरयिर्वहतमश्विना	१-३-४
ताँउशतोविचोषय	१-१-२२	त्रिर्वितीर्षीतुत्रिरनुमते	१-३-४

त्रिवंशेणत्रिवृता	१-४-१	त्वंसुतस्यपीतये	१-१-१०
त्रिधिनोअद्यामवतंनवेद	१-३-४	त्वंहोतामनुर्हितः	१-१-२७
त्रिषधस्येवर्हिषि	१-४-१	त्वमग्नउरुशंसायवाध	१-२-३४
त्रीणिपदविचक्रमे	१-२-७	त्वमग्नेअमृतत्वउत्तमे	१-२-३३
त्वंकरंममुनर्पणयैवधीः	१-४-१३	त्वमग्नेप्रयमोअंगिरा	१-२-३२
त्वंकुत्संशुष्णहृत्पैवाविध	१-४-१०	त्वमग्नेप्रयमोमातरिध्वने	१-२-३२
त्वंगोत्रमंगिरोभ्योवृणोरप	१-७-२	त्वमग्नेप्रमतिः	१-२-३३
त्वंतंघ्राणस्पते	१-१-३४	त्वमग्नेप्रयतदक्षिणं	१-२-३४
त्वंतमग्नेअमृतत्व	१-२-३३	त्वमग्नेमन्वेद्यामवाशयः	१-२-३२
त्वंतमिन्द्रपर्वतनमोअसे	१-४-१९	त्वमग्नेयज्यवेपायुः	१-२-३४
त्वंतमिन्द्रपर्वतमहामुरुं	१-४-२२	त्वमग्नेवसुंरुह	१-२-२१
त्वंतस्यद्वयाविनो	१-३-२४	त्वमग्नेवृजिनवर्तनि	१-२-३३
त्वंत्येभिरागहि	१-२-३१	त्वमग्नेवृषभःप्रुष्टिवर्धनः	१-२-३२
त्वंद्विगोवृणोधिपमोअसा	१-४-२१	त्वमपापिधानावृणोरप	१-४-२
त्वदिवोवृहतःसानुकोपयः	१-४-१०	त्वमस्यपागेरनसोव्योमनः	१-४-१४
त्वमग्नेवदेव	१-२-३४	त्वमग्निनयितुर्वशंयवुं	१-४-१८
त्वमग्नेपित्रोरुपस्ये	१-२-३३	त्वमग्निमुश्रमंतवनि	१-४-१६
त्वंमुवःप्रतिमानंयुव्या	१-४-१४	त्वमंतामनराज्ज द्विदशा	१-४-१६
त्वंमायामिपमायिनोअ	१-४-९	त्वमंतान्दृतोमक्षतः	१-२-२
त्वंवृक्षस्यगोमंतः	१-१-२७	त्वांचिश्रवस्तमं	१-२-३२
त्वंविधस्यमेधिर	१-२-२२	त्वांस्तोमामवंवृजन्	१-१-१०

त्वामग्नेप्रथममायु	१-२-३४	द्विणोदाः पिपीपति	१-१-२९
त्वामिद्विहसस्पुत्र	१-३-२०	नक्तिरस्यसहंत्य	१-२-२३
त्वेहदग्नेसुभगेयवि	१-३-९	नक्तोषासासुपेशा	१-१-२५
त्वेविश्वत्तविपीसुव्यग्नि	१-४-१०	नदनभिन्नममुषाशधानं	१-२-३७
त्वेपासोअग्नेर्यवतो	१-३-११	नपूषणमेयामसि	१-३-२५
दधुष्टवाभ्यगवोमानुपेष्वा	१-४-२४	नमोमहभ्योनमो	१-२-२४
दर्शनविश्वदर्शत	१-२-१९	नयदिप्संतिदिप्सवः	१-२-२८
दद्यायुवाकवः सुता	१-१-५	नयस्यन्वावाशुयिवीअनु	१-४-१४
दानायमनःसोमपावज	१-४-२०	नयेदिवःधिव्याभंत	१-३-२
दासपत्नीराहिगोपाभतिष्ठ	१-२-३८	नराशंसमिहप्रिमं	१-४-३४
दिवश्चितेवृहतोजातवेदः	१-४-२५	नराशंसमुधृष्टं	१-१-३९
दिवश्चिद्वयवरिमाविपम	१-४-१९	नहितेक्षत्रंनहोनमुन्युं	१-२-१४
दिवस्कावामहदवो	१-३-३२	नहित्वागोदसीउमे	१-१-२०
दिवान्निक्तमः कृण्वन्ति	१-३-१६	नहिदेगेनमर्थः	१-१-३८
दुरोअश्वस्यदुःईदुमोसि	१-४-१५	नहिवःशत्रुर्विविदे	१-३-१८
द्वयंतोयधामति	१-१-१२	नहिव मस्तिदुरके	१-२-४
देवासस्त्यावरणेमित्रो	१-३-८	नास्मैविश्वज्ञान्यतुः	१-२-३८
देवीप्रदिनविपीत्वावृधोत	१-४-२१	नित्त्वामग्नेमन्युर्दधे	१-३-११
द्यौश्चिदस्यामगंअहेः	१-४-३३	नित्वायज्ञस्यमार्वनः	१-३-३०
द्विणोदाददातुनः	१-१-२९	निवाहोतास्मृत्विर्ज	१-३-३२
द्विणोदाद्विणमः	१-१-२९	निनोहोतावर्ण्यः	१-२-२०

नियद्वुणक्षिध्वसनस्यमूर्ध	१-४-१७	पावकानःसरस्वती	१-१-६
नियेनेमुष्टिहृत्पया	१-१-१५	पाहिनोअग्नेरक्षमः	१-२-१०
नियोयामायमानुपः	१-३-१३	पुराभिर्दुर्बुवाकविः	१-१-२१
निपमादधृतव्रतः	१-२-१७	पुरुतमैपुरुणामी	१-१-२५
निष्ठापयामियदृशा	१-२-२७	पूर्वीर्गिद्रस्यरातयः	१-१-२१
निसर्गसेऽपुधोर	१-३-१	पृथ्वीहोतरस्यनो	१-२-२०
नीचावयाभमवद्वुत्रपुत्र	१-२-३७	पुषारानामाद्युणिः	१-२-१०
नूचितसहोनाअमृतोनिर्त	१-४-२३	प्रतित्यचारुमध्वरं	१-१-३६
न्युधस्यमूर्धनि	१-२-३१	प्रत्यङ्देवानांविशः	१-४-७
न्याविष्यदिलीविशा	१-३-३	प्रत्वादुतंवृणीमहे	१-२-८
न्युधपुवाचंप्रमहर्षरामहे	१-४-१५	प्रनूनब्रह्मणस्पतिः	१-३-२०
पतातिकुण्डुणाक्या	१-२-२७	प्रनूनहित्वंष्टुपमस्य	१-४-२५
पतिर्ब्रह्मणा	१-३-२९	प्रमहिषायबृहतेबृहद्रये	१-४-२२
पराचिच्छीपर्ववृनुस्तद्व	१-३-१	प्रयद्विष्ठापरावतः	१-३-१८
पामेयतिष्ठीतयः	१-२-१९	प्रयातुशीर्ममाशुभिः	१-३-१४
प्राह्यत्स्परहय	१-३-१८	प्रयःशर्षागृध्रज्वये	१-३-१२
पराहिमेविमन्यवः	१-२-१६	प्रवांस्रोतुसुष्टुतिः	१-१-३३
परित्वागिर्वणोगिरः	१-१-२०	प्रवेयंतिपर्वतान्	१-३-१८
परिपदिद्रोदसीलुमे	१-३-२	प्रवोभ्रियंतुदंदवः	१-१-२६
परावृणानरतितित्विपेश	१-४-१३	प्रवोगृहंपुरुणां	१-३-८
परेहिविममस्तृतं	१-१-७	प्रशसागोप्यन्त्यं	१-३-१२

प्रातर्गुणाविरोधघ	१-२-४	महिक्तेरवतुतये	१-३-३१
प्रियमेधवर्दाव्रत	१-३-३१	महीधौःपृथ्वीचनः	१-२-६
प्रियोनोअस्तुविश्वपति	१-२-२१	मङ्गोअर्णःसस्वती	१-१-६
प्रेतुब्रह्मणस्पतिः	१-३-२०	मानःशमोअरुणः	१-१-३४
विभ्रद्वाविहिर्गुणयं	१-२-१८	मानःसोमपरिबार्धः	१-३-२७
बृहतीईवसुनवेरोदसी	१-४-२५	मानोअस्तिमन्मन्वन्	१-४-१७
बृहत्स्वश्चद्रममवधदुवयं	१-४-१३	मानोमर्तीअभिदुहन्	१-१-१०
ब्राह्मणादिद्वराधसः	१-१-२८	मानोवधायंहृत्नवे	१-२-१६
मर्गमक्तस्यतेवय	१-२-१३	मायाभिर्दिद्रमायिर्न	१-१-२१
मवावरुंधनांगुणतेविभावो	१-४-२४	मावोघ्नंतमाशपंतं	१-३-२३
भूरितंद्रवीर्यैतव	१-४-२२	मावोमुगोनयवसे	१-३-१५
मंदिष्ठयदुशनेक्रान्येसचा	१-४-११	मित्रंवयंहेवामहे	१-२-८
मंद्रोहोतगृहपतिः	१-३-८	मित्रंहुवेपतदसं	१-१-४
मत्स्वास्तुशिप्रमंद्रिभिः	१-१-१७	मिमीहिश्लोकंमास्ये	१-३-१७
मधुमंतंतनूनपात्	१-१-२४	मूर्धादिवोनाभिर्गुग्निः	१-४-२५
मनुष्वर्दत्रेअंगिरस्वर्दगिरः	१-२-३५	मोषुणः परावरा	१-३-१६
मर्हतःपिबंतक्रतुना	१-१-२८	यंत्वादेवासोमनवेदधुगिह	१-३-९
मह्रोयद्वोबले	१-३-१४	यंत्वाहुतेवपिप्रति	१-३-२२
महतोवीजुपाणिभिः	१-३-१७	यंयज्ञंनयंयानः	१-३-२२
मुखंतंहवामहे	१-२-९	यःकुक्षिःसोमपातमः	१-१-१६
महाइद्रेपरश्चतु	१-१-१५	यःशुक्रइवसुर्यो	१-३-६२

यइंद्रांपवचोयुजा	१-२-१	यद्धयांतिमरुतः	१-३-१४
यईत्त्वयैतिपर्वेनान्	१-१-३७	यद्युयंपृश्नमानः	१-३-१५
यउग्राअर्कमानुचुः	१-१-३६	यज्ञासत्यापरावति	१-४-२
यउद्वर्षाद्रदेवगोपाः	१-४-१६	यमग्निमेव्यातिथिः	१-३-१०
यएकश्चर्षणीनां	१-१-१४	यमग्नेवृत्सुमर्त्य	१-२-२३
यच्चिद्धितेविशोदया	१-२-१६	यश्चिद्धितेहृषाभमः	१-२-१३
यच्चिद्धित्वंगृहेगृहे	१-२-२५	यस्त्वामाग्नहविष्यति	१-१-२३
यश्चिद्धिशश्वतातना	१-२-२१	यस्माद्वतेनसिध्यति	१-१-३५
यच्चिद्धिसंत्यसोमपा	१-२-२७	यत्थंसंस्थेनवृषते	१-१-९
यत्रप्रावापुधुधुघ्नः	१-२-२५	यस्यारुशन्तोअर्चयुः	१-४-५
यत्रद्वाविबजघना	"	यातिदेवःप्रयतायास्युद्रता	१-३-६
यत्रजार्थपचयुवं	१-२-२५	यादुस्त्रासिन्धुमातरा	१-३-३३
यत्रमंथाविबज्जतै	१-२-२५	यानुपीपरदश्चिना	१-३-३४
यत्वातुरीयमृतुभिः	१-१-१९	याभिःकण्वमभिष्टिभिः	१-४-१
यत्सानोःसानुमारुहत्	१-१-१९	यावांकशामधुपती	१-२-४
यथानोभदितःकरत्	१-३-२६	यासुस्यारथीतमा	१-२-४
यथानोमित्रोवर्हणः	१-३-२६	यास्तैप्रजाअमृतस्य	१-३-२७
यदंगदाशुपेत्वं	१-१-२	युंजंतिव्रज्जमेरुपं	१-१-११
यदिद्राहन्प्रयमजामहीनां	१-२-३६	युंजंत्थस्यकाम्या	१-१-११
यदिन्विद्रष्टृषिवीदशमु	१-४-१४	युस्त्वाहिकेशिनाहरी	१-१-१९
यदेवानांमित्रमहःपुरोहि	१-३-३०	युस्त्वाह्यरुपीरथै	१-१-२७

युवायुधमुपवेदपि	१-४-१६	रायस्फूर्ध्विस्वधावः	१-३-१०
युवदत्तैधृतवता	१-१-२८	रेवनीनःसधमादे	१-२-३०
युवाकुहिशनीनां	१-१-३२	वदस्वमारुतंगणं	१-३-१७
युवानापितरापुनः	१-२-१	वृक्षयैवांककुहासः	१-३-३३
युष्मेपिभोमरुतोमत्येदित	१-३-१९	वृष्टाहिदस्युधनिमैयनेन	१-३-१
येचिद्वित्वामृपयःपूर्व	१-४-५	वृंशुरैमिरस्तृभिः	१-१-१५
येतंतथाःसवितःपूर्यासः	१-३-७	वृंहितेभमंमहि	१-२-३१
येनाकस्याधिरोचने	१-१-२७	वृथश्चित्तेपतत्रिणः	१-४-६
येनापावकुचक्षसा	१-४-८	वृथाइदमेअग्रयस्ते	१-४-२५
येपृथ्वीभिर्ऋष्टिभिः	१-३-१२	वरुणःप्राविताभुवंत	१-२-२
येमहोरनसोविदुः	१-१-३६	वसिष्वाहिभिर्येधय	१-२-२०
येयमंत्रायईहयाः	१-१-२७	वसोर्गिद्वंसुपति	१-१-१८
येशुभ्राध्वारवर्षसः	१-१-३६	वह्नियशसंविभ्यस्य	१-४-२६
येपामन्धेपुष्टिबी	१-३-१३	वार्यलुक्थेभिर्नरंत	१-१-३
योअग्निदेववीतये	१-१-२३	वायुनायाहिदर्शन	१-१-३
योगेयोगेतवस्तरं	१-२-२९	वायुविद्रेथ्यचेतयः	१-१-३
योनःपूषन्नोवृकः	१-३-२४	वायुविद्रेथ्यसुवतः	१-१-४
योरायोउवर्निर्मिहान्	१-१-८	वायोनप्रप्रचनी	१-१-३
योदेवान्योअमीवहा	१-१-३४	वायसानाविबर्धतः	१-३-३५
योवाधतेदशतिमुनरंभु	१-३-२०	वाधेर्वविद्युन्मिमाति	१-३-१६
वाभेतमध्वराणौ	१-१-२	विजनोन्धयावाःशितिवा	१-३-६

विज्ञानीह्यार्यान्येचदस्यव	१-४-१०	विसृष्टाणिअंतरिक्षाण्यख्य	१-३-७
विदुर्गाविद्विषःपुरः	१-३-२२	वीरुचिंदारुजन्तुभिः	१-१-११
विद्वाहिस्वावृषैतमं	१-१-२०	वृषाण्यमाणोवृणीतमोम	१-२-३६
विद्वाभेपिरजस्पृथु	१-४-८	वृषायुषेववसंगः	१-१-१४
विभक्ताहवामहे	१-२-५	वेदवातस्यवर्तनि	१-२-१७
विभक्तासिचित्रमानो	१-२-२३	वेदायोवीनांपदं	१-२-१७
विमृष्टीकायतेमनः	१-२-१६	वैश्वानरोमहिम्नाविश्व	१-४-२५
विद्यत्तिरोधरणमच्युतं	१-४-२१	व्युच्छन्तीहिरण्यमभिः	१-४-६
वियासुनतिसमनं	१-४-४	शनैःकार्यविते	१-३-२७
विवातजूतोअतसेषुतिष्ठते	१-४-२३	शग्धिपूर्धिप्रयैसिच	१-३-२५
विश्रयंतामृतावृधः	१-१-२४	शचीइन्द्रप्ररुद्रयुमत्तम	१-४-१२
विश्वमस्यनानामवक्षमे	१-४-४	शततेराजन्भिषमःमहर्षे	१-२-१४
विश्वमित्सर्वनसुतं	१-१-३२	शनेवायःशुचीनां	१-२-२८
विश्वम्यहिमाणनंजीवन	१-४-४	शश्वदिद्रुःपोर्मुषद्भिर्जिगा	१-२-३१
विश्वान्देवाँआवहसोभषी	१-४-५	शिप्रिन्वाजानांयते	१-२-२७
विश्वान्देवान्हवापहे	१-२-९	शुक्लेपुमेहरिमाणं	१-४-२८
विश्वेदेवामोअप्सुरः	१-१-६	शुनःशेषोल्लहदृग्मते	१-१-१५
विश्वेदेवासोअस्तिषः	१-१-११	शुण्वतुप्नोर्षमरुषः	१-३-३०
विश्वेमिरग्नेअग्निभिः	१-२-२१	श्रुविश्रुतंणंरहिभिः	१-२-२७
विश्वेभिःसोम्यमयु	१-१-२७	श्रुणीवनोहिद्राशुषे	१-२-३१
विष्णोःकर्मगिरश्यत	१-३-७	श्रेष्ठयविष्णुमनियिन्नाह	१-३-२८

संगोपदिष्टाजवत्	१-१-१८	सनःपितेवसुनवे	१-१-२
संचोदयचित्रमर्वाक्	१-१-१७	सनःस्तवान्आभर	१-१-२३
संनुवोचावद्वेष्टनः	१-२-१९	संनोदुग्धवासात्	१-२-२२
संनोरायावृहताविश्वपेश	१-४-५	सनोनव्यैभिर्वृष	१-२-१९
संपृषत्तध्वनस्तिरु	१-३-२४	संनोमहोअनिमानः	१-२-२४
संमग्नेवर्धसास्रजु	१-२-१२	संनोविधाहोसुकर्तुः	१-२-१८
संयन्मदायशुष्मिणः	१-२-२८	संनोवृषजमुचरुं	१-१-१४
संवोमदासोआमृत	१-२-१	सर्पवतो नचरणेष्वच्युतः	१-४-१२
संसीदस्वमहोअसि	१-३-९	सप्तत्वाहगितोरथे	१-४-८
मइद्वनेनमुत्सुभिर्वचस्यते	१-४-१९	समानयोभनोहिवां	१-२-३१
सइन्महानिसमिपानि	१-४-१९	समानेअहंजिरवद्यगोहना	१-३-४
सखायुआनिपीडत	१-२-५	समिद्रगुर्दममण	१-२-२७
सख्येतइंद्रवाजिनः	१-१-२१	सभिद्ररायासमिपारमेम	१-३-१५
सधाःमुनःशवेसा	१-२-२२	समोहेवायआशत	१-१-१६
सधानोयोगभाभुवत्	१-१-९	सरत्नमत्योवसु	१-३-२३
सघाराजावर्धतिः	१-४-१८	सरषोईवविश्रतिः	१-२-२४
सगोत्रगेनव्यति	१-१-३४	सर्वपरिक्रोशनेहि	१-२-२७
सतुर्गिर्भहोअरेणु	१-४-२१	सवाजैविश्ववर्षणिः	१-२-२३
सयन्वेपाजमश्नतः	१-३-१३	सविनामुपमृधिनामः	१-३-२९
सदस्यगतु द्रुत	१-१-३५	सशेषेषुमधिवाद्युप्नमस्मै	१-४-१८
सनःपावकरीदिवः	१-१-२३	ससन्नुत्याआराग्यः	१-२-२७

सहवामेननउषोवि	१-४-३	स्तोत्रं राधानापते	१-२-२८
सहिद्वरोद्वरिषुवत्रऊर्ध्वनि	१-४-१२	स्थिरं हि जानमेपां	१-३-१३
सहिश्चवस्युसदनानि	१-४-२०	स्थिरावः संस्वायुधापरा	१-३-१८
सुगः पंषो भनृक्षरः	१-३-२२	स्योनाष्टयिविभव	१-२-६
सुतपात्रैमुताडमे	१-१-९	स्वग्रयो हिवार्थ	१-२-२१
सुते सुते न्योक्से	१-१-१८	स्वाहायुक्तं कुणोतन	१-१-२५
सुदासेदस्त्रावसुविभ्रता	१-४-२	हतवृत्रं सुदानवः	१-२-९
सुपेशं पंसुखं रथं	१-४-६	हविषा जारो अपां	१-३-३३
सुरूपकृत्तुमृतये	१-१-७	हेकाराद्विद्युत्तत्पर्यतो	१-२-१०
सुविद्वतै सुनिरजं	१-१-२०	हिरण्यपाणिभूनये	१-२-४
सुशंसो बोधिगृणतेयवि	१-३-२९	हिरण्यपाणिः संविता	१-३-७
सुसमिद्धो न भावह	१-१-२४	हिरण्यहस्तो असुरः	१-३-७
सैमन्नः काममाशृण	१-१-३१	होतारविश्ववेदसं	१-३-२९
सो भर्णवोननयः	१-४-१९	होताः सप्तनुहो इयभिष्टं	१-४-२४
सोमानं स्वरं	१-१-३४	नुदं न हित्वा न्युपं त्युर्मयः	१-४-१३
स्तुविष्यामित्रामुहं	१-३-२८	द्वयाभ्यग्निप्रयमं स्वस्तये	१-३-६
स्तुणी चर्हिर्गानुपक्	१-१-२४		

